

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ ΑΘ. ΔΙΑΦΑ

Ε' ΤΑΞΙΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

19752

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ - ΑΘ. ΔΙΑΦΑ

I S T O R I A
ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΩΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

•

ΔΙΑ ΤΗΝ Ε' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΕΞΑΤΑΞΙΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1965

ΑΦΑΙΔΗΣΑ - ΗΟΥΑΖΗ, Α.

ΑΙΓΑΙΟΤΣΙ

ИОΝИЯХ И ОЗИЯТСИ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΣΤΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΤΗΣ ΟΠΑ
ΣΩΣΙΑΤΖΑΙΛΙΟ ΞΗΙΝΑΔ ΣΤΗ ΡΙΞΗ

ΗΟΥΑΖΗ ΙΟΥΣΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΕΑΤ Ζ ΗΙΟΝΩ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ (ΙΣΤ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α

ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ

Αἱ ἀνακαλύψεις

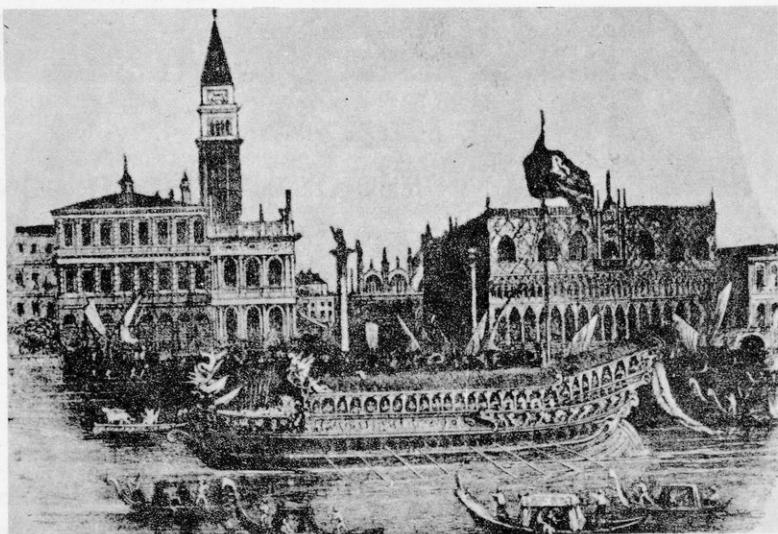
ΑΤΑ τὴν ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων ἐπλατύνθησαν τὰ ὅρια τοῦ γνωστοῦ κόσμου διὰ τῶν μεγάλων θαλασσοποριῶν, τὰς ὁποίας ἔξετέλεσαν οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰ παράλια τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὥκεανοῦ, δ ὁποῖος ἔπαυσε νὰ εἰναι φραγμὸς ἀνυπέρβλητος, ὅπως εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς μέσους χρόνους.

Ανεκαλύφθη μία νέα μεγάλη ἡπειρος, ἡ Ἐμερική, καὶ ἡ θαλασσία ὁδὸς πρὸς τὰς Ἰνδίας.

Αποτέλεσμα τῶν ἀνακαλύψεων ἦτο ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ γενικῶς ἡ αὔξησις τοῦ πλούτου τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

·Ορμὴ πρὸς ἀγνώστους χώρας

Τὰ ὅρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἦσαν πιολὺ στενὰ, διότι οἱ μεγάλοι ιστορικοὶ λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος ἔζησαν καὶ ἔδρασαν σχεδόν ἀποκλειστικῶς περὶ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Ο Μ. Ἀλέξανδρος ἐπλάτυνε τὰ ὅρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας, ἀλλ’ ὁ σύνδεσμος, τὸν ὁποῖον ἐπεχείρησε νὰ δημιουργήσῃ μεταξὺ Ἰνδιῶν καὶ Εὐρώπης, διεκόπη ἡδη ἐπὶ τῶν Ρωμαίων. Βραδύτερον, κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου ἔγινεν ἡ Κωνσταντινού-

1. Η Βενετία εις τὴν ἀρχὴν τῶν Νεωτέρων χρόνων
(ἀρχαία χαλκογραφία)

πολις, ὅπου τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν ἔφθανον διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Τραπεζοῦντος. Ἄλλ' ὅταν οἱ Τούρκοι κατέλαβον τὴν Μ. Ἀσίαν, διεκόπη καὶ ἡ ὁδὸς αὐτῆς.

Ἄπὸ τότε τὸ ἐμπόριον τῶν Ἰνδιῶν διεξήγετο διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀραβεῖς ἐμποροὶ μετεκόμιζον διὰ τοῦ Ἰνδικοῦ Ὡκεανοῦ καὶ διὰ τῆς ἑρυθρᾶς Θαλάσσης τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν. Ἀπ' ἐκεī παρελάμβανον αὐτὰ τὰ πλοῖα τῆς Βενετίας καὶ ἄλλων Ἰταλικῶν πόλεων, τὰ μετέφεραν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὰ ἐπώλουν ἐκεī εἰς ὑπερόγκους τιμάς. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἥσαν περιζήτητα εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν, ίδιως τὰ μπαχαρικὰ λεγόμενα, πιπέρι, γαρύφαλλον, μοσχοκάρυον, κανέλλα κλπ. Ἀπὸ τὰς Ἰνδίας ἥρχοντο ἐπίσης οἱ πολύτιμοι λίθοι, ὁ ἐλεφαντόδοις, ὁ ἔβενος, τὰ βαμβακερὰ ύφάσματα. Αἱ Ἰταλικαὶ πόλεις ἐπλούτησαν ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸν ἐμπόριον καὶ ἐκίνησαν τὸν φθόνον ἄλλων ἐμπορικῶν πόλεων.

Πολλοὶ λοιπὸν ἐσκέφθησαν νὰ εῦρουν ἄλλην ὁδὸν διὰ νὰ φθάσουν εἰς τὴν πλουτοφόρον χώραν, τὰς Ἰνδίας καὶ τὴν Κίναν. Αἱ χῶ-

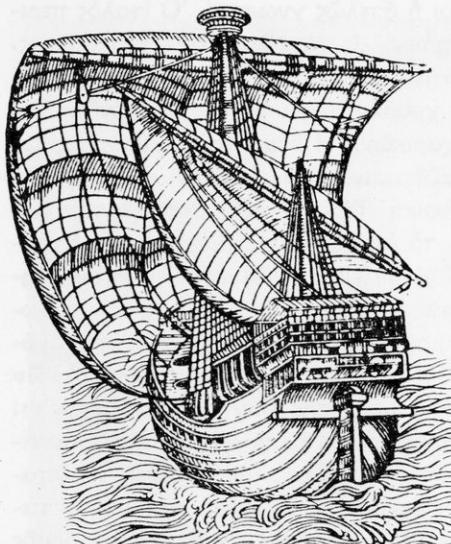
ραι ἔκειναι ἡσαν ἀκόμη ἄγνωστοι ἢ ἀτελῶς γνωσταί. Οἱ ἵταλοὶ περιγητής Μάρκο Πόλο εἶχε περιγράψει, εἰς τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰῶνος, τοὺς μυθώδεις θησαυρούς των, τὴν Κίναν, πατρίδα τῆς μετάξης, τὴν Ἰαπωνίαν, πλημμυροῦσαν ἀπὸ χρυσόν, τὰς νήσους τῆς Σόνδης νοτιώτερον, τὴν χώραν τῶν μπαχαρικῶν. Ἡ δίψα τοῦ κέρδους κυρίως ὅθησε τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἀναζήτησιν νέων χωρῶν.

Ἄλλα καὶ ἡ στιγμὴ ἡτο εὔνοϊκή. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἰς τὴν Δύσιν ὑπῆρχεν ἀπόθεμα δυνάμεως, τὸ ὅποιον ἐζήτει διέξοδον. Αἱ σταυροφορίαι εἶχον σταματήσει, ἥτις ὅποιον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπεκράτησαν ὁριστικῶς οἱ Μωαμεθανοὶ καὶ ὁ ὁρίζων τῆς δράσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἐστένευε διὰ τῆς διαρκοῦς κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῶν μέσων χρόνων προωθήσεως τῶν τουρανικῶν φυλῶν, τῶν ὅποιών ἡ πρωτοπορεία εἶχε φθάσει μέχρι τῆς Ούγγαριας. Μογγόλοι ἐπίσης εἶχον ἐμφανισθῆνε εἰς τὴν Ρωσίαν. Ἡ ἐνίσχυσις τέλος τῆς δυνάμεως τῶν βασιλέων εἰς τὰς εὐρώπαϊκὰς χώρας ὑπεχρέωσεν εἰς ὑπακοὴν τοὺς εὐγενεῖς. Ὅσοι λοιπὸν ἔφερον μὲν δυσφορίαν τὴν νέαν τάξιν ἐζήτησαν στάδιον διὰ τὴν ἐλευθέραν ἀσκησιν τῆς ἱπποτικῆς δρμῆς καὶ τῆς ρωμαντικῆς διαθέσεως εἰς θαλασσοπορίας καὶ περιπετείας εἰς μακρυνὰς χώρας.

Τελειοποίησις τῶν τεχνικῶν μέσων. Ἡ ναυτικὴ πυξίς

Κυρίως ὅμως ἡ τελειοποίησις τῆς ναυτικῆς τέχνης ἐπέτρεψε τὴν πραγματοποίησιν τῶν μεγάλων ταξιδίων. Οἱ Βενετοὶ ἐπενόησαν τὸν 14ον αἰῶνα νέον τύπον πλοίου, τὴν καραβέλην (caravelle, ἀπὸ τὸ ὅποιον τὸ νεοελληνικὸν καράβι), μήκους τριάκοντα περίπου μέτρων, μὲν ὑψηλὰς πλευράς, ἐφωδιασμένον μὲ τρεῖς ίστούς καὶ πέντε τριγωνικὰ ίστια, κατάλληλον δι' ἐλιγμούς, ταχὺ καὶ στερεόν, τὸ ὅποιον ἐπέτρεπε νὰ ἀντιμετωπίζουν τὴν τρικυμίαν τοῦ ὥκεανοῦ.

Ἔσως παρεστάθη ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ἡ ὑπηρεσία, τὴν διποίαν προσέφερεν ἡ ναυτικὴ πυξίς εἰς τὰς μεγάλας θαλασσοπορίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν νέων χρόνων. Εἶναι ἔξηκριβωμένον, ὅτι οἱ Σῖναι ἐγνώριζον δύο καὶ πλέον αἰῶνας π.Χ. τὴν ἴδιότητα τῆς μαγνητικῆς βελόνης νὰ στρέφεται πρὸς βορρᾶν, οἱ δὲ Ἀραβεῖς μαθόντες παρ' αὐτῶν μετέδωσαν αὐτὴν εἰς τοὺς ναυτικοὺς τῆς Μεσογείου. Παρὰ τὰς τελειοποιήσεις ὅμως ἡ πυξίς δὲν ἦτο ἀκόμη εἰς θέσιν

2. Πλοίον τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰῶνος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ναυτικούς νὰ ἀνάγωνται εἰς τὸ πέλαγος, ἐνῷ μέχρι τῶν χρόνων ἑκείνων δὲν ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τὰς ἄκτας.

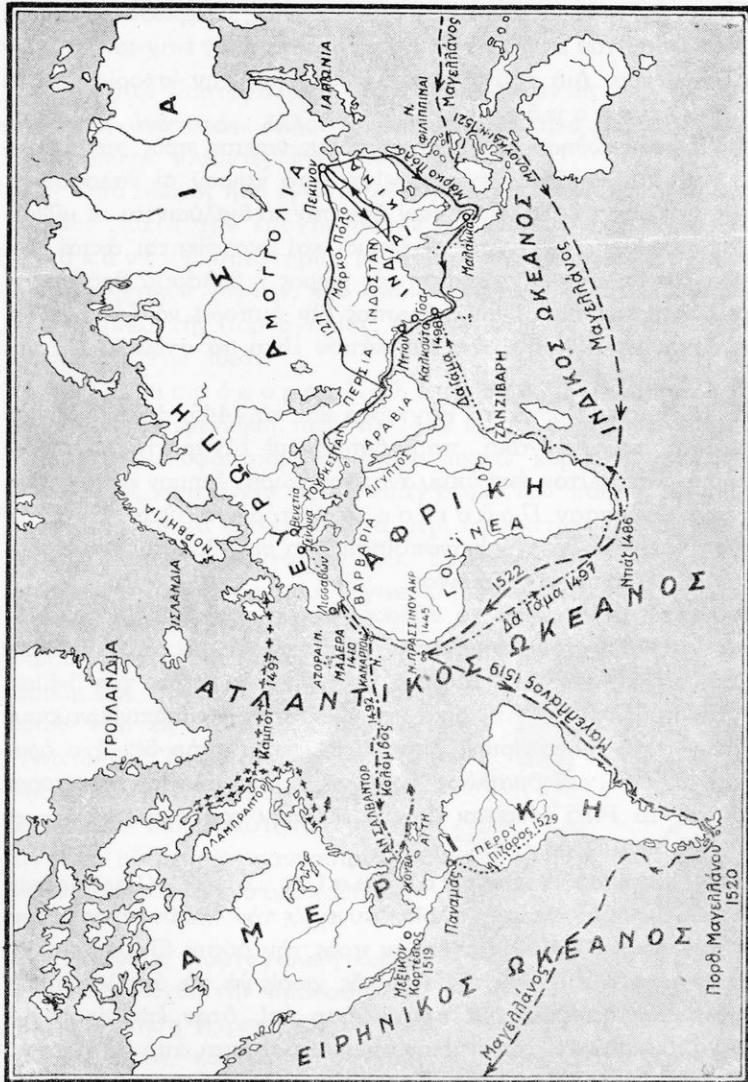
Θαλασσοπλοῖα τῶν Πορτογάλων

Ναυτικοὶ τῆς Μεσογείου εἶχον προηγηθῆ εἰς τὴν ἔξερεύνησιν τῶν ὀκτῶν τῆς Ἀφρικῆς καὶ οἱ ἕδιοι ἀνεκάλυψαν τὸν 14ον αἰῶνα νῆσους τινὰς τοῦ ὡκεανοῦ, τὰς Ἀζόρας, τὴν Μαδέραν, τὰς Καναρίους.

Ἡ Πορτογαλία, ἀπομονωθεῖσα διὰ τῆς ἔξαπλώσεως κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα τοῦ κράτους τῆς Καστίλλης εἰς τὸ ἄκρον τῆς Εὐρώπης καὶ στερηθεῖσα ἐπαφῆς καὶ ἐπικοινωνίας μὲ τὸ Ἀραβικὸν κράτος (τῶν Maures, ὅπως τοὺς εἶπαν οἱ Εύρωπαῖοι), ἔστρεψεν ὅλην τὴν δραστηριότητά της πρὸς τὴν θάλασσαν. Οἱ ναυτικοὶ τῆς ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀλιείαν, ἥρχισαν νὰ ἐμπορεύωνται εἰς τὸν Ὁκεανὸν καὶ ἔκαμαν πραγματικὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν τοῦ Μαρόκου. Ἡ ἴσχυρὰ προσωπικότης ἐνὸς ἀνθρώπου ἤσκησε κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 14ου αἰῶνος μεγάλην ἐπιρροήν εἰς τὸ μέλλον τῆς χώρας. Ὁ Ἰνφάν-

νὰ κατευθύνη τοὺς ναυτιλούμενους μὲ ἀκρίβειαν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Συνδυαζομένη ὅμως μὲ ἄλλας πρακτικωτέρας γνώσεις τῆς ἐποχῆς, ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ναυτικοὺς νὰ ὁρίζουν τὴν θέσιν τῶν πλοιών εἰς τὸ πέλαγος. Τὸν πρῶτον εὔχρηστον τύπον ναυτικῆς πυξίδος ἐπενόησαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 14ου αἰῶνος εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν (bussola). Πλήρη ὅμως πυξίδα μετ' ἀνεμολογίου κατεσκεύασαν οἱ Πορτογάλοι ναυτικοὶ τὸ 1483. Ἡ τελειοποίησις αὐτὴ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ναυτικούς νὰ ἀνάγωνται εἰς τὸ πέλαγος, ἐνῷ μέχρι τῶν χρόνων ἑκείνων δὲν ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τὰς ἄκτας.

3. Χάρτης τῶν ἀνακολυχῶν

της (πρῆγκιψ) Δόν 'Ερρίκος (1394 - 1460), πέμπτος γιός του βασιλέως Ιωάννου Α', ἀφοῦ κατὰ τὴν νεότητά του ἐλαβε μέρος εἰς ἐνδόξους ἐκστρατείας κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν, ἀφιέρωσεν, ἀπὸ τοῦ 1419, τὴν ζωήν του εἰς τὸ νὰ διευθύνῃ τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν συμπολιτῶν του. Διὰ τοῦτο εἶναι γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν μὲ τὸ δνομα Θαλασσοπόρος.

Ο 'Ερρίκος ὥθησε τοὺς Πορτογάλους ναύτας πρὸς τὰς κατευθύνσεις, τὰς ὅποιας εἶχον ἔγκαταλείψει ἀπὸ καιροῦ οἱ θαλασσινοί. Πρὸ τῆς πρώτας τῶν πλοίων των ἡρχισαν νὰ διαλύωνται οἱ μῆθοι, τοὺς ὅποιους εἶχον ἐμπινεύσει αἱ ἔρημοι καὶ ἀκατοίκητοι ἀκταὶ τῆς Ἀφρικῆς, ὅτι δηλαδὴ εἰς τὰς τροπικὰς χώρας ἡ θάλασσα βράζει, ὅτι εἰς τὴν διακεκαμένην ζώνην ἀνθρωπος δὲν ἡμπορεῖ νὰ ζήσῃ ἡ ὅτι μεταβάλλεται εἰς Αἰθίοπα, ὅτι ἐκεῖ κάπου εἶναι τὸ στόμιον τῆς κολάσεως.

Τὸ 1434 ὑπερέβησαν τὸ Βογιαδόρ καὶ τὸ 1445, ἀφοῦ ἐκαμψαν τὴν ἐκβολὴν τοῦ Σενεγάλη, παρετήρησαν μὲ εὐχάριστον ἕκπληξιν ἀκρωτήριον κατάφυτον, ἐκεῖ ὅπου ἀνέμενον χώραν ἔρημον καὶ ἄγονον, τὸ ὅποιον ὠνόμασαν Πράσινον ἀκρωτήριον. "Οταν ἀπέθανεν ὁ 'Ερρίκος τὸ 1460 εἶχε τὴν ίκανοποίησιν, ὅτι οἱ ἀνθρωποί του προσήγγισαν τὴν ἀκτὴν τῆς Γουϊνέας.

'Αλλὰ τὸ 1471, ἀφοῦ τὸ θάρρος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Πορτογάλους νὰ ὑπερβοῦν τὸν Ἰσημερινόν, διεπίστωσαν μὲ ἀπογοήτευσιν ὅτι ἡ ἀφρικανικὴ παραλία, ἀντὶ νὰ δείξῃ διέξοδον πρὸς τὰς Ἰνδίας, ἐκάμπτετο πρὸς νότον. 'Ἐπὶ δέκα ἔτη ἐδίστασαν νὰ διακινδυνεύσουν εἰς τὸ νέον αὐτὸν ἡμισφαίριον, ὅπου ὁ πολικὸς ἀστὴρ δὲν ἦτο ὀρατός. Τὸ 1482, ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ιωάννου Β', ἐπανέλαβον τὴν προσπάθειαν καὶ τὸ 1485 ἔφθασαν εἰς τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταμοῦ Κογκό καὶ κατόπιν τοῦ Ὁράγγη.

Τέλος τὸ 1486 ὁ Βαρθολομαῖος Διάς (Bartolomeu Dias), ἐνῷ μὲ τρία ἐλαφρὰ πλοῖα ἐσυνέχιζε τὸν πλοῦν πρὸς νότον, ἐμεινεν ἕκπληκτος βλέπων τὴν ξηρὰν πρὸς τὴν Δύσιν. Εἶχε παρακάμψει τὴν νοτιωτάτην ἄκραν τῆς Ἀφρικῆς χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθῇ. 'Η κακοκαιρία τὸν ἡμπόδισε νὰ προχωρήσῃ καί, ὅταν ἐπεχειρησε νὰ ἐπιστρέψῃ, διέκρινε τὸ ἀκρωτήριον νὰ μαστιγώνεται ἀπὸ τὰ κύματα. Τὸ ὠνόμασεν Ἀκρωτήριον τῶν Τρικυμιῶν. "Οταν ὅμως τὸ ἐπόμενον

ἔτος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Λισσαβῶνα, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης τὸ ἑβά-
πτισεν Ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος.

Ανακάλυψις τῆς Αμερικῆς

Ἐνῷοι οἱ Πορτογάλοι ἔζήτουν νὰ φθάσουν εἰς τὰς Ἰνδίας πλέοντες πρὸς ἀνατολάς, ἄλλοι ἐσκέφθησαν ὅτι ἡτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχουν τοῦτο πλέοντες πρὸς δυσμάς.

Ἄπο αἰώνος ἡδη ἐγένετο λόγος περὶ τούτου εἰς τὸν κόσμον τῶν λογίων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὁ Φλωρεντῖνος ἴατρὸς Πάολο Τοσκανὸς ἐλέγει ότι οἱ οἰκουμένες μὲν θέρμην τὴν ἀποψιν. Ἔσχεδίασε μάλιστα σχετικὸν χάρτην, τὸν ὃποιον ὑπέβαλε μετὰ ὑπομνήματος εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πορτογαλίας. ‘Ο Κολόμβος ἀπεφάσισε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἰδέαν.

Ο Χριστόφορος Κολόμβος (Christoforo Kolombo, 1446-1506) ἐγεννήθη περὶ τὸ 1446 εἰς τὰ περίχωρα τῆς Γενούης, ἀπὸ πατέρα οὐφαντουργόν, ἔλαβε μικρὰν μόρφωσιν καὶ μέχρι τοῦ 25ου ἔτους κατεγίνετο εἰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατρός του. ‘Ἀλλ’ αἱ διηγήσεις καὶ τὰ ἀναγνώσματα περὶ ἀγνώστων καὶ περιέργων χωρῶν ἔξηψαν τὴν φαντασίαν του. Ἐγνώριζε τὸν Τοσκανέλι καὶ ἐπίστευεν εἰς τὸν χάρτην του. Ἐγίνεν ὁ ἴδιος ναυτικὸς καὶ χαρτογράφος καὶ ἐταξίδευσεν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς θαλάσσας, ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Αφρικῆς ἕως τὴν Βόρειον Θάλασσαν, ἵσως καὶ εἰς τὰς θαλάσσας τῆς Ανατολῆς. Ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Λισσαβῶνα, ὅπου καὶ ἐνυμφεύθη. Συνεδύαζε διοραστικότητα ἐπιστημονικήν μὲν ζωηρὰν φαντασίαν, εὐκολόπιστος ἀπὸ μυστικοπαθῆ διάθεσιν.

Ἐπειδὴ ἡ πορτογαλικὴ κυβέρνησις δὲν ἔδέχθη τὴν πρότασίν του νὰ ἐπιχειρήσῃ ἔξερευνητικὸν πλοῦν πρὸς δυσμάς, κατέφυγεν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Ισπανίας Φερδινάνδον

4. Ο Κολόμβος

καὶ Ἰσαβέλλαν. Οἱ σοφοὶ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Σαλαμάγκας, εἰς τοὺς δόπιούς παρέπεμψαν τὴν ὑπόθεσιν, δὲν ἔβιάζοντο νὰ ἀπαντήσουν. "Οταν ὅμως οἱ δύο βασιλεῖς ἐκυρίευσαν τὴν Γρενάδαν καὶ ἥνωσαν τὴν Ἰσπανίαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν των, ἐφάνησαν πρόθυμοι διὰ μεγάλας ἐπιχειρήσεις. 'Η Ἰσαβέλλα ἵδιως ἐλαβεν ὑπὸ τὴν εὐνοιάν την τὸν Κολόμβον.

Τὴν 17ην Ἀπριλίου 1492, ἐπὶ τοῦ πρὸ τῆς Γρενάδας στρατοπέδου, ὑπέγραψαν συμβόλαιον, διὰ τοῦ ὁποίου ἔδέχοντο τοὺς ὄρους τοῦ ἐρευνητοῦ, τίτλον εὐγενοῦς καὶ μεγάλου Ναυάρχου εἰς τὸν ἴδιον καὶ τὴν οἰκογένειάν του, ἀντιβασιλείαν καὶ τὸ δέκατον ἐπὶ τῆς φορολογίας τῶν ἀνακαλυφθησούμενων χωρῶν.

'Ο Κολόμβος ἀπέπλευσε μὲ τρία πλοῖα τὴν 3ην Αὔγουστου 1492 ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς Πάλου. 'Ο ἴδιος ἐπέβαινε τοῦ μεγαλυτέρου, τῆς « Santa Maria », 23 μέτρων μῆκους (πρβλ. εἰκ. 2 σελ. 8). Τὸ πλήρωμα τῶν πλοίων, 90 περίπου ἄνδρες, ἀπετελεῖτο ἐν μέρει ἀπὸ καταδίκους τῆς φυλακῆς. 'Ηκολούθησε τὴν γνωστὴν ὁδὸν μέχρι τῶν Καναρίων νήσων, καί, ἀφοῦ ἀνεπαύθη δλίγον, ἐρρίφθη εἰς τὸν ὡκεανόν. Οἱ ναῦται ἦσαν ἀνήσυχοι, ἐνόμιζον ὅτι δὲν θὰ ἐπανίδουν τὴν Εὐρώπην, ἐγόγγυζον, στάσις ὅμως δὲν ἔγινεν. 'Ο ἴδιος ἦτο σταθερὸς καὶ ἔδειξε πεποίθησιν καὶ θάρρος.

Τὴν 12ην Ὁκτωβρίου, 23 ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἀπὸ τὰς Καναρίους, διέκριναν ἔτηράν καὶ τὴν ἐπομένην ἀπεβιβάσθησαν εἰς μίαν ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Βαχαμικοῦ πελάγους, τὴν ὁποίαν ὁ Κολόμβος ὠνόμασε San - Salvador, δηλαδὴ "Ἄγιον Σωτῆρα. Κατόπιν ἀνεκάλυψε τὴν Κούβαν καὶ τὴν Χαϊτήν, ἐκ τῶν ὁποίων τὴν πρώτην ἐξέλαβεν ὡς Κίναν καὶ τὴν δευτέραν ὡς Ἰαπωνίαν, ὅπως εἰκονίζοντο αὗται εἰς τὸν χάρτην τοῦ Τοσκανέλι.

'Ἐπέστρεψε τὴν 15ην Μαρτίου 1493 εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου τοῦ ἔγινε θριαμβευτική ὑποδοχή. Εἶχε φέρει μαζί του βάμβακα, χρυσόν, ἰθαγενεῖς, ὅχι ὅμως μπαχαρικά. 'Η ἀνακάλυψις προεκάλεσε κατάπληξιν εἰς δλον τὸν κόσμον. Οἱ ἀνθρωποι εἶπον, ὅτι ὁ Κολόμβος ἔδωρησεν δλόκληρον νέον κόσμον εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

'Ο Κολόμβος ἔκαμεν ἄλλα τρία ταξίδια. Τὸ δεύτερον ἔγινε μὲ πιολὺ μεγαλυτέρας δυνάμεις, 14 καραβέλας, 3 φορτηγὰ καὶ ἔνοπλον ἀποβατικὸν ἄγημα ἀπὸ 1200 ἄνδρας. Τὰ ἀποτελέσματα ὅμως δὲν

ξδικαίωσαν τὰς προσδοκίας, διότι ἡ ἀνακάλυψις δὲν ἀπέφερεν οὔτε μπαχαρικά, οὔτε ἀρώματα καὶ χρυσόν.

Εἰς τὸ τρίτον ταξίδιον (1498 - 1500) προσήγγισε τὴν βόρειον ἀκτὴν τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς, πλησίον τῆς ἐκβολῆς τοῦ Ὁρενόκου. Ἐπίστευεν ὅτι αὐτὴν τὴν φορὰν εύρισκετο εἰς τὰς Ἰνδίας, « πλησίον τοῦ ἐπιγείου παραδείσου ». Ἀλλὰ δυσαρέσκεια καὶ ἔξεγέρσεις ἐναντίον του ἡνάγκασαν τοὺς βασιλεῖς νὰ ἀφαιρέσουν τὴν διοίκησιν ἀπὸ τὸν Κολόμβον, ὃ δὲ ἀντικαταστάτης του ἐθεώρησε καλὸν νὰ τὸν φυλακίσῃ καὶ νὰ τὸν στείλῃ μαζὶ μὲ τοὺς δύο ἀδελφούς του σιδηροδέτους εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὁ Κολόμβος ὅμως κατώρθωσε νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀθωάστητά του καὶ οἱ βασιλεῖς ὅχι μόνον τὸν ἐτίμησαν καὶ τὸν ἀπεζημίωσαν, ὀλλὰ τοῦ ἀνέθεσαν καὶ τέταρτον ταξίδιον.

Τὸ τέταρτον ταξίδιον (1502 - 1504) ἦτο ἀτυχέστερον. Ζητῶν, ὡς ἐνόμιζε, διέξοδον πρὸς τὸν κόλπον τῆς Βεγγάλης εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου ἦδη εἶχον φθάσει οἱ Πορτογάλοι, προσήγγισε τὸν ἴσθμὸν τοῦ Παναμᾶ, πιστεύων ὅτι περιπλέει τὴν Κίναν, ὅτι ἀπέχει 18 ἡμερονύκτια ἀπὸ τὸν Γάγγην καὶ ὅτι εύρισκεται πρὸ τῆς « Χερσονήσου τοῦ χρυσοῦ », ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ Σολομὼν εἶχε προμηθευθῆ τὰ μέσα διὰ νὰ κτίσῃ τὸν ναὸν τῆς Ἱερουσαλήμ. Τρικυμίαι καὶ ἔξεγέρσεις τῶν ίθαγενῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους οἱ ἑρευνηταὶ συμπεριεφέροντο ἀπανθρώπως, τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰσπανίαν (Νοέμβριος 1504). Ἡ Ἰσαβέλλα μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν, ὁ Φερδινάνδος δὲν ἔδειξεν ἐνδιαφέρον δι' αὐτὸν καὶ ἀπέθανε τὴν 20ὴν Μαΐου 1506 σχεδὸν λησμονημένος.

Ο Κολόμβος μέχρι τέλους ἐπίστευεν ὅτι ἀνεκάλυψε τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Ἀσίας. Διὰ τοῦτο, τὰς νήσους, εἰς τὰς ὁποίας προσωριμίσθη, ὡνόμασαν Δυτικὰς Ἰνδίας καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῶν Ἰνδούς. Οἱ δύσπιστοι ὅμως δὲν ἔλειψαν. Διορατικὸς ἱστορικὸς ἀπὸ τὸ 1493 ὑπέστηριζεν ὅτι ὁ πλανήτης μας εἶναι πολὺ εὐρύτερος ἀπὸ ὅ,τι ὑπέθετεν ὁ Κολόμβος.

•Η •Α μ ε ρ ι κ ḥ

Ἐν τούτοις ἡ νέα ἥπειρος, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀνακαλύψει ὁ Κολόμβος, ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ ἄλλον, τὸν Φλωρεντινὸν ναυτικὸν Ἀμέριγον Βεσπούτσι (Amerigo Vespucci), ὁ ὁποῖος

συνώδευσε τὸν Κολόμβον εἰς τὰ νεώτερα ταξίδιά του καὶ ἔδωσε περιγραφὴν τῶν νέων χωρῶν ὑπὸ τύπον ἐπιστολῶν. Εἰς μίαν ἀπ' αὐτάς, τὸ 1507, ἔκαμε λόγον περὶ μεγάλης ἡπείρου, τοῦ νέου κόσμου (novus mundus), ἀνακαλυφθείσης πρὸς δυσμὰς τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, μεταφρασθεῖσα εἰς πολλὰς γλώσσας, συνέδεσε τὸ ὄνομά του μὲ τὴν νέαν ἡπειρον. Οἱ ἴδιοι ἀπέθανε (1512) χωρὶς νὰ ἴδῃ τὴν μεγάλην τύχην, ἡ ὅποια ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸ ὄνομά του. Περὶ τῆς παρουσίας νέας ἡπείρου ἐβεβαιώθησαν ὅταν, τὸ 1513, ὁ Ἰσπανὸς Μπαλμπόα (Balboa) διέκρινε ἀπὸ τὰ ὑψώματα τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Παναμᾶ τὸν Εἰρηνικὸν καὶ περισσότερον, ὅταν ὁ Μαγελᾶνος ἀνεκάλυψε τὴν διάβασιν εἰς αὐτόν.

Οἱ Πορτογάλοι φθάνουν εἰς τὰς Ἰνδίας (1498)

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Πορτογάλοι ἔξηκολούθησαν τὴν προσπάθειάν των νὰ φθάσουν εἰς τὰς Ἰνδίας, καὶ ἐνέτειναν αὐτὴν μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Κολόμβου. Τὴν 8ην Ἰουλίου 1497 ὁ Βάσκος Γάμα (Basco da Gama), νίδις θαλασσοπόρου καὶ ἀπὸ βασιλικὸν γένος, ἀνεχώρησε μὲ τέσσαρα σκάφη. Τὴν 22αν ὑπερέβαινε τὸ τέρμα τοῦ ταξιδίου τοῦ Διάς, τοῦ ὅποιου εἶχε συμπαραλάβει τὸν πλοηγόν. Τὴν 15ην Ἀπριλίου 1498 εύρισκετο εἰς τὴν ἀφρικανικὴν ἀκτὴν ἀπέναντι τῆς Μαδαγασκάρης, ὅπόθεν καὶ ἐλαβεν "Αραβας πλοηγοὺς καί, βοηθούμενος ἀπὸ τὸν περιοδικὸν ἄνεμον τοῦ Ἰνδικοῦ μούσιου (mousson), προσήγγισε τὰς Ἰνδίας, τὴν 20ὴν Μαΐου, πλησίον τῆς Καλκούτας, καὶ ὑστερὸν ἔφθασεν εἰς τὴν Γόαν.

‘Ο πρῶτος περίπλους τῆς γῆς

Ο Μαγελᾶνος (Magalhães) ἀπὸ μεγάλην πορτογαλικὴν οἰκογένειαν ἀσκηθεὶς εἰς τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις τῆς πατρίδος του εἰς τὰς Ἰνδίας ἐπεφορτίσθη ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας, τὸν περίφημον Κάρολον Ε', νὰ ἀναζητήσῃ δρόμον πρὸς τὰς Ἰνδίας καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὰς Μολούκας νήσους. Μὲ πέντε πλοῖα καὶ 265 ἄνδρας ἀνεχώρησε τὴν 20ὴν Σεπτεμβρίου 1519 ἀπὸ λιμένα τῆς νοτίου Ἰσπανίας. Ἐχρειάσθη μῆνας διὰ νὰ πλεύσῃ τὴν παραλίαν τῆς Νοτίου Αμερικῆς, καὶ τὴν 21ὴν Οκτωβρίου εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἐλικοειδῆ πορ-

θμὸν μεταξὺ τῆς ἡπείρου καὶ τῆς Γῆς τοῦ Πιρός, ὁ ὄποιος ἀπὸ τότε φέρει τὸ ὄνομά του, κατηνάλωσεν δλόκληρον μῆνα διὰ νὰ τὸν περάσῃ καὶ ἔξῆλθεν εἰς εύρυχωρον ὥκεανόν, τὸν ὄποιον ὡνόμασεν. Εἰ ρηνικόν, διότι τοῦ ἐφάνη ἔξαιρετικά ἡσυχος, ἐπειδὴ ἦτο ἡ περίοδος τῆς γαλήνης.

Μετὰ μακρὸν καὶ κοπιώδη πλοοῦν ἐφθασεν εἰς τὰς Φιλιππίνας, ὅπου ὁ Ἰδιος ἐφονεύθη εἰς συμπλοκὴν μὲ τοὺς ιθαγενεῖς. Οἱ ἄνδρες του ἔξηκολούθησαν τὸν δρόμον, ἐφθασαν εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου συνηντήθησαν μὲ τοὺς Πορτογάλους καὶ διὰ τοῦ Ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδος οἱ περισωθέντες 18 ἄνδρες ἀπὸ τοὺς 265 μὲ ἐν πλοοῖον ἐπέστρεψαν τὴν δην Σεπτεμβρίου 1522. Τοιουτοτρόπως συνετελέσθη ὁ πρῶτος περίπλους τῆς γῆς.

Κατάληψις καὶ ἐκμετάλλευσις τῶν νέων χωρῶν

Τὰς ἀνακαλύψεις ἡκοιλούθησε ζωηροτάτη κίνησις διὰ τὴν κατάληψιν καὶ ἐκμετάλλευσιν τῶν νέων χωρῶν. Οἱ Εὐρωπαῖοι κατελήφθησαν ἀπὸ τὸ πάθος ταξιδίων, ὑπερποντίων ἐπιχειρήσεων καὶ περιπτειῶν. Πολλοὺς ἔκινει ἡ ἐλξις τοῦ ἀγνώστου. "Ἄλλοι ἡσαν ἐνθουσιώδεις ἀπὸ θρησκευτικὸν ζῆλον νὰ κατηχήσουν τοὺς εἰδωλολάτρας. Οἱ περισσότεροι ὅμως ἀπὸ τοὺς περιφήμους αὐτοὺς κατακτητὰς (Ισπανιστὶ conquistadori) ἡσαν παράτολμοι διῶκται τύχης καὶ ἐπικερδῶν ἀνδραγαθημάτων, σκληροὶ καὶ ἀπληστοί, τοὺς ὄποιους ἔκαμνε τολμηροτέρους ἡ ἐπίγνωσις, ὅτι ἔχουν νὰ μετρηθοῦν μὲ ἀόπλους ιθαγενεῖς.

Εἰς τὰς ἀποικιακὰς ἐπιχειρήσεις προηγήθησαν οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Ισπανοί. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς, τὴν 3ην Μαΐου 1493, ἐνῷ ἀκόμη ἡ γῆ κατὰ τὰ τρία τέταρτα ἦτο ἀγνωστος, ὁ Πάπας Ἀλέξανδρος ΣΤ' ἐμοίρασεν αὐτὴν διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ διερχομένου 370 μίλια πρὸς δυσμὰς τῶν Ἀζορῶν, εἰς δύο μέρη, ἐκ τῶν ὄποιών τὸ δυτικόν, τὸν Νέον Κόσμον, ἔδωσεν εἰς τοὺς Ισπανούς, τὸ ἄλλο εἰς τοὺς Πορτογάλους.

Δὲν ἦργησαν ὅμως τοὺς δύο αὐτοὺς λαοὺς νὰ ἀκολουθήσουν ἄλλοι, Ὁλλανδοί, Ἀγγλοί, Γάλλοι, οἱ ὄποιοι ἔδειξαν μεγαλυτέρας ίκανότητας.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῶν Πορτογάλων

Εἰς τὸν Ἰνδικὸν Ὡκεανὸν καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Πορτογάλοι διὰ νὰ μονοπωλήσουν τὸ ἐμπόριον, περιῆλθον εἰς προστριβὰς πρὸς τοὺς Ἀραβαῖς, τοὺς Ἰνδοὺς ἡγεμόνας, τοὺς ὅποιους οἱ Ἀραβεῖς ἔξηρέθιζον, πρὸς τὴν Αἴγυπτον, καὶ πρὸ πάντων πρὸς τὴν Βενετίαν. "Εδειξαν ἀρκετὴν δραστηριότητα καὶ ἐπέβαλον ἐπί τι διάστημα τὴν κυριαρχίαν των εἰς τὰς Ἰνδικὰς θαλάσσας, ἄλλοτε συνεννοούμενοι, ἄλλοτε μετερχόμενοι βίσαν, καίοντες τὰ πλοῖα, σφάζοντες ἢ ἀκρωτηριάζοντες τὰ πληρώματα, βομβαρδίζοντες καὶ δίδοντες πραγματικὰς ναυμαχίας πρὸς τοὺς Ἀραβαῖς.

Οἱ κύριοι ὅμως ἴδρυτῆς τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῶν Πορτογάλων εἰς τὸν Ἰνδικὸν ὥκεανὸν ὑπῆρξεν ὁ Ἀλφόνσος δ' Ἀλμπονέος (Affonso d' Albuquerque), ἀντιβασιλεὺς ἀπὸ τὸ 1508 - 1515. Καταλαβών ἐπικαίρους θέσεις, ἔξουσίαζε τὴν εἰσόδον τοῦ Περσικοῦ Κόλπου καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ κατέστησε κέντρον τῶν πορτογαλικῶν κτήσεων τὴν Γόαν, σπουδαίαν ἀγορὰν ἀνατολικῶν προϊόντων. Οἱ Πορτογάλοι ἔξουσίαζον μόνον τὴν παραλίαν τοῦ Ἰνδικοῦ, ἐπὶ τῆς ὅποιας ἴδρυσαν πρακτορεῖα καὶ φρουρία. Κατέλαβον τὴν Κεϋλάνην, τὰς νήσους τῆς Σόνδησης, τὴν Μαλάκκαν. Πρὸς ἀνατολὰς ἔξετειναν τὴν ἐξερεύνησίν των μέχρι τῆς Αὔστραλίας, ἐστράφησαν ὅμως περισσότερον πρὸς τὴν Κίναν καὶ τὴν Ἰαπωνίαν.

Εἰς τὴν δυτικὴν Ἀφρικὴν ἴδρυσαν πρῶτον πρακτορεῖα, ἀργότερα δὲ καὶ ὄχυρὰς θέσεις (Γουινέα 1515, Κόγκο καὶ Ἀγγολα 1575-1584). Ἐγκατασταθέντες εἰς τὸ Ἀκρωτήριον, συνέδεσαν τὰς κτήσεις των τοῦ Ἀτλαντικοῦ μετὰ τῶν τοῦ Ἰνδικοῦ Ὡκεανοῦ.

Εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Βραζιλίαν τὴν ὁποίαν ἀνεκάλυψαν τυχαίως. Κατὰ τὴν πρώτην δηλαδὴ ἐκστρατείαν μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ὁδοῦ πρὸς τὰς Ἰνδίας μὲ 13 πλοῖα παρεσύρθησαν ἀπὸ τὰ ρεύματα καὶ προστήγγισαν τὴν παραλίαν τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς. "Η Βραζιλία ἐμεινεν ἐπὶ μακρὸν πορτογαλικὴ κτήσις, οἱ δὲ Πορτογάλοι ἀπώκισαν αὐτὴν συστηματικῶτερον.

Ἐπί τι διάστημα οἱ Πορτογάλοι ἐμονοπωλησαν τὸ ἐμπόριον τοῦ Ἰνδικοῦ Ὡκεανοῦ καὶ ἡ Λισσαβών, ὑποσκελίσασα τὴν Βενετίαν, ἔγινεν ἡ μεγάλη ἀγορὰ τῶν μπαχάρικῶν. "Η Λισσαβών εἶχε περὶ τοὺς

100.000 κατοίκους, έφαίνετο ύπερπληρωμένη άπό πλοῦτον και ή μικρά Πορτογαλία παρουσιάσθη πρός στιγμήν ώς μεγάλη δύναμις και άνεδειξε ποιητάς και συγγραφεῖς.

Άλλ' ή πτωχή είς άνθρώπους και μέσα χώρα δὲν ήτο εἰς θέσιν νὰ κρατήσῃ τὸ βάρος αὐτῆς τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς, ὅπως τῶν Φοινίκων, ἀπετελεῖτο ἀπὸ σειρὰν πρακτορείων, διεσκορπισμένων εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς και τῆς Ἀσίας, ἐπὶ 20.000 χιλιομέτρων χωρὶς συνοχήν. Οἱ Πορτογάλοι ἐκυβέρνησαν κακῶς. Καταχρήσεις ὑπαλλήλων, αὐθαίρεσίαι και ἀπανθρωπίαι ἀντιβασιλέων, διωγμοὶ θρησκευτικοί, ἔφεραν εἰς ἀπόγνωσιν τοὺς ιθαγενεῖς. Ο-ταν δὲ τὸ 1580 ή Πορτογαλία προσηρτήθη εἰς τὴν Ἰσπανίαν, αἱ ἀποικίαι τῆς ἐμειναν ἀδέσποτοι. Κληρονόμοι τῶν ὅμως ἔγιναν οἱ Ὁλανδοὶ και οἱ Ἀγγλοί.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Ἰσπανίας

Θέατρον τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν Ἰσπανῶν ήτο ή Ἀμερική. Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῶν Ἰσπανῶν ἔχετείνετο εἰς τὴν Κεντρικὴν και Νότιον Ἀμερικήν, πλὴν τῆς Βραζιλίας, ή ὅποια ήτο κτῆσις πορτογαλική. Αἱ ὀνομαστότεραι κατακτήσεις εἶναι τοῦ Μεξικοῦ, τοῦ Περού και τῆς Χιλῆς.

Αἱ φυλαὶ τῶν μερῶν αὐτῶν είχον χρῶμα ποικίλον, ἀπὸ τοῦ κιτρίνου μέχρι τοῦ ἐρυθροῦ, μαλλιὰ χρυνδρά, μαῦρα, λεῖα, ἀραιὰ γένεια, ἔξωγκωμένας παρειάς, ὁφθαλμοὺς βαθουλοὺς και μικρούς, ἀνάστημα μέτριον. Εἰς τοὺς ιθαγενεῖς, οἱ λευκοὶ ἀνθρωποὶ ἐφαίνοντο ὅντα ὑπερφυσικά, διότι μὲ τὰ πυροβόλα ὄπλα τῶν παρουσιάζοντο ώς χρησιμοποιοῦντες τὸν κεραυνὸν και διότι ἐπολέμουν ἔφιπποι.

Τὸ 1519 ὁ Ἰσπανὸς Φερδινάνδος Κορτές (Fernando Cortés) ἐκυρίευσε μὲ δλίγας ἐκατοντάδας ἀνδρῶν τὸ Μεξικόν, εἰς τὸ ὅποιον ἔζη λαὸς ὡργανωμένος εἰς κράτος μὲ τὴν ἱερατικὴν τάξιν τῶν Ἀζτέκων και βασιλέα ἐπὶ κεφαλῆς. Ὁ ἀρκετὰ προχωρημένος πολιτισμός τῶν, μὲ ὑφαντικήν, μὲ χρυσοχοϊκήν, μὲ μεγάλας γεφύρας και μὲ πυραμιδοειδῆς ναούς, εύρισκετο εἰς τὴν βαθμίδα τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ. Οἱ Ἀζτέκοι, οἱ ὅποιοι δὲν ἔγνωριζον τὴν χρῆσιν ἵππου και πυροβόλων ὄπλων, ἐλάττευον θεόν, εἰς τὸν ὅποιον προσέφερον ἀνθρωποθυσίας. Η πρωτεύουσά τῶν Μεξικόν μὲ τοὺς 200.000 κατοί-

κους της ήτο μία άπο τάς μεγαλυτέρας πόλεις τοῦ κόσμου. Οἱ Ἰσπανοί, μὲ τὰς ἀπανθρώπους βιαιοπραγίας ἐναντίον τῶν ιθαγενῶν, ἔγιναν κύριοι τῆς χώρας, ἀνεμείχθησαν ὅμως ταχέως μὲ τοὺς ἔγχωρίους. Σήμερον κατοικοῦν εἰς τὸ Μεξικὸν 19 ο) λευκοί, 38ο) Ἰνδιάνοι, 43ο) μιγάδες.

Ο Φραντσός Πιτζάρρο (Francisco Pizarro) μὲ 165 ἄνδρας κατέλαβε τὸ Περού, τὸ θεοκρατικὸν κράτος τῶν Ἰνκας, « τῶν νιῶν τοῦ ἡλίου ». Ἡ εὐφοριατάτη γῆ ἦτο κτῆμα τοῦ κράτους. Ἡ ἐσοδεία ἐμοιράζετο εἰς τοὺς κατοίκους. Ὑφαντουργικὴ ταπήτων οἰκοδομικὴ ναῶν, πυλῶν, πύργων, εύρισκετο εἰς ἀξιοσημείωτον πρόοδον. Σκληρότερος ἀπὸ τὸν Κορτέζ, δλιγάτερον ἵπποτικὸς καὶ περισσότερον ληστρικός, ὁ Πιτζάρρο ἐπωφελήθη ἀπὸ τὴν διένεξιν δύο ἀδελφῶν καὶ ἥχμαλώτισε τὸν βασιλέα, τὸν ὅποιον ἐφόνευσεν, ἀφοῦ ἐλαβεῖν ὅγκους χρυσοῦ ὡς λύτρα. Μέγα μέρος τῶν ιθαγενῶν ἔξηφανίσθη (1535).

Οἱ Ἰσπανοὶ ἀρχηγοὶ εἶχον κακὸν τέλος. Ἀλλος ἀπηγχονίσθη, ἄλλος κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ ὁ Πιτζάρρο ἐδολοφονήθη.

Απὸ τὴν Μαδρίτην τὸ Συμβούλιον τὸν Ἰνδιῶν, ἰδρυθὲν τὸ 1511, εἶχε τὴν ἐποπτείαν τῶν ἀποικιῶν, ἔως ὅτου τὸ στέμμα ἔθεσε τέρμα εἰς τὰς αὐθαιρεσίας τῶν τυχοδιωκτῶν, ἀναλαβὸν αὐτὸ τὴν ἀμεσον διοίκησιν τῶν ἀποικιῶν.

‘Ανακαλύψεις τῶν “Αγγλων, Γάλλων, Όλλανδῶν

Ἐνῷ οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Ἰσπανοὶ ἐζήτησαν τὴν ὁδὸν εἰς τὰς Ἰνδίας πρὸς Νότον, ἀλλοὶ ἐσκέφθησαν ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ φθάσουν εἰς τὸν σκοπὸν αὐτὸν πλέοντες βορειοδυτικά. Οταν δὲ ἀπεκαλύφθη ὅτι ἡ εύρεθείσα γῆ ἦτο ἥπειρος, φυσικὸν ἦτο νὰ σκεφθοῦν ὅτι θὰ ὑπῆρχε διέξοδος εἰς τὸν Εἰρηνικὸν καὶ ἀπὸ τὸ βόρειον ἄκρον αὐτῆς. Αγγλοί καὶ Γάλλοι μὲ ἐπιμονὴν ἐζήτησαν τὴν διέξοδον αὐτῆν.

Απὸ τοῦ 1497 δ Γενουήσιος Τσοβάνι Καμπότο (Giovanni Cabotto), διατελῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ βασιλέως τῆς Αγγλίας ‘Ερρίκου Η’, μὲ τοὺς τρεῖς νίούς του προστήγγισε τὴν παραλίαν βορειοανατολικῶν, ἔως ὅτου τὸν ἡμπόδισαν οἱ κινητοὶ πάγοι. Τὸ ἐπόμενον ἔτος, πλεύσας πρὸς ἀντίθετον διεύθυνσιν, συνεπλήρωσε τὴν ἔξερεύνησιν τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Βορείου Αμερικῆς, ἡ δόποια βραδύτερον ἔγινε τόπος ἐγκαταστάσεως τῶν Αγγλων.

Γάλλοι ναυτικοί ύπό τὸν τολμηρὸν θαλασσοπόρον Ἡ ἀ κ ω β ο ν Καρτιέ (Jacques Cartier), ζητοῦντες ἐπίσης τὴν πρὸς βορρᾶν διάβασιν, κατέλαβον τὸν Καναδᾶν, ὃπου ἀργότερα ἴδρυσαν εἰς τὴν ἔκβολήν τοῦ ποταμοῦ Saint - Lorenz τὴν πόλιν Κεμπίκ, (Quebec, 1608). Οἱ Ὀλλανδοὶ ἐπίσης πρὸς τὴν διεύθυνσιν αὐτὴν κατηύθυναν τὰς προσπαθείας των.

’Αποτελέσματα τῶν ἀνακαλύψεων

Αἱ γεωγραφικαὶ ἀνακαλύψεις καὶ ἡ ἐγκατάστασις πολυαρίθμων Εὐρωπαίων εἰς τὰς νέας χώρας ἤλλαξαν εἰς ὅλον τὸν κόσμον τὰς ἐμπορικὰς ὁδούς, τὸν τρόπον τῆς μεταφορᾶς, τὸ ποσὸν καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀνταλλασσομένων ἐμπορευμάτων, τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐμπορίου, μὲν μίαν λέξιν τὰ ύλικὰ μέσα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ διὰ ξηρᾶς μεταφορὰ ἦλαττώθη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰῶνος εἰς ὅφελος τῆς διὰ θαλάσσης. Εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν ἔξτηκολούθησαν τὰ καραβάνια μὲ τὰς χιλιάδας τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς ἑκατοντάδας τῶν καμήλων. Ἐν τούτοις τὸν 16ον αἰῶνα τὸ φορτίον ἐνὸς πλοίου ἐρχομένου ἀπὸ τὰς Ἰνδίας εἰς τὴν Λισσαβῶνα ὑπερέβαινε τὸ μεγαλύτερον καραβάνι. Τὰ φορτηγὰ τῆς ἐποχῆς ἔφθανον τοὺς 2.000 τόννους, δηλαδὴ 2 ἑκατομμύρια χιλιόγραμμα, ἐνῶ τὸ σύνηθες φορτίον τῆς καμήλου είναι 150 χιλιόγραμμα.

Οἱ νέοι δρόμοι ήσαν περισσότερον θαλάσσιοι παρὰ ἥπειρωτικοί, περισσότερον ὠκεάνιοι παρὰ μεσογειακοί. Οἱ μεγάλοι ὠκεάνιοι δρόμοι εἶχον τρεῖς κατευθύνσεις : 1) μεταξύ δυτικῆς Εὐρώπης, Ἀκρωτηρίου, Ἰνδιῶν, νήσων Σόνδης, Κίνας καὶ Ἰαπωνίας 2) μεταξύ Λισσαβῶνος καὶ Βραζιλίας 3) μεταξύ Σεβίλλης καὶ Μεξικοῦ.

Ἡ εἰσαγωγὴ καθαρῶς ἀμερικανικῶν προϊόντων, ὀρφανούσιτου, καπνοῦ, κακάο, βανίλλιας, ἀργότερα καὶ πατατάς, ἤλλαξεν ὅλιγον κατ’ ὅλιγον τὸν τρόπον τῆς ζωῆς τῶν Εὐρωπαίων. Οἱ Εὐρωπαῖοι εἰσήγαγον εἰς τὴν Ἀμερικὴν τὰ εἰδη τῶν ἴδιων μας σιτηρῶν, λαχανικά, ὄπωρικά, σακχαροκάλαμον, ἵππους, βοῦς, ἄκομη καὶ καφὲ καὶ βάμβικα

Οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Ἰσπανοὶ ἀπηγόρευον αὐστηρῶς εἰς τὰς ἀποικίας νὰ φυτεύσουν ὅ,τι φύεται εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Πορτογαλίαν.

Εις τὴν Ἀσίαν αἱ Ἰνδίαι ἔδιδον πιπέρι, καυάλλαν καὶ ὅπιον, αἱ νῆσοι τῆς Σόνδης σάνδαλον (έρυθρόξυλον διὰ βαφήν), καμφοράν, μοσχοκάρυον, ἡ Περσία τάπητας καὶ ἵππους, ἡ Κίνα μέταξαν, σινικήν μελάνην, πορσελάνην, δρείχαλκον. Ἡ χρῆσις τῶν ἔξωτικῶν αὐτῶν προϊόντων ἐγενικεύθη καὶ ἡ τιμή των ἔπεσεν.

"Ἐγινε ζωηροτάτη ἐκμετάλλευσις τῶν εὐρεθέντων εἰς τὰς νέας χώρας μεταλλείων. Μεγάλαι ποσότητες χρυσοῦ καὶ ἀργύρου εἰσέρρευσαν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀγοράν. Ἡ συνολικὴ περιουσία τῆς Εὐρώπης εἰς εύγενὴ μέταλλα, ἐνῷ τὸ 1500 ἀντεπροσώπευε 21)2 χρυσᾶ δισεκατομμύρια, ηὔξηθη κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 16ου αἰώνος εἰς 4 δισεκατομμύρια. 'Ο τόκος κατῆλθεν εἰς 5 0)ο, ἡ ἀξία τοῦ χρήματος εἰς τὸ 1)6 τῆς παλαιᾶς.

Οἱ ιθαγενεῖς τῆς Ἀμερικῆς, φύσει μικρᾶς ἀντοχῆς καὶ ἀπὸ τὴν κακὴν μεταχείρησιν, ἔξηφανίσθησαν ἢ ἔφυγον εἰς τὰ δάση. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἄποικοι ἔχρειάζοντο ἔργατικὰς χεῖρας διὰ τὰ μεταλλεῖα καὶ τὰς φυτείας, αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα, ἥρχισαν νὰ εἰσάγουν μαύρους ἀπὸ τὴν Ἀφρικήν. Παρὰ τὰς ἀσθενεῖς διαμαρτυρίας τῶν Ἱεραποστόλων, ἡ μαύρη φυλή ἀκουσίως μετηνάστευσεν εἰς τὴν Ἀμερικήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ

1. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ — ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ

‘Η συνοπτική εἰκών

ΕΤΑ μακράν προετοιμασίαν κατά τούς μέσους χρόνους ἥρχισε ζωηρὰ πνευματικὴ κίνησις τὸν IE' καὶ ΙΣΤ' αἰῶνα εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ἵδιως εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Οἱ ἀνθρωποι διψῶντες μάθησιν, ἐστράφησαν πρὸς τὴν ἀρχαιότητα. “Ο, τι εἶχεν ἀπομείνει ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ρώμην ἔγινεν ἀντικείμενον θερμῆς λατρείας. Οἱ ἀρχιτέκτονες, οἱ γλύπται, οἱ ζωγράφοι Ἐλαβον ὡς πρότυπον τοὺς ναοὺς καὶ τ' ἀγάλματα, οἱ συγγραφεῖς ἐμιμήθησαν τὸ ὑφος τῶν ἀρχαίων.

‘Υπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαίων ἥλλαξαν αἱ περὶ κόσμου καὶ ζωῆς ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων. ‘Η παλαιὰ ἀσκητικὴ ἀντίληψις ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς εὐθύμου ἀντιλήψεως καὶ τῆς ἀγάπης τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς.

‘Η ἐπίδρασις τῶν ἀρχαίων ὑπῆρξεν εὔεργετική. Πολλαὶ χῶραι τῆς Εὐρώπης, ἴδιως ἡ Ἰταλία, ἀνέδειξαν ἀξιολόγους καλλιτέχνας, λογίους καὶ συγγραφεῖς. Τὴν κίνησιν αὐτὴν ὠνόμασαν ‘Αναγέννησιν.

‘Η ἔννοια τῆς ‘Αναγεννήσεως

Τὴν ‘Αναγέννησιν δὲν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ὡς φαινόμενον αἰφνίδιον προκληθὲν ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἀρχαιότητος. Προηγήθησαν εύνοϊκαὶ συνθῆκαι καὶ μακρὰ προετοιμασία τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν Δύσιν διὰ νὰ δεχθῇ τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα. Μετὰ τὴν ἀναστάτωσιν τῶν γερμανικῶν μεταναστεύσεων εἰς τὴν Δύσιν ἔμειναν ἀρκετὰ στοιχεῖα τοῦ ἐλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τὰ ὅποια ἐχρησίμευσαν ὡς ζύμη διὰ τὴν ἀναγέννησιν.

‘Η Δύσις ούδέποτε ἔπιαυσε νὰ θαυμάζῃ τὴν ἀρχαιότητα. ‘Ο Κάρολος ὁ Μέγας ἔφερεν ἀπὸ τὴν Ραβένναν κίονας διὰ νὰ κοσμήσῃ τὸν νάρον του εἰς τὸ Ἀσχεν. ‘Ο Ἑγκιναρντ διὰ νὰ γράψῃ τὸν βίον Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἐλαβεν ὑπόδειγμα τὸν Ρωμαῖον ἱστορικὸν Σουητώνιον. Μία μοναχὴ τοῦ 10ου αἰῶνος ἔγραφε θρησκευτικᾶς κωμῳδίας ἀπομιμουμένη τὸν Ρωμαῖον ποιητὴν Τερέντιον. Ἐκεῖνος ὅμως, δὲ δόποιος ἐσώζεν ιδιαιτέρως τὴν μνήμην τῶν ἀρχαίων εἰς τὴν Δύσιν ἥτο διλόσοφος Ἀριστοτέλης, δὲ λατρευτός διδάσκαλος τῶν σοφῶν κατὰ τὸν μεσαίωνα

Αἱ χῶραι τῆς Δύσεως ἦσαν πλούσιαι, οἵ κάτοικοί των, Ἰταλοί, Ἰσπανοί, Γάλλοι, Ἀγγλοί, Γερμανοί, ἦσαν πολυπληθεῖς καὶ εἶχον νεαρὸν αἷμα καὶ μεγάλην ζωτικότητα. Ἡ ζωὴ των κατὰ τὸν μεσαίωνα δὲν ἦτο σκότος καὶ ἀμάθεια, ὅπως ἦθελαν νὰ παραστήσουν παλαιότερον. Εἶχον ἔντονον σφρῆγος κοὶ ἀνέπτυξαν ἴδιον πολιτισμόν, τὸν μεσαιωνικὸν πολιτισμὸν τῆς Δύσεως, τοῦ δόποιου ἐκδηλώσεις είναι δὲ ἵπποτοικὸς βίος, αἱ πολεμικαὶ ἀρεταί, ἀγοραὶ καὶ πανηγύρεις, δημώδης ποίησις, οἵ γοτθικοὶ ναοί.

‘Απὸ τῶν Σταυροφοριῶν καὶ ἔξῆς οἱ δυτικοὶ λαοὶ ἀναπτύσσονται. Δημιουργοῦν ναυτικόν, ἐπιδίδονται εἰς τὸ ἐμπόριον, κινοῦνται καὶ ἀναπτύσσονται δραστηρίως.

Τὸν 14ον ἥδη αἰῶνα ἀνακαλύπτουν τοὺς ἀρχαίους. Ἡ κίνησις λαμβάνει τὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα, εἰς τὰς Ἰταλικὰς ἴδιως πόλεις, μορφὴν ραγδαίας μεταβολῆς. ‘Υπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαίων αἱ τέχναι, τὰ γράμματα, αἱ ἴδεαι καὶ τὰ ἥθη μεταμορφώνονται. Οἱ σύγχρονοι εἶχον τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἀνεστήθησαν τὰ ἀρχαῖα γράμματα, αἱ τέχναι, τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα καὶ ὅτι ὑπὸ τὴν γόνιμον πνοὴν αὐτοῦ ἀνεκαινίσθη ὁ πολιτισμός. Διὰ τοῦτο τὴν σημαντικωτάτην αὐτὴν κίνησιν εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ὠνόμασαν ‘Ἄνθηση (Renaissance).

Εἰς τὴν πραγματικότητα εὑρισκόμεθα πρὸ μεγάλης ἀνθήσεως. Δι’ αὐτὸν ἡ ‘Αναγέννησις δὲν πρέπει νὰ ἔξηγηθῇ ὡς ξαναγέννημα τοῦ πολιτισμοῦ, ἀφοῦ ὁ πολιτισμὸς οὐδέποτε ἀπέθανεν, ἀλλὰ ὡς ἀναγέννησις τῆς ἀρχαίας παραδόσεως καί, εἰς εύρυτέραν ἔννοιαν, ἀκμή, ἀνθηση τοῦ πολιτισμοῦ. ‘Υπ’ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ὅμιλοῦμεν καὶ σήμερον περὶ ἀναγεννήσεως εἰς τοῦτον ἡ ἐκεῖνον τὸν κλάδον, εἰς αὐτὴν ἡ ἐκείνην τὴν χώραν.

Αἱ πόλεις καὶ οἱ ἄρχοντες

Ἡ Ἰταλία κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο τὸ θέατρον τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο καθολικῶν ἔξουσιῶν, τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας (τῆς Ἀγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας) καὶ τοῦ Πάπα. Ἀλλὰ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 13ου αἰώνος παρέλυσεν ἡ δύναμις τῶν αὐτοκρατόρων, οἵ δὲ Πάπαι ἀπὸ τοῦ 1309 ἤσαν αἰχμάλωτοι τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας εἰς τὴν Ἀβινιόν. Ἡ Ἰταλία, ἀπαλλαγεῖσα τότε ἀπὸ τὰς δύο αὐτὰς ἴσχυρὰς ἔξουσίας, εὐρέθη διηρημένη εἰς δεκάδας κρατῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ σημαντικώτερα ἤσαν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ μέσον, τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σικελίας πρὸς νότον, αἱ μεγάλαι δημοκρατικαὶ πόλεις Βενετία, Μιλάνον, Φλωρεντία πρὸς βορρᾶν.

Τὰ κράτη τῆς Ἰταλίας ὑπέφεραν πολὺ ἀπὸ τὰς ἀτελευτήτους προστριβὰς καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν μεγάλων οἰκων διὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἔξουσίας ἐπροκάλεσεν αἱματηρὰς συγκρούσεις. Τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου οἱ ἡγεμόνες καὶ αἱ πολιτεῖαι ἀναθέτουν εἰς πολεμιστὰς ἔξι ἐπαγγέλματος, ἀρχηγοὺς μισθοφόρων, εἰς τοὺς περιφήμους Condottieri, οἵ ὅποιοι γίνονται πολλάκις κύριοι τῆς ἔξουσίας καὶ ἰδρύουν πραγματικάς τυραννίδας, τὰς ὁποίας προσπαθοῦν νὰ ἔχασφαλίσουν δι' ἑαυτούς καὶ τὴν οἰκογένειάν των μὲ πᾶν μέσον.

Οἱ μικροὶ ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας ἔκυβερνησαν αὐταρχικῶς στηριζόμενοι εἰς τοὺς ἐνόπλους των. Ἔδωσαν τοιουτοτρόπως πρῶτοι τὸ ὑπόδειγμα τῆς ἀπολύτου μοναρχίας καὶ τοῦ μονίμου στρατοῦ εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης. Ὅποχρεωμένοι νὰ ζοῦν « ἐπικινδύνως », εἶχον τὸ πνεῦμα διαρκῶς ἄγρυπνον. Ἐπροστάτευσαν τοὺς σοφοὺς καὶ καλλιτέχνας, κυρίως διὰ νὰ χρησιμοποιήσουν τὰς τεχνικάς των γνώσεις πρὸς κατασκευὴν ὄχυρωμάτων, μηχανῶν, τηλεβόλων, συγχρόνως ὅμως διότι ἀπέκτησαν τὴν αἰσθησιν τοῦ καλοῦ

Τὴν νέαν ἀντίληψιν περὶ τοῦ ἡγεμόνος ἔκθέτει ὁ Φλωρεντινὸς

5. Μακιαβέλλι

(Ἀγριώτου Καλλιτέχνου - Φλωρεντία,
μουσείον Uffizi)

συγγραφεύς Μακιαβέλλι είς τὸ ὄνομαστὸν σύγγραμμά του « 'Ο Ή-γεμών » (Il Principe).

«Συζητεῖται, γράφει, ἀν εἶναι προτιμότερον (ὁ ἀρχῶν) νὰ εἶναι ἀγαπητὸς ἢ ἐπίφοβος. Εὐκταῖα εἶναι καὶ τὰ δύο. Ἐπειδὴ δμως ἀντὸ εἶναι δύσκολον καὶ χρειάζεται νὰ γίνηται ἐκλογή, πρέπει νὰ προτιμήσωμεν τὸ δεύτερο... *Ἀλλωστε οἱ ἀνθρωποὶ τολμοῦν νὰ προσβάλουν διλγάθερον δσους φοβοῦνται παρὰ δσους ἀγαποῦν... Μοναδικὸς σκοπὸς τοῦ ἀρχοντος πρέπει νὰ εἶναι νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἔξουσίαν του... Τὸ συμφέρον τοῦ κράτους ὑποχρεώνει πολλάκις τὸν ἡγεμόνα νὰ παραβῇ τὸν λόγον καὶ τὴν πίστιν του καὶ νὰ πράξῃ ἐναντίον τῆς φιλανθρωπίας, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς θρησκείας... 'Οπου πρόκειται διὰ τὸ ἀγαθὸν τῆς πατρίδος, δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζῃ κανεὶς ἀν εἶναι δίκαιον ἢ ἀδικον, ἥπιον ἢ ἀπάνθρωπον, ἀξιέπαινον ἢ ἀξιοκατάκριτον ».

‘Η ἀντίληψις αὐτή, κοινὴ εἰς τοὺς ἀρχοντας τῆς ἐποχῆς, ἔχρησίμευσεν ως βάσις τῆς ἀπολυταρχίας καὶ τῆς μυστικῆς διπλωματίας.

‘Η νέα ἀντίληψις περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ζωῆς

“Οπως ἡ πολιτεία ἀπηλλάγη ἀπὸ τὰς καθολικὰς δυνάμεις, οὔτω καὶ ὁ ἀνθρωπὸς ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὴν παλαιὰν ἔξαρτησιν ἀπὸ τὰς κοινότητας, σωματεία, συντεχνίας κλπ. ‘Η Ἀναγέννησις ἐκήρυξε τὴν ἀπειρότερον ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος, τὸ δικαίωμα τοῦ ἀτόμου νὰ δημιουργήσῃ τὴν ζωὴν του. Καὶ ὁ ἀνθρωπὸς, ἐλεύθερος πλέον, ἐστράφη πρὸς τὸν κόσμον, ἀνεκάλυψε τὸν κόσμον καὶ τὸν ἑαυτόν του. Τὴν θέσιν τοῦ ἀσκητισμοῦ, τῆς ταπεινοφροσύνης, τῆς φυγῆς ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ τὸν πόθον λυτρώσεως, ἔλαβον ἡ χαρά, ἡ ἀγάπη τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν, ὁ πόθος ἰσχύος καὶ κοσμικῆς ἀπολεύσεως. Ἀνεγεννήθη δηλαδὴ τὸ εὔθυμον πνεῦμα τῶν ἀρχαίων.

‘Ο ἀνθρωπὸς ὀρχίζει τὴν ἐποχὴν αὐτὴν νὰ συγκινῆται ἀπὸ τὰς φυσικὰς καλλονάς, ἐνθουσιάζεται ἀπὸ πᾶν ὅ,τι δίδει χρῶμα καὶ λάμψιν εἰς τὸν κόσμον. Ἐλέχθη ὅτι ὁ νεώτερος ἀνθρωπὸς ἐγεννήθη καθ’ ἦν ἡμέραν ὁ ποιητής Πετράρχης ἀνέβη εἰς ἐν ὅρος διὰ νὰ ἀπολαύσῃ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἥλιου.

‘Αλλ’ ὕστις θέλει νὰ ἐπικρατήσῃ εἰς τὴν πλήρη ἀγώνων ζωὴν, δοφείλει νὰ ἀναπτύξῃ ἴδιαιτέρας ἱκανότητας. ‘Ο ἀνθρωπὸς ως ἀτομον, ως προσωπικότης, ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ ἀναπτύξῃ τὰς πνευματικάς, ψυχικάς καὶ σωματικάς ἱκανότητας ἐν πλήρει ἐσωτερικῇ ἀρμονίᾳ. ‘Η

πολυμερής μόρφωσις, ὁ καθολικὸς ἀνθρωπός, ὁ *homo universalis*, ἔγινε τὸ ἴδαινικὸν τῆς ἐποχῆς. Ἀκριβῶς εἰς τὴν δίψαν αὐτὴν πρὸς γνῶσιν, μάθησιν, μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν ὅλων τῶν ἰκανοτήτων συνίσταται ἡ ἀνανέωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ Ἀναγέννησις.

Στροφὴ πρὸς τὴν Ἀρχαιότητα

Ἡ νοσταλγία πρὸς γνῶσιν ὅθησε τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀνακαλύψουν τοὺς ἀρχαίους. Παρετήρησαν ὅτι εἰς τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων ἐκρύπτοντο θησαυροὶ πολύτιμοι. Κατ’ ἀρχὰς ἐμελέτησαν τοὺς Λαστίνους συγγραφεῖς, διότι ἡ λατινικὴ ἥτο γνωστὴ εἰς τὴν Δύσιν ὡς γλῶσσα τῆς Ἑκκλησίας. Ὁ Πετράρχης, τὸ 1354, ἔγραφεν εἰς ἓνα φίλον, ὃ δόποιος τοῦ εἶχε κάμει δῶρον τὸν "Ομηρον εἰς τὸ πρωτότυπον : «Ο «Ομηρός σου είναι βωβός δι' ἐμὲ ἡ ἔγω είμαι κωφός δι' αὐτόν. Ἐν τούτοις χαίρω καὶ μόνον νὰ τὸν βλέπω ἐμπρός μου καὶ πολλάκις ἀναλογίζομαι τὸ βιβλίον καὶ λέγω μὲ στεναγμόν : ὡ, σύ, Μεγάλε, πόσον ἐπιθυμῶ νὰ σὲ ἀκούσω ! ». Ἄλλ' ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα ἡρχισεν ἡ μετανάστευσις Ἑλλήνων λογίων εἰς τὴν Δύσιν, ἵδιως εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ ἡ ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡνάγκασε πολλοὺς νὰ καταφύγουν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἐδίδαξαν τὴν Ἑλληνικήν. Συγχρόνως ἐκομίσθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολλὰ χειρόγραφα τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων. Οἱ λόγιοι τῆς Δύσεως παρετήρησαν τότε ὅτι οἱ "Ἑλληνες συγγραφεῖς ἦσαν πολὺ ἀνώτεροι καὶ ὅτι ἐχρησίμευσαν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τοὺς Λατίνους. Ἡρχισαν ἐπίσης νὰ κατανοοῦν καλύτερον καὶ νὰ ἀγαποῦν τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης.

Τότε ὁ βίος καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν ἀρχαίων ἔγινεν ἀντικείμενον λατρείας καὶ οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως εἶδον εἰς αὐτὸν πραγματοποιημένον τὸ ἴδαινικὸν τῆς ἐλευθέρας καὶ ἀρμονικῆς ἀναπτύξεως τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν δεξιοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μόρφωσις διὰ τῶν ἔργων καὶ τῆς γλώσσης τῶν ἀρχαίων ἐθεωρήθη ἡ μᾶλλον ἐμπρέπουσα εἰς τὸν ἀνθρωπὸν καὶ ἡ ἐνασχόλησις εἰς αὐτὰ ὡνομάσθη ἀνθρωπιστικαὶ σπουδαὶ (studia humaniora ἢ humanitatis) καὶ ἡ διανοητικὴ αὐτὴ κίνησις ἀνθρωπισμὸς (humanismus).

II. Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Τὰ κέντρα

Πρὸ τῶν νέων Ιδανικῶν ὑποχωρεῖ ἡ παλαιὰ διαίρεσις τῆς κοινωνίας εἰς πλουσίους καὶ πτωχούς. Δημιουργεῖται νέα διάκρισις, τῶν μορφών μὲν ων καὶ τῶν ἀμορφών. Πινεῦμα καὶ μόρφωσις θεωροῦνται πρώτην φοράν ἀπαραίτητα διὰ τὴν γυναῖκα.

Ἡ νέα ἀριστοκρατία τοῦ πνεύματος δημιουργεῖ κοινωνικούς τρόπους καὶ πλῆθος λεπτῶν ἐνασχολήσεων καὶ ἀπολαύσεων, τὰς ὅποιας δὲν εἶχεν ἵδει ὁ κόσμος ἀπὸ τὸν καιρὸν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐκτιμᾶται ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὅποιος ἔχει γνώσεις, καλαίσθησίαν, καλήν συμπεριφοράν. Ὁ ἐκλεκτὸς ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς εἶναι ἐξ Ἰου δεξιὸς εἰς τὴν ἴππασίαν, ξιφομαχίαν, κυνήγιον καὶ χορόν, ὅσον καὶ ἔμπειρος εἰς τὰς πνευματικάς ἐνασχολήσεις. Φιλόμουσοι ἡγεμόνες καὶ κληρικοὶ ὑποστηρίζουν τὴν κίνησιν.

Ἐστία πνευματικῆς ζωῆς ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος εἶναι ἡ Φλωρεντία, ὅπου ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν ἔριών συγκεντρώνουν μεγάλα κεφάλαια καὶ δημιουργοῦν μεγάλας Τραπέζας. Οἱ Μέδικοι (Medici), ιδιοκτῆται μεγάλου τραπεζικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ οἴκου, ἀποκτοῦν εἰς τὴν πόλιν ἡγεμονικὴν δύναμιν. Οἱ Μέδικοι Κόσιμοις καὶ ίδιως ὁ Λορέντζο, ὁ ἐπικληθεὶς μεγαλοπρεπής, εἶναι ὁ ὀνομαστὸς Μαϊκήνας τῆς ἐποχῆς. Εἰς τὸ μέγαρόν του, ὅπως ἀλλοτε εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Περικλέους, συναντῶνται αἱ ἔξοχώτεραι κεφαλαὶ τῆς Ἰταλίας καὶ περὶ τὴν φιλόξενον τράπεζαν συζητοῦν περὶ Ἰησοῦ καὶ Πλάτωνος καὶ ὀνειρεύονται νέαν θρησκείαν, ἡ ὅποια θὰ ἐνώσῃ χριστιανικὴν ἥθικότητα καὶ ἐλληνικὴν καλαίσθησίαν.

Ἡ στροφὴ εἰς τὰ ἔγκοσμα καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐπροχώρησε τόσον ὡστε νὰ σκανδαλίζῃ τοὺς ἀπλουστέρους. Περὶ τὸ 1500 ἡκούσθη ἡ βιαία διαμαρτυρία τοῦ δομινικανοῦ μοναχοῦ Σαβοναρόλα (Savonarola), ὁ ὅποιος εἰς τὰ φλογερὰ κηρύγματά του ὀνόμαζε τὴν Φλωρεντίαν ἀμαρτωλήν, τοὺς ἰσχυρούς Μεδίκους καὶ τοὺς φίλους των «εἰδωλολάτρας». Ἐπὶ κεφαλῆς λαϊκῆς ἔξεγέρσεως, προσεπάθησε νὰ ἀλλάξῃ τὸν ρυθμὸν τῆς ζωῆς εἰς τὴν πόλιν. Ἀρχαῖα καλλιτεχνήματα ἐθραύσθησαν, συγγράμματα τῶν «εἰδωλολατρῶν» ἐκάπησαν. Ὁ Σαβοναρόλας κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ Πάπα ως αἱρετικὸς καὶ ἐτελείωσε τὴν ζωήν του ἐπὶ τῆς πυρᾶς.

Τὸν 16ον αἰῶνα τὴν ἡγεσίαν ἔλαβεν ἡ Ρώμη. Εἰς τὴν πόλιν, ἡ δποία διέσφεζε περισσοτέρας ἀναμήσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, εἶχον συναθροισθῆ μεγάλα πλούτη. Ἐπὶ τῶν παπᾶν Ἰουλίου Β' καὶ Λέοντος Ι' ἡ Ἀναγέννησις ἔφθασεν εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἄνθησιν. Ὁ πάπας Λέων Ι' ἤτοι υἱὸς τοῦ Λορέντζου τῶν Μεδίκων.

Ἡ Ἀναγέννησις λοιπὸν παρουσιάζει δύο περιόδους, τῆς Φλωρεντίας, τὸν 15ον αἰῶνα, καὶ τῆς Ρώμης, τὸν 16ον αἰῶνα.

6. Ὁ Πάπας Λέων Ι'
(Τοῦ Ραφαήλ - Φλωρεντία, Μέγαρον Πίττι)

Οι Ἑλληνες λόγιοι εἰς τὴν Δύσιν

Ἡ Ἰταλία, πολὺ πλησίον εἰς τὴν Ἀνατολήν, δὲν διέκοψε ποτὲ τὰς σχέσεις της μὲ αὐτήν. Εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν διατηροῦνται ἀκόμη σήμερον ἐλληνόφωνοι καὶ εἰς μοναστήρια τῆς Καλαβρίας δὲν ἔπαυσε νὰ καλλιεργῆται ἡ ἐλληνική.

“Οταν ἡ ἔξαπλωσις τῶν Ὀθωμανῶν ἔδημοιούργησε θλιβεράν κατάστασιν εἰς τὴν Ἀνατολήν, πολλοὶ λόγιοι ἐζήτησαν νὰ καταφύγουν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὡς πρῶτος γνήσιος Ἑλλην διδάξας τὴν ἐλληνικὴν (εἰς τὴν Βενετίαν, Φλωρεντίαν, Παβίαν, Ρώμην) ἐμφανίζεται, περὶ τὸ 1415, ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς. Ἀργότερα ἥλθεν ὁ ἀνεψιός του Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς, ὁ δποῖος εἶχε μαθητὴν τὸν Φραγκίσκον Φίλελφον (Filelfo, Filiphus, 1388 - 1481), ὁ δποῖος διεκρίθη ὡς ἐλληνιστής καὶ συνέζεύχθη τὴν λογίαν θυγατέρα τοῦ διδασκάλου του Θεοφανώ.

Εἰς τὸ Μιλάνον ἔδιδαξεν ὁ Κωνσταντινούπολίτης Κωνσταντίνος Λάσκαρης. Τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰωάννην ἔστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ σουλτάνου Βαγιαζίτ, διαδόχου τοῦ Μωά-

μεθ, δ Λορέντζος Μέδικος διὰ νὰ ἀγοράσῃ ἐλληνικὰ χειρόγραφα.

Αἱ δύο σύνοδοι πρὸς ἔνωσιν τῶν ἑκκλησιῶν (Φερράρας - Φλωρεντίας, 1439) ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Ἰταλίαν πολλοὶ ἐπίσημοι "Ελληνες. Μεταξὺ αὐτῶν ἡτο δ ἔξοχώτατος τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς ἐποχῆς, δ Γεώργιος Γεμιστὸς ἢ Πλάτων (1355-1450), δ πλατωνικὸς ἢ, δρθότερον, νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος, ἐμπνεόμενος ἀπὸ θερμὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, ἴδιαιτέρως πρὸς τὸν Πλάτωνα. Ἡτο ἐπιβλητικὴ φυσιογνωμία καὶ πολυμαθής, μὲ θρησκευτικὰς τάσεις. Ο Πλάτων παρέμεινεν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Μεδίκων καὶ εἰς αὐτὸν ὁφείλεται ἡ ἀγάπη τοῦ Πλάτωνος ἀπὸ τοὺς λογίους τῆς Ἰταλίας.

Φίλος καὶ δομοὶδεάτης του ἡτο δ Βασίλειος Βησσαρίων, γεννηθεὶς εἰς τὴν Τραπεζοῦντα (1395-1475). Ἡκολούθησε τὸν βασιλέα Ἰωάννη Παλαιολόγον εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ ἡγωνίσθη διὰ τὴν ἔνωσιν τῶν ἑκκλησιῶν (1439). Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς προσπαθείας ἡναγκάσθη νὰ μείνῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου προήχθη εἰς καρδινάλιον καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ γίνη Πάπας. Διαλλακτικὸς φύσει καὶ ὀγαθός, ἐστενοχωρεῖτο διὰ τὴν ἐμπάθειαν τῶν προσφύγων λογίων εἰς τὰς συζητήσεις των, ἡ δοποία ἐκινδύνευε νὰ τοὺς ἐκθέσῃ πρὸ τῶν ξένων. Οι "Ελληνες λόγιοι δηλαδή, ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἡσαν διηρημένοι εἰς Ἀριστοτελικοὺς καὶ Πλατωνικοὺς καὶ ἔξικολούθησαν καὶ ἐκεῖ τὰς φιλονεικίας των. Ἡθελον μάλιστα νὰ περιπλέξουν καὶ τὸν Βησσαρίωνα, ἐπειδὴ ἐτρεφεν, ὅπως δ Πλάτων, μεγαλυτέραν συμπάθειαν πρὸς τὸν Πλάτωνα. Ο ἕδιος ἥθελε μὲ πάντα τρόπον νὰ κατευνάσῃ τὰ πνεύματα : « Ἐμὲ δέ, γράφει, φιλοῦντα μὲν ἔσθι Πλάτωνα, φιλοῦντα δ' Ἀριστοτέλη καὶ ὡς σοφωτάτω σεβόμενον ἐκατέρω ».

Χάρτης. Τυπογραφία

Τὴν διάδοσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν γραμμάτων διηγκόλυναν ἡ γενίκευσις τῆς χρήσεως τοῦ χάρτου καὶ ἡ τελειοποίησις ὡρισμένων τεχνικῶν μέσων, ἴδιως ἡ ἀνακάλυψις τῆς τυπογραφίας.

"Ο χάρτης ἡτο γνωστὸς εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ παλαιοτέρων χρόνων. Οι "Αραβες ἔμαθαν αὐτὸν ἀπὸ Σίνας αἰχμαλώτους τὸ 751 καὶ πρώτην φορὰν τὸν 11ον αἰῶνα ἔγινε γνωστὸς εἰς τὴν Εύρωπην.

‘Η χρῆσίς του ὅμως ἐγενικεύθη πολὺ ἀργότερα, κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα.

‘Η τυπογραφία ἀνεπτύχθη ἀπὸ τὴν ξυλογλυπτικὴν καὶ ξυλογραφίαν. Ἀπὸ μακροῦ δηλαδὴ ἔγνωριζον νὰ σκαλίζουν ἐπὶ ξύλου εἰκόνας μετὰ ρητῶν, ἀρχικὰ χειρογράφων, κοσμήματα καὶ ὄλοκλήρους φράσεις καὶ νὰ ἀποτυπώνουν αὐτὰ ἐπὶ πανίου καὶ βραδύτερον ἐπὶ χάρτου. Ἐσκάλιζον ἀκόμη ὄλοκλήρους σελίδας καὶ τὰς ἐπολλαπλασίαζον διὰ τῆς ἀποτυπώσεως. ‘Η τυπογραφία ὅμως ἐγεννήθη ὅταν κατεσκεύασαν κινητὰ στοιχεῖα καὶ μὲ τὸν συνδυασμὸν των ἐσχημάτιζαν τὰς λέξεις. Τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐπραξεν ἐνας Ὁλλανδός. ‘Ο Ἰωάννης Γούτεμβεργ (Gutenberg, 1397 - 1468) εἰς τὴν Μαγεντίαν (Mainz, ἐπὶ τοῦ Ρήνου) κατεσκεύασε πρῶτος μετάλλινα στοιχεῖα. Συνεταιρισθεὶς μετὰ τοῦ χρυσοχόου Φούστ (Fust), ἐπειδὴ ὁ ἴδιος δὲν εἶχε κεφάλαια, ἐτελειοποίησε τὴν τέχνην αὐτὴν καὶ ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ἔντυπον βιβλίον, τὴν ‘Ἄγιαν Γραφὴν (Biblia latina vulgata). Εἰς αὐτὸν ἀναγνωρίζομεν διὰ τοῦτο τὸν ἐφευρέτην τῆς τυπογραφίας. ‘Η σπουδαιοτάτη ἐφεύρεσις διεδόθη ταχέως εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἵδιας εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν, ὅπου ὁ Ἀλδος Μανούτιος (Aldus Manutius) ἐτύπωσεν ἀρχαίους συγγραφεῖς (editiones principes, Βενετία περὶ τὸ 1470).

Διὰ τῆς τυπογραφίας τὸ βιβλίον ἐπαυσε νὰ είναι κτῆμα τῶν πλουσίων καὶ ἔγινε προσιτὸν εἰς τοὺς πολλούς.

III. ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΑΙ

Τὰ κλασσικὰ γράμματα

Οἱ λόγιοι ἔξεθαψαν ἀπὸ τὰς βιβλιοθήκας τῶν μοναστηρίων τὰ κείμενα τῶν μεγάλων συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος (Πλάτωνος, Πινδάρου, Λουκιανοῦ, Λουκρητίου, Κικέρωνος κλπ.), τὰ ἐξέδωσαν καὶ τὰ ἐσχολίασαν καὶ ἔθαυμασαν τὸ ὑψος καὶ τὰς ἰδέας των. ‘Ο Πλάτων καὶ ὁ Κικέρων ἀπεθεώθησαν. ‘Ο Μαρσιλίος Φικίνος (Marsilio Ficino, 1433 - 1499) παρέστησε τὸν Πλάτωνα ὡς ἀρχαῖον Θεόν, ὁ ὅποιος προσανήγγειλε τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ. Αὔτὸς καὶ οἱ φίλοι του ἰδρυσαν εἰς τὴν Φλωρεντίαν τὴν Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν, τῆς ὅποιας τὰ μέλη ἐπεδίδοντο εἰς σοφάς συνομι-

λίας εἰς τὴν πόλιν καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν ὁδῶν τῆς Τοσκάνης, τῶν φυτευμένων μὲν ἐλαίας καὶ κυπαρίσσους.

Αἱ δύο κλασσικαὶ γλῶσσαι ἔθεωρήθησαν αἱ μόναι ἄξιαι νὰ γραφοῦν. ‘Ο Κικέρων ἔγινε πρότυπον κλασσικοῦ ὕφους. ‘Η μεσαιωνικὴ λατινικὴ τῆς ἐκκλησίας περιεφρονήθη.

Εἰς τὴν ἐκκαθαρισθεῖσαν αὐτὴν λατινικὴν ἔγραψαν οἱ λόγιοι τῆς ἐποχῆς ἴστορίας καὶ ἀφθονα ποιήματα. Εἰς τὰ ἀνθρωπιστικὰ σχολεῖα ἔγραφον καὶ ἔπαιζον δράματα εἰς τὴν λατινικὴν ἐλληνικαὶ καὶ λατινικαὶ λέξεις εἰσῆλθον εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας καὶ οἱ λόγιοι ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἔξεληνίσουν ἢ νὰ ἐκλατινίσουν τὰ δνόματά των. ‘Ο Hauslicht ἔγινεν Οἰκολαμπάς, ὁ Schwarzerd Μελάγχων, ὁ Schmidt Faber καὶ ὁ Weber Textor.

‘Αλλὰ πέραν ἀπ’ αὐτὰς τὰς ἔξωτερικότητας ἔγινεν ἀληθινὴ διανοητικὴ ἐπανάστασις εἰς τὸ μεσαιωνικὸν πνεῦμα καὶ ἀνατολὴ τοῦ νεωτέρου πνεύματος, ἐπιστροφὴ εἰς τὴν ἐλευθέραν ἔρευναν.

‘Η Ἀναγέννησις ἔζωογόνησε τὴν ἐπιστήμην. Πολλοὶ ἀνθρωπισταὶ ἀπέρριψαν τὴν ἐπιβολὴν τῆς παπικῆς ἐκκλησίας καὶ ἤνοιξαν τὸν δρόμον πρὸς τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν εἴτε τὴν ἐλευθέραν διανόησιν.

‘Ο ”Ἐρασμος (1467 - 1536)

Πολλαὶ χῶραι τῆς Εὐρώπης εἶχον λατινιστὰς καὶ ἐλληνιστάς.

7. ‘Ο ”Ἐρασμος
(Χόλμπαϊν, Μουσεῖον Λούβρου)

“Ολούς ὅμως ὑπερέβη εἰς τὴν φήμην ὁ ‘Ολλανδὸς λόγιος ἀπὸ τὸ Ρόττερδαμ, ὃ γνωστὸς μὲν τὸ ἔξεληνισμένον ὄνομά του ”Ἐρασμος (Desiderius). Προωρισμένος διὰ τὸ Ἱερατικὸν στάδιον, ἐστράφη εἰς τὰ κλασσικὰ συγγράμματα καὶ μὲ τὴν ἔξαιρετικὴν του εὐφυΐαν ἔγινεν ἐντριβέστατος γνώστης τῶν ἀρχαίων. ”Ἐγραφε τὴν λατινικὴν εἰς ὕφος κικερώνειον, ἔγραφε τὴν ἐλληνικὴν καὶ ἤθελε νὰ τὴν προφέρῃ ὅπως οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἰσοκράτους. Αὐτὸς εἰσήγαγε τὴν γνωστὴν μὲ τὸ ὄνομά του προφορὰν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς.

*Έκαμεν ἔξαιρέτους ἐκδόσεις τῶν καλυτέρων Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων, καθώς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τῶν Πατέρων. Εἰς ίδιατερον σύγγραμμα συνεπύκνωσε τὰς σοφάς γνώσεις τῶν ἀρχαίων καὶ τὰς ἔξελαίκευσε διὰ τῶν ἐγχειριδίων του. Οἱ λίβελλοι καὶ αἱ σάτιραι του μὲ τὸ ἔξαιρετικὸν διὸ τὴν ἐποχὴν πνεῦμα καὶ καυστικότητα ἀνεγινώσκοντο ἀπλήστως. Ἡ δονομαστοτέρα ἔξ αὐτῶν εἰναι δὸς Ἔπαινος τῆς μωρίας (*Laus stultitiae*), διὰ τοῦ ὅποιού σπατιρίζει ὅλα τὰ εἴδη τῆς ἀνθρωπίνης μωρίας καὶ τὴν σχολαστικότητα καὶ ὀμάθειαν τῶν καθηγητῶν τῶν μεσαιωνικῶν πανεπιστημίων. Οἱ Ἐρασμος ἔμεινεν ἐν τούτοις πιστὸς εἰς τὴν καθολικὴν Ἑκκλησίαν καὶ ἔγραψε μόνον εἰς τὴν λατινικήν.

Διὰ τοῦτο δὲν ὑπολογίζεται εἰς καμμίαν ἀπὸ τὰς ἀθνικὰς λογοτεχνίας. Οὕτε ἀναγνωρίζομεν σήμερον λογοτεχνικὰς ἀρετὰς εἰς τὸ ἔργον του.

IV. ΟΙ ΕΘΝΙΚΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Τὰ Ἰταλικὰ γράμματα

Ἄλλὰ δὲν ἥργησε νὰ γίνη ἀντίδρασις κατὰ τοῦ κλασσικισμοῦ Οἱ Εύρωπαῖοι παρατηρήσαντες ὅτι εἰς ξένην καὶ νεκράν γλῶσσαν δὲν ἤτο δυνατὸν νὰ γραφοῦν ἔργα ζωντανὰ ἐστράφησαν πρὸς τὴν γλῶσσάν των καὶ ἐντὸς ὀλίγου τὰ λαϊκὰ ἰδιώματα ἡ Ἰταλική, ἡ γαλλική, ἡ Ἰσπανική, ἡ ἀγγλικὴ κτλ. ὑψώθησαν εἰς γραφομένας γλώσσας καὶ ἀνέδειξαν ἀξιολόγους συγγραφεῖς. Τοιουτοτρόπως ἐγεννήθησαν αἱ ἐθνικαὶ λογοτεχνίαι.

Ἡ Ἰταλία εἶχε μεγάλους συγγραφεῖς εἰς τὴν ἀθνικὴν γλῶσσαν πολὺ πρὸ τοῦ 15ου αἰῶνος. Οἱ ἐπιβλητικώτερος ἔξ αὐτῶν, ὁ Δαντής (1265 - 1321), ἔγραφε τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν καὶ ἔγινεν ὑποδειγμα τῆς γραπτῆς Ἰταλικῆς, ἡ ὅποια ἀπέβη τὸ μέσον διὰ τὴν πνευματικὴν ἐνότητα τῆς κατατεμαχισμένης πατρίδος του. Οἱ Πετράρχης (1304 - 1374) εἰς τοὺς Ἰταλικοὺς στίχους ὀφείλει τὴν φημην ὡς λυρικὸς ποιητής, ἐνῷ τὰ λατινικὰ του ποιήματα ἐλησμονήθησαν.

Εἰς τὸν 14ον αἰῶνα ἀνήκει ἐπίσης ὁ Βοκκάκιος (1313 - 1367), λατινιστής καὶ ἔλληνιστής, πολυμαθής καὶ εύφεοτατος, ἐργάζεται διὰ τὴν διάδοσιν ἀνθρωπιστικῶν γνώσεων εἰς εύρυτέρους

κύκλους, γράφει λατινικά συγγράμματα και ποιήματα, έγινεν δικαστής
άθανατος με τὰ εύφυέστατα εἰς τὴν Ἰταλικήν γλῶσσαν διηγήματά
του, τὴν Δεκαήμερον.

Μετά τὴν διάδοσιν τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν οἱ λόγιοι ἐ-
πανῆλθον εἰς τὰς κλασσικὰς γλώσσας και ἐμεσολάβησε παροδική ἀ-
ναβίωσις τῆς λατινικῆς. 'Αλλ' ἡ προσπάθεια νὰ ἀναστήσουν τὴν
γλῶσσαν τοῦ Κικέρωνος ἀπέτυχε καὶ ἐπεκράτησεν δριστικῶς ἡ Ἰτα-
λική, ἡ διάλεκτος τῆς Φλωρεντίας, ἡ τοσκανική, ἡ ὅποια ἐπεβλήθη
ὡς γραφομένη και ὡς πνευματικὸς σύνδεσμος τοῦ Ἰταλικοῦ ἔθνους.
Τὸν 16ον αἰῶνα ἡ Ἰταλία ἀνέδειξεν ἀξιολόγους πεζογράφους και
ποιητάς.

'Ο Νικόλαος Μακιαβέλλι (Nicolas Machiavelli, 1469-1527), διοικητικὸς και διπλωματικὸς ὑπάλληλος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν
τῆς πατρίδος του Φλωρεντίας, ἐμελέτησε τὴν πολιτικήν τῆς ἐποχῆς
του, ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς φλωρεντινῆς πολιτείας και εἰς τὸ πε-
ριβόητον βιβλίον του δὲ 'Ἡγεμὼν' (Il Principe, 1513), ἔξθεσε
τὴν ἀποψίν του περὶ τῆς διοικήσεως τῶν πολιτεῶν. Πατριώτης θερ-
μός, ἐπόνει διὰ τὴν διαίρεσιν τῆς Ἰταλίας και ἐπεθύμει τὴν ἐπικράτη-
σιν ἐνὸς οίουδήποτε ἡγεμόνος και μὲ δόπιοινδήποτε μέσον. Διὰ τοῦ-
το θέτει ὑπεράνω πάντων, ὑπέρ τὴν ἡθικήν και φιλανθρωπίαν, τὴν
πολιτικήν σκοπιμότητα (ὅπως εἴδομεν εἰς τὸ ἀνωτέρω σελὶς 24 ἀ-
πόσπασμα). Τὴν ἀποκρουστικήν αὐτὴν ἀποψιν ὠνόμασαν μακια-
βελλισμόν. 'Ο Μακιαβέλλι γράφει εἰς ὕφος λιτόν, σταθερόν,
ἐκφραστικὸν και ζωηρόν.

'Ονομαστοί εἰναι οἱ Ἰταλοὶ ποιηταὶ τοῦ 16ου αἰῶνος. 'Ο Α-
ριόστο (Ariosto, 1474 - 1533), μὲ ρωμανικὴν φαντασίαν, μὲ
τὸ χάρισμα ἀκριβοῦς παρατηρήσεως, μὲ οἰστρον ἀπαράμιλλον και
σπάνιον αἰσθήμα τῆς ἀρμονίας και τοῦ μέτρου, διηγήθη εἰς τὸ εὐθυ-
μογραφικὸν ἔπος Ρολάνδος μακινόμενος (Orlando Furioso)
τὴν περιπέτειαν τοῦ γάλλου μεσαιωνικοῦ ἥρωος, τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ
Καρόλου τοῦ Μεγάλου, δὲ ὅποιος, ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴν ἀδια-
φορίαν μιᾶς εἰδωλολάτριδος, χάνει τὸ λογικόν του και διέρχεται μα-
νιώδης, ἀναστατώνων τὰ πάντα, τὴν Γαλλίαν, Ἰσπανίαν και Βό-
ρειον Ἀφρικήν. Θεραπεύεται δὲ μόλις ἐπανευρίσκει τὸν ἐγκέφαλόν
του, δὲ ὅποιος ἐπὶ μακρὸν ἔμεινε κρυμμένος εἰς τὴν σελήνην, μεταξὺ

πλήθους ἄλλων ἔξαφανισθέντων πραγμάτων, δακρύων ἐραστῶν, αὐταπάτης, εὐγνωμοσύνης καὶ ἀνυριθμήτων ἐγκεφάλων.

‘Ο Τορκοᾶτος Τάσσος (Tottquato Tasso, 1544 - 1595) ἔγινεν ἔνδοξος ἀπὸ τοῦ είκοστοῦ ἡδη ἔτους. Εἰς τὸ θελκτικώτατον ἔπος ‘Ελευθερωμένη Ιερού σαλῆ μ ἔξυμνησε τοὺς ἵππότας τῆς πρώτης Σταυροφορίας καὶ περισσότερον ἀκόμη τὰς φανταστικὰς περιπτείας τῆς μαγίσσης Ἀρμίδας. ‘Η ὑποβλητικὴ μαγεία τοῦ ὑφους, ἡ μουσικὴ τοῦ στίχου, ἡ ζωηρότης τῆς περιγραφῆς τῶν μαχῶν καὶ αἱ συναισθηματικαὶ περιπέτειαι θέτουν τὸ ἔργον εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ὑψηλοτέρας κορυφὰς τῆς Ἰταλικῆς λογοτεχνίας.

‘Η Ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων εἰς τὴν Γαλλίαν

‘Η ἐπίδρασις τῆς ἀνθρωπιστικῆς κινήσεως ἔγινε μόλις τὸν 16ον αἰῶνα πραγματικῶς αἰσθητὴ εἰς τὰ γαλλικὰ γράμματα, διότι αὐτὰ εἶχαν μακρὰν παράδοσιν ἀπὸ τὸν μεσαίωνα. Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀλλαγῆς μεθόδων διδασκαλίας ὁ Φραγκίσκος Α' ἴδρυσε τὸ Collège de France (1530), τὸ ὅποιον εἶχεν ὡς ἔμβλημα νὰ διδάσκωνται τὰ πάντα (omnia docere).

‘Η τυπογραφία ἐβοήθησε τὴν ἔκδοσιν διαρκῶς νέων κειμένων. Λεξικά, γραμματικαὶ καὶ μεταφράσεις ἐπολλαπλασιάσθησαν. Τῆς κινήσεως προϊστάτο ὁ ἔξοχος λατινιστὴς καὶ ἐλληνιστὴς Γουλιέλμος Μπυντέ (Guillaume Budé, 1468 - 1540), ὁ Ἐρασμος τῆς Γαλλίας, γραμματεὺς τοῦ Βασιλέως καὶ ἐμψυχωτὴς τῶν κλασσικῶν σπουδῶν. Κατὰ προτροπήν του ὁ Ἄμυο (Amyot) ἥρχισε τὴν δόνομαστήν μετάφρασιν τοῦ Πλούταρχου.

Παρὰ τὴν μεγάλην του οἰκειότητα μὲ τὰ κλασσικὰ γράμματα, γνήσιος γάλλος συγγραφεύς, ἀπὸ τοὺς γνησιωτέρους ὅλων τῶν χρόνων, ἔμεινεν ὁ Φραγκίσκος Ραμπελαί (François Rabelais, 1494 - 1553), ὁ ὅποιος εἰς τὸ σατιρικὸν μυθιστόρημά του Gargantua et Pantagruel περιγράφει ὑπὸ μορφὴν χονδρῆς σατίρας τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του καὶ διασύρει τὴν παιδαγωγικὴν μέθοδον τῶν μέσων χρόνων.

‘Η νεοκλασσικὴ παιδεία ἐθριάμβευσε κατὰ τὸ μέσον τοῦ αἰῶνος, ἀφοῦ εύρεθη ὁ ἐπιτυχὴς συμβιβασμὸς τῶν δύο τάσεων. ‘Η ἀρχαιότης τοῦ λοιποῦ δὲν είναι σκοπός, ἀλλὰ μέσον διὰ πλουτίση

τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν καὶ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν ὅλην τὴν δύναμιν καὶ τὴν λάμψιν τῆς. 'Αυτὶ νὰ πνίγῃ τὴν γαλλικὴν ἰδιοφυίαν, παιδεύει καὶ ἀναπτύσσει αὐτήν. Τὸ δόγμα τῆς νέας αἰσθητικῆς ἐσάλπισε τὸ 1549 ὁ νεαρὸς Ἰωάκειμ ντὸν Μπελαί (Joachim du Bellay) εἰς τὸ περίφημον μανιφέστο *"Αμυνα καὶ στολισμὸς τῆς γαλλικῆς γλώσσης* Défense et illustration de la langue françaïse.

'Υπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸν εἰργάσθη ἡ δύναμις τῶν ἑπτὰ ποιητῶν περὶ τὸν Πιέρ Ρονσάρ (Pierre Ronsard, 1524 - 1585), ἡ λεγομένη *Πλειάδης* (Pleiade), τῶν ὅποιών τι γαλλικὴ μοῦσα ἐλλήνιζε καὶ ἐλαττίνει.

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ἔσημείωσε μεγάλην ἀνάπτυξιν ἡ γαλλικὴ πεζογραφία, ἀντιπροσωπευθεῖσα ἀπὸ πολλοὺς συγγραφεῖς. 'Ο ἔξοχώτερος ἀπ' αὐτούς Μιχαήλ Μονταίν (Michel Montaigne, 1533 - 1592) εἰς τὰ Δοκίμια τού (Essais) ἐκθέτει τὰς γνώμας του περὶ διαφόρων συγχρόνων προβλημάτων ἀποδοκιμάζων τὰς θεολογικὰς συζητήσεις, αἱ ὅποιαι φέρουν τὰς διαιρέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, καὶ κρίνων μετ' ἐπιεικίας τὰς ἀνθρωπίνας ἀδυναμίας. 'Υπὸ τὸν ἐλαφρὸν σκεπτικισμὸν του κρύπτεται ἀκριβής γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ πολλὴ φιλανθρωπία.

‘Η Ἀναγέννησις εἰς τὴν Ἰσπανίαν, Ἀγγλίαν, Γερμανίαν

Παραλλήλως πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς τὰ γράμματα ἀνεπτύχθησαν καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν ἔδωσαν τροφὴν τὰ καταπληκτικὰ γεγονότα τῶν ἀνακαλύψεων. Μετὰ πολλὰς ἀποπείρας, ἡ γλῶσσα κατέστη ὥριμος καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 16ου αἰῶνος ἔγινεν δργανὸν πρὸς σπουδαίαν παραγωγήν. Τὸ θέατρον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Λόπε ντε Βέγκα (Lope de Vega, 1562 - 1635), παρουσίασε πραγματικὸν θαῦμα. 'Ο γονιμώτατος συγγραφεὺς ἐμελέτησε τὴν Ἰσπανικὴν κοινωνίαν, ἐσχεδίασε τοὺς τύπους τῆς, μὲ τὴν αὐτὴν ἴκανότητα ἐχρησιμοποίησε ποικιλωτάτους ρυθμοὺς τοῦ στίχου καὶ συνέγραψε 1800 δράματα.

'Αλλὰ εἰς τὸν πεζὸν ὁ Μιχαήλ Θερβάντες (Miguel de Cervantes, 1547 - 1616), ἔγραψε μεταξὺ τοῦ 1604 καὶ 1614, τὸ ἀληθινὸν ἀριστούργημα τῆς ἐποχῆς καὶ ὅλης τῆς Ἰσπανικῆς καὶ γενι-

κώτερον τῆς εύρωπαϊκῆς λογοτεχνίας, τὸν περίφημον Δὸν Κιχώτην (Don Quichotte), διὰ τοῦ ὅποίου παρώδησε τὰ περὶ ἴπποτῶν μυθεύματα τῶν χρόνων του. Οἱ φαντασιόπληκτος ἥρως του, παρὰ τὴν ἡμιπάραφροσύνην, τὰς ἀτυχεῖς περιπέτειας καὶ τὰς κωμικὰς τύχας του, μένει ἔξαιρετικὸν πρόσωπον, τύπος αὐτοθυσίας καὶ εὐγενοῦς φρονήματος.

Ἡ Ἀγγλία ἐδυσκολεύθη νὰ προσ-αρμοσθῇ εἰς τὴν νέαν παιδείαν καὶ τεχνοτροπίαν. Οἱ ἀγγλοσάξονες συγ-γραφεῖς, ἐμιμήθησαν τὸν 16ον αἰῶνα περισσότερον τοὺς κλασσικίζοντας συγγραφεῖς τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας παρὰ τῆς ἀρχαιότητος ἀπ' εὐθείας. Διὰ τοῦτο δὲν ἦτο ση-μαντικὴ ἡ ἀπόδοσίς των εἰς τὰ κλασσικὰ γράμματα κυρίως. Πρὸς τὸ τέλος ὅμως τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου ἐπὶ τῆς βασιλίσσης Ἐλισάβετ, ὁ Γουλιέλμος Σαΐξπηρ (William Shakespeare, 1564 - 1616), παρορμηθεὶς ἀπὸ τὴν ἀναγέννησιν, ἀκολούθων ὅμως τὴν ἔμπνευσιν τῆς μεγάλης του διανοίας καὶ ὀλιγώ-τερον τὰ διδάγματα καὶ τοὺς κανόνας τῶν ἀνθρωπιστῶν, ἐδημιούρ-γησε τὰ ἀθάνατα δράματά του, τῶν ὅποιων τὰς ὑποθέσεις ἔλα-βεν ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴν ἴστορίαν, ἀπὸ τοὺς μύθους τῶν μέσων χρό-νων καὶ τῆς ἀρχαιότητος ἀκόμη.

Ἡ Γερμανία ἤλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ πνεῦμα τῶν δυτικωτέρων εύρωπαϊκῶν λαῶν διὰ τῆς ἐκ τῶν ἄνω ἐπιβολῆς, τῆς ιδρύσεως δη-λαδὴ ἀνωτάτων ἐκπαιδευτηρίων ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων. Οἱ αὐτοκρά-τωρ Κάρολος Δ' ἤδρυσε τὸ 1348 τὸ πρῶτον Γερμανικὸν Πανεπιστή-μιον εἰς τὴν Πράγαν, εἰς τὸ ὅποιον προσεκάλεσε διδασκάλους ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, οἱ ὅποιοι ἐφερον μαζὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ ἐπέβα-λον αὐτὸν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ὑπαλληλίαν.

Οἱ γερμανικὸς ούμανισμὸς ἔδραν εἶχε κυρίως τὰ πανεπιστήμια καὶ ἔμεινε σχεδόν πάντοτε χριστιανικός, καί, ὅταν ἐπέρασε τὸ στά-διον τῆς μιμήσεως, ἔγινεν ἔθνικιστικός. Οἱ Γερμανοὶ λόγιοι δηλαδὴ ἥρχισαν νὰ ἔξεγερωνται κατὰ τῆς ἐπιβολῆς τῶν δυτικῶν λαῶν, κατὰ

8. Γουλιέλμος Σαΐξπηρ

τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Τὸν χαρακτῆρα αὐτὸν τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὰς δυτικὰς δυνάμεις διετήρησεν ἡ γερμανικὴ διανόησις εἰς δὲ ληγὸν τὴν ζωήν της. 'Αλλ' οἱ Γερμανοὶ λόγιοι ἐπειδὴ ἔμειναν προσκεκολλημένοι εἰς τὴν λατινικήν γλῶσσαν, δὲν ἔδωσαν ἀξιόλογα λογοτεχνικὰ ἔργα κατὰ τὴν 'Αναγέννησιν.

'Η Ἐπιστήμη

'Η ἀνακάλυψις τῶν νέων χωρῶν ἀνεστάτωσε τὴν εἰκόνα, τὴν ὅποιαν εἶχον περὶ τοῦ κόσμου οἱ ἄνθρωποι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, καὶ ἀφύπνισε τὸ ἐρευνητικὸν πνεῦμα, τὸ ὅποιον μετά μακροὺς ἐνδοιασμοὺς ἔκαμνε τὴν πρώτην προσπάθειαν νὰ στηρίξῃ τὰς γνώσεις ἐπὶ παρατηρήσεως καὶ ἀκριβοῦς ὑπολογισμοῦ.

'Η ἀξίωσις αὐτὴ ὠδήγησε τοὺς σοφοὺς τῆς 'Αναγεννήσεως εἰς τὴν προϋπόθεσιν πάσης ἐπιστήμης, τὰ μαθηματικά. 'Η ἀριθμητική, ἡ ἀλγεβρα, ἡ γεωμετρία ἐκαλλιεργήθησαν μὲν ἀγάπην.

Τὸ πείραμα προβάλλει ἀκόμη δειλὰ εἰς τὴν φυσικήν. 'Ο Λεοντίρδος δὲ Βίντσι ἐπιδίδεται εἰς ἑρεύνας ἐπὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ, ἐπὶ τῶν μέσων τῆς κατασκευῆς μηχανῶν, πλοίων, φρουρίων, ἀκόμη καὶ τῆς πτητικῆς μηχανῆς. 'Ασχολεῖται εἰς ἀνατομικὴν ἐρευνῶν ἐπὶ πτωμάτων. 'Ο μὲν τὸ ἐκκλασσικισμένον ὄνομά του γνωστὸς ἔλβετὸς ιατρὸς καὶ ἀλχημιστὴς Θεόφραστος Παράκελσος (1493 - 1541) ἔξωρίσθη, διότι ἔκαμε μαθήματα εἰς γερμανικήν γλῶσσαν, καὶ ἔξήγειρε τὸ μῖσος τῶν ὁμοτέχνων του, διότι ἐκτηρύχθη κατὰ τῶν μεθόδων τῆς παλαιοτέρας ιατρικῆς. Καταδιωκόμενος ἐφονεύθη κατόπιν εἰς τὴν Γερμανίαν. Αὔτὸς ὅμως ἐβελτίωσε πρᾶτος τὴν χημείαν καὶ τὴν τέχνην τοῦ φαρμακοποιοῦ καὶ μετερρύθμισε τὴν ιατρικήν, διομασθεῖς διὰ τοῦτο Λούθηρος τῶν ιατρῶν.

'Η σημαντικωτέρα ὅμως ἐπιστημονικὴ κατάκτησις τῆς ἐποχῆς είναι ἡ θεωρία τοῦ Κοπερνίκου περὶ τοῦ ἡλιοκεντρικοῦ συστήματος.

'Ο Νικόλαος Κοπέρνικος (Copernicus, 1473 - 1543) ἐγεννήθη εἰς τὸ Θύρων τῆς Πολωνίας, ὅλλα' είναι κυρίως μαθητὴς τῆς Ιταλικῆς ἐπιστήμης. 'Εσπούδασεν ιατρικήν καὶ μαθηματικὰ εἰς τὴν πατρίδα του, ἥκουσεν ὅμως ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἀστρονομίαν καὶ μαθηματικὰ εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς Ιταλίας. 'Αφοῦ ἔγινε διδάκτωρ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρωθιερεὺς

εις μίαν πόλιν τῆς Ἀνατολικῆς Πρωσσίας. Ἀπὸ παρορμήσεις, τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἀπὸ τοὺς Ἰταλούς διδασκάλους του, διεμόρφωσε τὴν θεωρίαν, ὅτι κέντρον τοῦ πλανητικοῦ μας συστήματος εἰναι ὁ ἥλιος, καὶ ὅχι ἡ γῆ καὶ ὅτι περὶ αὐτὸν στρέφονται ἡ γῆ καὶ οἱ πλανῆται.

Τὸ κύριον ἔργον του *De evolutionibus orbium coelestium* εἶδε τὸ φῶς μόλις κατὰ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του, ἐκδοθὲν εἰς τὴν Χαϊδελβέργην. Εἰς αὐτὸν ὁ Κοπέρνικος ἀπεδείκνυε τὴν σφαιρικότητα τῆς γῆς, τὴν περὶ τὸν ἀξονα στροφὴν αὐτῆς, τὴν κεντρικήν θέσιν τοῦ ἥλιου, τὴν στροφὴν τῶν πλανητῶν περὶ τὸν ἥλιον κτλ.

Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο εἰχαν φθάσει οἱ ἀρχαῖοι "Ἐλληνες ἥδη τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα, ὅπως βλέπομεν εἰς τὸ γεροντικὸν σύγγραμμα τοῦ Πλάτωνος, τοὺς Νόμους. Περὶ τὸ 280 π.Χ. διετύπωσε καθαρὰ τὴν ἥλιοκεντρικὴν ἀποψιν ὁ ἀστρονόμος Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος. Ἡ διδασκαλία του ἔγινε γνωστὴ εἰς κύκλον ἐκλεκτῶν ἀπὸ ἀνακοινώσεις τοῦ ἴδιου ἡ περιλήψεις τῶν ἀπόψεών του ἀπὸ μαθητὰς καὶ φίλους.

Τὸ αὐτὸν ἔτος (1543) ἔξεδόθη τὸ κύριον ἔργον τοῦ βέλγου ἰατροῦ Ἀντρέ Βεζάλ (André Vésal), ὁ ὁποῖος προήγαγε σημαντικῶς τὴν ἀνατομίαν καὶ ἐπολέμησε τὰς θεωρίας τοῦ "Ἐλληνος ἰατροῦ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος Κλαυδίου Γαληνοῦ, ὁ ὁποῖος ἔξηκολούθει νὰ θεωρῆται αὐθεντία εἰς τὰ ἰατρικὰ ζητήματα, ὅπως ὁ Πιτολεμαῖος εἰς τὰ κοσμογραφικά.

'Αλλ' οἱ ἀνθρωποι τῆς ἐποχῆς εἰς τὴν ζάλην τῶν θρησκευτικῶν διενέξεων μικρὰν προσοχὴν ἔδωσαν εἰς τὰς ἀνακαλύψεις αὐτάς, αἱ ὁποῖαι ἔφερον λαμπρούς καρπούς κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας.

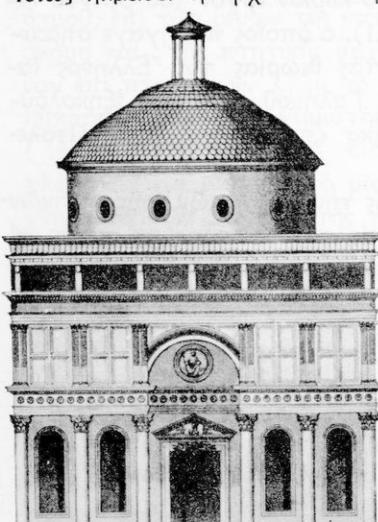
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ

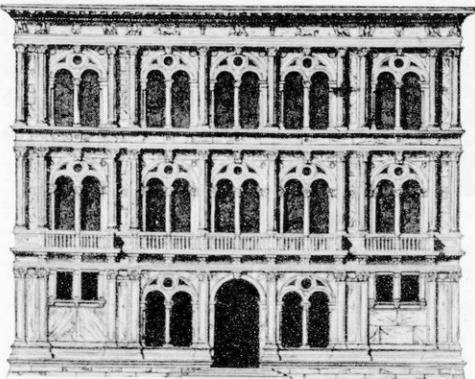
ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Αἱ τέχναι

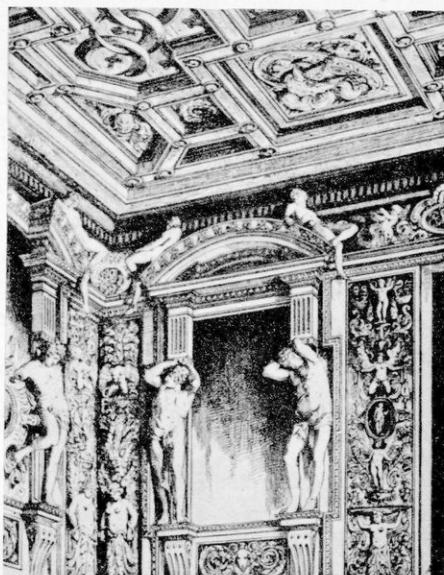
HΓΝΗΣΙΩΤΕΡΑ καὶ ἀξιολογωτέρα ἐκδήλωσις τῆς Ἀναγεννήσεως εἶναι αἱ καλαὶ τέχναι. Λέγοντες ἀναγέννησιν ἀναπολοῦμεν ἴδιως καλλιτεχνίαν, πολυτελῆ μέγαρα, μαρμαρίνους ναοὺς καὶ κίονας, γοητευτικούς πίνακας ζωγραφικῆς καὶ ἀγάλματα. Συγχρόνως μὲ τὴν διανοητικὴν ζωὴν ἀνακαινίζεται ἡ καλλιτεχνική.

Ἡ Εὐρώπη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους εἶχε προηγμένην τέχνην. Ἰδίως ἡκμασεν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐκτίσθησαν ἀξιόλογοι ναοὶ γοτθικοῦ ρυθμοῦ, ὅπως οἱ ὄνομαστοὶ καθεδρικοὶ τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων, τῆς Κολωνίας, τῆς Ρέμς, τῆς Ούλμ κλπ. Κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν οἱ καλλιτέχναι τῆς Ἰταλίας ἐπανῆλθον εἰς τὸν ρωμαϊκὸν καὶ ἔλληνικὸν ρυθμὸν καὶ διὰ νέων συνδυασμῶν ἐδημιούργησαν τὸν λεγόμενον Ρυθμὸν τῆς Ἄναγεννησις Ἀναγεννησικήν καὶ γλυπτικὴν ἔλαβον ὡς πρότυπα τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἡ τέχνη τῶν μέσων χρόνων, ἐπειδὴ δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τοὺς κανόνας καὶ τὰς περὶ ρυθμοῦ ἀντι-

9 Μπρουνελλέσκι
(Φλωρεντία, παρεκκλήσιον Pazzi) λήψεις τῶν ἀρχαίων, περιεφρο-

10. Μέγαρον Βεντραμίνι Καλέργι (Βενετία) ή Αρχιτεκτονική έπαινος της Ιταλίκης τέχνης στα μέσα του 15ου αιώνα, όποιος άρχιζε με το 14ο αιώνα, είναι περίοδος μεταβατικής στην ιταλική αρχιτεκτονική. Η μεσαιωνική παράδοση συνυπάρχουν έντονα με την νέα αρχιτεκτονική της Ιταλίας. Το έργο του Ντονατέλλο (Donatello, 1386-1466) προστάτευε την ιταλική γλυπτική στην Ευρώπη. Οι γλυπτοί του, όπως το άγαλμα της Αφροδίτης της Φλωρεντίας, ήταν οι πρώτες γλυπτικές της Αναγέννησης.

11. Έσωτερικόν τοῦ μεγάρου Σπάντα (Ρώμη)

νήθη ως τέχνη βαθάρων, τῶν Γότθων, ἐξ οὗ ἡ ὀνομασία γοτθική τέχνη.

Φλωρεντία, τὸ Κουαττροκέντο

Εἰς τὴν ιστορίαν τῆς Ιταλίκης τέχνης διατάσσεται τὸ 15ος αιώνα, τὸν ὅποιον οἱ Ιταλοὶ καὶ μὲ αὐτοὺς οἱ ιστορικοί τῆς τέχνης ὀνομάζουν Quattrocento, δηλαδὴ αἱδῶνα, ὁ ὅποιος ἀρχίζει μὲ τὸ 14ο, είναι περίοδος μεταβατικής στην ιταλική αρχιτεκτονική. Η μεσαιωνική παράδοση συνυπάρχουν έντονα με την νέα αρχιτεκτονική της Ιταλίας.

12. Ή "Ανοιξις

(Μποττιτσέλλι - Φλωρεντία, 'Αρχαία Πινακοθήκη)

τὴν ζωγραφικὴν διαχυρὸς δημιουργὸς Φράντζελικο (Fra Angelico 1387 - 1455), διαχράφος δηλαδὴ τῶν ἀγγέλων, εἰναι ἐκ τῶν τελευταίων ἀντιπροσώπων τοῦ μεσαίωνος, τοῦ ὅποιου τὸ ἔργον διαπρέπει μὲ τὴν χάριν τῆς ἐμπνεύσεως καὶ τὸν ὀμίμητον χρωματισμόν, ἐνῷ διποττιτέλλι (Botticelli, 1444 - 1510) ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα.

Τὸ Κουαττροσέντο εἶναι εἰς ὅλην τὴν Ἰταλίαν ἡ ἐποχὴ μεγάλης τεχνικῆς προόδου. Κατ' αὐτὴν μεταξὺ ἀλλων ἀνεκαλύφθη διάμοιρος τῆς προστιτικῆς καὶ ἐμελετήθη λεπτομερῶς ἡ ἀνατομία τοῦ ἀνθρώπινου σώματος.

Οι τέσσαρες κορυφαῖοι

Ἡ μακρὰ προπαρασκευὴ καὶ ἡ ἐργασία γνωστῶν καὶ ἀγνώστων προσδρόμων ἤνοιξε τὴν ὁδὸν εἰς τοὺς τέσσαρας μεγάλους, Λεονάρδο δὲ Βίντσι, Μιχαὴλ Ἀγγελον, Ραφαὴλ, Τίτσιανο.

Ο Λεονάρδος δὲ Βίντσι (Leonardo da Vinci, 1452-1519) παρουσιάζεται μὲ τὴν πολυμερεστάτην μόρφωσιν ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσωπευτικῶν τύπους τῆς Ἀναγεννήσεως. Ζωγράφος,

γλύπτης, ἀρχιτέκτων, μουσικὸς καὶ ἐπιδέξιος μηχανικὸς, δημιουργεῖ ὑπέροχα καλλιτεχνῆματα καὶ κατασκευάζει γεφύρας, ὁχυρωματικὰ ἔργα καὶ πλοϊα. Πρὸς τούτοις ἄφησε χειρόγραφα περὶ μηχανικῆς, πολεμικῆς τέχνης καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀπὸ τὰ ὅποια φαίνεται ὅτι ὁ Λεονάρδο ἡτο πιλουσιωτάτη διάνοια καὶ ὅτι προεῖδε τὰ στοιχεῖα πολλῶν ἐφευρέσεων, αἱ ὅποιαι ἐπραγματοποιήθησαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ὅπως

π.χ. τῆς πτητικῆς μηχανῆς. 'Ο Λεονάρδο εἰργάσθη εἰς τὸ Με-

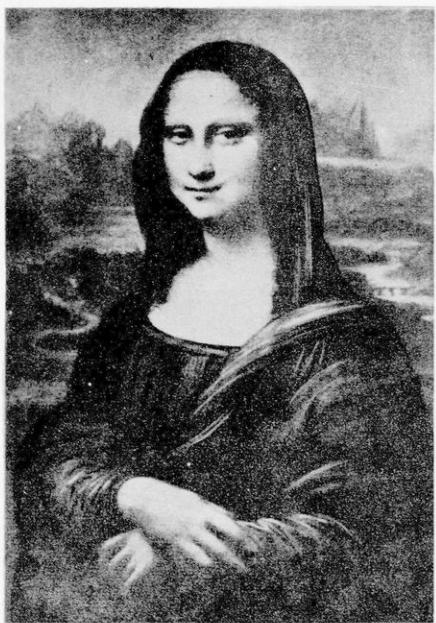
διόλανον, ὅπου ὁ Δούξ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν κατασκευὴν οἰκογενειακοῦ μνημείου μετ' ἐφίππου ἀνδριάντος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας. Τὸ σημαντικώτερον ἔργον κατὰ τὴν διαμονὴν του εἰς τὸ Μεδιόλανον εἶναι ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος, τὸν ὅποιον ἐζωγράφισεν εἰς τὸν τοῖχον τοῦ ἑστιατορίου μιᾶς μονῆς.

Εἰς τὴν Ρώμην ἐφίλοτεχνησε τὴν προσωπογραφίαν τῆς ὥραίας φλωρεντικῆς κυρίας, τῆς Mona Lisa, τῆς ὅποίας ἀπέδωκε πιστῶς τὰ χαρακτηριστικὰ ἔιδανικέυσας συγχρόνως αὐτὰ. 'Η εἰκὼν αὐτὴ εἶναι ἡ δόνομαστὴ Gioconda, εύρισκομένη εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Λούβρου. 'Ο Λεονάρδο εἶναι ἀρχηγὸς τῆς λεγομένης Λομβαρδικῆς σχολῆς.

'Ο Μιχαήλ Αγγελος (Michel Angelo Buonarrotti, 1475 - 1564) ἦτο μεγάλος δημιουργός, γλύπτης κυρίως, ἀλλὰ καὶ ζωγράφος καὶ ποιητής, συνθέσας ὥραία ποιήματα, ἐπίσης νούς πολυμερής, ὅπως ὁ Λεονάρδο. Μετὰ μακρὰς ἀνατομικὰς μελέτας ἀπέβη

13. 'Η παρθένος, ἡ Ἀγία Ἄννα καὶ ὁ Χριστὸς (Λεονάρδο δὰ Βίντσι - Παρίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου)

14. Τζιοκόντα
(Λεονάρδο δάχ Βίντσι-Παρίσιου,
Μουσείον Λούβρου)

γνώστης τοῦ γυμνοῦ σώματος. Ἡ βαθυτέρα του τάσις ήτο νὰ αἰσθητοποιήσῃ ύψηλάς ἐννοίας μὲ πλαστικὴν μορφὴν, κατώρθωνε δὲ τοῦτο δίδων τολμηράς στάσεις εἰς τὰ πρόσωπα τῶν παραστάσεών του, καὶ δὲν ὑπεχώρει πρὸ τῶν μεγίστων δυσχερειῶν. Διὰ τοῦτο τὰ ἔργα του περισσότερον συγκινοῦν καὶ ταράττουν καὶ ὀλιγώτερον δίδουν τὴν ἡρεμον ἀπόλαυσιν τοῦ ὠραίου. Τοιοῦτον δημιούργημα εἶναι ἡ γιγαντιαία μορφὴ τοῦ Μωϋσέως, τὴν ὅποιαν ἐστησεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ πάπτα Ἰουλίου Β', καθὼς καὶ ἡ νεανικὴ μορφὴ τοῦ Δαυΐδ, αἱ μορφαὶ τῶν Μεδίκων ἐπὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ μαυσωλείου αὐτῶν καὶ ἡ Μαρία πρὸ τοῦ σώ-

ματος τοῦ Χριστοῦ, ἡ λεγομένη Pietà.

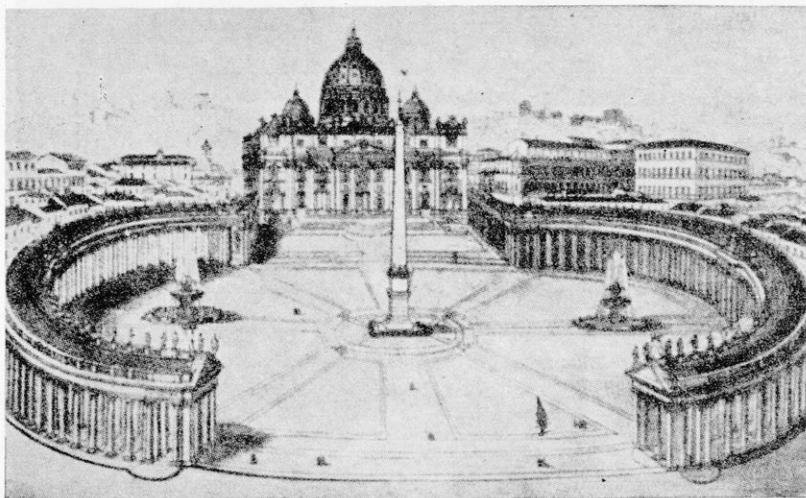
‘Ο πάπτας Ἰουλίος, Β’ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν νὰ κοσμήσῃ μὲ τοιχογραφίας τὸ παρεκκλήσιον τοῦ ‘Αγίου Σίξτου ἐντὸς τοῦ Βατικανοῦ. ‘Ο Μ. “Ἀγγελος εἰργάσθη ἐπὶ τέσσαρα καὶ ἥμισυ ἔτη δυσανασχετῶν πολλάκις, διότι ἤναγκάζετο νὰ ζωγραφίζῃ τὴν ὄροφήν ὑπτίου ἐπὶ ἱκριώματος. Εἰς τὴν ὄροφήν εἰκόνισε σκηνὰς ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, τὴν Δημιουργίαν, τὴν Παρακοήν, εἰς τὰς γωνίας κολοσσιαίας μορφάς Προφητῶν καὶ Σιβυλλῶν καὶ εἰς τὸν τοίχον τοῦ θυσιαστηρίου τὴν Δευτέραν Παρούσιαν μὲ τὴν ἡράκλειον παράστασιν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ μέσον καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη τοὺς δικαίους ἀνερχομένους εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς κατακρημνιζομένους εἰς τὴν κόλασιν. Τὰ πρόσωπα ἐνθυμίζουν ἀρχαϊκάς μορφάς καὶ ἐπανευρίσκουν εἰς αὐτὰς τὸ μεγα-

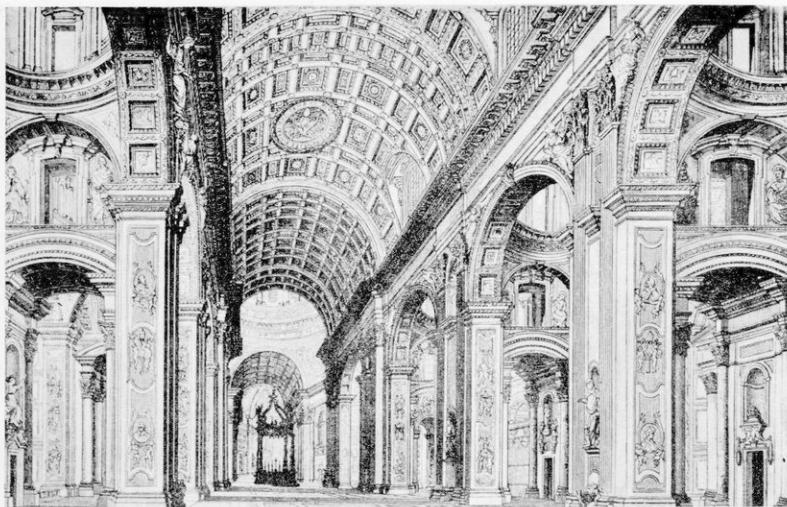
15. 'Η Πιετά τοῦ Ἀγίου Πέτρου
(Μιχαὴλ Ἀγγέλου)

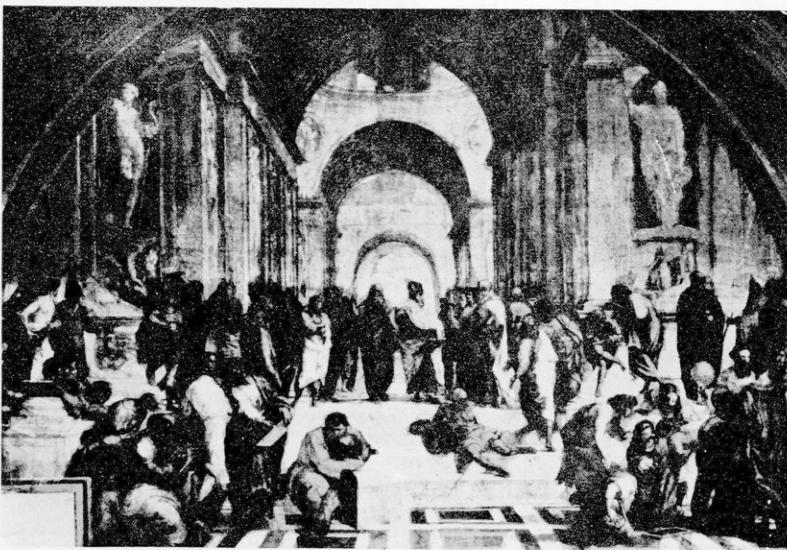
16. 'Ο Ἀναστάς Χριστός
(Μιχαὴλ Ἀγγέλου)

17. Πλατεῖα Ἀγίου Πέτρου (Ρώμη)

18. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Πέτρου (Ρώμη)

19. Σχολὴ Ἀθηνῶν
(Ραφαήλ, Τοιχογραφία εἰς αἴθουσαν τοῦ Βατικανοῦ)

λειῶδες, τὸ ὄποιον χαρακτηρίζει τὴν γλυπτικήν τοῦ Μιχαήλ Ἀγγέλου. Ο Μ. "Αγγελος είναι ἀρχηγός τῆς λεγομένης Φλωρεντινῆς Σχολῆς.

Εἰς τὸν Μ. "Αγγελον ἀνετέθη ἡ ἔξακολούθησις τῆς οἰκοδομῆς τοῦ μεγάλου Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Πέτρου, τὴν ὄποιαν εἶχεν ἀρχίσει τὸ 1505 δὲ ὀνομαστὸς ἀρχιτέκτων Μπραμάντε (Bramante) καὶ τὰς ἐργασίας εἶχε διευθύνει ἕπι τίνα χρόνον δὲ Ραφαήλ. Ο Μ. "Αγγελος ἔδωκε νέον σχέδιον εἰς τὸν ναόν, τὸ ὄποιον ὅμως δὲν ἤκολούθησαν πιστῶς οἱ διάδοχοί του. Ο ναὸς συνεπληρώθη μετὰ δύο

20. Μία Μαντόννα (Ραφαήλ)

μόλις αἰῶνας καὶ ἔγινεν ἐν ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα ἔργα τέχνης, ἐμπνέων σεβασμὸν καὶ κατάνυξιν διὰ τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ μυθώδους πλούτου τοῦ ἐσωτερικοῦ διακόσμου.

"Ο Ραφαήλ Σάντι (Raffaello Santi, 1483 - 1520) ἀποτελεῖ τὸ κορύφωμα τῆς Ἰταλικῆς ζωγραφικῆς. Ο βραχὺς βίος του (διότι ἀπέθανε 37 ἔτῶν) ὑπῆρξε διαρκής δημιουργία. Ο Ραφαήλ

21. Τὸ νόμισμα τοῦ Κήνου
(Τιτσιάνο - Μουσεῖον Δρέσδης)

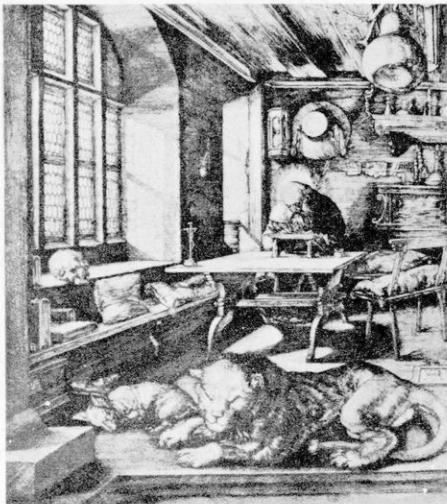
είκονίζονται συμπλέγματα παριστῶντα τὴν Θεολογίαν, τὴν Ποίησιν, τὴν Φιλοσοφίαν, καὶ τὴν Δικαιοσύνην (Disputa, Σχολὴ Ἀθηνῶν κτλ.).

‘Ο Ραφαήλ εἶναι ὁ κατ’ ἔξοχὴν ζωγράφος ἱερῶν εἰκόνων, τὰς ὁποίας χαρακτηρίζουν οἱ στρογγυλοπρόσωποι μικροὶ ἄγγελοι καὶ οἱ πλήρεις παιδικῆς ἀθωότητος καὶ εύρωστίας μικροὶ Χριστοὶ καὶ ἴδιως αἱ δόμοις τεχνοτροπίας Παναγίαι, τὰς ὁποίας παριστᾶ νεαράς καὶ ὡραίας ἐντὸς γλυκυτάτου φωτὸς καὶ ἀπαραμίλλου χρωματισμοῦ. Ἐζωγράφισε μέγα πλῆθος εἰκόνων τῆς Παναγίας μετὰ τοῦ παιδὸς Χριστοῦ, αἱ δόποιαι εἶναι γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Madonna. ‘Ονομαστοτάτη ἀπ’ αὐτὰς εἶναι ἡ Παναγία τοῦ ‘Αγίου Σίξτου (Madonna Sixtina), τῆς δόποιας τὸ πρωτότυπον εὑρίσκεται εἰς τὴν πινακοθήκην τῆς Δρέσδης. ‘Ο Ραφαήλ εἶναι ὁ ἀρχιγὸς τῆς Ρω-

ῆτο φύσις καλλιτεχνικὴ ἀπὸ τὰς σπανίας, προικισμένος μὲ λεπτήν αἰσθησιν τοῦ ὥραίου καὶ ἀρμονικοῦ. Μὲ ἀπερίγραπτον εὐχέρειαν καὶ κυριαρχίαν τοῦ χρωστῆρος ἐζωγράφισεν εἰκόνας ἀποπνεούσας εὐλάβειαν καὶ χάριν συγχρόνως, καθὼς καὶ δραματικὰ συμπλέγματα καὶ προσωπογραφίας πλήρεις ζωῆς.

‘Ο Ραφαήλ, τοῦ ὅποιου ἡ ἰδιοφυΐα εἶχεν ἐκδηλωθῆ εἰς νεαρωτάτην τήλικίαν, πρωσεκλήθη μόλις 25ετής ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰουλίου Β’ εἰς Ρώμην, ὅπου ἐκόσμησε τοὺς τοίχους διαμερίσματος τοῦ Βατικανοῦ.

Εἰς τὰς τοιχογραφίας ταύτας

23. Ο "Άγιος Ιερώνυμος
("Αλμπρεχτ Ντύρερ)

μαϊκῆς σχολῆς καὶ ὁ γνησιώτερος
ἀντιπρόσωπος τῆς ιταλικῆς ἀναγεν-
νήσεως.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ ἡ
Βενετία εἶχε μεγάλους καλλιτέχνας καὶ
ἰδίως ζωγράφους. Οἱ ὀνομαστότεροι ἔξ
αὐτῶν Τιτσιάνο (Tiziano, 1477-

22. Οι Απόστολοι Παῦλος καὶ 1576) ἀπέθανεν εἰς βαθὺ γῆρας καὶ
Μᾶρκος ("Αλμπρεχτ Ντύρερ) ἐφιλοτέχνησε πλῆθος εἰκόνων. Εξωγρά-
φιζε συνήθως ἐπὶ τοίχων πλατυτάτας

παραστάσεις, σκηνὰς ἀπὸ τὴν μυθολογίαν ἢ ἀπὸ τὴν ιερὰν ιστορίαν.
Ἄλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν εἰκόνων τούτων ἡσαν σύγχρονοι ἀνθρώποι
φέροντες στολὰς τῆς ἐποχῆς τοῦ ζωγράφου πολυτελεστάτας καὶ εἰς
τὸ σύνολον αἱ παραστάσεις διακρίνονται διὰ τὴν φυσικὴν ζωηρό-
τητα καὶ χάριν. ("Εργα: Ή ταφὴ τοῦ Χριστοῦ, ἢ Μα-
δοννα τοῦ οἴκου Pesaro, Ούρανιος καὶ Ἐπίγειος
Ἐρως, τὸ Νόμισμα τοῦ Κήνσου κλπ). Οἱ Τιτσιάνο
διεκρίθη καὶ ὡς προσωπογράφος καὶ εἶναι ὀνομασταὶ αἱ εἰκόνες τῶν

δύο άντιζήλων τότε ήγεμόνων: τοῦ Καρόλου Ε' τῆς Γερμανίας καὶ τοῦ Φραγκίσκου τῆς Γαλλίας.

‘Η τέχνη ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας

‘Η Ἰταλία δὲν ἦτο ἡ μόνη χώρα, εἰς τὴν δποίαν ἤκμασαν αἱ τέχναι. ‘Η Γαλλία, ἡ Γερμανία, οἱ Κάτω Χῶραι κ. ἄ. ἤκολούθησαν τὴν πρόοδον τῶν τεχνῶν. Ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν, ὅπου ὑπῆρχε παλαιοτάτη παράδοσις τῆς τέχνης, παρήχθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀξιόλογα ἔργα.

Εἰς τὴν Γερμανίαν ἀνεπτύχθη ἰδιαιτέρως ἡ ξυλογλυπτική. ‘Ο Άλμπρεχτ Ντύρερ (Albrecht Dürer 1471 - 1528) ἐφιλοτέχνησε μερικὰ ἔργα πολὺ χαρακτηριστικά, ὅπως εἰναὶ ὁ Ιππότης Θάνατος καὶ Διάβολος καὶ ἡ Περίφημος Μελαγχολία, ἡ δποία θεωρεῖται ως ἐν τῶν βαθυτάτων ἔργων τῆς Ἀναγεννήσεως, ὁ δὲ Ιωάννης Χόλμπαϊν (Holbein, 1497 - 1543), ὁ νεώτερος, διεκρίθη ως προσωπογράφος καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ ἔργα του θεωροῦνται ἀπὸ τὰ τελειότερα τῆς Ἀναγεννήσεως (Ἐρασμος, ὁ Δήμαρχος Meyer, Georg Gisze κτλ.). Αἱ δὲ θρησκευτικοῦ περιεχομένου εἰκόνες του διακρίνονται διὰ τὴν αὐστηρὰν ἀπόδοσιν τῆς πραγματικότητος (Μαδονια τοῦ δημάρχου Meyer, ὁ Χριστὸς νεκρὸς κτλ.).

24. ‘Ο Πιλάτος νίπτει τὰς χεῖρας
| Χάνς Χόλμπαϊν - Βασιλεία, Μουσεῖον)

Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ ἐγκώριος γλυπτική, ἡ δποία προσεπάθει νὰ ἀπομιμηθῇ φυσικὰ ἀντικείμενα, ὅπως ἐπίστης καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες ἐξηκολούθησαν νὰ

25. Εικών νέου
(Χάνς Χόλμπαιν)

26. Διάκοσμον πινάκιον τοῦ
16ου αἰῶνος

27. 'Ο Ιησοῦς είς τὸ δρός τῶν ἔλσιῶν
(Θεοτοκόπουλος — Λίλη, Μουσεῖον)

28. 'Ο αίρων τὸν Σταυρὸν αὐτοῦ
(Θεοτοκόπουλος - Μαδρίτη, Μουσεῖον)

μήνικος Θεοτοκόπουλος, ὁ γνωστὸς ὑπὸ τῷ ὄνομα El Greco (1545 - 1614). "Εγινεν ἐνωρὶς τέλειος κάτοχος τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς καὶ εἰς τὸ 20ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐγκατέλειψε τὴν πατρίδα του, τὸ Ἡράκλειον τῆς Κρήτης, καὶ μετέβη εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπου ειργάσθη πλησίον τοῦ γέροντος ἦδη Τίτσιάνο. "Εμεινεν ἐπίσης εἰς τὴν Ρώμην καὶ βραδύτερον μετέβη εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Τολέδον. 'Εκεῖ συνεδέθη μὲν ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, στρατιωτικοὺς καὶ ἐπιστήμονας καὶ ἔγινε γνωστὸς ὡς περίφημος ζωγράφος. «'Η ζωγραφικὴ, ἔλεγεν δὲ Γκρέκο, δὲν εἶναι τεχνική, δῆλαδὴ συνταγαὶ καὶ κανόνες, ἀλλὰ ἀθλος, ἔμπνευσις, ἐνέργεια ἀπολύτως προσωπική».

Τὸ ἔργον του ὑπῆρξε πλουσιώτατον. 'Ἐπὶ πολὺ ὅμως ἔμεινεν ἀγνωστὸν ἡ περιφρονημένον. Σήμερον διεγείρει ἄπειρον ἐνθουσιασμόν, αἱ δὲ πινακοθῆκαι τῆς Εὐρώπης εἶναι πλήρεις ἀπὸ ἔργα τοῦ Θεοτοκοπούλου, ὁ δόπιος θεωρεῖται ὡς πρόδρομος τοῦ ἔξπρεσιονισμοῦ, τῆς τεχνοτροπίας, ἡ δόποια θέλει νὰ παραστήσῃ τὴν ἐκφρασιν (expression) τῶν πραγμάτων, τὰ δόποια αἰσθάνεται ὡς ἔμψυχα, καὶ εἰς ἀπὸ τοὺς μεγάλους ζωγράφους τοῦ κόσμου.

κτίζουν κατὰ τὸν γοτθικὸν ρυθμόν. 'Αλλὰ βαθμηδὸν καλλιτέχναι ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν εἰσήγαγον τὴν Ἰταλικὴν τέχνην εἰς τὴν Γαλλίαν. 'Ο Μιχαήλ Κολόμπη (Michel Colombe) συνδυάζων τὰς δύο τάσεις ἐφίλοτέχνησε τὸν τάφον τοῦ δουκὸς τῆς Bretagne, ἐν τῶν χαριεστάτων ἔργων τῆς Ἀναγεννήσεως. 'Επίσης καὶ εἰς τὰ ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐπέδρασεν ἡ Ἰταλικὴ τέχνη, Ιδίως εἰς τὸ διακοσμητικὸν μέρος τῶν οἰκοδομῶν.

Μεταξὺ τῶν ζωγράφων τῆς Ἰσπανικῆς ἀναγεννήσεως ἔξεχουσαν θέσιν κατέχει ὁ ἔλλην ζωγράφος Κυριάκος Δο-

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Δ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

‘Η ἔννοια τῆς μεταρρυθμίσεως

ΑΤΑ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῶν νέων χρόνων, τὰ θρησκευτικά ζητήματα ἀπησχόλησαν πολὺ τοὺς ἀνθρώπους.

Πολλοὶ ἐπέκριναν τὴν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας, τὸν βίον τοῦ ἀνωτέρου Κλήρου, τὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ Πάπα καὶ γενικῶς τὰς καταχρήσεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον εἰσέλθει εἰς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν. Τοιουτορόπως ἥρχισε σημαντικὴ κίνησις, ἡ ὅποια ὀνομάσθη μεταρρύθμισις, διότι σκοπὸν εἶχε νὰ διορθώσῃ τὰ κακῶς ἔχοντα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

‘Η μεταρρύθμισις ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς ὁξείας θρησκευτικὰς ἀντιθέσεις, ἐπροκάλεσεν αίματηροὺς πολέμους καὶ τέλος ἐπέφερε τὴν διάσπασιν τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος εἰς τὴν Δύσιν.

Τὰ αἴτια

Οἱ εἰσηγηταὶ τῶν μεταρρυθμίσεων δὲν ἤθελαν νὰ ιδρύσουν νέαν θρησκείαν. Διετείνοντο ὅτι ἀποκαθιστοῦν τὸν Χριστιανισμὸν τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, ὁ ὅποιος εἶχε χάσει τὴν γνησιότητα εἰς τὸ δόγμα καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν. Ἡτο λοιπὸν πάλιν ἐπάνοδος εἰς τὸ παλαιόν, τὸ γνήσιον, τὸ κλασσικὸν, ὅπως εἰς τὴν γλῶσσαν (τὰ καλὰ λατινικά), εἰς τὴν ἐμπνευσιν καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν ἡ τὸ ὑπόδειγμα τῆς τέχνης. ‘Η ἐμπνευσις ἐπίσης ἦτο ὄμοια.

‘Η θρησκευτικότης τῶν μέσων χρόνων ἦτο μᾶλλον θρησκοληψία καὶ δεισιδαιμονία. ‘Ο μεσαιωνικὸς ἀνθρωπὸς ἔζη διαρκῶς ὑπὸ τὸν φόβον τοῦ Σατανᾶ καὶ ἐνόμιζεν ὅτι ἀμαρτάνει εἰς κάθε βῆμα.

Τὸ κυριώτερον μέλημά του ἦτο πῶς νὰ ἀποφύγῃ τὸ πῦρ τῆς Κολάσεως. Ἐπίστευεν ὅτι σώζεται ἀπὸ τὴν ἀμαρτίαν καὶ ἀπὸ τὸ πῦρ τῆς Κολάσεως μὲ τὴν θαυματουργὸν δύναμιν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ιερῶν λειψάνων. Διὰ τοῦτο ἐπεχείρει μακρυνὰς ἀποδημίας καὶ ἐπήγαινεν εἰς τοὺς Ἱεροὺς τόπους, διὰ νὰ προσκυνήσῃ καὶ νὰ ζητήσῃ ἄφεσιν ἀμαρτιῶν. Κύριος τόπος προσκυνήματος τῶν πιστῶν ἡσαν οἱ "Ἄγιοι Τόποι. Ἄλλ' ὅτου οἱ Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Παλαιστίνην, ἥρχισαν νὰ πηγαίνουν εἰς ἄλλα μέρη, ἵδιως εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου τοὺς ἔδιδον γραπτήν ἄφεσιν ἀμαρτιῶν, τὰ περίφημα συγχωροχάρτια (*indulgentia*).

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων, ἔνεκα διαφόρων λόγων, ἀφυπνίσθη τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα εἰς τὴν Δύσιν, ἵδιως εἰς τὰς γερμανικὰς χώρας. Ἡ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας ἥρχισε νὰ μὴ ἴκανοποιῇ πολλούς. Οἱ εὐφύέστεροι, μελετῶντες τὰς Γραφάς, ἔβλεπον ὅτι ὁ βίος τῶν χριστιανῶν δὲν ἦτο σύμφωνος μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Ἔδιως ἐσκανδαλίζε τὴν συνείδησιν τῶν αὐστηρότερων ἡ πολιτεία τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν, οἱ ὅποιοι ἔζων βίον πολυτελῆ, ὅπως οἱ κοσμικοὶ ἄρχοντες, ἐνεδύοντο ὅπως οἱ ἱππόται ἐθήρευον καὶ ἐλάμβανον μέρος εἰς τοὺς πολέμους μετὰ τὴν διάδοσιν δὲ τῆς παιδείας πολλοὶ ἔξ αὐτῶν ἀνεγίγνωσκον τοὺς ἀρχαῖους συγγραφεῖς καὶ εἶχον ἐμπνευσθῆ τὴν ἀγάπην τῆς κοσμικῆς ζωῆς, ἡ ὅποια χαρακτηρίζει τὴν ἐλληνικὴν ἀρχαίτητα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀσκητικὴν τάσιν τῶν μέσων χρόνων.

Ἐντύπωσιν ἐπροξένει ἐπίστης ἡ κατάστασις τοῦ κατωτέρου Κλήρου, ὁ ὅποιος ἐστερεῖτο μονίμου εἰσοδήματος· διετηρεῖτο ἀπὸ τὴν ἐλεημοσύνην τῶν πιστῶν, ἦτο ἀμαθῆς, ἔζη ὅπως οἱ πτωχοὶ χωρικοί, ἐσύχναζεν εἰς τὰ λαϊκὰ κέντρα, ἐπινε καὶ ἐχαρτοπαίκτει.

Ἡ μεταρρύθμισις εἰς τὴν Γερμανίαν

Πολλοὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς εἶχον αἰσθανθῆ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναμορφώσεως εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπως π.χ. ὁ Ἰωάννης Οὐίκλεφ (Wiclef, 1324 - 1384) εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ὁ Ἰωάννης Χούς (Hus, 1369 - 1413) εἰς τὴν Βοημίαν. Ἄλλ' ἡ φωνή των δὲν εὕρισκεν εύρυτέραν ἀπήχησιν, ἐνῷ δὲ Κλῆρος, πανίσχυρος ἀκόμη καὶ ἔχων εἰς τὴν διάθεσίν του τὴν κοσμικὴν ἔξουσίαν, κατέπνιγε τὰς

διαμαρτυρίας, πολλάκις κατά τρόπον ἄγριον. 'Ο Χοὺς π.χ. ἐκάπη ζῶν, κατ' ἀπόφασιν τῆς ἐν Κωνσταντίᾳ συνόδου.

'Αλλὰ τὸν 16ον αἰῶνα ὁ ἀναβρασμὸς ἦτο πολὺ ζωηρότερος. 'Ιδίως ἔξημενα ἦσαν τὰ πνεύματα εἰς τὴν Γερμανίαν, ἡ δποία ἐπιέζετο βαρύτερον ἀπὸ τὰς καταχρήσεις τοῦ Κλήρου, διότι ἡ γερμανικὴ Ἐκκλησία ἔξηρτάτο ἀμέσως ἀπὸ τὸν Πάπαν.

'Ο πάπας Λέων I', ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην ἀπὸ χρήματα διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Πέτρου, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μαγεντίας τὴν ἑκδοσιν συγχωροχαρτίων ἐπὶ 8 ἔτη, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μοιρασθοῦν τὰ κέρδη. 'Η πώλησις τῶν συγχωροχαρτίων ἐγίνετο κατὰ τρόπον σκανδαλώδη. 'Ο δομινικανὸς μοναχὸς Τέτζελ (Tetzel) ἐκήρυξε τὴν ἀφεσιν ἀμαρτιῶν. 'Αντὶ ὡρισμένου τιμήματος ἥδυνατό τις νὰ ἔξαγοράσῃ ὅχι μόνον τὰς ἀμαρτίας του, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀμαρτίας ἀποθανόντων συγγενῶν. «Μόλις ἀκουσθῆ ὁ ἥχος τοῦ γρήματος, ἔλεγεν, ἡ ψυχὴ ἀναπτῆδε ἀπὸ τὸ καθαρτήριον».

'Ο Αύγουστινιανὸς μοναχὸς Μαρτῖνος Λούθηρος ἱεροκήρυξ καὶ καθηγητὴς τῆς Θεολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιττεμβέργης, ἔξηγέρθη κατὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τῆς συγχωρήσεως τῶν ἀμαρτιῶν. 'Ἐπετέθη κατὰ τοῦ Τέτζελ εἰς τὰ κηρύγματά του καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων ἀνήρτησε τὴν 31 Ὁκτωβρίου 1517 εἰς τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας τῶν ἀνακτόρων 95 θέσεις¹, διὰ τῶν δποίων κατέκρινε τὸν τρόπον τῆς πωλήσεως τῶν συγχωροχαρτίων καὶ ἄλλας καταχρήσεις τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ προεκάλει τὸν Τέτζελ εἰς δημοσίαν συζήτησιν. 'Η πρᾶξις τοῦ Λουθήρου εἶχε μεγάλην ἀπήχησιν εἰς τὴν Γερμανίαν.

1. Θέσεις (thēses, Thesen) ἦσαν θέματα προτεινόμενα πρὸς δημοσίαν συζήτησιν.

29. Λούθηρος

(τοῦ Λουκᾶ Κράναχ, "Λουξμπουργκ")

‘Ο Μαρτίνος Λούθηρος (Martin Luther, 1483 - 1546, ἐγεννήθη εἰς Αἰσλεμπεν (Eisleben) τῆς Σαξονίας ἀπὸ γονεῖς πττωχούς. Ἐλαβε τὴν ἔνδυμα λατινικήν καὶ σχολαστικήν μόρφωσιν τῶν χρόνων ἑκείνων, ἡ δποία παρείχετο δι’ ἀφθόνων ραβδισμῶν. Διῆλθεν εὐθυμιοτέρας ἡμέρας ὡς φοιτητής εἰς τὴν πόλιν Erfurt. Ἀλλὰ περιστατικά τινα συνετέλεσαν νὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ τάγμα τῶν Αύγουστίνων. Βραδύτερον ἐσπούδασε Θεολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιττεμβέργης καὶ διωρίσθη καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου καὶ συγχρόνως ἱεροκήρυξ τῆς πόλεως αὐτῆς.

‘Η διδασκαλία τοῦ Λουθήρου

“Οπως δὲοι οἱ ἐμπνευσμένοι ιδρυται θρησκειῶν καὶ ἀναμορφωταί, δο Λούθηρος δὲν ἔδωσε πλῆρες καὶ δριστικὸν σύστημα τῶν διδασκαλιῶν του. Αἱ βασικαὶ ἀντιλήψεις τῆς διδασκαλίας του εἰναι ἡ τῆς θείας χάριτος καὶ τῆς ἐλεύθερας ἐρεύνης.

Τὸ κυριώτερον μέλημα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του ἦτο τὸ πᾶς νὰ σώσουν τὴν ψυχὴν των. Εἰς τὸ πρόβλημα αὐτὸ δο Λούθηρος ἔδωσεν ίκανοποιητικὴν λύσιν, διδάξας ὅτι ὁ ἀνθρωπος δὲν σώζεται δι’ ἔργων νόμου (ἀσκήσεων, νηστειῶν, προσευχῶν, προσκυνημάτων κλπ.), ἀλλὰ διὰ τῆς θερμῆς πίστεως καὶ δι’ ἀμέσου ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀνευ μεσολαβήσεως ἱερέων, ἐπισκόπων ἢ τοῦ Πάπα, καὶ διὰ τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ εύρισκε κανεὶς μελετῶν ἀπ’ εὐθείας τὴν ‘Αγίαν Γραφήν, διότι ἡ παράδοσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἐστηρίζετο ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, δὲν ἔχει ὀξίαν, ἐφ’ ὅσον δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν Γραφήν.

Αὕτα εἰναι τὰ δύο γενικώτερα σημεῖα τῆς νέας διδασκαλίας, τὰ ὅποια ἐπροξένησαν ἐντύπωσιν καὶ προσείλκυσαν ὄπαδοὺς.

‘Ἐκ τῶν μυστηρίων δο Λούθηρος ἔδέχετο δύο, τὸ βάπτισμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν. ‘Ἡ τελευταία εἰναι τελετή, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν γίνεται μετουσίωσις, ἀλλ’ ἀπλῶς πταρουσία τοῦ Θεοῦ. ‘Ἡ λατρεία πρέπει νὰ γίνεται εἰς τὴν διμιουργήν γλῶσσαν τοῦ τόπου καὶ ὅχι εἰς τὴν λατινικήν. Κέντρον αὐτῆς εἰναι τὸ κήρυγμα. Διὰ τοῦτο ἡ Προτεσταντικὴ Ἐκκλησία ἔχει ἱεροκήρυκας ἀντὶ ἱερέων καὶ καταργεῖ τὰς πομπώδεις τελετάς. ‘Ως συμπλήρωμα αὐτοῦ ἔρχονται τὰ ὄσματα. Τὰ πρωτεῖα τοῦ Πάπα δὲν ἔχουν δικαιολογίαν, ὅπως καὶ ἡ ἀγαμία τῶν ἱερέων, καὶ ἡ προσκύνησις τῶν ἀγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν.

Κατὰ ταῦτα, ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου δὲν εἰναι προϊόν ἐπι-

στημονικής ἔρεύνης, ἀλλὰ γέννημα ζωηρᾶς θρησκευτικῆς συγκινήσεως. Ὁμιλεῖ μὲ περιφρόνησιν διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ ἀποστρέφεται τὴν ὄρμὴν πρὸς ἔρευναν καὶ μάθησιν, ἡ ὁποίᾳ χαρακτηρίζει τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἡ μεταρρύθμισις στρέφεται κατὰ τῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων εἰδωλολατρικῶν συγγραφέων καὶ κατὰ τῆς εὐθύμου ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς, ἡ ὁποίᾳ ἡτο συνέπεια αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ὁ Ἐρασμος ἔγραφεν ὅτι, ὅπου διαδίδεται ὁ λουθηρανισμός, καταστρέφονται αἱ ἐπιστῆμαι. Κατ' ούσίαν δὲ Λουθήρος θέλει νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν Ἑκκλησίαν εἰς τὴν παλαιὰν ἀπλότητα καὶ αὐστηρότητα.

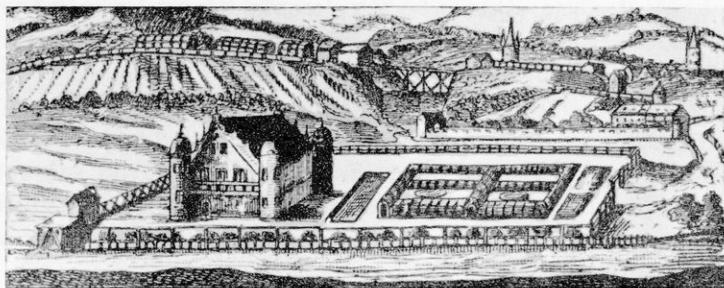
Ἄπὸ μιᾶς ἀπόψεως μόνον, ἡ μεταρρύθμισις εἶχε γόνιμον ἐπίδρασιν. Ἐπειδὴ ἔδιδεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐλευθερίαν νὰ μορφώσῃ τὴν πίστιν του διὰ τῆς ἀμέσου μελέτης τῆς Γραφῆς, ἐνίσχυε τὴν ἀτομικότητα καὶ τὸ θάρρος τῆς γνώμης καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτὰ ἐφάνησαν βραδύτερον.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου διεδόθη εἰς τὴν μέσην καὶ εἰς τὴν βόρειον Γερμανίαν, εἰς τὴν Σουηδίαν καὶ εἰς τὴν Δανίαν, ὅπου ἔδεχθησαν αὐτὴν οἱ ἡγεμόνες καὶ τὴν κατέστησαν θρησκείαν τοῦ κράτους

Ἡ ἔξαπλωσις τῆς μεταρρύθμισεως

Ἡ μεταρρύθμισις εὗρε πρόσφορον ἔδαφος εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἔξηπλώθη κυρίως, διότι ὑπεστηρίχθη, διὰ λόγους πολιτικούς, ὑπὸ τῶν μικρῶν ἡγεμόνων. Συνήντησεν ὅμως καὶ μεγάλα ἐμπόδια καὶ ἰσχυρούς ἀντιπάλους, τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν Ἑκκλησίαν τῆς Ρώμης.

Δύο ἔτη μετά τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Λουθήρου (1519) ἀνηγορεύετο αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ὁ περίφημος Κάρολος Ε', τὸν ὅποιον θὰ γνωρίσωμεν καλύτερα κατωτέρω. Ὁ Κάρολος ἔτρεφε τὸ σχέδιον νὰ ταπεινώσῃ τοὺς μικροὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας, νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἔξουσίαν εἰς χειράς του καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν κατὰ τὸ πρότυπον τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας. Διὰ τοῦτο εἶχε λόγους νὰ ἀντιπαθῇ τὴν μεταρρύθμισιν, ἡ ὁποίᾳ θὰ προεκάλει νέαν διαίρεσιν εἰς τὴν διηρημένην ἥδη Γερμανίαν καὶ ἡτο φυσικὸν νὰ χρησιμεύσῃ ως στήριγμα εἰς τοὺς φεουδάρχας.

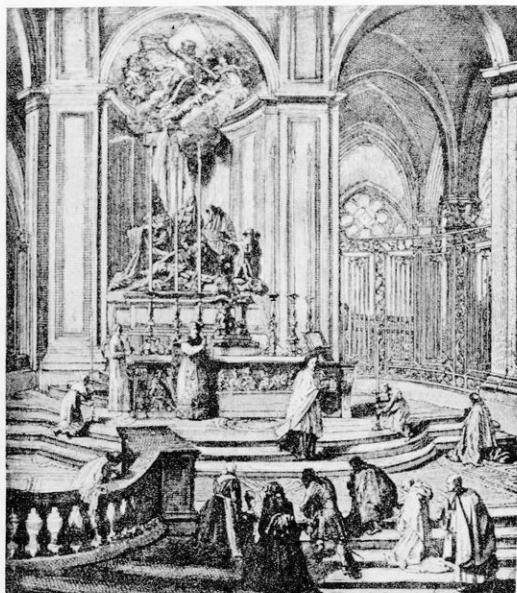
30. Κατοικία γερμανοῦ εύγενοῦ τὸν 16ον αἰώνα

‘Ο Πάπας ἐπίσης, μετὰ τινας ἐνδοιασμούς, ἐκπρύχθη κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἀφώρισε τὸν Λούθηρον. Ἐκεῖνος ὅμως ἔκαυσε τὴν « βούλλαν » τοῦ Πάπα πανηγυρικῶς πρὸ τῆς πύλης τῆς πόλεως, συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς μαθητάς του καὶ ἀπὸ πλῆθος λαοῦ, ὡς ἔγγραφον αἱρετικὸν (1520).

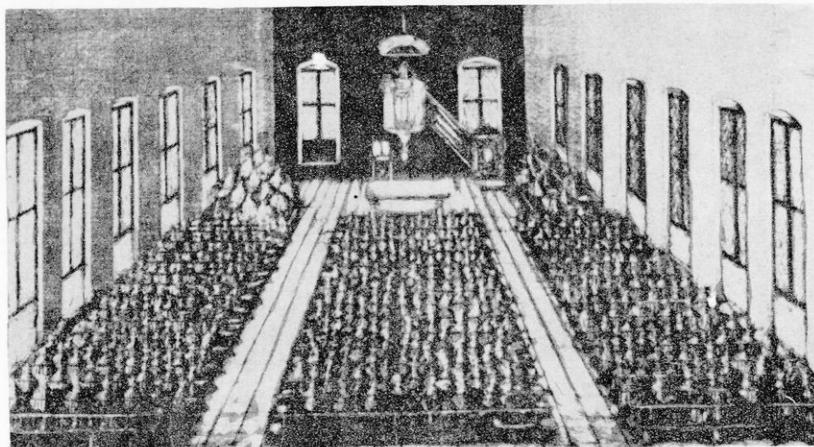
Εἰς τὴν πρώτην συνέλευσιν τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων, τὴν δίαιταν ἥ Reichstag, ὅπως ὀνομάζεται αὕτη, τὴν ὁποίαν συνεκάλεσεν εἰς τὴν πόλιν Worms τὸ 1521, ὁ αὐτοκράτωρ ἡθέλησε νὰ

λύσῃ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα. Ἐκάλεσε τὸν Λούθηρον πρὸ τοῦ συνεδρίου, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ συνῆλθεν ἀπὸ τὴν ταραχὴν τῆς πρώτης ἡμέρας, ἐδήλωσεν ὅτι ἀρνεῖται νὰ ἀνακαλέσῃ τὰς γνώμας του, ἀν δὲν ἀνεσκέψει κανεὶς αὐτὰς διὰ τῶν γραφῶν ἥ τοῦ λογικοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκήρυξεν αὐτὸν ἐκτὸς νόμου καὶ διέταξε νὰ καίωνται τὰ συγράμματά του.

Καταδικασθεὶς τοι-ουτοτρόπως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ

31. Καθολικὴ ἐκκλησία.

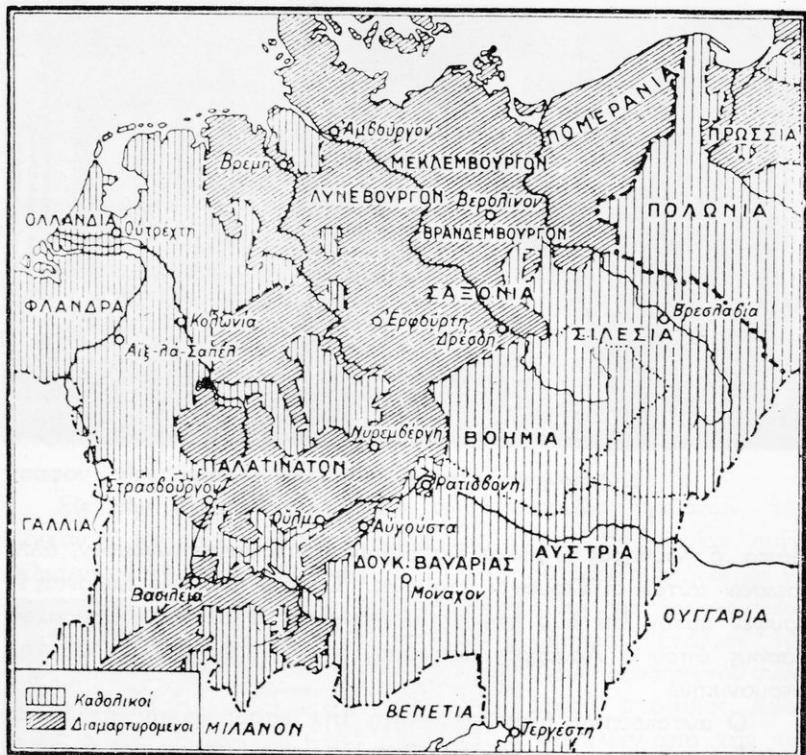

32. Λειτουργία εις ἑκκλησίαν διαμαρτυρομένων

Πάπα, δὲ Λούθηρος ἐφαίνετο διατρέχων τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἀλλ' ἔσωσαν αὐτὸν οἱ Γερμανοὶ ἡγεμόνες. 'Ο ἑκλέκτωρ τῆς Σαξονίας ἐ-κρυψεν αὐτὸν ἐπὶ δύο ἔτη εἰς ἕνα πύργον ἐντὸς τοῦ θουριγκικοῦ δάσους, ὅπου δὲ Λούθηρος μετέφρασε τὴν 'Αγίαν Γραφήν εἰς τὴν γερμανικήν.

'Ο αὐτοκράτωρ ἤθελε νὰ πλήξῃ τὴν μεταρρύθμισιν, ἀλλὰ τὸν ἡμπόδισεν ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ δὲ τουρ-κικὸς κίνδυνος. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ πανίσχυρος σουλτά-νος τῶν Τούρκων Σουλεύμανὸν Β' ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Βιέννης καὶ δὲ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἀνάγκην τῆς ὑποστηρίξεως τῆς τὴνωμένης Γερμα-νίας.

'Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ μεταρρύθμισις κατέκτησεν ἔδαφος. Πολλοὶ ἡ-γεμόνες εἰσήγαγον αὐτὴν εἰς τὴν χώραν των, κατέλαβον τὰ ἑκκλη-σιαστικὰ κτήματα καὶ ἐκήρυξαν ἑαυτοὺς ἀρχηγούς τῆς ἑκκλησίας τοῦ κράτους των. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν αἱ κρατικαὶ ἑκκλησίαι τῆς Γερμανίας. "Οταν δὲ δὲ αὐτοκράτωρ ἐπεχείρησε νὰ πε-ριορίσῃ τὴν ἔξαπλωσιν τῆς μεταρρυθμίσεως, οἱ λουθηρανοὶ κατέ-θεσαν ἔγγραφον διαμαρτυρίαν καὶ ὧνομάσθησαν διὰ τοῦτο Δια-μαρτυρόμενοι (Protestantes), ἐνῷ οἱ ᾱδιοι ἑκάλουν ἑαυτοὺς Εὐαγγελικούς.

33. Η Γερμανία μετά τήν συνθήκην τῆς Αύγουστας

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1530) εἰς τὴν δίαιταν τῆς Αύγουστας οἱ διαμαρτυρόμενοι ὑπέβαλον ἔγγραφον δόμολογίαν πίστεως τὴν ὀνομασθεῖσαν Αὐγουσταίαν δόμολογίαν (Confessio augustana), διὰ τῆς ὁποίας ἡθελον νὰ δείξουν ὅτι οἱ μεταρρυθμισταὶ δὲν εἰναι κακόδοξοι αἵρετικοι, ἀλλ ὅτι θέλουν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν γηησίαν παράδοσιν τῆς ἑκκλησίας. Τὴν δόμολογίαν εἶχε συντάξει ὁ ὀνομαστὸς ἐλληνιστής, γνωστὸς μὲ τὸ ἔξελληνισθέν, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως, δονομά του Φίλιππος Μελάγχθων (1497 - 1560), δ ὁποῖος ἔγινε πολύτιμος συνεργάτης τοῦ Λουθήρου.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἕριδες ἔλαβον διαστάσεις εἰς τὴν Γερμανίαν, οἱ ὀπαδοὶ τῶν δύο δογμάτων ὡργανώθησαν καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος

έφαίνετο ἔτοιμος νὰ ἔκραγῃ. 'Αλλ' ὁ Κάρολος Ε', βλέπων ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θρησκευτικήν ἐνότητα, ἐπροτίμησε νὰ ἔλθῃ εἰς συμβιβασμὸν πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους ἡγεμόνας. Διὰ τῆς λεγομένης Θρησκευτικῆς εἰρήνης τῆς Αὐγούστας (1555) ὠρίσθησαν τὰ ἔξῆς : 1) Τὰ δύο δόγματα ἔχουν ἵσα διακαιώματα, 2) οἱ ἡγεμόνες καὶ αἱ πολιτεῖαι δικαιοῦνται νὰ ἐπιβάλλουν τὸ δόγμα τῶν εἰς τοὺς ὑπηκόους τῶν (cuius regio, eius religio) καὶ 3) τὰ μέχρι τοῦ 1552 κατασχεθέντα ἐκκλησιαστικὰ κτήματα μένουν εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους.

Διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης ἀπεσοβήθη εἴτε ἀνεβλήθη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος.

‘Η μεταρρύθμισις εἰς τὴν Ἐλβετίαν καὶ τὴν Γαλλίαν

Σχεδὸν συγχρόνως μὲ τὸν Λούθηρον καὶ λαβὼν ἀφορμὴν ἐπίστης τὰ συγχωροχάρτια, ἐκήρυξε τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν Ζυρίχην ὁ ἐλβετὸς Ἱερεὺς Οὐλριχ Ζβίγγλιος (Zwingli, 1484 - 1531). Πολιτικῶτερος ἀπὸ τὸν Λούθηρον ἐσκέφθη νὰ ἐνώσῃ τὰς περιφερείας, αἱ ὁποῖαι εἶχον δεχθῆ τὴν μεταρρύθμισιν, κατὰ τῆς καθολικῆς Αὐστρίας καὶ τῆς συγκεντρωτικῆς τάσεως τοῦ ‘Αψβουργικοῦ Οἴκου. Κατὰ παρακίνησίν του, ἡ Ζυρίχη κατήργησε μοναστήρια, εἰκόνας, λειτουργίαν. Συνταυτίζων κρατικὴν καὶ θρησκευτικὴν κοινότητα, ἴδρυσε κρατικὴν ἐκκλησίαν. ‘Η διδασκαλία του, ἡ ὅποια διέφερεν ἀπὸ τὸν Λουθήρου κυρίως εἰς τὸ ζήτημα τῆς θείας εὐχαριστίας, διεδόθη εἰς τὴν βόρειον καὶ δυτικὴν Ἐλβετίαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν νότιον Γερμανίαν, ἐνῷ ἡ δρεινὴ Ἐλβετία ἔμεινε πιστὴ εἰς τὸν Πάπαν. ‘Ο Ζβίγγλιος ἐφονεύθη εἰς μίαν σύγκρουσιν ὀπαδῶν του μὲ τοὺς κατοίκους τῆς περιφερείας αὐτῆς (1531).

Περισσότερον ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Λούθηρον ὁ γάλλος μεταρρυθμιστής Καλβίνος (Jean Calvin, 1509 - 1564). Γεννηθεὶς εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν, ἔλαβεν ἀνθρωπιστικὴν μόρφωσιν καὶ νέος ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Λουθήρου.

Ἐπειδὴ ἐκινδύνευεν εἰς τὴν Γαλλίαν διὰ τὰς θρησκευτικὰς του ἀντιλήψεις, κατέφυγεν εἰς τὴν Γενεύην, ὅπου εὗρε πρόσφορον ἔδαφος διὰ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν διδασκαλίαν του, ἡ ὅποια ὠνομάσθη Καλβίνισμὸς καὶ οἱ ὀπαδοί του Καλβίνισταί. ‘Ο Καλβίνος

34. Ὁ Καλβίνος.

εδίδαξε τὸν προορισμόν, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος πρὸ τῆς γεννήσεώς του προορίζεται ἀπὸ τὸν Θεὸν ἐν θάσωθῇ ἢ θὰ καταδικασθῇ. Ἔθελε νὰ ἐπιβάλῃ μεγαλυτέραν αὐστηρότητα εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Κατήργησε τὸν κλῆρον καὶ ὥρισε νὰ διοικοῦν τὴν ἐκκλησίαν οἱ γέροντες τῆς κοινότητος (πρεσβύτεροι). Διὰ τοῦτο ἡ καλβινικὴ ἐκκλησία δύνομάζεται Πρεσβυτεριανή.

Εἰς τὴν Γενεύην ὁ Καλβῖνος ἀπέκτησε δικτατορικὴν ἔξουσίαν, διωργάνωσε τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν κοινότητα

καὶ ἐκανόνισε τὸν δημόσιον καὶ ἴδιωτικὸν βίον. Ἀπηγόρευσε τοὺς χορούς, τὰ παιγνίδια, τὰς διασκεδάσεις, ὥρισε τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν τροφήν, ἔκλεισε τὰ θέατρα καὶ τὰ καπτηλεῖα, καὶ ὑπεχρέωσεν, ὅσους δὲν ἤθελον νὰ συμμορφωθοῦν, νὰ ἔγκαταλείψουν τὴν πόλιν.

Ο Καλβίνος ἦτο ἐμπαθής καὶ μισαλλόδοξος, ὅσον ὁ χειρότερος τῶν Ἱεροεξεταστῶν. Συνέλαβε μὲ δόλον τὸν Ιστρὸν Σερβέ (Michel Servet), ὁ ὅποιος εἶχε γράψει κατὰ τοῦ δόγματος τῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ τὸν ἔκαυσε (1553).

Ἡ μεταρρύθμισις τοῦ Καλβίνου διεδόθη εἰς τὰς νεολατινικὰς χώρας, Ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν, καθὼς καὶ εἰς τὰς Κάτω Χώρας, εἰς τὴν Σκωτίαν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ λαὸς δὲν ἤθελε κυρίως θρησκευτικὸν νεωτερισμὸν καὶ οἱ βασιλεῖς κατεδίωξαν ἀμειλίκτως τὴν αἵρεσιν, ἡ ὅποια ἤπειλει νὰ διασπάσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους. Μολαταῦτα, ἡ μεταρρύθμισις ἀπέκτησε θερμοὺς ὀπαδοὺς εἰς πολλὰ μέρη τῆς Γαλλίας, Ἰδίως εἰς τὰς πόλεις καὶ μεταξὺ τῶν ἀνεπτυγμένων. Οἱ Καλβινισταὶ τῆς Γαλλίας ἀνέπτυξαν ζωηρὰν δρᾶσιν καὶ ὡνομάσθησαν Οὐγένιοι (Huguenots).

‘Η μεταρρύθμισις εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Σκωτίαν

Εις τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου τὰ πνεύματα ἦσαν ἀπὸ μακροῦ προπαρεσκευασμένα διὰ τὴν θρησκευτικὴν μεταβολήν, τὴν μεταρρύθμισιν εἰσήγαγεν ὁ δραστήριος καὶ ιδιότροπος βασιλεὺς Ἐρρίκος ὁ Ή'. ‘Ο Ερρίκος ἥθελε νὰ διαζευχθῇ τὴν σύζυγόν του Αἰκατερίνην τῆς Ἀραγωνίας, θείαν τοῦ Καρόλου Ε', καὶ νὰ συζευχθῇ μίαν κυρίαν τῶν τιμῶν, τὴν “Ανναν αν Μπόλεϋν” (Boleyn). ‘Αλλ' ἐπειδὴ ὁ Πάπας παρεῖλκε τὴν ὑπόθεσιν, ἐκήρυξε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγγλίας ἀνεξάρτητον καὶ ἔαυτὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας (1531).

‘Η θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις εἰς τὴν Ἀγγλίαν διῆλθε σειράν περιπτετεῖῶν. ‘Οριστικὴν μορφὴν ἔλαβεν ἐπὶ τῆς περιφήμου βασιλίσσης Ἐλισάβετ, θυγατρὸς τοῦ Ἐρρίκου Ή' καὶ τῆς Ἀννας Μπόλεϋν. ‘Ο βασιλεὺς ἀνεγνωρίσθη ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας, οἱ ἐπίσκοποι διετηρήθησαν, εἰσήχθη ἡ λειτουργία εἰς ἀγγλικὴν γλῶσσαν, ἐνῷ κατὰ τὰ ἄλλα ἔγινε δεκτὸν τὸ καλβινικὸν δόγμα. ‘Αλλὰ συγχρόνως διετηρήθησαν τύποι τινὲς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὁ σταυρός, τὸ δργανον, ἡ στολὴ τῶν ἱερέων κλπ. Τοιουτοτρόπως διεμορφώθη ἡ ἀγγλικὴ ‘Ἐπισκοπικὴ’ Ἐκκλησία.

‘Η Σκωτία εἰσήγαγε ριζικωτέραν μεταρρύθμισιν. Κατήργησε τοὺς ἐπισκόπους καὶ ὄλους τοὺς ἔξωτερικοὺς τύπους, οἱ ὅποιοι ὑπενθύμιζον τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν. ‘Η σκωτικὴ ἐκκλησία διεμορφώθη κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἐν Γενεύῃ καλβινικῆς (πρεσβυτεριανής).

‘Απὸ τὴν ἐπίσημον ἀγγλικὴν καὶ σκωτικὴν ἐκκλησίαν ἀπεσχίσθησαν δύο ὁμάδες αὐστηροτέρων μεταρρυθμιστῶν, οἱ Πούριταινοι καὶ οἱ Ἀνεξάρτητοι, οἱ ὅποιοι ἀπέρριπτον πᾶσαν τελετὴν καὶ ἐδέχοντο ἴσοτητα μεταξύ τῶν πιστῶν.

‘Η Ἰρλανδία ἔμεινε καθολικὴ καὶ οὕτως εἰς τὴν ἔθνικὴν διαφοράν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν προσετέθη καὶ ἡ θρησκευτική.

‘Η ἀντιμεταρρύθμισις

Αἱ ἐπιθέσεις τῶν μεταρρυθμιστῶν προεκάλεσαν τὴν ἀντίδρασιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἡ ὅποια ἡγέρθη μετ' ὀλίγον, διὰ νὰ πολεμήσῃ τὴν αἵρεσιν. Οὕτως ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰῶνος ἤρχισε

ζωηρὰ κίνησις εἰς τὴν παπικήν ἐκκλησίαν, τὴν ὅποιαν ὀνομάζουν 'Αντιμεταρρύθμισιν ἢ Καθολικὴν μεταρρύθμισιν. 'Ως μέσα διὰ τὴν ἄμυναν καὶ τὴν ἐπίθεσιν ἔχρησίμευσαν εἰς τὴν παπικήν ἐκκλησίαν:

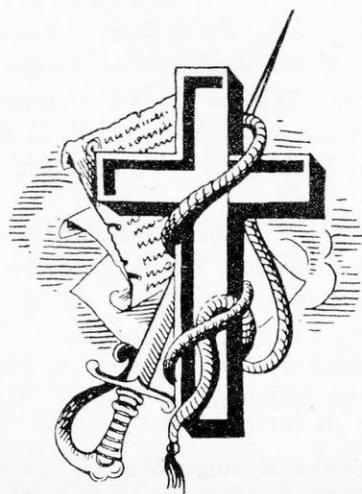
1) Ἡ ἐν Τριδέντῳ Σύνοδος, ἡ ὅποια συνῆλθεν εἰς τρεῖς περιόδους, ἀπὸ τὸ 1545 - 1563, διετύπωσε τὸ καθολικὸν δόγμα εἰς ἑνιαῖον σύστημα καὶ ἐξῆρε σκοπίμως τὰ σημεῖα, εἰς τὰ ὅποια ἡ καθολικὴ ἐκκλησίᾳ διεφώνει πρὸς τὴν διαμαρτυρομένην. 'Ανεγνώρισε τὸν Πάπαν ἀνώτερον τῶν συνόδων καὶ ἐνέκρινε τὴν δίωξιν τῶν αἱρετικῶν.

2) Τὸ τάγμα τῶν Ἰησουΐτῶν (Societas Jesu, 1540), τὸ ὅποιον ἰδρυσεν ὁ Ἰσπανὸς Λοϋόλα (Loyola), ὄργανωσας αὐτὸν στρατιωτικῶς. 'Ο Ἰησουΐτης εἶναι καλόγηρος καὶ συγχρόνως στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας. 'Εκτὸς τῶν μοναχικῶν ἀρετῶν, τῆς πενίας καὶ τῆς παρθενίας, πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν ἀρετὴν τῆς ὑπακοῆς, τῆς τυφλῆς ὑπακοῆς (ώς πτῶμα) πρὸς τοὺς ἀνωτέρους, πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ τάγματος καὶ πρὸς τὸν Πάπαν. 'Η ἀνάπτυξις τοῦ τάγματος, ὑπῆρξε καταπληκτική. Προτοῦ συμπληρωθῇ αἱών, οἱ Ἰησουΐται εἰχον ἐξαπλωθῆ ἐις ὅλην τὴν Εύρωπην. 'Επειδὴ δὲ ἀντελήφθησαν ὅτι ἴσχυρὸν ὅπλον ἦτο ἡ διαπαιδαγώγησις τῆς νεολαίας, κατώρθωσαν νὰ λάβουν εἰς χεῖράς των μέγα μέρος τῆς ἐκπαίδευσεως τῆς Εύρωπης.

3) Ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις (Inquisitio). 'Απετελεῖτο ἀπὸ ἔξι καρδιναλίους καὶ εἶχε δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα. Κατηρτίσθη κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου τῆς Ἰσπανίας, τὸ ὅποιον εἶχον χρησιμοποιήσει οἱ Βασιλεῖς τῆς χώρας ταύτης πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἀνυποτάκτων φεουδαρχῶν καὶ βραδύτερον πρὸς καταδίωξιν τῶν ἀλλοδόξων, ἔβραίων, μωαμεθανῶν, διαμαρτυρομένων. Κατεδίκαζεν εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον τοὺς ἀπομακρυνομένους ἀπὸ τὴν ὁρθὴν πίστιν. 'Η ἀπάνθρωπος αὐτὴ πρᾶξις ἔθεωρεῖτο ὡς κατ' ἐξοχὴν θεάρεστος, ἐργον πίστεως (actus Fidei, ἔξ οὗ τὸ Ἰσπανικὸν autodafé), καὶ εὐεργετικὴ διὰ τὸν καταδικάζομενον, διότι οὗτος διὰ τῆς προσκαίρου βασάνου ἀπηλάσσετο ἀπὸ τὴν αἰώνιαν καταδίκην. 'Η Ἱερὰ Ἐξέτασις δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐκτύπωσιν συγγραμμάτων ἀνευ προηγουμένης ἐγκρίσεως ἢ ἀπηγόρευε τὴν ὑπὸ τῶν πιστῶν ἀνάγνωσιν ὥρισμένων βιβλίων. 'Εκ τούτων

προηγμένον οἱ Πίνακες ἀπὸ γραφεύματων βιβλίων (Indices librorum prohibitorum ἢ ἀπλῶς Index) πίνακες, δηλαδή, εἰς τοὺς ὅποιους ἀνέγραφε καὶ ἔξακολουθεῖ νὰ ἀναγράφῃ ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία τὰ ἀνεπιθύμητα συγγράμματα. Ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις διέπραξε φρικτὰς ἀγριότητας καὶ παρεκώλυσε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου.

Πλὴν τῶν ἔξωτερικῶν τούτων ἀμυντικῶν μέτρων, ἔγινε βαθύτερα μεταβολὴ εἰς τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν. Ἡ ἀντίδρασις εἰς τὴν μεταρρύθμισιν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀφύπνισιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος εἰς τὸν καθολικὸν κόσμον. Ζωηρὰν ἐκδήλωσιν τούτου βλέπομεν εἰς τὴν τέχνην καὶ τὴν λογοτεχνίαν τῶν μετὰ τὴν μεταρρύθμισιν χρόνων, εἰς τὰ ἔργα τῆς ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς, ιδίως εἰς τὸν νέον, τὸν βαρύν καὶ ἐπιβλητικὸν ρυθμὸν τῶν ναῶν, τὸν λεγόμενον Μπαρόκ, εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν καὶ εἰς τὴν ποίησιν, τῆς δόποιας κορύφωμα εἶναι ἡ «Ἐλευθερωμένη Ἱερουσαλήμ» τοῦ Τάσσο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ

ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ
ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

I. ΚΑΘΟΛΙΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑΙ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

‘Η μεταβολὴ τῆς πολεμικῆς τέχνης (Πυρίτις - Πεζὸς στρατὸς)

ΑΤΑ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων ἔγιναν δύο σημαντικοὶ νεωτερισμοί εἰς τὴν τέχνην τοῦ πολέμου, ἡ χρησιμοποίησις τῆς πυρίτιδος διὰ πολεμικούς σκοπούς καὶ ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ἵπποτικοῦ στρατοῦ διὰ τοῦ μισθοφορικοῦ πεζικοῦ.

“Αλλοτε ἐπίστευον γενικῶς, ὅτι οἱ Σῖναι ἀνεκάλυψαν τὴν πυρίτιδα καὶ ὅτι ἀπ’ αὐτούς τὴν παρέλαθον οἱ “Αραβεῖς καὶ μετέδωσαν αὐτὴν εἰς τὴν Εὐρώπην Σήμερον πολλοὶ παραδέχονται ὅτι εἶναι ἐφεύρεσις τῶν Εύρωπαίων καὶ συνδέονται αὐτὴν μὲ τὸ ύγρὸν ἢ ἐλληνικὸν πῦρ τῶν Βυζαντινῶν, τὸ ὅποιον ἦτο μεῖγμα ρητίνης, νίτρου καὶ θείου.

Τὸν 13ον αἰῶνα εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπεχείρησαν νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν δύναμιν τῆς πυρίτιδος, διὰ νὰ ἐκσφενδονίζουν βλήματα, καὶ κατεσκευάσθη νέον ὅπλον, ἀπὸ σίδηρον καὶ ὀρείχαλκον, τὸ τηλεβόλον ἢ μπορπόρδα (canon, bombarde), τὸ ὅποιον ἔγινε γνωστὸν τὸν 14ον αἰῶνα εἰς πολλὰς χώρας τῆς Εὐρώπης.

Τὸν 15ον αἰῶνα τὰ ἐφωδίασαν μὲ τροχούς, τέσσαρας κατ’ ἀρχάς, βραδύτερον δύο.

‘Αργότερα κατεσκεύασαν πυροβόλα τῆς χειρός, εἶδος μικροῦ τηλεβόλου (pousquet), τὰ δποῖα ὅμως ἡσαν βαρέα καὶ δύσχρηστα, ὥστε ἐπὶ μακρὸν τὸ δόρυ ἔμεινε τὸ κυριώτερον ὅπλον. Κατὰ

τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνος μόλις τὸ ἡμισυ τοῦ πεζικοῦ ἦτο ἐφωδιασμένον μὲ πυροβόλα ὅπλα. Δὲν ἤργησεν ὅμως νὰ φανῇ ὅτι τὸ πυροβολικὸν θὰ ἔκρινε τὴν τύχην τοῦ πολέμου. Ἡδη κατὰ τὸν Ἐπταετῆ πόλεμον τὸ τηλεβόλον ἐβοήθησε τοὺς Ἀγγλους νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ βραδύτερον τοὺς Γάλλους, διὰ νὰ τοὺς ἐκδιώξουν.

Τὸ πυροβόλον ἀνεστάτωσε τὴν πολεμικὴν τέχνην, διότι τὰ σιδηρᾶ ἀμυντικὰ ὅπλα δὲν ἔξησφάλιζον πλέον τοὺς πολεμιστὰς καὶ ἐπεσαν εἰς ἀχρηστίαν. Ἡ προσωπικὴ ἀνδρεία δὲν ἦτο ἀποτελεσματικὴ καὶ οἱ ἀγέρωχοι ἵπποτοι πύργοι δὲν ἀντεῖχον εἰς τὴν δύναμιν τῶν τηλεβόλων. Ἄμεσον ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ παρακμὴ τοῦ στρατοῦ τῶν εὐγενῶν, τῶν ὁποίων ἡ κυρία δύναμις ἦτο τὸ ἵππικόν.

‘Η ἐνίσχυσις τῆς κεντρικῆς ἔξουσίας

Ἡ μεταβολὴ τῆς πολεμικῆς τέχνης, συνδυαζομένη μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πλούτου, προεκάλεσεν οὐσιώδη πολιτικὴν μεταβολήν. Εἰς πολλὰς χώρας τῆς Εὐρώπης οἱ ἡγεμόνες, διαθέτοντες ἀφθονώτερα χρήματα διὰ τῆς τακτικῆς φορολογίας, κατήρτισαν στρατὸν ὅπο μισθοφόρους χωρικούς, ὃ ὅποιος ἐφάνη ἀποτελεσματικώτερος ἀπὸ τὸ ἵππικόν. Ἰσχυροὶ διὰ τοῦ χρήματος καὶ τοῦ στρατοῦ οἱ ἡγεμόνες ἤθέλησαν νὰ παραμερίσουν πάντα περιορισμὸν τῆς ἔξουσίας των καὶ νὰ κυβερνήσουν αὐταρχικῶς.

Διὰ τοῦ μονίμου στρατοῦ οἱ βασιλεῖς συνέτριψαν τὴν ἐσωτερικὴν ἀντίδρασιν. Ἐπεβλήθησαν δηλαδὴ εἰς τοὺς φεουδάρχας καὶ εἰς τὰς ὄργανώσεις (κοινότητας καὶ ἀντιπροσωπείας τῶν τάξεων), αἱ ὅποιαι κατὰ τὸν Μεσαίωνα παρενέβαινον εἰς τὴν διοίκησιν. Ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἐνίσχυσις τῆς κεντρικῆς ἔξουσίας καὶ ἡ κατάλυσις τῆς φεουδαρχίας. Γενικῶς ὅμως οἱ ἀρχοντες μεγάλου εἴτε μικροσκοπικοῦ κράτους εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην ἐπέμενον νὰ κυβερνήσουν αὐταρχικῶς, χωρὶς περιορισμὸν τῆς ἔξουσίας των. Οὕτω κατὰ τὴν ὀρχήν τῶν νέων χρόνων ἥρχισε νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὴν Εὐρώπην ἡ Ἀπόλυτος Μοναρχία.

Τὸ παράδειγμα ἔδωσαν οἱ μικροὶ ἡγεμόνες καὶ τύραννοι τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς εύρυτέρων κλίμακα τὸ ἡκολούθησαν οἱ κυβερνήται τῶν μεγάλων κρατῶν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας πρῶτοι τὸν 15ον

αἰώνα ἀπέκτησαν μόνιμον στρατὸν καὶ τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἡ-
κολούθησαν ἄλλοι ἡγεμόνες, οἱ βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας, τῆς Ἀγ-
γλίας κλπ.

‘Η ἀπόλυτος μοναρχία ἦτο κατὰ τὸν 16ον αἰώνα τὸ Ἰδανικὸν
διὰ τοὺς διανοούμενους, διότι ἔθετε τέρμα εἰς τὴν μεσαιωνικὴν διά-
σπασιν τῆς ἔξουσίας καὶ τοῦ ἔθνους καὶ ἀπήλλασσε τὴν χώραν ἀπὸ
τὸ πλῆθος τῶν μικρῶν τυραννίσκων.

Δυναστικὰ καὶ Ἐθνικὰ κράτη

‘Η νέα αὐτὴ κατάστασις προεκάλεσε μεγάλην μεταβολὴν εἰς
τὴν σύστασιν τῶν κρατῶν. Τὸν Μεσαίωνα, καθὼς γνωρίζομεν, ἐπε-
βλήθησαν, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς μεγάλης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατο-
ρίας, καθολικὴν ὑπερεθνικὴν ἔξουσίαν, ἀρχοντες δηλαδή, οἱ δοποῖοι
ἔξουσίαζον λαοὺς διαφέροντας εἰς τὴν γλώσσαν, τὴν θρησκείαν κλπ.
Τὸ ἔθνικὸν αἰσθῆμα δὲν ἦτο πολὺ ἀνεπτυγμένον κατὰ τοὺς μέσους
χρόνους καὶ ὡς διακριτικὸν γνώρισμα τῶν λαῶν ἔχρησίμευεν ἡ θρη-
σκεία.

Εἰς τὴν Δύσιν λοιπόν, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Δυτικῆς Ρω-
μαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἀρχηγὸς τῶν χριστιανικῶν λαῶν ἔμεινεν ὁ
Πάπας. Ἰσχυροὶ ἡγεμόνες ὅμιως ἐπεχείρησαν νὰ ἀνασυστήσουν τὴν
ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν, ὅπως ὁ Κάρολος Μέγας τῆς Γαλλίας
(800) καὶ οἱ αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας, τῆς Ἀγίας Ρωμαϊκῆς
Αὐτοκρατορίας τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους (ἀπὸ τὸ 962). Αἱ δύο ἔξου-
σίαι, αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ Πάπας, διετέλεσαν εἰς διαφορεῖς
ἐριδας. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας ἀπέκτησαν κατὰ καιροὺς με-
γάλην ἐπιβολὴν καὶ ἔξουσίασαν πολλὰς χώρας, ίδιως τὴν Ἰταλίαν.

‘Απὸ τοῦ 13ου ὅμως αἰῶνος αἱ ὑπεράνω τῶν ἔθνῶν ἔξουσίαι
αὐταὶ ὑποχωροῦν. ‘Η Γερμανικὴ αὐτοκρατορία ἔξασθενεῖ διὰ τῆς
ἐπεκτάσεως καὶ ἐνισχύσεως τῶν μικρῶν κρατῶν καὶ μετὰ τὴν ἔξα-
φάνισιν τῆς οἰκογενείας τῶν Στάουφεν (1250) ἡ ἔξουσία τῆς
καταντῷ σκιώδης. ‘Ο Πάπας, πρόσφυξ ἡ αἷχμάλωτος τῶν Γάλλων
βασιλέων εἰς τὴν Ἀβιινίὸν (ἀπὸ τοῦ 1309 - 1377), βλέπει νὰ δια-
λύεται τὸ δνειρὸν τῆς παγκοσμίου μοναρχίας.

‘Απὸ τὰ ἔρεπτια τῶν μεσαιωνικῶν ἔξουσιῶν, προβάλλει ἡ δρμὴ
τῶν λαῶν νὰ συγκροτηθοῦν εἰς ἔθνικὰ κράτη. ‘Ασθενής ἀκόμη καὶ

άκαθόριστος ή τάσις αύτή, ἐμπλέκεται κατ' ἀρχὰς εἰς πολλὰ κωλύματα. Τὰ συμφέροντα τῶν ἡγεμόνων ἀλλαχοῦ βοηθοῦν τὴν κίνησιν, ἀλλαχοῦ ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς αὐτήν. Ἀποτελεσματική εἶναι εἰς ώρισμένας χώρας, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Ἀγγλίαν, αἱ διποῖαι συμπληρώνουν τὴν ἔθνικήν των ἔνωσιν καὶ ἀναπτύσσονται εἰς μεγάλα κράτη. Ἀνυπέρβλητα προσκόμματα συναντᾶ εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν.

Ἐξακολούθοῦν ὅμως οἱ ἡγεμόνες νὰ θέτουν τὰ δυναστικὰ συμφέροντα ὑπεράνω τοῦ συμφέροντος τῶν λαῶν. Χῶραι καὶ λαοὶ κληρονομοῦνται, δίδονται ὡς προίξ, ἢ ἀνταλλάσσονται εἴτε προσαρτῶνται διὰ τῆς ἴσχυος τῶν ὅπλων. Ἡ Εὐρώπη λοιπὸν ταράσσεται ἀπὸ δυναστικοὺς πολέμους, οἱ δόποιοι περιπλέκονται πρὸς τὰς θρησκευτικὰς διενέξεις καὶ τὸ σύνολον τῶν συγκρούσεων αὐτῶν δίδει τὴν χαρακτηριστικήν μορφὴν εἰς τὸν 16ον αἰώνα.

II. ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία

Προέλευσις. Ἡ Γερμανία κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ κράτη, τῶν δόποίων οἱ ἡγεμόνες εἶχον διαφόρους τίτλους (βασιλεῖς, δοῦκες, κόμιτες κλπ.). Τὸν 10ον αἰώνα, πρὸ τοῦ κινδύνου τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ούγγρων, οἱ γερμανοὶ ἡγεμόνες ἥσθιαν θῆσαν τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνωθοῦν ὑπὸ κοινὸν ἄρχοντα, δόποιος νὰ διευθύνῃ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἐξέλεξαν τὸν ἴσχυρότατον ἡγεμόνα τῆς ἐποχῆς, τὸν Ἐρρίκον τῆς Σαξονίας, ὃς ἀνώτατον ἄρχοντα τῆς Γερμανίας (919 - 936). Ἀπὸ τότε τὰ γερμανικὰ κράτη ἀπετέλεσαν ὁμοσπονδίαν, ὑπὸ τὸ ὄνομα ‘Αγία Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους. Οἱ σημαντικώτεροι γερμανοὶ ἡγεμόνες, ἐπτὰ τὸν ἀριθμὸν κατ' ἀρχὰς, βραδύτερον ὀκτώ, οἱ καλούμενοι ἐκλέκτοι, ἔξελεγον ἐκάστοτε ὡς αὐτοκράτορα ἵνα ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας, τὸν ἴσχυρότερον συνήθως, δόποιος ἔξηκολούθει νὰ εἶναι ἡγεμὼν τῆς ἐπικρατείας του μὲ τὸν παλαιὸν τίτλον του καὶ συγχρόνως εἶχε τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα.

Οἱ ‘Αψύργοι. Ἡ Γερμανικὴ αὐτοκρατορία, ἐνῷ κατὰ

τούς τελευταίους αἰώνας τῶν μέσων χρόνων εἶχε περιπέσει εἰς ἀφάνειαν, ἥρχισε πάλιν νὰ ἀκμάζῃ κατὰ τὸν 16ον αἰώνα, μὲ τοὺς Ἀψβουργίους ἐπὶ κεφαλῆς.

’Απὸ τὸ τέλος δηλαδὴ τοῦ 14ου αἰῶνος ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ ἑκλέγουν αὐτοκράτορας κανονικῶς πρίγκιπας ἀπὸ τὸν Ἀψβουργικὸν οἶκον (Habsburg). Οἱ Ἀψβουργοὶ ἦσαν ἡγεμόνες τῆς Αὐστρίας καὶ εἶχον τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιδουκός. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 16ου αἰῶνος ὁ Ἀψβουργικὸς οἶκος ἔγινε κύριος ἐκτεταμένων χωρῶν διὰ κληρονομίας καὶ πρὸ πάντων δι’ ἐπιτυχῶν ἐπιγαμιῶν.

Μαξιμιλιανὸς Α’ (1493 - 1519), εὐφυὴς καὶ δραστήριος, ἥτο ἄξιον τέκνον τῆς Ἀναγεννήσεως. Μορφωμένος, κομψός, εὔγλωττος, συγγραφεὺς καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων, καλὸς στρατηγὸς καὶ δημοφιλής, ἔλαβε διὰ τοῦ γάμου του μὲ τὴν κληρονόμον τῆς Βουργουνδίας (Bourgogne) ὡς προίκα τὸ Ἀρτοά, τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὀλλανδίαν, τὸ Λουξεμβούργον καὶ τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν (Franche Comté). Νυμφεύσας τὸν υἱόν του Φίλιππον μὲ τὴν Ἰωάνναν τὴν Τρελλήν, κληρονόμον τῶν βασιλέων τῆς Ἰσπανίας Φερδινάνδου καὶ Ἰσαβέλλας, κατώρθωσε νὰ περιέλθῃ εἰς τὸν οἶκόν του ἡ Ἰσπανία, ἥ μεσημβρινὴ Ἰταλία καὶ ἥ Ἀμερική. «”Ἄς κάλμουν πόλεμον ἄλλοι· σύ, εύτυχὴς Αὐστρία, νυμφεύου!» ἔλεγε λατινικὸν ἐπίγραμμα τῆς ἐποχῆς (della gerant alii, tu, felix Austria, nube).

Κάρολος Ε’ (1519 - 1556). ‘Ο Κάρολος Ε’, υἱὸς τῆς Ἰωάννας τῆς Τρελλῆς καὶ τοῦ Φιλίππου, υἱοῦ τοῦ Μαξιμιλιανοῦ, ἔγινε βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας 16 ἑτῶν. “Οταν μετ’ ὀλίγον ἔχήρευσε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Μαξιμιλιανοῦ ὁ θρόνος τῆς Γερμανίας, οἱ ἑκλέκτορες ἔσπευσαν νὰ ἑκλέξουν αὐτόν, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν Φραγκίσκον Α’ τῆς Γαλλίας, ὁ ὁποῖος ἥτο συνυποψήφιος, ὡς συγγενεύων ἐπίστης πρὸς τὸν Ἀψβουργικὸν οἶκον.

‘Ο Κάρολος ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάρολος Ε’ (Carolus Quintus, Charles Quint) ἔγινεν ὁ πρῶτος ἥρως τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀψβουργῶν. ‘Υπερήφανος, ψυχρός, ὑπολογιστικός, ὑποκριτής, πείσμων ὅμως, τολμηρὸς καὶ σταθερὸς εἰς τὴν δυσμένειαν τῆς τύχης, εἶχε θαυμαστὴν εὐκολίαν εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ τὸ χάρισμα τῆς γλωσσομαθείας. ‘Ομίλει τὴν γλῶσσαν ὅλων τῶν ὑπηκόων του, γερμανικά, Ἰσπανικά, ἵταλικά, φλαμανδικά, τσεχικά καὶ οὐγγρικά.

Αἱ κτήσεις του ἦσαν ἀπέραντοι. ‘Ως βασιλεὺς τῆς Ἰσπανί-

ας ἔξουσίαζε τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Νεάπολιν καὶ Σικελίαν καὶ τὰς ἀπεράντους κτήσεις τῆς Ἀμερικῆς, ἐπίσης τὰς Κάτω Χώρας, τὰς κτήσεις τοῦ δουκὸς τῆς Βουργουνδίας· ώς ἀρχιδούξ τῆς Αὐστρίας τὰς κληρονομικὰς κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου, τὴν Αὐστρίαν, εἰς τὴν ὁποίαν προσετέθησαν ἀπὸ τοῦ 1526 τὸ βασίλειον τῆς Ούγγαρίας καὶ τὴν Βοημίας, καὶ ἥτο συγχρόνως αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Δικαίως ἔλεγον ὅτι εἰς τὸ κράτος του ὁ ἡλιος δὲν δύει.

Ἡ βασιλεία του συνέπεσε μὲν ἔξαιρετικῶς δραματικὰ γεγονότα, τὴν διάδοσιν τῆς μεταρρυθμίσεως εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν προέ-(Τιτσιάνο—Μαδρίτη, Μουσεῖον Πράντο) λασιν τῶν Τούρκων πρὸς τὴν Εὐρώπην. Αἱ κυριαρχικαὶ καὶ κατακτητικαὶ τάσεις του ἀφ' ἐτέρου ἐδημιούργησαν μεγάλης σημασίας γεγονότα εἰς τὴν Εὐρώπην.

Τὸ ὄνειρον τοῦ Καρόλου ἥτο νὰ κάμη τὴν Ἰσπανίαν κοσμοκράτειραν. Πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ συντρίψῃ τὴν ἀντίστασιν τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων καὶ νὰ καταπνίξῃ τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ σχέδιά του ἀνησύχησαν τοὺς γείτονας, περιῆλθεν εἰς μακρὸν πόλεμον πρὸς τὸν Φραγκισκὸν Α' τῆς Γαλλίας, προεκάλεσε συνασπισμὸν ἐναντίον του, ἢ δὲ θρησκευτικὴ πολιτικὴ του ἔξήγειρε σειράνων ἐσωτερικῶν ταραχῶν εἰς τὴν Γερμανίαν.

Οἱ Κάρολοις δὲν κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ τοὺς σκοποὺς του, κατελήφθη ἀπὸ μελαγχολίαν, ἀπεσύρθη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ ἐμοίρασε τὸ κράτος του μεταξύ τοῦ ἀδελφοῦ του Φερδινάνδου καὶ τοῦ γιοῦ του Φιλίππου, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἔλαβε τὴν Γερμανίαν καὶ ὁ δεύτερος τὴν Ἰσπανίαν. Ἐξηκολούθησεν ὅμως νὰ διευθύνῃ ἀπὸ τὰ παρασκήνια.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Καρόλου Φερδινάνδος Α' (1558 - 1564), Μαξιμιλιανὸς Β' (1564 - 1576) καὶ Ροδόλφος Β' (1576 -

35. Κάρολος Ε'

36. 'Η Εύρωπη καὶ ἡ Γερμανία ἐπὶ Καρόλου τοῦ Ε'

1612) ὑπῆρξαν ὀλιγώτερον φιλόδοξοι καὶ ὀλιγώτερον λαμπροί, ἐκυβέρνησαν ὅμως μὲ σύνεσιν καὶ μετριοπάθειαν. Εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἤσαν ὀλιγώτερον φανατικοί. 'Ο Μαξιμιλιανὸς Β', ἀνεκτικώτερος καὶ μὲ εὐρύτερον πνεῦμα, ἐπροστάτευσε τοὺς καλλιτέχνας καὶ τοὺς λογίους.

Γ α λ λ í α

Σύστασις τοῦ Κράτους. 'Η Γαλλία εἶχε τὸ πλεονέκτημα νὰ κατοικήται ἀπὸ ὁμοιογενῆ πληθυσμόν. 'Ο βασιλικὸς οἰκος δὲν εἶχε διακοπήν, ἀλλὰ ἔδωσε σειρὰν ἐπιβλητικῶν βασιλέων, ὥστε εἰς τὴν Γαλλίαν δὲν ἐπῆλθε παράλυσις τῆς κεντρικῆς ἔξουσίας, ὅπως ἔγινε τοῦτο εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. 'Η χώρα τούναντίον συνεσφίγγετο περὶ τὸν βασιλικὸν οἶκον.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἑκατονταετοῦ πολέμου (1453) ἔξαιρετικὰ γεγονότα ἐνίσχυσαν τὴν ἔξουσίαν τῶν γάλλων βασιλέων.

Οἱ βασιλεῖς τοῦ 15ου αἰῶνος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 15ου αἰῶνος σειρὰ δραστηρίων βασιλέων ἐθεμελίωσε τὴν βα-

σιλικήν έξουσίαν εἰς τὴν Γαλλίαν. ‘Ο Κάρολος Ζ’ (1422 - 1461), ἐνῷ εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν “Αγγλῶν εἶχε δείξει ἀσύγγνωστον χαλαρότητα, ἐφάνη δραστήριος καὶ ὅργανωτικὸς μετὰ τὴν εἰρήνην. Ἐλαβεν ἀστοὺς συμβούλους καὶ, στηριζόμενος εἰς τὰ καλῶς ὥργανωμένα οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, ἐδημιούργησε πρῶτος μεταξὺ τῶν βασιλέων τῆς Εὐρώπης μόνιμον στρατόν, καλῶς μισθοδοτούμενον, καὶ ἔγκαττότησε φρουρούς εἰς ὅλην τὴν χώραν. Ἐπέβαλε φόρους χωρὶς νὰ ζητῇ τὴν ἔγκρισιν τῶν γενικῶν τάξεων. Διὰ συμβάσεως ἀπηλάγη ἀπὸ τὰς ἐπεμβάσεις τοῦ Πάπα. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἡ Γαλλία παρουσιάσθη τὸν ισχυρότερον στρατιωτικῶς κράτος τῆς Εὐρώπης.

Τὴν προσπάθειάν του ἔγινολούθησεν διούσ του Λούδοβικος ΙΑ’ (1461 - 1483), σιληρὸς καὶ ὑπουλος, ὅπως δι πατήρ του, νευροπαθής, φιλόδοξος καὶ ἐκδικητικός, ἔκαμεν ἀμειλικτον πόλεμον κατὰ τῶν Ισχυρῶν εὐγενῶν τῆς χώρας, οἱ δποῖοι διωργάνωσαν πολλὰς συνωμοσίας καὶ ἔξεγέρσεις ἐναντίον του. Ὁ Λουδοβίκος ἐκινδύνευσεν, ἀλλὰ διὰ τῆς διπλωματίας του κατώρθωσε νὰ ἐπικρατήσῃ. Ἐξωλόθρευσε πολλούς ἔξ αὐτῶν, τέλος τὸν Ισχυρὸν καὶ ἐπικίνδυνον δοῦκα τῆς Βουργουνδίας Κάρολον (Charles le Téméraire) καὶ συνήνωσε τὰς κτήσεις του μετὰ τῶν κτήσεων τοῦ στέμματος. Ἐβοήθησε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ ἐδιπλασίασε τὰ εἰσοδήματα τοῦ δημοσίου δι’ ἐπιμελοῦς διαχειρίσεως τῶν οἰκονομικῶν. Ἀπεμάκρυνε τοὺς συμβούλους καὶ ἐκυβέρνησε προσωπικῶς καὶ αὐταρχικῶς. Κλῆρος, εὐγενεῖς, ἀστοὶ καὶ λαός ἐδοκίμασαν τὴν ἐπιβολὴν τῆς αὐθαιρεσίας του. Ὁ Λουδοβίκος ἦτο ἐπίφοβος, ὅχι ἀγαπητός.

37. Πόλις τῆς Γαλλίας τοῦ 16ου αἰῶνος
(Η Ἀνζέ, Angers, Χαλκογραφία τῆς ἐποχῆς)

38. Φραγκίσκος Α'
(Παρίσιοι, Μουσείον τοῦ Λούβρου)

‘Η ἀπολυταρχία ἔγινεν ἡ πι-
ωτέρα ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ
Καρόλου Η' (1483 - 1498) καὶ
Λουδοβίκου Β' (1498 - 1515).
Στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς οἰκονομι-
κῆς καὶ στρατιωτικῆς ἴσχύος
τῆς χώρας, οἱ δύο ἡγεμόνες ἐ-
σκέφθησαν δι’ ἔξωτερικάς κατα-
κτήσεις, ιδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν.
‘Αλλ’ ἡ πολιτική των αὐτὴν
περιέπλεξε τὴν Γαλλίαν εἰς πό-
λεμον πρὸς τὸν Πάπαν, τὸν αὐ-
τοκράτορα καὶ βραδύτερον καὶ
πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας.

Οἱ Ἰταλικοὶ πόλεμοι διήρ-
κεσαν 21 ἔτη (1494 - 1515),
ἔξετροχίασαν τὴν πολιτικὴν
τῆς Γαλλίας καὶ ἐσπατάλησαν
ἀσκόπτως καὶ ἐπιβλαβῶς τὴν
δύναμιν τῆς χώρας.

Φραγκίσκος Α' – ‘Ερρίκος Β’. ‘Ο Φραγκίσκος Α' (1515 - 1547), ἥτο φιλομαθής, ταχὺς εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ εἰς τὴν
ἀπόφασιν καὶ ἀνῆλθε νεώτατος εἰς τὸν θρόνον. ‘Η βασιλεία του
εἶναι μία ἀπὸ τὰς ὄνομαστοτέρας τῆς γαλλικῆς ἱστορίας, διότι συνέ-
πεσεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως, διὰ τὴν ὅποιαν ἐφρόν-
τισε μὲν ἀγάπην. ‘Ἐπ’ αὐτοῦ ἡ κοινωνική ζωὴ καὶ ἡ Αὔλὴ ἔλαβον
μεγίστην λαμπρότητα. ‘Ονομαστὸς ἔγινε διὰ τοὺς μακρούς καὶ πε-
ριπτειώδεις πολέμους του πρὸς τὸν Κάρολον Ε', τὸν αὐτοκράτορα
τῆς Γερμανίας, καὶ διὰ τὴν συνεννόησιν μὲ τὸν περίφημον Σουλτάνον
τῶν Τούρκων Σουλεϋμάν τὸν Μεγαλοπρεπῆ.

‘Ο νιός του ‘Ερρίκος Β' (1547 - 1559) ἥτο ὀλιγώτερον λαμ-
πρός, ἀλλὰ σοβαρώτερος καὶ ἐξηκολούθησε μὲν μεγαλυτέραν ἐπιτυ-
χίαν τοὺς πολέμους τοῦ πιατρός του. Διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς
Βρετανῆς, τοῦ Μέτσ, τῆς Τούλ, καὶ τοῦ Καλαί, τὸ ὅποιον ἀφήρεσε
τελειωτικῶς ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους, ἔδωσε μεγάλην συνοχὴν εἰς τὴν
Γαλλίαν. ‘Η διοίκησις ἡσκεῖτο διὰ τοῦ συμβουλίου τοῦ βασιλέως

εἰς τὸ κέντρον καὶ διὰ τῶν συμβουλίων τῶν νομαρχῶν εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἡ δικαιοσύνη, ἡ φορολογία καὶ τὸ δικαίωμα πολέμου περιῆλθον δλίγον κατ' δλίγον εἰς τὸν βασιλέα.

Απὸ τοῦ 1461 μέχρι τοῦ 1560, κατὰ τὴν διάρκειαν ἐνὸς αἰώνος, ἡ Γαλλία ἔγινεν αὐστηρῶς συγκεντρωμένον κράτος. Ἡ φεουδαρχία, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Μεσαίωνα διέσπα τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους, ἔχασε τὴν δύναμιν της. Διὰ τοῦτο τὸ γαλλικὸν κράτος κατώρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς σκληρὰς δοκιμασίας τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ αἰῶνος.

Ισπανία

Προέλευσις. Οἱ παλαιότεροι κάτοικοι τῆς χερσονήσου Ἰβηρεῖς ἔξελατινόσθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Οἱ Βησιγότθοι, οἱ ὁποῖοι τὸν καιρὸν τῆς μεγάλης μεταναστεύσεως τῶν γερμανικῶν λαῶν κατέλαβον τὴν χώραν, ἀφωμοιώθησαν πρὸς τοὺς παλαιοὺς κατοίκους, ὥστε οἱ Ἰσπανοὶ ἔξακολουθοῦν μέχρι σήμερον νὰ δμιλοῦν μίαν ἀπὸ τὰς νεολατινικὰς γλώσσας.

Τὸν 8ον αἰῶνα ἦλθον οἱ Ἀραβεῖς, ἐνίκησαν τοὺς Βησιγότθους, κατέλαβον τὰ εὐφορώτερα μέρη τῆς χώρας καὶ περιώρισαν τοὺς χριστιανοὺς εἰς τὰς ὄρεινάς περιοχάς. Ἐκεῖ οἱ χριστιανοὶ ἰδρυσαν κράτη, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς πολεμιστάς, καὶ διετέλουν εἰς διηνεκεῖς πολέμους πρὸς τοὺς Ἀραβας, ὅπως ὠνομάσθησαν οἱ ἀφρικανοὶ ἐπιδρομεῖς.

Οἱ Μουσουλμάνοι εἰσήγαγον τὸν ἀνατολικὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐκαλλιέργησαν μὲν ἐπιμέλειαν τὴν γῆν, εἶχον ἔξαιρετον σύστημα ὑδρεύσεως, προήγαγον τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ ἔκτισαν ἔξαιρέτους οἰκοδομάς, ὅπως τὰ ἀνάκτορα τῆς Ἀλάμπρας εἰς τὴν Γρενάδαν (13ος αἰών).

Τὸν 11ον αἰῶνα διελύθη τὸ χαλιφᾶτον τῆς Κορδούνης καὶ πρῆλθον διάφορα μουσουλμανικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα περιῆλθον εἰς πόλεμον πρὸς ἄλληλα. Οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες ἐπωφελήθησαν ἀπὸ αὐτὸν καὶ ἔξέτειναν τὰς κτήσεις των πρὸς νότον. Ο πόλεμος τῶν χριστιανῶν τῆς Ἰσπανίας κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἤτοι συμπαθῆς εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Εὐρώπης, εἶδος σταυροφορίας, καὶ ἔνισχύετο ἀπὸ τὸν Πάπαν.

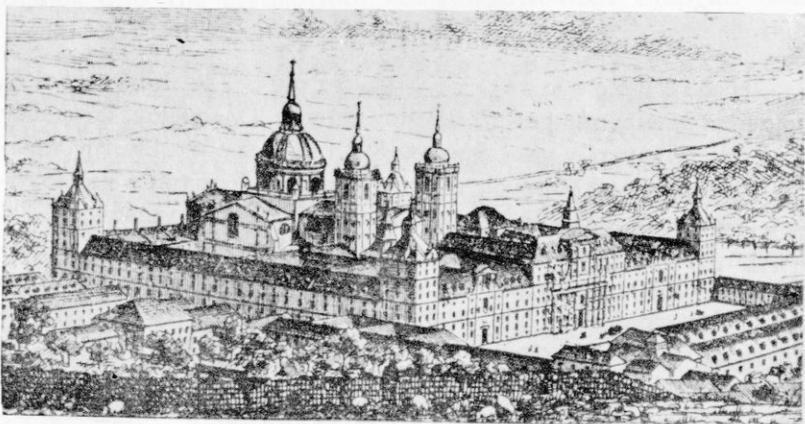
Ἡ ἐνωσις τῆς Ἰσπανίας. Ἰσαβέλλα - Φερδι-

ν α ν δ ο σ. Τὸν 15ον αἰῶνα τὰ δύο χριστιανικὰ κράτη, τῆς Καστίλλης, καὶ τῆς Ἀραγωνίας, παρουσίαζον ἀρκετὴν ἀνάπτυξιν. Ἡ βασιλισσα τῆς Καστίλλης Ἰσαβέλλα ἡ οἵτο ἐνεργητική, εὐσεβής, μὲ βλέψεις, αἱ ὄποιαι ἔφθανον πέραν τῶν μικρῶν ἑδαφικῶν ἐπιτυχιῶν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας Φερδινάνδος ἡ οἵτο ρωμαλέος, δεξιός, πονηρός, καὶ φιλόδοξος. Οἱ δύο ἡγεμόνες συνεζεύχθησαν καὶ ἦνωσαν τὰ κράτη των (1469), δηλαδὴ τὰ τέσσαρα πέμπτα τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου. Ἀνέλαβον τότε μὲ περισσοτέρων διάθεσιν καὶ μεγαλύτερα μέσα τὸν ὅγῶνα κατὰ τῶν Μουσουλμάνων. Ἐχρειάσθησαν δέκα ἔτη διὰ νὰ καταβάλουν τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν τῆς πρωτευούσης των Γρενάδας. Ἡ πτῶσις τοῦ τελευταίου προπυργίου τῶν Μωαμεθανῶν (1492) εἶχε τεραστίαν ἀπήχησιν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Ἡτο μία ἀνακούφισις μετὰ τὴν ὄλωσιν τῆς Κωνσταντινούπολεως καὶ τὴν ἀνησυχητικὴν ἔξαπτλωσιν τῶν Ὀθωμανῶν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Πάπας ὀνόμασε τὸν Φερδινάνδον Καθολικόν.

Οἱ δύο βασιλεῖς, ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα, ἦνωσαν ὅλην τὴν χερσόνησον, πλὴν τῆς Πορτογαλίας, ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν των. Ἐστηρίχθησαν εἰς τὴν ἀναπτυσσομένην ἀστικὴν τάξιν καὶ συνέτριψαν τοὺς εὐγενεῖς. Πρός τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐδημιούργησαν ἴδιαίτερον δικαστήριον, τὴν Ἱερὰν Ἑξέτασιν, τὸ ὄποιον κατεδίωξε τοὺς ἀνυποτάκτους φεουδάρχας.

Ἡ Σικελία καὶ ἡ Σαρδηνία ἀνῆκαθεν εἰς τὸν οἶκον τῆς Ἀραγωνίας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ 16ου αἰῶνος ὁ Φερδινάνδος κληρονομικῷ δικαιώματι κατέλαβε τὸ κράτος τῆς Νεαπόλεως, ἐνῷ ὁ Κολόμβος εἶχεν ἀνακαλύψει τὴν Ἀμερικήν. Ἐφάνη τότε ὅτι ἀνοίγεται εὐρὺ μέλλον εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἡ ὄποια πράγματι ἔφθασεν εἰς μεγάλην λαμπρότητα ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου τῶν δύο βασιλέων Καρόλου.

Κάρολος Α'. Ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα κληρονόμον εἶχον μίαν κόρην, τὴν λεγομένην Ἰωάνναν Τρελλήν, τὴν ὄποιαν συνεζεύχθη (1496) ὁ νίος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Μαξιμιλιανοῦ Φίλιππος (βλ. σελ. 68). Τοιουτορόπως ὁ Ἀψβουργικὸς οἶκος, ἀπὸ τὸν ὄποιον κατήγετο ὁ Μαξιμιλιανός, ἔξηπλωθή καὶ εἰς τὸν Ἰσπανικὸν θρόνον. Ἀπὸ τὸν γάμον τοῦτον ἐγεννήθη τὸ 1500 ὁ διάσημος Κάρολος Α' (1516 - 1556), ὁ ὄποιος τὸ

39. Τὸ Ἐσκούριαλ

1519 ἐξελέγη αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, ὡς γόνος τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου, καὶ ἔγινεν ἀπὸ τοὺς σημαντικωτέρους ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης, γνωστὸς ὑπὸ τῷ ὄνομα Κάρολος Πέμπτος (βλ. σελ. 68). Συνήνωσε μὲ τὰς κτήσεις τῆς Ἰσπανίας τὰς ἀπεράντους κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ ἐπεδίωξε νὰ καταστήσῃ τὴν Ἰσπανίαν κοσμοκράτειραν.

Φίλιππος Β'. 'Ο Φίλιππος Β' (1556 - 1598), υἱὸς τοῦ Καρόλου καὶ διάδοχός του ἐπὶ τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου, ἦτο δὲ πλουσιώτερος καὶ ἴσχυρότερος ἡγεμὼν τῆς ἐποχῆς του εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐξουσίαζε, πλὴν τῆς Ἰσπανίας, τὰς Κάτω Χώρας (Βέλγιον καὶ Ὀλλανδίαν), τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, τὴν Σικελίαν καὶ τὸ Μεδιόλανον καὶ κατεῖχεν ἀπεράντους χώρας εἰς τὴν Ἀμερικήν, διέθετε δὲ ἀφθόνους πόρους, στρατὸν καὶ στόλον.

Ψυχρὸς καὶ δυσπρόδοτος, ἐργατικὸς εἰς ἄκρον ὡς δὲ πατήρ του, βραδὺς ὅμως εἰς τὴν ἐργασίαν δυνοντας καὶ εἰς τὴν σκέψιν, ἔζησε μονήρη βίον εἰς τὰ ὄνομαστά ἀνάκτορα τοῦ Ἐσκούριαλ (Escorial), τὰ δποτα ἔκτισεν δὲ τὸ ίδιος. Προσηλωμένος, δπως δὲ πατήρ του, εἰς τὴν καθολικὴν θρησκείαν, μὴ ἔχων ὅμως τὴν πολιτικότητα ἐκείνου, ἐνδύμιζεν δτὶ ἐκτελεῖ θεάρεστον πρᾶξιν καταδιώκων τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν. Ἐλαβε ζωηρὸν μέρος εἰς τὰς θρησκευτικὰς διαμάχας τῆς ἐποχῆς, κατεδίωξε τοὺς ἀλλοδόξους πάστορες διποχρώσεως εἰς τὸ κράτος του καὶ περιεπλάκη εἰς ἔξωτερικοὺς πολέμους, οἱ δποτοὶ ἔξήντλησαν τὴν δύναμιν τῆς Ἰσπανίας.

·Ο λ λ α ν δ ί α

‘Η διαμόρφωσις τοῦ κράτους. Τὰς περιόχας, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν σήμερον τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὀλλανδίαν, ὡνόμαζον κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων Κάτω Χώρας. Εἰς τὴν πρώτην κατοικοῦν γαλλόφωνοι, εἰς τὴν δευτέραν δραστηρία καὶ ἐργατικὴ γερμανικὴ φυλή, ἡ ὅποια ὀμιλεῖ κλάδον τῆς γερμανικῆς. ‘Η εὔνοϊκὴ θέσις τῆς χώρας εἰς τὴν ἐκβολὴν μεγάλων ποταμῶν (Ρήγου, Μάας, Σέλδε) καὶ τὸ σχεδὸν μονοπωλιασκὸν μεταπρατικὸν ἐμπόριον μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐπλούτισαν τὴν χώραν καὶ ἀνέπτυξαν εἰς αὐτὴν εὐπορίαν στέμματα τῆς Βουργουνδίας, περιήλθον δι’ ἐπιγαμίας εἰς τὸν Μαξιμιλιανὸν καὶ δι’ αὐτοῦ εἰς τὸν Φίλιππον Β’ τῆς Ἰσπανίας.

‘Η μεταρρύθμισις διεδόθη εἰς αὐτὰς ἐκ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας. Ἰδίως δὲ Καλβινισμὸς ἀπέκτησε φανατικοὺς διπλαδούς.

‘Η ἀνεξαρτητικὴ τοῦ Φιλίππου νὰ ἐκριζώσῃ τὴν αἵρεσιν, ὅπως ἀπεκάλει τὴν μεταρρύθμισιν, προεκάλεσε τὴν ἔξεγερσιν εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας, ἐνῷ τὸ καθολικὸν Βέλγιον ἐμεινε πιστὸν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Αἱ ἐπτὰ βόρειοι ἐπαρχίαι ἐσχημάτισαν, τὸ 1579, τὴν Ἐνωσιν τῆς Οὐτρεχτ καὶ, τὸ 1581, ἐκήρυξαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. ‘Η ἀνακήρυξις ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα, διότι εἰς αὐτὴν πρώτην φοράν ἐμφανίζεται ἡ ἵδεα τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ ἀπέναντι τοῦ ἡγεμόνος, καθὼς καὶ τοῦ δικαιώματος τῆς ἀντιστάσεως.

«Ο Λαός δὲν ἐπλάσθη χάριν τοῦ ἡγεμόνος, ἀλλὰ δὲν ἡγεμόνων χάριν τοῦ λαοῦ, διότι χωρὶς τὸν λαὸν δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἡγεμών. Ἐργον τοῦ ἡγεμόνος εἶναι νὰ κυβερνᾷ τοὺς ὑπηκόους μὲ δικαιοσύνην καὶ ἐπιείκειαν καὶ νὰ τοὺς ἀγαπᾷ ὡς πατήρ τὰ τέκνα του... Ἀν δὲν τοὺς μεταχειρίζεται κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀλλὰ ὡς δούλους, τότε παύει νὰ είναι ἡγεμόνων καὶ γίνεται τύραννος. Οἱ ὑπήκοοι του ὅμως ἔχουν τὸ δικαίωμα, μετὰ νόμιμον ἀπόφασιν τῶν ἀντιπροσώπων των, ἀν δὲν μένη πλέον ἄλλο μέσον νὰ ἐπιτύχουν ἀπὸ τὸν τύραννον ἔξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας διὰ τὴν ζωὴν καὶ περιουσίαν, διὰ τὰς γυναικεῖς καὶ τὰ τέκνα, νὰ τὸν ἐγκαταλείψουν (Διακήρυξις ἐλευθερίας, 26 Ιουλίου 1581).

Αἱ ‘Ηνωμέναι· Ἐπαρχίαι, μετὰ μακρὸν καὶ περιπτετιώδη ἀγῶνα δύοδοίκοντα περίπου ἐτῶν, ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῆς συνθήκης τῆς Βεστφαλίας (1648) ὡς ἀνεξάρτητον κράτος, τὸ

όποιον ἀπὸ τὴν μεγαλυτέραν καὶ ἐπικρατεστέραν ἐπαρχίαν ὀνομάσθη Ὀλλανδία.

Τὸ διοικητικὸν σύστημα. Ἡ Ὀλλανδία ἔδωσεν εἰς τὴν Εὐρώπην τὸ παράδειγμα τοῦ διοικητικοῦ κράτους. Αἱ ἐπαρχίαι διετήρησαν τὴν αὐτοδιοίκησίν των, τὰς ἐπαρχιακὰς τάξις, δηλαδὴ συμβούλιον ἀντιπροσωπείας τῶν πόλεων, καὶ τοὺς Διοικητάς των. Τὴν ἀνωτάτην δικαιοδοσίαν τῶν Ἕνωμένων ἐπαρχιῶν εἶχον αἱ Γενικαὶ τάξις, ως νομοθετική ἔξουσία, καὶ τὸ Ἀνώτερον Συμβούλιον μὲ τὸν Κυβερνήτην (Stathouder), ως ἐκτελεστική. Τὸ ἀξίωμα τοῦ Κυβερνήτου ἔγινε κληρονομικὸν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῆς Ὀρανίας, τῆς ὁποίας οἱ ἀρχηγοὶ εἶχον προσφέρει μεγάλας ὑπηρεσίας κατὰ τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Ὡς διοικητής τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου δικυβερνήτης ἦτο διάνωτας ἀρχῶν τῆς χώρας καὶ οἱ Ὀράνιοι ἀπέκτησαν ἡγεμονικήν ἔξουσίαν.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος, ἡ ἀκμή. Εἰς τὸ νέον κράτος ἥκμασε τὸ ἐμπόριον, ἰδίως τὸ μεταπρατικόν, καὶ αἱ τέχναι. Τὸ χρηματιστήριον τοῦ Ἀμστερνταμ (1609) ἔγινε μεγάλη χρηματαγορά. Ἡ ἔξασθένησις τῆς Ἰσπανίας ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ὀλλανδούς νὰ ἴδρυσουν ἐκτεταμένον ἀποικιακὸν κράτος. Ἰδρυσαν ἀποικίας εἰς τὴν Κεϋλάνην, εἰς τὰς νήσους τῆς Σόνδης, εἰς τὴν Νότιον Αφρικήν (Ακρωτήριον) καὶ εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς Νέας Υόρκης ἐκτισαν τὸ Νέον Ἀμστερνταμ.

Δύο ἐμπορικαὶ καὶ ναυτικαὶ ἔταιρεῖαι, ἴδρυθεῖσαι κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰώνος, ἡ Ἐταιρεία τῶν Ἀνατολικῶν Ινδῶν (1602) καὶ ἡ Ἐταιρεία τῶν Δυτικῶν Ινδῶν (1621), 20.000 πλοῖα καὶ 168.000 ναυτικοί, μὲ τὸ Ἀμστερνταμ ὡς κέντρον, ὑπηρέγουν τὴν συγκοινωνίαν εἰς ὅλας τὰς θαλάσσας τοῦ κόσμου.

Ἀποτέλεσμα τῆς οἰκονομικῆς ἀκμῆς καὶ τῆς γνωριμίας τοῦ κόσμου ἦτο ἡ ἀνύψωσις τοῦ ὀλλανδικοῦ λαοῦ ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις. Τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν ἐβοήθησεν ἡ ἴδρυσις τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λάιεντεν (Leiden), ὃπου ἐδίδαξεν ὁ περίφημος φιλόλογος καὶ νομικός Οὐγκος Γκρότιος (Hugo Grotius), ὁ διποίος ἀνενέωσε τὴν περὶ φυσικοῦ δικαίου διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὡνειρεύετο τὴν Ἔνωσιν τῆς Εὐρώπης εἰς μίαν μεγάλην

‘Ομοσπονδίαν καὶ ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ κράτος εἰναι συμβόλαιον μεταξὺ κυβερνώντων καὶ κυβερνωμένων. Εἰς τὴν ‘Ολλανδίαν ἔζησεν ὁ Ἐβραῖος φιλόσοφος Σπινόζα, ὁ καταδιωκόμενος ἀπὸ τοὺς ὄμοιθρήσκους του, καὶ ἐκεῖ ἐδημιουργήθησαν μερικὰ ἀπὸ τὰ ἔξοχάτερα ἔργα ζωγραφικῆς.

Α γ γ λ ι α

Προέλευσις. Τὸ δραστήριον ἀγγλικὸν ἔθνος προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀνάμειξιν τῶν παλαιοτέρων κατοίκων τῆς μεγάλης Βρεττανίας, τῶν Βρεττανῶν, ἐκ τοῦ κελτικοῦ κλάδου τῆς ἵνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς, μετὰ τοῦ ὀρμητικοῦ γερμανικοῦ φύλου τῶν Ἀγγλοσαξόνων, οἵ ὅποιοι περὶ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος μ.Χ. μετηνάστευσαν ἀπὸ τὴν βόρειον Γερμανίαν εἰς τὴν Μ. Βρεττανίαν καὶ ἰδρυσαν εἰς αὐτὴν διάφορα κράτη. Κατὰ τὰς ἀρχὰς ἦδη τῶν μέσων χρόνων οἱ Ἀγγλοί ἦσαν ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένοι.

Βραδύτερον ὑπέστησαν ἴσχυρὰν ἐπίδρασιν τῶν Γάλλων, ἱδίως ὅταν οἱ δοῦκες τῆς Νορμανδίας (Γουλιέλμος ὁ κατακτητής, 1066) ἔγιναν βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας.

Η Διοικησις. Τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα ἐπεκράτησε καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλ’ ἡ βασιλεία ἔμεινε πάντοτε ἀρκετὰ ἴσχυρά, διότι ἡ ἀριστοκρατία οὐδέποτε ἔγινε κυρίαρχος εἰς τὴν χώραν καὶ οἱ κόμητες ἦσαν μᾶλλον ὑπάλληλοι τοῦ βασιλέως.

Τὸ Κοινοβούλιον εἶναι τὸ ἰδιάζον γνώρισμα εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς Ἀγγλίας. Παρὰ τὴν βασιλικὴν δηλαδὴ ἔξουσίαν, ἀνεπτύχθη Συμβούλιον τῶν γαιοκτημόνων (Parlement), τὸ δόπιον εἶχε γνώμην ἱδίως ἐπὶ φορολογικῶν ζητημάτων. Ο βασιλεὺς δηλαδὴ δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ ἐπιβάλῃ φόρους χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ σώματος τούτου, τὸ δόπιον τοιουτοτρόπως περιώριζε τὴν ἔξουσίαν του. “Οταν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Ἀκτήμων τὸν 13ον αἰῶνα, ἐπεχείρησε νὰ καταργήσῃ τὸ δικαίωμα τοῦτο, οἱ εὐγενεῖς ἔξηγέρθησαν καὶ τὸν ὑπεχέρεωσαν νὰ ἐπικυρώσῃ τοῦτο δι” ἐπισήμου ἔγγραφου, τῆς Magna Charta (1215), ἡ δόπια εἶχε σοβαρωτάτην σημασίαν εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος.

Ἐξωτερικοὶ καὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι. Κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας περιεπλάκη-

σαν είς μακρότατον πόλεμον πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας, ὁ ὅποιος διήρκεσε μετὰ διαιλειμμάτων περισσότερον ἀπὸ 100 ἔτη καὶ ὠνομάσθη 'Εκατονταετὴς πόλεμος (1337 - 1453). Μετὰ πολλὰς φάσεις καὶ περιπετείας οἱ Ἀγγλοί, οἵ δόποιοι εἶχον καταλάβει σημαντικὸν μέρος τῆς Γαλλίας, ἔξεδιώχθησαν ἐξ αὐτῆς. Τὸ γεγονός αὐτὸν ἀπήλλαξε τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τὴν ξένην ἐπιδρομὴν καὶ δὲν ἦτο δλιγώτερον εὐεργετικὸν διὰ τὴν Ἀγγλίαν, διότι ἐσώθη ἀπὸ τὰς περιπετείας καὶ τὴν σπατάλην τῶν δυνάμεων τῆς εἰς ἄσκοπον πόλεμον, συνεκεντρώθη εἰς ἑαυτὴν καὶ ἔστρεψε τὴν δραστηριότητά της πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν, τὴν θάλασσαν, ὅπου ἐπεφύλασσετο δι’ αὐτὴν λαμπρότατον μέλλον, καθὼς καὶ εἰς τὰ ζητήματα τῶν δύο γειτονικῶν κρατῶν, Σκωτίας καὶ Ἰρλανδίας.

Κατὰ τὰ ἐπόμενα τριάκοντα ἔτη ἡ Ἀγγλία ἐταράχθη ἀπὸ αἱματηρὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ἔνεκα τῆς ἀντιθέσεως τῶν δύο βασιλικῶν οἴκων Λανκάστερ καὶ Ὑόρκ διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου, τὸν ὀνομασθέντα Πόλεμον τῶν Δύο Ρόδων (1455 - 1485), ὁ ὅποιος εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἔξαφάνισιν μεγάλου μέρους τῶν εὐγενῶν καὶ τὴν ἔξασθένσιν τοῦ Κοινοβουλίου καὶ κατὰ συνέπειαν τὴν ἐνίσχυσιν τῆς βασιλείας.

'Η βασιλεία τὸν 16ον αἰῶνα. 'Ο Ερρίκος Ζ' Τυδώρ (Tudor, 1457 - 1509) ἔθεσε τέρμα εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον καὶ ἐστερέωσε τὴν οἰκογένειαν τῶν Τυδώρ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὥστε ὁ ἀμεσος διάδοχός του ἦτο ἰσχυρὸς ἡγεμών.

'Ο Ερρίκος Η' (1509 - 1547) εἶναι ὁ περίφημος δγγλος βασιλεὺς τῶν χρόνων τῆς Ἀναγενήσεως καὶ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. Δεκαοκτώ ἔτῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου, προικισμένος μὲν ἔξαιρετικὰ χαρίσματα, νεότητα, κάλλος, ἀθλητικὴν ρώμην καὶ δεξιότητα, ἀντίληψιν διὰ τὴν τέχνην, τὴν ἀνθρωπιστικὴν παιδείαν, τὴν θεολογίαν καὶ τὰς ξένας γλώσσας, ἀλλὰ θρησκόληπτος συχρόνως, νωχελής, φιλόδοξος, ὥστε νὰ θέλῃ νὰ κυριαρχήσῃ ἐπὶ μέρους τῆς Εὐρώπης ἐκτος τῆς Ἀγγλίας, εἶχεν ἀνήσυχον καὶ ταραχώδη βασιλείαν. Αἱ διαζέύξεις καὶ οἱ ἐξ γάμοι του ἔξεθεσαν τὴν δυναστείαν του. Εἶχε συζευχθῆ εἰς πρῶτον γάμον μὲ τὴν ἄδειαν τοῦ Πάπα τὴν νύμφην του, σύζυγον τοῦ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ του, Αἰκατερίνην πριγκίπισσαν τῆς Ἀραγωνίας, ἀδελφὴν τοῦ Καρόλου Ε'. Μετὰ 18 ἔτη (1527) ἀντελήφθη ὅτι τὰ Ἱερὰ κείμενα δὲν ἐπέ-

40. 'Ερρίκος Η'
(Αγγλία, άνάκτορα του Ούνδσορ)

γάλην σκληρότητα πρὸς τοὺς ἀντιτιθεμένους.

'Ε δονάρδος ΣΤ'. 'Ο 'Ε δονάρδος ΣΤ' (1547 - 1553), υἱὸς τοῦ 'Ερρίκου Η' ἀπὸ τὴν τρίτην γυναικά του, ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον 13 ἔτῶν. Ἀδύνατος καὶ ἀσθενικός, ἀπέθανε 17 ἔτῶν.
'Η Μαρία Τυδώρ (1553 - 1558), κόρη τῆς Αίκατερίνης τῆς 'Αραγωνίας, ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον 37 ἔτῶν. Καθολικὴ ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς μητρός της καὶ ἀπὸ πεποίθησιν, εἶχε μηηστευθῆ τὸν Φίλιππον τῆς 'Ισπανίας, τὸν δόποῖον συνεζεύχθη μόλις ἔγινε βασίλισσα (1554), καί, παρακινούμενη ὑπ' αὐτοῦ, ἐπεχείρησε νὰ ἀναστηλώσῃ τὸν καθολικισμὸν εἰς τὴν χώραν της καὶ περιεπλάκη εἰς ἐπιβλαβεῖς διὰ τὴν χώραν της ἔξωτερικοὺς πολέμους. 'Ο ἀνεπιθύμητος γάμος της μὲ τὸν καθολικώτατον ἡγεμόνα καὶ ή θρησκευ-

τρεπον τοιούτον γάμον. 'Η ἐπιμονὴ του νὰ τὴν χωρίσῃ τὸν ἔφερεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Πάπαν καὶ τὸν ὠδήγησεν εἰς τὴν ἀπόφασίν του νὰ εἰσαγάγῃ τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. 'Η δευτέρα σύζυγός του, ἡ 'Αννα Μπόλεύν, μία ώραία Ἰρλανδίς, τοῦ ἔδωσε μίαν κόρην, τὴν' Ελισάβετ τοῦ Εφάνη πολὺ φιλάρεσκος καὶ τὴν κατεδίκασεν εἰς θάνατον (1536). 'Η τρίτη ἀπέθανεν, ἀφοῦ ἔδωσεν εἰς αὐτὸν νίον, τὸν Ἐδουάρδον. Τὴν τετάρτην διεζεύχθη, τὴν πέμπτην ἐκρέμασεν ἐπίσης, ἡ ἕκτη (1543) ἐπέζησε τοῦ τρομεροῦ συζύγου.

Διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἀπεριόριστον κυβέρνησιν, ὑπέχρεωσεν εὐγενεῖς καὶ Κοινοβούλιον εἰς ὑπακοὴν καὶ ἔχωρισε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ τὴν Ρώμην, κατέσχε τὴν περιουσίαν τῶν μοναστηρίων καὶ ἔδειξε με-

τική πολιτική της προεκάλεσαν ἐ-
ξεγέρσεις εἰς τὴν χώραν. Εἰς τὴν
Γαλλίαν οἱ Ἀγγλοι ἔχασαν τὸ
Καλαί, τὸ τελευταῖον φρούριον, τὸ
ὅποιον κατεῖχον ἐπὶ τῆς ἡπείρου.

Ἐπὶ τῶν βασιλέων τούτων ἡ
Ἀγγλία ἐφαίνετο ὅτι παρητήθη
ἀπὸ τὰς πταλαιάς ἐλευθερίας τῆς
καὶ ὅτι ἀνέχεται πολιτικήν καὶ
θρησκευτικήν δεσποτείαν. Ἡ θρη-
σκεία της ἤλλαζε μὲ τοὺς βασι-
λεῖς. Ἐζήτει ὅμως δοκιμαστικῶς
τὸν δρόμον της, τὸν ὄποιον εὗρεν
ἐπὶ τῆς Ἐλισάβετ.

Ἐλισάβετ. Ἡ Ἐλισάβετ (1558 - 1603) κόρη τῆς Ἀννας
Μπόλεϋν, ἐγκαινιάζει τὴν περίο-
δον τῆς δόξης εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ
ἀγγλικοῦ λαοῦ. Ὁταν ἀνήλθεν εἰς
τὸν θρόνον, ἡ Ἀγγλία ἦτο πτω-
χὴ ἀγροτικὴ χώρα μὲ 3 ἑκατομ-
μύρια κατοίκους. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας της οἱ Ἀγ-
γλοι ἔθεσαν τὰς βάσεις τῆς βιομηχανίας, τοῦ ναυτικοῦ καὶ τοῦ ἀ-
ποικιακοῦ κράτους των.

Ἡ Ἐλισάβετ ἦτο ιδιόρρυθμος χαρακτήρ. Εἴκοσι πέντε ἐπὶ τοῦ θρόνου,
ἀφοῦ εἶχε δοκιμάσει πικρίας ἐπὶ τῶν προκατόχων της, ἦτο ζωηρά, φιλάρε-
σκος καὶ ματαιόδοξος, χωρὶς νὰ είναι ὡραία μὲ τοὺς μικροὺς εὐκινήτους ὁφθαλ-
μούς της, οἱ ὄποιοι ἐφώτιζον πρόσωπον μακρὸν καὶ ὀστεῶδες. Ἐπίμονος καὶ
ἐργατική, ἐγνώριζε νὰ ὑποκρίνεται. Εἰς αἰώνα θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἔμεινε
σκεπτικίστρια καὶ οὐδέποτε παρεφέρετο. Εἶχε λάβει ἀνθρωπιστικήν μόρφωσιν
καὶ ἦτο ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν Ἀναγέννησιν, ἔμεινεν ὅμως βαθύτατα ἀγγλίς,
ἐννοοῦσα καὶ ἐννοουμένη ἀπὸ τὸν λαόν της.

Ἐκυβέρνησεν ἀπολυταρχικῶς μὲ προσωπικὸν συμβούλιον, χω-
ρὶς Κοινοβούλιον. Ἐπέβαλε τὴν εὐεργετικήν διὰ τὴν χώραν θρη-
σκευτικήν γαλήνην, διὰ τῆς ὄριστικῆς διαμορφώσεως τῆς Ἀγ-
γλικανικῆς ἐκκλησίας, μὲ τὸν βασιλέα ἐπὶ κεφαλῆς. Πρά-

41. Ἡ Βασίλισσα Ἐλισάβετ

42. Μαρία Στούαρτ

γματι, καθ' ὃν χρόνον αἱ γειτονικαὶ χῶραι τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης ἥρημώνοντο ἀπὸ τοὺς θρησκευτικούς πολέμους, ἡ Ἀγγλία διῆλθε περίοδον ἐσωτερικῆς εἰρήνης καὶ οἰκονομικῆς ἀκμῆς.

Περίφημος ἔγινεν ἡ ἀντιζηλία της πρὸς τὴν ἔξαδέλφην της (ἀπὸ τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρός της, ἡ ὁποία εἶχε συζευχθῆ τὸν βασιλέα τῆς Σκωτίας Ἰάκωβον Ε' Στούαρτ), τὴν Μαρίαν Στούαρτ, βασίλισσαν τῆς Σκωτίας, ὡς νεωτέραν καὶ θελκτικωτέραν. 'Η Μαρία εἶχε συζευχθῆ τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φραγκίσκον Β', ἔζησεν εἰς τὴν περίφημον διὰ τὴν λαμπρότητά της γαλλικὴν αὐλὴν καί, μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον ἐκείνου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σκωτίαν, ὡς διάδοχος τοῦ θρόνου. Οἱ καθολικοὶ μάλιστα αὐτὴν ἔθεώρουν ὡς νόμιμον διάδοχον τοῦ

ἀγγλικοῦ θρόνου, ἐπειδὴ δὲν ἀνεγνώριζον ὡς κανονικὸν τὸν γάμον τοῦ 'Ἐρρίκου Η' μὲ τὴν Ἀνναν Μπόλεϋν. Κατόπιν περιπτειῶν εἰς τὴν χώραν της, ἡ Μαρία ἡναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου ἡ Ἐλισάβετ τὴν ὑπεδέχθη φιλικῶς, κατόπιν τὴν ἔθεσεν εἰς μακροχρόνιον περιορισμὸν καὶ τέλος τὴν κατεδίκασεν εἰς θάνατον. (8 Φεβρουαρίου 1587).

Νηφαλία εἰς τὴν ἔξωτερικήν πολιτικήν, ἀποστρέφεται τὰ μεγάλα σχέδια καὶ τὰς περιπλοκὰς διὰ θρησκευτικούς λόγους. Ἀναγκάζεται ἐν τούτοις εἰς τὴν Σκωτίαν, τὰς Κάτω Χώρας καὶ τὴν Γαλλίαν νὰ εύρεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν διαμαρτυρομένων κατὰ τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Ἰσπανίας. Τὸν ἀγγλογαλλικὸν ἀνταγωνισμὸν ἀντικαθιστᾶ ὁ ἀγγλοϊσπανικός.

*Η ἐμπορικὴ καὶ ναυτικὴ δύναμις τῆς Ἀγγλίας ἀνεπτύχθη μετὰ

τραχυν ἀγῶνα πρὸς τὴν Ἰσπανίαν. Διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἀητ-
τήτου Ἀρμάδας (1588, πρβλ. σελ. 91) ἐκρίθη ἡ ἐπικίνδυνος πάλη
πρὸς τὴν Ἰσπανικὴν κοσμοκρατορίαν, ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἔλαβε συνεί-
δησιν τῆς σημασίας του καὶ τὴν δριστικήν του θέσιν μεταξὺ τῶν ἀ-
ποικιακῶν δυνάμεων. Εἰς τὴν παραλίαν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς οἱ
Ἀγγλοί ἰδρυσαν τὴν πρώτην ἀποικίαν, τὴν δόποιαν πρὸς τιμὴν
τῆς ἀνυπάνδρου βασιλίσσης ὠνόμασαν Βιργινίαν. “Ἐν ἔτος
μετὰ τὴν μεγάλην ἐπιτυχίαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἰδρυσαν τὴν Ἐ-
ταιρείαν τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν, κατὰ παρά-
δειγμα τῆς ὄλλανδικῆς.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν ΣΤ'

ΟΙ ΔΥΝΑΣΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Αἱ διεθνεῖς περιπλοκαὶ

ΟΝ 16ον αἰῶνα ὑπάρχουν πολλαὶ ἀφορμαὶ πρὸς διεθνεῖς συρράξεις. Ἀλλαι ἀπ' αὐτὰς ἐκληρονομήθησαν ἀπὸ τὸ παρελθόν καὶ ἄλλαι προέκυψαν ἀπὸ τὴν νέαν μορφήν, τὴν ὅποιαν ἔλαβεν ἡ Εύρώπη.

Εἰς τὰς πρώτας ἀνήκει τὸ τουρκικὸν πρόβλημα καὶ τὸ πρόβλημα τῆς κληρονομίας ὡρισμένων χωρῶν. Πῶς νὰ ἀναχαιτίσουν δηλαδὴ τοὺς Τούρκους; Θὰ ἀναλάβουν σταυροφορίαν; Πῶς θὰ συμβιβάσουν τὴν Ἀνατολικὴν καὶ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν; Ὁξύτερα διὰ τὴν Εύρωπην εἴναι τὰ ζητήματα, ἀν εἰς τὴν Γερμανίαν ἢ εἰς τὴν Γαλλίαν θὰ περιέλθουν αἱ κτήσεις τῆς Βουργουνδίας, τί θὰ γίνουν αἱ διαφίλονεικούμεναι περιοχαὶ Νεαπόλεως, Σικελίας, Μιλάνου.

Νέα προβλήματα γεννῶνται ἀπὸ τὴν ἄλλαγήν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὁργάνωσιν ὡρισμένων κρατῶν καὶ τὴν αὔξησιν τῶν δυνάμεων μερικῶν ἐξ αὐτῶν, ἀπὸ τὴν σχέσιν βασιλέων καὶ τῶν φεουδαρχικῶν ἀρχόντων, μὲ τὴν ὅποιαν ἀμέσως συνδέεται τὸ πρόβλημα τῆς θέσεως τοῦ προτεσταντισμοῦ.

Τὰ προβλήματα δὲν παρουσιάζονται μεμονωμένα. Περιπλέκονται καὶ δημιουργοῦν συγκεχυμένας καταστάσεις, διότι τὰ πολιτικά, θρησκευτικά, οἰκονομικά καὶ κοινωνικά συμφέροντα ἐπιδρῶσι διαρκῶς τὸ ἐπὶ τοῦ ἄλλου.

Ο '16ος αἰώνιος εἶδε τὰς πρώτας πραγματικάς διεθνεῖς συρράξεις, εἰς τὰς ὅποιας δῆλοι αὐτοὶ οἱ παράγοντες εἶχον τὸ μέρος των. Εἰς αὐτὰς ἔδωσαν ἀφορμὴν κατ' ἀρχὰς τὰ κληρονομικὰ ζητήματα καὶ αἱ κατακτητικαὶ τάσεις ὡρισμένων ἡγεμόνων. Αἱ θρησκευτικαὶ διενέξεις ἔπειτα ἐδημιούργησαν πραγματικάς διεθνεῖς ἀντιπάλους παρατάξεις. Αἱ διεθνεῖς αὕται σχέσεις ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν διεθνοῦς διπλωματίας. Τὰ κράτη, ἀκολουθοῦντα τὸ πα-

ράδειγμα τοῦ Πάπτα καὶ τῶν Ἰταλικῶν πόλεων, ἥρχισαν νὰ διατηροῦν εἰς τὰς ξένας ἐπικρατείας κατὰ τὸ μᾶλλον ἡ ἡπτον μυστικούς ἀντιπροσώπους, τοὺς πρεσβευτὰς (ambassadeurs). Ἐγεννήθη δὲ μεταξὺ τῶν ἔθνων δίκαιον, τὸ λεγόμενον Διεθνὲς Δίκαιον.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω, τοὺς πολέμους τοῦ 16ου αἰώνος διακρίνομεν εἰς δυναστικούς καὶ θρησκευτικούς.

Οἱ Ἰταλικοὶ πόλεμοι

Οἱ πρῶτοι διεθνοῦς χαρακτῆρος πόλεμοι τῆς Εὐρώπης εἶναι οἱ λεγόμενοι Ἰταλικοὶ Πόλεμοι.

Προεκλήθησαν ὅπὸ τὴν ἀξιώσιν τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας νὰ ἔξουσιάσουν τὴν Ἰταλίαν, ἡ ὁποία, διηρημένη εἰς τρεῖς περίπου διειάδας κρατῶν, ἦτο διαρκῆς ἑστία ταραχῶν καὶ ἀφορμῆς εἰς ξένας ἐπεμβάσεις.

‘Ο Κάρολος Η’, φιλόδοξος, ἵπποτικός, διεκδικεῖ τὰς κληρονομικὰς ἀξιώσεις τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῆς Νεαπόλεως, δινειροπολῶν περιπτετείας καὶ ἵπποτικὰ μυσιστορήματα. Μετὰ τὴν Νεάπολιν καὶ Ἰταλίαν ἔρχεται ἡ Ἀνατολή. ‘Αγοράζει τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου δικαιώματα τοῦ Ἀνδρέου Παλαιολόγου, θέλει νὰ ἔλευθερώσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ στεφθῇ εἰς τὴν ‘Ιερουσαλήμ. ‘Η προέλασίς του διὰ μέσου τῆς Ἰταλίας λαμβάνει κατ’ ἀρχὰς μορφὴν θριαμβευτικῆς πορείας (1494).

‘Υπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι ἔνωνονται ἐναντίον τῶν Τούρκων, συνησπίσθησαν κατ’ αὐτοῦ Βενετία, Γένουα, ὁ πάπτας Ἀλέξανδρος ΣΤ’, ὁ Φερδινάνδος τῆς Ἀραγωνίας, ὁ αὐτοκράτωρ Μαξιμιλιανὸς καὶ ὁ ‘Ερρίκος Η’ τῆς Ἀγγλίας (1495). Ἐχρειάσθη ὅλη ἡ γαλλικὴ ὅρμη, διὰ νὰ διανοίξουν τὸν δρόμον τῆς ἐπιστροφῆς. ‘Η ἐπιχείρησις τοῦ Καρόλου ἔνεκανίασε περίοδον ἔξαντλητικῶν περιπτετεῶν διὰ τὴν Γαλλίαν. ‘Ο Λουδοβίκος ΙΒ’ κυριεύει καὶ χάνει δύο φορὰς τὸ Μιλάνον, ὁ Φραγκίσκος Α’ τὸ ἀνακτᾶ (1521). ‘Αλλὰ μετὰ τὴν ἄνοδον τοῦ Καρόλου Ε’ εἰς τὸν θρόνον τῆς Γερμανίας (1519), ὁ γαλλικὸς ἴμπεριαλισμὸς εὐρίσκει ἀντιμέτωπον τὸν ἰσχυρότερον ἴσπανογερμανικὸν ἴμπεριαλισμόν.

‘Η προέλασις τῶν Τούρκων

Περὶ τὸ 1520 τρεῖς νεαροὶ καὶ φιλόδοξοι ἡγεμόνες ἐκυβέρνων

43. Η Ιταλία κατά τὸν 17ον αἰῶνα

τὰ τρία ίσχυρότερα κράτη, δ' Φραγκίσκος Α' τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τὸ 1515, δ' Κάρολος Ε' τὴν Γερμανίαν ἀπὸ τὸ 1519 καὶ μετὰ ἐν ἔτος ἀνέρχεται εἰς τὸν θρόνον τῶν Ὀθωμανῶν δ' διαπρεπέστερος τῶν σουλτάνων Σουλεύμαν Β' δ' Μεγαλοπρεπῆς (1521 - 1566). Χρησιμοποιῶν τὴν τεραστίαν δύναμιν τῶν Ὀθωμανῶν δ' Σουλεύμαν ἔκαμε τὴν πρώτην ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Εὐρώπης. "Ηδη εἶχε καταβάλει τὰ δύο προπύργια τῶν Χριστιανῶν, τὸ Βελιγράδιον καὶ τὴν Ρόδον (1522), καὶ ἐνῷοι δύο ίσχυρότεροι ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης, δ' Κάρολος καὶ δ' Φραγκίσκος, εἶχον περιπλακῆ εἰς δεινὸν μεταξύ των ἀγῶνα, δ' σουλτάνος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ούγγαρίαν καὶ ἐνίκησε τοὺς

Ούγγρους εις τὴν καταστρεπτικὴν μάχην τοῦ Μοχάτς (1526). Ό βασιλεὺς τῶν Λουδοβίκος, δ ὅποιος ἦτο συγχρόνως βασιλεὺς τῆς Βοημίας, ἐφονεύθη. Οἱ εὐγενεῖς τῶν δύο χωρῶν προσέφερον τότε τὰ δύο στέμματα, τῆς Ούγγαριας καὶ τῆς Βοημίας, εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Καρόλου Ε' Φερδινάνδον, εἰς τὸν ὅποιον ἐκεῖνος εἶχε δώσει ὡς φέουδον τὰς αὐστριακὰς κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ δ ὅποιος ἔκυβέρνα τὴν Γερμανίαν ἀντὶ ἐκείνου. Ἡ Βοημία περιῆλθεν ἀμέσως εἰς τὸν Ἀψβουργικὸν οἴκον, σημαντικὸν ὅμως μέρος τῶν Ούγγρων ἔξελεξεν ἑγχώριον ἄρχοντα καὶ ἔθεσεν αὐτὸν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ σουλτάνου. Οἱ Σουλεύμαν ὅμως ἥθελε πολὺ περισσότερα. Ἀνεκήρυξεν ἔστιν Χαλίφην τῆς Ρώμης καὶ τὸ 1529 ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Βιέννης. Ο Κάρολος ἀνήσυχος ἔβλεπεν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν τὸν κίνδυνον εἰς τὰ ἀνατολικὰ σύνορα τοῦ κράτους.

Κοσμοκρατορικὴ πολιτικὴ Καρόλου Ε'

Κυρίαρχος τοῦ ἀχανοῦς κράτους δ Κάρολος ὠνειρεύθη νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν προσφιλῆ εἰς τὸν μεσαίωνα ἰδέαν τῆς καθολικῆς χριστιανικῆς μοναρχίας.

Πρῶτον σταθμὸν ἐπικρατήσεως ἔθεωρει τὴν Ἰταλίαν, ἡ ὅποια ἔξησφάλιζε τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Μεσόγειον, ἥνοιγε τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ διησκόλυνε τὴν συγκοινωνίαν τῆς Τεργέστης, τῆς Νεαπόλεως καὶ τοῦ Παλέρμου μὲ τὴν Βαρκελώνην καὶ τὴν Βαλτικήν.

Ἄλλὰ μεταξὺ τῶν μεγάλων κτήσεών του τῆς Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας, Γερμανίας καὶ Κάτω Χωρῶν παρενεβάλλετο ὡς συμπαγής δύκος ἡ Γαλλία, τῆς δόποιας δ βασιλεὺς ἔτρεφεν ἐπίσης κυριαρχικὰ σχέδια καὶ εἶχε παρουσιασθῆ ἀντίπαλός του, ἀπαιτητὴς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου.

Οἱ δύο ἡγεμόνες περιεπλάκησαν εἰς μακρὸν πόλεμον, τὸν δόποιον συνέχισαν οἱ διάδοχοί των. Τοιουτοτρόπως ἤρχισεν ἡ πάλη μεταξὺ τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου, ἡ δόποια διήρκεσεν ἐπὶ αἰῶνας, συνετάραξε τὴν Εύρωπην καὶ συνεχίζεται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ γαλλογερμανικοῦ ἀνταγωνισμοῦ.

Ο Κάρολος, ἐν συνεννοήσει μὲ τὸν Ἐρρίκον Η' τῆς Ἀγγλίας,

προσέβαλε τὸν Φραγκίσκον εἰς τὸ κράτος του καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὡς ἐπίθεσις εἰς τὰ δυτικὰ σύνορα ἀνεχαιτίσθη, καθὼς καὶ ἡ προσπάθειά του νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Νότιον Γαλλίαν δὲν ἐπέτυχεν. Ἀλλ' ὁ ἵπποτικὸς στρατὸς τῶν Γάλλων συνετρίβη παρὰ τὴν Παβίαν ὑπὸ τοῦ γερμανικοῦ πεζικοῦ καὶ ὁ Φραγκίσκος, πολεμῶν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν γάλλων εὐγενῶν, συνελήφθη αἰχμάλωτος (1525).

Μετὰ σκληρὰν αἰχμαλωσίαν ὁ Φραγκίσκος ὑπέγραψε τὴν Συνθήκην τῆς Μαδρίτης (Ἰανουάριος 1526), διὰ τῆς οποίας παρηγέτετο τῶν ἀξιώσεών του ἐπὶ τῆς Βουργουνδίας, τῆς Ναβάρρας, τῆς Νεαπόλεως καὶ τοῦ Μιλάνου.

‘Ο συνασπισμὸς κατὰ τοῦ Καρόλου Ε’

‘Η ἐπιτυχία τοῦ Καρόλου ἀνησύχησεν ὅλην τὴν Εύρωπην. ‘Ο Ἐρρίκος Η’ εἶπεν : « Ἡ συνθήκη αὐτὴ θὰ ὀδηγήσῃ τὴν Εύρωπην εἰς τὴν χριστιανικὴν μοναρχίαν ». Ἡ Ἰταλία ἔτρεμε μήπως ὑποδουλωθῇ εἰς τὸν νικητήν, ὥστε ὅλοι ἐπεδοκίμασαν τὸν Φραγκίσκον Α', δταν ἐδήλωσεν ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ἀποχενωθῇ παρὰ τὴν θέλησίν των τοὺς ὑπηκόους τῆς Βουργουνδίας καὶ δταν ἡ Βουργουνδία ἐβεβαίωσεν ὅτι μένει γαλλική. Περὶ τὸν ἡττημένον τῆς Παβίας συνησπίσθησαν ὁ Πάπας, ὁ Ἐρρίκος Η', ἡ Βενετία, ἡ Φλωρεντία. Μανιώδης ὁ Κάρολος, ἴδιως ἐναντίον τοῦ Πάπα, ὁ δόποιος, ἐκτὸς τούτου, εἶχεν ἀπαλλάξει τὸν Φραγκίσκον ἀπὸ τὸν ὄρκον του νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὴν συνθήκην τῆς Μαδρίτης, ἐρρίφθη κατὰ τῆς Ρώμης, τὴν ὁποίαν ἀγρίως ἐλεηλάτησαν οἱ γερμανοὶ στρατιῶται (6 Μαΐου 1527).

‘Η πρᾶξις προεκάλεσε γενικὴν ἀγανάκτησιν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον. ‘Ο Κάρολος, πρὸ τοῦ συνασπισμοῦ καὶ τοῦ νέου τουρκικοῦ κινδύνου, περιώρισε τὰς ἀξιώσεις του καὶ ἔκλεισεν εἰρήνην, διὰ τῆς δόποιας ὁ Φραγκίσκος ἐκράτει τὴν Βουργουνδίαν, ἐγκατέλειψεν δῆμος τὴν Ἰταλίαν (1529). ‘Ο Πάπας ἔστεψε τὸν Κάρολον Ε' εἰς Βολωνίαν, ἐν μέσῳ ἰσπανικῆς φρουρᾶς, αὐτοκράτορα τῆς Ρώμης. Διὰ τῆς στέψεως αὐτῆς, ἡ δόποια είναι ἡ τελευταία γενομένη ὑπὸ τοῦ Πάπα, ἡ ‘Αγία Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ἔγινε τοῦ ἰσπανικοῦ ἔθνους.

Διὰ νὰ κρατήσῃ ἰσορροπίαν εἰς τὴν Εύρωπην, ὁ Φραγκī-

σκος Α' δὲν ἔδιστασε νὰ ἐνώσῃ εἰς ἕνα συνασπισμὸν τοὺς Διαμαρτυρομένους τῆς Γερμανίας καὶ Σουηδίας, τὸν Σουλεῦμάν Β', τὸν Ἐρρίκον Η' καὶ τὸν Πάπταν. Καὶ ὁ κόσμος εἶδε τὸν « χριστιανικῶτατον » βασιλέα τῆς Γαλλίας νὰ κλείῃ συμμαχίαν μὲ τὸν τρομερὸν ἀρχηγὸν τῶν ἀπίστων καὶ νὰ ὑποκινῇ αὐτὸν εἰς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν χριστιανῶν. Ὁ μωαμεθανικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Χαϊρεντίν Βαρβαρόσσαν ἐλεγάτησε τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ ἀπήγαγε πολλοὺς αἰχμαλώτους.

Διὰ τοῦτο ὁ Κάρολος ἐπεχείρησε μεγάλην ἔκστρατείαν κατὰ τῆς Τύνιδος, ἡ ὅποια ἔλαβε χαρακτῆρα σταυροφορίας. Εἰς αὐτὴν μετέσχον κυρίως Ἰσπανοί, ὀλλὰ καὶ Ἰταλοί καὶ Γερμανοί (1535). Τὴν 14 Ἰουλίου κατελήφθη ἡ Γολέττη, τὴν 20ὴν συνετρίβη ὁ ἀριθμητικῶς ἀνώτερος στρατὸς τοῦ Χαϊρεντίν πρὸ τῆς Τύνιδος. Οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως κρατούμενοι 20.000 αἰχμάλωτοι ἐπανεστάτησαν καὶ ἐπιτεθέντες ἐκ τῶν ὅπισθεν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν διηγόλυναν τὸν Κάρολον νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν.

‘Ο πόλεμος συνεχίσθη ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Φραγκίσκου Ἐρρίκου Β'. Εἰς τὸ τέλος ἐπεκράτησε νέα τάξις εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἀντὶ τῆς μονοκρατίας ἐπεβλήθη τὸ σύστημα τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἴσιορροπίας. ‘Ο Κάρολος, μολονότι ἐνίκησεν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τοὺς συνησπισμένους Διαμαρτυρομένους τῆς Γερμανίας (1547), ὑπεχρεώθη νὰ συνομολογήσῃ τὴν Θρησκευτικὴν Εἱρήνην τῆς Αύγουστας (Augsburg, 1555) καὶ, ἀπογοητευμένος, διότι κανὲν ἀπὸ τὰ μεγάλα σχέδιά του δὲν κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ, παρητήθη ἀπὸ τὸν θρόνον, τὸ 1556 (πρβλ. σελ. 69).

Τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν πολέμων αὐτῶν ἐκλεισεν ἡ εἰρήνη τοῦ 1559 μεταξὺ τοῦ Φερδινάνδου Β' καὶ τοῦ Ἐρρίκου Β', ὁ ὅποιος ἐγκατέλειψε τὴν Ἰταλίαν, διὰ νὰ συγκεντρώθῃ εἰς τὰ νοτιοανατολικὰ σύνορα τοῦ κράτους του, ἀφοῦ ἐκράτησε τὸ Μέτσ, Τούλ καὶ Βερντέν.

‘Η πολιτικὴ τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Ἰσπανίας (1556 - 1598)

Εἰς τὰς ἀπεράντους κτήσεις, τὰς ὅποιας ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τὸν πατέρα του, προσέθεσεν ὁ Φιλίππος τὰς Φιλιππίνας (1565 -

1571), δνομασθείσας οὕτως ἐκ τοῦ ὀνόματός του, καὶ τὴν Πορτογαλίαν (1580), ἡ δποία ἔμεινεν ἕπι 60 ἔτη Ισπανική.

‘Ο Φίλιππος Β’ ἔγινεν ἀπὸ πεποίθησιν ὑπέρμαχος τοῦ καθολικισμοῦ, ἡ ‘Ελισάβετ τῆς Ἀγγλίας ἔγινε, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, ὑπέρμαχος τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἐνῷ ἡ Γαλλία ἔγινεν ἡ παλαιότερα, εἰς τὴν δποίαν συνεκρούσθησαν δικαστικοὶ καθολικισμὸς καὶ δικαστικός. ‘Ο Φίλιππος ὑπέτασσε τὴν πολιτικὴν εἰς τὴν θρησκείαν. Ἐθεώρει ἔαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπίστευεν ὅτι ἢτο ὑποχρεωμένος νὰ ἔξοντάσῃ διὰ παντὸς μέσου τοὺς ἐτεροδόξους. Διηγόμενος διδοῖς τὴν Ἱεράν Ἐξέτασιν καὶ εἰς ὅλην τὴν ζωήν του διετέλεσεν εἰς σταυροφορίαν ἐναντίον 1) τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Ισπανίας· 2) τῶν Τούρκων· 3) τῶν Διαμαρτυρομένων τῆς Ισπανίας· 4) τῶν αἵρετικῶν δλλων χωρῶν.

1) Οἱ ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν κατακτητῶν, οἱ περισσότεροι ἔξαραβισμένοι Βέρβεροι, εἶχον βαπτισθῆ πρὸ τῆς ἀπειλῆς τῶν διωγμῶν τοῦ 1521, διετήρουν ὅμως μυστικῶς τὴν θρησκείαν καὶ τὸ ἥθη των. ‘Ο Φίλιππος ἐκήρυξεν ἔξοντωτικὸν διωγμὸν ἐναντίον των. Ἀπορεῖ κανεὶς διὰ τὴν ἐφευρετικότητα εἰς ἀπάνθρωπα μέσα. Κατόπιν ἀγρίας ἔχεγέρσεως, εἰς τὴν δποίαν ἔξωθησαν αὐτοὺς τὰ φρικτὰ παθήματα, ἔξοντωθησαν σχεδὸν δλοι. ‘Οσοι τοὺς ἀντικατέστησαν « δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν οὔτε τὰ ἄνθη εἰς τοὺς κήπους οὔτε τὰ σπαρτὰ εἰς τὰ ὑψώματα οὔτε τοὺς φράκτας εἰς τὰς κοιλάδας » (1571).

2) Ἐν συνεννοήσει μὲ τὸν Πάπαν, κατήρτισε τὸν στόλον, διδποῖος, ἐνισχυθεὶς μὲ πλοῖα τῆς Βενετίας καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Πάπα οὔπὸ τὸν ἐτεροθαλῆ ἀδελφὸν τοῦ Φιλίππου Ντὸν Ζουάν τῆς Αὐστρίας (Don Juan d’ Austria), κετεναυμάχησε τὸν τουρκικὸν στόλον εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Λεπτεντέ ή τῆς Ναυπάκτου, δπως λέγομεν ἡμεῖς (1571).

3) Θέλων, δπως ὁ πατήρ του, νὰ προφυλάξῃ τὴν χώραν του ἀπὸ τὸ μόλυσμα τοῦ προτεσταντισμοῦ ἡ καὶ νὰ ἐκριζώσῃ τὸν ὑπάρχοντα, ἔλαβεν αὐτηρότατα μέτρα. ‘Ο ἴδιος διηγόμεν τὴν Ἱεράν Ἐξέτασιν. ‘Η Ισπανία ὑπεβλήθη εἰς πνευματικὸν ἀποκλεισμόν. Οὐδεὶς φοιτητὴς ἡ καθηγητὴς ἐπετρέπετο νὰ φοιτήσῃ εἰς ξένου πανεπιστήμιον.

4) Ἐπιχειρήσας νὰ ἐκριζώσῃ τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὰς Κάτω

Χώρας καὶ νὰ κυβερνήσῃ αὐτὰς ἀπολυταρχικῶς, προσέκρουσεν εἰς ζωηρὸν ἀντίστασιν, ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς ἔξεγερσιν. 'Ο Φίλιππος μετῆλθε βίαια μέσα. 'Ο στρατηγός του κόμης Ἀλβα ἔγινε περιβόητος διὰ τὰς ὠμότητάς του. Εἰς τὸ τέλος ἡ Ὀλλανδία ἀνέκτησε τὴν ἀνεξαρτησίαν της μετὰ μακροχρόνιον καὶ τραχύν ἀγῶνα.

5) Εἰς τὴν Γαλλίαν, διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς καθολικοὺς ἐναντίον τῶν διαμαρτυρομένων, κατέβαλεν ἐπίμονον καὶ ἀδέξιον ἀγῶνα διὰ τῆς διπλωματίας ἡ τῶν μυστικῶν συνεννοήσεων μὲ τοὺς Γκυζάς.

6) Συνεζεύχθη τὴν βασίλισσαν τῆς Ἀγγλίας Μαρίαν Τυδώρ, διὰ νὰ συνεργασθῇ μὲ αὐτὴν πρὸς παλινόρθωσιν τοῦ καθολικισμοῦ εἰς τὴν χώραν. 'Υπεστήριξε κατόπιν τὴν Μαρίαν Στούαρτ καὶ μετὰ τὴν θανάτωσιν ἐκείνης ἀνέλαβεν ἐπιχείρησιν μεγάλην. 'Ο Ἰσπανικὸς στόλος, ἀποτελούμενος ἀπὸ 130 πλοῖα, τῶν ὅποιων ἐπέβαινον 19 χιλιάδες πολεμισταί, καὶ φέρων 2.700 τηλεβόλα, ἐπρόκειτο νὰ παραλάβῃ ἄλλας 30.000 ἄνδρας ἀπὸ τὴν βελγικὴν ἀκτὴν καὶ νὰ ἐπιτιχειρήσῃ ἀπόβασιν εἰς τὴν Μ. Βρεττανίαν. 'Αλλ' ἡ Ἀλτητὸς Ἀρμάδα (Invincible Armada), ὅπως ὀνομάσθη ὁ στόλος αὐτός, προσεβλήθη αἱφνιδιαστικῶς ἀπὸ τὰ μικρὰ ὀγγλικὰ πλοῖα καὶ πυρπολικά, ὑπέστη μεγάλας ζημίας καὶ τὴν καταστροφὴν συνεπλήρωσεν ἡ τρικυμία (1588). Οὕτω διεπάσθη ἡ κυριαρχία τῆς Ἰσπανίας ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ οἱ Ἀγγλοι ἐπέτυχον ἐλευθερίαν κινήσεως.

'Ο Φίλιππος, παρὰ τὰ ὠρισμένα προσόντα του, τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν ἀφοσίωσιν εἰς μίαν ἰδέαν, ἐπεσώρευσε μόνον ἀτυχήματα εἰς τὴν χώραν του, τὴν ὅποιαν ἔξήντλησε μὲ τοὺς μακρούς καὶ ἀσκόπους πολέμους του, ὃστε ἡ ὀνομαστὴ ἄλλοτε διὰ τὰ πλούτη Ἰσπανία νὰ καταντήσῃ ἡ χώρα τῆς πείνης.

'Ἐπὶ τῶν διαδόχων του Φίλιππου Γ' καὶ Φίλιππου Δ' ἔξικολούθησεν ἡ παρακμή. 'Η γῆ ἐκαλλιεργεῖτο κακῶς, ἀφ' ὅτου ἡ μισαλλοδοξία ἔξεδίωξεν ἀπὸ τὴν χώραν τοὺς Μωαμεθανούς, οἱ δόποιοι ἡσαν καλοὶ γεωργοὶ καὶ τεχνῦται. 'Ο κλῆρος ἐπεκράτησε, σύμβουλοι τοῦ βασιλέως, ὑπουργοί, διοικηταὶ ἐπαρχιῶν ἡσαν κληρικοὶ καὶ τὸ 1700 τὸ ἥμισυ τῆς γῆς ἀνήκεν εἰς τὸν κλῆρον καὶ τὰ μοναστήρια.

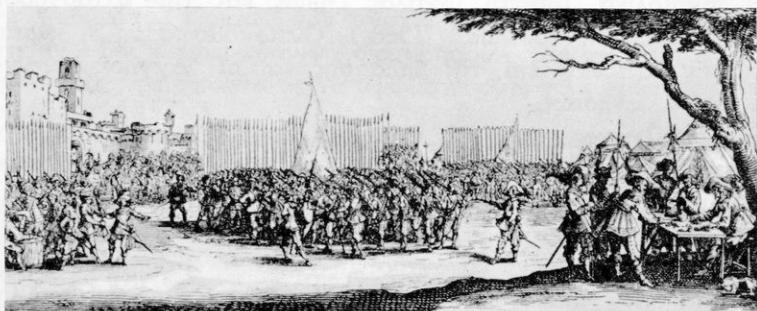
Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ζ'
ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Μορφή τῶν νέων πολέμων

EXPI τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰῶνος ἡ μεταρρύθμισις
ἥτο κυρίως θρησκευτικὸν ζήτημα. Ὁταν δέκας διεδόθη πλαστύτερον καὶ ἀντέμετώπισε διωγμούς, ἔγινεν ὀργάνωσις καὶ παράταξις. Ἐφάνη πρὸς στιγμὴν ὅτι παρεμερίσθησαν αἱ ἀντιθέσεις διὰ τὰ δυναστικὰ καὶ τὰ ἔθνικὰ συμφέροντα καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς ἔλαβε χαρακτῆρα πάλης μεταξὺ δύο ἀντιθέτων θρησκευτικῶν παρατάξεων.

Ἄπο τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰῶνος, σχεδὸν ἐπὶ ἕνα αἰῶνα, ἡ Εύρωπη ἐταράχθη ἀπὸ θρησκευτικὰς ἔριδας.

44. Στρατὸς τοῦ πρώτου ήμισεως τοῦ αἰῶνος

Ίδιως ὄμως θέστρον αίματηρῶν πολέμων ἔγινε κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ Γερμανία. Ἡ ἐπέμβασις ξένων δυνάμεων ἐπεδείνωσε τὴν κατάστασιν. Ἐπὶ τριάκοντα ἔτη ἡ χώρα ἔγινε τὸ πεδίον τῶν μαχῶν τῆς Εύρωπης καὶ ὑπέστη φρικτὰς καταστροφὰς (1618 - 1648).

Οι θρησκευτικοί πόλεμοι της Γαλλίας

Οι βασιλεῖς της Γαλλίας ἐπολέμησαν σφοδρότατα τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν διὰ νὰ προλάβουν τὴν διάσπασιν, τὴν ὅποιαν ἡπείλει νὰ φέρῃ εἰς τὸ κράτος τῶν. Ἐν τούτοις ἡ Γαλλία κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 16ου αἰῶνος ἐταράχθη σχεδὸν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη ὑπὸ ἐμφυλίων θρησκευτικῶν ταραχῶν, διότι τὰς θρησκευτικὰς ἀντιθέσεις ἔξεμεταλλεύθησαν οἱ εὐγενεῖς, διὰ νὰ ἀνακτήσουν τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἰσχὺν καὶ τὰ παλαιὰ δικαιώματά των.

Τὴν βασιλείαν τοῦ ‘Ερρίκου Β’ ἡκολούθησεν ἡ ἀσθενής βασιλεία τῶν υἱῶν τοῦ Φραγκίσκου Β’ (1559), Καρόλου Θ’ (1560 - 1574) καὶ ‘Ερρίκου Γ’ (1574 - 1589), ἐκ τῶν ὅποιων οἱ δύο ἀνῆλθον ἀνήλικοι εἰς τὸν θρόνον. Διὰ τοῦτο ἴσχυσε μεγάλως ἡ μῆτηρ τῶν, ἡ πονηρὰ καὶ φίλαρχος Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων. Ἐπὶ τῶν βασιλέων τούτων διεφιλούνεικουν τὴν ἐπιρροὴν εἰς τὴν αὐλὴν δύο ἴσχυραὶ οἰκογένειαι, οἱ Βούρβονοι (Bourbons) καὶ οἱ Γκυζαι (Guises). Οἱ Γκυζαι ἤσαν ἀδιάλλακτοι καθολικοί, ἐνῷ οἱ Βουρβόνοι ἐκλιναν πρὸς τὴν μεταρρύθμισιν.

Διὰ νὰ παγιωθῇ ἡ εἰρήνη, οἱ περὶ τὴν Αἰκατερίνην ἐμνήστευσαν τὴν ἀδελφὴν τοῦ Καρόλου Θ’ μετὰ τοῦ νεαροῦ βουρβόνου ‘Ερρίκου τῆς Ναυάρρας, ὁ ὄποιος, ὅπως καὶ ὁ οἰκός του, ἀνῆκεν εἰς τὴν μεταρρύθμισιν. Οἱ Βουρβόνοι λοιπὸν καὶ οἱ Ούγενότοι ἀπέκτησαν μεγάλην ἰσχὺν ἐπὶ τοῦ βασιλέως. ‘Αλλ’ ἡ Αἰκατερίνη, φοβουμέμενη μήπως παραγκωνισθῇ τελείως, συνεννοήθη μὲ τοὺς Γκυζας καὶ τὸ καθολικὸν κόμμα. Κατὰ τὴν τέλεσιν λοιπὸν τῶν γάμων τοῦ ‘Ερρίκου συνέβησαν εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν σκηναὶ τρομακτικαί, ἐκ τῶν βαρβαρωτάτων τῆς ἴστορίας. Οἱ καθολικοί, τῇ ὑποκινήσει τῆς Αἰκατερίνης, ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Ούγενότων, οἱ ὄποιοι εἶχον συρρεύσει εἰς Παρισίους ἐπ’ εὐκαιρίᾳ τῶν γάμων, καὶ κατέσφαξαν δύο χιλιάδας ἔξ αὐτῶν. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη Νὺξ τοῦ ἀγίου Βαρθολομαίου (23 Αὔγ. 1572). Ἡ καταδίωξις τῶν Ούγενότων ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, διόπου ἐφονεύθησαν περὶ τὰς 30.000.

Οἱ καθολικοί συνηνώθησαν εἰς τὴν λεγομένην Liga καὶ δάγων ἐπανελήφθη μετὰ πείσματος, διότι οἱ καθολικοί ἤθελον νὰ

έμποδίσουν τὴν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ἀνοδον τοῦ ‘Ερρίκου τῆς Ναυάρρας, δ ὁποῖος ἦτο νόμιμος διάδοχος τοῦ ἀτέκνου ‘Ερρίκου Γ’. Μετὰ πεισματώδη πάλην, ἐπεκράτησεν δ ‘Ερρίκος τῆς Ναυάρας, δ ὁποῖος ἐδέχθη τὸ καθολικὸν δόγμα, εἰσῆλθεν εἰς Παρισίους καὶ ἐστέφθη βασιλέὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα ‘Ερρίκος Δ’ (1589).

Διὰ τοῦ ‘Ερρίκου Δ’ (1589 - 1610), δ ὁποῖος εἶναι εἰς τῶν σοβαρωτέρων βασιλέων τῆς Γαλλίας, ἐτέθη τέρμα εἰς τοὺς θρη-

45. Μετάλλιον ἀναμνηστικὸν τῆς Νυκτὸς τοῦ Ἀγ. Βαρθολομαίου

σκευτικοὺς πολέμους καὶ ἡ Γαλλία, ἥσυχάσασα πάλιν, εἰσῆλθεν εἰς περίοδον ἀκμῆς. Πρὸς δριστικὴν κατάπαυσιν τῶν θρησκευτικῶν ἔριδων, ἔξεδωκεν δ ‘Ερρίκος Δ’ τὸ Διάταγμα τῆς Νάντης (1598), διὰ τοῦ ὁποίου παρεχωρεῖτο θρησκευτικὴ ἐλευθερία καὶ ἴσότης πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς τοὺς Οὐγενότους, οἱ δόποιοι πρὸς τούτοις διετήρησαν δχυρὰς τινας θέσεις. Διὰ τοῦ ‘Ερρίκου Δ’ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας δ Βουρβονικὸς ἀ-κος.

‘Ο Τριακονταετὴς πόλεμος (1618 - 1648)

Ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη τῆς Αύγουστας (1555) εἶχεν ἀποκαταστήσει τὴν γαλήνην εἰς τὴν Γερμανίαν, ἡ ὁποία διετηρήθη πλέον τοῦ ἡμίσεως αἰῶνος. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ μεταρρύθμισις προσώδευσε πολύ. Οἱ διαμαρτυρόμενοι ἡγεμόνες ἀπετέλεσαν συνασπισμόν, δ ὁποῖος ὠνομάσθη Union (ἔνωσις), τῆς ὁποίας ἀρ-

46. Χάρτης τοῦ τριακονταετοῦ πολέμου.

χηγὸς ἦτο δὲ Φρειδερίκος Δ', ἐκλέκτωρ τοῦ Παλατινάτου. Συνεννοήθησαν καὶ μετὰ ξένων διμοφρόνων τίγεμόνων, τῆς Ἐλισάβετ τῆς Ἀγγλίας, τοῦ πρίγκιπος τῆς Ὀρανίας, ἀρχοντος τῆς Ὀλλανδίας, καὶ μετὰ τοῦ Ἐρρίκου Δ' τῆς Γαλλίας. Οἱ δὲ καθολικοὶ τίγεμόνες συνέστησαν τὴν Liga (σύνδεσμον), τοῦ δοποίου προίστατο δὲ ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανός.

47. Οἰκία Νυρεμβέργης
('Αρχὴ τοῦ 17ου αἰώνος)

Διαιροῦν αὐτὸν εἰς τέσσαρας περιόδους, τὴν Π αλ α τι νι κήν,
τὴν Δ ανικήν, τὴν Σ ουηδικήν καὶ τὴν Γ αλ λοσι ουηδικήν.

'Ο πόλεμος ἥρχισε δι' ἔξεγέρσεως τῶν Διαμαρτυρομένων τῆς
Πράγας κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ματθία. 'Ο ἐκλέκτωρ τοῦ
Παλατινάτου Φρειδερίκος Δ' ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήμα-
τος. Τὸν αὐτοκράτορα, δὲ όποιος δὲν εἶχε στρατόν, ὑπεστήριξεν
δὲ ἔξαδελφός του ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας καὶ ἡ Liga. 'Ο στρατηγὸς
τῆς Liga Τίλλυ (Tilly) ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας, ὑπεχρέωσε
τὸν Φρειδερίκον νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ὀλλανδίαν καὶ προήλασε πρὸς
τὴν Βόρειον Γερμανίαν, ἀπειλῶν δχι μόνον τοὺς διαμαρτυρομένους
ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας, ἀλλὰ καὶ τὴν Δανίαν, Σουηδίαν καὶ τὰς
Κάτω Χώρας.

'Η ἀπὸ μακροῦ ἀ-
πειλουμένη σύρραξις
ἥρχισε τὸ 1618 ἔξ ἀ-
φορμῆς τῶν ταραχῶν
τῆς Βοημίας. 'Ο αὐτο-
κράτωρ συνέτριψε τοὺς
διαμαρτυρομένους τῆς
Βοημίας καὶ σχεδὸν ἐ-
ξερρίζωσε τὴν μεταρρύ-
θμισιν ἀπὸ τὴν χώραν
των. Οἱ διαμαρτυρόμε-
μενοι ἡγεμόνες τῆς Γερ-
μανίας εἰσῆλθον δὲ εἰς
μετὰ τὸν ἄλλον εἰς τὸν
ἄγωνα καὶ εἰς βοήθειαν
αὐτῶν ἔσπευσαν οἱ βα-
σιλεῖς τῆς Δανίας καὶ
Σουηδίας. Τέλος εἰσῆλ-
θεν εἰς τὸν πόλεμον ἡ
Γαλλία. 'Ο ἄγων διήρ-
κεσε τριάκοντα ἔτη καὶ
ώνομάσθη τριακονταε-
τῆς πόλεμος (1618 -
1648).

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπενέβη ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας Χριστιανὸς Δ', δραστήριος καὶ ἐπιχειρηματικὸς ἡγεμών. 'Ο διαδεχθεὶς τὸν Ματθίαν αὐτοκράτωρ Φερδινᾶν δοσὶ Β', θέλων ν' ἀποκτήσῃ ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τὸν Μαξιμιλιανὸν καὶ τὴν καθολικὴν ἔνωσιν (Liga), ἀπεφάσισε νὰ ἀποκτήσῃ ἴδιον στρατόν. Τότε παρουσιάσθη ὁ περίφημος βοημὸς εύπατρίδης "Αλμπρεχτ Βαλλενστέιν" (Wallenstein), ὁ ὅποιος ἀνέλαβε νὰ σχηματίσῃ στρατὸν διὰ τὸν αὐτοκράτορα.

48. Στρατόπεδον τριακονταετοῦ πολέμου
('Απὸ τὴν συλλογὴν J. Callot < Αἱ ἀθλιότητες τοῦ πολέμου >, 1633)

Οἱ γερμανοὶ ἱστορικοὶ ἔξυμνοῦν ὡς μέγαν ὄργανωτὴν καὶ στρατηγὸν τὸν Βαλλενστάιν. Κατήρτισε πράγματι ἀξιόλογον διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην στρατιωτικὴν δύναμιν ἀπὸ μισθοφόρους πάσης προελεύσεως. 'Ο ὅπλισμός του, ὅπως ὅλων τῶν στρατῶν τῆς ἐποχῆς, ἦτο κατὰ τὸ ἥμισυ μεσαιωνικός, διότι ὁ πεζὸς στρατὸς ἦτο ὡπλισμένος μὲ λόγχας καὶ ὀλίγα μόνον τάγματα ἔφερον πυροβόλα ὅπλα. Ἐγκαίνιασε τὸ σύστημα νὰ συντηρῇ τὸν στρατὸν ἐπὶ τόπου, διὰ βιαίων ἐπιτάξεων καὶ διαρπαγῆς τῆς ἐχθρικῆς καὶ τῆς ἴδιας χώρας.

49. Βαλλενστάιν
(τοῦ Βὰν Ντάεκ, Μόναχον, Μουσεῖον)

Διὰ τῆς μεθόδου αὐτῆς κατήρτισε στρατόν, ὁ ὅποιος κατὰ καιρούς ἔφθασε τὰς 70 καὶ 100 χιλιάδας, ἐπέτυχε σημαντικὰ κατορθώματα καὶ ἀπέκτησε φήμην μεγάλου στρατηγοῦ.

Ο Χριστιανὸς τῆς Δανίας ἡττήθη καὶ ἦναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ κράτος του καὶ ὁ Βαλλενστάιν νικητὴς κατῆλθε πρὸς τὴν Βαλτικήν, ἔλαβεν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τὸν τίτλον τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου καὶ ἀρχιγόνον τοῦ ὄκεανοῦ καὶ τῆς Βαλτικῆς καὶ ἐπεχείρησε νὰ ναυπηγήσῃ στόλον.

Ο Βαλλενστάιν, μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτήν, συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ συντρίψῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας καὶ νὰ μεταβάλῃ αὐτὴν εἰς μέγα, ἐνιαῖον καὶ συγκεντρωμένον κράτος. Διὰ τοῦτο ἐτιμήθη ἔξαιρετικῶς ἀπὸ τοὺς νεωτέρους Γερμανούς πατριώτας ὡς ὁ πρόδρομος τοῦ Βίσμαρκ.

Τοῦτο ὅμως ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίαν ἀκόμη καὶ τοὺς καθολικοὺς ἡγεμόνας, τοὺς συμμάχους τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ ὅποιοι ἀπήτησαν τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Βαλλενστάιν, ἀπειλοῦντες ὅτι θὰ συμπράξουν μὲ τὴν Γαλλίαν. Ο αὐτοκράτωρ, μετά τινας δισταγμούς, ἐθυσίασε τὸν Βαλλενστάιν καὶ ἀνέθεσε τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων εἰς τὸν Τίλλυ.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην διὰ τοὺς Διαμαρτυρομένους στιγμὴν (1630) ἐπενέβη ὁ ἡρωϊκὸς βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γούσταῦος Ἀδόλφος (1611 - 1632), διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς ὁμοδόξους του, καὶ νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐπικράτησιν τῆς Γερμανίας εἰς τὴν Βαλτικήν. Η Γαλλία, τῆς ὅποιας τὴν πολιτικὴν διηγήθυνε ὁ περίφημος Καρδινάλιος Ρισελιέ, ὑπεστήριξεν αὐτὸν χρηματικῶς.

Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1632 ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας προτίλασε νικηφόρως πρὸς τὴν Βαυαρίαν. Ὁ Τίλλυ, προσπαθήσας νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Λέχ, ἡττήθη καὶ ἐφονεύθη, οἱ δὲ Σουηδοὶ κατέλασθον τὸ Μόναχον καὶ ἡπείλουν τὴν Βιέννην. Τότε ὁ αὐτοκράτωρ ἀνεκάλεσε τὸν Βαλλενστάϊν, ὁ ὅποιος ὅμως ἡναγκάσθη νὰ κρατήσῃ ἀπέναντι τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου ἐφεκτικήν στάσιν. Εἰς τὴν παρὰ τὴν πόλιν Λούτσεν (Lützen) τῆς Σαξονίας μάχην (1632) ἐφονεύθη ὁ Γουσταύος Ἀδόλφος. Οἱ Σουηδοὶ ὅμως, ὑπὸ τὸν Βερνάρδον τῆς Βαϊμάρης, ἐνίκησαν τὸν στρατὸν τοῦ Βαλλενστάϊν καὶ, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῆς Γαλλίας, ἔξηκολούθησαν τὸν πόλεμον.

Ἡ Γαλλία ἔκρινε κατάλληλον τὴν στιγμὴν νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὸν πόλεμον. "Οταν δὲ ὁ Βερνάρδος ἀπέθανεν αἰφνιδίως, ὁ Ρισελιέ ἥγόρασεν τὸν στρατὸν του καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγινε κύριος τῆς Ἀλσατίας, τὴν ὅποιαν εἶχε καταλάβει ἐν τῷ μεταξὺ ὁ στρατὸς τοῦ Βερνάρδου. Ὁ ἀγών περιεπλάκη περισσότερον, ὅταν ἡ Ἰσπανία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ ἔλαβε χαρακτῆρα βάρβαρον, συνοδευόμενον ἀπὸ καταστροφὰς καὶ ἐρημώσεις. Ἄλλ' ἀφοῦ ὁ νεαρὸς πρίγκιψ Κονδέ (Condé) συνέτριψε τὸ 1643 τὸν Ἰσπανικὸν στρατὸν παρὰ τὸ Ροκροί, Β. Γαλλία, παρὰ τὰ Βελγικὰ σύνορα, ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἐστράφη κατὰ τῆς Αύστριας καὶ ἥδη ἡπειλεῖτο ἡ Βιέννη. Ὁ αὐτοκράτωρ Φερδινάνδος Γ', διάδοχος τοῦ Φερδινάνδου Β', ἡναγκάσθη νὰ δεχθῇ την εἰρήνην, διὰ τὴν ὅποιαν εἶχον ἀρχίσει διαπραγματεύσεις ἀπὸ τὸ 1641. Οὕτω τὸ 1648 ἡ Βεστφαλικὴ εἰρήνη ἐτερμάτισε τὸν μακρὸν καὶ καταστρεπτικὸν πόλεμον.

50. Γουσταύος Ἀδόλφος
(τοῦ Βάν Ντάϊκ, Μόναχον, Μουσεῖον)

51. 'Η Εύρωπη μετά την Συνθήκη της Βεστφαλίας (1648)

Ειρήνη Βεστφαλίας

Διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας :

1) Ἡ Γαλλία ἐκράτησεν δριστικῶς τὸ Μέτσο, Τούλι καὶ Βερ-
δὲν καὶ προσήρπησε τὴν Ἀσσατίαν. Ἡ Σουηδία ἔλαβε τὰς
ἀκτὰς τῆς Πομερανίας καὶ ἄλλας ἐπικαιρούς θέσεις εἰς τὰς
γερμανικὰς ἀκτάς, οὕτως ὥστε ἔξησφάλιζε τὴν κυριαρχίαν τῆς Βαλ-
τικῆς καὶ ἔχουσιάζε τὰς ἐκβολὰς τῶν γερμανικῶν ποταμῶν. Ἀνε-
γνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἐλβετίας ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ
τῶν Κάτω Χωρῶν ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας.

2) Ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα, ἀνεγνωρίσθησαν ίσα
δικαιώματα εἰς τὰ διάφορα δόγματα καὶ ἀποκατεστάθη ἡ θρησκευ-
τικὴ εἰρήνη.

3) Ἀνεγνωρίσθη πλήρης αὐτοτέλεια τῶν ἡγεμόνων
τῆς Γερμανίας ἐντὸς τῶν κτήσεών των καὶ ἐδόθη εἰς αὐτοὺς τὸ δι-
καίωμα νὰ συνάπτουν συμμαχίας μεταξύ των καὶ μεταξύ ξένων
κρατῶν.

Αποτελέσματα τοῦ πολέμου

Ο τριακονταετής πόλεμος μετέβαλε τὴν Γερμανίαν εἰς ἑρείπια.
Ἡ χώρα ἐλεηλατήθη, τὰ χωρία κατεστράφησαν, οἱ ἀγροὶ ἔμειναν
ἀκαλλιέργητοι, αἱ πόλεις ἡρημώθησαν καὶ σχεδὸν εἶχον ἐκλείψει οἱ
τεχνῖται. Ο πληθυσμὸς εἶχεν ἐλαττωθῆ εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον.
Τοιουτορόπως ἡ χώρα ὑπέστη ἴσχυρὸν πλῆγμα, ἡ ἀνάπτυξίς της
καθυστέρησε ἐπὶ ἔνα καὶ ἥμισυ αἰώνων τούλαχιστον καὶ μόλις περὶ^{τὰ}
τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰώνος ἡ Γερμανία κατώρθωσε νὰ συνέλθῃ καὶ
ν' ἀκολουθήσῃ τὴν πρόοδον τῶν δυτικῶν λαῶν.

Ἡ εἰρήνη ὅμως αὐτὴ ἦτο ἀπὸ ἀλλης ἀπόψεως ἀρχὴ νέας ζωῆς
διὰ τὴν Γερμανίαν, διότι ἐκλεισε τὴν ἐκστονταετὴ περίοδον τῶν θρη-
σκευτικῶν διενέξεων καὶ ἔξησφάλιζε τὸ πολύτιμον στοιχεῖον τῆς ἀν-
θρωπίνης προόδου, τὴν ἐλευθερίαν ταύτην, ἔφερε τὴν πνευ-
ματικὴν ἀποτελμάτωσιν εἰς τὴν χώραν καὶ ἀπεξενώθη δλίγον κατ'
δλίγον ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς λοιπῆς Γερμανίας.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ (ΙΖ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΜΕΓΙΣΤΗ ΙΣΧΥΣ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ ΕΝ ΓΑΛΛΙΑ ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

I. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΓ' — ΡΙΣΕΛΙΕ, MAZAPEN

'Η ἀπολυταρχία εἰς τὴν Γαλλίαν

ΕΤΑ προσωρινάς διακοπάς κατά τὴν ἀνηλικιότητα τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' (1610 - 1624) καὶ τοῦ Λουδοβίκου· ΙΔ' (1643 - 1653), ἡ ἀπόλυτος μοναρχία ἐστερεώθη εἰς τὴν Γαλλίαν κατά τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος διὰ τῶν ὑπουργῶν Ρισελιέ (1624 - 1642) καὶ Μαζαρὲν (1643 - 1661) καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν μεγάλην αὐτῆς ἰσχύν κατά τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ αἰῶνος ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ'.

'Η Γαλλία ἔγινε τότε πρώτη δύναμις τῆς Εὐρώπης, ἡ βιομήχανία καὶ τὸ ἐμπόριόν της ἀνεπτυχθησαν καὶ ἡκμασαν τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι. Ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἡ Γαλλία εἶχε τὸν λεγόμενον χρυσοῦν αἰῶνά της.

'Αλλ' ἡ ἀποκλειστικὴ συγκέντρωσις ὅλων τῶν ἔξουσιῶν, ἡ κατάπνιξις πάσης πρωτοβουλίας εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἡ ἐπιδίωξις τῆς ἡγεμονίας εἰς τὸ ἐξωτερικόν καὶ οἱ μακροὶ καὶ ἔξαντλητικοὶ διὰ τὴν χώραν πόλεμοι ἐπιφέρουν τὸν βαθμιαῖον κλονισμὸν τοῦ καθεστῶτος. Διὰ τῆς αὐστηρᾶς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματός του ὁ Λουδοβίκος ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ζύμωσιν, ἡ δόποία κατέληξεν εἰς τὴν ἐπανάστασιν.

Η Γαλλία τὸ 1610

‘Ο ‘Ερρίκος Δ’, βασιλεὺς ἀπὸ τοῦ 1589, ἐδολοφονήθη τὸ 1610 ὑπὸ φανατικοῦ καλογήρου, δ ὅποιος ἔβλεπεν εἰς αὐτὸν ἐκπρόσωπον τοῦ Σατανᾶ, ἔτοιμον νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Πάπα καὶ τῆς Ἰσπανίας.

‘Ο « ἀγαθός », δ « πατέρ », ὅπως ὀνομάσθη ὁ ‘Ερρίκος, ἔθεσε τέρμα εἰς τὰς καταστροφὰς τεσσαρακονταετούς περίπου πολέμου καὶ ἀπέδωσεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν δύναμιν της. Ἀφοῦ δὲ διὰ τοῦ εὐεργετικάτου Διατάγματος τῆς Νάντης (1598) ἀποκατέστησε τὴν θρησκευτικὴν γαλήνην, ἔβοήθησε τὴν ἀναγέννησιν τῆς γεωργίας καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἐμπορίου. Ἔνισχυσε τὴν ἐπικινδύνως κλονισθεῖσαν βασιλικὴν ἔξουσίαν καὶ ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς γαλλικῆς ὑπεροχῆς εἰς τὴν Εὐρώπην (πρβλ. σελ. 94).

Τὸ 1610 ἡ κατάστασις ἐφαίνετο ἔξαίρετος. Οἱ εὐγενεῖς ἥσαν ἡττημένοι, οἱ Διαμαρτυρόμενοι εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν ἀνοχήν, ὁ λαὸς ἦτο προστηλωμένος εἰς τὴν βασιλείαν ἀπὸ εὐγνωμοσύνην διὰ τὴν εἰρήνην καὶ εὐημερίαν, τὴν ὅποιαν εἶχεν ἐπανεύρει.

Ἐν τούτοις ἡ ἀντίδρασις παρεμόνευεν. Οἱ εὐγενεῖς ἐνοστάλγουν κρυψίως τὴν ἐπιρροὴν τῶν προγόνων των καὶ λόγῳ τῆς κοινότητος τῶν συμφερόντων ἀπετέλουν ωργανωμένος εἰς τὴν βασιλείαν ἀπὸ εὐγνωμοσύνην διὰ τὴν εἰρήνην καὶ εὐημερίαν, τὴν ὅποιαν εἶχεν ἐπανεύρει.

Ἐξασθένησις τῆς βασιλείας (1610 - 1624)

‘Ο ‘Ερρίκος ἀπέθανε, προτοῦ συμπληρώσει τὸ ἔργον του, καὶ ἡ ἀντικατάστασις ἀνδρὸς εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας ὑπὸ τοῦ ἐννεαετοῦς υἱοῦ του Λουδίκου ΙΓ’ ἔφερε κλονισμὸν εἰς τὸ καθεστώς. Ἐφ’ ὅσον τὸν ἀνήλικον βασιλέα ἐπετρόπευεν ἡ βασιλομήτωρ Μαρία ἡ τῶν Μεδίκων ἐπεκράτησαν οἱ εὐνοούμενοι καὶ οἱ αὐλοκόλακες. Ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὴν κατάστασιν ἥρχισαν νὰ κινοῦνται οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ καλβινισταί. Διὰ νὰ ἀφαιρέσῃ πᾶσαν πρόφασιν πρὸς ἔξεγερσιν, ἡ Μαρία ἐκάλεσε τὰς Γενικὰς Τάξεις, τοὺς

52. 'Ο Ρισελιέ
(Παρίσιοι, Μουσείον Λούβρου)

άντιπροσώπους δηλαδή τῶν τριῶν τάξεων (1614), οἱ διποῖοι ὅμως ἐφάνησαν ἀνίκανοι νὰ θεραπεύσουν τὴν κακὴν διοίκησιν. Οἱ ἀντιπρόσωποι, ὑπερβολικὰ εὐλαβεῖς πρὸ τῆς βασιλείας, περιωρίσθησαν εἰς συζητήσεις διὰ τὰ προνόμιά των. 'Η Μαρία, ἀφοῦ ἐπέτυχεν ὅ,τι ἀνέμενεν ἀπὸ τὴν συνέλευσιν, διέκοψε τὰς ἔργασίας αὐτῆς (24 Φεβρουαρίου 1615). "Οταν τὴν ἐπομένην οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν τάξεων εἶδον κλεισμένην τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων, διελύθησαν ἡσύχως. 'Απὸ τότε αἱ γενικαὶ τάξεις δὲν συνεκλήθησαν μέχρι τοῦ 1789.

'Ο Ρισελιέ (1624 - 1642)

'Η κατάστασις ἐφαίνετο ἔξελισσομένη εἰς ἀναρχίαν, ἵδιως μετὰ τὴν διένεξιν τοῦ Λουδοβίκου II' πρὸς τὴν μητέρα του, δόποτε τὴν ἔξουσίαν ἔλαβεν εἰς τὰς στιβαράς του χεῖρας ὁ καρδινάλιος Ρισελιέ (1624).

'Ο Armand du Blessis κόμης τοῦ Richelieu (1585 - 1642) κατήγετο ἀπὸ εὐγενῆ οἰκογένειαν καὶ ἔλαβε τὴν ἀνατροφὴν τῶν εὐγενῶν. 'Αρχικῶς πρωωρίζετο διὰ τὸ στρατιωτικὸν στάδιον καὶ ἔμαθε ξιφασκίαν, ἵππασίαν καὶ ἄλλας σωματικάς ἀσκήσεις. 'Ἐπειδὴ ὅμως ἔχρεισθη νὰ καταλάβῃ τὴν ἐπισκοπήν, τὴν δύσιον ἐλάμβανον οἱ δευτερότοκοι τῆς οἰκογενείας του, κατέγινεν εἰς θεολογικάς μελέτας καὶ είκοσι ἔτῶν ἔχειρον ήμη ἐπίσκοπος. "Εζησεν ὅμως εἰς τὴν αὐλήν, δῆπος πολλοὶ κληρικοὶ τῆς ἐποχῆς. Τὰ προσόντα του διέκρινεν ἡ βασιλομήτωρ, ἡ δύσια διώρισεν αὐτὸν ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἔξωτερικῶν. Μετὰ τὴν διένεξιν ὅμως πρὸς τὸν νιόν της, ὁ Ρισελιέ ἔξοριζεται ἐπὶ

τι διάστημα. Ανακληθείς, κατώρθωσε νὰ συμφιλιώσῃ τὸν υἱὸν μὲ τὴν μητέρα καὶ διὰ τὴν ἐκδούλευσιν αὐτὴν ὠνομάσθη καρδιος. Κληθεὶς εἰς τὸ Συμβούλιον τοῦ βασιλέως, ἔλαβε μετ' ὀλίγον τὴν πρώτην θέσιν εἰς αὐτὸν (13 Αὔγουστου 1624), τὴν ὅποιαν διετήρησε μέχρι τοῦ θανάτου του (1642).

Εύφυής, διορατικός, κρυψίνους καὶ σκοτεινός, γνώστης τῶν ἀνθρώπων, ἴδιως γνωρίζων νὰ ἐκμεταλλεύεται τὸν Λουδοβίκον ΙΓ', ψυχρὸς καὶ ἀτεγκτος, ὡστε νὰ φαίνεται ἐστερημένος ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων; ἐπεβλήθη διὰ τῆς θελήσεως του, ἐκυβέρνησεν αὐταρχικῶς ἐπὶ δεκαοκτὼ ἔτη καὶ ἐπέβαλε τὴν βασιλικὴν ἔξουσίαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς Γαλλίας εἰς τὸ ἔξωτερικὸν, ὡστε ἡ διοίκησί του νὰ θεωρῆται μία ἀπὸ τὰς χαρακτηριστικωτέρας περιόδους τῆς Γαλλικῆς ἱστορίας καὶ διὰ τούς σημαντικωτέρους ἀνδρας τῆς ἱστορίας.

Δι’ αὐτοῦ ἥρχισε νὰ μορφώνεται τὸ δόγμα τῆς ἀπολύτου μοναρχίας. Κατὰ τὸν καρδινάλιον, ἡ βασιλικὴ ἔξουσία ἡ « ζωντανωτέρα εἰκὼν τοῦ Θεοῦ », δὲν ἤμπορει νὰ περιορίζεται ἀπὸ καμμίαν κοσμικὴν ἢ πνευματικὴν ἔξουσίαν. Διὰ νὰ διατηρήσῃ καὶ ἔξασφαλίσῃ τὰ συμφέροντα, μὲ τὰ ὅποια εἶναι ἐπιφορτισμένος δὲ ἡγεμών, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μεταχειρίζεται ὅλα τὰ μέσα, νόμιμα καὶ μή. ‘Ως ἀνταλλαγμα ὅμως διὰ τὴν ἀπόλυτον αὐτὴν ὑπακοήν εἰς τὰ θελήματά του, δὲ βασιλεὺς ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ προστατεύῃ τοὺς ὑπηκόους τούς καὶ νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν εὐτυχίαν των. ‘Οσοι ἀντιτάσσονται εἰς τὸ ἔργον αὐτό, εἶναι ἔνοχοι τοῦ ἐγκλήματος καθοσιώσεως.

‘Ο Ρισελιέ, ὅπως ὁ Ἰδιος ἔγραψεν ἀργότερα εἰς τὴν Πολιτικὴν Διαθήκην του, ἐπεδίωξε: 1) νὰ καταστρέψῃ τὸ κόμμα τῶν Ούγενότων· 2) νὰ ταπεινώσῃ τοὺς εὐγενεῖς, καὶ 3) νὰ ἀνυψώσῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, συντρίβων τὴν δύναμιν τῶν Ἀρβιούργων. Ἐπέτυχε καὶ τὰ τρία, παρὰ τὰς ἀμέτρους δυσκολίας καὶ τοὺς πολυαριθμούς καὶ ἐπικινδύνους ἔχθρούς, χάρις εἰς τὴν ἀκλόνητον καὶ πολλάκις σκληρὰν δραστηριότητά του.

Τὸ 1628, μετὰ ἐπίμονον πολιορκίαν, ἐκυριεύθη ἡ Λαροσέλ (La Rochelle), ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Γαλλίας, τὸ ἵσχυρότερον προτύργιον τῶν καλβινιστῶν, παρὰ τὴν ζωηράν ἀντίστασιν τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ φρουρίου καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου. ‘Ο Ρισελιέ ὅμως εἶχε τὴν περίνοιαν νὰ διατηρήσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἴσοτητα τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τῶν Ούγενότων.

Συγχρόνως, ἐστράφη ἐναντίον τῶν εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐμφυλίων ταραχῶν εἰχον ἀποβῆ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, καὶ κατέβαλεν αὐτοὺς διὰ τῶν ὅπλων καὶ τῶν θανατώσεων. Διέταξε νὰ καταστρέψουν τοὺς ὁχυρωμένους πύργους, ὅσοι δὲν ἔχρησίμευον διὰ τὴν διμιναν τῆς χώρας. Οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἀνετίναξαν πολλοὺς πύργους.

Διὰ τῶν μέσων αὐτῶν καὶ τῆς συνεχοῦς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματός του ἐστερέωσε τὴν βασιλικὴν ἀπολυταρχίαν. Δὲν συνεκάλεσε τὰς γενικὰς τάξεις καὶ κατέπνιξε δι' αὐστηρῶν μέτρων τὴν ἀνωτάτου δικαστηρίου τῶν Παρισίων, τὸ ὅποιον, κατὰ παλαιὰν συνθειαν, εἶχεν ἀποκτήσει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφέρῃ κρίσεις ἐπὶ τῶν διατάγμάτων τῆς κυβερνήσεως.

‘Ο Ρισελιέ ἐμισεῖτο πολὺ καὶ ἡ θέσις του ἦτο ἐπισφαλής. Εἶχεν ἀσπονδον ἔχθρον τὴν βασιλισσαν καὶ ἦτο κίνδυνος εἰς πᾶσαν στιγμὴν οἱ ἀντίθετοι νὰ ἀποκτήσουν τὴν εὔνοιαν τοῦ βασιλέως καὶ νὰ ἐπιτύχουν τὴν καταστροφήν του. Διὰ τῆς ἀπαραμίλλου ἐπιτηδειότητός του διέλυε τὰς δολοπλοκίας. Διὰ μυστικῶν ὀργάνων ἐπέβλεπε τὰ πάντα, ἐκυβέρνα τυραννικῶς, καὶ ἐφόνευσεν ὑπὲρ τοὺς πεντήκοντα ἀνθρώπους, ὡς ἐπιβούλευομένους τὴν ζωήν του.

Εἰς τὴν ἔξωτερικήν πολιτικήν ἔξεμεταλλεύθη τοὺς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς τῆς Γερμανίας, διὰ νὰ ταπεινώσῃ τὸν αὐστριακὸν οἰκουμένο, ἐβοήθησεν, ὅπως εἴδομεν, κατ' ἀρχὰς τὸν Γουσταύον Ἀδόλφον καὶ βραδύτερον εἰσῆλθεν ὁ ἴδιος εἰς τὸν Τριακονταετῆ πόλεμον.

‘Ο Ρισελιέ κατ' οὐσίαν ἐκυβέρνα κακῶς. ‘Ητο μισάνθρωπος, ἔγωγες τῆς, δ ὅποιος διὰ τῆς ψυχρᾶς ἐπιβολῆς καὶ τῆς ραδιουργίας ἐπέβαλε τὴν αὐθαιρεσίαν του καὶ παρεκώλυε τὴν ἀνάπτυξιν προσωπικοτήτων καὶ εὐγενεστέρων χαρακτήρων. Καταστρεπτική ἦτο ἴδιως ἡ οἰκονομική πολιτική του. ‘Οταν ἀπέθανεν εἶχε προεξοφλήσει τὰ ἔσοδα πολλῶν ἐτῶν. Τὰ ἔσοδα ὑπερέβαινον κατὰ 50 ἑκατομμύρια τὰ ἔσοδα, ἐνῷ οἱ γεωργοὶ κατεστρέφοντο ἀπὸ τὴν φορολογίαν. ‘Ο καρδινάλιος ἀπέθανε μισούμενος ἀπὸ ὄλους.

Βραδύτερον, ἴδιως τὸν 19ον αἰῶνα, ἔξεθείσαν αὐτὸν οἱ Γάλλοι πατριῶται, διότι συνέτριψε τὴν δύναμιν τῆς Γερμανίας, ὅπως διὰ τὸν ἀντίθετον λόγον οἱ Γερμανοὶ τὸν Βαλλενστάϊν καὶ τὸν Βίσμαρκ.

Ἐπὶ τοῦ Ρισελιέ ἴδρυθη ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία (1635) καὶ ἡ Γαλλία εἶδε τὴν πρώτην μεγάλην ἀκμὴν τῶν γραμμάτων.

‘Ο Μαζαρέν (1643 - 1661)

Ο Ρισελιέ δὲν εἶδε τὸ τέλος τοῦ Τριακονταετοῦ πολέμου. Τὴν πολιτικήν του ὅμως συνέχισεν ὁ διάδοχός του καρδινάλιος Μαζαρέν.

Ο Μαζαρέν (Mazarin), Ιταλός τὴν καταγωγήν, γεννηθεὶς τὸ 1602, ἀνετράφη εἰς τὴν Ρώμην καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του εἰς τὴν Σαλαμάγκαν τῆς Ἰσπανίας, ὅπου κατώρθωσε νὰ διαπιστώσῃ τὴν ἀδυναμίαν τῆς Ἰσπανίας. Κατ’ ἄρχας στρατιωτικὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Πάπα, ἐστράφη εἰς τὴν διπλωματίαν, ἔγνωρισεν εἰς τὰς ἀποστολάς του τὸν Ρισελιέ, ἔχειροτονήθη περισσότερον ἀπὸ ὑπολογισμὸν παρὰ ἀπὸ πεποίθησιν, ἐποιλιγραφήθη γάλλος, ἐκέρδισε τὴν φιλίαν τοῦ Ρισελιέ, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Συμβούλιον (1642) καὶ ἐλαβε τὸν τίτλον τοῦ καρδιναλίου. Ἐντελῶς ἀντίθετος τοῦ Ρισελιέ, ὑποχρεωτικός καὶ γλυκύς, μετριοπαθής, οὐδένα κατεδίκασεν εἰς θάνατον· ἔξαιρετικὰ εὐλύγιστος καὶ δεξιός, δὲν ἀπέφευγε τὴν ὑποκρισίαν καὶ τὸ ψεῦδος.

Ο Λουδοβίκος ΙΓ' ἀπέθανεν ὀλίγον μετὰ τὸν περίφημον πρωθυπουργόν του (1643) καὶ ἀφῆσε κατάστασιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ 1610, διότι ὁ νίος του Λουδοβίκος ΙΔ' ἦτο πέντε ἔτῶν. Τὴν ἀντιβασιλείαν ἔλαβεν ἡ μήτηρ του Ἀννα ἡ Αὔστρια (Anne d' Autriche) καὶ αὐτὴ διώρισε πρωθυπουργὸν τὸν Μαζαρέν.

‘Εξέγερσις τῶν εὐγενῶν (1648 - 1653)

Ο νέος πρωθυπουργὸς ἔξηκολούθησε τὸν πόλεμον, ὁ ὅποιος εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὰς μεγάλας ἐπιτυχίας τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν εἰρήνην τῆς Βεστφαλίας. Ἄλλ' ἀκριβῶς τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὅποιον ὑπεγράφη ἡ τόσον εύνοϊκὴ διὰ τὴν Γαλλίαν εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας, ἡ χώρα ἑταράχθη ἀπὸ ἐσωτερικὴν ἔξεγερσιν. Ἡ βαθυτέρα αἰτία ἦτο ἡ ἀντιπολιτευτικὴ κατὰ τῆς ἀπολυταρχίας διάθεσις. Ἀφορμὴν ὅμως ἔδωκεν ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τοῦ καρδιναλίου. Ο λαὸς ἐστέναζεν ἥδη ὑπὸ τὸ βάρος τῆς φορολογίας, ἐνεκα τῆς κακῆς διαχειρίσεως τοῦ Ρισελιέ. Τὸ Κοινοβούλιον τῶν Παρισίων διεμαρτυρήθη κατὰ τῶν νέων φορολογικῶν νομοθετημάτων. Ὁταν δὲ ὁ Μαζαρέν διέταξε τὴν σύλληψιν μερικῶν ἀπὸ τὰ ζωηρότερα μέλη του, ὁ λαὸς τῶν Παρισίων ἐπανεστάτησεν, ὑποκινούμενος ὑπὸ τῶν εὐγενῶν. Ἡ ἔξεγερσις

διήρκεσε πέντε έτη (1648 - 1653) καὶ ὀνομάσθη *Fronde* (Σφενδόνη) κατὰ τὴν σκωπτικὴν διάθεσιν τῆς ἐποχῆς, ἐπειδὴ εἶχε πολλὰ εὐτράπελα ἐπεισόδια, δῆπος ἐκθέτει εἰς τὰ περίφημα ἀπομνημονεύματά του δ ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν καρδινάλιος τοῦ *R è t Z* (*Mémoires du cardinal de Retz*).

Ἡ ἀντίστασις τοῦ Κοινοβουλίου συνετρίβη εύκόλως. Ἐπικινδυνωδεστέρα δῆμως ἦτο τὸ ἡμέραντος ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῶν εὔγενων, οἱ διποῖοι ἔδωσαν τὴν τελευταίαν μάχην διὰ τὰ προνόμια των. Ἀποτέλεσμα τῆς στάσεως αὐτῆς ἦτο ἡ μεγάλη πενία τοῦ λαοῦ καὶ ἡ τελειωτικὴ ἐπιβολὴ τῆς ἀπολυταρχίας.

II. Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

Λουδοβίκος ΙΔ' (1661 - 1715)

“Οταν ἀπέθανεν ὁ Μαζαρέν, ὁ Λουδοβίκος ἦτο 22 ἔτῶν καὶ μέχρι τῆς ἡμέρας ἑκείνης δὲν εἶχε λάβει ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐνόμιζον ὅτι δὲν θὰ ἐνδιαφερθῇ διὰ τὰ πράγματα τοῦ κράτους. Τὴν ἡμέραν δῆμως τοῦ θανάτου τοῦ Μαζαρέν προσεκάλεσε τοὺς ὑπουργοὺς καὶ ἐδήλωσεν ὅτι ἀπεφάσισε νὰ εἰναι ὁ ἴδιος πρωθυπουργός του καὶ ἀνέλαβε προσωπικῶς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, τὴν ὁποίαν διεχειρίσθη μέχρι τέλους τῆς μακρᾶς βασιλείας του. Τὰ δὲ ἔτη τῆς ἀρχῆς τοῦ Λουδοβίκου ἀποτελοῦν μίαν τῶν ἀξιοσημειώτων περιόδων τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας.

‘Ο Λουδοβίκος ΙΔ’ (Louis XIV) δὲν διεκρίνετο διὰ τὸν πλούτον τῶν Ιδεῶν, ὅλλ’ εἶχε διαυγεστάτην ἀντίληψιν, Ισχυροτάτην βούλησιν καὶ τὰ προσόντα τοῦ ἄρχοντος εἰς ὑψιστὸν βαθμόν. Τὸ πρόσωπον καὶ αἱ κινήσεις του εἶχον κάτι τὸ ἐπιβλητικὸν καὶ μεγαλοπρεπές, εἰς τοὺς τρόπους του εἶχεν ἐπισημότητα, ἥτο κύριος τῶν κινήσεων καὶ τῶν λόγων του καὶ σχεδὸν οὐδέποτε ἔγεια, οὗτε ὠργίζετο, ὡμίλει δλίγον καὶ ἥκουε μετὰ προσοχῆς τοὺς ἄλλους. Κατὰ βάθος δὲν ἦτο κακός, ὅλλ’ δ ἀμετρος ἐγωῖσμός του, αἱ ἐπιτυχίαι καὶ τὰ θυμιάματα, τὰ δποῖα προσέφερε προθύμως τὸ σμῆνος τῶν αὐλικῶν, συνετέλεσαν ὥστε νὰ ἁγαπᾷ μόνον τὸ ἑαυτόν του.

Τὸ δόγμα τῆς ὀλοκληρωτικῆς μοναρχίας διετύπωσεν ὁ ἴδιος καθαρώτατα εἰς τὰ δύο συγγράμματα, ‘Α πομνημονεύματα διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ διαδόχου καὶ Στοχασμοὶ ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ ἐπαγγέλματος.

‘Ο Λουδοβίκος ἔθεωρει ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς

γῆς, ὑπεύθυνον καὶ ὑπόλογον μόνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.' Εφρόνει ὅτι ἡ ἔξουσία τοῦ βασιλέως οὐδένα ἔχει περιορισμόν, ὅτι εἰς αὐτὴν ἀνήκει ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν ὑπηκόων. 'Ο βασιλεὺς εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ κράτους. »'Ἐγὼ εἴμαι τὸ κράτος» (L' état c' est moi), συνήθιζε νὰ λέγῃ, καὶ τὰ βασιλικὰ διατάγματα συνήθως ἐτελείωναν διὰ τῆς φράσεως car tel est mon plaisir. 'Ο βασιλεὺς τῆς Γαλλίας εἶναι ὁ « χριστιανικότατος », ὁ « πρεσβύτερος » υἱὸς τῆς Ἐκκλησίας. Τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν συμμερίζεται ἡ πλειονότης τῶν συγχρόνων. 'Ο περίφημος θεολόγος Μποσσουέ τὴν στηρίζει εἰς τὰς 'Αγίας Γραφάς.

'Η κυβέρνησις τῆς Γαλλίας ἐπὶ Λουδοβίκου ἔγινεν αὐταρχική, ἥσκειτο αὐστηροτάτη ἀστυνομική ἐπίβλεψις· οἱ ὑπόπτοι καὶ οἱ ὑπόπτοντες εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν ἀρχόντων συνελαμβάνοντο διὰ τῶν μυστικῶν ἐνταλμάτων (lettres de cachet) καὶ ἐνεκλείοντο, χωρὶς νὰ δικασθοῦν, εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ κράτους, τῶν ὅποιων ὄνομαστοτάτη ἦτο ἡ Βαστίλη (Bastille), ἀρχαῖον φρούριον τῶν Παρισίων. 'Ο Λουδοβίκος ἔγκατεστάθη εἰς τὰ πολυτελῆ ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν, τὰ δόποια ἔκτισεν ὁ ἴδιος. Περὶ αὐτὰ ἔκτισαν τὰ μέγαρά των οἱ εὐγενεῖς, οἱ δόποιοι ἀνέμενον τὰ πᾶντα ἐκ τῆς εύνοίας τοῦ ἀρχοντος. 'Ο βασιλεὺς περιεστοιχίσθη ἀπὸ πολυτελεστάτην καὶ δαπανηροτάτην αὐλήν. 'Υπὲρ τὰς τρεῖς χιλιάδας πρόσωπα ἀπετέλουν τὴν ὑπηρεσίαν του. 'Η ζωὴ τῆς αὐλῆς ἔκανονίζετο ἀπὸ αὐστηρὰν ἔθιμοτυπίαν. 'Ητο ὡρισμένον πότε θὰ σηκωθῇ ὁ βασιλεὺς, πότε θὰ ἔξελθῃ ἀπὸ τὸν κοιτῶνα, πότε θὰ δεχθῇ τοὺς οἰκείους, ποῖος θὰ προσφέρῃ τὸ νυκτερινὸν ἔνδυμα, ὅταν μετέβαινεν εἰς τὴν κλίνην, ἢ τὸν πίλον, ὅταν ἔξηρχετο.

53. Λουδοβίκος ΙΔ'
(Παρισίου, Μουσεῖον Λουβρου)

Μὲ τὴν ἴδιαν αὐστηρότητα κανονίζεται καὶ ἡ ἐνασχόλησις τοῦ βασιλέως, ἡ λειτουργία τῶν γραφείων τῆς αὐλῆς. Ὁ Λουδοβῖκος εἰς τὸ ὑψος τῶν ἀνακτόρων του περιστοιχισμένος ἀπὸ τοὺς αὐλικούς. του εἶναι ὁ βασιλεὺς ἥλιος εἰς τὸ μέσον τῶν ἀστερισμῶν. Ὑπὸ τὴν ἐκλαμπρότητα ὅμως αὐτήν, τὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν πρόθυμον ὑπόκλισιν, ἐκρύπτετο πολλὴ ὑποκρισία, ψεῦδος καὶ διαφθορά.

Διοίκησις

Ἡ αὐταρχία ἐκτείνεται εἰς δόλους τοὺς κλάδους τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Ἐχομεν λοιπὸν ἀπολυταρχίαν διοικητικήν, τοῦ κέντρου καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, βιομηχανικήν καὶ οἰκονομικήν, στρατιωτικήν, θρησκευτικήν.

Ἡ διοίκησις τοῦ κέντρου ὡργανώθη τελειωτικῶς χωρὶς πολλοὺς νεωτερισμούς. Αἱ κυριώτεραι ὑπηρεσίαι, συμβούλια, ὑπουργεῖα, συνεκεντρώθησαν εἰς τὰς Βερσαλλίας. Εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν δλαι αἱ παλαιαὶ ἐλευθερίαι κατηργγίθησαν. Κυβερνήται, δικαστικὰ σώματα (Parlements), ἐπαρχιακαὶ τάξεις καὶ πόλεις ἔχασαν τὰ προνόμια των. Ὁλη ἡ ἔξουσία περιῆλθεν εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ βασιλέως, τὸν intendant.

Ὁ Λουδοβῖκος εἶχεν ἱκανότητα νὰ ἐκλέγῃ τοὺς συνεργάτας του. Διὰ τὴν διαχείρισιν τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους ἔχρησιμοποίησεν ἐκ συστήματος ἄνδρας ἀπὸ τὴν ἀστικὴν τάξιν, υἱοὺς ἐπιχειρηματιῶν καὶ τραπεζιῶν, διότι ἡσαν ἐργατικώτεροι καὶ πειθαρχικώτεροι. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὑπουργούς του ἔδειξαν ἔξαιρετικὴν ἴδιοφυίαν καὶ ἔγιναν δονομαστοί, ὅπως π.χ. ὁ ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν Κολμπέρ καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν Λουβᾶς.

Τὰ οἰκονομικά

Ο Κολμπέρ (Colbert) διεχειρίσθη ἐπὶ μακρὸν τὰ οἰκονομικά. Ἐργατικώτατος, μὲ ἀσυνήθη ἀντοχήν, συνεκέντρων τὰς ὑποθέσεις ἐπτὰ σημερινῶν ὑπουργείων. Ὁ Κολμπέρ εἶναι ὁ γνησιώτερος ἀντιπρόσωπος τῶν οἰκονομικῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐποχῆς του. Ἐφρόνει ὅτι ὁ πλούτος μιᾶς χώρας ἔξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ποσὸν τοῦ ὑπάρ-

χοντος εις αύτήν χρήματος. Διὰ νὰ αὔξηθῇ ὁ πλοῦτος τῆς Γαλλίας, ἔπειτε νὰ εἰσάγεται ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον χρῆμα. Τοῦτο θὰ κατωρθοῦτο, ἀν ἡ ἔξαγωγὴ ὑπερέβαινε τὴν εἰσαγωγήν, μὲ ἄλλας λέξεις, ἀν ἡ Γαλλία εἶχεν ἀκμαίαν βιομηχανίαν. 'Ο Κολμπέρ ἐπίστευεν ὅτι ἡ βιομηχανία ἀναπτύσσεται μόνον μὲ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ κράτους. Τὸ κράτος ἔπειτε νὰ λάβῃ προστατευτικὰ μέτρα, νὰ ἐμποδίζῃ δηλαδὴ τὴν εἰσαγωγὴν ἔνων βιομηχανικῶν προϊόντων, νὰ διευκολύνῃ τὴν εἰσαγωγὴν πρώτων ύλῶν, νὰ κανονίζῃ τὴν παραγωγὴν. Τὴν οἰκονομικὴν αὐτήν ἀντίληψιν, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὸν 17ον αἰώνα, ὧνόμασσαν μερικαντιλισμόν.

Συγχρόνως ὁ Κολμπέρ κατήργησε τοὺς ἐντὸς τῆς Γαλλίας περιορισμοὺς τοῦ ἐμπορίου, κατεσκεύασεν ὄδούς, διώρυγας κτλ. Εἰς τοὺς καλούς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία τῆς Γαλλίας ἐφθασσαν εἰς μεγάλην ἀκμὴν καὶ ἡ Γαλλία ἀπέκτησεν ἀξιόλογον ἀποικιακὸν κράτος, τὸν Καναδᾶν, καὶ τὴν Λουίζιαναν ἐπὶ τοῦ Μισσισσιππῆ.

'Ο στρατὸς

Συνέπεια τῆς οἰκονομικῆς ἀκμῆς ἦτο ἡ μεγάλη στρατιωτικὴ ἴσχυς τοῦ Λουδοβίκου. 'Ο βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἐπὶ δεκαετίας ἦτο διπλουσιώτερος ἥγεμὼν τῆς Εὐρώπης. 'Εδημιούργησεν ἴσχυρὸν στράτον, ὃ ὁποῖος ἦτο τὸ στήριγμα τῆς ἀποιλύτου μοναρχίας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τῆς ἐπιβολῆς εἰς τὸ ἔξωτερικόν. 'Οργανωτής τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ ἦτο ὁ Λουβοί (Louvois).

'Η στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Γαλλίας ἐπὶ Λουδοβίκου ἀνῆλθεν εἰς 220 χιλιάδας ἄνδρας, ἐνῷ ἡ χώρα δὲν εἶχε περισσοτέρους ἀπὸ 15 - 20 ἑκατομ. κατοίκους. Οἱ στρατιῶται ἦσαν, ὅπως εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, μισθωτοί. 'Αλλ' ὁ Λουδοβίκος ἐστρατολόγει μόνον Γάλλους, ιδίως χωρικούς. 'Ο γαλλικὸς στρατὸς ἦτο προτιγμένος πολὺ ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόφεως (πυροβολικόν, τελειότερα ὅπλα, συνένωσις πυροβόλου, ὅπλου καὶ λόγχης). 'Αντιθέτως εἰς ἀνωτέρας θέσεις τοῦ στρατοῦ ὁ Λουδοβίκος μετεχειρίσθη μόνον εὐγενεῖς. 'Ο στρατὸς ἦτο καθαρῶς βασιλικός, ὁ ίδιος ὁ βασιλεὺς διώριζε τοὺς ἀξιωματικούς καὶ ἐμισθοδότει αὐτοὺς ἐκ τοῦ ταμείου του.

'Ο Λουδοβίκος ἀπέκτησε πολλοὺς ὄνομαστοὺς στρατηγούς, ὅπως

τὸν Condé, Turenne, Luxembourg, Catinat κ.ἄ., καθώς καὶ τὸν διάσημον μηχανικὸν Vauban, ὁ ὅποιος ὠχύρωσε τὰ βόρεια καὶ ἀνατολικὰ σύνορα τοῦ κράτους μέ νέου τύπου ὁχυρώματα, χαμηλὰ καὶ παχέα, καλυπτόμενα μὲ πυκνὸν χῶμα καὶ χλόγην. Ἡ Γαλλία ἐπὶ Λουδοβίκου ἀπέκτησεν ἐπίσης σημαντικὴν ναυτικὴν δύναμιν.

Τὰ θρησκευτικά. Ἀνάκλησις τοῦ διατάγματος τῆς Νάντης

‘Ο Λουδοβίκος ἤθελε νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὴν ἑκκλησίαν, διότι εἶχε τὴν γνώμην ὅτι ἔπρεπεν εἰς τὴν Γαλλίαν νὰ βασιλεύῃ μία πίστις, εἰς βασιλεύς καὶ εἰς νόμος (un roi, une loi, une foi). Διὰ τοῦτο ἤλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Πάπταν, τοῦ ὅποίου ἦθέλησε νὰ περιορίσῃ τὸ δικαίωμα εἰς τὴν Γαλλίαν, ὡς πρὸς τὸν διορισμὸν τῶν ἐπισκόπων. Ὁ βασιλεὺς ἐστηρίχθη ἐπὶ σημαντικοῦ μέρους τοῦ γαλλικοῦ κλήρου καὶ πρόθυμον ἀπολογητὴν τῆς ἑκκλησιαστικῆς πολιτικῆς του εἶχε τὸν δύναμαστὸν ρήτορα καὶ συγγραφέα Μποσσούε (Bossuet).

Ἀπάνθρωπος καὶ συγχρόνως ἀσύνετος ἦτο ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Λουδοβίκου πρὸς τοὺς καλβινιστάς. Παρακινούμενος ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ κλήρου, ἰδίως ὑπὸ τῶν Ἱησουνίτῶν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκριζώσῃ τὴν αἵρεσιν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν. Ἀφοῦ μετεχειρίσθη πολλὰ βίαια μέτρα κατ’ αὐτῶν, ἀνεκάλεσε τὸ Διάταγμα τῆς Νάντης (1685). Οἱ καλβινισταὶ ἦσαν ἔπρεπε νὰ δεχθοῦν τὸν καθολικισμὸν ἢ νὰ ἐγκαταστείψουν τὸ ἔδαφος τῆς Γαλλίας. Τὴν διατάγὴν ουνώδευσαν ἀπάνθρωπα καὶ ἔξευτελιστικὰ μέτρα. Χιλιάδες καλβινισταί, ὑπὲρ τὰς 100 χιλιάδας, ἄφησαν τὴν πατρίδα των. Ὁ

54. Ὁ Μποσσούε
(Παρίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου)

βασιλεὺς ἐφάνη ὅτι ἐθριάμβευσε καὶ μετ' αὐτοῦ ἐπανηγύριζεν ὁ καθολικὸς κλῆρος.

'Αλλ' ἡ ἀνάκλησις τοῦ Διατάγματος τῆς Νάντης (Révocation de l' Edit de Nantes) ἦτο καταστρεπτική διὰ τὴν Γαλλίαν καὶ εἶχε διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης συνεπείας, τὰς ὅποιας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προΐδῃ τις. Οἱ Οὐγενότοι διεσκορπίσθησαν εἰς τὰς διαφόρους χώρας, ἴδιως εἰς τὰς ὁμοδόξους, φέροντες τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιμέλειάν των εἰς αὐτάς, διότι πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν ἄριστοι τεχνῖται. Εἰς τὴν Πρωσίαν μόνον ἐγκατεστάθησαν ὑπὲρ τὰς 20 χιλιάδες, οἱ διποῖοι ἐδημιούργησαν πυρῆνα τεχνικῆς, βιομηχανικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως.

Οἱ ἔγγράμματοι, οἱ λόγιοι, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν 'Ολλανδίαν καὶ τὴν 'Αγγλίαν. 'Ο θρησκευτικὸς ζῆλος καὶ τὸ πάθος κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ἔκαμαν αὐτοὺς καλοὺς συγγραφεῖς. 'Επι τεφαλῆς αὐτῶν ἦτο διερίφημος Πιέρ Μπάιλ (Pierre Bayle, 1647 - 1706), δημοσιογράφος, σατιριστής, καὶ φιλόσοφος. Αὗτοὶ ἔξεδωκαν ἐφημερίδας, περιοδικά, καὶ βιβλία, διὰ τῶν διποίων ἥνοιξαν σφοδράν πολεμικὴν κατὰ τοῦ Λουδοβίκου καὶ διέσυραν αὐτὸν καὶ τὸ καθεστώς του. Στήριγμα είχον τὸν ἀντίπαλόν του βασιλέα τῆς 'Αγγλίας Γουλιέλμον τῆς 'Ορανίας καὶ τὸ μίσος, τὸ διποίον ἀπέλυσαν εἰς τὴν Εὐρώπην οἱ πόλεμοι τοῦ Λουδοβίκου.

Θάνατος τοῦ Λουδοβίκου (1715)

'Ο Λουδοβίκος ΙΔ' ἀπέθανεν 77 ἔτῶν, τὸ 1715, ἀφοῦ

55. 'Ο δρός τοῦ βασιλέως
(Χαλκογραφία τῆς ἐποχῆς)

έμεινεν είς τὸν θρόνον 72 ἔτη καὶ ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν 54 ἔτη.

Οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτὸς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, δὲ βασιλεὺς ἡ σύντομη περίοδος τῆς κατεστραμμένης, ὥσπερ ὁ Φίλιππος Β' τὴν Ἰσπανίαν πρὸ ἑκατὸν ἔτῶν. Ἐδαπάνησε κολοσσιαῖα ποσὰ διὰ νὰ ἴκανοποιήσῃ τὰς δρέξεις του. Ἀπὸ τοῦ 1689 διεξῆγε διαρκῆ πόλεμον κατὰ τῆς Εὐρώπης, ἐνῷ αἱ δαπάναι διὰ τὰς οἰκοδομάς, τὰ δῶρα εἰς τοὺς εύνοουμένους καὶ διὰ πολυτελῆς βίος τῆς αὐλῆς ἐσπατάλησαν μυθώδη ποσά.

Ἡ ἀκαταλόγιστος φορολογία ἀπεμύζησε τὸ αἷμα τῶν χωρικῶν, ἡ καταδίωξις τῶν Οὐγενότων ἐστέρησε τὴν χώραν τεχνιτῶν καὶ κατέστρεψε τὴν βιομηχανίαν. Οἱ βίοι εἰς τὴν ὑπαιθρὸν ἤτο θλιβερός. Εἰς πολλὰ μέρη οἱ χωρικοὶ μόλις εύρισκον ἄρτον καὶ εἰς ὅλην τὴν Γαλλίαν παρετηρήθη ἐλάττωσις πληθυσμοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ λαὸς ἤσθάνθη ἀνακούφισιν, διότι ἔμαθε τὸν θάνατόν του, καὶ ηὔχαριστήθη, διότι ἔληξεν ἡ μακρὰ βασιλεία του.

Κ Ε Φ Α Λ Α I O N Θ'

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑΝ

Πολιτική ἀνάπτυξις τῆς Ἀγγλίας

ΑΓΓΛΙΚΟΣ λαὸς ἀνεπτύχθη πολιτικῶς ἐνωρίτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Ἡδη κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων ἐτέθησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν αἱ βάσεις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος.

Τὸν 17ον αἰῶνα οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Στούαρτ βασιλεῖς ἐπεχείρησαν, ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τῶν γάλλων βασιλέων, νὰ καταργήσουν τὰς ἐλευθερίας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ καὶ νὰ κυβερνήσουν ἀπολυταρχικῶς. Ἄλλ' οἱ Ἀγγλοὶ διὰ δύο ἐπαναστάσεων, τοῦ 1648 καὶ 1688, ἐματαίωσαν τὴν προσπάθειαν αὐτῶν.

Οὕτως ἡ χώρα διῆλθε περίοδον πολιτικῶν ἀναστατώσεων, διὰ τῶν δόποίων ἐπαγιώθη καὶ διεμορφώθη περαιτέρω τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα.

Ἄπὸ τότε ἡ Ἀγγλία, εἰρηνεύσασα καὶ εύνομουμένη, εἰσῆλθεν εἰς τὴν δόδον τῆς μεγάλης ὑλικῆς καὶ διανοητικῆς προόδου.

Τὰ δικαιώματα τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ

Ἡ πολιτικὴ ἀνάπτυξις τῆς Ἀγγλίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἥτο ούσιωδῶς διάφορος τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Οἱ βασιλεῖς αὐτῆς διετήρησαν πάντοτε μεγάλην ἴσχύν, ἐνῷ οἱ εὐγενεῖς οὐδέποτε ἀπέκτησαν κυριαρχικὰ δικαιώματα.

Ἡ βασιλικὴ ἔξουσία ὅμως ὑπεβάλλετο ἀνέκαθεν εἰς μερικοὺς περιορισμούς. Ἰδίως εἰς ζητήματα φορολογίας δι βασιλεὺς ἐπρεπε νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην τῶν φορολογουμένων. Ὁσάκις ἐπρόκειτο νὰ ἐπι-

βάλη νέον φόρον, έκαλει είς συμβούλιον τοὺς γαιοκτήμονας, τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἡγουμένους τῶν μοναστηρίων. Οὕτω διεμορφώθη τὸ πρῶτον κοινοβούλιον (Parlement) ἡ Βούλὴ τῶν Λόρδων.

"Οταν τὸν 13ον αἰῶνα ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Ἀκτήμων (1199 - 1216) ἡθέλησε νὰ κυβερνήσῃ τὴν χώραν κατὰ τὰς ὀρέξεις του, οἱ εὐγενεῖς ἔξανέστησαν καὶ ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ παραχωρήσῃ τὴν ὀνομαστὴν Magna Charta (1215), τὸν πρῶτον δηλαδὴ συνταγματικὸν χάρτην τῆς Ἀγγλίας, ὃ δόποιος ἔξησφάλιζε τὰς ἐλευθερίας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ (συγκατάθεσις διὰ τὴν φορολογίαν, προσωπικὴ ἐλευθερία, δικαίωμα ἀντιστάσεως).

Βραδύτερον ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ συμβουλεύεται ὁ βασιλεὺς, ἐπὶ οἰκονομικῶν ἴδιως ζητημάτων, ἀντιπροσώπους τῶν συμβουλίων τῶν κομητειῶν καὶ τῶν κοινοτήτων. Τοιουτοτρόπως προῆλθε δεύτερον συμβούλιον, ἡ δευτέρα ἀγγλικὴ Βουλή, ἡ Βούλὴ τῶν Κοινοτήτων, ἡ δόποια σὺν τῷ χρόνῳ ἔλαβε μεγαλυτέραν σπουδαιότητα, διότι ἀντεπροσώπευε μεγαλύτερον μέρος τοῦ λαοῦ.

Τοιουτοτρόπως ἡ βασιλεία εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐτέθη ὑπὸ τὸν νόμον, ἐνῷ ἡ βασιλεία εἰς τὴν Γαλλίαν ἦτο ὑπὲρ τὸν νόμον.

•Απολυταρχικαὶ τάσεις τῶν Στούαρτ

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ἐλισάβετ (1603), εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας προσεκλήθη ὁ βασιλεὺς τῆς Σκωτίας Ἰάκωβος, ὁ νιὸς τῆς Μαρίας Στούαρτ. Τοιουτοτρόπως ἀνῆλθεν ἡ δυναστεία τῶν Στούαρτ εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον καὶ ἡγάθησαν ὑπὸ τὸ αὐτὸν σκῆπτρον Ἀγγλία καὶ Σκωτία.

Οἱ Στούαρτ, ἀκολουθοῦντες τὰς τάσεις τῆς ἐποχῆς των, ἴδιως τὸ παράδειγμα τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας, ἐπεχείρησαν νὰ κυβερνήσουν τὴν Ἀγγλίαν ἀπολυταρχικῶς. Ἀλλὰ προσέκρουσαν εἰς τὰς συνηθείας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ καὶ ἔξήγειραν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν. Ἐπιχειρήσαντες ἀφ' ἐτέρου νὰ κανονίσουν αὐθαιρέτως τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα, ἔξηρέθισαν τοὺς ὀπαδούς καὶ τῶν δύο δογμάτων.

Διὰ τοῦτο εἶχον διαρκεῖς προστριβάς πρὸς τὸ κοινοβούλιον. Πολλάκις διέλυσαν αὐτό, ἀλλ' ἡ ναγκάσθησαν πάλιν νὰ τὸ συγκαλέσουν, διότι εἶχον ἀνάγκην χρημάτων. Ἡ τακτικὴ τῶν γενικῶν δὲν εἶχε σταθερότητα καὶ συνέπειαν.

‘Ο Ιάκωβος Α’ (1603 - 1625) είχε μεγάλην ιδέαν διὰ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. Ἐφρόνει ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἔξουσίαν ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν ὑπηκόων του.

Υἱὸς καθολικῆς, ἀνατραφεὶς εἰς τὸ καλβινικὸν δόγμα, ἥτο ἀρκετὰ ἔξυπνος καὶ μορφωμένος, ἀλλὰ στενὸς εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ σχολαστικός. Ἰδίως ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἀρμόδιον εἰς τὰ θεολογικὰ ζητήματα. Διὰ νὰ κανονίσῃ τὰ θρησκευτικά, ἐστηρίχθη εἰς τὴν ἀγγλικὴν ἐκκλησίαν, τῆς ὅποιας ἥτο ἀρχηγός, καὶ ἐπίεσε τοὺς καθολικούς καὶ πουριτανούς Οἱ καθολικοί, κατόπιν σκοτεινῆς συνωμοσίας, ὅποδοθείστης εἰς αὐτούς, κατεδιώχθησαν ἀπηνέστατα. Ἐναντίον τῶν πουριτανῶν, οἱ ὅποιοι δὲν ἦθελον ἐπισκόπους, ἐπίσημα προσευχῆτάρια καὶ διασκεδάσεις τῆς Κυριακῆς, ἔλαβε τοιαῦτα μέτρα, ὡστε μετηνάστευσαν οὗτοι ὁμαδικῶς εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ ἴδρυσαν τὰς πρώτας ἀγγλικάς ἀποικίας. ‘Ο Ιάκωβος διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς προστριβάς πρὸς τὸ Κοινοβούλιον καὶ ἐσώρευσε σφάλματα, τὰ ὅποια ἐπλήρωσε ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον νίὸς του Κάρολος ὁ Α’.

‘Ο Καρόλος Α’ (1625 - 1649) ἥτο διάφορος τοῦ πατρός του. Εὔκινητος, ὠραῖος καὶ ἵπποτικὸς τὴν ἐμφάνισιν, κατὰ βάθος ἥτο ἀδύνατος χαρακτήρα καὶ δὲν ἀπέφευγε τὸ ψεῦδος. Ἐπολιτεύθη κακῶς, ὅπις ὁ πατήρ του. Διέλυσεν ἐπανειλημμένως τὸ Κοινοβούλιον, ἐκυβέρνησεν ἐπὶ ἔνδεκα ἔτη ἀπολυταρχικῶς, ἀλλ’ ὅταν τέλος ἤναγκάσθη νὰ συγκαλέσῃ τὸ ὄνομασθὲν Μακρὸν Κοινοβούλιον, ἔνεκα τῆς μακρᾶς διαρκείας (1640 - 1653), προσέκρουσεν εἰς σφοδρὰν ἀντίδρασιν. Ἡ βουλὴ κατεδίκασεν εἰς θάνατον ὑπουργούς τοῦ βασιλέως, οἱ ὅποιοι ἦσαν συνένοχοι εἰς τὰ ἀπολυταρχικὰ μέτρα καὶ

56. Κάρολος Α'

(Βὰν Ντάϊκ, Παρίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου)

τὰς θρησκευτικὰς καινοτομίας. 'Ο Κάρολος, ἥλθε τέλος εἰς φανερὰν ρῆξιν πρὸς τὸ Κοινοβούλιον καὶ ἔξηλθεν εἰς τὴν ὑπαιθρὸν διὰ νὰ ὀργανώσῃ τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ.

'Η ἐπανάστασις τοῦ 1648. Κρόμβελ

Οὕτως ἥρχισεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ βασιλέως καὶ Κοινοβουλίου. Μετὰ τοῦ βασιλέως ἐτάχθησαν οἱ εὐγενεῖς, οἱ ὄπαδοι τῶν ἐπισκόπων καὶ ἐν γένει αἱ δυτικαὶ καὶ βόρειοι ἐπαρχίαι, ἐνῷ τὸ πολυπληθέστερον καὶ πλουσιώτερον μέρος τῆς Ἀγγλίας, τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ νότιον, ὑπεστήριξε τὸ Κοινοβούλιον. 'Ο στρατὸς τοῦ βασιλέως ἦτο μαχιμώτερος, διότι ἀπετελεῖτο ἀπὸ εὐγενεῖς ἵππεις, ἔξησκημένους καὶ τολμηρούς, καὶ τὸ ἱππικὸν ἀπετέλει ἀκόμη τὴν κυρίαν δύναμιν τοῦ τότε στρατοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ στρατὸς τοῦ Κοινοβουλίου, ὁ ὅπιος ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀστοὺς μὴ ἔξησκημένους εἰς τὸν πόλεμον, εἶχε πολλὰς ἀποτυχίας.

Τότε ὁ Κρόμβελ, βουλευτής καὶ ἀξιωματικὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κοινοβουλίου, εἰσήγαγε νέαν τακτικήν. Κατήρτισεν ἱππικὸν ἀπὸ δρεινούς πουριτανούς, φανατισμένους εἰς τὴν πίστιν των, οἱ ὅπιοι δὲν ἐπολέμουν, ὅπως οἱ μισθοφόροι, διὰ τὸ χρῆμα, ἀλλὰ ἀπὸ ἀφοσίωσιν εἰς τὴν θρησκείαν. Οἱ πολεμισταὶ αὐτοί, ὅπως καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ λαοῦ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἡσθάνοντο βαθεῖαν ἀποστροφὴν πρὸς πᾶν καθολικόν. 'Ο Κρόμβελ κατώρθωσε νὰ διεγείρῃ τὸ θρησκευτικὸν αἰσθημα μὲ βίον αὐστηρόν, μὲ προσευχάς, μὲ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ μὲ ἄσματα τοῦ ψαλτηρίου. 'Ο στρατὸς αὐτὸς δὲν ἤργησε νὰ φανῇ ἀνώτερος ἀπὸ τὸν στρατὸν ἦτον βασιλέως. 'Ο Κρόμβελ διωρίσθη στρατηγός καὶ ἐνίκησε τὸν βασιλέα, ὁ ὅπιος ἤναγκασθη νὰ καταφύγῃ εἰς Σκωτίαν. 'Αλλ' οἱ Σκῶτοι παρέδωκαν αὐτὸν εἰς τὸ ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον.

'Ο Ὀλιβιέρος Κρόμβελ (Olivier Cromwell, 1599 - 1658) ἦτο υἱὸς εὐπόρου γαιοκτήμονος, μεγαλόσωμος καὶ ρωμαλέος, δραστηριώτατος, μὲ αύστηρὰν φυσιογνωμίαν καὶ ρήτωρ νευρώδης. Ἐνεπνέετο ἀπὸ θερμὸν θρησκευτικὸν ζῆλον καὶ διετήρει τὴν ὡμότητα τῆς ἀγγλικῆς φυλῆς κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους. 'Ανεδείχθη ὅξιος ὀργανωτής καὶ διπλωμάτης ὀξυδερκής, ὡστε νὰ θεωρῆται ἀπὸ τοὺς θεμελιωτὰς τοῦ ἀγγλικοῦ μεγαλείου.

Τοιουτοτρόπως ἐπεκράτησε τὸ Κοινοβούλιον. Δὲν ἤργησεν ὅμως

νὰ ἔλθῃ εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν νικητὴν στρατηγόν. Ἡ πλειοψηφία τοῦ Κοινοβουλίου ἦτο ἐναντίον τοῦ Κρόμβελ καὶ ἤθελε νὰ περιορίσῃ τὰς αὐθαιρεσίας του. Ἐκεῖνος εἰσῆλθε μὲ τὸν στρατόν του εἰς τὸ Λονδῖνον καὶ ἀπέβαλε τοὺς ἀντιπολιτευομένους ἀπὸ τὴν Βουλήν. Τοῦτο ὠνομάσθη κάθαρσις τοῦ Κοινοβουλίου καὶ τὸ οὔτως ἀκρωτηριασθὲν σῶμα Κολοβὸν Κοινοβούλιον (Rump-Parlement), κατὰ τὴν σκωπτικὴν τάσιν τῶν χρόνων ἐκείνων. “Υπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ωρίμασεν εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ ἡ Ἰδέα, ὅτι πᾶσα κυριαρχία στηρίζεται εἰς τὸν λαὸν καὶ πηγάζει ἀπὸ τὸν λαόν. Τοιουτοτρόπως ἐγεννήθη, ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἀξιώμα τῆς ἐλέως Θεοῦ κυριαρχίας, τὸ ἀξιώμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ.

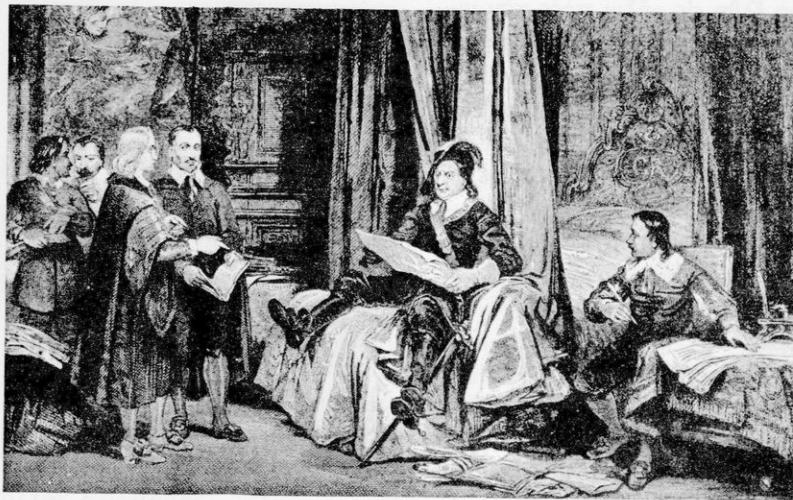
‘Ο Βασιλεὺς εἰσῆχθη εἰς δίκην πρὸ ἐκτάκτου στρατοδικείου, κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ὡς τύραννος, προδότης καὶ ἐχθρὸς τοῦ λαοῦ, καὶ ἀπεκεφαλίσθη (1649).

‘Η Δημοκρατία (1649 - 1660)

‘Η μερίς, ἡ ὅποια εἶχε γίνει κυρία τῆς καταστάσεως μετὰ τοῦ Κρόμβελ, ἀπετέλει μειοψηφίαν. ‘Αλλ’ ἔδειξε μεγίστην δραστηριότητα καὶ διετηρήθη ἐπὶ ἐνδεκα ἔτη εἰς τὴν ἀρχὴν. Ἡ Ἀγγλία ἀνεκπρύχθη δημοκρατία, ἡ ‘Ανω Βουλὴ διελύθη, ἀνετέθη δὲ εἰς ἐκτακτὸν συμβούλιον ἡ κυβέρνησις. ‘Αλλ’ ἐπειδὴ ἡ Σκωτία καὶ ἡ Ἰρλανδία δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπανάστασιν, ὁ Κρόμβελ ἀπεβιβάσθη μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἰρλανδίαν καὶ κατέπνιξεν εἰς τὸ αἷμα τὴν ἀντίστασιν. Ἐπίστης κατεστάλη ἡ ἔξεγερσις τῆς Σκωτίας.

57. ‘Ο Κρόμβελ
(κατὰ προσωπογραφίαν τοῦ 1657,
Λονδῖνον, ‘Εθνικὴ Πινακοθήκη)

58 'Γ Κρόμβελ συνομιλῶν μὲ τοὺς δικηγόρους
(Λονδῆνον, Πινακοθήκη)

Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτάς, ὁ Κρόμβελ ἔγινε κύριος τῆς καταστάσεως καὶ ἤρχισε νὰ ἐργάζεται πρὸς ἔξυψωσιν τῆς δυνάμεως τῆς Ἀγγλίας.

Ἐπειδὴ ἡ ὄλλανδικὴ δημοκρατία ὑπεστήριξε τοὺς ἀγγλούς βασιλόφρονας, ὁ Κρόμβελ ἐστράφη κατ' αὐτῆς. Τὸ 1651, τὸ Κοινοβούλιον ἐψήφισε τὴν περίφημον περὶ ναυτιλίας πρᾶξιν, ἡ ὅποια ἀπηγόρευεν εἰς ἔξενα πλοῖα νὰ μεταφέρουν εἰς ἀγγλικούς λιμένας προϊόντα ἄλλα ἑκτὸς τῶν ἐν τῇ ἴδιᾳ χώρᾳ παραγομένων. Τοῦτο ἔβλαππεν ἰδίως τὴν ὄλλανδικὴν ναυτιλίαν, ἡ ὅποια τότε διεξῆγε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον τῆς ὑφῆλιου. Διὰ τοῦτο ἡ Ὁλλανδία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλ' ὁ ἀγγλικὸς στόλος εἶχε σειρὰν ἐπιτυχιῶν καὶ ἡ Ὁλλανδία ἦν αγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν πρᾶξιν τῆς ναυτιλίας.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Κρόμβελ διέλυσε βιαίως τὸ Κολοβὸν Κοινοβούλιον καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ἀνηγόρευσαν αὐτὸν ἀνώτατον ἀρχοντα Ἰσοβίως, ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ Λόρδου Προστάτου (Lord Protector). Ὁ Κρόμβελ ἀπέκτησε μεγίστην δύναμιν καὶ ἐκβέρνα τὴν χώραν ὡς δικτάτωρ μὲ συμβούλιον, τοῦ ὅποίου αὐτὸς

διώριζε τὰ μέλη. 'Η Ἀγγλία κατέστη ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἴσχυρότερον διαμαρτυρόμενον κράτος, αἱ δὲ αὐλαὶ τῆς Εὐρώπης ἐζήτουν τὴν συμμαχίαν του, μολονότι ὅπερεστρέφοντο αὐτὸν ὡς βασιλοκτόνον.

'Ο Κρόμβελ ἀπέθανε τὸ 1658 καὶ τὸν διεδέχθη ὁ νίος του Ριχάρδος Κρόμβελ ὡς λόρδος προστάτης. Ἀλλά, λεπτὸς καὶ εὔγενής ἐκ φύσεως, δὲν εἶχεν οὔτε σθένος οὔτε τὰ ἀρχικὰ προσόντα τοῦ πατρός του. Διὰ τοῦτο παρηγήθη οἰκειοθελῶς.

Παλινόρθωσις τῶν Στούαρτ

Τότε ὁ στρατηγὸς Μούνκ (Monk), ὁ ὄποιος εἶχε καταστεί-λει νέαν ἐπανάστασιν τῆς Σκωτίας, ἔβαδισε μετὰ τοῦ στρατοῦ του κατὰ τῆς πρωτεουόστης, εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ ἐτάχθη πρὸς τὸ μέρος τῆς πλειοψηφίας, ἡ ὥποια ἐπεθύμει τὴν κατάλυσιν τῆς στρατοκρατίας καὶ τὴν παλινόρθωσιν τῆς βασιλείας. Τὸ νέον Κοινοβούλιον ἐκάλεσεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Κάρολον Β', τὸν ὄποιον ὁ λαὸς ἐδέχθη μὲ ζωηρὰς ἐκδηλώσεις χαρᾶς.

'Αλλ' οἱ Στούαρτ δὲν εἶχον συνετισθῆ ἐις τὴν ἔξορίαν. 'Ο Κάρολος Β' καὶ ὁ ἀδελφός του 'Ιάκωβος Β' ἐτανέλαβον τὰ σφάλματα τῶν προκατόχων καὶ ὑπερέβησαν αὐτά. Ἐπειδὴ ἔζησαν ὡς φυγάδες εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', εἶχον προσοικειωθῆ τὰς συνθηέιας τῆς γαλλικῆς αὐλῆς καὶ ἥθελον νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τοὺς ἀπολυταρχικοὺς τρόπους καὶ τὸν αὐλικὸν βίον τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ἐκτὸς τούτου, εἰργάσθησαν ἀναφανδὸν ὑπὲρ τοῦ καθολικοῦ δόγματος.

'Η βασιλεία τοῦ Καρόλου Β' διῆλθε μὲ συνεχεῖς προστριβὰς πρὸς τὸ Κοινοβούλιον. 'Ο Κάρολος εἰργάσθη διὰ νὰ βελτιώσῃ τὴν θέσιν τῶν καθολικῶν. 'Αλλὰ τὸ Κοινοβούλιον ἐψήφισεν ὅτι μόνον ὄπαδοὶ τῆς ἐπισκοπικῆς ἐκκλησίας διορίζονται εἰς δημοσίας θέσεις. 'Ολίγον βραδύτερον ἐψήφισε τὸν περίφημον νόμον *Habeas corpus*, ὁ ὄποιος ἔξησφάλιζε τοὺς πολίτας ἀπὸ τὴν αὐθαίρετον φυλάκισιν, διότι κατήργησε τὴν προφυλάκισιν, ὁρίσας ὅπως πᾶς πολίτης συλλαμβανόμενος προσάγεται εἰς δίκην ἐντὸς είκοσιτεσσάρων ὥρῶν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς πολιτικῆς διαμάχης ἐμορφώθησαν τὰ δύο μεγάλα κόμματα τοῦ ἀγγλικοῦ Κοινοβουλίου, τὰ ὄποια ἐπὶ δύο καὶ πλέον αἰῶνας ἐκυβέρνησαν τὴν Ἀγγλίαν, τὸ κόμμα τῶν

φιλοβασιλικῶν, οἱ δόποῖοι ὡνομάσθησαν Τόρις (Toris, οἱ σημερινοὶ συντηρητικοὶ) καὶ τὸ κόμμα τῶν συνταγματικῶν, οἱ δόποῖοι ὡνομάζοντο Οὐΐξ (Whigs, οἱ σημερινοὶ φιλελεύθεροι).

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1688

‘Ο διαδεχθεὶς τὸν Καρολὸν Β’ ‘Ιάκωβος Β’ ὑπεστήριξεν ἀναφανδὸν τὸν καθολικισμόν, ἐπέτρεπεν ἐπισήμως τὴν καθολικὴν λειτουργίαν καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὰ ὑψιστα ἀξιώματα καθολικούς. ‘Ο λαὸς ἥλπιζεν ὅτι θὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰς ὑπερβασίας αὐτᾶς μὲ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως, διότι αἱ δύο θυγατέρες τοῦ Ἱάκωβου, αἱ δόποῖαι ἔμελλον νὰ διαδεχθοῦν αὐτόν, ἡσαν διαμαρτυρόμεναι. ’Αλλά, παρὰ προσδοκίαν, ἡ βασίλισσα ἐγέννησεν νίον, ὁ δόποιος ἀσφαλῶς θὰ ἀνετρέφετο εἰς τὸ καθολικὸν δόγμα. Τότε συνενοίηθησαν Τόρις καὶ Οὐΐξ καὶ προσεκάλεσαν εἰς τὸν θρόνον τὴν μεγαλυτέραν κόρην τοῦ Ἱάκωβου Μαρίαν καὶ τὸν σύζυγόν της Γούλιέλμον τῆς Ὀλλανδίας, τὸν κυβερνήτην τῆς Ὀλλανδίας. Καὶ ὅταν ἐκεῖνοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς Ἀγγλίαν, ὅλη ἡ χώρα προσεχώρησεν εἰς αὐτοὺς καὶ ὁ Ἱάκωβος ἔφυγεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου ὁ Λουδοβίκος τὸν ἐδέχθη ἡγεμονικῶς.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1688 ἦτο ἔργον τῆς εὐπορούστης τάξεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1648, ἡ δόποια εἶχε προέλθει ἀπὸ τὰ λαϊκὰ στρώματα. Διὰ τοῦτο ἡ δευτέρα ἐπανάστασις ἐστερεώθη καὶ οἱ Ἀγγλοί τὴν ὡνόμασαν ἐν δοξον ἐπανάστασιν.

‘Ο Γουλιέλμος καὶ ἡ Μαρία ἔγιναν βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας, ἀφοῦ ὑπέγραψαν τὴν Διακήρυξιν τῶν Δικαιωμάτων (Bill of rights), διὰ τῆς δόποιας ἔξησφαλίζοντο τὰ συνταγματικὰ δικαιώματα τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ (1688). Ἡ διακήρυξις εἶναι συμβόλαιον μεταξὺ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ βασιλέως, ὁ δόποιος δὲν δικαιοῦται, χωρὶς ἔξουσιοδότησιν τοῦ Κοινοβουλίου, νὰ ἀναστείλῃ ἢ νὰ ἐκτελέσῃ τοὺς νόμους, νὰ ἐπιβάλῃ νέους φόρους ἢ νὰ συλλέξῃ στρατεύματα. Αἱ δύο Βουλαὶ πρέπει νὰ συγκαλῶνται κανονικῶς καὶ νὰ ἀποφασίζουν χωρὶς νὰ παρεμβάλλωνται κωλύματα εἰς τὸ ἔργον των. ’Επιτρέπεται ἡ ἐλευθέρα δισκησις ὅλων τῶν δογμάτων, τὰ ὄποια προηλθον ἀπὸ τὴν μεταρρύθμισιν. ‘Ο βασιλεὺς ὑποχρεοῦται κατὰ τὴν στέψιν του νὰ ὀρκίζεται ὅτι θὰ διατηρήσῃ τὸν προτεσταντισμὸν καὶ τοὺς θεμελιώδεις νόμους.

‘Ο Κοινοβουλευτισμός

Αἱ ἀρχαὶ αὐταὶ ἐτέθησαν εἰς ἑφαρμογήν, χωρὶς πολλοὺς κλονισμούς, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Γουλιέλμου Γ' (1689 - 1702) καὶ τῆς Ἀννης (1702 - 1714).

Ἡ ἐκτελεστικὴ ἔξουσία ἡσκήθη ὑπὸ ὑπουργῶν ὑπὲυθύνων πρὸ τοῦ Κοινοβουλίου. Ἀπὸ τοῦ 1694 ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ λαμβάνῃ διβασιλεύς τοὺς ὑπουργούς του ἀπὸ τὸ πλειοψηφοῦν εἰς τὴν Βουλὴν κόμμα. Δύο μεγάλα, ἵσχυρῶς ὡργανωμένα κόμματα, οἱ Οὐίξ καὶ οἱ Τόρις, παρακάθηνται εἰς τὴν Βουλήν, τὸ ἐν εἰς τὴν ἔξουσίαν καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν. Καὶ τὰ δύο εἰναι ὀλιγαρχικά, ἀντιπροσωπεύουν τὴν μεγάλην ἰδιοκτησίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν, ἀλλὰ προστατεύουν μαζὶ μὲ τὰ ἴδιαίτερα συμφέροντά των καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους.

Ἡ Ἀγγλία πρώτη ἔγινε συνταγματικὴ καὶ κοινοβουλευτικὴ μοναρχία.

Γουλιέλμος Γ' (1689 - 1702)

“Οταν ἐκλήθη εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας ὁ Γουλιέλμος, ἢτο ἥδη ἀνὴρ μεγάλης δράσεως καὶ φήμης. Ἀρκετὰ καλὸς στρατηγός, ἔξαιρετος διπλωμάτης, ἐδοξάσθη κυρίως εἰς τὴν ἀμυναν τῆς Ὀλλανδίας κατὰ τῆς γαλλικῆς εἰσβολῆς καὶ διετέλεσεν εἰς ὅλην τὴν ζωήν του, διδραστήριος καὶ ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ἡ ψυχὴ τῆς ἀντιπολιτεύεσεως κατὰ τῆς καταπληκτικῆς πολιτικῆς του καὶ πρόμαχος τῆς προτεσταντικῆς ὑποθέσεως.

Ἀπέκρουσεν ἀπόπειραν τοῦ Ἰακώβου Β', ὁ ὅποιος ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου καὶ ἔχων ὀρμητήριον τὴν καθολικὴν Ὀλλανδίαν, ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Σκωτίαν, διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον του.

Ἡ πρᾶξις τῆς διαδοχῆς. Ἡ βασίλισσα Ἀννα (1702 - 1714)

Ἡ Μαρία, σύζυγος τοῦ Γουλιέλμου Γ' καὶ πρωτότοκος κόρη τοῦ Ἰακώβου Β', ἀπέθανε τὸ 1695 καί, ἐπειδὴ ἡ δευτέρα κόρη τοῦ ἴδιου Ἀννα ἦτο ἄστεκνος, τὸ Κοινοβούλιον διὰ τῆς Πράξεως τῆς Διαδοχῆς (1701) ἀπέκλεισεν ἐκ τοῦ θρόνου τὸν καθολικὸν υἱὸν

τοῦ Ἰακώβου καὶ ὥρισε διάδοχον πρῶτον τὴν "Ανναν καὶ μετ'" αὐτὴν τὴν ἔγγονήν τοῦ Ἰακώβου Α' Σοφίαν, ἡ ὅποια εἶχε συζευχθῆ τὸν ἐκλέκτορα τοῦ 'Αννοβέρου τῆς Γερμανίας.

Μετὰ τὸν Γουλιέλμον Γ' ἐβασίλευσεν ἡ "Αννα Στούαρτ, ὅπως λέγεται, τῆς ὅποιας τὴν σύντομον βασιλείαν μὲ εὐχαρίστησιν ἐνθυμοῦνται οἱ "Αγγλοι.

Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς βασιλείας της, ἡ ὅποια εἶναι ἡ μακροτέρα καὶ ἐνδοξότερα, ἡ βασίλισσα εύρισκεται ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν Οὐίξ καὶ διευθύνεται ἀπὸ τὴν δούκισσαν τοῦ Μάρλμπορω (Marlborough). 'Ο πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Ἰσπανίας εἶχεν ἀρχίσει ὅταν ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον. Ἐδέχθη νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' συνασπισμόν. Διπλωμάτης καὶ στρατηγός της ἦτο ὁ σύζυγος τῆς εὐνοούμενης της Μάρλμπορω, ὁ ὅποιος ἀνεδείχθη ἔχοχος στρατηγός. Οἱ "Αγγλοι εἶχον μεγάλας ἐπιτυχίας κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας. Ἀπὸ τὴν τελευταίαν ἀφήρεσαν τὸ Γιβραλτάρ, τὸ ὅποιον εἶναι ἡ κλεις τῆς Μεσογείου εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ καὶ τὸ ὅποιον κατέχουν ἕκτοτε (1704). Συγχρόνως κατέστησαν σχεδὸν ὑποτελῆ τὴν Πορτογαλίαν. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἔγινεν ἡ ὁριστικὴ ἐνωσις τῆς Σκωτίας μὲ τὴν 'Αγγλίαν καὶ ἡ "Αννα ἐλαβε τὸν τίτλον τῆς βασιλίσσης τῆς Μεγάλης Βρεττανίας. Ἡ 'Αγγλία ἀπέκτησε μεγάλην οἰκονομικὴν ἀκμὴν καὶ ἀνέδειξεν ἀξιολόγους συγγραφεῖς, ὡστε ἡ βασιλεία τῆς "Αννης θεωρεῖται μία ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας περιόδους τῶν ἀγγλικῶν γραμμάτων.

Λόγοι ἔξωτερικῆς πολιτικῆς, ίδιως ἡ ἐπιθυμία της νὰ παλινορθώσῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν ἀδελφόν της Ἰάκωβον*Γ', διαμένοντα ἀπὸ τοῦ ἐκθρονισμοῦ τοῦ πατρός του εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν παρεκίνησαν νὰ διακόψῃ ἀποτόμως τὴν συνεργασίαν μὲ τοὺς Οὐίξ καὶ νὰ προσεγγίσῃ τοὺς Τόρις. Διέκοψεν ἐπίσης τὸν πόλεμον πρὸς τὴν Γαλλίαν καί, καταλλήλως ἐργασθεῖσα, ἔξησφάλισε τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Τόρις κατὰ τὰς ἐκλογάς. 'Αλλ' ἡ βασίλισσα ἀπέθανεν ἐν μέσῳ τῆς προσπαθείας ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

ΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΤΟΝ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΑ'

Τὰ αἰτια

ΟΝ 17ον αιώνα δ πόλεμος ἔξηκολούθησε νὰ είναι ἐνδημική κατάστασις, ἡ δὲ εἰρήνη βραχυχρόνιον διάλειμμα μεταξὺ τῶν συγκρούσεων.

Ο Τριακονταετής πόλεμος (1618 - 1648) εἶχεν ὡς συνέχειαν τὸν πόλεμον μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἰσπανίας (1648 - 1659) καὶ ἀπὸ τοῦ 1667 ἥρχισεν ἡ σειρὰ τῶν πολέμων τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', οἱ όποιοι ἐπλήρωσαν μετὰ διαλειμμάτων τὰς τρεῖς τελευταίας δεκαετίας τοῦ αἰώνος καὶ συνεχίσθησαν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 18ου αἰώνος. Ἡ εἰρήνη λοιπὸν κατὰ τὸν 17ον αιώνα ἐταράχθη ἐπὶ 60 περίπου ἔτη ἀπὸ διεθνεῖς περιπλοκάς.

Ἀφορμὴν εἰς τὴν σύρραξιν ἔδωσαν κατ' ἀρχὰς οἱ κυριαρχικαὶ διαθέσεις τῶν Ἀψβούργων καὶ κατόπιν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Κατὰ τῆς ἀπειλῆς τῆς ἡγεμονίας ἐνὸς ἴσχυροῦ ἀρχοντος συνησπίσθησαν αἱ ἄλλαι δυνάμεις. Ὅπως παλαιότερον ἡ Γερμανία, οὕτω καὶ ἡ Γαλλία ἐξῆλθεν ἐξηντλημένη ἀπὸ τὴν ἀσύνετον ἐπιχείρησιν τοῦ βασιλέως τῆς.

Ίσπανικὸς πόλεμος. Ἡττα τῶν Ἀψβούργων

Αἱ συμπαγεῖς κτήσεις τοῦ αὐστριακοῦ οἴκου εἰς τὴν Κεντρικὴν Εύρωπην (Αύστρια, Βοημία, Ούγγαρια) ἀπετέλουν βάσιν ἴσχυρᾶς δυνάμεως. Ἀπόλυτοι κύριοι εἰς αὐτάς οἱ Ἀψβούργοι ἐπεχείρησαν νὰ μεταβάλουν τὴν αἵρετὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Γερμανίας εἰς κληρονομικὴν μοναρχίαν. Ἐκ τούτου προῆλθεν ὁ μακρὸς καὶ περιπετειώδης Τριακονταετής πόλεμος (1618 - 1648), ὁ ὅποιος, ἔνεκα τῶν γνωστῶν ἐν Γερμανίᾳ συνθηκῶν, ἔλαβε τὴν μορφὴν σκληροῦ θρη-

σκευτικοῦ πολέμου καὶ εἰχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἤπταν καὶ ἔξασθέ-
νησιν τῶν Ἀψβούργων τῆς Βιέννης.

‘Ο βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φίλιππος Δ’, ἔγγονος τοῦ Φιλίππου Β’,
δὲν προσεχώρησεν εἰς τὴν συνθήκην τῆς Βεστφαλίας, διότι, ὀκριβῶς
κατὰ τὸ ἔτος τῆς ὑπογραφῆς της, ἡ Γαλλία ἥρχισε νὰ ταράσσεται
ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ἔξεγερσιν τῆς Fronde, τῆς δποίας ἥλπιζε νὰ
ἐπωφεληθῇ.

‘Ο πόλεμος μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἰσπανίας (1648 - 1659) ἔγινε
κυρίως εἰς τὰ βόρεια σύνορα τῆς Γαλλίας, μὲ ἀφετηρίαν τὸ Βέλγιον,
τὸ δποίον ἥτο κτῆσις Ἰσπανική. Κύριοι εἰς τὴν θάλασσαν οἱ Ἰσπανοί,
εἶχον τὴν εὐκολίαν νὰ μεταφέρουν διὰ θαλάσσης στρατεύματα καὶ
νὰ στρατολογοῦν μισθοφόρους ἀπὸ τὴν Γερμανίαν.

‘Η διπλωματία ὅμως τοῦ Μαζαρὲν κατώρθωσε, παρὰ τὴν ἀντι-
πάθειαν τῆς γαλλικῆς αὐλῆς πρὸς τὸν φονέα τοῦ Καρόλου Α’ τῆς
Ἀγγλίας, θείου τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’, νὰ προσελκύσῃ τὸν Λόρδον
Προστάτην (τὸν Κρόμβελ) καὶ συγχρόνως νὰ ἐνώσῃ τοὺς ἡγεμόνας
τῆς Δυτικῆς Γερμανίας εἰς τὴν συμμαχίαν τοῦ Ρήνου (1658). Τοιου-
τοτρόπως ἀπεκλείσθη ἡ θαλασσία ὁδὸς εἰς τοὺς Ἰσπανούς καὶ ἔξη-
σφαλίσθη ἡ οὐδετερότης τοῦ αὐτοκράτορος.

Διὰ ζωηρᾶς ἐπιθέσεως ὁ στρατηγὸς Turenne, ἐπὶ κεφαλῆς γαλ-
λικοῦ καὶ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, ἀπέκλεισεν ἡ κατέλαφεν ἐπικαίρους
θέσεις καὶ ἐβάδισε κατὰ τῶν Βρυξελλῶν. ‘Ο βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας
ἔδεχθη τὴν εἰρήνην.

‘Η Συνθήκη τῶν Πυρηναίων (7 Νοεμ. 1659) ἔξη-
σφάλισεν ἀξιόλογα ἔδαφικὰ ὠφελήματα εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἐσημεί-
ωσε τὴν δριστικήν ὑποχώρησιν τῆς Ἰσπανικῆς δυνάμεως. ‘Ο Λουδο-
βίκος ΙΔ’ συνεζεύχθη τὴν Μαρίαν Θηρεσίαν, κόρην τοῦ Φιλίππου Δ’,
ἡ δποία παρηγήθη ἀπὸ πᾶσαν ἀξίωσιν ἐπὶ τῆς διαδοχῆς τῆς Ἰ-
σπανίας, ἔναντι πληρωμῆς 500.000 ταλλήρων ἐντὸς ἔξαμήνου, ὑπο-
σχέσεως δυσεκπληρώτου διὰ τὴν οἰκονομικῶς ἔξηντλημένην Ἰσπανίαν.

Ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’

Αἱ δύο μεγάλαι δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερ-
μανίας καὶ ἡ Ἰσπανία, ἔξηλθον ἔξηντλημέναι ἀπὸ τοὺς δύο πολέμους,
τὸν Τριακονταετῆ καὶ τὸν Ἰσπανικόν. ‘Η Ἀγγλία δὲν εἶχε μόνιμον
στρατὸν καὶ ἐν μέσῳ τῆς ἀκαταστασίας, ἡ δποία ἐπεκράτει ὑπὸ τοὺς

Στούναρτ, δὲν ήτο εἰς θέσιν νὰ ἐπέμβῃ ἀποτελεσματικῶς εἰς τὰ πράγματα τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο δὲ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἔγινεν ὁ Ἰσχυρότερος ἡγεμὼν τῆς Εὐρώπης καὶ ἐκυριάρχησεν ἐπὶ μακρόν. 'Αλλ' ὁ Λουδοβίκος ἔχρησιμοποιήσει κακῶς τὴν δύναμιν του, διότι ἡθέλησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του εἰς βάρος τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἐπιβληθῇ ὡς ἀνώτατος δεσπότης εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ ἄλλοι λαοὶ συνησπίσθησαν κατ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ 23 ἑτη διεκῆγε πολέμους ἐναντίον τῆς Εὐρώπης. Κίνητρον διὰ τοὺς πολέμους ήτο ἡ ἐπιθυμία νὰ δοξασθῇ καὶ φθάσῃ τὰ φυσικὰ σύνορα, ὅπως ἔλεγον εἰς τὴν Γαλλίαν, δηλαδὴ τὸν Ρήνον. 'Ο Λουδοβίκος ὑπηρετήθη ἀπὸ ἔξοχους διπλωμάτας καὶ στρατιωτικούς. Οἱ ἔχθροί του ὠνόμασαν αὐτοὺς λητρικούς πολέμους, διότι σκοπόν είχον τὴν ἀρπαγὴν ξένων χωρῶν.

Πόλεμος περὶ διαδοχῆς τῆς Ἰσπανίας (1667 - 1668)

"Οταν τὸ 1665 ἀπέθανεν δὲ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φίλιππος Δ', δὲ Λουδοβίκος ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς κληρονομίας του, παρὰ τὴν ἐπίσημον παραίτησιν τῆς συζύγου του ἀπὸ παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τῶν Ἰσπανικῶν κτήσεων. 'Ο στρατός του εἰσῆλθεν ἀνευ ἀντιστάσεως εἰς τὰς Ἰσπανικὰς Κάτω Χώρας καὶ κατέλαβε τὴν Φλάνδραν καὶ τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν. 'Αλλ' ἡ Ὀλλανδία κατώρθωσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ Σουηδίας καὶ ἡ τριπλῆ συμμαχία ἤναγκασε τὸν Λουδοβίκον νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, ἡ ὅποια ὅμως ὑπερχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ δώδεκα στρατηγικὰς θέσεις εἰς τὰ σύνορα (Εἰρήνη Αἴξ - λα - Σαπέλ, 2 Μαΐου 1668).

‘Ο πόλεμος τῆς Ὀλλανδίας (1672 - 1678)

Διψῶν ἐκδίκησιν δὲ Λουδοβίκος, ἐστράφη κατὰ τῆς δημοκρατικῆς, καλβινικῆς καὶ ἐμπορικῆς Ὀλλανδίας. Κατώρθωσε νὰ τὴν ἀπομονώσῃ καὶ τὴν προσέβαλε μὲν πρωτοφανῇ διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δύναμιν, μὲ 90 χιλιάδας ἄνδρας, τοὺς δύοις εἴσιχυσαν 30 χιλιάδες τῶν συμμάχων γερμανῶν ἡγεμόνων. 'Η Ὀλλανδία διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον. Αἱ πόλεις ἐδέχοντο τοὺς Γάλλους χωρὶς ἀντίστασιν, φοβούμεναι τὸν βομβαρδισμόν. 'Ο Ὀλλανδικὸς λαὸς ἀνέτρεψε τὴν

59. 'Ο Γουλιέλμος τῆς Ὀρανίας
(κατὰ χαλκογραφίαν τοῦ Romain
Hooghe)

κυβέρνησιν τῶν μεγαλεμπόρων, ἐδωκε τὴν ἔξουσίαν εἰς τὸν 22ετῆ Γουλιέλμον τῆς Ὀρανίας καὶ κατέρριψε τοὺς ὑδατοφρόκτας, οἱ ὅποιοι προασπίζουν τὴν Ὀλλανδίαν ἀπὸ τὴν θάλασσαν, οὕτω δὲ ὅλη ἡ χαμηλὴ χώρα κατεκλύσθη ἀπὸ τὰ ὕδατα.

'Ο Ιούλιος (1650 - 1702) κατήγετο ἀπὸ τὸν οἶκον τῆς Ὀρανίας (Orange). Οἱ πρόγονοι του εἶχον γίνει ἐνδοξοὶ εἰς τὸν ὑπέρ ἀνεξαρτησίας ἄγωνα τῶν Κάτω Χωρῶν κατὰ τῆς Ἰσπανίας. Ἀναλαβών τὴν ἀρχὴν κατὰ τὰς κρισίμους στιγμάς, ὁ νέος Γουλιέλμος ἐκυβέρνησε τὴν Ὀλλανδίαν ἐπὶ τριάκον-

τα ἔτη καὶ ἀνεδείχθη ἔξοχος διπλωμάτης. 'Ως κυβερνήτης τῆς Ὀλλανδίας καὶ ἀργότερα, ὡς βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, ἔξηκολούθησε νὰ συνασπίζῃ διάφορα κράτη κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'.

Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Γουλιέλμου στρατὸς βραδεμβουργικὸς καὶ αὐτοκρατορικὸς ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Βεστφαλίαν καὶ μετ' ὀλίγον συνήθη συμμαχία κατὰ τοῦ Λουδοβίκου, τὴν ὅποιαν ἀπέτελεσεν διαυτοκράτωρ, ἡ Ὀλλανδία καὶ ἡ Ἰσπανία. 'Ο γαλλικὸς στρατὸς ἤναγκάσθη νὰ ἔκκενωσῃ τὴν Ὀλλανδίαν, ἀφοῦ ἐλεηλάτησεν ἀγρίως τὴν χώραν κατὰ διαταγὴν τοῦ Λουδοβίκου (manger le pays). Ἐπηκολούθησε πόλεμος εἰς τὰ διάφορα μέτωπα, νικηταὶ ἀνεδείχθησαν οἱ Γάλλοι καὶ τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου ἐπλήρωσε πάλιν ἡ Ἰσπανία, παραχωρήσασα εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας τὴν Ἐλευθέραν Κομῆτείαν καὶ συνοριακὰς θέσεις εἰς τὸ Βέλγιον (Συνθήκη Νιμέγκ, Nimègue, 10 Αὔγ. 1678).

'Ο πόλεμος τοῦ Συνασπισμοῦ τῆς Αὐγούστας (1688 - 1697)

'Ο Λουδοβίκος εἶχε κατισχύσει τοιουτοτρόπως πολεμῶν ἐναντίον τοῦ ἡμίσεος τῆς Εὐρώπης. Ἐφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεως καὶ ἐδέσποζε τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο ἐνόμισεν ὅτι ἡδύνατο νὰ

καταλάβη χώρας ἄνευ ἀντιστάσεως. Συνέστησεν ίδιαίτερα συμβούλια (Chambres de réunion), διὰ νὰ ἔξετάσουν τίνες πόλεις ἢ χῶραι εἶχον ἀποτελέσει ἀλλοτε ἐξαρτήματα τῆς Γαλλίας. Τὰ συμβούλια ταῦτα ἀνεζήτησαν παλαιοὺς τίτλους, ἐκ τῶν ὅποιών τινὲς ἀνήρχοντο μέχρι Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ βασιλέως Δαγοβέρτου. ‘Ο Λουδοβίκος κατελάμβανε διὰ τοῦ στρατοῦ ἐν πλήρει εἰρήνῃ τὰς ἐπιδικαζομένας εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν συμβουλίων πόλεις. Οὕτω κατέλαβε κατ’ ἀρχὰς δέκα πόλεις τῆς Ἀλσατίας, κατόπιν τὸ Στρασβούργον (1681), χώρας ἀντηκούσας εἰς τὴν Γερμανικὴν Αὐτοκρατορίαν. ’Αλλ’ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἥτο ἀπησχολημένος, λόγω τῶν ταραχῶν τῆς Ούγγαριας καὶ τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμου, καὶ δὲν ἦδυνήθη ν’ ἀντιταχθῆ κατὰ τοῦ Λουδοβίκου.

‘Ο Λουδοβίκος δὲν ἤργησε νὰ εύρεθῇ πρὸ δευτέρου συνασπισμοῦ, εἰς τὸν ὅποιον ἀφορμὴν ἔδωκεν, ὅπως πιάντοτε, ὁ Ἰδιος, διότι, διεκδικῶν τὴν κληρονομίαν τοῦ ἀποθανόντος ἐκλέκτορος τοῦ Παλατινάτου ὑπέρ τῆς Ἐλισάβετ Σαρλόττε (Charlotte), συζύγου τοῦ ἀδελφοῦ του, καὶ ἀδελφῆς τοῦ ἐκλέκτορος, κατέλαβε τὴν χώραν. Τοιουτορόπως ἤρχισεν ὁ τρίτος ληστρικὸς πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου. ’Αλλὰ τὰ πράγματα ἐστράφησαν αἰφνιδίως κατὰ τοῦ Λουδοβίκου, διότι, κατόπιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἔξεδιώχθη ὁ φίλος του βασιλεὺς Ἰάκωβος Β’ καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Γουλιέλμος τῆς Ὀρανίας, ὁ ὅποιος συνήνωσε κατὰ τοῦ Λουδοβίκου τὸν αὐτοκράτορα, νικητὴν ἦδη εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων, τὴν Ἀγγλίαν καὶ Ὁλλανδίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Σαρδίαν. ’Ο πόλεμος διεξήχθη εἰς διάφορα μέτωπα. Οἱ Γάλλοι, ἀναγκασθέντες νὰ ἐκκενώσουν τὸ Παλατινάτον, ἤρημωσαν τὴν χώραν κατὰ τρόπον βάρβαρον. ’Ο Λουδοβίκος διετήρησε τὰς κτήσεις, ὡς καὶ τὸ Στρασβούργον, ἀλλ’ ἡ ὁφρὺς αὐτοῦ ἐταπεινώθη.

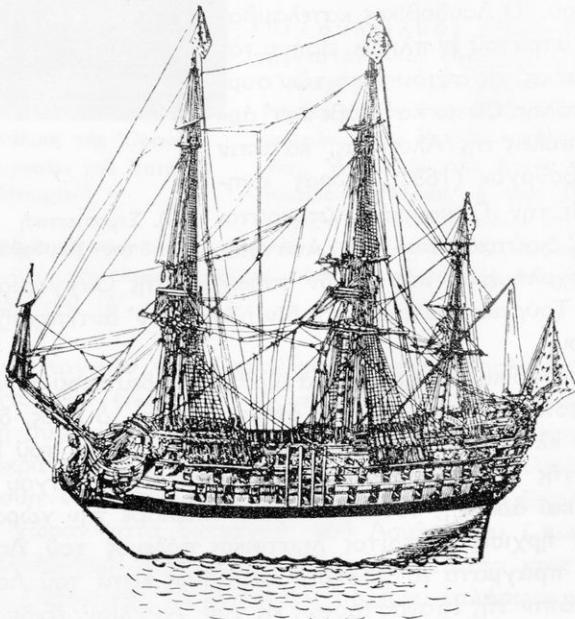

60. Στρατιωτικὴ Σημαία
τοῦ Λουδοβίκου

‘Ο πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ ‘Ισπανικοῦ θρόνου
(1701 - 1713)

‘Ο τέταρτος καὶ τελευταῖος πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου Ήπηρᾶς καταστρεπτικὸς δι’ αὐτὸν καὶ ἐσημείωσε τὴν κατάρρευσιν τῆς γαλλικῆς ὑπεροχῆς εἰς τὴν Εύρωπην.

‘Ο πόλεμος ἥρχισεν εὐθὺς μὲ τὸν νέον αἰῶνα καὶ διήρκεσε δεκατρία ἔτη. ‘Ο Λουδοβίκος ἐπεχείρησε νὰ ἐγκαταστήσῃ εἰς τὸν θρόνον

61. Πολεμικὸν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος « Λουδοβίκος ΙΔ ».

τῆς Ἰσπανίας τὸν ἔγγονόν του Φίλιππον δ' Ἀνζού (Philippe d' Anjou) ὡς διάδοχον τοῦ ἀσθενικοῦ καὶ ἀπαιδος βασιλέως Καρόλου Β'. ‘Αλλ’ ἐπειδὴ τοιουτότρόπως ἡ δύναμις τῆς Γαλλίας θὰ ἀπέβαινε μεγίστη, συνησπίσθησαν κατ' αὐτοῦ αἱ σημαντικώτεραι δυνάμεις τῆς Εύρωπης. Μόνον ἡ Ἰσπανία ἐτάχθη μὲ τὸν Λουδοβίκον. Οὕτω προήλθε νέος πόλεμος, ὁ λεγόμενος Πόλεμος διὰ τὴν δια-

δοχὴν τοῦ Ισπανικοῦ θρόνου, ὁ ὅποιος ἐλαβε μεγάλας διαστάσεις καὶ χαρακτῆρα παγκοσμίου πολέμου.

Ἡ Γαλλία δὲν διέθετε πλέον τὰ ἄφθονα μέσα, ὁ Λουδοβίκος ἦτο γέρων καὶ εἶχον ἀποθάνει οἱ καλύτεροι στρατηγοί του, ἐνῷ οἱ ἔχθροι του ἀνέδειξαν δύο ἔξαιρέτους στρατηγούς, οἱ Αὐστριακοὶ τὸν πρίγκιπα Εὔγενον τῆς Σαβοΐας, ὁ ὅποιος εἶχε δοξασθῆ εἰς τοὺς κατὰ τῶν Τούρκων πολέμους, καὶ οἱ Ἀγγλοί τὸν Μάρλομπρω (Marlborough), τὸν σύζυγον τῆς εὐνοούμενῆς τῆς βασιλίσσης Ἀννης (σελ. 124).

Ο πόλεμος ἐλάμβανε κατ' ἀρχὰς εύνοϊκήν τροπήν διὰ τὸν Λουδοβίκον, ἀλλ' ἀφοῦ οἱ δύο στρατηγοί, Εὐγένιος καὶ Μάρλμπρω μετέφεραν κρυφίως τὸν ἀγγλοολλανδικὸν στρατὸν ἀπὸ τὰς κάτω Χώρας εἰς Βαυαρίαν, ὁ ἐκεὶ εύρισκομενος γαλλικὸς στρατὸς ὑπέστη δεινὴν ἥπταν. Τότε ἀκριβῶς (1704) ὁ ἀγγλικὸς στόλος κατέλαβε τὸ Γιβραλτάρ, τὸ ὅποιον διατηροῦν οἱ Ἀγγλοι μέχρι σήμερον. Μετὰ νέαν νίκην τοῦ ἡνωμένου στρατοῦ εἰς Βέλγιον, οἱ δύο στρατηγοὶ ἐβάδιζον ἡδη κατὰ τῶν Παρισίων. Ἀπὸ τὴν κρίσιμον αὐτὴν θέσιν ἔσωσε τὸν Λουδοβίκον αἰφνιδία πολιτικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Ἡ Κυβέρνησις Οὐτίξ ἀνετράπη, ὁ στρατηγὸς Μάρλμπρω ἀπώλεσε τὴν ἴσχυν καὶ ἡ νέα κυβέρνησις τῶν Τόρις, ἔκλινε πρὸς τὴν εἰρήνην. Συγχρόνως εἶχεν ἀποθάνει ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσῆφ Α' καὶ ὁ ἀδελφός του Κάρολος, ὁ ἀπαιτητὸς τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ὀλλανδία δὲν εἶχον συμφέρον νὰ ἐνωθῇ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰσπανία καὶ νὰ ἀναστηθῇ τὸ Κράτος Καρόλου Ε'. Τοιουτορόπως ἡ συμμαχία διεσπάσθη.

Εἰρήνη τῆς Οὐτρεχτ (11 Απρ. 1713)

Ἡ εἰρήνη τῆς Οὐτρεχτ (Utrecht, πόλεως ὀλλανδικῆς) ὠρισε τὰ ἔξῆς :

1) Ὁ Φιλιππος Ε', ἔγγονος τοῦ Λουδοβίκου, ἀναγνωρίζεται βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας καὶ τῶν Δυτικῶν Ἰνδιῶν (Ἀμερικῆς), ἐπὶ τῷ ὄρῳ νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὸ στέμμα τῆς Γαλλίας.

2) Αἱ Ἰσπανικαὶ κτήσεις τῆς Εὐρώπης (Κάτω Χῶρα, Μιλάνον, Σαρδηνία, καὶ Νεάπολις) παρεχωρήθησαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας καὶ τὸν πρίγκιπα τῆς Σαβοΐας.

3) 'Ο δούξ τῆς Σαβοίας Εύγενιος ἔλαβε τὴν Σικελίαν καὶ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως, ὑπεχρεώθη ὅμως ν' ἀνταλλάξῃ τὴν Νεάπολιν ἐναντὶ τῆς Σαρδηνίας.

4) 'Η Ἀγγλία ἔλαβε τὸ Γιβραλτάρ, τὴν Μινόρκαν καὶ πλεονεκτήματα ἐμπορικά, ἵδιας τὸ ἐμπόριον τῶν δούλων εἰς τὰς ισπανικὰς κτήσεις τῆς Ἀμερικῆς.

5) 'Η Γαλλία ἐκράτησεν ἀκέραιον τὸ ἔδαφός της εἰς τὴν Εὐρώπην, τὰς κατακτήσεις τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', παρεχώρησεν ὅμως εἰς τὴν Ἀγγλίαν σημαντικὰς ἀποικίας τοῦ Καναδᾶ, τὴν Νέαν Γῆν (μεγάλην νῆσον εἰς τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταμοῦ Σαιν-Λόρενς), τὴν 'Ακαδίαν (ἀπέναντι αὐτῆς, σήμερον Νέα Σκωτία). 'Ανεγνώρισε τὴν κλεῖδα τοῦ Καναδᾶ. 'Ανεγνώρισεν ἐπίσης τὸν Γεώργιον Α' τοῦ Ἀννοβέρου ως βασιλέα τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐδέχθη νὰ ἐκτοπίσῃ τὸν ἀπαιτητὴν τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου Στούαρτ.

'Η εἰρήνη τῆς Οὔτρεχτ ἔχει διὰ τὸν 18ον αἰῶνα τὴν σημασίαν, τὴν ὄποιαν εἶχεν ἡ εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας διὰ τὸν 17ον. 'Επεσφράγισε τὴν γαλλοϊσπανικὴν ἡτταν. Διὰ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αύστριας ἐσήμαινε ἐπανόρθωσιν τῆς καταστροφῆς, τὴν ὄποιαν εἶχεν ὑποστῆ ἐκ τῆς εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας. Δι' αὐτῆς ἡ Αύστρια ἀπέβαινε πάλιν ἰσχυρὰ δύναμις. 'Εξουσίαζε μέρος τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ ἐκυριάρχει ἐπὶ τῆς Ἰταλίας, ἐνῷ εἶχε γίνει κυρία ὁλοκλήρου τῆς Ούγγαριας ἐκδιώξασα τοὺς Τούρκους.

'Η Ἀγγλία ἐπεξετάθη πολὺ εἰς τὰς ἀποικίας, ἐνῷ ἡ 'Ολλανδία κατέπιπτε διαρκῶς. 'Η Γαλλία διετήρησε τὰς κατακτήσεις της, δὲν ἦτο ὅμως πλέον δεσπόζουσα εἰς τὴν Εὐρώπην δύναμις.

62. Η Ευρώπη μετά την είρησην τῆς Ουτρεγκ (1713)

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν ΙΑ'

ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ ΑΙΩΝ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

'Η πνευματική κίνησις κατά τὸν 17ον αἰῶνα

ΕΤΑ τὴν μεγάλην ζύμωσιν, ἡ ὅποια ἔγινε κατὰ τὴν ἀναγέννησιν, τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἀπέκτησαν ἀξιόλογον ὀριμότητα τὸν 17ον αἰῶνα. Εἰς μεγάλην ἀκμὴν ἔφθασαν ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία καὶ ἡ ἰσπανικὴ καὶ ὀλλανδικὴ ζωγραφική. Παραλλήλως ἔγινε σημαντικὴ πρόοδος εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ ἀνεπτύχθησαν τὰ πρῶτα μεγάλα φιλοσοφικά συστήματα τῶν νέων χρόνων.

'Ἐπειδὴ κέντρον τῆς πνευματικῆς ζωῆς εἰς τὴν Εύρώπην κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἦτο ἡ Γαλλία καὶ ὁ περίφημος βασιλεὺς αὐτῆς παρουσιάσθη ὡς προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν, ὀλόκληρος ἡ περίοδος ὧνομάσθη αἰώνι τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'.

Τὰ γαλλικὰ γράμματα

Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἡ Γαλλία ἔγινε κέντρον διανοητικῆς κινήσεως εἰς τὴν Εύρώπην. Ἰδίως ἀνεπτύχθη πολὺ ἡ λογοτεχνία. Οἱ ἔξιχώτεροι τῶν συγγραφέων τοῦ 17ου αἰῶνος ὑπῆρξαν Γάλλοι, ἡ γαλλικὴ γλῶσσα ἀπέβη ἡ γλῶσσα τῶν ἀνεπτυγμένων καθ' ὅλην τὴν Εύρώπην καὶ οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς ἔγιναν ὑπόδειγμα εἰς τοὺς ἄλλους λαούς.

Βραδύτερον ὑπέθεσαν ὅτι τὴν ἀκμὴν αὐτὴν προεκάλεσεν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ', προστατεύσας τοὺς συγγραφεῖς, καὶ ὁ Βολταΐρος ὡνόμασε τὴν ἐποχὴν αὐτὴν Αἰῶνα Λουδοβίκου ΙΔ'. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι καθ' ὅλα ἀκριβές, διότι ἡ Γαλλία εἶχε μεγάλους συγ-

γραφεῖς ἥδη πρὸ τοῦ Λουδοβίκου καὶ ἡ λεγομένη ἐπίδρασις τοῦ βασιλέως ἦτο πολὺ μικρότερα παρ' ὅσον ὑπέθεσαν. ‘Η ἀνάπτυξις ἦτο κυρίως τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἔξωτερικῆς ἴσχύος τῆς Γαλλίας κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. ’Αλλ’ εἶναι ἐπίσης ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ Γαλλικὴ αὐλή, σκορπίσασα πλουσίως τὰ μέσα τῆς εὐεξίας εἰς τὰς Βερσαλλίας καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἐδημιούργησεν ἐκλεκτὴν κοινωνίαν, τῆς ὁποίας τὸ ἀνθισμα ἦτο ἡ ἀκμὴ τῶν γραμμάτων.

‘Η κοινωνία ἐκείνη ἦτο κομψὴ καὶ ἀνυπέρβλητος εἰς λεπτότητα, ἀλλὰ καὶ ὑπερβολικὰ πειθαρχική, ἀνευ ἴσχυρᾶς ἐσωτερικῆς ὄρμης. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ λογοτεχνία τῆς διακρίνεται διὰ τὴν κομψότητα καὶ τὴν συμμετρίαν τῆς μορφῆς, ἀλλὰ δὲν διαπνέεται ἀπὸ ἴσχυρὰν δημιουργικὴν πνοήν.

‘Η γαλλικὴ ’Ακαδημία

‘Η Γαλλικὴ ’Ακαδημία ἦτο κατ’ ἀρχὰς συνάθροισις ἰδιωτῶν. ’Αλλ’ ὁ Ρισελιέ ἀνεγνώρισεν αὐτὴν ὡς ἐπίσημον σωματεῖον ὑπὸ τὸ σηματα «Γαλλικὴ ’Ακαδημία» καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ προστάτου αὐτῆς (1635). ‘Ωσαύτως καὶ ὁ Λουδοβίκος ΙΔ’ ἐπροστάτευσεν αὐτήν, ὅταν δὲ τελειωτικῶς ὠργανώθη, ἀπετελέσθη ἀπὸ τεσσαράκοντα μέλη, τὰ ὅποια βραδύτερον ωνομάσθησαν ἀθάνατοι. ‘Ο Ρισελιέ ἐπεφόρτισεν αὐτὴν νὰ κανονίσῃ τὴν γλῶσσαν, ώστε νὰ ἔξαρκῇ εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐπιστήμης. Πρὸς τοῦτο ἐπρεπε νὰ συντάξῃ λεξικόν, γραμματικήν, ρητορικήν καὶ ποιητικήν, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ συμπληρώσῃ μόνον τὸ λεξικόν. Οὕτω προῆλθε τὸ ὀνομαστὸν Λεξικὸν τῆς Γαλλικῆς ’Ακαδημίας (1η ἐκδοσίς, 1694).

Οἱ συγγραφεῖς

Τὸν ΙΖ’ αἰῶνα δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν Εύρωπην ἰδιαιτέρα τάξις συγγραφέων, διότι δὲν ὑπῆρχεν ἀναγνωστικὸν κοινὸν καὶ τὰ ἔργα ἀπέφερον ἐλάχιστον κέρδος. Οἱ λογοτέχναι τοῦ 17ου αἰῶνος ἦσαν εὐκατάστατοι ἀστοί, καλλιεργοῦντες ἐρασιτεχνικῶς τὰ γράμματα. ‘Ο Λουδοβίκος ΙΔ’ εἶχε τὴν φιλοδοξίαν νὰ ἤδη λαμπρυνομένην τὴν βασιλείαν του ἀπό μεγάλους συγγραφεῖς, ώς καὶ ἀπὸ μεγάλας νίκας. Διὰ τοῦτο ἤθέλησε νὰ προστατεύσῃ τοὺς συγγραφεῖς, ἀλλὰ

63. Ο Μολιέρ
(Παρίσιοι, Έθνική Βιβλιοθήκη)

γραφεῖς τῆς Γαλλίας κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, πρότυπον εἶχε τὸ ἀρχαῖον δρᾶμα. Τὰς ὑποθέσεις του ἐλάμβανε κατὰ προτίμησιν ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν ιστορίαν, διότι οἱ Ρωμαῖοι, ὅπως ἔλεγεν, εἶχον ὕφος μεγαλοπρεπές. Ο Όρατιος, δὲ Κίνας, δὲ Πολύευκτος εἶναι τὰ ἄριστα τῶν δραμάτων του.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους δὲ Ντεκάρτ (René Descartes 1594 - 1650) ἔξεδωκε τὸ πρῶτον σημαντικὸν ἔργον φιλοσοφίας εἰς γαλλικὴν γλῶσσαν, τὸν Περὶ μεθόδου λόγου, διὰ τοῦ ὅποίου ἔγινεν εἰς τῶν θεμελιωτῶν τοῦ γαλλικοῦ λόγου.

Ολίγον βραδύτερον δὲ Πασκάλ (Blaise Pascal, 1623 - 1662), δὲ ὅποῖος σχεδὸν παῖς εἶχε δείξει σπανίαν ἰδιοφυΐαν εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν φυσικήν, ἐδημοσίευσε σειρὰν ἐπιστολῶν κατὰ τῶν Ιησουΐτῶν, αἱ ὅποιαι ὠνομάσθησαν Provinciales καὶ ἐθεωρήθησαν ὡς πρότυπον τοῦ γαλλικοῦ πεζοῦ λόγου. Μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ συγγραφέως, οἱ φίλοι του ἐδημοσίευσαν, ὑπὸ τὸν τίτλον Pensées, τὰ ἀποσπάσματα συγγράμματος, τὸ ὅποῖον συνέταξε, διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὀρθότητα τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου διεκρίθησαν τέσσαρες ποιηταί, δὲ Μολιέρ, δὲ Λαφονταίν, δὲ Μπουαλὼ καὶ δὲ Ρασίν.

Ο Μολιέρ (Molière, 1622 - 1673) ἦτο ἔξαιρετικὴ ἰδιοφυΐα,

τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διδόμενα ἐπιδόματα διενέμοντο ἀδεξίως, ὥστε οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς ὀλίγον ὠφελήθησαν ἀπ' αὐτά.

Εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου γενεὰν ἀνήκουν τρεῖς μεγάλοι συγγραφεῖς.

Ο Πέτρος Κορνέϊγ (Pierre Corneille 1606 - 1684), ἀφοῦ προηγουμένως συνέγραψε περιπλόκους κωμῳδίας, παρουσίασε τὸ 1653 τὸν Cid, δρᾶμα ἱπποτικόν, τοῦ ὅποίου ἡ ἐπιτυχία ὑπῆρξε πρωτοφανής. Ο Κορνέϊγ ἐκαλλιέργησε τὸ ἡρωϊκὸν δρᾶμα.

Οπως ὅλοι οἱ δραματικοὶ συγ-

δι μόνος ἀληθινὸς δημιουργὸς ἀπὸ τοὺς γάλλους συγγραφεῖς τοῦ 17ου αἰῶνος. Αἱ 29 κωμῳδίαι του εἶναι ἀπὸ τὰ τελειότερα δημιουργήματα τοῦ εἰδους. ‘Ο Μολιέρος ἐγνώριζε καλῶς τὸν ἀνθρωπὸν, κατεῖχε τὴν σκηνικὴν τέχνην καὶ διέσυρε τὰ ἐλαττώματα τῶν συγχρόνων του. ’Αλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν κωμῳδιῶν του ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τῶν χρόνων του καὶ ἀποβαίνουν αἰώνιοι τύποι. ‘Ο ’Αρχοντοχωριάτης, αἱ Σοφαὶ Γυναικεῖς, ὁ Κατὰ φαντασίαν ἀσθετικὴς εἶναι θεατρικὰ ἔργα πλήρη χάριτος, δεικνύοντα τὰς διαφόρους ὅψεις τοῦ ἀνθρωπίνου χαρακτῆρος, ἐνῷ ὁ Μισάνθρωπος, καὶ ὁ Ταροῦφος εἶναι μεγάλα ἀριστουργήματα, εἰς τὰ ὅποια τὸ κωμικὸν ἐγγίζει τὰ ὅρια τοῦ τραγικοῦ.

‘Ο Λαφονταίν (Jean de la Fontaine, 1621 - 1695) ἦτο ἀριστοτέχνης τοῦ γαλλικοῦ στίχου. Διεκρίθη κυρίως ὡς ποιητής μύθων, τῶν ὄποιών τὰς ὑποθέσεις ἐλάμβανεν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μυθογράφους. ‘Υπὸ τὴν μορφὴν ὅμως τῶν ζώων ἔξωγράφισε τὰ ἥθη καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἀνθρώπων, ὥστε οἱ μῦθοι του εἶναι ἀληθῆ μικρὰ δράματα, διακρνόμενα διὰ τὴν ζωηρότητα καὶ λεπτότητα τῶν παρατηρήσεων. ‘Ο Λαφονταίν θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς γνησιωτέρους ἀντιπροσώπους τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος καὶ οἱ μῦθοι του τάσσονται μεταξὺ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας.

‘Ο Μποϊαλώ (Nicolas Boileau, 1636 - 1711) δὲν ἦτο κυρίως ποιητής, ἀλλ’ εἶχε λεπτὴν καλλιτεχνικὴν ἀντίληψιν. Εἶναι δὲν ἀνεγνωρισμένος κριτικὸς τῶν χρόνων τούτων. ‘Ητο θαυμαστής τοῦ ‘Ορατίου καὶ κατ’ ἀπομίμησιν ἐκείνου ἔγραψε Σατίρας καὶ Ἐπιστολὰς καὶ τὴν Ποιητικὴν τέχνην. ‘Ο Λουδοβίκος διώρισεν αὐτὸν ἴστοριογράφον τῆς αὐλῆς.

‘Ο καλλιτεχνικώτερος ἀπὸ τοὺς λογοτέχνας τῆς σειρᾶς αὐτῆς ἦτο ὁ νεώτερος Ρασίν (Jean Racine, 1639 - 1699). Ἐκπαιδευθεὶς εἰς σχολὴν μοναχῶν, προωρίζετο διὰ τὸ Ἱεραστικὸν στάδιον, ἀλλ’ ἡγάπησε τὸ θέατρον καὶ ἔγραψε τραγῳδίας ἀπομιμούμενος τὸν Εὐριπίδην, τὸν ὄποιον ἐγνώριζεν ἀπὸ τὸ πρωτότυπον, χωρὶς νὰ τὸν ἐνυοῦῃ πάντοτε καλῶς. ‘Εντὸς δεκαετίας παρήγαγε τὰ ἀριστα τῶν ἔργων του, τὴν Ἀνδρομάχην καὶ τὴν Ἰφιγένειαν, τὸν Βρεττανικὸν καὶ τὴν Φαίδραν, γράφων μὲ παραδειγματικὴν εὐχέρειαν στίχους ὀπαλούς καὶ ἐπιτυγχάνων ἄμεμπτον συμμετρίαν τοῦ συνόλου. ‘Ο Ρασίν θεωρεῖται τὸ πρότυπον τοῦ κλασσι-

64. Ο Ρασίν
(Παρίσιοι, 'Εθνική Βιβλιοθήκη)

κοῦ ὑφους καὶ τῆς κλασσικῆς τέχνης. Πικρανθεὶς ἀπὸ τὴν κακὴν ὑποδοχὴν τῆς Φαίδρας, ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὸ θέατρον καὶ ἀφιερώθη εἰς τὴν σύνθεσιν θρησκευτικῶν ποιημάτων. Μόλις βραδύτερον καὶ κατὰ παράκλησιν τῆς κυρίας Μαιντενὸν ἐπανῆλθεν εἰς τὸ θέατρον καὶ ἔγραψε τὰ δύο θρησκευτικὰ δράματα, τὴν Ἐσθὴρ καὶ τὴν Ἀθαλίαν, τὰ δόποια δεικνύουν ἄλλην ὅψιν τῆς ίδιοφυΐας τοῦ ποιητοῦ καὶ εἴναι ἔργα λεπτῆς θρησκευτικῆς συγκινήσεως, ἐνθυμίζοντα εἰκόνας τοῦ Ραφαήλ.

Οἱ τέσσαρες οὔτοι συγγραφεῖς

ἐπεβλήθησαν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην, τὰ ἔργα των ἐθεωρήθησαν ὑποδειγματικά, οἱ δὲ κανόνες, τοὺς δόποιούς ἔθέσπισεν ὁ Μπουαλὼ εἰς τὴν Ποιητικὴν Τέχνην, ἵσχυσαν ἐπὶ πολὺν καιρόν, ὡς αἱ τελευταῖαι λέξεις τῆς αἰσθητικῆς. Αὕτη εἴναι ἡ κατ' ἔξοχὴν κλασσικὴ λογοτεχνία τῆς Γαλλίας.

'Ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἥκμασαν ἀξιόλογοι ἐκκλησιαστικοὶ ρήτορες, διότι ἐν Γαλλίᾳ, ὅπου δὲν ὑπῆρχεν οὔτε Βουλὴ οὔτε ἐλευθερία λόγου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀκμάσῃ ἄλλη ρητορικὴ πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς. 'Ο δόνομαστότερος τῶν ἱεροκηρύκων τῶν χρόνων τοῦ Λουδοβίκου εἴναι ὁ Μποσουέ (Bossuet 1627 - 1704), εύνοούμενος τοῦ βασιλέως καὶ παιδαγωγὸς τοῦ διαδόχου. Περίφημοι εἴναι αἱ ὄμιλιαι του, ἴδιως οἱ Ἐπικήδειοι λόγοι (Oraisons Funèbres), τοὺς δόποιούς ἀπήγγειλε κατὰ τὸν θάνατον ἔξεχόντων προσώπων, καθὼς καὶ ἡ Πραγματεία ἐπὶ τῆς Γενικῆς 'Ιστορίας (Discours sur l' histoire universelle), εἰς τὴν δόποιαν ἔξιστορεῖ ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς Ἰστορίας.

Εἰς νεωτέραν γενεὰν καὶ διάφορον κόσμον ἰδεῶν καὶ τεχνοτροπίαν ἀνήκουν ὁ συγγραφεὺς τῶν Χαρακτήρων Λαμπρογέρ

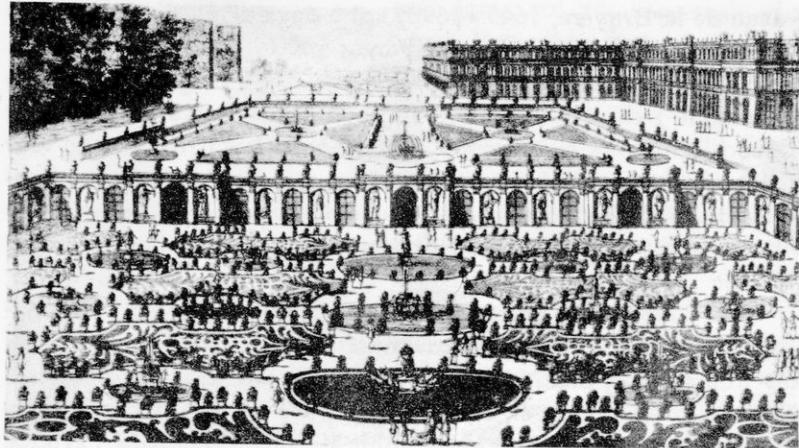
(Jean de la Bruyère, 1645 - 1696) καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Φενέλων (Fénélon, 1651 - 1715), ὁ παιδαγωγὸς τοῦ ἑγγόνου τοῦ βασιλέως. Αἱ περιπλανήσεις τοῦ Τηλεμάχου (Aventures de Télémaque) εἰναι εἰδος ἐπικῆς διηγήσεως κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Ὀδυσσείας. Κύριος ὅμως σκοπὸς τοῦ συγγραφέως ἦτο νὰ δώσῃ νέον πρότυπον ἡγεμόνος, ὁ ὅποιος ἐργάζεται διὰ τὸ ἀγαθὸν τῶν ὑπηκόων του. Αἱ περιπλανήσεις ἀπεδοκιμάσθησαν ὑπὸ τῆς αὐλῆς καὶ ὁ συγγραφεὺς των κατεδικάσθη εἰς εὔσχημον ἔξορίαν, ἀπομακρυνθεὶς εἰς τὴν ἐπαρχίαν του.

Τὸν 17ον αἰῶνα καὶ ἄλλαι χῶραι τῆς Εὐρώπης ἔχουν ἀξιολόγους συγγραφεῖς. Εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἔσπακολουθεῖ, παρὰ τὴν πολιτικὴν παρακμήν, ἡ ἀκμὴ τῆς λογοτεχνίας. Εἰς τὴν Ὀλλανδίαν εύδοκιμοῦν τὰ Πανεπιστήμια, εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὴν παλινόρθωσιν τῶν Στούαρτ ὁ Τζάν Μίλτον (John Milton, 1608 - 1674) ἔγραψε τὸ περιφήμον ἐπικὸν ποίημα Ἀπολεσθεὶς Παράδεισος, εἰς τὸ ὅποιον περιγράφει τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν χαρὰν τοῦ πρωτοπλάστου εἰς τὸν Παράδεισον, ἀλλὰ καὶ τὴν λόγῳ ἀνυπακοῆς τιμωρίαν του.

‘Αρχιτεκτονικὴ καὶ ζωγραφικὴ ἐν Γαλλίᾳ

Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα παρημελήθη ὁ γοτθικὸς ρυθμός. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας προσεκάλεσαν ἵταλοὺς ἀρχιτέκτονας πολλάκις καὶ ἐργάτας ἵταλούς, οἱ ὅποιοι ἔκτισαν ἀνάκτορα καὶ ἐκκλησίας κατὰ τὸν ρωμαϊκὸν ρυθμὸν, δύκαδεις οἰκοδομάς μὲ κίονας εἰς τὴν πρόσοψιν, στεγαζομένας ἀπὸ ὑπερμεγέθεις θόλους, κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Πέτρου τῆς Ρώμης.

‘Ο Λουδοβίκος ΙΔ’ ἐδαπάνησε κολοσσιαῖα ποσὰ δι’ οἰκοδομάς, ἐπειδὴ ἥθελε νὰ λαμπρύνῃ τὴν βασιλείαν του μὲ μνημεῖα μεγαλοπρεπῆς. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ ἀνεζωγονήθησαν διὰ τῆς γενναιοδωρίας του. ‘Ο Λουδοβίκος ἐπεσκέψασε τὰ ἀνάκτορα τοῦ Κεραμεικοῦ (Tuilleries) καὶ τὸ Λούβρον, ἔκτισε τὰ ἀνάκτορα τοῦ Μαρλύ (Marly) καὶ τοῦ Τριανόν (Trianon). Ἄλλὰ τὸ κύριον ἀρχιτεκτονικὸν σημεῖον τῆς βασιλείας του εἶναι τὰ μυθώδη διὰ τὴν πολυτέλειαν ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλίων (Versailles). Αἱ Βερσαλλίαι εύρισκονται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοὺς Παρισίους

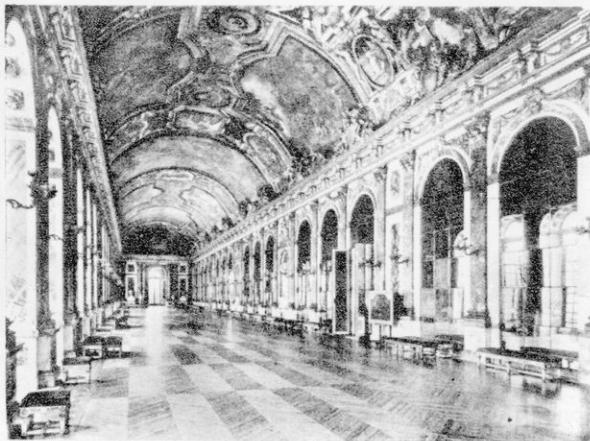
65. Βερσαλλίες

καὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ σύμπλεγμα οἰκοδομῶν. Τὸ κεντρικὸν οἰκοδόμημα ἔχει μῆκος 450 μέτρων καὶ κοσμεῖται ἀπὸ κίονας εἰς τὴν πρόσοψιν. Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἔνα ὁρίζοντιον ὄροφον πολὺ ύψηλόν, ἐπὶ τοῦ ὅποιού ἐπικάθηται δεύτερος χαμηλότερος, καὶ ἀντὶ στέγης φέρει ὁρίζοντιον δῶμα. Πρὸ τοῦ ἀνακτόρου ἐκτείνεται ἀπέραντος κῆπος μὲ εύρυχωρον δενδροστοιχίαν, ὃ ὅποιος κοσμεῖται μὲ μαρμάρινα ἀγάλματα, παριστάνοντα θεοὺς τῆς μυθολογίας. Οἱ δρόμοι τοῦ ἄλσους ὁδηγοῦν εἰς κρήνας ἢ μικρὰς λίμνας, αἱ ὅποιαι στολίζονται μὲ ἀγάλματα ἀρχαίων θεῶν καὶ μὲ πίδακας, εἰς τοὺς ὅποιους τὸ ὕδωρ ἔρχεται μὲ ὄρμὴν καὶ ἀναπτηδῷ εἰς μέγα ύψος.

Τὰ οἰκοδομήματα αὐτὰ κατεσκευάσθησαν κατὰ τὴν παραλλαγὴν τοῦ ρυθμοῦ τῆς Ἀναγεννήσεως, τὴν ὅποιαν ὠνόμασαν Μ π αρόκ (Baroque). Οὐ νέος ρυθμὸς ζητεῖ νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ μεγαλειώδους καὶ τοῦ ἐπιβλητικοῦ μὲ τὸν ὅγκον τῆς ὅλης οἰκοδομῆς καὶ τὴν διάταξιν τῶν μερῶν. Προτιμᾶς τὴν τεθλασμένην ἢ τὴν καμπύλην γραμμὴν καὶ τὸν φόρτον τοῦ γλυπτικοῦ καὶ γραφικοῦ διακόσμου, ἀντὶ τῆς εύθυγραμμίας καὶ τῆς λιτότητος τοῦ κλασσικοῦ ρυθμοῦ.

Ομοίας τάσεις παρουσιάζει καὶ ἡ ζωγραφική. Ἀλλὰ ἡ γαλλικὴ ζωγραφικὴ τοῦ 17ου αἰώνος δὲν παρήγαγεν ἔργα μεγάλης ἀξίας.

Ἐνῶ ή τέχνη εἶχε τελειοποιηθῆ καὶ οἱ τεχνῖται ἐζωγράφιζον μὲν μεγάλην ἐπιμέλειαν, τὸ κοινὸν ἔζήτει τὸ πομπῶδες καὶ βαρύ. Διὰ τοῦτο περισσότερον ἀπὸ τὰς κανονικάς, τὰς σοβαρὰς καὶ ψυχρὰς συνθέθεσεις ἐκτιμῶνται τὰ ἔξαίρετα τοπία καὶ τὰ ἱστορικὰ θέματα τοῦ N. Πουσσίν (N. Poussin), ὡς οἱ Ποιμένες τῆς Ἀρκαδίας, τὸ Ἰδεῶδες τοπίον, ὁ Κατακλυσμὸς κλπ. καὶ τὰ ἵταλικά τοπία τοῦ Κλώντ Λορραίν (Claude Lorrain), Πρωΐα - Ἐσπέρα, Ἀποψις λιμένος κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ήλιου κτλ.

66. Ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν (Ἡ αἴθουσα τῶν κατόπτρων)

‘Ισπανοὶ ζωγράφοι

Ἀντιθέτως ή ‘Ισπανία ἀνέδειξε κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς μερικοὺς ἀπὸ τοὺς καλυτέρους ζωγράφους τῆς Εὐρώπης.

Ο Βελάσκεθ (Velasquez, 1599 - 1660) ἐζωγράφιζε μὲ τέχνην καὶ ἀνυπέρβλητον ἐκφραστικότητα κατορθώσας μὲ ἀπλᾶ χρώματα νὰ παράγῃ ἀρμονίαν φωτοσκιάσεων. Πλὴν τῶν μεγάλων θρησκευτικῶν εἰκόνων (Σταύρωσις κ.ἄ.), ἐφιλοτέχνησε προσωπογραφίας βασιλέων καὶ μικρῶν πριγκίπων τῆς αὐλῆς, τῶν ὅποιων τινὲς εἶναι ὄνομασται (Πριγκίπισσα Μαργαρίτα), ὡς

67. Η Ἰνφάντιν Τερέζα (Βελάσκεθ)

καὶ ἱστορικούς πίνακας, ἐκ τῶν ὅποιων ἡ Παράδοσις τῆς Βρέδα είναι περίφημος.

Ο Μουρίλλο (Murillo, 1617 - 1682) ἔζωγράφιζεν ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν μοναστηρίων καὶ ἀναθεν τῆς Ἀγίας Τραπέζης τῶν ναῶν σκηνὰς ἀπὸ τὴν Ἱερὰν ἱστορίαν. Ἐξαιρετικῆς χάριτος είναι αἱ Παναγίαι, τὰς ὅποιας παρίστανεν ἐν μέσῳ ἀπαλοῦ φωτὸς καὶ ὁ μικρὸς Χριστὸς παίζων μετὰ τοῦ παιδὸς Ἰωάννου ἢ μετ' ἄρνιου. Ἐζωγράφιζεν ἐπίστης σκηνὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, χωρικοὺς καὶ ἀγυιόπαιδας ἐντὸς χρυσοῦ φωτισμοῦ καὶ μὲ πιστὴν παράστασιν τῆς πραγματικότητος (ἡ Ἀγία Οἰκογένεια, ἡ Ἀνάληψις τῆς Παρθένου, ἡ Ἀγία Σύλληψις, ὁ Ἀγιος Ἀντώνιος μετὰ τοῦ Χριστοῦ παιδός, Χριστὸς καὶ Ἰωάννης παῖδες μετὰ τοῦ ἄρνιου, Παῖδες παῖζοντες κύβους κ.α.).

68. Αγία Σύλληψις
(Μουριλλο, Μουσεῖον Λούβρου)

69. Παιδες παίζοντες κύβους
(Μουριλλο, Μουσεῖον Μονάχου)

Ἡ ζωγραφικὴ εἰς τὰς Κάτω Χώρας

Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα αἱ Κάτω Χῶραι ἀνέπτυξαν ἀξιόλογον ζωγραφικήν, ἡ ὅποια ἐν πολλοῖς εἶναι πλουσιωτέρα καὶ πολυμερεστέρα καὶ ἀπὸ τὴν ιταλικὴν ζωγραφικὴν τῆς Ἀναγεννήσεως.

Κέντρα τῆς ζωγραφικῆς αὐτῆς εἶναι ἡ Φλάνδρα (B r a b a n t) καὶ ἡ Ὀλλανδία. Αἱ δύο σχολαί, ἡ Φλαμανδικὴ καὶ ἡ Ὀλλανδική, ἔχουν κοινὸν ἑθνικὸν χαρακτῆρα τὴν ἀγάπην τῆς φύσεως. 'Αλλ' ἡ Φλάνδρα, μείνασσα πιστὴ εἰς τὸ καθολικὸν δόγμα καὶ ἔξαρτωμένη ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, διετήρησε τὴν παράδοσιν τῆς χρι-

στιανικής τέχνης, ἐνῷ ἡ Ὀλλανδία, ἀποσπασθεῖσα ἀπὸ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀπὸ τὸν ισπανικὸν ζυγόν, ἐδημιούργησε τέχνην μᾶλλον κοσμικήν.

‘Ο ἔξοχώτερος ἀπὸ τοὺς φλαμανδοὺς ζωγράφους, ὁ Ροῦμπενς (Rubens, 1577 - 1640) ἔζησεν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐμελέτησε τοὺς ἀρχαιοτέρους τεχνίτας. Ἐγκατασταθεὶς ἔπειτα εἰς τὴν Ἀμβέρσαν, διῆλθε μετὰ τῆς πρώτης συζύγου του ἡμέρας εὐτυχίας, τῆς δόποιας ἀνάμνησιν ἔχομεν ἐν τῇ διπλῇ προσωπογραφίᾳ τοῦ καλλιτέχνου μετ’ αὐτῆς. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς, συνεζεύχθη, εἰς ἥλικιαν 53 ἑτῶν, τὴν νεαρὰν ἀνεψιάν του, τῆς ὅποιας ἡ μορφὴ ἔκαμεν εἰς αὐτὸν τόσην ἐντύπωσιν, ὡστε παρέστησεν αὐτὴν δχι μονον εἰς προσωπογραφίας καὶ οἰκογενειακάς εἰκόνας, ἀλλὰ καὶ εἰς μεγάλας θρησκευτικάς ἡ μυθολογικάς παραστάσεις. Σώζεται μέγας ἀριθμὸς πινάκων τοῦ Ροῦμπενς, οἱ δόποιοι εἶναι διασκορπισμένοι εἰς τὰ μουσεῖα τῆς Εὐρώπης. Φαίνεται ὅτι εἶχε παραγάγει ὑπὲρ τὰ δισχίλια ἔργα. Πολλὰ ἀπ’ αὐτὰ εἶναι καλλιτεχνήματα μεγάλης ἀξίας, ἐπιβαλλόμενα διὰ τὸ μεγαλεῖον τῆς συλλήψεως καὶ τὴν ἀριστοτεχνικὴν ἐκτέλεσιν. Αἱ μορφαὶ τῶν θρησκευτικῶν πινάκων ἔχουν τι τὸ ὑπερφυσικὸν καὶ προκαλοῦν τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ὑψηλοῦ, τοῦ μυστηριώδους καὶ ἀνησυχητικοῦ (ἡ ‘Ετοιμασία τοῦ Σταυροῦ, ἡ ‘Αποκαθόλωσις, ἡ Προσκύνησις τῶν Μάγων, ἡ Μαντόννα τοῦ ‘Αγίου Ἰλδεφόνσο), ἐνῷ ἀφθονία ζωῆς καὶ κοσμικὸν αἴσθημα ἔκχειλίζει ἀπὸ τὰ

70. Ὁ Ροῦμπενς καὶ ἡ σύζυγός του
(Ροῦμπενς, Μόναχον, Πινακοθήκη)

συμπλέγματα παίδων καὶ τὰς μυθολογικὰς παραστάσεις (Στέφανος καρπῶν, αἱ Τρεῖς Χάριτες κλπ.).

Μετὰ τὸν Ροῦμπενς, ὁ γνωστότερος τῶν Φλαμανδῶν ζωγράφων εἶναι ὁ Βάν Ντάϊκ (Van Dyck), ὁ ὄπτοιος ἔμεινεν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐν τῇ αὐλῇ Καρόλου Α' ('Ἐπιτάφιος θρῆνος, τὰ τέκνα Καρόλου Α', προσωπογραφία Καρόλου Α') καὶ ὁ διάσημος τοπιογράφος Ρόϋσνταλ (Ruisdael).

Οἱ 'Ολλανδοὶ ζωγράφοι είργάσθησαν διὰ τοὺς πλουσίους ἀστούς καὶ ἔζωγράφισαν ἰδίως σκηνὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, διότι οἱ 'Ολλανδοὶ, ὡς καλβινισταί, δὲν συνήθιζον εἰκόνας εἰς τὰς ἐκκλησίας, οὔτε εἶχον εὐγενεῖς καὶ πρίγκιπας. Διὰ τοῦτο οἱ καλλιτέχναι τῶν ἐπεδόθησαν εἰς προσωπογραφίας ἥ παρέστησαν σκηνὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, τοπία, δάση παραλίας, κήπους, γωνίαν τινὰ τῆς πόλεως, καπηλεῖα κ.λ.π. Ἐζωγράφιζον κατὰ φύσιν, προσπαθοῦντες νὰ δώσουν ζωὴν καὶ φυσικὴν χάριν εἰς τὰς παραστάσεις. Ἐτελειοποίησαν τὴν τέχνην καὶ ἤσαν ἀπαραίμιλοι εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν χρωμάτων καὶ τοῦ φωτός.

Ἡ 'Ολλανδία κατὰ τὸν 17ον αἰώνα ἀνέδειξε πλῆθος ζωγράφων, μεταξὺ τῶν δόποίων τινὲς ἥσαν ἔξεχοντες καλλιτέχναι. Εἰς ἓξ αὐτῶν, ὁ Ρέμπραντ (Rembrandt, 1606 - 1669), ἥτο μεγάλη καλλιτεχνικὴ ἴδιοφυΐα. Ἡ ἀξία του ἔγκειται εἰς τὴν ἀπεικόνισιν ψυχικῶν καταστάσεων, διότι κατορθώνει νὰ παρατηρῇ τὴν πραγματικότητα μὲ σπανίαν διορατικότητα καὶ κατέχει τὴν τέχνην νὰ ἀποδίδῃ αὐτὴν μὲ ἀσυνήθη ἐκφραστικότητα. Ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα ἔργα του εἶναι τὸ περίφημον Μάθημα τῆς Ἀνατομίας, τὸ ὅποιον,

71. 'Ο Βάν Ντάϊκ
(Αύτοπροσωπογραφία)

72. Ἀνεμόμυλος
(Ρό utenral, "Αμστερνταμ, Πινακοθήκη)

παριστάνει όνομαστὸν ἴστρὸν ἐπιδεικνύοντα εἰς τοὺς συναδέλφους του τὸ ἀνατεμόμενον σῶμα. Ὄμοίας τεχνοτροπίας είναι καὶ ἡ Νυκτερινὴ φρούρι. Σώζονται περὶ τοὺς 600 πίνακες καὶ 300 εἰκόνες τοῦ Ρέμπραντ ('Επιστροφὴ τοῦ Ἀσώτου, διησοῦς θεραπεύων τοὺς ἀσθενεῖς, οἱ Προσκυνηταὶ τῆς Ἐμμαούς, Ἀποκαθήλωσις, ἡ συγκλονιστικὴ παράστασις τῆς Θυσίας τοῦ Ἰσαάκ, ὁ Ἰακὼβ ἔνθαλογεῖ τοὺς ἐγγόνους του κ.α.).

Ἡ Μουσικὴ

Αἱ φυλαὶ τῆς Δ. Εύρωπης είχον ἀνέκαθεν μεγάλην μουσικὴν ιδιοφυῖαν. Αἱ ψαλμῳδίαι τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ λαϊκὰ ᾄσματα ἤσαν ποικιλώτατα καὶ μελωδικώτατα. Διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἀνεπτύχθη πολὺ εἰς τὴν Δύσιν.

Οἱ Λούθηρος ἡγάπτα τὴν μουσικὴν καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἐκκλη-

73. 'Ο Ρέμπραντ
(Αύτοπροσωπία)

74. Οι προσκυνηταὶ τῆς Ἐμμαούς
(Ρέμπραντ, Μουσεῖον Λούβρου).

75. Μάθημα ἀνατομίας (Ρέμπραντ, Μουσεῖον τοῦ "Αμστερντάμ")

σίαν ψαλμωδίαν δπιλῆν, ἀλλὰ κατανυκτικήν, ἐκλέξας ἀπὸ τὰ παλαιά ἑκκλησιαστικά καὶ ἀπὸ τὰ δημώδη ἄσματα καὶ συνθέσας δίδιος νέας μελωδίας. Ἡ χορωδία, εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν ἑκκλησίαν, ἡγαπήθη ἀπὸ τὸν λαὸν καὶ ἀνεκαίνισε τὴν μουσικὴν ἐν Γερμανίᾳ. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Καλβινισταὶ τῆς Γαλλίας ἔψαλλον τοὺς ψαλμούς τοῦ Δαυΐδ, τοὺς ὅποιους εἶχον μελοποιήσει περίφημοι μουσικοὶ τοῦ 16ου αἰώνος, ὅπως δὲ Γκουντιμέλ (Goudimel, 1505 - 1572).

Οἱ καθολικοὶ ἀπεμιμήθησαν τοὺς διαιμαρτυρομένους. Τὸν 16ον αἰῶνα δὲ μουσικὸς τῆς παπτικῆς ἑκκλησίας Παλεστρίνα (Palestrina, 1524 - 1594) συνέθεσε τὴν δόνομαστὴν λειτουργίαν τοῦ πάπα Μαρκέλλου.

Τὸ ἑκκλησιαστικὸν δρᾶμα ἔχρησίμευσεν ὡς πρότυπον διὰ παραστάσεις κοσμικάς. Τοιουτορόπτως ἔγενηνήθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν σχεδὸν ταυτοχρόνως τὸ Ὁρατόριον καὶ τὸ Μελόδραμα (Ὀπερα), περὶ τὸ 1600. Ὁρατόριον εἶναι μουσικὸν δρᾶμα μὲθ θρησκευτικὴν ὑπόθεσιν, ἀποτελούμενον ἀπὸ ὁρχήστραν, ἐνῷ τὸ μελόδραμα εἶναι δρᾶμα κοσμικόν, τοῦ ὅποιου τὰ πρόσωπα ψάλλουν τὸ μέρος των. Τὸ πρῶτον μελόδραμα Ὁρατόριον εἴναι Εὐρυδίκη ἐπαίχθη εἰς τὴν Φλωρεντίαν. Εἰς τὴν Γαλλίαν πρῶτος δὲ Ἰταλὸς Λούλλι (Lulli) συνέθεσεν ἀληθῆ μελοδράματα.

Ἡ Φιλοσοφία

Οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες εἶχον ἀναπτύξει πλουσιωτάτην φιλοσοφίαν, προσπαθοῦντες νὰ ἔρμηνευσουν τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ κόσμου, καθὼς καὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὸν σκοπόν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος δὲ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης ἐξέθεσε συστηματικῶς τὰς γνώσεις τῶν χρόνων του εἰς τὰ διεξοδικὰ συγγράμματά του, ἐπεβλήθη εἰς τὰς ἐπομένας γενεὰς καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἔγινεν αὐτὸν τία, εἰς τὴν ὅποιαν ἐπρεπε νὰ στηριχθῇ πᾶσα ἐπιστήμη καὶ πᾶσα σοφία. Ἡ φιλοσοφία τῶν χρόνων αὐτῶν, λεγομένη Σχολαστικὴ φιλοσοφία, αὐτὸν εἶχε διδάσκαλον καὶ δόδηγόν.

Κατά τὴν Ἀναγέννησιν οἱ σοφοὶ τῆς Εὐρώπης ἐμελέτησαν τὰ ἔργα τῶν ἔλλήνων φιλοσόφων καὶ μερικοὶ ἐπεχείρησαν ν' ἀνακαλέσουν εἰς τὴν ζωὴν τὰ ἀρχαῖα φιλοσοφικὰ συστήματα. Ἰδίως ἐμελε-

τήθη πολὺ καὶ ἀπέκτησεν ὁ παδούς ὁ Πλάτων. Ἀλλὰ τὰ αὐτοτελῆ φιλοσοφικὰ συστήματα τῶν νεωτέρων χρόνων ἐδημιουργήθησαν μόλις κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα.

Ο διάστημος Ἀγγελος φιλόσοφος Φράνσις Μπέϊκον (Francis Bacon, 1561 - 1626) ἐσυστηματοποίησε καὶ ὑπεστήριξε τὴν θεωρίαν τῆς νέας μεθόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἐδίδασκεν ὅτι τὰς περὶ τῆς φύσεως γνώσεις ποριζόμενα ἐκ τῆς ἐμπειρίας. Πρέπει πρῶτον νὰ παρατηρήσωμεν τὰ φαινόμενα καὶ νὰ ἔξακριβώσωμεν διὰ τοῦ πειράματος, ἔπειτα νὰ ταξινομήσωμεν αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὰς μερικὰς περιπτώσεις νὰ συναγάγωμεν ἐπαγγωγικῶς τὸ γενικόν, δηλ. τοὺς νόμους τῶν φαινομένων. Ἐπειδὴ δὲ οἱ σχολαστικοὶ ἡκολούθησαν τὴν ἀντίθετον δόδον, στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς γνώμης τῶν παλαιῶν σοφῶν καὶ προσπαθοῦντες ἀπὸ γενικάς ὑποθέσεις νὰ ἐρμηνεύσουν τὰ μερικὰ φαινόμενα, ὁ Μπεϊκον ἐπολέμησε ζωηρῶς τὴν σχολαστικὴν μέθοδον. Διὰ τοῦτο τὸ σύγγραμμά του ὀνόμασε Νοῦμ Οργανικόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Λογικήν τοῦ Ἀριστοτέλους, τὴν ὃποιαν εἶχον ὄνομάσει "Οργανικόν, διότι ἐθεωρήθη ὡς τὸ μέσον τῆς ὀρθῆς διανοήσεως, ἐπὶ τοῦ ὃποιού εἶχε στηριχθῆ ἡ σχολαστικὴ ἐπιστήμη.

Ο γάλλος φιλόσοφος Ντεκάρτ (Descartes, 1596 - 1650), δι γνωστὸς μὲ τὸ ἐκλασινοθὲν κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων ὄνομά του Καρτέριος (Cartesius), ὑπέβαλεν εἰς αὐστηρὰν κριτικὴν τὴν σχολαστικὴν μέθοδον. Ο Καρτέσιος ἐσκέφθη ὡς ἔξῆς: Οἱ ἄνθρωποι παραλαμβάνουν συνήθως τὰς γνώσεις ἀπὸ τοὺς προγενεστέρους, χωρὶς νὰ ἔξελέγησυν αὐτάς, στηριζόμενοι μᾶλλον εἰς τὴν γνώμην παλαιοτέρων σοφῶν, εἰς τὰς αὐθεντίας. Περὶ τῆς ἀκριβείας ὅμως τῶν γνωμῶν αὐτῶν δὲν ἔχομεν πειστικὴν βεβαιότητα. Ἐπειδὴ ὅμως πολλαὶ ἀπὸ τὰς γνώμας αὐτὰς ἀποδεικνύονται ὡς μὴ ὀρθαῖ, μιοῦ ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφιβάλλω δι' ὅλα, ὅχι μόνον διὰ τὰ διδάγματα τῶν σοφῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἐαυτοῦ μου ἀκόμη καὶ νὰ μὴ δεχθῶ ὡς ἀλήθειαν παρὰ μόνον δι' τι φαίνεται εἰς ἐμὲ τὸν ἴδιον λογικὸν καὶ σαφές.

Αὐτὸς ἐσήμαινε τὴν ὁριστικὴν καταδίκην τῆς σχολαστικῆς μεθόδου καὶ τῆς πίστεως εἰς αὐθεντίας. Τὰς γνώμας ταύτας ἐξέθεσεν εἰς τὸ σύντομον, ἀλλὰ περιεκτικὸν σύγγραμμά του, εἰς τὸν Περὶ μεθόδου λόγον (Discours de la méthode), τὸ ὃποῖον ἔγρα-

ψεν είς τήν όμιλουμένην γαλλικήν. 'Ο Καρτέσιος ήτο ἔξαίρετος μαθηματικός καὶ φυσικός, ἐδέχετο τὸ σύστημα τοῦ Κοπερνίκου καὶ ὑπεστήριζεν ὅτι ὅλα εἰς τὸν κόσμον γίνονται κατὰ μηχανικὴν ἀνάγκην. 'Ιδιαιτέραν ὅμως θέσιν ἔδιδεν εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, διόποιος κατὰ τὸν Καρτέσιον διαφέρει ριζικῶς ἀπὸ τὸ σῶμα, τὴν ὕλην γενικῶς, ἀπὸ τὴν ἐκτατὴν οὐσίαν, ὅπως χαρακτηρίζει τὴν ὕλην.

'Η διδασκαλία τοῦ Καρτέσιου ἔκαμεν ἐντύπωσιν, διεδόθη πολὺ καὶ ἀπέκτησε πολλούς ὀπαδούς. 'Αλλ' οἱ θεολόγοι κατεδίκασαν τὸ σύστημά του καὶ τὸν 18ον αἰῶνα ἀκόμη οἱ καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων ἀπηγόρευσαν εἰς τοὺς φοιτητὰς νὰ μελετοῦν τὰ ἔργα του.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος ἀξιόλογον φιλοσοφικὸν σύστημα ἀνέπτυξεν διονύσιος Σπινόζα (Spinoza, 1632 - 1677), τὸ ὄποιον ἔξειτιμήθη βραδύτερον. Εἶχε γεννηθῆ ἀπὸ ἔβραϊκὴν οἰκογένειαν εἰς τὸ Ἀμστελόδαμον καὶ ἔζησεν εἰς τὴν Χάγην πιτωχὸς καὶ ἀφανής, κατοικῶν ὡς οἰκότροφος εἰς οἰκίας μικροαστῶν μετρίας οἰκονομικῆς καταστάσεως καὶ ποριζόμενος τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀπὸ τὴν λείανσιν ὑέλων διὰ διόπτρα ἢ ἀπὸ συνδρομάς φίλων. 'Ο Σπινόζα ἦθελε νὰ δώσῃ μαθηματικὴν ἀκρίβειαν εἰς τοὺς συλλογισμούς του. Διὰ τοῦτο τὸ κύριον σύγγραμμά του ἡ Ἐθικαὶ ordine geometrico demonstrata, ἔχει τὴν διάταξιν ἐγχειριδίου Γεωμετρίας (θεωρήματα, ἀποδείξεις, πορίσματα). Παρεδέχετο ὅτι ὅλα εἰς τὸν κόσμον ἀνάγονται εἰς ἔνιαίαν ἀρχὴν καὶ αἵτιαν, ἢ ὄποια εἴναι ἐν ταυτῷ Θεός καὶ φύσις, δηλαδὴ θεός καὶ φύσις εἴναι ἐν καὶ τὸ αὐτό (deus sive natura). Διὰ τοῦτο τὸ σύστημά του ὠνόμασαν πανθεϊστικόν. 'Η φιλοσοφία τοῦ Σπινόζα ἐπιβάλλεται μὲ τὸ ὑψος καὶ τὴν εὐγένειαν, διότι διδάσκει ὅτι ἡ ἀρετὴ εἴναι ἡ κανονικὴ λειτουργία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, συντελοῦσα εἰς τὴν γαλήνην τοῦ σοφοῦ καὶ τὸν κατευνασμὸν τῶν παθῶν.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος παραστηρεῖται σημαντικὴ μεταβολὴ. Αἱ ζυμώσεις, τὰς ὄποιας προεκάλεσαν αἱ ἀγγλικαὶ ἐπαναστάσεις, δίδουν τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀναπτυχθῆ ἢ λεγομένη ἐμπειρικὴ ἢ ποιητικὴ. 'Ο κυριώτερος ἀντιπρόσωπος αὐτῆς, ὁ ἀγγλος φιλόσοφος Τζων Λόκκ (John Locke, 1632 - 1704) εἰς τὸ ὄνομαστὸν σύγγραμμά του, Δοκίμιον διὰ τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν, τὸ ὄποιον ἔξειδόθη δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐνδοξόν ἐπανάστασιν (τὸ 1690), ὑπεστήριξεν ὅτι ὅλαι μας αἱ γνώσεις πηγὴν ἔχουν τὴν

αἰσθησιν καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ἐντυπώσεων εἰς τὸν νοῦν. Καταπολεμεῖ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Καρτεσίου περὶ ἐμφύτων ἐννοιῶν καὶ καταλήγει εἰς τὸ περίφημον συμπέρασμα : « Οὐδέν ἐν τῇ νοήσει, δὲ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει ».

Τὴν ἄποψιν αὐτὴν ὠνόμασαν ἐμπειρικὴν ἢ ἐμπειρισμὸν (empirisme), ἐνῷ ἡ ἀντίθετος, ἡ δεχομένη ὅτι πηγὴ τῶν γνώσεων εἶναι ἡ νόησις, δύνομάζεται ὀρθολογικὴ ἢ ὀρθολογισμὸς (rationalisme, ἀπὸ τὸ λατ. ratio - λόγος, λογικόν). Ἡ φιλοσοφία τοῦ Λόκ σημαίνει ἄποφασιστικὴν ἀντίδρασιν εἰς τὰ θεωρητικὰ συστήματα τοῦ 17ου αἰώνος καὶ τὴν ἀρχὴν νέας περιόδου εἰς τὴν φιλοσοφίαν.

Ολίγα ἔτη νεότερος ὁ γερμανὸς Λάϊμπνιτς (Leibnitz, 1646 - 1716), ἡ πρώτη ἀξιόλογος φιλοσοφικὴ διάνοια τῆς Γερμανίας μετὰ τὰς ἀναστατώσεις τῶν θρησκευτικῶν πολέμων, ἐπεχείρησε νὰ σώσῃ τὸν ὀρθολογισμόν, δίδων εἰς αὐτὸν διάφορον ἔννοιαν. Ἐξαίρετος σοφός, ἐκ τῶν πολυμαθεστέρων τῆς Εύρωπης, ἀνεκάλυψε συγχρόνως μὲ τὸν Νεύτωνα τὴν βάσιν τοῦ ἀπειροστικοῦ λογισμοῦ. Εἰς τὰ ἔργα του, Νέα δοκίμια διὰ τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν (ἀπάντησις εἰς τὸν Λόκ), Θεοδικία καὶ Μοναδολογία, ἀνέπτυξεν ἀξιολόγους σκέψεις, ὑπεστήριξε τὴν θεωρίαν περὶ ἐμφύτων ἐννοιῶν καὶ τὴν αἰσιόδοξον περὶ τοῦ κόσμου ἄποψιν, ἢ δποία συνοψίζεται : « ὁ κόσμος εἶναι ὁ καλύτερος ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς κόσμους ». Ἡ βαθυτέρα προσπάθεια τοῦ Λάϊμπνιτς εἶναι νὰ δικαιολογήσῃ διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας.

Aἰσπιστὴ ματι

Ἄπὸ τὰ σημαντικώτερα γεγονότα τῶν νέων χρόνων εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, διότι δι' αὐτῆς ὁ ἀνθρωπὸς ἐκυριάρχησεν ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν πορισμάτων αὐτῶν ἀνεκάνισε τὸν βίον του.

Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους οἱ ἀνθρωποι ἐζήτουν τὴν λύσιν πάσης ἀπορίας εἰς τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ ίδιως τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων ἐπὶ μακρὸν ἔξηκολούθησαν τὸ σύστημα αὐτό.

Τὸν 17ον αἰῶνα ὅμως πολλοὶ σοφοὶ ἤρχισαν νὰ μελετοῦν ἀπ'

εύθειας τήν φύσιν. Κατεσκεύασαν κατάλληλα σργανα, μὲ τὰ ὅποια κατώρθωσαν νὰ παράγουν κατά βούλησιν τὰ φαινόμενα, τὰ ὅποια ἤθελον νὰ μελετήσουν. Τοιουτορόπως ἐδημιούργησαν τὴν νεωτέραν μέθοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὴν παρατήρησιν καὶ τὸ πείραμα. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἔδειξαν μεγάλην δεξιότητα εἰς τὴν ἔρευναν τῆς φύσεως, κατὰ τοῦτο δὲ ὑπερτεροῦν πολὺ τοὺς ἀρχαίους.

Τὸν 17ον αἰῶνα οἱ καταγινόμενοι εἰς τὰς μελέτας αὐτὰς ἥσαν δλιγάριθμοι καὶ ὄλοι σχεδὸν ἐρασιτέχναι, εύρισκόμενοι ἐκτὸς τῶν Πανεπιστημίων, τὰ ὅποια μὲ πεῖσμα ἀπέκλειον τὸν νέον τρόπον τῆς ἔρευνης. Ἐπίσης καὶ ἡ ἐκκλησία κατεδίωκε πάντα νεωτερισμὸν εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως ὡς αἵρεσιν. Αἱ ἐπιστῆμαι δὲν ἥσαν πολὺ ἀνεπιτυγμέναι, ὥστε δὲν ἦτο δύσκολον νὰ κατέχῃ τις ὄλας τὰς γνώσεις τοῦ καιροῦ του εἰς ὄλας τὰς ἐπιστήμας. Διὰ τοῦτο οἱ σοφοὶ τοῦ 16ου καὶ τοῦ 17ου αἰῶνος ἥσαν συγχρόνως μαθηματικοί, φυσικοί καὶ φυσιολόγοι. Κατεγίνοντο ἴδιως εἰς τὰ Ματικά, τὴν Αστρονομίαν, ουματικήν καὶ τὰς γνώμας καὶ ἀνακαλύψεις των ἀνεκοίνων πρὸς ἀλλήλους προφορικῶν ἢ δι' ἐπιστολῶν.

Αἱ κυβερνήσεις παρέτηρησαν, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ προέλθῃ ὀφέλεια ἀπὸ τὰς μελέτας αὐτάς. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ ὅποια προσείλκυσε περισσότερον τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἦτο ἡ ἀστρονομία, διότι ὁ πολὺς κόσμος ἔξηκολούθει νὰ πιστεύῃ εἰς τὴν πρόγνωσιν διὰ τῶν ἀστρῶν. Δὲν ἤργησαν ὅμως οἱ σοθαρώτεροι νὰ ἐκτιμήσουν τὰς θετικὰς ὑπηρεσίας τῆς ἀστρονομίας. Τὸ 1667 ἐκτίσθη τὸ Αστεροσκοπεῖον τοῦ Λονδίνου καὶ σχεδὸν συγχρόνως τὸ ἀστεροσκοπεῖον Παρισίων. Κατήρτισαν βοτανικούς κήπους, ἴδιως εἰς τὰς πανεπιστημιακὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ τὴν Ὀλλανδίαν καὶ συλλογὰς φυτῶν καὶ ὄρυκτῶν, τὰς ὅποιας ὠνόμαζον Μουσεῖα. Τὸ ὀνομαστότερον ἔξι αὐτῶν ἦτο τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον (British Museum).

Ἐπειδὴ ὅμως τὰ Πανεπιστήμια δὲν ἤθελον νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὸν νέον τρόπον τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνης, αἱ κυβερνήσεις ἴδρυσαν Ἐπιστημονικὰς Ἀκαδημίας, τῶν ὅποιών τὰ μέλη δὲν ἐλήφθησαν ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν καθηγητῶν τῶν Πανεπι-

στημίων. Αἱ Ἀκαδημίαι ἐβοήθησαν πολὺ τὴν πρόοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ ἀστρονομία καὶ γενικῶς αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐσημείωσαν σημαντικὴν πρόοδον κατὰ τὸν 17ον αἰώνα. Αἱ ἀπόψεις τοῦ Κοπερνίκου προεκάλεσαν βαθυτάτην ἐντύπωσιν καὶ ἐπεδοκιμάσθησαν ἀπὸ πολλοὺς σοφούς. Ὁ γερμανὸς ἀστρονόμος Κέπλερ (Kepler, 1571 - 1630) ἔδωκε κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰώνος μαθηματικὴν ἀπόδειξιν τοῦ συστήματος, διατυπώσας τοὺς λεγομένους Νό-

76. Ὁ Γαλιλαῖος

μούς τοῦ Κέπλερ. Ἐλλ' ὁ κυριώτερος θεμελιωτὴς τῆς νεωτέρας φυσικῆς ἐπιστήμης είναι ὁ διάσημος Ιταλὸς Γαλιλαῖος (Galilei, 1564 - 1642), ὁ ὅποιος παρεδέχετο ὡς ἀναμφισβήτητον ὅτι τὸ κέντρον τοῦ ἥλιου συστήματος είναι ὁ ἥλιος καὶ ὅτι ἡ γῆ κινεῖται περὶ αὐτόν. Ἀνεκάλυψε τοὺς νόμους τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων καὶ ἔθεσεν οὕτω τὰς βάσεις τῆς μηχανικῆς. Κατεσκεύασε μεγεθυντικούς φακούς, διὰ τῶν ὅποιων διέκρινε τὰ ὄρη τῆς σελήνης, τοὺς δορυφόρους τοῦ Διὸς καὶ ἔξηκριβώσε τὴν φύσιν τοῦ Γαλαξίου. Ἐλλ' ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις κατεδίκασε τὴν διδασκαλίαν του καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτὸν νὰ ἀποκηρύξῃ γονυκλινής τὰς δοξασίας του ὡς πιλάνας.

Τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἐσυντηματοποίησεν ὁ διάσημος ἄγγελος φυσικὸς Νεύτων (Newton, 1642 - 1727) συνενώσας αὐτὰς εἰς τὸν νόμον τῆς παγκοσμίου ἐλεξίως, ὁ ὅποιος φέρει τὸ ὄνομά του. Τὰς βάσεις τῶν Μαθηματικῶν παρέλαβον οἱ νεώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μελετῶντες τοὺς Ἐλληνας μαθηματικούς. Ὁ γάλλος Βιέτ (Viète 1540 - 1603) ἔδωκεν εἰς τὴν "Ἀλγεβραν" τὴν νεωτέραν μορφήν, εἰσαγαγών τὰ γράμματα, ὃ δὲ φιλόσοφος Ντεκάρτ, ἔξαίρετος μαθηματικός, εἰσήγαγε τὸν ἀλγε-

77. Ἰσαάκ Νεύτων

Ενδό ό Τορριτσέλλι (Torricelli, 1608 - 1647), ήταν και αυτός, έμελέτης τὸν νόμου τῆς ισορροπίας τῶν ρευστῶν και κατεσκεύασε τὸ βαρόμετρον, τὸ δόποιον μετ' δλίγον ἐπέτρεψε νὰ παρατηρήσουν τὴν βαρύτητα τοῦ ἀέρος (Pascal). Οὔτως, ἀπὸ τοῦ 17ου αἰώνος ή Φυσική ἔγινε πειραματική ἐπιστήμη.

βρικόν ὑπολογισμὸν εἰς τὴν
Γεωμετρίαν, δημιουργήσας τὴν
'Αναλυτικὴν Γεωμετρίαν
τριάν. Ἐτερος φιλόσοφος,
ὁ γερμανὸς Λάյμπνιτς (Lei-
bnitz), ἀνεκάλυψε τὸν 'Απει-
ροστικὸν Λογισμὸν,
οὗτος δὲ κατὰ τὸ τέλος τοῦ
17ου αἰῶνος εἶχον διαμορφω-
θῆναι οἱ διάφοροι κλάδοι τῶν
Μαθηματικῶν.

‘Η Φυσική κατ’ ἀρχὰς δὲν ἥτο χωρισμένη ἀπό τὰ Μαθηματικά καὶ τὴν Ἀστρονομίαν. ‘Ο Γαλιλαῖος υπελόγισε τὸν νόμον τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ
ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ (ΙΗ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'
Η ΑΓΓΛΙΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

Γενική Ἐπισκόπησις

18ος αἰώνων εἶναι σημαντικώτατος διὰ τὴν Ἀγγλίαν. Τρία ἀξιολογώτατα γεγονότα χαρακτηρίζουν αὐτόν: ἡ στερέωσις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, ἡ ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας καὶ ἡ δημιουργία ἀποικιακοῦ κράτους μὲ βάσεις τὰς Ἰνδίας καὶ τὸν Καναδᾶν.

Τὸ πολιτικὸν καθεστώς, τὸ καθιερωθέν διὰ δύο ἐπαναστάσεων τὸν 17ον αἰῶνα, στερεώνεται τὸν 18ον ὑπὸ τὴν νέαν δυναστείαν τοῦ Ἀννοβέρου. Οἱ δύο πρῶτοι βασιλεῖς, ξένοι καὶ χωρὶς ἐπιβολήν, ἐμπιστεύονται τὴν κυβέρνησιν εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ πλειοψηφοῦντος κόμματος τῆς βουλῆς, τὴν ὅποιαν ἔξακολουθοῦν νὰ ἀποτελοῦν τὰ δύο κόμματα, τῶν Οὐΐξ καὶ τῶν Τόρις.

Ἄπὸ τοῦ 1760 ὁ τρίτος βασιλεὺς τῆς δυναστείας Γεώργιος Γ' διεκδικεῖ τὰς βασιλικὰς προνομίας. Ἐξ αὐτοῦ δημιουργεῖται κοινοβουλευτικὴ κρίσις, ἡ ὅποια διαρκεῖ ὑπὲρ τὰ εἴκοσι ἔτη (1760 - 1782). Ἄλλ' ἡ ἀντίστασις τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ἔξωτερικαὶ ἀποτυχίαι ὑποχρεώνουν τὸν βασιλέα νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ὁ περίφημος Πιτ δ νεώτερος ἀποβαίνει ἰσχυρὸς κοινοβουλευτικὸς κυβερνήτης. Ἐκ τῆς κρίσεως ἔζερχεται τὸ πολίτευμα περισσότερον στερεωμένον.

Τὸν 18ον αἰῶνα ἥρχισεν ἡ βιομηχανικὴ κίνησις, ἡ ὅποια κα-

τέστησε τὴν Ἀγγλίαν πρώτην οἰκονομικήν δύναμιν τοῦ κόσμου.

Τέλος, κατόπιν σκληρᾶς πάλης πρὸς τοὺς Γάλλους, οἱ Ἀγγλοὶ ἐγκαθίστανται ὅριστικῶς εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ τὸν Καναδᾶν καὶ γίνονται ἀδιαφιλονείκητοι ἡγεμόνες εἰς τὰς ἀποικίας.

Οἱ δύο πρῶτοι Γεώργιοι

“Σταν ἀπέθανε τὸ 1714 ἡ βασίλισσα Ἀννα, χωρὶς νὰ κατορθώσῃ, παρὰ τὴν ζωηρὰν ἐπιθυμίαν της, νὰ ἔχασφαλίσῃ τὸ δικαίωμα τῆς διαδοχῆς εἰς τὸν ἀδελφόν της Ἰακώβον Γ', εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας ἐκλήθη, κατὰ τὴν ἀπὸ τὸ ἔτος 1701 πρᾶξιν τοῦ Κοινοβουλίου, ὁ δισέγγονος τοῦ Ἰακώβου Α' (ἀπὸ τὴν μητέρα του Σοφίαν), ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου Γεώργιος. Δι' αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον ἡ δυναστεία τοῦ Ἀννοβέρου, ἡ ὃποίᾳ βασίλευει μέχρι σήμερον.

‘Ο Γεώργιος Α’ (1714 - 1727) ἦτο ἥδη 54 ἔτῶν, ὅταν

ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Δὲν ἐγνώριζε τὴν ἀγγλικήν, ὅπως καὶ οἱ περιστοιχίζοντες αὐτὸν Γερμανοί. Ἐμεινε πάντοτε ξένος μεταξὺ τῶν ξένων καὶ οὐδέποτε παρηγορήθη, διότι ἐγκατέλειψε τὸ Ἀννοβέρον. Ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι συγχρόνως ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου καὶ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος του ἔθετε πάντοτε ὑπεράνω τῶν ἀγγλικῶν.

‘Ο νίος του Γεώργιος Β' (1727 - 1760) εἶχε τὰς ἔξεις καὶ τὰς ἴδεας τοῦ πατρός του. Οἱ Ἀγγλοὶ ὅμως ἤνεχθησαν αὐτούς ἀπὸ αἰσθημα νομιμοφροσύνης, κυρίως ὅμως διότι ἡσαν διαμαρτυρόμενοι καὶ λόγω τῆς θέσεώς των ἡσαν ἀκίνδυνοι διὰ τὰς ἀγγλικὰς ἐλευθερίας.

78. Ἀγγλος εὐγενής με στολὴν αὐλῆς

Πράγματι, οἱ δύο πρῶτοι Γεώργιοι, χωρὶς ἐνδιαφέρον διὰ τὸν τόπον καὶ χωρὶς ἐπιβολὴν, ἀφησαν τὴν φροντίδα τῆς κυβερνήσεως εἰς τὸ κοινοβούλιον καὶ καθιέρωσαν τὴν συνήθειαν νὰ λαμβάνουν τοῦς ὑπουργούς των ἀπὸ τὸ πλειοψηφοῦν εἰς τὴν Βουλὴν κόμμα. Ἡ συνήθεια αὐτὴ ὑπῆρχεν εὐνοϊκὴ διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος. Χάρις εἰς τὴν ἐπὶ τόσα ἔτη ἀποχὴν τῆς βασιλείας νὰ ἀναμειγνύεται εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἐπεκράτησεν ἡ ἀντίληψις ὅτι εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὁ βασιλεὺς βασιλεύει, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾷ.

Τὸ κυβερνητικὸν σύστημα

Ἐπεκράτησεν, ὅχι διὰ νομοθεσίας, ἀλλὰ διὰ τῆς συνήθείας, ὁ χωρὶς μὸς τῷ ν ἔξουσιῳ.

1) Ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς εἶναι ἀνεύθυνος, τὴν ἐκτελεστικὴν ἔξουσίαν ἀσκοῦν οἱ ὑπουργοί. Ἔνδη προηγουμένως τοὺς ὑπουργούς ὑπεδείκνυεν ὁ βασιλεὺς, δὲ πολλοὶ κατ' ὄρθιον ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ γίνεται πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως ὁ ἀρχηγὸς τοῦ πλειοψηφοῦντος εἰς τὸ Κοινοβούλιον κόμματος.

2) Ἡ νομοθετικὴ ἔξουσία ἀνῆκεν εἰς τὸ Κοινοβούλιον, συνιστάμενον ἀπὸ δύο Βουλάς, τὴν Βουλὴν τῷ Λόρδων, τῆς δόποιας τὰ μέλη διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ τὴν Βουλὴν τῷ Κοινοτήτῳ, τῆς δόποιας τὰ μέλη ἔξελέγοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ, τούλαχιστον ὑπὸ μέρους αὐτοῦ, διὰ μίαν ἐπταετίαν (ἀπὸ τοῦ 1716). Σὺν τῷ χρόνῳ ἡ Βουλὴ τῶν Λόρδων ἔχασε τὴν ἐπιρροήν της, πρὸς ὄφελος τῆς δευτέρας.

3) Ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο κόμματα, τοὺς Τόρις καὶ τοὺς Οὐίξ. Οἱ πρῶτοι ἐθεωροῦντο ἀριστοκρατικοί, οἱ δεύτεροι λαϊκῶτεροι. Κατ' οὐσίαν ὅμως ἀντεπροσώπευον καὶ τὰς δύο δὲ λιγαρχίας. Οἱ Τόρις τὴν μεγάλην ἴδιοκτησίαν, οἱ Οὐίξ τὸ χρῆμα (βιομηχανίαν καὶ ἐμπόριον). Καὶ τὰ δύο δὲν ἥθελον νὰ ὀλλάξουν τὸ ἐκλογικὸν σύστημα, τὸ δόποιον ἦτο εὔνοϊκὸν δι' αὐτά.

4) Τὸ ἐκλογικὸν σύστημα ἦτο ἐλάχιστα δημοκρατικόν. Κατ' οὐσίαν ἐψήφιζε μικρὰ μειοψηφία τοῦ λαοῦ. Εἰς τοὺς νομούς τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου εἶχε περιέλθει κυρίως εἰς τοὺς ιδιοκτήτας, εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰ σωματεῖα. Ἰσχυροὶ ἄνδρες διέθετον μέ-

γαν ἀριθμὸν ἐδρῶν καὶ ἐπώλουν αὐτὰς εἰς τοὺς πλειοδοτοῦντας.
Ἐπίσης οἱ ἐκλεγόμενοι ἀντιπρόσωποι ἐμπορεύοντο τὴν ψῆφον των
ἔναντι θέσεων καὶ ἀμοιβῶν. Πραγματικὴ διαφθορά καὶ φαυλοκρα-
τία ἐκυριάρχησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν.

Ἡ Κυβέρνησις τῶν Οὐΐξ

Οἱ Τόρις ἦσαν ὑποπτοί, ὅτι εἶχον εύνοήσει τὴν ἔκπτωτον δυ-
ναστείαν καὶ ὅτι διετήρουν μυστικὴν συμπάθειαν πρὸς αὐτήν. Ἀντι-
θέτως, οἱ Οὐΐξ, ἐπειδὴ ἐπολέμησαν αὐτήν καὶ ἔχρησίμευσαν ὡς
στήριγμα τῆς προτεσταντικῆς δυναστείας, εἶχον τὴν εὔνοιαν τῶν
βασιλέων καὶ ἐκράτησαν τὴν ἀρχὴν σχεδὸν ἐπὶ ἥμισυ αἰῶνα. Ἡ
πολιτικὴ των ἦτο ἐπὶ μακρὸν φιλειρηνική.

‘Ο Οὐάλποουλ (Walpole), ὁ δραστηριώτερος πρωθυπουργὸς
των τῆς περιόδου αὐτῆς, ἐκυβέρνησεν ἐπὶ εἰκοσι καὶ ἐν ὅλοκληρᾳ
ἔτη (1721 - 1742), ὃσον οὐδέποτε ἄλλη κοινοβουλευτικὴ κυβέρ-
νησις. Ἀπέφυγε μὲν ἐπιμέλειαν πᾶσαν ἔξωτερικὴν περιπλοκήν. Διε-
τήρησεν ἀγαθὰ σχέσεις μὲ τὴν Γαλλίαν καὶ ἔξησφάλισε τὴν εἰρήνην
τῆς Εὐρώπης ἐπί τι διάστημα.

Ἐκέρδισε τοὺς ἴδιοκτήτας, ἐλαφρώσας τὴν φορολογίαν
τῆς γεωργίας, καὶ τοὺς ἐμπόρους, ἐγκαινιάσας εἶδος ἐλευ-
θερίας συναλλαγῆς, καθ' ἣν ἐποχὴν τὰ ἄλλα κράτη ἔκλειον
αὐστηρῶς τὰ σύνορά των εἰς τὴν ἔξαγωγὴν καὶ εἰσαγωγὴν. Διη-
κόλυνε τὴν εἰσαγωγὴν πρώτων ύλῶν καὶ ἔξαγωγὴν βιομηχανικῶν
προϊόντων.

Ἡ ἐπιτυχία ἐδικαίωσε τὴν τόλμην του. Αἱ πόλεις, αἱ ὄποιαι
εἶναι σήμερον κέντρα τῆς ἀγγλικῆς βιομηχανίας, ἐπὶ τῶν ἥμερῶν
του εἶδον τὴν πρώτην ἀνάπτυξιν. Ἡ ἔξαγωγὴ ἀπὸ 600.000 ἀνηλθεν
εἰς 12.000.000 λίρας καὶ ἡ ἀξία τῶν ἀκινήτων ἐτριπλασιάσθη.

Ο ταχὺς αὐτὸς πλουτισμὸς καὶ τὰ οἰκονομικὰ μέτρα τοῦ Οὐάλ-
ποουλ ἐγέννησαν πραγματικὴν διαφθορὰν καὶ ἡθικὴν κρίσιν εἰς
τὴν χώραν. Ἐναντίον τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἐδημιουργήθη ἀντί-
δρασις. Ἡ ἀπομόνωσις, εἰς τὴν ὄποιαν εἶχεν ὄδηγήσει τὴν χώ-
ραν ἡ φιλειρηνικὴ πολιτικὴ, ἔξηγειρε πολλοὺς ἔθνικιστάς. Ἡ χα-
λαρὰ τέλος στάσις του. κατὰ τὴν σύρραξιν διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς
Αύστριας ἐπέφερε τὴν πτῶσίν του (1742). Οἱ Οὐΐξ ἐκράτησαν

τὴν ἀρχήν, δλλ' ἔγιναν φιλοτρόλεμοι, ὑπὸ τὸν νέον αὐτῶν ἀρχηγόν, τὸν Πίτ.

Ο Ούτλια μΠίτ (William Pitt) ἦ ὁ πρῶτος Πίτ, ὅπως λέγουν, ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους πολιτικούς ἀνδρας τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου. Βουλευτής εἰκοσιεπτά ἑτῶν, ἢτο ἀντίπαλος τοῦ Ούάλποουλ, τὸν ὅποιον κατηγόρει ὡς ὑπαίτιον τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς ἀνυποληψίας τῆς Ἀγγλίας. Εὔθυς, εἰς βαθὺν ὥστε νὰ ὀνομάζεται ἀδιάφορος, θερμὸς πατριώτης, μὲ ἀπέραντον οἴησιν, τὴν ὅποιαν ἐξέφραζε διὰ θεατρικῆς εὐγλωττίας, ἀπέκτησε πρωτοφανῆ δημοτικότητα.

Υπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Πίτ οἱ Οὐίξ ἔκαμαν τοὺς δύο πολέμους, τῆς διαδοχῆς τῆς Αὐστρίας καὶ τὸν Ἐπταετῆ.

Ἐξῆλθον ζημιωμένοι ἀπὸ τὸν πρῶτον, διὰ τοῦ δευτέρου ὅμως ἔξησφάλισαν μεγάλα κέρδη, τὴν στρατιωτικὴν ἐξασθένησιν τῆς Γαλλίας καὶ τὴν κυριαρχίαν εἰς τὰς ἀποικίας.

Γεώργιος Γ' (1760 - 1820). Ἡ Κοινοβουλευτικὴ χρίσις

Ο Γεώργιος Γ' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον 23 ἑτῶν. Ἀπλοῦς τοὺς τρόπους, κανονικὸς εἰς τὴν ζωήν, εἰλικρινής καὶ εὐλαβής, ἀποστρεφόμενος τὴν διαφθοράν, εἶχεν ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τὴν πρωσσίδα μητέρφ του τὴν Ἰδέαν, ὅτι ἐπρεπε νὰ είναι πραγματικὸς « βασιλεύς ».

79. Ρόμπερτ Ούάλποουλ

(Ἀριστερά, δμιλῶν μὲ τὸν Πρόεδρον τῆς Βουλῆς)

‘Ο Γεώργιος Γ’ ήθέλησε νά μή είναι μόνον βασιλεύς, ἀλλὰ καὶ νά κυβερνήσῃ. Ήθελε μάλιστα νά φίναι ό πρωτος ύπουρος τοῦ βασιλείου. Είχε δηλαδή τὴν ἀπαίτησιν νά ἀντικαταστήσῃ τὴν κοινοβουλευτικὴν κυβέρνησην μὲ τὰς περὶ τοῦ βασιλέως ἀντιλήψεις τῶν Τόρις, ἔτρεφε συμπάθειαν πρὸς αὐτούς, ἐνῷ ἀπεστρέφετο τοὺς Οὐίξ.

Ἡ ἀπαίτησις τοῦ βασιλέως ἐδημιούργησεν ἀληθῆ κοινοβουλευτικὴν κρίσιν. Ἡ πρώτη ἀπόπειρά του νά ἀναβιβάσῃ εἰς τὴν ἀρχὴν τὸ κόμμα τῶν Τόρις προσέκρουσεν εἰς ἔξεγερσιν τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ τὸ 1770, ἐπωφελθεῖς ἀπὸ τὴν περιπλοκὴν μὲ τὰς ἀποικίας τῆς Ἀμερικῆς, ἔχρησιμοποίησεν ἐπὶ δώδεκα ἔτη (1770 - 1782) τὸν λόρδον Νόρθ (North) καὶ ἐκυβέρνησεν αὐταρχικῶς ὁ ἴδιος.

‘Ἀλλ’ ὁ ζωηρὸς ἐρεθισμὸς τῆς κοινῆς γνώμης, ὁ ὅποιος ἔξεδηλώθη διὰ τῆς ἰδρύσεως πολιτικῶν σωματείων, συγκεντρώσεων, διαδηλώσεων, σατίρας καὶ τῆς δημοσιογραφίας, ἰδίως ὅμως τὰ ἀτυχήματα εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀμερικῆς, ὑπεχρέωσαν τὸν βασιλέα νά ὑποχωρήσῃ. Εὔρεθεις πρὸς ἀδιεξόδου, ὁ Γεώργιος παρέδωσε τὴν ἔξουσίαν εἰς τὸν νεαρὸν υἱὸν τοῦ Πίτ, τὸν δεύτερον Πίτ (1782).

‘Ο Δεύτερος Πίτ (1759 - 1806)

Ἐγινε πρωθυπουργὸς εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν. Ἡ διάφθορος καὶ πατριώτης, ὅπως ὁ πατέρας του, ἤλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν ὑπὸ ἔξαιρετικὰς περιστάσεις, ἀλλ’ εἶχεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν κοινὴν γνώμην καὶ ἐναντίον του τὸ Κοινοβούλιον, τὸ ὅποιον κατεψήφισεν αὐτὸν δέκα ἔξι φορὲς ἐντὸς τριμήνου. Ο Πίτ ὅμως, ἀντιθέτως πρὸς τὴν παράδοσιν, δὲν παρητήθη καὶ διέλυσε τὸ Κοινοβούλιον. Αἱ ἐκλογαὶ ἔφερον πλειοψηφίαν ἀφωσιωμένην εἰς αὐτὸν καὶ ἐκυβέρνησεν ὡς ἀπόλυτος κύριος τὴν Ἀγγλίαν ἐπὶ μίαν εἰκόσαετίαν (1784 - 1806).

Ἀνύψωσε τὸ ἡθικὸν τῆς χώρας, ἐτακτοποίησε τὰ ἀναστατωμένα ἐκ τοῦ πολέμου τῶν ἀποικιῶν οἰκονομικὰ καὶ ἀνέπτυξε τὸ ἐμπόριον. Δι’ αὐτοῦ ἐμετριάσθη ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ Οὐίξ καὶ Τόρις καὶ ἐσχηματίσθη κόμμα πατριωτικόν, ἀφωσιωμένον εἰς τὸν βασιλέα καὶ τὸ σύνταγμα. Τοιουτορόπως τὸ ἔθνος ἡνωμένον ἀν-

τεμετώπισε τὴν Γαλλικήν ἐπανάστασιν, κατὰ τῆς ὁποίας ὁ Πίτ ἐκήρυξεν « ἔξοντωτικὸν πόλεμον ».

·Η ἀνάπτυξις τῆς Ἀγγλίας

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ Ἀγγλία ἀνεπτύχθη εἰς χώραν κατ' ἔξοχὴν βιομηχανικὴν καὶ ἐμπορικήν. Τὴν πρώτην ὀθησιν εἰς τὴν βιομηχανικὴν ἀκμὴν τῆς χώρας ἔδωσεν ἡ ὑπερβολικὴ αὐξησις τοῦ πληθυσμοῦ της, ὁ ὄποιος ἐδιπλασιάσθη ἀπὸ τοῦ 1700-1780. Ἐπειτα ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀνθρακοῦ ἀντὶ τοῦ ξύλου διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν μεταλλευμάτων τοῦ σιδήρου ὑπῆρξε διὰ τὴν πλουσίαν εἰς γαιάνθρακα καὶ σίδηρον Ἀγγλίαν ἡ ὀρχὴ τῆς μεταλλουργικῆς βιομηχανίας, ἡ ὄποια ἐπὶ μακρὸν ἐμεινεν ἀσυναγώνιστος.

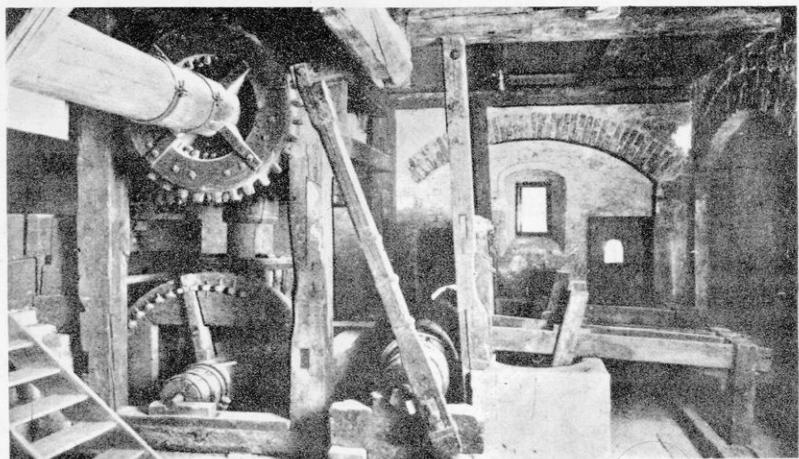
Σχεδὸν συγχρόνως ἀνεκάλυψαν διαφόρους μηχανάς, μεταξὺ τῶν ὄποιών καὶ τὴν κλωστικὴν μηχανήν, ἐνῷ ὁ Οὐάτ (Watt) ἔδιδε τὴν κίνησιν εἰς τὰ ἐργοστάσια, τελειοποιῶν τὴν ἀτμομηχανήν (1769 - 1779).

Εἰς τὴν ἔξωτερικὴν πολιτικὴν ἦτο ἀνάλογος καὶ ἀκόμη μεγαλύτερα ἡ ἀνάπτυξις. Ἀφοῦ ἔξετόπισαν τὸν ἀντιπάλους των Ἰσπανούς, Γάλλους καὶ Ὀλλανδούς, οἱ Ἕλληνες ἀπέβησαν κυρίαρχοι εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἔγιναν αὐτοὶ ἀ μ αξηλάται τῶν θαλασσῶν (rouliers des mers), ὅπως συνήθιζον νὰ δνομάζουν παλαιότερον τοὺς Ὀλλανδούς.

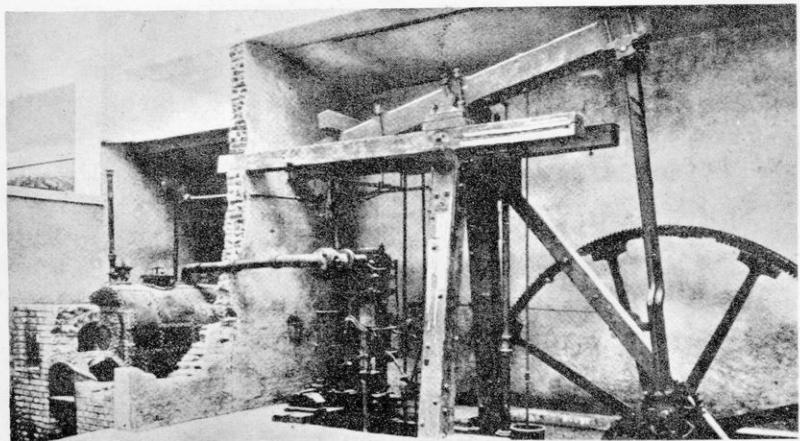
Ἡ Ἀγγλία ἔθεωρεῖτο ἡ χώρα τῶν ἐλευθεριῶν καὶ παρουσιάζετο ὡς ὑποδειγματικὴ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Αἱ Βουλαὶ συνεδρίαζον δημοσίᾳ καὶ αἱ συζητήσεις ἔδημοισιεύοντο αὐθημερόν εἰς τὰς ἐφημερίδας. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶδον τὸ φῶς πολλαὶ ἐφημερίδες, μεταξὺ τῶν ὄποιων μερικαὶ ἔξειλίχθησαν εἰς τεραστίους δημοσιογραφικούς ὄργανους καὶ ἔξακολουθοῦν νὰ ἐκδίδωνται καὶ σήμερον, ὅπως οἱ Καιροὶ (Times), ὁ Πρωϊνὸς Ταχυδρόμος (Morning Post) κ.ἄ.

80. Ὁ δεύτερος Πίτ
(T. Λόρεντς, Ἀνάκτορον Οὐγκόδσορ)

81. Μύλος χάρτου τοῦ 18ου αιώνος (Μόναχον, Γερμανικὸν Μουσεῖον)

82. Ἀτμομηχανὴ τοῦ Ούάτ τοῦ 18ου αιώνος
(Μόναχον, Γερμανικὸν Μουσεῖον)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

'Η ἀπολυταρχία εἰς τὴν Γαλλίαν

ΑΘ' ΟΛΗΝ τὴν διάρκειαν τοῦ 18ου αἰώνος εἰς τὴν Γαλλίαν συνεχίζεται, κατὰ τύπους τούλαχιστον, τὸ καθεστώς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'.

Οἱ δύο βουρβόνοι, Λουδοβίκος ΙΕ' καὶ Λουδοβίκος ΙΣΤ', τῶν ὅποιων ἡ βασιλεία πληροῖ τὸν αἰῶνα, εἴναι ἀπόλυτοι μονάρχαι, ἀσκοῦντες προσωπικὴν διοίκησιν. Ἐπίστης τὸ περιβάλλον των, τὰ κρατικὰ ὄργανα, ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς ἀπολυταρχίας.

Ἄλλ' ἡ πίστις εἰς τὴν ἀπολυταρχίαν εἶχε κλονισθῆ ἥδη ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ ἡ διάστασις μεταξὺ βασιλείας καὶ λαοῦ εὐρύνεται, ἐνεκα τῶν μεγάλων σφαλμάτων τῆς νέας βασιλείας.

Ἡ ἔλλειψις διορατικότητος ἐκ μέρους τῶν κυβερνώντων δημιουργεῖ σύν τῷ χρόνῳ μεγάλην ἔντασιν, ἡ ὅποια καταλήγει εἰς μίαν ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας κρίσεις τῆς ἱστορίας, τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν.

I. Η ΑΝΤΙΒΑΣΙΑ ΕΙΑ

'Ο ἀντιβασιλεὺς Φίλιππος τῆς Ὀρλεάνης

Ο Λουδοβίκος ΙΕ', πενταετής κατὰ τὸν θάνατον τοῦ προκατόχου του, ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ θρόνου πεντήκοντα ἔννεα ἔτη (1715 - 1774). Ἡ βασιλεία του λοιπὸν εἴναι ἡ μακροτέρα μετὰ τὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ διαιρεῖται εἰς δύο μέρη: Ἀνηλικιότης καὶ ἀντιβασιλεία τοῦ Δουκὸς τῆς Ὀρλεάνης ἀπὸ τοῦ 1715 - 1723 καὶ προσωπικὴ διοίκησις ἀπὸ τοῦ 1723 - 1774.

‘Ο Λουδοβίκος ΙΔ’ είχε φροντίσει νὰ δρίσῃ διὰ διαθήκης ἀντιβασιλέα τὸν υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Φίλιππον τῆς Ὀρλεάνης, ἀλλὰ τὴν πραγματικὴν ἔξουσίαν ἔδιδεν εἰς συμβούλιον, εἰς τὸ ὄποιον ἐπεκράτει ἡ φατρία τῶν εὐνοούμενῶν του. Τὸ ἀνώτατον ὅμως δικαστήριον τῶν Παρισίων ἡκύρωσε τὴν διαθήκην καὶ ὁ δούξ ἀνηγορεύθη ἀντιβασιλεὺς χωρὶς περιορισμόν.

‘Ο Φίλιππος δούξ τῆς Ὀρλεάνης, ὁ ὄποιος ἔγινεν ὀνομαστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν μὲ τὸ ἐπώνυμον Régent (‘Ἀντιβασιλεὺς) ἦτο ἀνθρωπος εὐφυής, μὲ ζωηρὰν ἀντίληψιν, ἀμεμπτον ἀνατροφὴν καὶ κομψούς τρόπους. Οἱ ἀντίπαλοί του ὅμως εἶχον διασύρει τὰ προσόντα του καὶ κατώρθωσαν νὰ τὸν παρουσιάσουν ὡς ὀδίγον σοβαρὸν ἀνθρωπὸν. Τὸ χειρότερον ὅμως ἦτο, ὅτι ἐπ’ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ ὅλης τῆς γενεᾶς του ἐβάρυνον αἱ ἀμαρτίαι τῆς προτηγουμένης βασιλείας. ‘Ο Λουδοβίκος ΙΔ’ είχεν ἀφήσει τεράστιον χρέος, τὸ ὄποιον ἔξωγκώνετο διαρκῶς ἐκ τοῦ ἐτησίου ἐλλείμματος τοῦ προϋπολογισμοῦ.

‘Η κατάστασις τῶν οἰκονομικῶν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐγίνετο περισσότερον ἀπελπιστική. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βαρύτατα χρέη τοῦ παρελθόντος, ὁ προϋπολογισμὸς ἐσημείωσεν 69 ἑκατομμυρίων ἔσοδα, ἔναντι ἔξόδων ἔξ 147 ἑκατομμυρίων.

Τὸ σύστημα Λώ

Πολλοὶ συνεβούλευσαν εἰς τὸν ἀντιβασιλέα τὴν χρεωκοπίαν. Ἐκεῖνος προετίμησε νὰ δοκιμάσῃ τὸ σύστημα, τὸ ὄποιον προέτεινεν ὁ σκῶτος οἰκονομολόγος Λώ (Law).

‘Ο Λώ, ἀποκτήσας τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ ἀντιβασιλέως, ἐφήρμοσε πρώτην φορὰν εἰς εὐρεῖαν κλίμακα τὴν χρῆσιν τοῦ χαρτονομίσματος. ‘Η ἴδιοκτητος τράπεζά του, ἡ ὄποια εἶχεν ἐργασθῆ μὲ ἐπιτυχίαν, ὡνομάσθη, τὸ 1718, Βασιλικὴ Τράπεζα, ἡ ὄποια ἔξεδωκε χαρτονομίσματα μέν ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν. ‘Ο Λώ ἐδημιούργησε τὴν Δυτικὴν ‘Εταιρείαν μὲ κεφάλαιον 100 ἑκατομμυρίων, διηγημένον εἰς 20.000 μετοχάς τῶν 500 φράγκων, ἔξηγόρασε τὸ προνόμιον τῆς ‘Εταιρείας τῷ ‘Ἀνατολικῷ ν Ἰνδίᾳ καὶ ἀνέλαβε τὴν κοπήν τῶν νομισμάτων, τὴν πώλησιν τῶν καπνῶν καὶ τὴν ἐνοικίασιν τῶν ἀγροκτη-

μάτων. Τέλος, τὸ 1719, ἔξεδωκε δάνειον διὰ λογαριασμὸν τῶν ἔται-
ρειῶν. Διὰ τοῦ μηχανισμοῦ αὐτοῦ ὑπέσχετο νὰ ἀποσβέσῃ βαθμιαίως
τὰ χρέη εἰς τοὺς πιστωτὰς τοῦ δημοσίου.

‘Η ἐπιχείρησις, μετ’ ἐντυπωσιακὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὴν ἀρχήν,
κατέληξεν εἰς καταστροφήν, κυρίως διότι τὸ χαρτονόμισμα δὲν
εἶχεν ἀντίκρυσμα εἰς μέταλλον. ‘Ο Λὼ ἐδραπέτευσεν, ἀφήνων χάος
ὅπισθέν του.

II. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΕ'

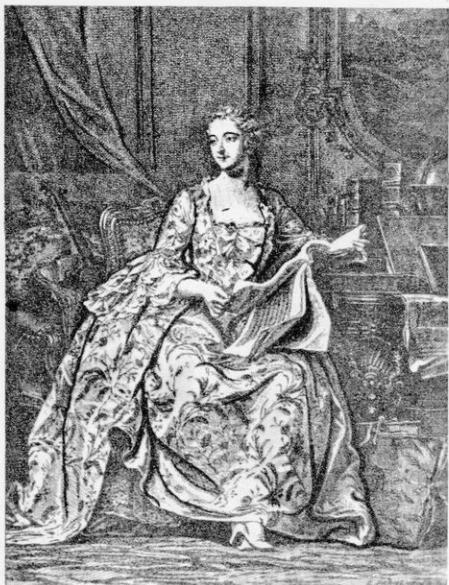
‘Η Βασιλεία

‘Ἐνηλικιωθεὶς ὁ Λουδοβῖκος τὸ 1723, ἀφησε τὴν κυβέρνησιν
ἐπὶ εἴκοσι ἔτη εἰς τοὺς πρωθυπουργούς. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ πεντή-
κοντα ἔτη, κατὰ τὰ ὅποια ἐκβέρνησε τὴν Γαλλίαν (1723 - 1774),
δὲν ὑπέβαλε τὸν ἑαυτόν του εἰς τὸν κόπον νὰ σκεφθῇ περὶ τῶν προ-
βλημάτων τοῦ προϋπολογισμοῦ ἢ τῆς διοικήσεως, πεπεισμένος
ἐκ τῶν προτέρων ὅτι αὐτὰ εἶναι ἀλυτα. Σκληρός, φιλάργυρος, σκώ-
πτης ἐκ μικρᾶς ἡλικίας, οὐδέποτε ἀπεφάσισε νὰ ἐργασθῇ σοβαρῶς.
Οὕτε ἐσκέφθη ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔχει ὑποχρεώσεις. Ἐφρόντιζε μόνον
πῶς νὰ ζῇ ἀνετώτερον.

‘Ιδίως μετὰ τὸν πόλεμον τῆς διαδοχῆς τῆς Αύστριας κατέπεσεν
ἡθικῶς καὶ τὰ πράγματα τῆς Γαλλίας ἥγον καὶ ἔφερον εὔνοούμενοι
καὶ εύνοούμεναι. Τὰ οἰκονομικὰ ἐξηρθρώθησαν τελείως διὰ τῆς ἀκα-
ταλογίστου σπατάλης τῆς αὐλῆς, διὰ τῶν πολεμικῶν ἔξοδων καὶ
τῆς κακῆς διαχειρίσεως, ἐνῷ τὸ γόνητρον τῆς Γαλλίας κατέπεσεν εἰς
τὸ ἔσωτερικὸν διὰ τῶν ἀποτυχῶν εἰς τοὺς πολέμους, ίδίως διὰ τῆς
ἀπωλείας τῶν ἀποικιῶν.

‘Ο Λουδοβῖκος εἶχεν ἐνίστε στιγμὰς νηφαλιότητος, συνησθά-
νετο τὴν κακὴν κατάστασιν τοῦ κράτους. Περὶ τῶν ὑπουργῶν του
ἔλεγεν, ὅτι θὰ καταστρέψουν ἀσφαλῶς τὸ κράτος διὰ τῆς κακῆς διοι-
κήσεως. Ἀλλὰ προσέθετε : « Θὰ διαρκέσῃ ἐν τούτοις ὅσον ζῶμεν
ἡμεῖς ». Διὰ τοῦτο ἀπέδωκαν εἰς αὐτὸν τὴν φράσιν : « Après mo-
le déluge ».

‘Ο καρδινάλιος Φλερύ

83. Ἡ κυρία Πομπαντούρ
(Λατούρ, Παρίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου)

Μεταξύ τῶν ύπουργῶν τῆς πρώτης εἰκοσαετίας διακρίνεται ὁ καρδινάλιος Φλερύ (Fleury). Χρηματίσας διδάσκαλος τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ', ἡτο ἐβδομήκοντα τριῶν ἔτῶν, ὅταν ἀνέλαβε τὴν ἔχουσίαν. Δεξιός, μετριόφρων καὶ ύποχρεωτικός, ἡρνήθη νὰ δεχθῇ τὸν τίτλον τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ ἀντικατέστησε τὴν προσωπικὴν πολιτικὴν τῶν προκατόχων του διὰ μιᾶς πολιτικῆς ἐθνικῆς στηριζομένης ἐπὶ τῆς τάξεως καὶ τῆς εἰρήνης.

‘Η συνετὴ αὐτὴ διοίκησις ηὔξανε τὴν εὐμάρειαν. Κατε-

σκεύασε νέας ὀδούς, αἱ ὁποῖαι διηυκόλυναν τὸ ἐμπόριον. Κατὰ τὸν θάνατὸν τοῦ Φλερύ ἡ Γαλλία εἶχεν ὄρθοποδήσει καὶ θεραπευθῆ. Εἰς τὸ ἔξωτερικὸν ἐπεβάλλετο ὡς διαιτητὴς καὶ ἡ διοίκησις τοῦ καρδιναλίου ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς καλὰς σελίδας τῆς βασιλείας.

‘Η Αύλη. Αἱ εὐνοούμεναι

Μετὰ τὸν θάνατὸν του οὐδεμία κυβέρνησις ἐστερεώθη. ‘Ο Λουδοβίκος ΙΕ’ ἔζησεν εἰς τὴν ἀπραξίαν καὶ τὴν φιλαυτίαν. ‘Η βασιλικὴ οἰκογένεια δὲν ἔχει ἐπιρροὴν ἐπ’ αὐτοῦ. Ἐπεκράτησαν οἱ εὐνοούμενοι, πρὸ πάντων αἱ εὐνοούμεναι. ‘Ο Λουδοβίκος εἶχε κατὰ καιροὺς διαφόρους. Αἱ πρῶται, ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν παρεκίνουν αὐτὸν εἰς τὴν δρᾶσιν. Ἐπροτίμησε μίαν ἀστήν, τὴν ὁποίαν ὡνόμασε Μαρκησίαν της Πομπαντούρ (Marquise de Pompadour), ἔξαιρετικῆς πραγματικῶς καλλονῆς. Μορφωμένη, ἐπιτηδεία καὶ

πολὺ φιλόδοξος, ἔξουσίαζεν ἐπὶ 19 ἔτη τὸν βασιλέα καὶ δι' αὐτοῦ τὴν Γαλλίαν, ἐκτιμωμένη ἀπὸ τοὺς λογοτέχνας καὶ τοὺς καλλιτέχνας, τοὺς δποίους ἐπροστάτευσε, μισουμένη ὅμως ἀπὸ τὸν λαὸν διὰ τὴν σπατάλην τῆς.

Προσπάθειαὶ ἀνορθώσεως δὲν ἔλειψαν καὶ κατὰ τὰ σκοτεινότερα ἔτη τῆς βασιλείας Λουδοβίκου ΙΕ', χωρὶς νὰ καταλήξουν εἰς σοβαρὰ ἀποτελέσματα. 'Ο « πολυαγάπητος », ὅπως τὸν ὡμόμασεν ὁ λαὸς τὸν καιρὸν μιᾶς ἀσθενείας του κατὰ τὴν νεότητα, ἀπέθανε μισούμενος ὑπὸ πάντων.

III. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΣΤ'

Λουδοβίκος ΙΣΤ'

Μαρία Ἀντουανέττα

84. Λουδοβίκος ΙΣΤ'
(Κατὰ τὸν Καλλέ, Μουσεῖον Βερσαλλιῶν)

'Ανακουφισθεὶς ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' ὁ λαὸς ἐστήριξεν ἐλπίδας εἰς τὸν διάδοχόν του, ἀπὸ τὸν δποίον περιέμενε νέαν πολιτικήν.

'Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' (1774 - 1792), ἔγγονος τοῦ προκατόχου, ἡλικίας εἴκοσι ἐτῶν, ἦτο δημοφιλής διὰ τὰς ἀρετὰς τῆς ἴδιωτικῆς του ζωῆς, τὴν ἀγνότητα τῶν ἡθῶν, τὴν καλωσύνην καὶ τὴν τιμιότητα. 'Ο νέος βασιλεὺς εἶχε πράγματι ἀγαθήν ψυχήν, ἀλλὰ οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ ἐννοήσῃ καλῶς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους. 'Εδυσκολεύετο νὰ λαμβάνῃ ἀποφάσεις μόνος καὶ ἐπηρεάζετο πολὺ ἀπὸ τὸ περιβάλλον του.

'Η Μαρία Ἀντουανέττα (Marie Antoinette), ἡ σύζυγός του, κόρη τῆς Αύτοκρατείρας Μαρίας Θηρεσίας, δὲν εἶχε

85. Μαρία 'Αντουανέττα
(Κατά τὸν Καλλέ, Μουσεῖον Βερσαλλιῶν)

τι οἱ ἀντίπαλοι τῆς γαλλοαυστριακῆς συμμαχίας ἡσαν κακῶς διατεθειμένοι πρὸς αὐτήν, τὴν διέσυρον διὰ παντὸς μέσου, ὥστε ὁ λαὸς νὰ ἀποδίδῃ εἰς αὐτὴν τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῶν μεταρρυθμίσεων. Τὴν ὀνόμαζον « autrichienne » ἢ « madame veto ».

**Απόπειραι μεταρρυθμίσεων*

Μετὰ τὴν γενικὴν ἔξαρθρωσιν ἐπὶ τῆς προηγουμένης βασιλείας ἦτο κοινὴ καὶ διόχυτος εἰς τὴν χώραν ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀνορθώσεως. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ εἰς τὸ ἔξωτερικὸν τὸ κυβερνητικὸν πρόβλημα τῆς Γαλλίας ἀπετέλει τὸ ζήτημα τῆς ἡμέρας.

‘Η πίεσις τῆς κοινῆς γνώμης ὑπεχρέωσε τὸν βασιλέα νὰ λάβῃ

τὸ πολιτικὸν ἔνστικτον ἑκείνης. Βασίλισσα εἰς ἡλικίαν 19 ἐτῶν δὲν εἶχεν ἀποκτήσει σοβαρότητα, ἡγάπα τὰ παιγνίδια καὶ τὰ ἔξιδα καὶ εἰρωνεύετο τὴν ἐθιμοτυπίαν, διὰ νὰ μὴ ὑποβάλλεται εἰς κόπους. Νεαρά, εὐειδής, ζωηρά, εἶχε μεταφέρει τὸν ἔλαφρὸν ἀφελῆ βίον τῆς Βιέννης, ὁ ὅποιος ἦτο ἀσύμφωνος πρὸς τὰ ἡθη τῆς γαλλικῆς αὐλῆς. Ἐνδιεφέρετο περισσότερον διὰ τὰς διασκεδάσεις, τὸ χαρτοπαίγνιον καὶ τὸ θεατρὸν παρὰ διὰ τὴν πολιτικήν. Συνήθιζεν ὅμως νὰ ὑποστηρίζῃ μετ’ ἐπιμονῆς τοὺς εὐνοούμενους τῆς καὶ ἡσκήσε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ βασιλέως εἰς κρισίμους στιγμάς.

Δὲν εἶχε πολλὰς συμπαθείας εἰς τὴν Γαλλίαν, διότι οἱ πολλαὶ συμμαχίας ἡσαν κακῶς διατεθειμένοι πρὸς αὐτήν, τὴν διέσυρον διὰ παντὸς μέσου, ὥστε ὁ λαὸς

μεταρρυθμιστàς ήπουργούς. 'Εξ αὐτῶν πρῶτος ὁ Touret διορισθεὶς γενικὸς ἐλεγκτῆς, δηλαδὴ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον, προσεπάθησε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰ οἰκονομικὰ διὰ περιστολῆς τῆς σπατάλης καὶ, ἀκολουθῶν συγχρόνους ἀντιλήψεις, ἐπεχείρησε νὰ εἰσαγάγῃ σημαντικὰς μεταρρυθμίσεις. Κατήργησε τοὺς τελωνειακοὺς δασμοὺς τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἡθέλησε νὰ καθιερώσῃ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, διὰ τῆς καταργήσεως τῶν συντεχνιακῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς ἀγγαρείας. 'Εσχεδίαζε μάλιστα νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν συνεργασίαν ἔθνους καὶ βασιλέως. 'Επεδοκιμάσθη ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους, ἀλλ' ἀνετράπη διὰ τῆς ραδιουργίας τῶν προνομιούχων (1776).

"Ἀλλοι ὑπουργοὶ ἐπεχείρουν νὰ λάβουν ἀνθρωπιστικὰ ἢ φιλελεύθερα μέτρα, νὰ διοργανώσουν τὸν στρατὸν διὰ τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς μορφώσεως, ἐναυπήγησαν στόλον, ὁ ὄποιος ἐπολέμησεν ἐνδόξως ὑπὲρ τῶν Ἀμερικάνων.

'Ο Νέκερ (Necker), διαπρεπῆς τραπεζίτης, κληθεὶς τὸ 1776 νὰ διευθύνῃ τὰ οἰκονομικά, ἐπεχείρησε νὰ λάβῃ ριζικώτερα μέτρα. 'Εξέδωκε διάφορα δάνεια καὶ, ἀκολουθῶν τὰς ἰδέας τοῦ Touret, ἐδημιούργησε τὰς ἐπαρχιακὰς συνελεύσεις, διὰ νὰ συνεργασθοῦν μὲ τὸν βασιλέα.

"Ολαὶ αὐταὶ αἱ προσπάθειαι καὶ αἱ ἀγαθαὶ προθέσεις ναυαγοῦν ἔνεκα τῆς συστηματικῆς ἀντιδράσεως τῶν προνομιούχων καὶ τῆς αὐλῆς, ἀφήνουν πικρίαν καὶ ἀγανάκτησιν παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἐτοιμάζουν τὸ ἔδαφος διὰ ριζικωτέρων ἐκκαθάρισιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΤΟΝ ΙΔ' ΑΙΩΝΑ

'Η μέση Εύρωπη

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ἀνάπτυξις τῆς μέσης καὶ ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἐπροχώρησε βραδύτερον. Τὸν 17ον αἰῶνα ἡ Γερμανία Αὐστρία, Πολωνία, Ρωσσία εἶναι ἀκόμη κράτη ὀγροτικὰ μὲν χαλαρὰν κεντρικὴν ἔχουσίαν. Ὁ λίγον κατ' ὀλίγον ὅμως δημιουργοῦν βιομηχανίαν καὶ ἐπιβάλλουν τὴν ἀπολυταρχίαν.

'Η Γερμανία ἔξακολουθεῖ νὰ εἶναι διηρημένη εἰς πολλὰ κράτη καὶ ἡ τάσις τῶν ἡγεμόνων της νὰ διατηρήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των ἔξασθενεῖ τὴν ἔχουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ Ἀψβούργοι ὅμως τῆς Αὐστρίας ἀποκτοῦν μεγάλην ἵσχυν εἰς τὰς χώρας τοῦ στέμματος καὶ διὰ τῶν ἐπιτυχῶν πολέμων πρὸς τοὺς Τούρκους ἀναπτύσσουν τὸ κράτος των εἰς μεγάλην δύναμιν. Παραλήλως ὅμως ἀναπτύσσεται ἡ Πρωσσία εἰς ἀξιόλογον συγκεντρωμένον στρατιωτικὸν κράτος καὶ ἀντίπαλον τῆς Αὐστρίας. Τοιουτοτρόπως δημιουργεῖται τὸν 18ον αἰῶνα ἡ γερμανικὴ δυαρχία.

I. Η ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ κατάστασις

'Η Γερμανία τὸν 18ον αἰῶνα εἰς τὸ σύνολον μένει ὀγροτική, ἀραιῶς κατωκημένη, πτωχὴ καὶ διηρημένη εἰς πολλὰ κρατίδια.

'Ο Τριακοντατής πόλεμος ἀπέδειξεν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν Γερμανίαν ὁ καθολικισμὸς καὶ νὰ ἐνωθῇ ἡ χώρα ὑπὸ μίαν διοίκησιν. Ἀντιθέτως τὰ δεινὰ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐγέννησαν τὴν θρησκευτικὴν ἀνοχήν. Εἰς πολλὰ κράτη

τὰ δύο δόγματα συζοῦν, ἄλλα, ὅπως τὸ Βρανδεμβοῦργον, εἶναι προτεσταντικά καὶ ἄλλα, ὅπως ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Βαυαρία, καθολικά.

Οἱ ἡγεμόνες, ἀκολουθοῦντες τὸ γενικὸν παράδειγμα, εἰσήγαγον τὴν ἀπολυταρχίαν, κατήργησαν τὰ δικαιώματα τῶν ἀντιπροσωπειῶν καὶ ἐπέβαλον τὸν μερκαντιλισμὸν εἰς τὴν γεννωμένην βιομηχανίαν. Οἱ εὐγενεῖς ἀποζημιώνονται διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς πολιτικῆς των δυνάμεως, προτιμώμενοι εἰς τὰς θέσεις τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, ἐνῷ ἡ ἀναπτυσσομένη καὶ πλουτίζουσα εἰς τὰς πρωτευούσας τῶν κρατῶν ἀστικὴ τάξις εἶναι φορεὺς τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως.

Ἡ Αὐτοκρατορία

Ἡ Βεστφαλικὴ Εἰρήνη (1648) καθιέρωσε τὴν πολιτικὴν διάσπασιν τῆς Γερμανίας καὶ τὸν οὐσιαστικὸν ἔχαφανισμὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἔξουσίας. ‘Οδηγούμενοι ἀπὸ τὸ προσωπικόν των συμφέρον, οἱ ἡγεμόνες δὲν θέλουν νὰ είναι ἀπλοὶ ἀκόλουθοι τοῦ αὐτοκράτορος καὶ δὲν διστάζουν νὰ συνασπισθοῦν ἐναντίον του. Τὸ 1785 ὁ Φρειδερίκος Β' τῆς Πρωσίας σχηματίζει τὴν λεγομένην ‘Ο μοσπίον δίαν τῶν ἡγεμόνων, ὑπὸ τὸ πρόσχημα νὰ ὑπερασπίσουν «τὰ γερμανικὰ δικαιώματα», εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως διὰ νὰ περισώσουν τὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὅποια ἔχορήγησεν εἰς αὐτοὺς ἡ Συνθήκη τῆς Βεστφαλίας. Ἡ αὐτοκρατορία εἶχε κατανήσει σκιά.

Οἱ ἡγεμόνες

Ἡ Γερμανία εἶναι διηρήμένη εἰς μέγαν ἀριθμὸν κρατῶν, κυβερνωμένων ἀπὸ πολυμελεῖς ἡγεμονικούς οἴκους, μὲ ποικιλωτάτους τίτλους. Οἱ ἡγεμόνες θέτουν τὰ ἀτομικά των συμφέροντα ὑπεράνω τοῦ κοινοῦ, ἔχουν διαρκῶς ἔδαφικὰ ζητήματα πρὸς ἄλλήλους, σπαταλοῦν διὰ νὰ διατηρήσουν πολυτελεῖς αὐλάς καὶ εἰς ματαιοδοξίας καὶ δίδουν ἀφορμὴν εἰς ξένας ἐπεμβάσεις. ‘Ο πόλεμος τοῦ 1740 - 1763 ὑπῆρξε καταστρεπτικὸς καὶ διὰ τὰ μεγαλύτερα κράτη τῆς Γερμανίας.

Ἡ κακὴ κατάστασις τῶν οἰκονομικῶν ἔπεισε πολλοὺς ἡγεμό-

νας νὰ εισιγάγουν μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν διοίκησιν, αἱ ὅποιαι κατέστειλαν τὰς καταχρήσεις καὶ κατήργησαν τὰ πρωνόμια. Υπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν γάλλων φιλοσόφων καὶ οἰκονομολόγων, πολλοὶ ἡγεμόνες εἰργάσθησαν ώς προοδευτικοὶ ἀρχοντες. Εἰς τὴν μαρκιωνίαν τῆς Βάδης, εἰς τὸ δουκᾶτον τοῦ Σάξ - Βαΐμαρ, εἰς τὴν Σαξονίαν καὶ ιδίως εἰς τὴν Βαυαρίαν, οἱ ἡγεμόνες ἐπροστάτευσαν τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ἐτακτοποίησαν τὰ οἰκονομικά, κατήργησαν τὰς βαναύσους ποινάς, καθιέρωσαν θρησκευτικὴν ἀνοχὴν καὶ ἐσχεδίασαν ἡ ἐδημοσίευσαν δικαστικοὺς ἢ διοικητικούς κώδικας.

Τὰ μεγαλύτερα γερμανικὰ κράτη τοῦ 18ου αἰῶνος ἦσαν τὸ Ἀννόβερον, ἡ Σαξονία καὶ ἡ Βαυαρία. Κυρίως ὅμως δύο ἔξ αὐτῶν, τὸ κράτος τῶν Ἀψβούργων (Αὐστρία) καὶ τὸ κράτος τῶν Χοεντζόλλερν (Πρωσσία) ἦσαν μεγάλαι δυνάμεις.

·Η πνευματικὴ ἀνάπτυξις

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος ἐστημειώθη ἀξιόλογος πνευματικὴ κίνησις εἰς τὰ γερμανικὰ κράτη.

Ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις ἐπεβλήθη ἀρχικῶς ἐκ τῶν ἄνω διὰ τῶν πανεπιστημίων, τὰ ὅποια οἱ ἡγεμόνες ἴδρυσαν εἰς τὰς ἔδρας των. Παρὰ τὰ παλαιὰ πανεπιστήμια, ἴδρυθησαν νέα, προοδευτικώτερα, ὅπως τῆς Ἰένας, Λειψίας, Χάλλης, εἰς τὰ ὅποια δὲν ἐδίδασκον μόνον θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ νομικήν, ίστορίαν, φιλολογίαν καὶ φυσικὰς ἐπιστήμας.

Πολλαὶ ἀπὸ τὰς ἔδρας τῶν ἡγεμονιῶν ἀνεπτύχθησαν εἰς πλουσίας καὶ πολυανθρώπους πόλεις. Οἱ ἡγεμόνες ἔκτισαν εἰς αὐτὰς ἀνάκτορα κατ' ἀπομίμησιν τῶν Βερσαλλιῶν καὶ εἰσήγαγον τὴν ἐπίπλωσιν, τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὰ ἔθιμα τῆς γαλλικῆς αὐλῆς. Ἡ τάξις τῶν εὐπόρων, ἡ ὅποια ἐδημιουργήθη εἰς τὰς πρωτευούσας τῶν ἡγεμονιῶν καὶ εἰς τὰς ἐλευθέρας πόλεις, ἀνεπτύχθη διανοητικῶς καὶ ἐκαλλιέργησε τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Ἀπὸ τὴν ἀποψιν αὐτὴν ἡ πολιτικὴ διαίρεσις ἦτο πλεονέκτημα, διότι ἡ Γερμανία εἶχε πολλὰς πρωτευούσας, αἱ ὅποιαι ἔγιναν κέντρα πνευματικά, ἐνῷ ἡ πνευματικὴ κίνησις τῆς Γαλλίας συνεκεντρώνετο μόνον εἰς Παρισίους.

Κατ' ἀρχὰς ἡ γαλλικὴ γλῶσσα καὶ λογοτεχνία ἀπέκτησαν μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἐπί τοῦ διαδόχου τοῦ Φρειδερίκου οὐδὲν παρέβαλεν τοῦτον τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ὃ διαδέχεται τὸν ἐθνικὸν τονισμὸν τῶν γερμανικῶν λαῶν.

II. Η ΑΥΣΤΡΙΑ

Ανάπτυξις εἰς μεγάλην δύναμιν

Οἱ Ἀψβούργοι τῆς Βιέννης ἔξηκολούθουν νὰ φέρουν τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ὃ διαδέχεται τὸν ἐθνικὸν τονισμὸν τῶν οἰκογένειάν των, χωρὶς νὰ ἔχῃ οὐσιαστικὴν σημασίαν.

Ἐπί τοῦ διαδόχου τοῦ Φρειδερίκου οὐδὲν παρέβαλεν τοῦτον τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ὃ διαδέχεται τὸν ἐθνικὸν τονισμὸν τῶν οἰκογένειάν των, χωρὶς νὰ ἔχῃ οὐσιαστικὴν σημασίαν.

Τὸν 18ον αἰῶνα ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ ὀνομάζουν Αὐστρίαν τὸ σύνολον τῶν κτήσεων τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ τὸν ἄρχοντα αὐτῶν αὐτοκράτορα. Αἱ κτήσεις αὗται, ἐκτὸς τῶν παλαιῶν χωρῶν τοῦ στέμματος, τοῦ δουκάτου τῆς Αὐστρίας, Στυρίας, Καρινθίας καὶ Καρνιόλης, περιελάμβανον τὸ βασίλειον τῆς Βοημίας καὶ Ούγγαρίας, τὴν Τρανσυλβανίαν, πρὸς τούτοις τὰς νέας κτήσεις, τὸ Μιλάνον, τὴν Νεάπολιν, τὴν Σαρδηνίαν καὶ τὸ Βέλγιον.

Ἡ Αὐστρία λοιπὸν ἦτο μεγάλη μοναρχία τὸν 18ον αἰῶνα καὶ ἔπαιξε σημαντικὸν μέρος εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ιστορίαν μέχρι τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου (1914). Κατὰ τὴν σύνθεσιν ὅμως ἦτο κράτος καθολικόν, ἀποτελούμενον ἀπὸ Γερμανούς, Τσέχους, Ούγγρους, Σέρβους, Ρουμάνους, Φλαμανδούς, Ιταλούς, Γάλλους. Οἱ λαοὶ αὗτοι ἀπετέλουν ιδιαίτερα κράτη, τὰ ὅποια συνήνωντο πρόσωπον τοῦ βασιλέως. Εἶχον ιδίαν πρωτεύουσαν, ιδίαν διοίκησιν καὶ ιδίαν βουλὴν εὐγενῶν, συνήθως διατακτικήν.

μένην. Ή Βοημία καὶ ἡ Ούγγαρια μάλιστα εἶχον καὶ ἴδιους καταστατικοὺς χάρτας.

Προσπάθεια συγκεντρώσεως

Τοιοῦτον συγκρότημα ὅμως δὲν εἶναι στερεὸν καὶ ἡ ἔξαπλωσις ἀπετέλει κίνδυνον διὰ τὸ κράτος. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Αὐστρίας εἶχον πολλὰς προστριβὰς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ζητήματα μὲ τοὺς πολυαριθμούς γείτονάς των. Διὰ νὰ συγκρατήσουν τὰ ἀνομοιογενῆ στοιχεῖα τῆς μοναρχίας καὶ τὰς βλέψεις τῶν ἔξωτερικῶν ἔχθρῶν ἔπρεπε νὰ διατηροῦν ἴσχυρὸν στρατόν. Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ὁ πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου τὴν ἡπειρήσεως τὴν ὑπαρξίαν τοῦ κράτους.

Οἱ αὐτοκράτωρ Κάρολος ΣΤ' (1711 - 1740), υἱὸς τοῦ Λεοπόλδου Α' καὶ διάδοχος τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωσήφ Α' (1705-1711), ἀνεμείχθη εἰς τὰ θορυβώδη γεγονότα τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ αἰῶνος. Ολίγον ἔλειψε νὰ ἀρπάσῃ τὸ στέμμα τῆς Ἰσπανίας ἀπὸ τὸν Φίλιππον Ε' (πόλεμος διαδοχῆς τῆς Ἰσπανίας). Ἀναπτερωθεὶς ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας τῆς συνθήκης τῆς Οὕτρεχτ, ὠνειρεύθη τὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς αὐτοκρατορίας Καρόλου Ε'. Εὔτυχήσας εἰς τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς Τούρκους (εἰρήνη Πασσάροβιτς, 1718), ἐσχεδίασε νὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὰ Βαλκάνια. Διὰ τὴν διπλῆν αὐτὴν φιλοδοξίαν ἔξηντλησε πόρους καὶ στρατεύματα καὶ ἀκόμη περισσότερον ἔξησθέντες τὸ κράτος του διὰ προσωπικᾶς ἐπιδιώξεις.

Οἱ Κάρολοι, μὴ ἔχων ἄρρενα γόνον, ἥθελε νὰ ἀφήσῃ διάδοχον τὴν θυγατέρα του Μαρίαν Θηρεσίαν. Κατά τινα ὅμως διάταξιν τοῦ αὐτοκράτορος Λεοπόλδου (1693), ὁ θρόνος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου περιήρχετο εἰς τὰς θυγατέρας τοῦ ἐπίστης χωρὶς ἄρρενα γόνον ἀποθανόντος ἀδελφοῦ του Ἰωσήφ Α'. Οἱ Κάρολοι διὰ πράξεως, ἡ ὁποία ὀνομάσθη Pragmatica Sanctio (1713) καὶ ἔγινεν δύνομαστὴ εἰς τὴν ἰστορίαν, ὡριζε, μαζὶ μὲ τὸ δικαίωμα τῆς γυναικείας διαδοχῆς, διάδοχόν του τὴν ἴδικήν του θυγατέρα Μαρίαν Θηρεσίαν. Δι' ἀκαταπονήτων προσπαθειῶν, παραρρήσεων καὶ ὑποσχέσεων, κατώρθωσεν ἡ πρᾶξις νὰ ἀναγνωρισθῇ ἀπὸ τοὺς ἀμέσως ἐνδιαφερομένους καὶ τοὺς ξένους ἡγεμόνας.

“Οταν ὅμως ἀπέθανε, κανεὶς δὲν ἔσεβάσθη τὴν συνθήκην, διότι εἶχε παραλείψει νὰ στηρίξῃ αὐτὴν ἐπὶ ἰσχυροῦ στρατοῦ ὅπως συνεβούλευσεν αὐτὸν ὁ πρῆγκιψ Εὐγένιος.

‘Η Αὐστρία περιεπλάκη εἰς ὀκταετῆ πόλεμον, κατὰ τὸν ὄποιον συνηστίσθησαν ἐναντίον τῆς αἱ μεγαλύτεραι ἡπειρωτικαὶ δυνάμεις Πρωστία, Γαλλία, Ἰσπανία. ‘Οταν λοιπὸν ἀπεσοβήθη ὁ κίνδυνος ἔγινε ζωηρῶς αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ κράτους καὶ τῆς συγκεντρώσεως τῆς ἑξουσίας, ὅπως εἰς ἄλλα κράτη.

Μαρία Θηρεσία (1740 - 1780)

Λαβθοῦσα τὴν ἀρχὴν εἰκοσιτριῶν ἐτῶν, ἐν μέσῳ φοβερῶν ἀνωμαλιῶν, ἡ κόρη τοῦ Καρόλου ΣΤ', ἔδειξεν ἐνεργητικότητα, ἀνδρικὸν θάρρος καὶ πρωτοβουλίαν. ‘Η Μαρία εἶχεν ἀνατραφῆ διὰ νὰ κυβερνήσῃ. Ἀπὸ τὸ 18ον ἔτος παρευρίσκετο εἰς τὰ συμβούλια καὶ ἐπέδειξε διαιγῆ ἀντίληψιν, εὐθυκρισίαν καὶ πρακτικὸν πνεῦμα. Εἰλικρινής καὶ τολμηρά, ἀφελῆς καὶ εὐθυμος, ἔγινε παροιμιώδης διὰ τὴν οἰκειότητα πρὸς τοὺς ὑπηκόους τῆς. ‘Αντελήφθη εύσυνειδήτως « τὸ ἔργον τοῦ βασιλέως » καὶ εἰργάσθη μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς. ‘Ηγάπα ἔξαιρετικῶς τὸν στρατόν, τὸν ὄποιον ἔσυνηθιζε νὰ ἐπιθεωρῇ ἔφιππος. Οὐδέποτε ἐσκέφθη περὶ φιλοσοφίας καὶ κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων. ‘Ηγάπα ὅμως τὴν μουσικὴν καὶ τοὺς χορούς. ‘Ἐπ’ αὐτῆς ἡ Βιέννη προσέλαβε τὴν ὀνομαστήν φαιδρότητα καὶ λάμψιν.

‘Η Μαρία, βοηθουμένη ἀπὸ τὸν υἱὸν τῆς Ἰωσήφ, ἐπεχείρησε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ κράτος, νὰ ἐπιβάλῃ ὁμοιόμορφον διοίκησιν καὶ νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἑξουσίαν εἰς χεῖράς της. ‘Επροχώρησεν ὅμως μεθοδικὰ καὶ μὲ προσοχήν, διὰ νὰ μὴ προσκρούσῃ εἰς τὰ αἰσθήματα τῶν ποικίλων λαῶν τοῦ κράτους τῆς. ‘Εκυβέρνησε μόνη μὲ ὀλίγους συμβούλους καὶ ὡς προϋπόθεσιν τῆς ὑπάρξεως τῆς αὐστριακῆς μοναρχίας εἶχε τὸν στρατόν. Διὰ τοῦτο ἐφρόντισε νὰ διατηρῇ ἀξιόλογον καὶ ἀξιόμαχον στρατιωτικὴν δύναμιν. Τοιουτορόπως κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ τὸ κράτος τῆς αὐστριακῆς συγκεντρωμένον, ἐκτὸς τῆς Ούγγαρίας, ἡ δόποια διετήρησε τὴν αὐτόνομον ἀριστοκρατικὴν διοίκησιν καὶ τὴν Δίαιτάν της. ‘Αποτέλεσμα τῆς δεξιᾶς ταύτης πολιτικῆς ἦτο ἡ ὄργανωσις τῆς μοναρχίας εἰς κρά-

τος γερμανικόν, τὸ ὄποιον ὑπήκουεν εἰς ἐνιαίαν διοίκησιν, μὲ Βέλγους, Ἰταλούς καὶ Οὐγγρους ἀφωσιωμένους εἰς αὐτό.

’Ιωσήφ Β’ (1780 - 1790)

‘Ο πρεσβύτερος υἱὸς τῆς Μαρίας, ’Ιωσήφ Β’, ἐπλάτυνε τὸ πρόγραμμα καὶ ἡλλαξε τὴν τακτικὴν τῆς μητρός του, τῆς ὄποιας ἦτο συνεργάτης ἀπὸ τοῦ 1765. Ἐξαιρετικὴ καὶ συμπαθής μορφή, ἀπλοῦς, συνετός, μὲ ὑψηλὰ φρονήματα, εἶναι ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου φιλόσοφος καὶ κατ’ ἔξοχὴν φιλάνθρωπος ἡγεμών, τοῦ ὄποίου ὁ βίος ὑπῆρξε πρότυπον τάξεως καὶ φιλεργίας.

‘Ο ’Ιωσήφ ἐπεχείρησε νὰ ἐφαρμόσῃ σημαντικώτερον τὴν μεταρρύθμισιν καὶ νὰ συνδυάσῃ αὐτὴν μὲ τὰς νέας ἀντιλήψεις τοῦ κράτους καὶ τῆς διοικήσεως. Εἶχε μελετήσει τοὺς γάλλους συγγραφεῖς τῶν χρόνων του καὶ ἤθελε νὰ διαρρυθμίσῃ τὸ κράτος του κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ὅπως ἐδίδασκον οἱ φυσιοκράται καὶ οἱ φιλόσοφοι. “Οπως ἡ πλειονότης τῶν διανοουμένων τοῦ 18ου αἰώνος, ἀπεστρέφετο τὰς συνηθείας τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος, πᾶν τὸ παραδεδομένον καὶ ιστορικῶς καθιερωμένον. Ἀλλὰ τὸ καθεστώς τῆς Αὐστρίας ἐστηρίζετο κατ’ ἔξοχὴν ἐπὶ τῆς παραδόσεως καὶ ἐπὶ τῶν ιστορικῶν δικαιωμάτων τῶν εὐγενῶν, τὰ ὄποις οἱ φιλόσοφοι ὠνόμαζον προλήψεις.

‘Ο ’Ιωσήφ κατήργησε τὴν δουλοπαροικίαν, διότι ἐφρόνει ὅτι οἱ ἀληθεῖς ιδιοκτῆται τῆς γῆς εἶναι οἱ γεωργοὶ καὶ ὅχι οἱ φεουδάρχαι, ἐθέσπισε τὴν ἐλευθερίαν τῆς βιομηχανίας καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου καὶ καθιέρωσε τὴν ἀνειθρησκείαν (tolérance). Ἐξεδίωξε τοὺς ’Ιησουΐτας, διέλυσε πολλὰ μοναχικά τάγματα καὶ μετέτρεψε 2.000 μοναστήρια εἰς νοσοκομεῖα, σχολεῖα ἢ ἐργοστάσια καὶ ἐπεχείρησε ριζικώτεραν διοικητικὴν μεταρρύθμισιν, διὰ νὰ μετασχηματίσῃ τὴν Αὐστρίαν εἰς κράτος συγκεντρωμένον μὲ ὄμοιόμορφον διοίκησιν. Ἡ Βιένη ἔγινεν ἡ μοναδικὴ πρωτεύουσα, τὸ βασιλικὸν ἀνάκτορον τῆς Πράγας μετεβλήθη εἰς στρατῶνα, τὸ στέμμα τοῦ ‘Αγίου Στεφάνου ἀφηρέθη ἀπὸ τὴν Βουδαπέστην, κατηργήθησαν τὰ προνόμια τῶν ἀντιπροσωπειῶν τῶν εὐγενῶν.

Εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν νεωτερισμῶν του ὁ ’Ιωσήφ προηγήθη τῶν

μεταρρυθμίστικῶν θεσμῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ δποία ἔξερράγη κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας του. Ἀλλ' ἡ Αὐστρία δὲν ἦτο τὸ κατάλληλον ἔδαφος διὰ τοιαύτας ριζικάς μεταρρυθμίσεις. Οἱ Οὐγγροὶ εὐγενεῖς ἔξωργίσθησαν διὰ τὴν κατάργησιν τῆς δουλοπαροικίας, οἱ Βέλγοι διὰ τοὺς θρησκευτικοὺς νεωτερισμούς. Αἱ διατάξεις περὶ ἀνεξιθρησκείας προσέκρουσαν εἰς τὴν ἀμάθειαν καὶ μισαλλοδοξίαν τοῦ ὄχλου, ἐνῷ ἡ διοικητικὴ ἀφομοίωσις ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίας τὰς ἐνότητας. Οἱ Βέλγοι ἐπανεστάτησαν, ἐκήρυξαν ἔκπτωτὸν τὸν Ἰωσήφ καὶ ἀπέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν.

‘Ο Ἰωσήφ εἶδε νὰ καταρρέῃ ἡ προσπάθειά του καὶ ἀπέθανε πλήρης πικρίας παρὰ τὸν Δούναβιν, ὅπου ἐπολέμει κατὰ τῶν Τούρκων, ὁνειρευόμενος νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τοῦ σουλτάνου καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς χριστιανικούς πληθυσμούς.

‘Ο ἀδελφὸς καὶ διάδοχός του Λεοπόλδος (1790 - 1792) ἐσπευσε νὰ ἀνακαλέσῃ ὅλας σχεδὸν τὰς διατάξεις του, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν γαλήνην τοῦ κράτους. Αἱ μεταρρυθμίσεις ὅμως τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Ἰωσήφ δὲν ἀπέτυχον εἰς τὸ σύνολον, διότι κατέστησαν τὴν Αὐστρίαν κράτος συγκεντρωμένον, γερμανικὸν εἰς τὴν ὁργάνωσιν, στρατιωτικὸν πρὸ παντός, καὶ οἰκονομικῶς ἀκμαῖον, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ζήσῃ ἐπὶ ἓνα αἰῶνα καὶ πλέον ἀκόμη. Τὸ 1789, ὅταν ἥρχιζεν ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις καὶ νέα περίοδος πολέμων, ἡ Αὐστρία ἦτο εἰς καλυτέραν κατάστασιν παρὰ τὸ 1713.

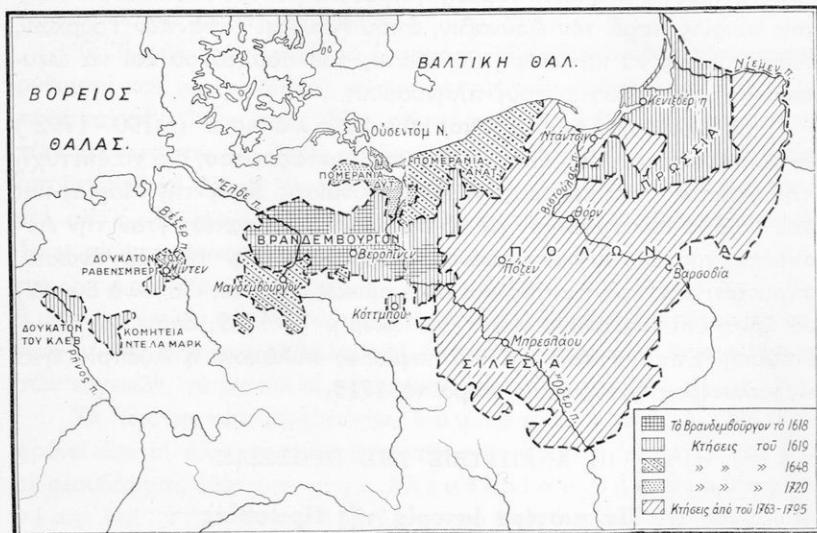
III. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΣΣΙΑΣ

Παλαιοτέρα ιστορία τῆς Πρωσσίας

‘Η Πρωσσία ἦτο κατ’ ἀρχὰς ἀσήμαντος ἡγεμονία. ‘Ο πυρήν, ἀπὸ τὸν δποῖον ἀνεπτύχθη, είναι ἡ μαρκινία τοῦ Βρανδεμβούργου (Brandenburg), κειμένη μεταξὺ τῶν πυταμῶν Ἐλβα καὶ Ὁδερ. ‘Ολη ἡ χώρα ἀνατολικῶς τοῦ Ἐλβα κατῳκεῖτο ἀπὸ Σλάβους, οἱ δποῖοι ἔξεγερμανίσθησαν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Εἰς τὰς χώρας αύτάς, δπως καὶ εἰς τὴν Αὐστρίαν, οἱ Γερμανοὶ διὰ μακρῶν πολέμων ἴδρυσαν μικρὰς ἡγεμονίας ἐκκλησιαστικὰς ἡ ἀκριτικὰς (Mark). Τὸν 14ον αἰῶνα ὁ αύτοκράτωρ ἔδωσεν εἰς τὸν ἡγεμόνα τοῦ Βρανδεμβούργου τὸν τίτλον τοῦ ἐκλέκτορος καὶ τὸν 15ον αἰῶνα ἔδω-

ρησε τὸ Βρανδεμβούργον εἰς τὸν οἶκον τῶν Χοεντζόλλερν (Hohenzollern). Τοιουτοτρόπως ὁ οἶκος οὗτος, ὁ δποῖος ἦτο ἀρχικῶς νοτιογερμανικός (Νυρεμβέργη), μετεφυτεύθη εἰς τὴν βόρειον Γερμανίαν, δποῦ τὸν ἀνέμενεν ἔνδοξον μέλλον.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰώνος οἱ Χοεντζόλλερν τοῦ Βρανδεμβούργου ἀπέκτησαν ἐκ κληρονομίας μικρὰν κτῆσιν ἐπὶ τοῦ Ρήνου, τὸ δουκᾶτον Κλέβ, καθὼς καὶ τὸ δουκᾶτον τῆς Πρωσίας, τὴν σημερινὴν Ἀνατολικὴν Πρωσίαν, ἡ δποῖα διετέλει ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Πολωνίας.

86. Ἀνάπτυξις τῆς Πρωσίας

Μόνον αἱ δυτικαὶ κτήσεις τῶν Χοεντζόλλερν ἥσαν σχετικῶς ἀνεπτυγμέναι, διότι ἔκει ὑπῆρχον ὅπωσδήποτε πόλεις ὅμοιαι μὲ τὰς δόλλανδικάς, ἐνῷ αἱ κτήσεις αὐτῶν, αἱ δποῖαι ἔκειντο πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἐλβα, ἥσαν τότε εὐρεῖα πεδιάς ἀμμώδης καὶ ἄγρος, διακοπτομένη ἀπὸ δάση καὶ ἐλη καὶ ἐλάχιστα ἀνεπτυγμένη. Πόλεις σχεδὸν δὲν ὑπῆρχον εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ οὔτε καὶ ἀστικὴ τάξις. Οἱ κάτοικοι ἥσαν ἡ ἵπποται (Ritter) ἡ γεωργοὶ (Bauer).

Οἱ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου δὲν ἦτο ἀνεξάρτητος, διότι τὸ μὲν Βρανδεμβούργον ὑπῆργετο εἰς τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος της Αὐστρίας.

τορος, τὸ δὲ δουκᾶτον τῆς Πρωσσίας ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Πολωνίας. 'Αλλ' ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνος εύτυχῇ γεγονότα καὶ ἡ προσωπικὴ ἀξία των ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Χοεντζόλλερν νὰ ἔκτείνουν τὴν ἐπικράτειάν των καὶ νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν.

‘Ο Μέγας ’Εκλέκτωρ (1640 - 1688)

Οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βρανδεμβούργου ἔφερον ἐπὶ μακρὸν τὸν τίτλον τοῦ ἐκλέκτορος. Εἰς ἔξ αὐτῶν, ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος, (1640 - 1688), ὁ ἐπονομασθεὶς Μέγας ’Εκλέκτωρ, ἦτο ἡγεμών ἐξαιρετικῆς ἀξίας. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του εἶδεν ἐρημουμένην τὴν χώραν ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ Τριακονταετοῦ πολέμου. Εἰς τὴν εἰρήνην τῆς Βεστφαλίας ἀπέκτησε τὴν Πομερανίαν. 'Αλλὰ τὸ κράτος ἦτο εἰς κακήν κατάστασιν. Εἶχεν ἐν συνόλῳ ἥμισυ ἑκατομμύριον κατοίκους, ἡ πρωτεύουσά του, τὸ Βερολίνον, μόνον 6 χιλιάδας καὶ ἀπὸ τὰς 1200 οἰκίας του αἱ 350 ἦσαν ἐγκαταλειμμέναι. 'Ο στρατός του δὲν ὑπερέβαινε τὰς 7 χιλιάδας. 'Ο Μέγας ’Εκλέκτωρ ἐποιείτεθη μὲ δεξιότητα, ἐπέβαλε τακτικὴν φορολογίαν, κατήγτισε στρατὸν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ ὄλλανδικοῦ καὶ ἔγινε κύριος εἰς τὸ κράτος του. Ἐγκατέστησεν εἰς τὴν χώραν του τοὺς γάλλους καλβινιστάς, οἱ δόποιοι ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Διατάγματος τῆς Νάντης. 20 χιλιάδες περίπου ἀνθρωποι ἀνεπτυγμένοι, καλοὶ τεχνίται, ἔδωσαν τὴν πρώτην ὥθησιν εἰς τὴν πρόοδον τῆς Πρωσσίας. Ἀπὸ τοὺς 1.600 ἀξιωματικοὺς τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου οἱ 300 ἦσαν γάλλοι. Τέλος κατώρθωσε νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ δουκᾶτον τῆς Πρωσσίας ἀπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας. Τοῦτο ἦτο γεγονός σημαντικόν, διότι οἱ ἡγεμόνες τοῦ

87. 'Ο Μέγας ’Εκλέκτωρ Φρειδερίκος Γουλιέλμος

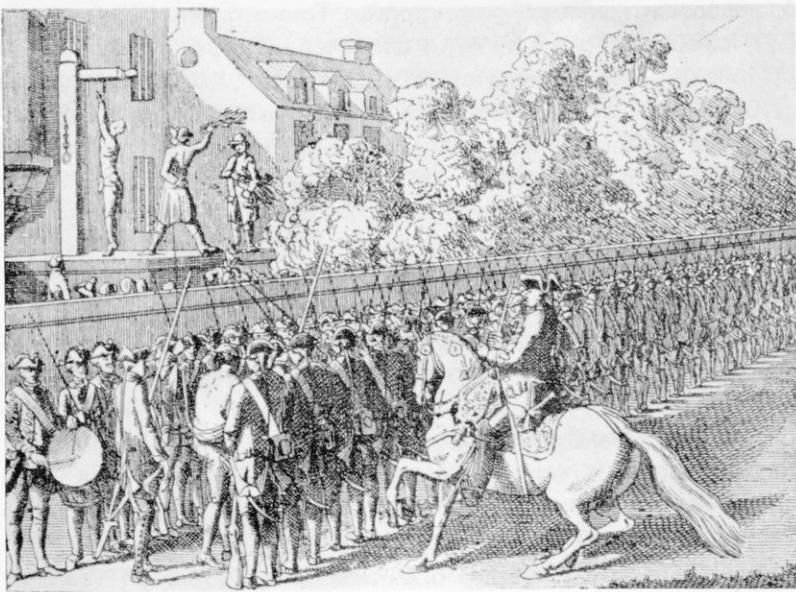
Βρανδεμβούργου ἐγίνοντο κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀνεξάρτητοι εἰς ἐν τμῆμα τοῦ κράτους των.

‘Η Πρωσσία βασίλειον (1701)

‘Ο νίος του Φρειδερίκος Α’ (1688 - 1713) παρέλαβεν ἀπὸ τὸν πατέρα του κράτος ὡργανωμένον καὶ ἀξιόλογον στρατόν, ἔβοήθησε τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’ καὶ ὡς ἀμοιβὴν ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως διὰ τὸ ἀνεξάρτητον τμῆμα τοῦ κράτους του, τὴν Πρωσσίαν. Ἀπὸ τότε οἱ ἐκλέκτορες τοῦ Βρανδεμβούργου ὠνομάσθησαν Βασιλεῖς τῆς Πρωσίας καὶ οἱ ὑπήκοοι των ἀδιαφόρων Πρώσων, εἰς ὅποιον τμῆμα τῆς ἐπικρατείας καὶ ἄν ἀνῆκον. ‘Ο Φρειδερίκος Α’ εἶναι ὁ πρῶτος βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας. Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’ ἡ δημιουργία τοῦ νέου αὐτοῦ βασιλέως προεκάλεσε τὸν γέλωτα. ‘Ἄλλ’ ἡ Πρωσσία ἐπεφύλασσεν ἐκπλήξεις.

88. Πρῶσσοι στρατιῶται τοῦ 18ου αἰῶνος
(Γρεναδιέροι τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, τοῦ τάγματος τῶν Ούσσαρων, 1760)

89. Τιμωρία εις τὸν πρωσσικὸν στρατὸν

‘Ο διάδοχός του Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α’ (1713 - 1740), ὁ πατήρ τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, ἥτο ἀνθρώπος περίεργος καὶ ἴδιορρυθμος μέχρι τοῦ σημείου νὰ θεωρῆται εἰς τὴν Εὐρώπην ὡς μὴ « ἔχων ἐντελῶς σώσας τὰς φρένας ». Νέος ούδεν ἐδιδάχθη, οὔτε ἡσθάνετο τὴν ἀνάγκην τῆς μορφώσεως καὶ τῶν γνώσεων, ἐπειδὴ ἐπίστευεν δτὶ ὁ Θεὸς φροντίζει δι’ αὐτόν. Ἀπεστρέφετο τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς ἐπιδείξεις καὶ ἐπέβαλλεν αὐστηρὰν οἰκονομίαν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του. Συνέβη νὰ ραβδίσῃ εἰς τὸν δρόμον ἐργάτας, διότι κατὰ τὴν κρίσιν του δὲν είργαζοντο καλῶς. Κατὰ βάθος ὅμως εἶχε νοῦν πρακτικὸν καὶ παρὰ τὰς ἴδιορρυθμίας του ἐκύβερνησε καλά. Ἐφέροντισε κυρίως διὰ τὰ οἰκονομικὰ καὶ κατώρθωσε νὰ αὐξήσῃ σημαντικῶς τὰ εἰσοδήματά του.

‘Ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἡγάπησε μὲ πάθος τὰ στρατιωτικά. Ἐφόρει διαρκῶς τὴν στρατιωτικὴν στολὴν καὶ συνανεστρέφετο ἀξιωματικούς. Εἰσήγαγε νέαν τακτικὴν εἰς τὸν στρατὸν. Κατεπόνει τοὺς στρατιώτας μὲ ἀκατάπαυστα γυμνάσια. “Ηθελε νὰ ἐκτελοῦν

δύμοιο μόρφους κινήσεις ὅλοι συγχρόνως. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθη ἡ λεγομένη Πρωστικὴ τακτική. Εἶχε μεγάλην ἀδυναμίαν εἰς τοὺς ύψηλοὺς στρατιώτας καὶ κατήρτισε τὴν φρουράν του ἀπὸ μεγαλοσώμων ἄνδρας. Ἀποθνήσκων ἀφῆσε περίσσευμα 812 ἑκατομμύρια τάλληρα (τάλληρον = 3 φράγκα περίπου), στρατὸν ἀπὸ 83 χιλιάδας καὶ πληθυσμὸν 2.700.000 κατοίκων, ἀντὶ τῶν 1.700.000, οἱ δόποιοι ἦσαν κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς βασιλείας του.

Φρειδερίκος ὁ Μέγας (1740 - 1786)

Τὴν δύναμιν αὐτὴν μετεχειρίσθη ὁ νίος του Φρειδερίκος ὁ Β' διὰ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν Πρωστίαν μεγάλην δύναμιν.

‘Ο πατήρ του εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὴν ἐκπαίδευσίν του εἰς δύο πρώσους ἀξιωματικούς καὶ εἰς γάλλον εὐγενῆ μετανάστην, ἥθελε δὲ νὰ γίνη ὁ νίος του « εὔσεβὴς χριστιανός, γενναῖος στρατιώτης καὶ καλὸς οἰκογενειάρχης ». Ἀλλὰ πρὸς μεγάλην ἀπογοήτευσιν ὁ νίος ἐδείκνυε κλίσιν εἰς τὴν λογοτεχνίαν, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ἀνετονίαν, ἐνῷ ἀντιθέτως ἀπεστρέφετο τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις. ‘Ο βασιλεὺς ἥρχισε νὰ μὴ ἀνέχεται τὸν « θηλυπρεπῆ » αὐτὸν υἱόν, τὸν ἔλεγεν ὁρανοπαίκτην καὶ ποιητήν, τὸν ὕβριζε καὶ τὸν ἐρράβδιζεν.

‘Η ἀντίθεσις μεταξὺ πατρὸς καὶ νιοῦ ἔφθασεν εἰς τόσην ὀξύτητα, ὥστε ὁ Φρειδερίκος ἀπεφάσισε νὰ δραπετεύσῃ εἰς τὸ ἔξωτερικόν. Ἀλλὰ τὸ σχέδιόν του ἀπεκαλύφθη καὶ ὁ βασιλεὺς ἔξω φρενῶν εἰσήγαγεν αὐτὸν καὶ τὸν συνένοχον ἀξιωματικὸν εἰς δίκην ἐπὶ λιποταξίᾳ. Τὸ δικαστήριον κατεδίκασε τὸν ἀξιωματικὸν εἰς ίσοβια δεισμά, ἀλλ' ἔκρινεν ἐαυτὸν ἀναρμόδιον νὰ δικάσῃ τὸν διάδοχον. ‘Ο βασιλεὺς ἐφυλάκισε τὸν νιόν του ἐντὸς φρουρίου εἰς τὸ ἔσωτερικὸν τῆς χώρας καὶ διέταξε νὰ ἀποκεφαλίσουν τὸν ἀξιωματικὸν ὑπὸ τὸ παράθυρόν του. Μόλις βραδύτερον συνεφιλώθη πρὸς αὐτόν, ὅταν ὁ Φρειδερίκος ἐδέχθη νὰ συζευχθῇ τὴν γυναῖκα τὴν δόποιαν εἶχεν ἐκλέξει ὁ πατήρ του. Ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἥρχισε τότε νὰ μυῆται εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους καὶ νὰ ἐκτιμᾷ τὸν πατέρα του. ‘Ακριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὁ νεαρὸς διάδοχος (Kronprinz) διηῆλθεν εἰς τὸ ἀνάκτορον

τοῦ Ράϊν μπεργκ (Rheinberg) εύχαριστα ἔτη, κατανέμων τὸν χρόνον του εἰς στρατιωτικάς ἀσκήσεις καὶ εἰς τὴν μελέτην τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἱστορίας, ὅπως γράφει ὁ Ἰδιος. Τότε συνέγραψε τὴν πραγματείαν του Ἀντιμαχιάβελλος, εἰς τὴν ὃποιαν προσπαθεῖ νὰ ἀναιρέσῃ τὴν περὶ τοῦ ἡγεμόνος γνωστήν μας (βλ. σελ. 24) διδασκαλίαν τοῦ Ἰταλοῦ συγγραφέως Μακιαβέλλι καὶ ἐκθέτει τὰς ἴδεας περὶ τοῦ καθήκοντος τοῦ βασιλέως, τὰς ὃποιας ἐλησμόνησεν, ὅταν ἥλθεν εἰς τὴν ἀρχήν.

‘Ο Φρειδερίκος κατὰ τὴν νεότητά του εἶχε συμπαθήσει τὰς περὶ κράτους θεωρίας τῶν γάλλων φιλοσόφων, οἱ ὃποιοι ἐδίδασκον ὅτι οἱ ἀνθρώποι εἴναι ἵσοι καὶ ἐλεύθεροι ἐκ φύσεως καὶ ὅτι ἡ κυριαρχία ἀνήκει εἰς τὸν λαόν. “Οταν ὅμως ἔγινεν ἄρχων ὑπεύθυνος, ἐκυβέρνησεν ἀπολυταρχικῶς. Ἀνεγγνώριζε μὲν τὸ φυσικὸν δίκαιον τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων, δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τοῦ πατρός του καὶ τῆς ἐποχῆς του πέρι τῶν δικαιωμάτων τοῦ βασιλέως, ὅτι δηλαδὴ ὁ βασιλεὺς εἴναι κύριος τοῦ κράτους καὶ δικαιοῦται νὰ ἀποφασίζῃ μόνος καὶ χωρὶς περιορισμού-περὶ τῶν ὑποθέσεων τῶν ὑπηκόων του.

‘Αλλ’ ὁ Φρειδερίκος διέφερεν ἀπὸ τοὺς προκατόχους του εἰς βασικὰ σημεῖα. Ἐπρέσβευε δηλαδὴ ὅτι ὁ βασιλεὺς ὀφείλει νὰ κυβερνᾷ μὲ δικαιοσύνην καὶ ἀφιλοκέρδειαν καὶ νὰ ἔχῃ πρῶτον μέλημα τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ, διότι ὁ βασιλεὺς εἴναι χάριν τοῦ λαοῦ καὶ ὅχι ὁ λαὸς χάριν τοῦ βασιλέως. «Ο Βασιλεύς, ἔλεγεν, εἴναι ὁ πρῶτος ὑπάλληλος τοῦ κράτους». Ἐπρέσβευε δηλαδὴ τὴν ἀντίληψιν τῶν χρόνων του περὶ φωτισμένης ἡ συνετής δεσποτείας (βλ. κατωτέρω, σελ. 214).

Σκληρυνθεὶς ὅμως ἀπὸ τὰς δοκιμασίας τῶν νεανικῶν χρόνων, ἔγινε ψυχρὸς καὶ σκεπτικιστής καὶ ὁ πολυμαθής καὶ φιλόσοφος, λεγόμενος, βασιλεὺς δὲν ἔκαμε τίποτε ἀξιόλογον διὰ τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τῆς κτηνοτροφίας, τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. ‘Αλλὰ μέχρι τέλους ἔμεινεν ὁ μᾶλλον ἀνεξίθρησκος ἡγεμὼν τῆς Εὐρώπης. «Εἰς τὴν Πρωσίαν, ἔλεγεν, ἔκαστος δύναται νὰ σώσῃ τὴν ψυχήν του, ὅπως ὁ Ἰδιος θέλει». Ἡ χώρα του ἐπλούτισεν, ὁ πληθυσμός της ηύξηθη καὶ ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς μετὰ ταῦτα βιομηχανί-

κῆς ἀκμῆς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας του ἐγκατεστάθησαν τριακόσιαι χιλιάδες μετανάσται εἰς τὸ κράτος του. Τοῦτο ὡνόμα-ζεν ὁ ἔιδος ἐσωτερικὴν κατάκτησιν.

Οὐ φρειδερίκος ἦτο θαυμαστής τῶν γάλλων συγγραφέων. Προσεκάλεσε τὸν Βολταῖρον, ὁ δόποιος διέμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὸ ἀνάκτορόν του, ἀπολαύων ἡγεμονικῶν τιμῶν. Ἐλλ' οἱ δύο ἄνδρες δὲν ἥργησαν νὰ ψυχρανθοῦν καὶ ἔχωρίσθησαν περιφρονοῦντες ἀλλήλους. Οὐ φρειδερίκος συνέγραψε διάφορα ἔργα γαλλιστί. Καὶ οἱ μὲν στίχοι του, τὸ πλεῖστον φιλοσοφικοῦ διδακτικοῦ περιεχομένου, δὲν εἶναι ἀπταιστοι, ἀλλὰ τὰ ἱστορικά του συγγράμματα (*Mémoires pour servir à l' histoire de mon temps κλπ.*), παρὰ τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ ὑφους, εἶναι ἔργα μεγάλης ἀξίας, διακρινόμενα διὰ τὴν βαθύτητα τῆς ἱστορικῆς ἀντιλήψεως.

Τὸ πρώτιστον ὅμως μέλημα τοῦ φρειδερίκου ἦτο ὁ στρατός. Διωργάνωσεν ἀξιόλογον στρατιωτικὴν δύναμιν καὶ διεξήγαγε μακροὺς πολέμους καὶ ἀπέκτησε φήμην μεγάλου στρατηγοῦ. Ἀπὸ τὴν Πολωνίαν ἀπέσπασε χώρας, διὰ τῶν ὅποιων ἀποκατεστάθη ἡ συνοχὴ τῆς Πρωσσίας μετὰ τοῦ Βρανδεμβούργου, καὶ ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν ἀξιόλογον ἐπαρχίαν, τὴν Σιλεσίαν. Κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὰς κατακτήσεις ἐναντίον σχεδὸν ὅλης τῆς συνησπισμένης Εύρωπης. Οὕτω μετὰ 15 ἑτῶν βασιλείαν εἶχε σχεδὸν διπλασιάσει εἰς ἕκτασιν τὸ κράτος του (200 χιλ. τετρ. χιλιόμετρα) καὶ σχεδὸν τριπλασιάσει εἰς πληθυσμὸν (6 ἑκατομμ. κάτοικοι). Οἱ φόροι ἀπέδιδον 22 ἑκατομμ. τάλληρα ἐτησίως καὶ τὸ ταμείον εἶχε περίσσευμα συνολικὸν 60 ἑκατομμ. Ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία ἤσαν εἰς μεγάλην ἀκμήν.

Ἡ Γερμανικὴ Δυαρχία

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Πρωσσίας ἐδημιούργησε νέον γερμανικὸν κράτος, τὸ δόπιον ἥρχισεν νὰ διεκδικῇ τὴν ἐπὶ τῆς Γερμανίας κυριαρχίαν, τὴν ὃποιαν εἶχεν ἔως τότε ἡ Αὔστρια. Οὐ πρωσσικὸς στρατὸς εἶχεν ἀναδειχθῆ ἀνώτερος τοῦ αὐστριακοῦ καὶ αἱ νῦκαί του, ἰδίως κατὰ τῆς Γαλλίας, ἐκολάκευσαν τὸν ἔθνικὸν ἐγωϊσμὸν τῶν Γερμανῶν. Ἀπὸ τότε ἐφάνη ὅτι τὸ μέλλον ἀνήκει εἰς τὸ δύμοιογενὲς ἔθνικὸν κράτος τῆς Πρωσσίας καὶ ἐγεννήθη ζωηρὸς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων κρατῶν, Αὔστριας καὶ Πρωσσίας, διὰ τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Γερμανίαν. Τὴν κατάστασιν αὐτὴν ὡνόμασαν γερμανικὴν δυαρχίαν (*dualismus*).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΝ ΙΙ' ΑΙΩΝΑ

'Η Ἀνατολικὴ Εὐρώπη

Α ΚΡΑΤΗ τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἡσαν περισσότερον καθυστερημένα καὶ γενικῶς δὲν κατώρθωσαν νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυτικωτέρων λαῶν.

Μόνον εἰς τὴν Ρωσίαν ὁ Μέγας Πέτρος ἐπέτυχε νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἔξουσίαν εἰς τὰς χεῖράς του καὶ διὰ τολμηρῶν νεωτερισμῶν εἰσήγαγε τὴν χώραν του εἰς τὸν κύκλον τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.

‘Η Πολωνία, ἡ Τουρκία καὶ ἡ Σουηδία, ἐπειδὴ δὲν κατώρθωσαν νὰ προσαρμοσθοῦν εἰς τὰς νέας συνθήκας, ἔξησθένησαν καὶ ἡκρωτηριάσθησαν. ‘Η Πολωνία μάλιστα διεμείσθη ὑπὸ τῶν γειτόνων τῆς καὶ ἔπαινε νὰ ὑφίσταται ὡς ἀνεξάρτητον κράτος.

I. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΡΩΣΣΙΑΣ

Οἱ Ρῶσσοι

Εἰς τὰς ἐκτεταμένας πεδιάδας τῆς βορειοανατολικῆς Εὐρώπης ἔζων ἀνέκαθεν σλαβικαὶ φυλαί, ἀπὸ τὰς ὅποιάς προῆλθον οἱ νεώτεροι σλαβικοὶ λαοί, Ρῶσσοι, Πολωνοί, Ρουθηνοί, Τσέχοι, Σλοβάκοι, Νοτιοσλάβοι. Οἱ Σλάβοι ἀνεπτύχθησαν πολὺ βραδύτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Εὐρώπης.

‘Η πολυαριθμοτέρα καὶ ἴσχυροτέρα σλαβικὴ φυλή, οἱ Ρῶσσοι, ἡσαν ἔξηπλωμένοι εἰς τὴν λεγομένην Μεγάλην Ρωσίαν. Τὸ πρῶτον ρωσσικὸν κράτος ἴδρυσαν Νορμανδοί, τὸν 9ον αἰῶνα, εἰσελθόντες εἰς τὴν χώραν διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν τῆς Βαλτικῆς, τὸν καιρὸν τῶν νορμανδικῶν ἐπιδρομῶν. ‘Η οἰκογένεια τοῦ Ρούρικ ἐβασί-

λευσε μέχρι τοῦ 15ου αἰῶνος. Τὰ πρῶτα ὅμως στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ οἱ Ρῶσσοι ἔλαβον ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰῶνος εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθεν ὁ οἰκος τῶν Ρωμανῶν (1613), διόποιος ἐκυβέρνησε σχεδὸν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

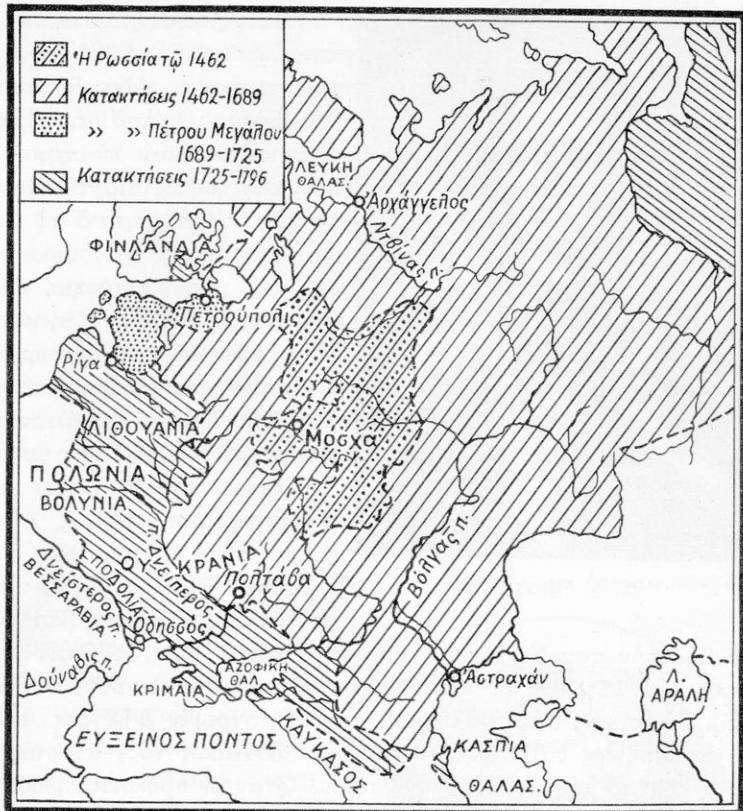
Τὸν 17ον αἰῶνα ὅμως ἡ Ρωσσία ἔθεωρείτο ὡς χώρα ἀσιατική. Οἱ κάτοικοι τῆς ἔμειναν μακρὰν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ διετήρησαν ἥθη ἀσιατικά. Οἱ Ρῶσσοι ἐφόρουν ποδήρεις ἐνδυμασίας, εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ χαιρετοῦν τοὺς ἄρχοντας πίπτοντες εἰς τὰ γόνατα, ἥσαν θρησκόληπτοι καὶ περιώριζον τὰς γυναῖκας. Ἡ κυρίαρχος τάξις, οἱ εὐγενεῖς δηλαδὴ καὶ ὁ κλῆρος, ἥτο ἐχθρικὴ πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν Εὐρωπαίων, τοὺς ὄποιούς ἔθεωρουν αἰρετικούς.

Τὸ ρωσικὸν κράτος δὲν εἶχε διέξοδον εἰς τὴν θάλασσαν, διότι τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς κατεῖχον οἱ Σουηδοὶ καὶ τὰ παράλια τοῦ Εὔξεινου Πόντου οἱ Τούρκοι. Ἡ μοναδικὴ ρωσικὴ θάλασσα, ἡ Λευκὴ θάλασσα, εἶναι παγωμένη τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔτους. Ἐκεῖ εἶναι δὲ λιμὴν τοῦ Ἀρχαγγέλου, εἰς τὸν ὄποιον ἥρχοντο νὰ ἐμπορευθοῦν τὰ ἀγγλικὰ καὶ δλλανδικὰ πλοῖα.

Οἱ Ρῶσσοι ὅμως ἀνήκουν εἰς τὰς ἀνωτέρας φυλάς, αἱ ὄποιαι δύνανται νὰ δεχθοῦν καὶ προαγάγουν τὸν πολιτισμόν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος ἥλθον εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἐντὸς δύο αἰώνων κατώρθωσαν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν κύκλον τῶν πολιτισμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης.

‘Ο Μέγας Πέτρος (1689 - 1725)

‘Ο Μέγας Πέτρος εἶναι δὲ ἡγεμών, δὲ ὄποιος εἰσήγαγε τὸν λαὸν του εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς Δύσεως καὶ κατέστησε τὴν Ρωσσίαν μεγάλην δύναμιν. Κολοσσός, ὑψους περισσότερον τῶν δύο μέτρων, μὲ πρόσωπον ἐκφραστικόν, νευρικὸς καὶ βίαιος, εἶχε λάβει ἀτελῆ μόρφωσιν. Ἐμαθεν ὅμως πολλά, συναναστρεφόμενος τοὺς ξένους τῆς Μόσχας. Παρ’ αὐτῶν ἐμυήθη εἰς τὴν Ιδέαν τῆς θρησκευτικῆς ἀνοίξης καὶ τοῦ διεθνισμοῦ. Ἀνελθών εἰς τὸν θρόνον, ἔθεσε διπλοῦν σκοπόν, νὰ «ἀνοίξῃ παράθυρον», ὅπως ἐλεγε, πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ νὰ κάμη τὴν Ρωσσίαν συγχρονισμένον Κράτος, εἰσάγων εἰς αὐτὸ τὰς δύο δυνάμεις τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου, τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τεχνικήν.

90. Έξαπλωσις τῆς Ρωσίας

Ο Πέτρος ἔζητει διέξοδον εἰς τὴν Βαλτικὴν καὶ εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον, ἀλλὰ τὰ μὲν παράλια τῆς Βαλτικῆς, ὡς εἴπομεν, κατεῖχον οἱ Σουηδοί, τὰ δὲ παράλια τοῦ Εὔξεινου οἱ Τούρκοι. Ἡ πρώτη ἐπίθεσις κατὰ τοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένου λιμένος Ἀζώφῳ ἀπέτυχεν. Ἐκάλεσεν Εύρωπαίους ἀξιωματικούς, ἐναυπήγησε πλοῖα ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Δὸν καὶ μετεκόμισε πυροβολικὸν μὲ αὐτά. Συνέπραξε μὲ τοὺς Εύρωπαίους συμμάχους, οἱ ὅποιοι ἐπολέμουν τοὺς Τούρκους καὶ καταλάβη τὸ φρούριον.

91. Ο Μέγας Πέτρος

Ἐταξίδευσεν ὕστερον εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ διδαχθῇ τὴν τεχνικὴν τῶν Εὐρωπαίων. Ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν Πρωσίαν καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Ὁλλανδίαν, ὅπου εἰργάσθη ὡς ἀπλοῦς ἐργάτης, ὑπὸ τὸ δονομα Πέτρος ὁ Ξυλούργος, εἰς τὰ ναυπηγεῖα. Ἀπ’ ἐκεῖ μετέβη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου διέμεινε μακρότερον, διότι ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας τῶν Ἀγγλῶν ἤρεσεν εἰς αὐτὸν περισσότερον.

Κατὰ τὴν ἀπουσίαν του οἱ Στρελίτσοι, τάγμα ἐπιλέκτων, εἶδος Γενιτσάρων τῆς Ρωσίας, ὑποκινούμενοι ἀπὸ τοὺς παλαιορώσσους καὶ ἀπὸ

τὴν ἀδελφήν του Σοφίαν, ἐπανεστάτησαν, διότι ἐφθόνουν τοὺς ξένους ἀξιωματικούς καὶ δὲν ἦνείχοντο τοὺς νεωτερισμούς τοῦ Πέτρου. Ἡ στάσις κατεστάλη καί, ὅταν ἐπέστρεψεν ὁ Πέτρος, προέβη εἰς ὁμαδικὰς θανατώσεις, ἐφόνευσεν ἴδιοχείρως τοὺς στασιαστὰς καὶ διέλυσε τὸ τάγμα τῶν Στρελίτσων. Ὁταν οἱ πρόκριτοι ἥλθον νὰ τὸν προσκυνήσουν, ἀπηγόρευσε τὴν γονυκλισίαν καὶ ἔκοψε μὲ τὴν ψαλίδα τὴν γενειάδα των. Τὴν ἑσπέραν εἰς τὸ συμπόσιον ἔκοψε τὰς ἄκρος τῶν χειρίδων καὶ ἐπέβαλε νὰ φέρουν εὐρωπαϊκὰ ἐνδύματα καὶ ἀμέσως κατόπιν δι' ούκαζίου (διατάγματος) ὅρισε λεπτομερῶς τὴν ἐνδυμασίαν.

Ο ρωσικὸς λαὸς ἐσκανδαλίζετο ἀπὸ τοὺς νεωτερισμούς τοῦ βασιλέως καὶ οἱ καλόγηροι, διέδιδον τρομερὰ περὶ αὐτοῦ. Ἄλλ’ ὁ Πέτρος συνέτριψε τὴν ἀντίδρασιν, ἐξαναγκάσας εἰς ὑπακοὴν τὸν κλῆρον.

Τὴν διέξοδον εἰς τὴν Βαλτικὴν ἔξεβίασε μετὰ δεινὸν ἀγῶνα πρὸς τὸν πολεμικώτατον βασιλέα τῆς Σουηδίας Κάρολον ΙΒ’. Ἡ ἐπιχείρησις ἤκολούθησε τὴν αὐτὴν πορείαν πρὸς τὴν κατὰ τῶν

Τούρκων. Εις τὸν λεγόμενον Δεύτερον Βόρειον πόλεμον (1700 - 1720) ὁ κακῶς ὡργανωμένος καὶ κακῶς ἐφωδιασμένος στρατός του εἶχεν ἀποτυχίας. 'Ο Πέτρος ὅμως δὲν ἀπεθάρρυνθη. « Όι Σουηδοί, εἶπε, μὲ τὰς νίκας των θὰ μᾶς διδάξουν νὰ τοὺς νικήσωμεν ». Καὶ ἡ νίκη τῆς Πολτάβας (1709) ἐσήμαινε τὴν κρατιώσιν τῆς αὐτοκρατορίας του καὶ τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ του ἔργου.

'Η Σουηδία ἔχασε τὰς κτήσεις αὐτῆς εἰς τὴν νότιον παραλίαν τῆς Βαλτικῆς, τὴν κυριαρχίαν της εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἔπαυσε νὰ εἴναι μεγάλη δύναμις. 'Η Ρωσία κατέλαβε τὴν Ἱγγρίαν, Λιβονίαν καὶ τὴν Ἐσθονίαν καὶ τὴν θάλασσαν. "Ηδη τὸ 1703 ὁ Πέτρος εἶχε θέσει εἰς τὸ βάθος τοῦ Φινλανδικοῦ κόλπου καὶ ἐπὶ τῆς ἐκβολῆς τοῦ ποταμοῦ Νέβα τὰ θεμέλια νέας πόλεως, ἡ ὅποια ἀνεπτύχθη ταχέως εἰς ἐπιθαλασσίαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομά του.

Αἰκατερίνη Β' (1762 - 1796)

'Ἐπὶ τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ Πέτρου, οἱ ὅποιοι δὲν είχον οὔτε τὴν δύναμιν οὔτε τὴν πολυπραγμοσύνην του, ἔξητοκοιούθησεν ἡ πάλη μεταξύ νεωτεριστῶν καὶ παλαιοράσσων καὶ πατανελήφθησαν οἱ πόλεμοι κατὰ τῶν Τούρκων, ἔως ὅτου τὸ 1762 ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν ἡ περίφημος Αἰκατερίνη Β'.

'Η Αἰκατερίνη ἦτο Γερμανίς, κόρη γερμανοῦ δουκός, καὶ εἶχε συζευχθῆ τὸν διάδοχον τοῦ ρωσικοῦ θρόνου Πέτρον. "Εδειξεν ἐνδιαφέρον διὰ τὸν ρωσικὸν λαόν, ἔμαθε τὴν γλῶσσάν του προσῆλθεν εἰς τὴν ὁρ-

92. Αἰκατερίνη Β

θοδοξίαν, ένω ήτο διαμαρτυρομένη, προσεποιήθη μεγάλην εύσεβειαν καὶ ἔγινε δημοφιλής. ‘Ο σύζυγός της ήτο ἀνάξιος, ἐμέθυε, τὴν ἑκακομετεχειρίζετο καὶ ἐσκέπτετο νὰ ἀπαλλαγῇ ὅπ’ αὐτήν. ‘Η Αἰκατερίνη τὸν ἐπρόλαβεν. Ἐκέρδισε τὴν εὔνοιαν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἀνέτρεψε τὸν Πέτρον, τὸν ὁποῖον οἱ φίλοι τῆς ἐδιοιφόρησαν εἰς τὴν φυλακήν.

‘Η Αἰκατερίνη (1729 - 1796) ήτο μέσου ἀναστήματος, εὔσαρκος, ύγιής, βραδυκίνητος δλίγον, ἀλλὰ διαρκῶς εύθυμος καὶ δραστηριωτάτη. ‘Ηγάπα τὰς διασκεδάσεις δσον καὶ τὴν ἐργασίαν. Κατὰ τὴν νεότητά της εἶχε λάβει καλὴν μόρφωσιν. ‘Εμαθε τὴν γαλλικήν καὶ ἀνεγίγνωσκε γάλλους συγγραφεῖς, τὸν Βολταῖρον καὶ τὸν Μοντεσκίε. ‘Θελε πολὺ νὰ γίνεται λόγος περὶ αὐτῆς καὶ διὰ τοῦτο περιεποιεῖτο καὶ ἐκολάκευ τοὺς γάλλους συγγραφεῖς, διότι ἡλπιζεν ὅτι δι’ αὐτῶν θὰ γίνη δύναμαστή. ‘Ἐπι 15 ἔτη εἶχεν ὀλληλογραφίαν μὲ τὸν Βολταῖρον. ‘Ἐπεισες τὸν Ντιντερώ νὰ ἔλθῃ εἰς Πετρούπολιν καὶ ἐστέλλεν εἰς τὸν Μπυφόδον μετάλλια καὶ γουναρικά τῆς Σιβηρίας. ‘Ἔγραψεν εἰς τὴν γαλλικήν δχι μόνον ἐπιστολὰς καὶ ἀπομνημονεύματα, ἀλλὰ καὶ Ιστορικά δράματα καὶ κωμῳδίας. ‘Η αὐταρχική καὶ φιλάρεσκος βασίλισσα κατώρθωσε νὰ κατακτήσῃ τοὺς παρισινοὺς καὶ ὅλους τοὺς προοδευτικοὺς τοῦ 18ου αἰῶνος, διότι ἡξενρε νὰ παίζῃ τὸ πρόσωπον τοῦ προοδευτικοῦ καὶ νεωτεριστοῦ ἡγεμόνος.

‘Η Αἰκατερίνη ἡγάπα τὴν πρόοδον καὶ ἐπεχείρησε νὰ διαδώσῃ τὸν εύρωπαϊκὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν χώραν της, ἀλλὰ χωρὶς νὰ προσκρούσῃ εἰς τὰ ἔθιμα καὶ τὰς ἀντιλήψεις τῶν ὑπηκόων της. Δι’ ὅλων τῶν μέσων ἤθελε νὰ δημιουργήσῃ εἰς τὴν Δυτικήν Εύρωπην τὴν ἐντύπωσιν προοδευτικῆς καὶ φιλανθρώπου ἡγεμόνος. Πράγματι ἀπέκτησε μεγάλην φήμην εἰς τὴν Εύρωπην καὶ ὀνομάσθη Σεμίραμις τοῦ Βορρᾶ. Κατ’ ούσιαν ὅμως ἐκυβέρνησεν αὐταρχικῶς, ήτο ἐλαφρὰ καὶ ματαιόδοξος, παράφορος εἰς ἀπίστευτον βαθμὸν καὶ εἶχεν ἀνώμαλον ίδιωτικὸν βίον.

‘Η Αἰκατερίνη, σύγχρονος τοῦ Μεγάλου Φρειδερίκου καὶ τῆς Μαρίας Θηρεσίας, ἔπαιξεν ἀξιόλογον μέρος εἰς τὴν Εύρωπαϊκήν πολιτικήν καὶ συνειργάσθη μετὰ τῶν εἰρημένων δύο ἡγεμόνων διὰ τὸν διαμελισμὸν τῆς Πολωνίας, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔλαβε σημαντικὸν μερίδιον. ‘Ονομαστοὶ κυρίως καὶ ἐνδιαφέροντες δι’ ἡμᾶς εἶναι οἱ πόλεμοί της πρὸς τὴν Τουρκίαν, ὡς καὶ αἱ συνεννοήσεις καὶ ἡ συνεργασία της μὲ τοὺς Ἐλληνας, ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθον σημαντικὰ κινήματα τῶν Ἐλλήνων.

II. ΠΟΛΩΝΙΑ

‘Η ἑσωτερικὴ διάσπασις

“Οπως τὸ κράτος τῶν Μοσχοβίτων, ὡς ὀνόμαζον τοὺς Ρώσσους τὸν 18ον αἰῶνα, οὕτω καὶ ἡ Πολωνία ἐθεωρεῖτο ἡμιασιατικὴ χώρα. Παρὰ τὰς ἐδαφικὰς ἀπωλείας, τὰς ὅποιας ὑπέστη τὸν 17ον αἰῶνα, ἔξηκολούθει νὰ είναι τὸ μεγαλύτερον κράτος τῆς Εὐρώπης.

Ἡ Πολωνία ἦτο ἀχανής πεδιάς, περιλαμβάνουσα διαφόρους περιφερείας, τῶν ὅποιων ἦτο δυσχερής ἡ ἐπικοινωνία. Ἀπετελέσθη ἀπὸ δύο κράτη ἥνωμένα εἰς τὸν πρόσωπον τοῦ βασιλέως, τὸ Βασίλειον τῆς Πολωνίας, καὶ τὸ Μέγα Δουκάτον τῆς Λιθουανίας, τὰ ὅποια ὅμως διετήρησαν τὴν ἰδιαιτέραν διοίκησιν. Πολωνοὶ καὶ Λιθουανοὶ ἤσαν Σλάβοι καὶ καθολικοὶ τὸ θρήσκευμα. Ὅπηρχον ὅμως καὶ λουθηρανοὶ Γερμανοὶ καὶ ὁρθόδοξοι Ρώσσοι. Ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ὁ ἵσχυρὸς καθολικὸς κλῆρος παρακινούμενος ἀπὸ τοὺς Ἱησουϊτας, κατεδίωξε τοὺς ὁπαδούς τῶν ἄλλων δογμάτων. Γεωγραφικὴ, πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ διάσπασις ἀπετέλουν ἀδυναμίαν διὰ τὴν χώραν.

Κοινωνικὴ κατάστασις

Ἡ Πολωνία εἶχεν ἀφθονίαν εὐγενῶν. Οἱ περισσότεροι ἀπ’ αὐτοὺς εἶχον μόλις τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἐκαλλιέργουν, ὅπως οἱ χωρικοί, μόνοι τοὺς ἀγρούς των καὶ ἐκοιμῶντο εἰς ἀχυροσκεπεῖς καλύβας, ἀλλ’ ἔφερον τὸ πράσινον ἔνδυμα τῶν εὐγενῶν, ὑψηλὰ ὑποδήματα καὶ τὸ ξίφος. Τούς υἱούς των ἐδίδασκον Ἱππασίαν καὶ ἔστελλον αὐτούς εἰς τὰ σχολεῖα τῶν Ἱησουϊτῶν, ὅπου ἐδιδάσκοντο τὴν Αστινοικήν.

Ὕπηρχον περίπου διακόσιαι ἡ τριακόσιαι οἰκογένειαι μεγαλοκτηματιῶν ἀποτελοῦσαι τὴν ὀνωτάτην ἀριστοκρατίαν. Οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν, μαγνᾶτοι καλούμενοι, διηγήθυνον τὴν Διατάξην (Βουλήν), περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ τῶν ἀπόρων εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν τὴν φρουράν των. Ἀστικὴ τάξις δὲν ὑπῆρχε, διότι δὲν ὑπῆρχον οὔτε βιομηχανία οὔτε πόλεις, καθόσον, πλὴν τῆς πρωτεύουστης Βαρσοβίας, δὲν ὑπῆρχε πόλις ἀριθμοῦσα πλέον τῶν 20

χιλ. κατοίκων. Αἱ τετρακόσιαι βασιλικαὶ λεγόμεναι πόλεις
ἥσαν μικραὶ κῶμαι, ἔχουσαι ὀλιγωτέρους τῶν χιλίων κατοίκων.

Οἱ χωρικοὶ ἥσαν ὅπως οἱ δουλοπάροικοι τῶν μέσων χρόνων,
προστολλημένοι εἰς τὸ κτῆμα τοῦ κυρίου, ὑποχρεωμένοι εἰς ἄγγα-
ρεῖαν - ἐνίστε ἔξαήμερον τὴν ἔβδομάδα - καὶ παραδεδομένοι εἰς τὴν
διάκρισιν αὐτῶν. Ἡ ζωὴ των ἥτο θλιβερά. Ἔζων τρίμιγυνοι, ἐτρέ-
φοντο τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους μὲ σικάλινον ἄρτον καὶ χόρτα, συνα-
γελαζόμενοι μὲ τὰ ζῷα εἰς ἴσογείους καὶ χαμηλάς καλύβας.

Διοίκησις καὶ στρατὸς

Τὸ κράτος των οἱ Πολωνοὶ ὡνόμαζον Δημοκρατίαν.
Εἰς αὐτὸ δῆλην τὴν ἔξουσίαν εἶχον οἱ εὐγενεῖς. Λέγοντες Πολωνοί,
πολωνικὸν ἔθνος, εἶχον ὑπ’ ὅψει μόνον τοὺς εὐγενεῖς. Αὔτοὶ ἐκυριάρ-
χουν εἰς τὴν Δίαιταν. Ἡ Δίαιτα ἥτο τὸ κυρίαρχον σῶμα. Αὔτὴ ἔξέ-
λεγε τὸν βασιλέα καὶ ὑπεχρέων αὐτὸν νὰ μὴ μεταβάλῃ τίποτε
ἀπὸ τὸ πολίτευμα. Ἐπίστης καὶ οἱ ὑπουργοὶ ἔξελέγοντο ὑπὸ τῆς Διαί-
της καὶ ἥσαν ὑπόλογοι ἀπέναντι αὐτῆς. Ἡ Δίαιτα συνήρχετο κατὰ
διετίαν, ἀλλὰ κατὰ παλαιὰν συνήθειαν αἱ ἀποφάσεις ἐλαμβάνοντο
διὰ τῆς συναινέσεως πάντων. Ἡρκεὶ δηλαδὴ εἰς καὶ μόνον νὰ δια-
μαρτυρηθῇ ἐναντίον ἀποφάσεώς τινος, διὰ νὰ θεωρηθῇ αὕτη ἄκυρος
διότι δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐπιβάλῃ τις εἰς τὸν εὐγενῆ ἀπόφασιν, τὴν
ὅποιαν δὲν ἐνέκρινε. Τοῦτο ἥτο τὸ λεγόμενον liberum veto, τὸ ὁ-
ὅποιον ἔχρησίμευεν ὡς πρόχειρον μέσον κωλυσιεργείας καὶ παρέλυσ-
τὴν διοίκησιν τῆς χώρας, διότι ἡ Δίαιτα σπανίως κατώρθωνε νὰ
λάβῃ ἀποφάσεις. Οὕτως ἀπὸ τοῦ 1652 - 1702 ἀπὸ 55 συνόδους τῆς
εἶχον ματαιωθῇ αἱ 48. Οἱ ἐκλογεῖς προστήρχοντο ἔφιπποι καὶ ὠπλι-
σμένοι καὶ συνήθως διηροῦντο εἰς δύο μερίδας, αἱ ὅποιαι ὅχι σπα-
νίως ἐφιλονείκουν καὶ ἔφθανον εἰς σύγκρουσιν μὲ τὰ ξίφη.

Ἡ Πολωνία δὲν εἶχε μόνιμον στρατόν, διότι τὴν μαχητικὴν δύ-
ναμιν τῶν Πολωνῶν ἀπετέλουν οἱ εὐγενεῖς, οἱ ὅποιοι ἥσαν συνή-
θως ἀρκετὰ γενναῖοι. Ἀλλ’ ἐστρατεύοντο ὅταν ἦθελον ἡ ὅταν ἥτο
μεγάλη ἀνάγκη καὶ συναθροιζόμενοι, ἀπετέλουν συγκεχυμένην μᾶ-
ζαν, ἡ ὅποια δὲν ἥτο εἰς θέσιν νὰ πολεμήσῃ μὲ τακτικὸν στρατόν.

‘Η τύχη τῆς Πολωνίας

Οι Πολωνοί δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀκολουθήσουν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Εὐρώπης. Παρουσίαζον μάλιστα τὸν κλασικὸν τύπον τοῦ ὀπισθοδρομικοῦ λαοῦ. Διοίκησις, στρατός, βιομηχανία, οἰκογενειακὴ ζωὴ καὶ μόρφωσις ἡσαν εἰς ἀξιοθρήνητον κατάστασιν. Εἶχον μεγάλην ἴδεαν διὰ τὸν ἔαυτόν των, ἐπίστευον ὅτι τὰ ἥθη καὶ ἔθιμά των ἦσαν τὰ καλύτερα καὶ δὲν ἥθελον τίποτε νὰ ὀλλάξουν. Ἡ ἀδυναμία νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὰς νέας συνθήκας τῆς ζωῆς ἔφερε τὴν χώραν εἰς καταστροφήν. Οἱ Πολωνοὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των καὶ ἡ χώρα των διεμελίσθη ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν γειτόνων των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'

ΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΓΚΡΡΟΥΣΕΙΣ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

'Ο χαρακτήρ τῶν πολέμων τοῦ αἰώνος

18ος ΑΙΩΝ είναι ύπερφορτωμένος ἀπὸ πολέμους. Ἐκτὸς τοῦ δεκατριετοῦ πολέμου διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου τῆς Ισπανίας, δ ὅποιος συμπίπτει μὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰώνος (1701 - 1714), καὶ τῶν πολέμων τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, οἱ ὅποιοι τὸν κλείσουν (1792 - 1802), ἔχομεν σειρὰν πολέμων, τῶν ὅποιών τινὲς λαμβάνουν διαστάσεις πανευρωπαϊκοῦ ἥ καὶ παγκοσμίου πολέμου.

Οἱ πόλεμοι τοῦ 18ου αἰώνος είναι πολυπλοκώτεροι ἀπὸ τοῦ 17ου. Ἐκεῖνοι παρουσιάζουν τὸ τυπικὸν γνώρισμα ὅτι προήρχοντο ἀπὸ τὴν ἀπαίτησιν ἴσχυρῶν ἡγεμόνων, τῶν 'Αψβούργων κατ' ἄρχας, τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' βραδύτερον, νὰ κυριαρχήσουν ἐπὶ τῆς Εὐρώπης.

Τὸν 18ον αἰῶνα δὲν ύπάρχει ἡγεμονεύουσα δύναμις. Ἀντιθέτως, εἰς τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς παλαιστέρας ἐποχῆς, Αὔστριαν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν, Αγγλίαν, Ολλανδίαν, προσετέθησαν δύο νέοι, Πρωσσία, καὶ Ρωσσία, καὶ παρὰ τοὺς παλαιοτέρους ἀνταγωνισμούς, Αὔστριας-Γαλλίας, Ἰσπανίας-Γαλλίας, Αγγλίας-Γαλλίας, δινεπτύχθησαν νέοι, Αὔστριας-Πρωσσίας, Ρωσσίας-Τουρκίας.

Σχεδὸν ισόπαλοι αἱ δυνάμεις μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εὐρωπαϊκῆς ισορροπίας διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Ούτρεχτ (1713), ζτι τοῦν συμμάχους καὶ σχηματίζουν συνασπισμόν. Ἐκ τούτου δημιουργεῖται ζωηρὰ διπλωματικὴ κίνησις, αἱ δὲ φανεραὶ ἥ μυστικαὶ συνέννοήσεις καὶ αἱ συμμαχίαι διαρκῶς ἐναλλάσσονται. Τὰ προ-

βλήματα τῆς ἡπειρωτικῆς Εύρωπης περιπλέκονται μὲ τὰ συμφέροντα εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὰς ἀποικίας.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς οἱ πόλεμοι τὸν 18ον αἰῶνα ἔγιναν συχνότεροι, ηὔξηθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐμπολέμων καὶ τὰ πεδία τῶν μαχῶν ἐπεξετάζησαν.

‘Ο Βόρειος πόλεμος (1700 - 1720)

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος, ἐνῷ ἡ δυτικὴ Εύρωπη ἐσπαράσσετο ἀπὸ τὸν πόλεμον διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Ἱσπανίας, ἡ ἀνατολικὴ ἑταράχθη ἀπὸ πόλεμον μακροτέρας διαρκείας, εἰς τὸν δόποιον ἀφορμὴν ἔδωσεν ὁ συνασπισμὸς τῶν γειτόνων τῆς κατὰ τῆς Σουηδίας.

Ίσχυρὰ διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῆς ἔξουσίας εἰς χεῖρας τῶν ἐκ τῆς δυναστείας τῶν Βάζα βασιλέων τῆς, ἡ Σουηδία ἔπαιξε τὸ μέρος μεγάλης δυνάμεως τὸν 17ον αἰῶνα καὶ μὲ τὰς ἐπιτυχίας τῆς κατὰ τὴν συνθήκην τῆς Βεστφαλίας ἔξησφάλισε τὴν κατοχὴν τῆς νοτίου παρασίας τῆς Βαλτικῆς.

“Οταν ὅμως τὸ 1697 ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Κάρολος ΙΑ', ἐπὶ τοῦ δόποιου τὰ Σουηδικὰ ὅπλα εἶχον ἐπιτυχίας, Δανία, Πολωνία καὶ Ρωσία ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ δεκαπενταετοῦ διαδόχου του Καρόλου τοῦ ΙΒ', ὁ δόποιος ὅμως ἀνεδείχθη ἔξαιρετικὸν πρόσωπον καὶ ἐπλήρωσε μὲ τὴν δρᾶσιν, τὰ πολεμικὰ κατορθώματα καὶ τὰς περιπτείας του τὴν ἐποχήν.

‘Ο Κάρολος ΙΒ' (1697 - 1718) ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας, διὰ νὰ δώσῃ ἐλευθέραν διέξοδον εἰς τὴν ὄρμήν του πρὸς δρᾶσιν. ‘Η ἀνάγνωσις μυθιστορηματικῆς διηγήσεως διὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον καὶ ποιημάτων διὰ τὰ μυθικὰ ἀνδραγαθήματα τῶν σκανδιναύων πολεμιστῶν, ὡς καὶ ἡ ἀνάμνησις τοῦ μεγαλείου τῆς Σουηδίας, κατέστησαν αὐτὸν τολμηρὸν καὶ ἴπποτικὸν μέχρι τοῦ σημείου νὰ γίνη ἐπικίνδυνος διὰ τὸν τόπον του.

Εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἔξεπληξε τοὺς ἀντιπάλους του μὲ τὴν ταχύτητα καὶ τὴν τόλμην του. Ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ζεελάνδην, ἡπειρίησε τὴν Κοπεγχάγην καὶ ὑπεχρέωσε τὸν βασιλέα τῆς Δανίας νὰ εἰρηνεύσῃ. Κατόπιν ἐστράφη κατὰ τῆς Πολωνίας καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ρωσίας Μεγάλου Πέτρου, ὁ δόποιος μὲ 40.000

κακῶς ὡργανωμένου καὶ κακῶς ὥπλισμένου στρατοῦ ἐπολιόρκει τὴν Νάρβαν, πρωτεύουσαν τῆς Ἰγγρίας, ἐπὶ τῆς Βαλτικῆς. Προσέβαλε τὸν Ρῶσσον βασιλέα μὲ 8.000, ἐν μέσῳ χιονοθύελλης, καὶ διέλυσε τὸν στρατόν του. Οἱ αἰχμάλωτοι ἦσαν περισσότεροι ἀπὸ τοὺς νικητάς.

Ο Κάρολος ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν Βορειοανατολικὴν Εὐρώπην, ὑμήθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ὡς ὁ «ἡρως τοῦ βορρᾶ», ἢ δὲ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία, περιπεπλεγμέναι εἰς τὸν πόλεμον τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου τῆς Ἰσπανίας, ἐπεδίωξαν τὴν συμμαχίαν του.

Ο Πέτρος ὅμως δι’ ἐπιμόνου προσπαθείας ἀναδιωργάνωσε τὰς δυνάμεις του καὶ ἡ δύναμαστὴ μάχη τῆς Πολτάβας ἔδωσε τὴν κρίσιν εἰς τὸν ἀγῶνα. Ο Κάρολος ἡττήθη κατὰ κράτος, ὁ στρατός του διελύθη καὶ ὁ ἕδιος μὲ δλίγους ἵππεις κατέφυγεν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος (1709).

Ο Κάρολος ἔμεινε πέντε ἔτη εἰς ἓν χωρίον τῆς Βουλγαρίας, τὸ δόπιον παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ὁ σουλτάνος. Κατώρθωσε νὰ κινήσῃ αὐτὸν εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ρωσσίας, δ ὁ δόπιος ὅμως, παρὰ τὴν ἡτταν τοῦ Πέτρου, ἔμεινε χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Τέλος ὅμως μὲ τὴν ἐπιμόνην καὶ τοὺς ἐξωφρενισμοὺς ἔγινε τόσον ἐνοχλητικός, ὥστε ὁ σουλτάνος διέταξε νὰ τὸν ἔξωσουν διὰ τῆς βίας. Ο Κάρολος ἀντέταξεν ἔνοπλον ἀντίστασιν μὲ τοὺς δλίγους φίλους καὶ, σωθεὶς ὡς ἐκ θαύματος, ἐπέστρεψε μετὰ δεκαέξι ἡμερῶν ἵππασίαν εἰς τὸ βασίλειόν του, ὅπου ἐφονεύθη κατὰ τὴν πολιορκίαν νορβηγικῆς πόλεως (1718).

Διὰ τῆς συνθήκης τῆς Νύσταδ (Nystand 1721), ἡ Σουηδία ἔχασε τὴν νότιον παραλίαν τῆς Βαλτικῆς καὶ μετ’ αὐτῆς τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν θάλασσαν αὐτὴν καὶ ἔπαυσε νὰ εἴναι μεγάλη δύναμις. Ο Πέτρος κατέλαβε τὴν Ἰγγρίαν, Λιβονίαν καὶ Ἐσθονίαν.

Οἱ πόλεμοι διὰ τὰς διαδοχὰς τῶν θρόνων

Ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη ἡ Εὐρώπη ἐταράχθη ἀπὸ πολέμους διὰ κληρονομικὰ ζητήματα τῶν βασιλέων κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος. Τὰ πρῶτα 13 ἔτη πληρούνται μὲ τοὺς πολέμους διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου τῆς Ἰσπανίας.

Μετά τὴν εἰρήνην τῆς Οὐτρεχτ (1713, σελ. 131) οἱ θρόνοι τῆς Ἰσπανίας, τῆς Γαλλίας, καὶ τῆς Ἀγγλίας διεφίλουντο, δ πρῶτος ὑπὸ τοῦ Καρόλου ΣΤ', δ δεύτερος ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Ε' τῆς Ἰσπανίας καὶ ὁ τρίτος ὑπὸ τοῦ ἐκπτώτου Ἰακώβου Γ'. 'Ο Φιλιππος Ε' εἶχεν ἐπίστης κληρονομικὰς ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν αὐστριακῶν κτήσεων εἰς τὴν Ἰταλίαν. "Ἐγιναν πολλαὶ προστριβαὶ. 'Ο δόνομαστὸς ὑπουργὸς τῆς Ἰσπανίας καρδινάλιος Ἄλμπερόνι (Alberoni, 1714 - 1719) ἀναδιοργανώσας τὰς δυνάμεις τοῦ βασιλείου, προέβη εἰς ἔνοπλον κατάληψιν τῆς Σαρδηνίας καὶ τῆς Σικελίας. 'Ἄλλ' ὁ ἄγγλικὸς στόλος ἐβομβάρδισεν ἰσπανικοὺς λιμένας καὶ ναυπηγεῖα καὶ κατέστρεψε τὸν ἰσπανικὸν στόλον πρὸ τῆς Σικελίας (1717). 'Εν τούτοις ὁ γενικώτερος πόλεμος ἀπεσοβήθη χάρις εἰς τὴν κατευναστικὴν πολιτικὴν τοῦ Φλερύ καὶ τοῦ Ούάλπουλ.

Μεγαλυτέρας διαστάσεις ἔλαβεν ὁ πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν Πολωνικοῦ ζητήματος (1733 - 1738), ὅστις καὶ ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς τὸν γαλλοαυστριακὸν πόλεμον, ὁ δόποιος διεξήχθη κυρίως εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέληξεν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς Γαλλίας. 'Η κρίσις τοῦ Πολωνικοῦ ζητήματος εἶχε δύο ἀπρόοπτα ἀποτέλεσματα, τὴν ἐγκατάστασιν τρίτου βασιλεύοντος βουρβονικοῦ οἴκου παρὰ τὸν γαλλικὸν καὶ ἰσπανικὸν, διότι ὁ νιός τοῦ Φιλίππου Β' Δόν Κάρλος, ἔγινε βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν, καὶ τὴν τελειωτικὴν προσάρτησιν τῆς Λαρραίνης εἰς τὴν Γαλλίαν.

'Η συνθήκη τῆς Βιέννης, ἡ δόποια ἔξεκαθάρισε τὴν κατάστασιν, ἔδωσε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας εἶναι κύριος καὶ διαιτητὴς τῆς Εύρωπης (1738).

‘Ο πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ αὐστριακοῦ θρόνου (1740-1748)

Μετὰ δύο ἔτη ἐπανελήφθη ὁ πόλεμος, διὰ νὰ λάβῃ αὐτὴν τὴν φορὰν διαστάσεις πανευρωπαϊκοῦ πολέμου. "Οταν δηλαδὴ τὸ 1740 ἀπέθανε τέλος ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος ΣΤ', κανεὶς ἀπὸ τοὺς ὑπογράψαντας τὴν Pragmatica ἡγεμόνας δὲν ἐσεβάσθη τὴν ὑπογραφήν του. 'Επὶ τῶν κτήσεων τῆς θεωρουμένης ἀπείρου καὶ πιτω-

χῆς εἰς μέσα ἀμύνης εἰκοσιεξατοῦς διαδόχου Μαρίας Θηρεσίας ἡ-γέρθησαν πολλοὶ ἀπαιτηταί. 'Ο Κάρολος Ἀλβέρτος, ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας, νίὸς τῆς πρεσβυτέρας κόρης τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωσήφ Α', ἥθελε τὴν Βοημίαν καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα. Τὴν πρωτο-βουλίαν τῶν ἐπιχειρήσεων ἔλαβεν ὁ Φρειδερίκος Β' τῆς Πρωσίας, ὅστις, χωρὶς νὰ κηρύξῃ πόλεμον, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Σιλεσίαν καὶ ἔξη-σφάλισε τὴν κατοχήν της δι' ὄνομαστῆς νίκης (1741).

'Η αἰφνιδιαστικὴ πρᾶξις ἀπεκάλυψε τὴν δύναμιν τῆς Πρωσίας καὶ ἔδωσε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ Αὔστρια διαλύεται. 'Η Γαλλία, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Φλερύ, συνενοίθη μὲ τὸν Φρειδέρικον καὶ ἐσχηματίσθη συνασπισμὸς κατὰ τῆς Αὔστριας, εἰς τὸν ὅποιον εἰσῆλθεν ἡ Ἰσπανία, ἡ Βαυαρία, ἡ Σαξονία: καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Σαρ-δηνίας. Σαράντα χιλιάδες Γάλλοι ἡνώθησαν μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Βαυαρίας Καρόλου Ἀλβέρτου καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Αὔστριαν. 'Αλλ' ἀντὶ νὰ διευθυνθοῦν κατὰ τῆς Βιέννης, ἐπρο-χώρησαν πρὸς τὴν Βοημίαν, τῇ ἐπιμονῇ τοῦ ἐκλέκτορος. Διὰ τολ-μηρᾶς προελάσεως οἱ Γάλλοι ἔγιναν κύριοι τῆς Πράγας καὶ ἔστεψαν τὸν Κάρολον Ἀλβέρτον βασιλέα τῆς Βοημίας. Μετ' ὀλίγας ἑβδομά-δας οἱ γερμανοὶ ἡγεμόνες ἔξελεξαν τὸν ἴδιον αὐτοκράτορα εἰς τὴν Φραγκούρτην, ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάρολος Ζ' (23 Ἰανουαρίου 1742).

Εἰς τὴν ἀπελπιστικὴν αὐτὴν κατάστασιν ἡ Μαρία Θηρεσία ἀνέπτυξε μεγάλην δραστηριότητα. Μὲ σοβαρὰς παραχωρήσεις ἐκέρδισε τοὺς εὐγενεῖς τῆς Ούγγαριας, μὲ τὴν παραχώρησιν τῆς Σι-λεσίας ἀπέσπασε τὸν Φρειδερίκον ἀπὸ τὴν συμμαχίαν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔξιγγόρασε τὸν βασιλέα τῆς Σαρδηνίας. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐπεσεν ὁ Οὐάλπιοσυλ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν ἥλθον οἱ φιλοπόλεμοι Ούΐξ, οἱ ὅποιοι πρῶτον ὑπεστήριξαν τὸν Φρειδερίκον μὲ χρήματα καὶ βραδύτερον ὡργάνωσαν στρατὸν εἰς τὸ 'Αννόβερον, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὅποιού ἐτέθη ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς Γεώργιος Β'.

Εἰς τὴν Πράγαν 25.000 Γάλλοι περιεκυλώθησαν ἀπὸ 50.000 Αὔστριακούς καὶ μόλις κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν μίαν σκοτεινὴν νύκτα καὶ διὰ περιπτετεώδους πτορείας, ἡ ὅποια ἔγινεν ὄνομαστή, ἔφθασαν εἰς τὸν Ρήνον. Οἱ Αὔστριακοί εἰσέβαλον εἰς τὴν Βαυαρίαν καὶ κατέλαβον τὸ Μόναχον. 'Εκπτωτος ὁ Κάρολος Ἀλβέρτος ὡ-νομάσθη Ἡ ω ἡ ν η s 'Α κ τή μ ω ν, ὅπως ὁ γνωστὸς μεσαιωνι-κὸς ἄγγλος βασιλεὺς Ἰωάννης (1167 - 1216). 'Η πρωτοπορία

τῶν Αύστριακῶν ἔφθασεν εἰς τὸν Ρήγον καὶ ἡ Μαρία Θηρεσία ἐξῆπτε τὸ μῖσος τῶν Γερμανῶν κατὰ τῶν Γάλλων καὶ ἐζήτει τὴν Ἀσσατίαν καὶ Λωρραίνην.

‘Ο Φρειδερίκος, ἀνησυχήσας ἀπὸ τὸς ἐπιτυχίας της, ἐλαβε πάλιν τὰ δόπλα. ’Αλλ’ ἀφοῦ μετὰ ὀνομαστὰς νίκας ἐξησφολίσθη ὁ Ἰδιος, ἐγκατέλειψε πάλιν τοὺς συμμάχους του. ‘Η Γαλλία, ἡ δοποία δὲν εἶχε ζωτικὸν συμφέρον εἰς τὸν πόλεμον, ἔμεινε’ ἀπομεμονωμένη. Ἐξῆλθεν ὅμως ἀπὸ τὴν δυσχερῆ θέσιν μὲριανέαν ἐπίθεσιν εἰς τὰς Κάτω Χώρας. ‘Ο στρατηγὸς Μωρίς ντε Σάξ (Maurice de Saxe) ἐκέρδισε τὰς ὀνομαστὰς νίκας του, αἱ δοποίαι ἤσαν καὶ αἱ τελευταῖαι τῆς μοναρχικῆς Γαλλίας. Τὸ Βέλγιον κατεκτήθη, ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς παρὰ τὴν ἐξαιρετικήν ἀντοχήν, τὴν ὄποιαν ἔδειξεν, ἥρχισε νὰ κάμπτεται καὶ ἡ ‘Ολλανδία ἥπειλήθη ὅπως ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ’.

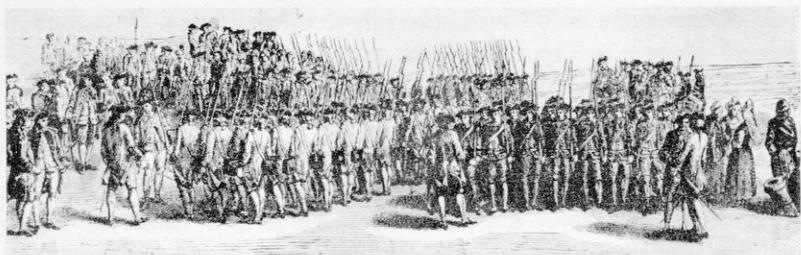
‘Η εἰρήνη τῆς Αϊξ - λὰ Σαπέλ (Aix - la - Chapelle, 20 Οκτωβρίου 1748) ἤτο δυσμενής διὰ τὴν Γαλλίαν. Ἀνεγνώρισε κατ’ οὐσίαν τὴν Pragmatica, ἡ Μαρία Θηρεσία διετήρησε τὸ στέμμα, ἡ αὐστριακὴ μοναρχία ἐστερεώθη. ‘Η Γαλλία παρητήθη ἀπὸ τὰς κατακτήσεις της. Εἰς τὰς ἀποικίας ἐπανῆλθε τὸ status quo. ‘Ο Φρειδερίκος ἐκράτησε τὴν Σιλεσίαν.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ἤτο μεγάλη ἡ ἀγανάκτησις, διότι ἐπολέμησαν διὰ τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας. ‘Η βασιλεία ἐζημιώθη ἐξαιρετικῶς ἀπὸ τὴν διεξαγωγὴν καὶ τὴν ἔκβασιν τοῦ πολέμου.

‘Ο Ἐπταετῆς πόλεμος (1756 - 1763)

Εἰς τὴν Εύρωπην εἶχον τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ εἰρήνη ἤτο προσωρινὴ καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα ὀκτὼ ἔτη οἱ διπλωμάται παρεσκεύασαν τὴν ὀνομασθεῖσαν ἀντίστροφὴν τῶν συμμάχων. ‘Η Γαλλία, ἐν ἀντίθεσι πρὸς τὴν παλαιὰν παράδοσιν, συνεμάχησε μὲ τὴν Αύστριαν, διότι ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν Ἀγγλίαν διὰ τὰ ζητήματα τῶν ἀποικιῶν εἶχεν δύσυνθη πολύ. Μεταξὺ Αύστριας καὶ Πρωσίας ἀνεπτύχθη ἡ ἀντιζηλία διὰ τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Γερμανίας, ἡ δοποία διήρκεσε περισσότερον ἀπὸ αἰῶνα καὶ ἔχωρισε τοὺς Γερμανοὺς εἰς δύο πολιτικὰ καὶ ἴδεολογικὰ στρατόπεδα.

‘Ο βασιλεὺς τῆς Πρωσίας, τοῦ δοποίου ἡ δύναμις καὶ αἱ ἐπι-

93. Γαλλικὸν πεζικὸν κατὰ τὸ 2ον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος

τυχίαι εἶχον ἀνησυχήσει τοὺς γείτονάς του, εύρεθη πρὸ τοῦ συνασπισμοῦ Γαλλίας, Αὐστρίας καὶ Ρωσίας, τὸν ὅποιον ἐνίσχυσαν βραδύτερον ἡ Σουηδία, μικρὰ γερμανικὰ κράτη καὶ ἡ Ἰσπανία. ‘Υπεστηρίχθη ὅμως ζωηρῶς ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας. ‘Ο πρῶτος Πίτ, ὑπουργὸς κατὰ τὸν πόλεμον, διέθεσε τοὺς πόρους καὶ τὴν δραστηριότητα τῆς χώρας του ἐναντίον τῆς Γαλλίας, ἐνῷ εἰς τὴν Γαλλίαν τοὺς στρατηγοὺς διώριζεν ἡ Πομπαντούρ.

‘Ο Φρειδερίκος περιῆλθεν εἰς δυσχερῆ, ἐνίστε εἰς ἀπελπιστικὴν θέσιν, ἀλλ’ ἐσώθη, διότι διέθετεν ἔξαίρετον στρατόν, 150.000 στρατιώτας, μορφωμένους ἀξιωματικούς, διεξῆγε τὴν ἐπίθεσιν ταχέως καὶ λελογισμένως καὶ ὁ ἴδιος ἦτο ἄριστος στρατηγός, κυρίως ὅμως διότι εἶχε σύμμαχον τὴν Ἀγγλίαν.

Οἱ καλύτεροι στρατηγοὶ τῆς Γαλλίας ἦσαν ἐναντίον τῆς συμμαχίας μὲ τὴν Αὐστρίαν, οἱ ἄλλοι ἀνίκανοι, προσχθέντες διὰ τῶν εὔνοουμένων, ὠδήγησαν τὸν γαλλικὸν στρατὸν εἰς ὀδυνηράς ἀποτυχίας. ‘Ο αὐστριακὸς στρατὸς ἦτο βραδυκίνητος. Μεγάλας ἱκανότητας ἔδειξεν ὁ ρωσσικὸς στρατός, ἀποτελούμενος ἀπὸ ὕγιεις καὶ ἀφωσιωμένους εἰς τὸν αὐτοκράτορα χωρικούς. Κατέφερε φοβερὰ κτυπήματα εἰς τοὺς Πρώσσους καὶ τὸ ἵππικὸν τῶν Κοζάκων προήλασε, λεηλατοῦν τὴν χώραν, σχεδὸν μέχρι τῶν προθύρων τοῦ Βερολίνου. ‘Αλλ’ οἱ ἀρχηγοί του δὲν εἶχον πρωτοβουλίαν καὶ διέμενον ὀδηγίας ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν. ‘Η συνεννόησις καὶ ἡ συνοχὴ μεταξὺ τῶν συμμάχων ἐλειπε. Τὰ τρία κράτη ἐκυβέρνων τρεῖς γυναῖκες ἀντίπαλοι τοῦ Φρειδερίκου, ἡ Μαρία Θηρεσία τὴν Αὐστρίαν, ἡ Ἐλισάβετ τὴν Ρωσίαν καὶ ἡ Πομπαντούρ τὴν Γαλλίαν.

‘Ο πόλεμος εἶχε τυπικὴν μορφὴν. Κατ’ ἔτος οἱ σύμμαχοι περιέ-

σφιγγον τὸν Φρειδερίκον καὶ ἔφερον αὐτὸν εἰς δυσχερῆ θέσιν. Ἐκεῖνος δύμως ἐπωφελεῖτο ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν συνοχῆς μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων, κατώρθωνε νὰ τοὺς κτυπήσῃ χωριστὰ καὶ ἔξηρχετο ἀπὸ τὴν δυσχερῆ θέσιν. Μὲ τὰς δύνομαστὰς νίκας του ἐκέρδισε συμπαθείας, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς ἔχθρικὰς χώρας. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἀπὸ ἀντιπάθειαν πρὸς τὴν αὐλήν ἐχειροκρότουν τὰς ἐπιτυχίας τοῦ Φρειδερίκου καὶ διέσυρον τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ'.

‘Αλλ’ ὁ ἐπταετής πόλεμος, παρὰ τὰς θορυβώδεις μάχας εἰς τὴν ξηράν, εἶναι κυρίως πάλη κατὰ θάλασσαν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας διὰ τὰς ἀποικίας. Ἡ Ἀγγλία, δεσμεύσασα τὰς κυριωτέρας δυνάμεις τῆς Γαλλίας εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν περιπέτειαν, κατώρθωσε νὰ καταβάλῃ αὐτὴν εἰς τὴν θάλασσαν.

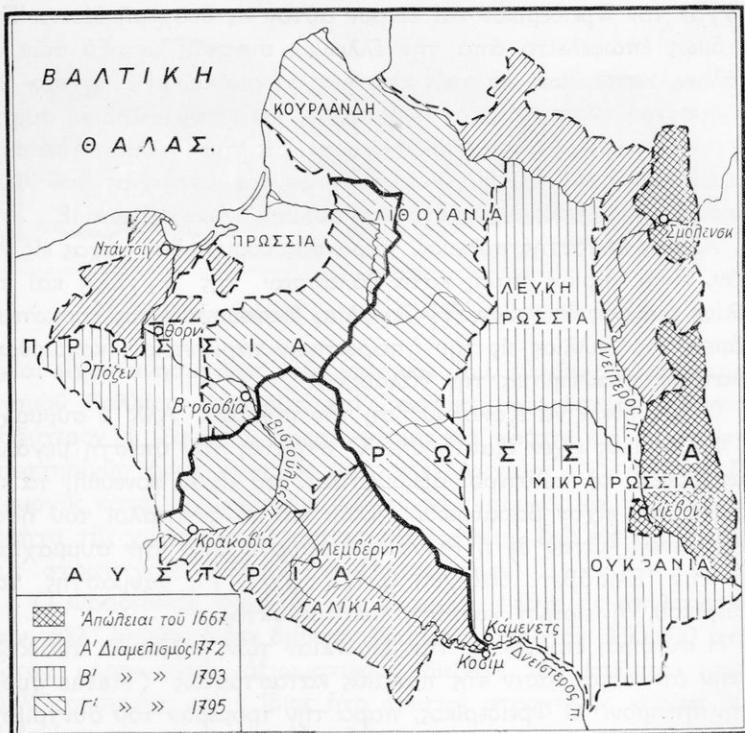
‘Ο Πίτ ἥθελε νὰ ἔξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον. ’Αλλ’ ὁ σύμιαχός του Φρειδερίκος εἶχεν ἔξαντληθῆ. ‘Ο στρατός του ὑπέστη μεγάλας καταστροφάς, οἱ καλύτεροι ἀξιωματικοί του εἶχον φονευθῆ, τὰ οἰκονομικά του εἶχον βαραθρωθῆ. ’Αλλὰ καὶ οἱ ἀντίπαλοί του ἤσαν ἔξηντλημένοι. “Οταν δὲ ἡ Ρωσσία ἀπεσύρθη ἀπὸ τὴν συμμαχίαν, διότι τὴν Ἐλισάβετ διεδέχθη ὁ Πέτρος Γ’, θαυμαστής τοῦ Φρειδερίκου, ἡ εἰρήνη κατέστη ἀναπόφευκτος.

‘Η συνθήκη ἐπεκύρωσε τὴν ἀπώλειαν τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς παλαιᾶς καταστάσεως (status quo) εἰς τὴν ἡπειρον. ‘Ο Φρειδερίκος, παρὰ τὴν τρομεράν του συντριβὴν εἰς ἄνδρας καὶ χρῆμα, διετήρησε τὴν Σιλεσίαν καὶ τὸ γόητρόν του.

‘Η Γαλλία, ὑποστηρίζουσα ξένα συμφέροντα εἰς τὴν Εύρωπην, ἔχανε τὰς ἀποικίας της καὶ ἡ γαλλικὴ βασιλεία ἀθεραπεύτως τὸ κῦρός της.

Διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας (1772, 1793, 1795)

‘Η Πολωνικὴ δημοκρατία, ὅπως ὠνόμαζον τὸ κράτος των οἱ Πολωνοί, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀμυνθῆ κατὰ τῶν γειτόνων της, οἱ ὄποιοι ἀπέκτησαν τὴν συνήθειαν νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ ἐσωτερικά της. Οἱ τρεῖς γείτονες, Ρωσσία, Αὐστρία καὶ Πρωσία, παρουσιάζοντο ὡς προστάται τοῦ « νομίμου καθεστῶτος », τὸ ὄποιον ἔξησφάλιζε τὴν ἀναρχίαν καὶ ἀδυναμίαν τῆς Πολωνίας. Τὸ 1764 ἐπέβαλον τὸν προστατευόμενον αὐτῶν εἰς τὸν θρόνον, ἀφοῦ

94. Διαμελισμοί τῆς Πολωνίας

ἔστειλαν ἡ Ρωσσία 60.000 καὶ ἡ Πρωσσία 20.000 ἄνδρας. Ἡ Δίαιτα ὑπεχρεώθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἰσότητα τῶν μὴ καθολικῶν καὶ διατάξεις τῆς Ρωσσίας ἐφέρετο ὡς κυρίαρχος εἰς τὴν Βαρσοβίαν.

Οἱ καθολικοὶ καὶ πατριῶται ἔσχημάτισαν δόμοσπονδίαν, διὰ νὰ πολεμήσουν « ὑπέρ πίστεως καὶ ἐλευθερίας ». Ἡσαν ὅμως ὀλίγοι, μόλις 8.000, ἀνεπαρκεῖς νὰ ὀντιμετωπίσουν τὸν τακτικὸν στρατὸν τῶν Ρώσων. Ἐνικήθησαν καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐκπατρισθοῦν.

Νικήτρια εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ τὴν Τουρκίαν ἡ Αἰκατερίνη ἐσκέφθη νὰ προσαρτήσῃ τὴν Πολωνίαν. Ἀλλ' ὁ Φρειδερίκος συνεννοήθη μὲ τὴν Μαρίαν Θηρεσίαν, ἡ ὃποίᾳ ἥρχισε νὰ συγκεντρώνῃ στρατεύματα εἰς τὰ ρωσσικὰ σύνορα. Ἡ Αἰκατερίνη ἔστερξεν εἰς τὴν διανομήν.

‘Η Συνθήκη τῆς Πετρουπόλεως (5 Αύγουστου 1772) ὠρισε τὸ μερίδιον ἐκάστου. Οἱ Φρειδερίκος προσήρτησε τὴν Πολωνικὴν Πρωσσίαν ἔκτὸς τοῦ Θὸρν καὶ τοῦ Δαντζίγ, 600 - 900 χιλ. Γερμανούς καὶ Πολωνούς, ἡ Αὐστρία τὴν Γαλικίαν καὶ τὴν Ἐρυθρὰν Πρωσσίαν, 2.600.000 Πολωνούς καὶ Ρώσσους, ἡ Αἰκατερίνη τὴν Λευκὴν Πρωσσίαν ἀντολικῶς τοῦ Ντίνα (Düna) καὶ τοῦ Δνίπερ, 1.600.000 δρυδόξους Ρώσσους.

Ἐπὶ εἰκοσι ἕτη ἡ Αἰκατερίνη, ἀπὸ ἀντιζηλίαν ἵσως πρὸς τὴν Πρωσσίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν, ἀφησε τὴν Πολωνίαν καὶ ἡσχολήθη μὲ τὴν Τουρκίαν. Ἐννοοῦντες τὸν ἀπειλοῦντα αὐτοὺς κίνδυνον, οἱ Πολωνοὶ ἔκαμαν πραγματικὴν προσπάθειαν, διὰ νὰ μεταρρυθμίσουν τὸν στρατὸν τῶν καὶ νὰ δώσουν εἰς τὸ κράτος τῶν νεώτερον Σύνταγμα, ὅμοιον πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπεξιργάζετο ἡ Συντακτικὴ Συνέλευσις εἰς τὴν Γαλλίαν (1791).

Ἡ ἀνόρθωσις αὐτῆς, ἐνθαρρυνομένη ἀπὸ τὸν νέον βασιλέα τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκον Γουλιέλμον Β', ἀνησύχησε τὴν Αἰκατερίνην, ἡ ὁποία κατήγγειλε τοὺς συνταγματικοὺς τῆς Βαρσοβίας ὡς Ἰακωβίνους, δόμοιους μὲ τοὺς παριστούντος, καί, τὸ 1792, ἀφοῦ ἀπηλάγη ἀπὸ τὸν τουρκικὸν πόλεμον, ἐπειδὴ ἔβλεπε τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Πρωσσίαν ἀπησχολημένας μὲ τὰ ζητήματα, τὰ ὅποια ἔγένησεν ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις, ἔστειλεν 100.000 Ρώσσους εἰς τὴν Λιθουανίαν. Οἱ Φρειδερίκος Γουλιέλμος ὅχι μόνον δὲν ἐβοήθησε τοὺς Πολωνούς, ἀλλὰ εἰσέβαλε συγχρόνως μὲ τοὺς Ρώσσους εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας. Ἡ συνθήκη τοῦ δευτέρου διαιμελισμοῦ ὑπεγράφη τὴν 23ην Ιανουαρίου 1793. Ἡ Ρωσσία ἔλαβε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Λιθουανίας καὶ ἡ Πρωσσία τὸ Θόρν, τὸ Δάντζιγ καὶ τὸ Πόζεν.

Ὑπελείπετο μικρὸν ράκος μόνον ἀπὸ τὴν Πολωνίαν καὶ αὐτὸς κατείχετο ἀπὸ ρωσικὰ στρατεύματα ἈΛ' ὁ πληγεὶς πατριωτισμὸς τῶν Πολωνῶν ἐφάνη πρόθυμος διὰ θυσίαν. Οἱ Θαδδαῖοι Κοστιούσκοι, πολεμήσας εἰς τὴν Ἀμερικὴν κατὰ τὸν ὑπέρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἀγῶνα, ἐκάλεσε, τὸ 1794, τὸν νέον καὶ μὲ τὰ λείψανα τοῦ πολωνικοῦ στρατοῦ ἔξε-

δίωξε τοὺς Ρώσους ἀπὸ τὴν Βαρσοβίαν καὶ ἐγκατέστησεν ἐκεῖ προσωρινὴν Κυβέρνησιν.

‘Η ἐπέμβασις τῶν γειτόνων ἔγινε ραγδαία. ’Αποκλεισθέντες ὅπὸ τὴν προηγουμένην διανομήν, οἱ Αὐστριακοὶ ἔσπευσαν νὰ καταλάβουν τὴν Γαλικίαν. ‘Ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἀνεκάλεσε τὰ στρατεύματά του ἀπὸ τὸν Ρῆνον. ‘Ο Κοστσιοῦσκο, ἡττηθεὶς καὶ πληγωμένος, ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ρώσων. Πιθανὸν νὰ μήν ἀπήγγειλε τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὸ περίφημον « *finis Poloniae* ». ’ΑΛΛ’ ἡ φράσις ἔχαρακτήριζεν ἀκριβῶς τὴν κατάστασιν. ’Ητο τὸ τέλος τῆς Πολωνίας.

Τὴν 26 Ὁκτωβρίου 1795, διὰ τῆς τρίτης συνθήκης τοῦ διαιμελισμοῦ, τὸ ὑπόδλοιπον τῆς Λιθουανίας καὶ ἡ Κουρλανδία ἐδόθησαν εἰς τὴν Ρωσίαν, ἡ Δυτικὴ Πολωνία μὲ τὴν Βαρσοβίαν εἰς τὴν Πρωσίαν καὶ ἡ μεσημβρινὴ Πολωνία μὲ τὴν Κρακοβίαν εἰς τὴν Αύστρην. ‘Η Πολωνία διεγράφη ὡς ἀνεξάρτητον κράτος.

Αἱ τρεῖς δυνάμεις, ἀντικαταστήσασαι τὸ δίκαιον τῶν ἔθνῶν διὰ τοῦ δικαίου τοῦ ἴσχυροτέρου καὶ ἐγκαινιάσασαι τὸ σύστημα τῆς συναλλαγῆς καὶ τῶν ἀνταλλαγμάτων, ἐδημιούργησαν προηγούμενον ἐπικίνδυνον διὰ τὰς συνεπείας του.

‘Ο πρῶτος πόλεμος τῆς Αἰκατερίνης Β’ κατὰ τῆς Τουρκίας (1768 - 1774)

‘Η εύτυχὴς διὰ τὴν Τουρκίαν εἱρήνη τοῦ Βελιγραδίου, τὸ 1739, ἐσήμαινε τὴν ἀναχαίτισιν τῆς αὐστριακῆς ἔξαπλώσεως εἰς τὴν Βαλκανικήν. ’Απὸ τότε ἐπικίνδυνος ἔχθρὸς τοῦ σουλτάνου εἶναι ἡ Ρωσία.

“Οταν τὸ 1768 ὁ στρατὸς τῆς Αἰκατερίνης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Πολωνίαν, ἡ Τουρκία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς, παροτρυνομένη ὑπὸ τῆς Γαλλίας. ’ΑΛΛ’ ἐνῷ ὁ τουρκικὸς στρατὸς βραδέως ἤρχετο ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, οἱ Ρώσοι ἐπετέθησαν κατὰ τῶν τουρκικῶν κτήσεων τοῦ Εύξεινου. Οἱ δύο στρατοί, κακῶς ὠπλισμένοι καὶ κακῶς συντηρούμενοι, ἀλληλοεσφάζοντο εἰς τὰς μεταξύ Δνειστέρου καὶ Προύθου ἑλώδεις πεδιάδας, ἐνῷ περισσοτέρους ἀπεδεκάτιζον αἱ ἀσθένειαι. ‘Ο Φρειδερίκος Β’ τῆς Πρωσίας ἔλεγεν ὅτι πρόκειται « περὶ πολέμου μονοφθάλμων μὲ τυφλούς ». Τέλος οἱ γενίτσαροι, νικηθέντες, ἤρινθησαν νὰ διαχειμάσουν εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως

χώρας καὶ ἔξεκένωσαν τὴν Βεσσαραβίαν, Μολδαβίαν καὶ Βλαχίαν, τὰς ὅποιας κατέλαβον οἱ Ρῶσσοι.

Ἡ Αἰκατερίνη ἔστειλε μοναχούς νὰ κηρύξουν τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὸν χριστιανικὸν λαούς τῆς Τουρκίας καὶ ὁ ρωσσικὸς στόλος διετάχθη νὰ πλεύσῃ πρὸς τὴν Μεσόγειον. Ὁ στόλος αὐτὸς, κακῶς ὠπλισμένος καὶ κακῶς ἐφωδιασμένος, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀλεξίου ὁ ράλωφ, εὐνοούμενου τῆς Αἰκατερίνης, ἐφωδιάσθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, παρέλαβεν ἄγγλους ὀδηγούς καὶ ἀξιωματικούς, ἔκαμε τὸν γῦρον τῆς Εύρωπης, εἰσέπλευσεν ἀπὸ τὸ Γιβραλτάρ καὶ ἐνεφανίσθη εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Ἀνεπτερώθησαν τότε αἱ ἐλπίδες τῶν χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ οἱ Ἑλληνες τῆς Πελοποννήσου ἐπανεστάτησαν. Ἀλλὰ στίφη τουρκαλβανῶν, κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου, εἰσέβαλον εἰς τὴν χερσόνησον, προέβησαν εἰς τρομερὰς σφαγαῖς καὶ ὁ ρωσικὸς στόλος ἦναγκάσθη νὰ ἀπομακρυνθῇ. Προσέβαλεν ὅμως τὸν τουρκικὸν στόλον, διπλάσιον κατὰ τὸν ἀριθμόν, εἰς τὸν λιμένα τοῦ Τερεσμένου, ἀπέναντι τῆς Χίου. Οἱ ἄγγλοι καὶ οἱ ρώσσοι ἀξιωματικοὶ ἔξαπέλυσαν πυρπολικά κατὰ τῶν τουρκικῶν πλοίων, μετέδωσαν εἰς αὐτὰ τὸ πῦρ καὶ τὴν καταστροφὴν συνεπλήρωσαν διὰ τοῦ βομβαρδισμοῦ (6 Ιουλ. 1770). Οἱ Ρῶσσοι ὅμως δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἀκολουθήσουν τὴν συμβουλὴν τῶν ἄγγλων ὀξιωματικῶν καὶ νὰ προσβάλουν τὰ Δαρδανέλλια, τὰ ὅποια εἶχε προφθάσει νὰ δχυρώσῃ ὁ βαρῶνος Τότ.

Αἱ πρόοδοι τῶν Ρώσσων ἀνησυχήσαν τὴν Αὔστριαν καὶ πρὸ πάντων τὸν Φρειδερίκον Β', ὁ ὅποιος ἐφρόντισε νὰ στρέψῃ τὰς βλέψεις τῆς Αἰκατερίνης πρὸς τὴν Πολωνίαν, ἡ ὅποια καὶ ὑπέστη τὸν πρῶτον διαμελισμόν. Ὁ πόλεμος ἔχηκολούθησεν. Οἱ Ρῶσσοι κατέλαβον τὴν Κριμαίαν, διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ περιεκύλωσαν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Σούλμαν. Οἱ οὐλεμάδες (νομοδιδάσκαλοι) ἀπεφάνθησαν ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται κατὰ τὸν ιερὸν νόμον νὰ δοθοῦν εἰς τοὺς ἀπίστους χῶραι, εἰς τὰς ὅποιας ὑπάρχουν τεμένη. Ἡ ἔξαντλησις ὅμως ὑπεχρέωσε τὸν σουλτάνον νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ἡ εἰρήνη τοῦ Κιουτσούκ Καΐναρτζή (πλησίον τῆς Σιλιστρίας, 21 Ιουλίου 1774) εἶναι σπουδαῖος σταθμὸς εἰς τὰς ρωσσοτουρκικὰς σχέσεις καὶ εἰς τὴν ιστορίαν τῆς Βαλκανικῆς. Τὰ ἐδαφικὰ ὡφελήματα τῆς Ρωσίας δὲν εἶναι μεγάλα. Ἐκράτησε τὸ

Αζώφ καὶ Κέρτζ καὶ ὑπεχρέωσε τὸν σουλτάνον ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Τατάρων τῆς Κριμαίας καὶ τοῦ Κουμπάν. Κυρίως ὅμως ἐπέτυχε τὴν ἐλευθερίαν τῆς ναυσιπλοΐας εἰς τὸν Εὔξεινον καὶ, τὸ σπουδαιότερον, ἔλαβεν εἶδος προστασίας ἐπὶ τῶν ὁρθοδόξων τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ Τουρκία ὑπεχρέοῦτο, ὅπως ἔλεγεν ἡ συνθήκη, νὰ « προστατεύῃ διαρκῶς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ τοὺς ναοὺς τῆς καὶ νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὰς παραστάσεις τῶν Ρώσσων ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ». Ἐπομένως ἡ συνθήκη τοῦ Καϊναρτζῆ ἔδιδεν εἰς τοὺς Ρώσσους τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Ἡ Αύστρια, μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι ἐπενέβη φιλικῶς, ἔλαβε τὴν Βουκοβίναν.

‘Ο δεύτερος πόλεμος τῆς Αἰκατερίνης Β’ κατὰ τῆς Τουρκίας (1787 - 1792)

Ἡ Αἰκατερίνη ὑπέθεσεν ὅτι φθάνει πρὸς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σχεδίου της, νὰ προσαρτήσῃ δηλαδὴ τὰς εἰς τὴν Εὐρώπην κτήσεις τοῦ σουλτάνου καὶ νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπωφελουμένη ἀπὸ τὰς διχονοίας τῶν Τατάρων, κατέλαβε τὴν Κριμαίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔκτισε τὸ φρούριον τῆς Σεβαστούπολης. Ἐναὲ ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ υἱοῦ τῆς Παύλου ὧνόμασε Κωνσταντίνον, ἔδιδαξεν αὐτὸν τὴν Ἑλληνικὴν δι' Ἑλληνίδος παιδαγωγοῦ καὶ ἔκοψε μετάλλιον παριστάνον τὴν Ἄγιαν Σοφίαν μετὰ τοῦ Εὔξεινου Πόντου καὶ τοῦ ἀνατέλλοντος ἀστρου. Τὸ 1786 ἐπεχείρησε τὴν ὀνομαστὴν περιοδείαν τῆς εἰς τὰς καταληφθείσας χώρας. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν Σεβαστούπολιν, ἐν τῇ ὁποίᾳ θριαμβευτικὴ ὄψις ἔφερε τὴν ἐπιγραφήν : « Ὁ δὸς πρὸς τὸ Βυζάντιον », ἐνῷ δὲ εὐνοούμενός της Ποτέ μετὰ τῶν παρουσίασε διὰ διαφόρων τεχνασμάτων ὡς πλουσίαν καὶ εὐδαίμονα τὴν ἐρημωθεῖσαν ἀπὸ τὸν πόλεμον καὶ τὴν ρωσικὴν κακοδιοίκησιν χώραν.

Τὰ σχέδια αὐτὰ ἀνησύχησαν τὰς ἄλλας δυνάμεις. Ἡ Αύστρια ἰδίως δὲν ἦθελε νὰ ἀφήσῃ τὴν Ρωσίαν νὰ ἔξαπλωθῇ μόνη εἰς τὴν Βαλκανικὴν.

‘Ο Ἰωσήφ Β’ ἐσκέφθη νὰ ἐνεργήσῃ εἰς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ὥπως εἰς τὸ πολωνικόν, νὰ συνεννοηθῇ δηλαδὴ μὲ τὴν Αἰκατερίνην. Τοιουτοτρόπως προῆλθε τὸ περίφημον πρόγραμμα τοῦ

διαμελισμοῦ τῆς Τουρκίας. Οἱ ἰσχυροὶ ἐλάμβανον τὰς μερίδας των, ἀνιδρύετο ὅμως καὶ ἡ Ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὴν Πελοπόννησον, τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κύπρον ἐλάμβανεν ἡ Βενετία, τὴν Αἴγυπτον τέλος ἡ Γαλλία.

‘Ο πόλεμος ὥρισθη κατὰ τὴν συνάντησιν τῶν δύο τίγεμόνων εἰς Χερσῶνα, κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν περιοδείαν τῆς Αἰκατερίνης εἰς τὴν νότιον Ρωσσίαν, τὸ 1787. Εἰς τὸν δεύτερον αὐτὸν πόλεμον, ὁ ὄποιος διήρκεσε περίπου πέντε ἔτη, ἡ Τουρκία εἶχε πάλιν ἀποτυχίας καὶ ἐκινδύνευσεν. Ἔσωθι ὅμως χάρις εἰς τὴν μυστικὴν ὑποστήριξιν τῆς Ἀγγλίας. Τὸ 1790 ἀπέθανεν ὁ Ἰωσήφ Β', καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν ἀδελφός του Λεοπόλδος Β', συνετὸς καὶ φιλειρηνικός, ὑποχρεωμένος ν' ἀγωνισθῆναντίον ἔξεγέρσεων εἰς τὸ κράτος του, ἴδιως τῶν Βέλγων, καὶ ἀνήσυχος διὰ τὴν πρόσοδον τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὡς γυναικάδελφος τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ', εἰρήνευσε μὲ τὴν Τουρκίαν (1791).

‘Η Αἰκατερίνη ἔξηκολούθησε τὸν πόλεμον. ‘Ο στόλος της ἐνίκησε τὸν τουρκικὸν εἰς τὸν Εὔξεινον, οἱ στρατοί της ἐκυρίευσαν τὰς παραδουναβίους ἐπαρχίας. ‘Αλλ' αἱ ἀπειλαὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ τὰ αἰτήματα τῆς Πολωνίας ὑπεχρέωσαν τὴν τσαρίναν νὰ μὴ ἔξακολουθήσῃ τὰς κατακτήσεις τῆς.

‘Η εἰρήνη τοῦ Ἱασίου (9 Ἰαν. 1792) ἀνενέωσε τοὺς ὄρους τοῦ Καϊναρτζῆ. ‘Η Τουρκία ἀπέφυγε τὸν διαμελισμόν, ὅχι διὰ τὸ θάρρος τῶν γενιτσάρων της, ὀλλὰ συνεπείᾳ εὐτυχῶν συμπτώσεων. Μὲ τοὺς κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμους τῆς Αἰκατερίνης συνδέονται ἀξιομνημόνευτα γεγονότα εἰς τὴν Ἐλλάδα, περὶ τῶν ὄποιων θὰ γίνη λόγος εἰς τὸ μέρος τῆς Ἐλληνικῆς Ἰστορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

Η ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

‘Ο Διαφωτισμὸς

KΑΤΑ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας Λουδοβίκου ΙΔ' ἐκλονίσθη τὸ κύρος τῆς ἀπολύτου μοναρχίας καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων του ἔγιναν καταφανέστερα τὰ τρωτὰ τοῦ καθεστῶτος, ὅπως εἶχον κληρονομηθῆ ἀπὸ τοὺς μέσους χρόνους.

Μεταξὺ κυβερνώντων καὶ λαοῦ εἶχε δημιουργηθῆ ἀπὸ μακροῦ χάσμα, τὸ ὁποῖον ἐγίνετο διαρκῶς βαθύτερον. ‘Υπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς διεδόθησαν εἰς πλατύτερα στρώματα αἱ νέαι ἀντιλήψεις, αἱ ὄποιαι εἶχον ἀναπτυχθῆ τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Ἀξιόλογοι συγγραφεῖς, τὸ περισσότερον Γάλλοι, τοὺς ὄποιους ὡνόμασαν, φιλοσόφοις καὶ οἰκονομολόγοις, διεφώτισαν τὸν λαόν, προσπαθοῦντες νὰ ἀπαλλάξουν αὐτὸν ἀπὸ τὰς παραδεδομένας προλήψεις καὶ νὰ διαδώσουν λογικῶς καὶ πραγματικῶς ὁρθὰς γνώσεις. Συγχρόνως κατέκριναν τὰ τρωτὰ καὶ τὰ παράλογα τοῦ κρατοῦντος καθεστῶτος. Διὰ τοῦτο τοὺς χρόνους αὐτοὺς ὡνόμασαν αἰῶνα τοῦ διαφωτισμοῦ.

Κατὰ τοῦ καθεστῶτος ἦσαν, πλὴν τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν οἰκονομολόγων, καὶ πολλοὶ ἀνεπτυγμένοι ὑπάλληλοι τοῦ κράτους. Ἐπίστις πολλοὶ κληρικοὶ καὶ εὐγενεῖς ἦσαν ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως, ὅπως π.χ. ὁ Κονδορέ (Condorcet), ὁ ὄποιος, ἀνήκων εἰς τὴν ἀνωτάτην κοινωνικὴν τάξιν, ἦτο ἀπὸ τοὺς πρώτους δημοκρατικούς τῆς Γαλλίας, καὶ ὁ Λαφαγιέτ (La Fayette), ὁ ὄποιος εἶχε λάβει μέρος εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ὁγῶνα τῶν Ἀμερικανῶν.

Οἱ μεταρρυθμισταὶ εἶχον κοινὸν γνώρισμα, ὅτι ἥθελον νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὸ κράτος μεταρρυθμίσεις κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ὁρθοῦ λόγου, τῆς raison, ὅπως ἐλεγον εἰς τὴν γαλ-

λικήν. Ἀλλὰ ύπηρχον δύο τάσεις. Οἱ μὲν ἥθελον, μένοντες πιστοὶ εἰς τὸν θεσμὸν τῆς ἀπεριορίστου βασιλείας, νὰ μεταρρυθμίσουν τὴν διοίκησιν, νὰ ἐνοποιήσουν τοὺς νόμους, νὰ καθιερώσουν τὴν ἰσότητα τῆς φορολογίας καὶ νὰ βελτιώσουν τὴν θέσιν τοῦ χωρικοῦ. Οἱ ἄλλοι, ἐκτὸς τῆς διοικητικῆς, δικαστικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀναμορφώσεως, ἥθελον καὶ πολιτικὴν ἐλευθερίαν καὶ σύνταγμα, τὸ ὅποιον νὰ δίδῃ εἰς τὸν λαὸν τὸ δικαίωμα νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Οἱ τελευταῖοι ἡκολούθησαν τὴν διδασκαλίαν τῶν φιλοσόφων καὶ εἶχον ὡς πρότυπον τὸ ἀγγλικὸν πολίτευμα καὶ τὸ πρόσφατον ἀμερικανικὸν (βλ. σελ. 157 καὶ 225). Ὡς πρότυπα εἶχον τὸν παραδειγματικὸν διὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς πολιτικὸν βίον τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, τὸ δικαίωμα τῶν πολιτῶν νὰ ψηφίζουν τοὺς νόμους καὶ νὰ μὴ συλλαμβάνωνται ἀνευ λόγου (*Habeas corpus*). Τὴν ἀνατροπὴν τῆς βασιλείας καὶ ἐγκαθίδρυσιν τῆς δημοκρατίας ἐξήτουν κατ' ἀρχὰς πολὺ ὀλίγοι.

Οἱ φιλόσοφοι

Οἱ γάλλοι συγγραφεῖς τοῦ 18ου αἰῶνος ἀνεγιγνώσκοντο μὲ πολλὴν ἀγάπην εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία τοῦ αἰῶνος τούτου ἀπέκτησε διάδοσιν καὶ ἐπιβολὴν μεγαλυτέραν. Ἀλλ' οἱ συγγραφεῖς δὲν ἤσαν πλέον ποιηταί ἢ καθαροὶ λογοτέχναι, ἀλλ' ἐπραγματεύοντο κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα. Κατέκρινον αὐτηρῶς τὸ κρατοῦν πολιτειακὸν σύστημα καὶ διέδιδον τὰς νέας περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου ἰδέας.

Πατρὶς τῶν νέων ἦ, ὅπως ἔλεγον τότε, τῶν φιλελευθερῶν Ἄγγλων, ἡ τοῦ Ἀγγλία. Ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1648 εἶχε γεννηθῆ ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ (σελ. 118) καὶ οἱ ὄγγοι φιλόσοφοι, ιδίως ὁ περιφήμος Τζόν Λόκ (John Lock, 1632 - 1704), ἐδίδαξεν ὅτι ὁ ἀνθρωπος εἶναι φύσει ἐλεύθερος καὶ ἔχει ἀναφαίρετα δικαιώματα, τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἴδιοκτησίας. Αὐτὰ εἶναι τὰ φυσικὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἀνθρωποι παραχωροῦν τὴν ἀπαίτουμένην ἐξουσίαν εἰς τὸ κράτος, διὰ νὰ προστατεύσῃ τὰ δικαιώματά των. Μεταξὺ λαοῦ καὶ κυβερνῶντων ὑπάρχει εἶδος συμβολαίου, τὸ ὅποιον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραβοῦν οἱ κυβερνῆται. Αὐτὴ εἶναι ἡ θεωρία τοῦ

κοινωνικοῦ συμβολαίου. Έάν δημως τὸ κράτος, ἀντὶ νὰ προστατεύσῃ, παραβιάζῃ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἔχει λόγον ύπαρξεως, τὸ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν πολιτῶν συμβόλαιον διαλύεται καὶ οἱ πολίται ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐπαναστατήσουν. Τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον δικαίωμα ἀντιστάσεως.

Ἡ ἐκκλησία εἶναι, κατὰ τὸν Λόκ, ἐκούσιος συνεταιρισμὸς τῶν ἀνθρώπων νὰ λατρεύουν δημοσίᾳ τὸν Θεόν, ὅπως κρίνουν αὐτοὶ θεάρεστον καὶ σύμφορον διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς των. Τὸ κράτος, εἴτε ἀλλη ὀργάνωσις, δὲν δικαιοῦται νὰ ἐπιβάλῃ βιαίως ὡρισμένον δόγμα οὕτε ὡρισμένον τύπον λατρείας. Αὗτη εἶναι ἡ θεωρία τῆς ἀνεξιθρησκείας (tolérance). Οἱ ἄγγλοι φιλόσοφοι ἔδιδασκον, ὅτι ὅλαι αἱ θρησκεῖαι ἔχουν κοινᾶς καὶ θεμελιώδεις δοξασίας, τὴν πίστιν εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀνταπόδοσιν τῶν πράξεων. Τὸ σύνολον τῶν κοινῶν αὐτῶν δοξασιῶν εἶναι ἡ φυσικὴ θρησκεία. Ἐν γένει οἱ σοφοὶ τῶν χρόνων αὐτῶν πιστεύουν εἰς τὴν πανσοφίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τα τῆς φύσεως, ὅτι δηλαδὴ οἱ φυσικοὶ νόμοι εἶναι πολὺ σοφώτεροι καὶ εὐεργετικώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀνθρωπίνους. Διὰ τοῦτο τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία πρέπει νὰ ἀφεθοῦν ἔλευθερα, διὰ νὰ διαπτυχθοῦν, κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους. Οἱ προστατευτικοὶ καὶ περιοριστικοὶ νόμοι τῶν ἀνθρώπων βλάπτουν μόνον ἀντὶ νὰ ὀφελήσουν.

Εἰς τὴν παλαιοτέραν γενεὰν τῶν γάλλων φιλοσόφων ἀνήκουν δύο δόνομαστοί συγγραφεῖς, ὁ Βολταῖρος καὶ ὁ Μοντεσκιέ.

Βολταῖρος (1694 - 1778)

Ο Βολταῖρος (Voltaire), καταγόμενος ἀπὸ πλουσίαν ἀστικὴν οἰκογένειαν, εἶχε σπουδάσει εἰς σχολὴν Ἱησουϊτῶν. Νέος ἀκόμη ἐφιλονείκησε μὲν ἐνα εὐγενῆ, ὁ δόπιος τὸν ἔξυλοκόπησε καί, ὅταν ἐζήτησε δικαιοσύνην, τὸν ἔκλεισαν εἰς τὴν Βαστίλην. "Οταν ἀπελύθη, ἔθεώρησε καλόν, κατὰ συμβουλὴν φίλων, νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν Γαλλίαν. Διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου ἔμεινε τρία ἔτη. Ἡ διαμονὴ αὐτῇ εἰς τὴν φιλελευθέραν καὶ προηγμένην χώραν τῶν Ἀγγλοσαξόνων εἶχε βαθεῖαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς διανοίας του.

Έπιστρέψας εις τὴν Γαλλίαν έδημοσίευσε τὰς Φιλοσοφικὰς ἐπιστολὰς (*Lettres philosophiques*), ἐκθειάζων τὰ πολιτικὰ ἥθη καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἔλευθερίαν τῶν Ἀγγλῶν καὶ κατὰ τὸν μακρὸν βίον του ἀνέπτυξε δραστηρίαν συγγραφικὴν δρᾶσιν, ἀπέκτησε πανευρωπαϊκὴν φήμην καὶ ἡσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν.

Ο Βολταῖρος ἤτοι τολμηρὰ καὶ πολυμερῆς διάνοια, συγγραφεὺς γλαφυρός, πολυμαθής, καὶ εύφυολόγος, ὅχι δμως πάντοτε βαθύς. Διέπρεψεν εἰς ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου, ὡς ἐπικός ποιητής καὶ δραματογράφος, ὡς μυθιστοριογράφος καὶ σατιρικός, ὡς φιλόσοφος καὶ κριτικός, ὡς ιστορικός, ἀκόμη καὶ μαθηματικός. Κατὰ βάθος δὲ Βολταῖρος δὲν ἤτο δημοκρατικῶν διαθέσεων, οὕτε εἶχε γνήσιον πολιτικὸν ἐνδιαφέρον. Ἡθελε μόνον νὰ καταργήσῃ τὰ ἀπάνθρωπα μέτρα τῆς ἀπολυταρχίας, τὴν θανατικὴν ποιωήν καὶ τὴν κατάσχεσιν τῆς περιουσίας καὶ ἐπολέμησε σφιδρότατα τὴν μισαλλοδοξίαν.

Μοντεσκιέ (1689 - 1755)

Ο Μοντεσκιέ (*Montesquieu*) εἶχε γίνει γνωστὸς μὲ τὰς Περσικὰς ἐπιστολὰς (*Lettres persanes* 1721), εἰς τὰς δποίας ἑσατίρισε τὰ ἥθη τῶν εὐγενῶν καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν κυβερνώντων. Ἀργότερα μὲ τὸ δνομαστόν του ἔργον τὸ Πνεῦμα τῶν Νόμων (*L' esprit des lois* 1748), ἐπραγματεύθη συστηματικῶς καὶ μὲ δόξυνοιαν τὰς νέας περὶ κράτους θεωρίας. Ἀπήτησε τὴν διαίρεσιν τῶν ἔξουσιῶν εἰς τρεῖς, τὴν νομοθετικήν, τὴν ἐκτελεστικήν καὶ τὴν δικαστικήν. Ο Μοντεσκιέ ἤτο ἀπὸ τοὺς ἐμβριθεστάτους συγγραφεῖς τοῦ αἰῶνος καὶ ἡ ἐπίδρασίς του ὑπῆρξε γονιμωτάτη.

Οἱ ἔγκυκλοπαιδισταὶ

Ο Βολταῖρος καὶ δ Μοντεσκιέ ἤσαν κατὰ βάθος ἀριστοκράται καὶ μοναρχικοί. Ἐπεζήτουν ὅχι τὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν μεταρρύθμισίν του. Δὲν ἤργησεν ὅμως νὰ ἐμφανισθῇ νέα γενεὰ φιλοσόφων, ἡ ὁποία ἤτο ἐπαναστατικωτέρα καὶ ἐζήτει ριζικωτέραν ἀνατροπήν. Εἰς τὴν γενεάν αὐτὴν ἀνήκουν λόγιοι καὶ συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι περιστοιχίζουν τὸν Diderot καὶ δνομά-

ζονται διὰ τοῦ κοινοῦ δινόματος. Ἐγκυλοπαιδικὸν λεξικὸν τῆς ἐποχῆς.

Ο Ντιντερώ (Diderot 1713 - 1784) κατήγετο, δπως δ Βολταῖρος, ἀπὸ τὴν ἀστικὴν τάξιν καὶ εἶχε σπουδάσει, δπως ἑκεῖνος, εἰς Σχολὴν Ἰησουϊτῶν. Ἐγκατασταθεὶς εἰς Παρισίους, ἔζη μὲ κόπον ἀπὸ ἴδιωτικὰς παραδόσεις καὶ ἑκδοτικὰς ἐργασίας. Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰώνος ἀνέλαβε τὴν ἕκδοσιν μεγάλου ἐγκυλοπαιδικοῦ λεξικοῦ μὲ συνεργασίαν πολλῶν λογίων. Τὸ ἔργον εἶχε σκοπὸν νὰ δώσῃ ἐπισκόπησιν τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ φιλοσοφικῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς του. Εἰς τὴν σύνταξιν συνειργάσθησαν πολλοὶ ἐπαναστατικοὶ συγγραφεῖς καὶ τὸ ἔργον ἔγινε πολεμικὸν δργανον τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ὄπαδῶν τῶν νέων Ἰδεῶν. Ο κυριώτερος συνεργάτης του, δ μαθηματικὸς Νταλαμπέρ (D' Alembert), ἔγραψε τὸν πρόλογον, δ ὁποῖος ἔξετιμήθη πολύ. Ή ἕκδοσις τοῦ ἔργου ἀπηγορεύθη ἐπανειλημμένως. 'Αλλ' ἡ Ἐγκυλοπαιδεια ἦτο ἐμπορικὴ ἐπιχείρησις, διὰ τὴν ὄποιαν ἐνδιεφέροντο βιβλιοπῶλαι καὶ πολλοὶ εὐγενεῖς. Διὰ τοῦτο ἡ ἕκδοσις ἐπανελήφθη, μὲ τὴν ὑποστήριξιν μάλιστα τῆς κυρίας Πομπαντούρ, καὶ συνεπληρώθη. Εἰς τοὺς τελευταίους τόμους συνειργάσθησαν συγγραφεῖς ριζοσπαστικῶτεροι, δ 'Ελβέτιος (Helvetius) καὶ δ βαρῶνος Χόλμπαχ (Holbach), οἱ ὁποῖοι ἔκλιναν εἰς τὸν ὑλισμὸν καὶ εἰς τὴν ἀθεϊσμ. Τὸ σημαντικὸν τοῦτο δημοσίευμα ἔξεδόθη ἀπὸ τοῦ 1751 - 1772 καὶ προῆλθε τοιουτοτρόπως ἡ Μεγάλη Ἐγκυλοπαίδεια (Grande Encyclopédie), μνημειῶδες ἔργον τοῦ 18ου αἰώνος.

Ρ ο υ σ σ ὥ (1712 - 1778)

Φήμην μεγάλου συγγραφέως εἶχεν ἀποκτήσει κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους δ Ρουσσώ (Jean Jacques Rousseau). Υἱὸς ώρολογοποιοῦ τῆς Γενεύης, δὲν ἔλαβε συστηματικὴν μόρφωσιν. Ὄνειροπόλος καὶ συναισθηματικός, εἶχε πωλλάς περιπτείας καὶ ἡσκησε διάφορα ἐπαγγέλματα, τοῦ μουσικοῦ, οἰκοδιδασκάλου, θαλαμηπόλου. Ἐπομένως δὲν εἶχε λόγους νὰ εἴναι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν κρατοῦσαν τάξιν τῆς κοινωνίας. Εἰς τὸ κύριον ἔργον του, τὸ Κοινωνικὸν Σύμβολασιον (Contrat Social, 1762) λέγει: « Ὁ ἀνθρωπος ἔγεννήθη ἐλεύθερος καὶ ὅμως πανταχοῦ είναι σι-

δηροδέσμιος. 'Η κοινωνία είναι ἀδικος, διότι δίδει περισσότερα δι-
καιώματα εἰς τούς προνομιούχους ». 'Ο Ρουσσώ δὲν ήθελε νὰ δρ-
γανώσῃ τὴν πολιτείαν κατὰ τὸ ἀγγλικὸν πρότυπον, ἐπειδὴ ἐφό-
νει ὅτι οἱ Ἀγγλοι ἔχουν φαινομενικὴν μόνον ἑλευθερίαν. « Οἱ ἄνθρω-
ποι, ἔλεγε, πρέπει νὰ νομοθετοῦν ἀπ' εὐθείας, συνερχόμενοι οἱ ἴδιοι,
ὅπως ἐγένετο εἰς τὰς ἀρχαίας πολιτείας, διότι ἡ κοινὴ βούλησις
ζητεῖ πάντοτε τὸ ἀριστον ». 'Ο Ρουσσώ πιστεύει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος
ἐπλάσθη φύσει ἀγαθός, ὀλλὰ διέφθειρεν αὐτὸν ὁ τολιτισμός. Διὰ
νὰ διορθωθῶμεν, διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν τὴν παλαιὰν ἀθωότητα,
πρέπει νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν φύσιν.

"Οταν ἔξεδόθη τὸ Κοινωνικὸν Συμβόλαιον, τὸ δικαστήριον τῶν
Παρισίων εἶχε καταδικάσει ἄλλο ἔργον του, τὸν Αἴμιλιον, καὶ
εἶχε διατάξει τὴν σύλληψιν τοῦ συγγραφέως του. 'Αλλ' δ Ρουσσώ
ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Ἐλβετίαν. 'Ο Αίμιλιος είναι τὸ δονομαστὸν παι-
διαγωγικὸν σύγγραμμα τοῦ Ρουσσώ, εἰς τὸ δόποιον διδάσκει, ὅτι
πρέπει νὰ μελετήσωμεν τὰς φυσικὰς τάσεις τοῦ παιδός,
καὶ κατ' αὐτὰς νὰ ρυθμίσωμεν τὴν ἀγωγήν του. Σημαντικωτάτη
ἡτο ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ρουσσώ. Οἱ ριζοσπαστικώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐ-
παναστάτας εἶχον γνώμας καὶ φράσεις του εἰς τὰ χείλη καὶ ὁ συνα-
σθηματικὸς καὶ ὀνειρώδης συγγραφικὸς τρόπος του προπαρεσκεύα-
σε τὸν ρωμαντισμὸν τοῦ 19ου αἰώνος. 'Ο Αίμιλιος ἔξετιμήθη, τὸν
19ον αἰῶνα, ἰδίως εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἀνεκαίνισε τὴν παιδιαγω-
γικὴν ἐπιστήμην.

Οἱ οἰκονομολόγοι

Αἱ γνῶμαι περὶ πλούτου τῶν λαῶν καὶ τῆς διοικήσεως τῶν οἰ-
κονομικῶν τοῦ κράτους ἥλλαξαν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Οἱ συγ-
γραφεῖς, οἱ πραγματευθέντες τὰ ζητήματα τῆς πολιτικῆς οἰ-
κονομίας, ἥσαν ἰδίως Γάλλοι καὶ ὠνομάσθησαν οἰκονομο-
λόγοι.

Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἐπίστευον, δτι ὁ πλοῦτος μιᾶς χώρας συν-
ίσταται εἰς τὸ ποσὸν τοῦ ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντος χρυσοῦ καὶ μέσον
πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ χρυσοῦ ἔθεωρουν τὸ ἔξαγωγικὸν ἐμπόριον. Τὸν
18ον αἰῶνα δ Γάλλος Κουέσνε (Quesnay) ἐδίδαξεν ὅτι ἡ γῆ
είναι ἡ πηγὴ τοῦ πλούτου, διότι καλλιεργουμένη παράγει πᾶν ὅ, τι

έπιθυμοῦμεν, καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἀληθεῖς παραγωγοὶ εἶναι οἱ γεωργοί. Πτωχοὶ γεωργοί, ἔλεγε, πτωχὸν κράτος· πτωχὸν κράτος, πτωχὸς βασιλεύς. Οἱ ὄπαδοὶ τῆς θεωρίας ταύτης ὀνομάσθησαν φυσιοκράται. 'Ο Γκουνράι (Gouynre) πάλιν ἐδίδαξεν ὅτι ἡ ἐπέμβασις τοῦ κράτους εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν εἶναι ἐπιβλαβής καὶ ἀπήτησε τελείαν ἐλευθερίαν παραγωγῆς καὶ ἐμπορίου.

Τὰς θεωρίας αὐτὰς ἐσυστηματοποίησεν ὁ διασημότερος ἀπὸ τοὺς οἰκονομολόγους τοῦ 18ου αἰῶνος, ὁ Σκῶτος Ἀδάμ Σμίθ (Adam Smith, 1723 - 1790), εἰς τὸ δόνομαστὸν ἔργον, "Ἐρευναὶ περὶ τῆς φύσεώς καὶ τῶν αἰτίων τοῦ πλούτου τῶν λαῶν." Ἐδίδασκεν ὅτι τὸν πλοῦτον παράγει ἡ ἐργασία ὑπὸ πάσας τὰς μορφὰς καί, διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπων, πρέπει νὰ ἀφήσωμεν ἑκαστὸν νὰ ἐργάζεται ὥπως θέλει. Αἱ ἀνθρώπωνιναι διατάξεις, αἱ ὄποιαι σκοποῦν δῆθεν νὰ προστατεύουν τὸ κοινὸν συμφέρον, φέρουν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. «Τὸ ἀπομονῶντας ἐργαζόμενον δι' ᾧδιον ὅφελος ὀδηγεῖται ύπο τοῦ ἀοράτου χειρός, ὥπως συντελέσῃ εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθόν». Αὕτη εἶναι ἡ θεωρία τοῦ ἐλευθερίου συναγωνισμοῦ.

Τοιουτορόπως τὸν 18ον αἰῶνα, ἀντιθέτως πρὸς τὸ προστατευτικὸν σύστημα τῶν χρόνων τοῦ μερκαντιλισμοῦ, ἐπεκράτησεν ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη φιλελευθέρα τάσις ἢ οἰκονομικὸς λιμπεράλισμος (Liberalismus).

Η φωτεινὴ δεσποτεία

Αἱ νέαι περὶ κράτους καὶ ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἰδέαι ἔξηπλωθησαν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἕκαμαν βαθείαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς λαούς καὶ δὲν ἀφησαν ἀσυγκινήτους καὶ τοὺς ἡγεμόνας.

Οἱ κυβερνῆται ἐπρόσεξαν τὰς νέας ἰδέας ἀπὸ συμπάθειαν ἢ ἀπὸ συμφέρον. Νεαροὶ πρίγκηπες ἰδίως ἐφάνησαν εὔαίσθητοι εἰς τὰς ἀνθρωπιστικὰς ἀντιλήψεις. "Ἄλλοι, διὰ μὴ φανοῦν καθυστερημένοι, ἤκουσαν καὶ ἐπροστάτευσαν τοὺς φιλοσόφους. "Άλλοι πάλιν, ἀπὸ ἀντίθεσιν εἰς τὸν ἀντιδραστικὸν καὶ δεσποτικὸν προκάτοχὸν των, ἡσπάσθησαν καὶ ἐπεχειρήσαν νὰ ἐφαρμόσουν τὰς ἀρχὰς αὐτάς. Τὴν νέαν ἀντίληψιν συνώψιζον εἰς τὸ ἀξιωμα, ὅτι « ὁ ἡγεμών ἐπλά-

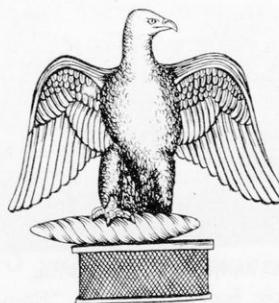
σθη διὰ τὸν λαὸν ἢ ὅτι τὸ κράτος δὲν εἶναι κτῆμα τοῦ ἡγεμόνος ».

’Αφ’ ἐπέρου ἡ βαθεῖα κρίσις, τὴν ὅποιαν διήρχοντο ὅλαι αἱ βασιλεῖαι, καθίστα ἀναγκαίαν τὴν μεταρρύθμισιν. Πολυτελής αὐλή, εὔνοούμεναι, γραφειοκρατία κλπ. κατέστρεφον οἰκονομικῶς τὰ κράτη. Πολλοὶ ἡγεμόνες λοιπὸν ἥλπιζον νὰ αὐξήσουν τοὺς πόρους των μὲ τὴν μεταρρύθμισιν, τὴν καταπολέμησιν τῶν καταχρήσεων καὶ τὴν κατάργησιν τῶν προνομίων.

Τοὺς ἡγεμόνας αὐτοὺς ὠνόμασαν συνετοὺς ἢ φωτισμένους δεσπότας καὶ τὸ σύστημα συνετὴν ἢ φωτισμένην δεσποτεῖαν.

Οἱ διάφοροι ἡγεμόνες ἀντελήφθησαν διαφόρως τὴν μεταρρύθμισιν. ”Ολοὶ ὅμως ἤθελον νὰ ἐφαρμόσουν αὐτὴν, χωρὶς νὰ βλάψουν τὴν ἔξουσίαν των. Συνήθως τὴν μετεχειρίσθησαν διὰ νὰ τὴν αὐξήσουν.

Καὶ ἀν εἰλικρινῶς ἐφρόντιζον διὰ τὸ κάλὸν τῶν ὑπηκόων των, ἤθελον νὰ πράξουν τοῦτο χωρὶς τὴν συνεργασίαν αὐτῶν. « ”Ολα διὰ τὸν λαὸν καὶ οὐδὲν διὰ τοῦ λαοῦ», ἤτο ἡ ἀρχὴ τοῦ Φρειδερίκου Μεγάλου τῆς Πρωσσίας. Ἐνθαρρύνουν τὴν γεωργίαν, καταργοῦν τελωνεία, κατασκευάζουν δρόμους, διώρυγας, λιμένας, φροντίζουν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, καταργοῦν ἢ περιορίζουν τὴν δουλοπαροικίαν, μετριάζουν τὰς σκληρὰς ποινάς. ’Αποφεύγουν ὅμως κάθε πολιτικὸν νεωτερισμόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

1. ΑΠΟΙΚΙΑΚΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΠΟΙΚΙΑΣ

'Αποικιακοὶ λαοὶ

OI ΠΟΡΤΟΓΑΛΟΙ καὶ οἱ Ἰσπανοὶ προηγήθησαν, ὅπως εἶδομεν, εἰς τὴν ἀνακάλυψιν καὶ ἔξερεύνησιν τῶν νέων χωρῶν. Ἀλλὰ δὲν ἐφάνησαν ἄξιοι τῆς μεγάλης τύχης. Καὶ οἱ δυὸς ἡσαν λαοὶ μετρίας εὐφυῖας, δλίγον δημιουργικοί καὶ ὀλιγώτερον προοδευτικοί. Κατέλαβον τὰς νέας χώρας ἐπ' ὀνόματι τῶν βασιλέων των καὶ ἔξεμεταλλεύθησαν αὐτὰς κακῶς, θέλοντες νὰ πλουτήσουν ἀκόπως. "Οσοι ἀπ' αὐτοὺς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς νέας χώρας ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος ἢ ἀνεμείχθησαν μὲ τοὺς ἐντοπίους καὶ ἔξειλίχθησαν εἰς λαοὺς ὀλίγον ἐνεργητικούς.

Οἱ Ὀλλανδοὶ ἔδειξαν μεγαλυτέρων δεξιότητα. Ἐξεμεταλλεύθη-

95. 'Ο λιμὴν τοῦ Ἀμστερνταμ
(Κατὰ χαλκογραφίαν τῆς ἐποχῆς, Παρίσιοι, Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη)

96. Ἀποικίαι τῆς Β. Ἀμερικῆς σαν τὰς Ἰνδίας μεθοδικώτερον, ἐδημιουργησαν σημαντικὴν ναυτιλίαν καὶ τὸν 17ον αἰῶνα εἶχον εἰς χεῖράς των τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον τῆς ὑφηλίου. Παραλλήλως ἀνέπτυξαν εἰς τὴν χώραν των ἀξιόλογον πολιτισμόν, ὁ ἴδιωτικὸς βίος των ἐλεπτύνθη καὶ ἡκμασεν ἡ τέχνη, ἴδιας ἡ ζωγραφική. Ἄλλα τὸ ἀποικιακὸν σύστημα καὶ τῶν ‘Ολλανδῶν ἦτο ἐλαττωματικόν. Ἰδρυσαν μᾶλλον ἐμπορικούς σταθμούς παρὰ πραγματικὰς ἀποικίας, ἔθεώρουν τὰς ἀποικίας μόνον ὡς μέσον πλουτισμοῦ καὶ ἐφάνησαν συμφεροντολόγοι καὶ μικρόψυχοι πρὸς τοὺς ἔγχωρίους.

Μετὰ τοὺς ‘Ολλανδούς ἤλθον οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοί.

‘Ο γαλλικὸς ἀποικισμὸς

Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας κατέβαλον μεγάλην προσπάθειαν νὰ δημιουργήσουν ἀποικιακὸν κράτος. Ἄλλ’ ὁ γαλλικὸς ἀποικισμὸς ἦτο

μᾶλλον κρατική ἐπιχείρησις ἐνῷ οἱ ίδιῶται καὶ γενικά ὁ γαλλικός λαὸς δὲν ἔδειξαν πραγματικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὰς ὑπερποντίους κτήσεις. 'Ο Γάλλος ἀγαπᾷ ὑπερβολικὰ τὸ πάτριον χῶμα καὶ δὲν ἔχει μεγάλην κλίσιν διὰ μακρυνάς ἀποδημίας καὶ περιπετείας εἰς ξένας χώρας. Οἱ εύγενεῖς ἐλάμβανον τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὸν βασιλέα νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν ἀνακαλυπτομένην χώραν, κατελάμβανον αὐτὴν ἐπ' ὄντας τοῦ βασιλέως των καὶ ἐκυβέρνων ὡς ἐπαρχίαν γαλλικήν. 'Εστελλον συνήθως εἰς τὰς χώρας καταδίκους καὶ πολὺ ὀλίγους γεωργούς. Τούς ἐπιχειρηματίας ἡκολούθησαν οἱ ἱεραπόστολοι καὶ ὁ κλῆρος ἀπέκτα μεγάλην ἴσχυν εἰς τὰς ἀποικίας. Τὸ μέγιστον μέρος π.χ. τῆς γῆς εἰς τὸν Καναδᾶν ἦτο ἰδιοκτησίᾳ τοῦ κλήρου. Γενικῶς ἡ ἀποικιακὴ πολιτικὴ εἰς τὴν Γαλλίαν εἶχεν ὀλίγους θιασώτας. 'Ο Εολταΐρος π.χ. ἐλεγεν ὅτι ἀπορεῖ διατί οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοί ἀλληλοσφάζονται δι' ὀλίγα πλέθρα χιόνος εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ὁχσίο καὶ οἱ περισσότεροι πολιτικοὶ τῆς Γαλλίας ἐφρόνουν, ὅτι « μία τετραγωνικὴ λεύγα εἰς τὰς Κάτω Χώρας ἀξίζει περισσότερον ἀπὸ μίαν ἀποικίαν ».

'Ο ἀγγλικὸς ἀποικισμὸς

'Αντιθέτως, τὰς ὀγγλικάς ἀποικίας ἐδημιούργησεν ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία. Τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα ἔγινε μεγάλη ἔξοδος τῶν Ἀγγλῶν εἰς τὰς ἀποικίας. Αὔτοὶ δὲν ἐστάλησαν ἀπὸ τὸν βασιλέα ἢ τὴν κυβέρνησιν, ἀλλ' ἔφυγον οἰκειοθελῶς, διὰ νὰ εῦρουν νέαν πατρίδα. Δὲν ἦσαν κατάδικοι, ὅπως οἱ γάλλοι ἀποικοὶ, ἀλλ' ἀνθρωποί ἐλεύθεροι, ἔχοντες ζωηρὰν ἀντίληψιν τῆς ἀνεξαρτησίας, καὶ μετέβαινον εἰς τὰς ἀποικίας διὰ νὰ εῦρουν περισσοτέραν ἐλευθερίαν ἀπ' ὅσην εἶχον εἰς τὴν πατρίδα. Οἱ πουριτανοὶ π.χ. πιεζόμενοι ἐπὶ 'Ιακώβου Α' μετηνάστευσαν ὁμαδικῶς εἰς τὴν Βόρειον Ἀμερικήν.

'Η ὀγγλικὴ ἀποικία εἶχεν ιδίαν διοίκησιν, ιδίους νόμους. Οἱ ἀγγλοί ἀποικοὶ ήσαν ἀνεπτυγμένοι, ἔξεδιδον ἐφημερίδας καὶ ἐτύπωνον βιβλία.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους οἱ Ἀγγλοί ἀνεδείχθησαν ἀξιολογώτατος ἀποικιακὸς λαός. 'Εμφανισθέντες τελευταῖοι ὑπερέβησαν ταχέως ὅλους τοὺς ἄλλους καὶ κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσουν ἐκεῖ-

θεν τοῦ ὀκεανοῦ ἀληθῆ νέον κόσμον, δευτέραν Εύρωπην, ὑπερέχουσαν μάλιστα τῆς παλαιᾶς εἰς σφρῆγος καὶ δημιουργικὴν ὁρμήν.

"Αγγλοι καὶ Γάλλοι εἰς τὰς ἀποικίας

Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας διεξεδίκησε τὸ κράτος τῆς θαλάσσης πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. "Υπῆρξαν χρόνοι, κατὰ τοὺς ὄποιους ἀνεπτύχθη ἐπικινδύνως τὸ γαλλικὸν ναυτικόν. Οἱ Γάλλοι ἀπέκτησαν σημαντικὰς ἀποικίας εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο κρατῶν ἔφθασεν εἰς μεγάλην δξύτητα. Πᾶσα ρῆξις εἰς τὴν Εύρωπην εἶχεν ὡς συνέπειαν πόλεμον εἰς τὰς ἀποικίας καὶ πᾶσα διένεξις εἰς τὰς ἀποικίας εἶχεν ἀντίκτυπον εἰς τὴν Εύρωπην.

'Ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Β. Ἀμερικῆς οἱ Γάλλοι εἶχον ἔγκατασταθῆ, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰῶνος, εἰς τὸν Καναδᾶν, καταλαβόντες τὴν χερσόνησον Ἀκαδίαν (τὴν σημερινὴν Νέαν Σκωτίαν) καὶ εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἀγίου Λαυρεντίου (Saint Lorenz). 'Εξηρεύνησαν τὸν Καναδᾶν βορειότερον καὶ ἀπὸ τοῦ 1673 κατῆλθον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Μισσισιππῆ καὶ τὴν ἀπέραντον πεδιάδα, τὴν ὄποιαν ἀνεκάλυψαν, ὡνόμασαν Λουϊζιάναν, πρὸς τιμὴν τοῦ Λουδοβίκου Δ'.

Οἱ Ἀγγλοι ἔγκατεστάθησαν νοτιωτέροιν, εἰς τὰ παράλια τῶν σημερινῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, καταλαβόντες πρῶτον τὴν Βιργίνιαν. Βραδύτερον οἱ ἄγγλοι πουριτανοί, φεύγοντες τὰς πιέσεις τοῦ Ἰακώβου Α', κατέλαβον τὴν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν χώραν, τὴν ὄποιαν ὡνόμασαν Νέαν Ἀγγλίαν. 'Ενταῦθα ἀπὸ τοῦ 1608 μέχρι τοῦ 1732 ιδρύθησαν αἱ 13 ἀγγλικαὶ ἀποικίαι (Βιργινία, Μασσαχουσέττη, Νέα Υόρκη, Καρολίνα, Γεωργία κ.λ.π.), αἱ ὄποιαι ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν.

Οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοι ἤκολούθησαν τὸ παράδειγμα τῶν Ὀλλανδῶν διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν Ἰνδιῶν. Συνέστησαν δηλαδὴ ἐμπορικὰς ἐταιρείας. 'Η ἀγγλικὴ ἐταιρεία, ιδρυθεῖσα τὸ 1599, κατέλαβε διαφόρους σταθμούς, τῶν ὄποιων βάσις ἦτο τὸ Μαντράς (Madras) ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς χερσονήσου.

'Η γαλλικὴ ἐταιρεία ιδρύθη τὸ 1604, εἶχε τὸν αὐτὸν σχεδὸν ὅρ-

γανισμόν, κατέλαβε νήσους τινάς τοῦ Ἰνδικοῦ ὥκεανοῦ, ιδίως τὴν Μαδαγασκάρην, καὶ ἐπὶ Κολμπέρ διεξῆγεν ἀρκετὰ ζωηρὸν ἐμπόριον. Οἱ Γάλλοι ἰδρυσαν ἐπίστης πολλούς ἐμπορικούς σταθμούς ἐπὶ τῆς Ἰνδικῆς παραλίας, τῶν ὅποιών κέντρον ἦτο τὸ Ποντισερύ (Pontichéry) νοτίως τοῦ Μαντράς.

Η σύγχρονσις

Τοιουτορόπως οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοί ἡσαν ἀντιμέτωποι εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὰς Ἰνδίας καὶ ὁ μεταξὺ αὐτῶν ἀνταγωνισμὸς ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν Εὐρώπην μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν διεξήγετο ζωηρὸς ἀγώνας εἰς τὰς ἀποικίας. Οἱ Ἀγγλοί ἀποικοὶ ἡσαν πολυπληθέστεροι καὶ δραστηριώτεροι ἀπὸ τοὺς Γάλλους εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὸ κράτος ἔδειχε μεγαλυτέραν ἐνεργητικότητα. Κατὰ τὸν Ἐπταετὸν (1756 - 1763) οἱ Ἀγγλοί κατέλαβον τὰς γαλλικὰς ἀποικίας τῆς Ἀμερικῆς καὶ μετὰ τοὺς ναπολεοντείους τιολέμους διὰ τῆς Εἰρήνης τῶν Παρισίων (1815) ἀνεγνωρίσθη ἡ ἐπ' αὐτῶν κυριαρχία τῆς Ἀγγλίας.

Ἐπίσης οἱ Ἀγγλοί κατέλαβον καὶ τοὺς γαλλικούς σταθμούς τῶν Ἰνδιῶν κυριεύσαντες τὸ Ποντισερύ. Διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 1763 ἀπέδωσαν αὐτό, καθὼς καὶ τέσσαρας ὄλλας θέσεις, ἀλλ’ ἡ Γαλλία ὑπεχρεώθη νὰ μὴ διατηρῇ στρατὸν εἰς τὸ Ποντισερύ. Τοιουτορόπως ἡ Γαλλία ἔχασε τὸ ἀποικιακὸν κράτος της εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὰς Ἰνδίας.

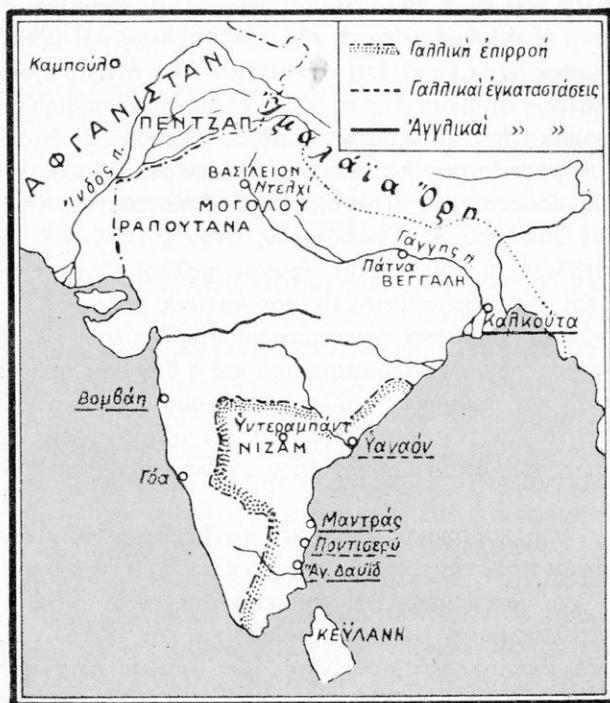
Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Ἀγγλίας

Οἱ Ἀγγλοί ἡσαν ἥδη σταθερῶς ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Β. Ἀμερικὴν. Ἀφοῦ δὲ ἀπεμάκρυναν τοὺς Γάλλους ἀπὸ τὰς Ἰνδίας, ἐτράπησαν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς μεγάλης χερσονήσου.

‘Ο λόρδος Κλάιβ (Clive), διευθυντής τῆς ἐταιρείας τῶν Ἰνδιῶν, διωργάνωσε τὴν κατάκτησιν. Λαβὼν ἀφορμὴν ἀπὸ τὸν φόνον δλίγων Ἀγγλῶν, ἤρχισε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ιθαγενῶν καὶ ἐντὸς δέκα ἑτῶν (1757 - 1767) ἐκύριευσε τὴν Βεγγάλην. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις προβλέπουσα τὸ μέλλον τοῦ Ἰνδικοῦ κράτους,

έκρατησε τὰς κατακτηθείσας χώρας δι’ έσαυτήν καὶ διώρισε τὸν Κλάῖβ
έδιοικητήν αὐτῶν.

Περὶ τὸ 1600 οἱ Ὀλλανδοὶ εἶχον ἀνακαλύψει τὴν ἀνατολικὴν
παραλίαν τῆς Αὔστραλίας. Ἀλλὰ τὴν νέαν ἡπειρον ἔξηρεύνησεν δ
ἄγγλος θαλασσοπόρος Κούκ (Cook) καὶ κατέλαβεν αὐτὴν ἐπ’
δύνοματι τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας (1770). Οἱ Ἀγγλοί ἰδρυσαν

97. Αἱ Ἰνδίαι τὸ 1750

ἀποικίαν εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς πόλεως Σύδνεϋ (Sydney.) Τοι-
ουτοτρόπως ἐτέθησαν αἱ στερεαὶ βάσεις τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους
τῆς Ἀγγλίας εἰς τὸν Ἰνδικὸν ὥκεανόν.

II. Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ

Αἱ ἀποικίαι κατὰ τῆς Μητροπόλεως

‘Ο ‘Επταετής πόλεμος (1756 -1763) εἶχεν ώς ἀποτέλεσμα τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς. Ἄλλα 13 ἔτη μετά τὸ τέλος τοῦ πρὸς τὴν Γαλλίαν πολέμου αἱ ὄγγυλικαι ἀποικίαι τῆς Ἀμερικῆς ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς μητροπόλεως καὶ μετά μακρὸν πόλεμον διαρκέσαντα ἐπτὰ ἔτη ἀπέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν.

Αἱ δεκατρεῖς ἀποικίαι τῆς Β. Ἀμερικῆς εἶχον αὐτοδιοίκησιν ὑπὸ ὄγγυλικὴν κυριαρχίαν καὶ ἔξηρτῶντο μόνον οἰκονομικῶς ἀπὸ τὴν μητρόπολιν. Αἱ βορειότεραι ἀπετελοῦντο ἀπὸ μικροκαλλιεργητάς, ἀπογόνους τῶν πουριτανῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐγκαταλείψει τὴν πατρίδα τῶν ἐπὶ ‘Ιακώβου Α’. Βραδύτερον, ὅταν ἐπεκράτησεν δικόμβιος καὶ ἐπεβλήθη ἡ δημοκρατία, ἔφυγον πολλοὶ εὐγενεῖς ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς νοτίους ἀποικίας, ἐκαλλιέργουν καπνὸν καὶ βάμβακα, χρησιμοποιοῦντες δούλους εἰς τὰς ἐκτεταμένας φυτείας τῶν. Αἱ θαλασσοπορίαι καὶ διηγεκής πόλεμος πρὸς τοὺς θιαγενεῖς καὶ πρὸς τοὺς γάλλους ἀποίκους εἶχον ἀναπτύξει τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν ἀποφασιστικότητα τῶν ὄγγυλων ἀποίκων. ‘Ο πληθυσμὸς τῶν ἀποικιῶν τὸν 18ον αἰῶνα ἀνήρχετο εἰς δύο ἑκατομμύρια.

‘Η ὄγγυλικὴ κυβέρνησις ἐκανόνιζε τὸ ἐμπόριον τῶν ἀποικιῶν.

Συμφώνως πρὸς τὴν κρατοῦσαν μερικὴν τιλικὴν τῶν χρόνων τούτων, αἱ ἀποικίαι ὑπεχρεοῦντο νὰ ἔξαγουν τὰς πρώτας ὄλας μόνον εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἀπ’ αὐτὴν νὰ προμηθεύωνται τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα, τῶν ὅποιών ἀπηγορεύετο ἡ κατασκευὴ εἰς τὰς ἀποικίας. ‘Η κυβέρνησις τῶν Οὐίξ, κυβέρνησις μεγαλοβιομηχάνων ίδιως καὶ ἐμπόρων, εἶχεν ἐκμεταλλευθῆ ἀπλήστως τὰς ἀποικίας.

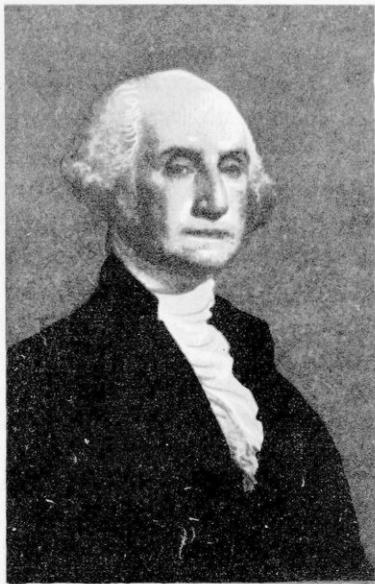
‘Ο ‘Επταετής πόλεμος πρὸς τὴν Γαλλίαν ἐδημιούργησε μεγάλας οἰκονομικὰς δυσχερείας εἰς τὴν Ἀγγλίαν. ‘Η Κυβέρνησις, διὰ νὰ ἀντεπεξέλθῃ ἡ ναγκάσθη νὰ φορολογήσῃ βαρύτερον ἀκόμη τὰς ἀποικίας καὶ ἐπέβαλε σειράν ἀπαγορευτικῶν μέτρων, τὰ ὅποια ἔξήγειραν τοὺς ἀποίκους.

’Αφορμήν εις τὴν ἔξαψιν τῶν πνευμάτων ἔδωσεν δὲ λεγόμενος φόρος τοῦ χαρτοσήμου. Κατὰ τὴν ἀγγλοσαξονικὴν ἀντίληψιν, δὲ φορολογούμενος νὰ ψηφίζῃ ὁ ἕδιος τοὺς φόρους, τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ ἐπιβάλῃ φόρους εἰς τὰς ἀποικίας, ἐπειδὴ αὔται δὲν ἀντεπροσωπεύοντο εἰς τὸ κοινοβούλιον. ’Η Κυβέρνησις τῆς Βιργινίας διεμαρτυρήθη :

« Οἱ πρῶτοι ἀποικοὶ ἐκόμισαν μεθ' ἑαυτῶν καὶ μετέδωσαν εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν δὸλα τὰ προνόμια καὶ ὅλας τὰς ἐλευθερίας τῶν ἄγγλων ὑπηκόων. ’Η γενικὴ συνέλευσις τῆς ἀποικίας ἔχει τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα νὰ εἰσπράττῃ φόρους παρὰ τῶν κατοίκων καὶ πᾶσα ἀπόπειρα, δπως ἀλλος τις σφετερισθῇ τὴν ἔξουσίαν αὐτήν, εἶναι παράνομος, ἀντισυνταγματική καὶ ἀδικος καὶ τείνει νὰ καταστρέψῃ τὴν βρετανικήν καθώς καὶ τὴν ἀμερικανικήν ἐλευθερίαν ».

’Η ἀγγλικὴ κυβέρνησις κατήργησε τὸν φόρον τοῦ χαρτοσήμου, ἀλλ’ ἀντ’ αὐτοῦ ἐπέβαλε τὸν τελωνειακὸν φόρον ἐπὶ ὀρισμένων εἰδῶν εἰσαγομένων εἰς τὴν Ἀμερικήν. ’Η φορολογία δὲν ἦτο σημαντική, ἀλλὰ τελωνοφύλακες, τοὺς ὅποιους ἔγκατέστησεν ἡ Ἀγγλία, ὑπὸ τὴν πρόφασιν αὐτήν, ἡμπρόδιζον τὸ λαθρεμπόριον, τὸ ὅποιον διεξήγετο εἰς εύρυτάτην κλίμακα. Διὰ τοῦτο προεκάλεσε μεγάλην ἔξεγερσιν. ’Ιδιως εἰς τὴν Βοστώνην ἐπῆλθε σύγκρουσις λαοῦ καὶ στρατοῦ. Τότε ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπέμεινε μόνον εἰς τὴν φορολογίαν τοῦ τείου, ἀλλ’ οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἔκφρωσιν τῶν πλοίων, τὰ ὅποια ἐκόμιζον τεῖον. Εἰς τὴν Βοστώνην ὅμας κατοίκων μετημφιεσμένων εἰς Ἰνδιάνους εἰσῆλθεν εἰς τρία πλοῖα, τὰ ὅποια ἔμενον εἰς τὸν λιμένα, καὶ ἔρριψε τὰ κιβώτια τοῦ τείου εἰς τὴν θάλασσαν. Τοῦτο ἔξήγειρε τὴν κοινὴν γνώμην εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τῶν κατοίκων τῆς Βοστώνης καὶ διετάχθη ἀποκλεισμὸς τοῦ λιμένος της.

Αἱ ἀποικίαι ἔστειλαν ἀντιπροσώπους εἰς τὴν Φιλαδέλφειαν, διὰ νὰ σκεφθοῦν περὶ τῆς καταστάσεως. ’Η Συνέλευσις τῆς Φιλαδέλφειας ἐδημοσίευσε τὴν Διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων, διὰ τῆς ὅποιας διεμαρτύρετο κατὰ τῆς φορολογίας, καὶ ἀπεφάσισε τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων. ’Η ἀγγλικὴ κυβέρνησις κατέφυγεν εἰς τὴν βίαν καὶ ἀπέστειλε στρατιω-

98. Ο Γεώργιος Ούάσιγκτον

τικήν δύναμιν κατά τής Βοστώνης, ἀλλ' ἡ πολιτοφυλακή τῆς Μασσαχουσέττης ἔλαβε τὰ ὄπιλα καὶ ὁ ἀγγλικός στρατὸς ἐπολιορκήθη εἰς τὴν Βοστώνην.

Ἡ Συνέλευσις τῆς Φιλαδέλφειας τότε ἐδήλωσεν ὅτι ἡ ἀμυνα τῆς Μασσαχουσέττης εἶναι ὑπόθεσις κοινὴ τῶν ἀποικιῶν, ἀπεφάσισε νὰ σχηματίσῃ στρατὸν καὶ διώρισεν ἀρχιστράτηγον τὸν γαιοκτήμονα τῆς Βιργινίας Γεώργιον Οὐάσιγκτον (Washington, 1732 - 1799), ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποκτήσει φήμην εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Γάλλων καὶ ἐπεβάλλετο μὲ τὴν εὐθύτητα τοῦ χαρακτῆρος. Οἱ κάτοικοι ἐκάστης ἀποικίας ἔξέλεξαν ἐπαναστατικήν κυβέρνησιν, ἡ ὁποία

κατήρτισεν ἴδιαίτερον σύνταγμα. Δι’ αὐτοῦ αἱ ἀποικίαι μετεβάλλοντο εἰς ἀνεξάρτητα κράτη, εἰς δὴ μοκρατίας.

Ἡ σημαντικωτάτη τῶν ἀποικιῶν Βιργινία προέταξε τοῦ συντάγματος αὐτῆς Διακήρυξιν τὸν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία εἶναι ἔγγραφον μεγάλης σπουδαιότητος, διότι ἀποκρυσταλλώνει τὰς περὶ τοῦ νέου πολιτεύματος ἀντιλήψεις καὶ ἔχρησίμευσεν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας, ὡς καὶ εἰς τὴν διακήρυξιν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τὸ 1789. Αἱ ἀρχαί, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται, εἶναι αἱ ἔξης :

α) Τὸ φυσικὸν δίκαιον. Ὁ ἀνθρωπὸς γεννᾶται φύσει ἐλεύθερος καὶ δινεξάρτητος καὶ ἔχει δικαιώματα ἀπαράγραπτα, τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς, τῆς περιουσίας, τῆς εὐδαιμονίας, τῆς ἀσφαλείας.

β) Κυριαρχία τοῦ λαοῦ. Πᾶσα ἔξουσία ἀνήκει εἰς τὸν λαὸν καὶ ἔξ αὐτοῦ πηγάζει, οἱ δὲ ἀρχοντες εἶναι ἐντολοδόχοι καὶ ὑπάλληλοι αὐτοῦ.

γ) Τὸ πολίτευμα. 'Ο τελειότερος τύπος πολιτεύματος είναι τὸ ἀντι-προσωπευτικόν, διότι δημιουργεῖ τὸν ὑψιστὸν βαθμὸν εὐδαιμονίας καὶ ἀσφαλείας τοῦ πολίτου καὶ παρέχει μεγαλύτεραν ἀσφάλειαν κατὰ τοῦ κινδύνου τῆς κακῆς διοικήσεως.

δ) 'Ο χωρισμὸς τῶν ἔξουσιῶν. 'Η νομοθετική, ἡ ἐκτελεστική καὶ ἡ δικαστικὴ ἔξουσία πρέπει νὰ χωρισθοῦν, σπῶς ἐδίδαχεν ὁ Μοντεσκιέ.

ε) Κυβέρνησις αἱρετή. Διὰ νὰ προλαμβάνωνται αὐταρχικαὶ ὑπερβασίαι τῶν ἔξουσιῶν, τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς, πρέπει νὰ περιβάλλωνται αὐτάς ἀπλοὶ ἴδιωται, ἐκλεγόμενοι κατὰ μικρὰ χρονικὰ διαστήματα.

Τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ 6 χιλ. στρατόν, διὰ νὰ πολεμήσῃ τὰς ἀποικίας. 'Αλλ' ἐπειδὴ ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀγγλίας δὲν εἶχεν ἀρκετοὺς Ἀγγλους πρὸς στρατολογίαν, ἐμίσθωσε τὸν στρατὸν πολλῶν μικρῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας. Οἱ Ἀμερικανοί, οἱ ὅποιοι κατὰ βάθος δὲν ἤθελον τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, ἔχανεστησαν, ὅταν ἔμαθον, ὅτι ὁ βασιλεὺς ὠπλισε ἔνους ἐναντίον των. 'Υπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ἀνεπτύχθη 'Εθνικὸν ἀμερικανικὸν αἴσθημα καὶ ἡ συνέλευσις τῆς Φιλαδελφείας ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀποικιῶν, τὴν 4 Ἰουλίου 1776.

Τοιουτορόπτως ἤρχισεν ὁ ὑπέρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγών τῶν ἀποικιῶν, ὁ ὅποιος διήρκεσεν ἐπτά ἔτη (1776 - 1783). Στρατὸν ὡργανωμένον δὲν εἶχον οἱ Ἀμερικανοί, ἀλλὰ ἀποφασιστικότητα καὶ θερμοὺς ἀρχηγούς. 'Η ὑπόθεσίς των ἤγειρεν ἐνθουσιασμὸν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ ἴδιως εἰς τὴν Γαλλίαν.

'Ο περίφημος πολιτικὸς Benjamin Franklin, 1706-1790) ἐστάλη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ εἰργάσθη μὲν μεγάλην δεξιότητα διὰ τὴν ἀμερικανικὴν ὑπόθεσιν. Τέλος ἡ Γαλλία ἔκλεισεν ἐπίσημον συμμαχίαν μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ἡ δὲ Ἰσπανία καὶ ἡ Ολλανδία ἐπίστης ἐπενέβησαν ὑπὲρ αὐτῶν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑπῆρχον πολλοὶ συμπαθοῦντες τὸ κίνημα τῶν Ἀμερικανῶν. Διὰ τῆς εἰρήνης τῶν Benjamin Franklin (3 Σεπτεμβρ. 1783) ἡ Ἀγγλία ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀποικιῶν.

Τὸ πολίτευμα

Αἱ Πολιτεῖαι τῆς B. Ἀμερικῆς ἥνωθησαν εἰς μίαν ὁμοσπονδίαν ὑπὸ τὸν τίτλον 'Ηνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερι-

κ της (United States of America, συντομογραφικώς U.S.A.). Κατά τό σύνταγμα, τό διποίον ίσχυε από το 1787, ή κυβέρνησις της ένωσεως έδραν ἔχει τήν Ούπαγκτον, διευθύνει τήν έξωτερικήν πολιτικήν, τά στρατιωτικά και τό έμποριον και ἔχει τό δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους και νὰ κόπτη νόμισμα.

Τήν νομοθετικήν ἔξουσίαν ἀσκεῖ τό Κογκρέσον (Congress), αποτελούμενον από δύο Βουλὰς κατά τήν ἀγγλοσαξονικήν ἀντίληψιν, από τήν Βουλὴν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Πολιτειῶν κατ' ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ ἑκάστης, και από τήν Γερουσίαν, αποτελουμένην από δύο γερουσιαστάς ἑξ ἑκάστης Πολιτείας, τοὺς διποίους ἐκλέγει τή ίδιατέρα Βουλὴ τῶν Πολιτειῶν.

Τήν ἐκτελεστικήν ἔξουσίαν ἀσκεῖ διπότιος, δό ό δρος, δό ὅποιος ἐκλέγεται διὰ μίαν τετραετίαν. ὑπὸ ἀντιπροσώπων τῶν Πολιτειῶν, ἐκλεγομένων ἐπὶ τούτῳ. Ο Πρόεδρος εἶναι ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, διαπραγματεύεται τὰς συνθήκας και διορίζει τοὺς ἀνωτάτους λειτουργούς τοῦ κράτους, κατόπιν συναινέσεως τῆς Γερουσίας. Αὐτὸς ἐπίσης διορίζει τοὺς ὑπαλλήλους.

Τήν δικαστικήν ἔξουσίαν ἔχει τό Δικαστήριον, τό ὅποιον ἀποφαίνεται, δσάκις γεννᾶται ζήτημα ἐρμηνείας τοῦ Συντάγματος ή τῶν νόμων, οἱ ὅποιοι διέπουν τήν συμπολιτείαν.

Αἱ τρεῖς ἔξουσίαι εἶναι ἀνεξάρτητοι. Τό Κογκρέσον συνέρχεται κατ' ἔτος και δό πρόεδρος δὲν δικαιοῦται οὔτε ν' ἀναβάλῃ τήν σύγκλησιν αὐτοῦ οὔτε νὰ διαλύσῃ αὐτὸ. Ἀλλὰ και τό Κογκρέσον δὲν ἔχει ἔξουσίαν ἐπὶ τοῦ Προέδρου και τῶν ὑπουργῶν, οἱ ὅποιοι εἰς τήν Ἀμερικήν δόνομάζονται γραμματεῖς και δὲν λαμβάνονται ὑποχρεωτικῶς από τό Κογκρέσον. Ἀλλ' δό Πρόεδρος ἔχει τό δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Κογκρέσου, νὰ συζητήσῃ ἐκ νέου νόμου, τὸν ὅποιον δὲν ἔγκρινε δό ίδιος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, διὰ νὰ λάβῃ ίσχυν δό νόμος πρέπει νὰ ψηφισθῇ από τὰ δύο τρίτα τῶν ἀντιπροσώπων. Ἐπειδὴ δὲ σπανίως ἐπιτυγχάνεται ή πλειοψηφία αὕτη, ἐπιστροφὴ νόμου ὑπὸ τοῦ Προέδρου ίσοδυναμεῖ πρὸς ἄρνησιν και τοῦτο εἶναι τό λεγόμενον Veto τοῦ Προέδρου.

Ἐκάστη πολιτεία ἀποτελεῖ ίδιον κράτος, ἔχον αὐτοδιοίκησιν, ίδιαν βουλὴν και ίδιαν κυβέρνησιν. Η Ὁμοσπονδία ἀπετελέσθη ἀρχικῶς από 13 Πολιτείας, ήτο ὅμως δεκτική εύρυνσεως, διότι ἐκάστη

περιφέρεια, μόλις άπέκτα πληθυσμὸν 50 χιλ., εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀποτελέσῃ Πολιτείαν.

Αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι ἔλαβον κολοσσιαίαν ἀνάπτυξιν. Ὅδη καὶ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος εἶχον δημιουργηθῆ νέαι πολιτεῖαι. Οἱ Ἀμερικανοὶ ἡγόρασσαν τὴν περιοχὴν τοῦ Μισισιππῆ ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα, τὴν Φλωρίδα ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν. Βραδύτερον, τὸν 19ον αἰῶνα, τὸ Τέξας ἀπεσχίσθη ἀπὸ τὸ Μεξικὸν καὶ προσεχώρησεν εἰς τὴν μεγάλην συμπολιτείαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἔγινεν ἀφορμὴ πολέμου μεταξὺ Ἀμερικῆς καὶ Μεξικοῦ, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐνίκησαν αἱ Πολιτεῖαι καὶ διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 1848 ἐκτὸς τοῦ Τέξας προστήρησαν καὶ τὴν Καλιφορνίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

Η ΜΕΓΑΛΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

I. ΤΑ ΑΙΤΙΑ

Συνοπτική είκών

ΑΤΑ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος ἦτο γενικὴ εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀλλαγῆς τοῦ καθεστῶτος. Παρὰ τὴν βαθεῖαν ὅμως μεταβολὴν εἰς τὴν σύστασιν τῆς κοινωνίας καὶ εἰς τὰς ἴδεας τῶν ἀνθρώπων, ἡ ὄργανωσις τῆς Γαλλίας ἔξηκολούθει νὰ παραμένῃ εἰς τὴν κληρονομηθεῖσαν ἀπὸ τὸν μεσαίωνα μορφήν : διαίρεσιν τῶν κατοίκων εἰς τάξεις, διάκρισιν δικαιωμάτων καὶ ὑποτίμησιν τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡλθεν ὅμως ἡ στιγμὴ κατὰ τὴν ὅποιαν οἱ Γάλλοι ἥρχισαν νὰ αἰσθάνωνται ἀφόρητον τὴν κατάστασιν καὶ αἱ σχηματισθεῖσαι νέαι αἰσθάνωνται ἀφόρητον τὴν κατάστασιν τεραστίαν ἔξεγερσιν, τὴν δυνομασθεῖσαν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν, ἡ ὅποια ἀνέτρεψε τὸ παλαιὸν καθεστώς καὶ εἶχεν ἀνυπολογίστους συνεπείας εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ παλαιὸν καθεστώς

“Οπως ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ’, ἡ κυβέρνησις τῆς Γαλλίας ἦτο ἀ πόλυτος μοναρχία. Ὁ βασιλεὺς μὲ δλίγους ἀνωτέρους λειτουργούς, τοὺς ὅποιους ἐκλέγει ὁ Ἰδιος, θέτει τοὺς νόμους, δρίζει τοὺς φόρους, διαθέτει κατ’ ἀρέσκειαν τὸν δημόσιον πλοῦτον.

Ἡ Γαλλία δὲν ἔχει τελείως ἐνοποιηθῆ. Οἱ νόμοι, ἡ φορολογία, οἱ τρόποι συναλλαγῆς, τὰ μέτρα, τὰ σταθμά, τὸ νόμισμα, διαφέρουν ἀπὸ περιοχῆς εἰς περιοχήν. Τοῦτο προκαλεῖ σύγχυσιν καὶ μεγάλα ἐμπόδια εἰς τὸ ἐμπόριον.

Τὸ καθεστώς, συνέχεια τοῦ μεσαιωνικοῦ, στηρίζεται ἐπὶ τῆς

άνισότητος. Οι κάτοικοι τῆς Γαλλίας διαιροῦνται εἰς τοὺς προνομιούχους (privilégiés) καὶ εἰς τὸν κοινὸν λαόν. Οἱ προνομιούχοι ἀποτελοῦν μικρὰν μειοψηφίαν, περίπου τὰ δύο ἑκατοστά τοῦ πληθυσμοῦ. Αὐτοὶ ὅμως εἰναι κύριοι τοῦ μεγίστου μέρους τῆς γῆς, ἔχουν ὅλα τὰ ἀγαθὰ καὶ κυβερνοῦν τὸν τόπον. Οἱ προνομιούχοι διαιροῦνται εἰς δύο τάξεις, τὸν κλῆρον καὶ τοὺς εὐγενεῖς.

‘Ο κλῆρος (clergé) ἀποτελεῖται ἀπὸ 130.000 πρόσωπα. ’Απ’ αὐτά, 5 - 6 χιλ., ὁ ἀνώτερος κλῆρος (ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, τίγούμενοι), εἰναι πλουσίως ἐφωδιασμένοι μὲ εἰσοδήματα. ‘Ο κατώτερος κλῆρος, πενιχρῶς μισθιστούμενος, ζῇ ὅπως ὁ πτωχὸς λαός.

Οἱ εὐγενεῖς περὶ τὰς 400.000, ζῶσιν ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα, ἀπὸ ἀργομισθίας καὶ εἰναι ἔξαιρετικῶς ἀπαιτητικοὶ τὸν 18ον αἰῶνα. ’Αποκλείουν ἀπὸ τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα καὶ τὰς προσοδοφόρους θέσεις τοὺς κατωτέρας προελεύσεως (roturiers). Οἱ εὐγενεῖς δὲν ὁμονοοῦν καὶ παρουσιάζουν ἀσθενῆ πλευράν.

Ἐναντι τῆς μειοψηφίας αὐτῆς τῶν προνομιούχων εἰναι ὁ μεγάλος ὅγκος τοῦ λαοῦ, ἡ ὀνομαζομένη συνοπτικῶς μὲ μίαν λέξιν, προερχομένην ἀπὸ τὸν μεσαίωνα, Τιέρς ’Ετα (Tiers État), τρίτη τάξις. ’Αποτελεῖται ἀπὸ τοὺς καλλιεργητὰς τῆς γῆς καὶ τοὺς ἐμπόρους καὶ ἐπαγγελματίας τῶν πόλεων, τοὺς ἀστούς.

Παράπονα καὶ ἐλπίδες

Εἰς τὴν τρίτην τάξιν ἔχει γίνει μεγάλη διαφοροποίησις. Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ἀναπτυσσομένη βιομηχανία ἔχει δημιουργήσει τοὺς ἰσχυροὺς τοῦ χρήματος, ἐπιχειρηματίας καὶ ἐπαγγελματίας μὲ οἰκονομικὴν ἀνεξαρτησίαν, ιατρούς, δικηγόρους, λογίους, συγγραφεῖς. Αὐτοὶ ἀποτελοῦν τὴν ἀστικὴν τάξιν, ἡ ὅποια εύρισκεται εἰς τὴν ἀνοδόν της.

‘Η θέσις τῶν γεωργῶν ἔξακολουθεῖ νὰ εἰναι σκληρά. ’Αλλὰ καὶ αὐτοὶ εύρισκονται ἐν διεγέρσει, ἔχουν τὰς ἀξιώσεις των καὶ εἰναι πρόθυμοι ν’ ἀκολουθήσουν τὴν προοδευτικὴν τάξιν τῶν πόλεων.

Οἱ Γάλλοι ἔχουν συγκεκριμένας ἀπαίτησεις. Θέλουν νὰ θέσουν τέρμα εἰς τὴν ἀπολυταρχίαν καὶ τὴν αὐθαιρεσίαν, νὰ περιορίσουν τὴν βασιλικὴν ἔξουσίαν διὰ παγίου νόμου, διὰ Συντάγματος. Εἰς αὐτὸ εἰναι ἔλκυστικὸν τὸ παράδειγμα τῆς Ἀγγλίας.

Θέλουν **έπισης** διοίκησιν διλιγώτερον πολύπλοκον καὶ διλιγώτερον διεσπασμένην. Ἀπαιτοῦν νὰ ἀρθοῦν τὰ ἐμπόδια τῆς οἰκονομικῆς συναλλαγῆς καὶ ἡ Γαλλία νὰ μεταβληθῇ εἰς ἔνιαίαν ἀγοράν. Τοῦτο ἐκφράζεται μὲ τὴν δνομαστὴν οἰκονομικὴν ἀρχήν : *laisser faire, laisser passer.*

Κοινὸς πόθος εἶναι νὰ καταργηθοῦν τὰ προνόμια, νὰ ἑκλείψῃ ἡ δνισότης. Νὰ δοθῇ εἰς ὅλους ἐλευθερία κινήσεως, φρονημάτων, λόγου.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ γενικὴ αἰσιοδοξία. "Ολοι, πλὴν τῶν προνομιούχων, ἀλλὰ καὶ ἀρκετοὶ ἀπ' αὐτούς, αἰσθάνονται ὅτι τὰ πράγματα ὠρίμασσαν καὶ ὅτι θὰ εὐρεθῇ τρόπος νὰ ἀνακαινισθῇ χωρὶς κλονισμοὺς τὸ πολιτικὸν οἰκοδόμημα τῆς Γαλλίας.

‘Η σύγκλησις τῶν Γενικῶν Τάξεων

Τὰ οἰκονομικὰ τῆς Γαλλίας εἶχον φθάσει εἰς τὸ ἀπροχώρητον. Αἱ μεταρρυθμιστικαὶ προσπάθειαι τῶν ὑπουργῶν Τυργκό (Turgot) καὶ Νέκερ (Necker) προσέκρουσαν εἰς τὴν ἀντίδρασιν τῆς αὐλῆς καὶ τῶν εὐγενῶν. Τὸ 1788 ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ', ἀπειλούμενος ἀπὸ χρεωκοπίαν, ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῶν προνομιούχων νὰ συγκαλέσῃ τὰς Γενικὰς Τάξεις, τὰ *États généraux*, τοὺς ἀντιπροσώπους ὅλης τῆς Γαλλίας, διότι ἐλπίζει, αὐτὸς καὶ οἱ εὐγενεῖς, τὴν ψήφισιν νέων φορολογιῶν.

Τὰ *États généraux* ήσαν συνέλευσις τῶν ἀντιπροσώπων διοκλήρου τοῦ ἔθνους, δηλαδὴ τῶν τριῶν τάξεων, κλήρου, εὐγενῶν, τρίτης τάξεως. Ἡ ἀρχὴ τῆς διαβαίνει εἰς τὸν μεσαίωνα. Τοιαύτην συνέλευσιν συνεκάλεσε πρῶτος διβασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φιλιππος δ 'Ωραῖος, τὸ 1302, διὰ νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν τριῶν τάξεων τοῦ ἔθνους, εἰς τὸν ἀγῶνα του κατὰ τοῦ πάπα Βονιφατίου Η'. Τὰ *États généraux* συνεκλήθησαν ἔκτοτε πολλάκις κατ' ἀραιὰ διαστήματα διὰ διαφόρους σκοπούς. Ἡ τελευταία σύνοδος των τὸ 1614 ἐπὶ Ρισελιέ διελύθη, ἐπειδὴ παρετηρήθησαν συγκρούσεις μεταξὺ τῶν τάξεων καὶ ίδιαιτέρως, διότι ἡ λαϊκὴ ἀντιπροσώπευσις ἦτο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸ ἐπικρατῆσαν κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα πνεῦμα τῆς ἀπολυταρχίας.

Αἱ τάξεις ἔξεδήλωσαν κατὰ τὴν παράδοσιν τὰ παράπονα καὶ τὰς ἐπιθυμίας των μὲ ὑπομνήματα, τὰ λεγόμενα *Cahiers de doléances*. Διετηρήθησαν πλήθος ἀπὸ τὰ «τετράδια» αὐτὰ καὶ εἶναι, τῶν λαϊκῶν τάξεων ίδιως, τὸ εἰλικρινέστερον τεκμήριον τῶν πόθων τοῦ γαλλικοῦ

λαοῦ κατά τὴν παραμονὴν τῆς ἐπαναστάσεως. Εἰς αὐτὰ βλέπει κανεὶς ότι οἱ Γάλλοι κατά πλειονότητα ἡσαν δυστρεστημένοι ἀπὸ τὸ πολιτικὸν καθεστώς, τὴν διοικητικὴν ὄργάνωσιν καὶ τὴν κοινωνικὴν ἀνισότητα.

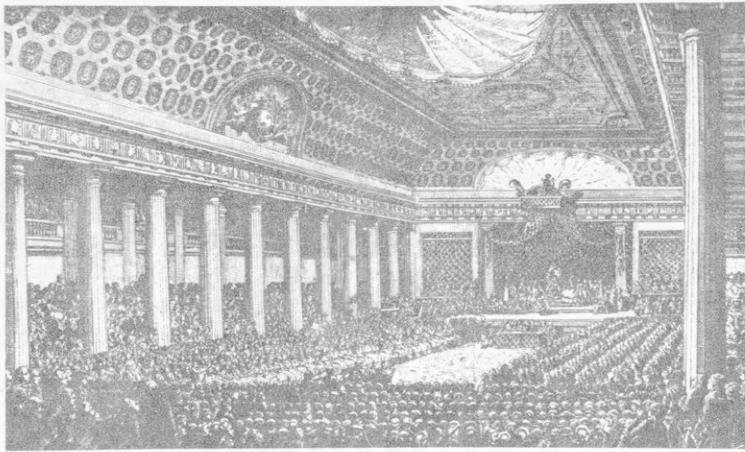
‘Η ἑκλογὴ διὰ τὰς Γενικὰς Τάξεις ἔγινε τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1789, ἐντὸς ἀτμοσφαίρας ταραγμένης ἀπὸ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ πάθη. Ἐν τούτοις, ὅταν τὴν 5 Μαΐου οἱ ἀντιπρόσωποι συνῆλθον εἰς τὰς Βερσαλλίας, ἐπεκράτει αἰσθῆμα ἀπεράντου αἰσιοδοξίας καὶ ἐλπίδων.

Π. ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ (1789)

‘Η Ἐθνοσυνέλευσις

Τὰ États généraux συνῆλθον τὴν 5 Μαΐου 1789 εἰς τὰς Βερσαλλίας. Οἱ Τιέρς (οἱ ἀντιπρόσωποι δηλ. τῆς τρίτης) ἐνεφανίσθησαν πλήρεις ἐλπίδων. Οἱ πατριῶται (patriotes), ὅπως ὀνόμαζον τοὺς ὀπαδοὺς τῶν μεταρρυθμίσεων, ἡσαν εὐχαριστημένοι μὲ τὸν βασιλέα, διότι εἶχεν ἐπιτρέψει τὸν διπλασιασμὸν τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Τρίτης. Ἐπὶ 1199 ἀντιπροσώπων, τοῦ κλήρου ἡσαν 306, τῶν εὐγενῶν 282, τῆς Τρίτης 611. ‘Αλλ’ ὁ ἐνθουσιασμὸς δὲν διήρκεσε πολύ. Ὁ βασιλεὺς ἔδειξε ψυχρότητα κατὰ τὴν παρουσίασίν των. Εἰς τὸν ἐνακτήριον λόγον του, τὴν 5 Μαΐου, δὲν εἴπε λέξιν περὶ μεταρρυθμίσεων, οὔτε δὲ Νέκερ εἰς τὴν μακρὰν διμιλίαν του μετὰ τὸν βασιλέα.

‘Η δυσαρέσκεια ήνξήθη τὰς ἐπομένας ἡμέρας. Δὲν εἶχε διευκρινισθῆ, ἀν αἱ τρεῖς τάξεις θὰ συνεσκέπτοντο χωριστά, ὅπως ἐγίνετο ἄλλοτε, ή ὁμοῦ. Τὴν ἐπομένην τῆς συνεδρίας, οἱ Τιέρς ἐκάλεσαν τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν νὰ συνενωθοῦν καὶ νὰ συνεργασθοῦν εἰς τὴν ἴδιαν αἰθουσαν. Αὔτὸ θὰ ἐσήμαινε κατάργησιν τῆς διακρίσεως τῶν τάξεων καὶ τὴν ἔξασφάλισιν συγχρόνως τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Πατριωτῶν. Διότι θὰ κατηργεῖτο ἡ παλαιὰ ψηφοφορία κατὰ τάξεις καὶ θὰ εἰσήγετο ἡ ψηφοφορία κατὰ κεφαλάς, ὅπότε ἡ Τρίτη τάξις θὰ εἴχε τὴν πλειοψηφίαν, ἐπειδὴ οἱ περισσότεροι ἐφημέριοι καὶ ὀλίγοι εὐγενεῖς ἡσαν πρόθυμοι νὰ ψηφίσουν μὲ

99. Συνεδρίασις τῶν Γενικῶν Τάξεων

(Οἱ κλητικοὶ εἰς τὴν μίαν πλευράν, οἱ εὐγενεῖς εἰς τὴν αλλήν,
τελευταῖοι τῆς Τρίτης ἀπέναντι τοῦ θρόνου)

τὴν Τρίτην τάξιν. Ἡ πλειονότης τῶν εὐγενῶν ἡρυνήθη. Ἐπὶ ἔνα
μῆνα συνεζήτησαν χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Τὴν 17ην Ιουνίου οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Τρίτης τάξεως, εἰς
τούς ὅποιούς εἶχον προσχωρήσει 15 ἑφημέριοι, ἐκήρυξαν ἔσωτούς
ἀντιπροσωπείαν τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους, ώς Ἐ θ ν ο σ υ ν έ λ ε υ σ ι ν
καὶ διεκήρυξαν ὅτι εἰς τὸ ἔξῆς οὐδεὶς φόρος θὰ εἰσεπράττετο, ἀν δὲν
ἐνεκρίνετο παρ' αὐτῆς. Αὐτὴ ἡτο ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ πρᾶξις,
ἡ ὁποία ἀνέτρεπε τὴν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης κρατοῦσαν τάξιν
τῆς Γαλλίας.

*Απόπειρα ἀντιδράσεως

Ἡ αὐλὴ ἡθέλησε νὰ ἀντιδράσῃ ἀποφασιστικῶς. Ὁ βασιλεὺς
δὲν ἀνεγνώρισε τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν. Ἐκλεισε τὴν αἴθουσαν τῶν
συνέδριάσεων, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι θὰ ἐτοιμασθῇ διὰ τὴν βα-
σιλικὴν συνεδρίασιν. Ἀλλ' οἱ ἀντιπρόσωποι ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς
τὸν ἀββᾶ Σιεγιές (abbé Sieyés) καὶ τὸν ἀστρονόμον Μπαί-

γάν (Bailly) κατέλαβον μίσαν αἴθουσαν τῶν ἀνακτόρων, ή ὅποια ἔχρησίμευεν ώς σφαιριστήριον εἰς τοὺς αὐλικούς, καὶ ἔδωσαν τὸν ὄνομασθέντα "Ορκον τοῦ Σφαιριστηρίου (Sermant du Jeu de Paume): «ὅτι δὲν θὰ χωρισθοῦν ποτέ... μέχρις ὅτου τὸ Σύνταγμα τοῦ βασιλείου καταρτισθῇ καὶ ἀσφαλισθῇ ἐπὶ στερεῶν βάσεων» (20 Ιουνίου).

Εἰς τὴν ἐπίσημον συνεδρίασιν τῆς 23ης ὁ βασιλεὺς ἐκήρυξεν ἄκυρον τὴν ἀπόφασιν τῆς 17ης Ιουνίου καὶ ἀπηγόρευσεν εἰς τὰς τάξεις νὰ συνεδριάζουν ὅμοι. Μετὰ τὸ πέρας τῆς συνεδριάσεως ἡ Τρίτη Τάξις ἔμεινε μόνη εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ ἐκήρυξε κατ' εἰσήγησιν τοῦ κόμητος Μιραμπό τὰ μέλη τῆς ἐνθουσιελύσεως ἀπαραβίαστα. Ἡ πλειονότης τῶν κληρικῶν καὶ σημαντικὸν μέρος τῶν εὐγενῶν προσεχώρησαν καὶ ἤνωμέναι αἱ τρεῖς τάξεις ἀπετέλεσαν τὴν Ἐνθουσιελευσιν.

‘Ο κόμης ντὲ Μιραμπό (Honore-Gabriel de Mirabeau, 1749 - 1791) δὲ κατέξοχήν ρήτωρ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐπαναστάσεως, συνετέλεσε διὰ τοῦ λόγου καὶ τῶν γνώσεών του εἰς τὸν κλονισμὸν τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος. Καταγόμενος ἐκ τῆς νοτίου Γαλλίας, διεκρίθη νέος διὰ τὰς φιλελευθέρας ιδέας, ξλθεν εἰς ρήξιν πρὸς τὸν αὐταρχικὸν πατέρα του καὶ ἐφύλακίσθη κατ' ἀπαίτησιν αὐτοῦ. Ἀποκλεισθεὶς ἐκ τῆς τάξεως του, ἔξελέγη ἀντιπρόσωπος τῆς Τρίτης. Ὁπαδὸς τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας, δὲν ήθελε νὰ καταργήσῃ τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ νὰ περιορίσῃ τὰς αὐθαιρεσίας διὰ παγίου συντάγματος. Ἀπέθανε τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως, καθ' ἥν στιγμὴν εἶχον ἀρχίσει νὰ τὸν κατηγοροῦν, δχι ἀδίκως, ὅτι εἶχε συνθηκολογήσει μετὰ τῆς αὐλῆς.

Βαστίλη (14 Ιουλίου 1789)

‘Ο βασιλεὺς προέβη εἰς δευτέραν ἀπότομειραν. Συνεκέντρωσε περὶ τὰς Βερσαλλίας στρατιωτικὴν δύναμιν, ἵδιως ἀπὸ Ἐλβετούς καὶ Γερ-

100. Ο Μιραμπό

μανούς τῆς φρουρᾶς, καὶ ἀπέπεμψε τὸν μεταρρυθμιστὴν ‘Υπουργὸν Νέκερ. ‘Ο ἀναβρασμὸς τοῦ λαοῦ ἔξεσπασε τότε εἰς ζωηρὰν ἔξέγερσιν καὶ τὴν 14ην Ἰουλίου δι’ ἔξαλλου ἐπιθέσεως ὁ λαὸς κατέλαβε καὶ κατεδάφισε τὸ μιστήτὸν φρούριον τῆς Βαστίλλης, τὸ ὅποῖον ἔχρησίμευεν ὡς φυλακὴ τῶν πολιτικῶν καταδίκων.

Τότε δλόκληρον τὸ παλαιὸν καθεστώς κατέρρευσεν. Αἱ πόλεις κατήρισαν δημοτικὰ συμβούλια καὶ ἔθνοφρουράς. Ἐπί κεφαλῆς τῆς ἔθνοφρουρᾶς τῶν Παρισίων ἐτέθη ὁ νεαρὸς Μαρκήσιος Λα φ α γ ι ἐ τ (La Fayette, 1757-1834), δ ὅποῖος εἶχε λάβει μέρος εἰς τὸν ὑπέρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῶν ‘Ην. Πολιτειῶν.

Ἐν μέσῳ παραφορᾶς ἡ Συνέλευσις, κατὰ τὴν νυκτερινὴν συνεδρίασιν τῆς 4ης Αὐγούστου, κατήργησε τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, δηλαδὴ τὰ φεουδαρχικὰ δικαιώματα, τὴν δεκάτην καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν προνομιούχων ἀπὸ τὴν φορολογίαν. Οἱ εὐγενεῖς ἐν ἀπεριγράπτῳ συγκινήσει ἐδήλωσαν ὅτι παραιτοῦνται ἀπὸ τὰ φεουδαρχικὰ δικαιώματα. Ἐπηκολούθησαν ἐκδηλώσεις συναδελφώσεως καὶ περιπτύξεις μεταξὺ τῶν ἀντιθέτων.

‘Ακόμη μίαν φορὰν ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ’ ἐπεχείρησε νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν ἔξουσίαν. ‘Αλλ’ ὁ ὄχλος τῶν Παρισίων, ὑπερερεθισμένος ἦδη ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τροφίμων, ἐβάδισε πρὸς τὰς Βερσαλλίας καὶ ὑπερχέωσε τὸν βασιλέα νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὸ Παρίσι (5 καὶ 6 Ὁκτωβρίου).

‘Η Διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου

‘Η συνέλευσις, ἐγκαταλείψασα τὸν σκοπόν, διὰ τὸν ὅποῖον εἶχε κληθῆ, τὴν τακτοποίησιν δηλαδὴ τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους, ἀνέλαβε νὰ συντάξῃ σύνταγμα διὰ τὴν Γαλλίαν, τουτέστι θεμελιώδη νομοθεσίαν, ἡ ὅποίσα νὰ ρυθμίζῃ εἰς τὸ ἔξῆς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο ἡ πρώτη αὐτὴ ‘Εθνοσυνέλευσις ἐλαβεν ἀπὸ τῆς 9 Ἰουλίου 1789 τὸ ὄνομα Συντακτικὴ Συνέλευσις (Assemblée constitutive). Κατὰ πρότασιν τοῦ La Fayette, καὶ κατὰ πρότυπον τῆς Ἀμερικῆς, προέταξε τοῦ συντάγματος γενικὰς ἀρχὰς περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ πολίτου.

‘Η Διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου (26 Αὔγ. 1789), ὅπως ὀνομάσθη ἡ ἐκθεσις τῶν ἀρχῶν τού-

των, είναι ἔγγραφον μεγάλης σπουδαιότητος, ή ριζοσπαστικωτέρα πρᾶξις τῆς συνελεύσεως. Ἐν αὐτῇ κηρύγγονται ή ἐλευθερία, ή ίσότης πρὸ τοῦ νόμου, ή ἀσφάλεια τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀντιστάσεως κατὰ πάσης πιέσεως ὡς φυσικὰ δικαιώματα, δηλαδὴ κοινὰ εἰς πάντα ἀνθρωπον, ἀδιακρίτως καταγωγῆς, ἐθνότητος καὶ φυλῆς.

‘Η νέα πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ διάταξις

Τὸ σύνταγμα, τὸ ὅποιον κατήρτισεν ἡ πρώτη συνταγματικὴ συνέλευσις, μετέβαλε ριζικῶς τὸ πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν καθεστῶς τῆς Γαλλίας.

Αἱ κυριώτεραι διατάξεις αὐτοῦ εἰναι:

1. Διατηρεῖται ἡ κληρονομικὴ βασιλεία, ἀλλ’ ὁ βασιλεὺς ἔχει μόνον τὴν ἐκτελεστικὴν ἔξουσίον.

2. Τὴν νομοθετικὴν ἔξουσίαν ἀσκοῦν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους, ἐκλεγόμενοι δι’ ἑμέσου ψηφοφορίας καὶ ἀποτελοῦντες μίαν βουλήν.

3. Ἡ δικαστικὴ ἔξουσία, ὅπως πᾶσα ἄλλη, πηγάζει ἀπὸ τὸν λαόν. Οἱ δικασταὶ πρέπει νὰ ἐκλέγωνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, αἱ δὲ δίκαια νὰ διεξάγωνται δημοσίᾳ.

4. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, ἀξίας περίπου τριῶν δισεκατομμυρίων, ἐκπρύγθησαν ὡς ἔθνικά.

5. Τὰ μοναχικά τάγματα κατηργήθησαν, ἵερεῖς καὶ ἐπίσκοποι ἔγιναν δημόσιοι ὑπάλληλοι, μισθοδοτούμενοι ὑπὸ τοῦ κράτους. Ἡ πολιτεία ἀνέλαβε τὴν συντήρησιν τῶν ἀγαθοεργῶν θρυμάτων, τὰ ὅποια συνετήρει μέχρι τοῦδε ὁ κλῆρος.

Οἱ ἵερεῖς ὑπέχρεωθησαν νὰ ὅρκισθοῦν πίστιν εἰς τὸ νέον πολίτευμα. Πολλοὶ ὅμως ἡρυγήθησαν νὰ ὅρκισθοῦν, ὀνομασθέντες διὰ τοῦτο ἀνώμοτοι (*insermentés*), οἱ δὲ χωρικοὶ ἐσέβοντο αὐτοὺς περισσότερον ἀπὸ τοὺς ὅρκισθέντας. Οἱ ἀνώμοτοι ἵερεῖς ἀντέδρων κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ οἱ ὅπαδοι τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος εὗρον εἰς αὐτοὺς ἰσχυρὸν στήριγμα.

Δὲν ὑπῆρχε πλέον διαφορὰ τάξεως εἰς τὴν Γαλλίαν, διότι ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν κατηργήθη.

‘Η ἑορτὴ τῆς συναδελφώσεως (14 Ιουλίου 1790)

Ἡ Συνέλευσις εὑρέθη ἐνώπιον μεγάλων οἰκονομικῶν δυσχερειῶν. Τὸ κεφάλαιον ἐφυγαδεύθη ἢ ἀπεκρύψῃ. Ἔκαμε τὴν ἐμφάνισίν

της ἡ μαύρη ἀγορά (marché noir), ὅπως ὠνομάσθη ἀπό τότε ἡ κρυφή πώλησις εἰς ύψηλάς τιμάς εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης. Διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν χρεωκοπίαν καὶ διὰ νὰ προμηθευθῇ οἰκονομικὰ μέσα, ἡ Συνέλευσις ἤρχισε νὰ πωλῇ τὰ κτήματα τοῦ κλήρου καὶ, ἔχουσα ταῦτα ὡς ἀντιστάθμισμα, ἔξέδωσε χαρτονόμισμα, τὰ assignats.

’Αφοῦ ἀποκατέστησε τὴν Ισότητα καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἡθέλησε νὰ διακηρύξῃ τὴν ἀδελφωσύνην. ‘Η μεγαλειώδης τελετὴ τῆς Συναδελφώσεως (Fête de l'Été, 14.Ιουλίου 1790), ἐπέτειος τῆς ἀλώσεως τῆς Βαστίλλης, ὑπῆρχεν ἑορτὴ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς φιλοπατρίας συγχρόνως. ‘Ο βασιλεὺς ὥρκισθη εἰς τὸ νέον σύνταγμα ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τοῦ λαοῦ.

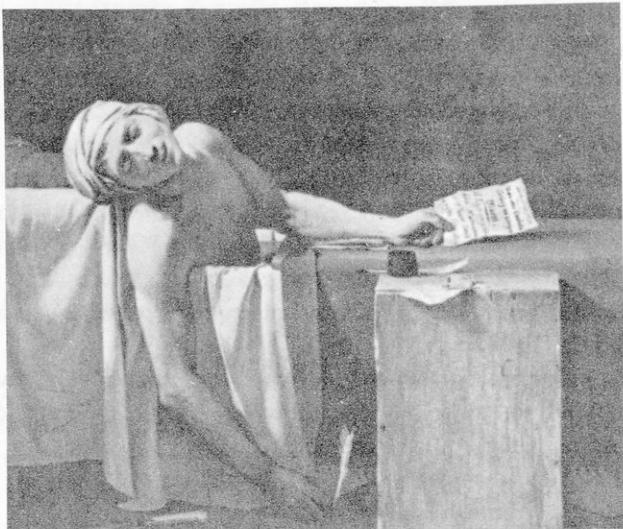
Προμηνύματα θυέλλης

‘Η ἐπανάστασις ἐφάνη πρὸς στιγμὴν λήξασα. ‘Η πλειοψηφία τῆς συνελεύσεως ἦτο μοναρχικὴ καὶ ἐδείκνυε σεβασμὸν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως. ’Αλλ’ οἱ ἐπαναστατικοὶ σύλλογοι, ἡ περιφημος Λέσχη τῶν Ἰακωβίνων (Jacobins) καὶ ἡ Λέσχη τῶν Κορντελιέ (Cordeliers), δύνομασθεῖσαι ἀπὸ τὰ μοναστήρια ὅπου αἱ λέσχαι αῦται συνεδρίαζον, μὲ τὰς πολυαρίθμους διακλαδώσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας, διέσπειρον δημοκρατικὰς ἰδέας.

’Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανεν ὁ Μιραμπό, κηδευθεὶς μετὰ μεγάλων τιμῶν, ἐνῷ μεγάλην ἐπιτροπὴν ἤρχισαν νὰ ἀποκτοῦν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατικῶν σωματείων, ίδιως ὁ Ρομπέσπιέρ (Robespierre), ὁ ἡγέτης τῶν Κορντελιέ Νταντόν (Danton) καὶ ὁ περιβόητος Μαρά (Marat), ὁ ἐκδότης τῆς ἐφημερίδος «L'Ami du Peuple».

‘Η κίνησις αὗτη δὲν ἔμεινε χωρὶς ἀπάντησιν ἐκ τῆς ἀντιθέτου μερίδος. Μόλις ἔπεσεν ἡ Βαστίλη, ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως, ὁ Κόμης τοῦ Άρτοια (Comte d'Artois), ἀπὸ τοὺς ἀδιαλλάκτους ἀπολυταρχικούς, ἐγκατέλειψε τὴν Γαλλίαν μὲ πολλοὺς ἐκ τῆς ἀνωτέρας ἀριστοκρατίας. ’Ηκολούθησαν αὐτοὺς πολλοὶ εὔγενεῖς καὶ κληρικοί. Οἱ φυγάδες, δύνομασθέντες émigrés, συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν παραρρήνειον Γερμανίαν, ίδιως εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἡγεμονίας, Κολωνίαν, Μαγεντίαν κ.λ.π. καὶ εἰργάσθησαν μὲ πάθος κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως, καλέσαντες εἰς βοήθειαν ξένα στρατεύματα.

Βαρέως φέρων τὴν πίεσιν καὶ ὁ βασιλεὺς ἡθέλησε δι’ ἀποφάσιστικοῦ κινήματος νὰ ἔξουδετερώσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Τὴν 20 'Ιουνίου 1791 ἔφυγε κρυφίως μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν πρὸς τὰ βελγικά σύνορα μὲ σκοπὸν νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν φυγάδων εὐγενῶν καὶ τοῦ στρατοῦ τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων. 'Αλλ' ἀνεγνωρίσθη καθ' ὅδὸν εἰς τὸ χωρίον Βαρέν (Varennes πλησίον τοῦ Βερντέν), καὶ ὑπεχρεώθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τοὺς Παρισίους (22 'Ιουνίου). Ἡ κυβέρνησις ἀνέστειλε τὴν ἔξουσίαν του.

101. 'Ο Μαρά νεκρός
(*Ἐγον τοῦ Γάλλου ζωγράφου David)

'Αλλ' ἡ προσπάθεια τῶν ἀντιμοναρχικῶν νὰ τὸν ἀνατρέψουν ἀπέτυχεν. 'Ο βασιλεὺς ἐπανέλαβε τὸν ὄρκον του εἰς τὸ Σύνταγμα καὶ ἀνέλαβε τὴν ἔξουσίαν του.

III. Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

**'Η Νομοθετικὴ Συνέλευσις
(1 'Οκτωβρίου 1791 - 20 Σεπτεμβρίου 1792)**

Συμφώνως πρὸς τὸ Σύνταγμα, τὸ ὅποιον ἐψήφισεν ἡ πρώτη,

ἡ ὀνομασθεῖσα διὰ τοῦτο Συντακτικὴ Συνέλευσις (Assemblée Constituante), ἔξελέγη τακτικὴ βουλή, ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευσις (Assemblée legislative), ἡ ὅποια συνῆλθε τὴν 1 Ὁκτωβρίου 1791. Ἡ πλειονότης ἀπετελεῖτο πάλιν ἀπὸ φιλοβασιλικούς. Μεγάλην ἐπιρροὴν ὅμως ἀπέκτησεν ἡ ἀριστερὰ περιλαμβάνουσα δημοκρατικούς, οἱ ὅποιοι εἶχον χάσει τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Λουδοβίκον ΙΣΤ' μετὰ τὴν ἀπόπειραν τῆς φυγῆς. Δὲν ἦθελον ὅμως τὴν ἀνατροπὴν τῆς βασιλείας. Οἱ περισσότεροι ἦσαν μέλη τῆς Λέσχης τῶν Ἰακωβίνων, διεκρίνοντο διὰ τὴν εὐχέρειαν τοῦ λόγου καὶ, ἐπειδὴ μερικοὶ διακεκριμένοι ἤγέται των κατήγοντο ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ ποταμοῦ Ζιρόνδη (Gironde, νοτιοδυτικὴ Γαλλία, ὅπου ἡ πόλις Μπορντώ), ὧνόμασαν βραδύτερον δλον τὸ κόμμα Ζιρόνδινος. Εἰς τὴν ἄκραν ἀριστερὰν καὶ ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων θέσεων τοῦ βουλευτηρίου ἐκάθηντο οἱ ὀλίγοι ἀνατρεπτικοί, οἱ περισσότεροι μέλη τῆς Λέσχης τῶν Κορντελιέ, ὀνομασθέντες λόγω τῆς θέσεως των Ὀρεινοὶ (Montagnards) καὶ κατ' ἐπέκτασιν οἱ ἀνατρεπτικοὶ ὀνομάσθησαν ἀπὸ τότε Ὀρεινοὶ ἢ τὸ Ὀρος (Montagne), ἐνῷ ἀντιθέτως οἱ συντηρητικοὶ ὀνομάσθησαν Πεδινοὶ ἢ Πεδιὰς (Plaine).

Οἱ Ζιρονδῖνοι καὶ ιδίως οἱ Ὀρεινοὶ εἶχον ὑπὲρ αὐτῶν τὸν ὄχλον τῶν Παρισίων, τοὺς ὅποιους ὧνόμασαν sans culotte διότι ἀπέφευγον τὴν ἀριστοκρατικὴν περισκελίδα (culotte) καὶ ἐφόρουν τὸ λαϊκὸν πανταλόνιον, ὥστε sans culotte ἤρχισε νὰ σημαίνῃ τὸν ἐπαναστατικὸν τῶν ἄκρων.

‘Ο πόλεμος (20 Ἀπριλίου 1792)

Ο αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας, πολεμικῶτερος αὐτός, ὑπέγραψαν, παρακινούμενοι ἀπὸ τοὺς γάλλους μετανάστας τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1792, συμμαχίαν στρεφομένην κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φιλοβασιλικοί, ὅσον καὶ οἱ ἐπαναστατικοί, δι’ ἀντιθέτους λόγους, ἤθελον τὸν πόλεμον. Ἡ Συνέλευσις ἐκήρυξεν αὐτὸν κατὰ τῆς Αὐστρίας τὴν 20ην Ἀπριλίου 1792.

‘Ο πόλεμος ἤρχισε μὲ ἀποτυχίας, αἱ ὅποιαι συνετέλεσαν νὰ ἐπιδεινωθῇ ἡ κατάστασις εἰς τὸ ἐσωτερικόν. ‘Υπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς ξέ-

νης εἰσβολῆς ή Συνέλευσις ἐκήρυξε τὴν πατρίδα ἐν κινδύνῳ
(La patrie en danger, 11 Ιουλίου 1792).

‘Ο ἀρχιστράτηγος τοῦ ἡνωμένου γερμανικοῦ στρατοῦ, ὁ πρῶσσος κόμης τοῦ Μπραουνσβάϊκ (Braunschweig) ἐδημοσίευσεν ἀπειλητικὴν προκήρυξιν συνταχθεῖσαν ἀπὸ γάλλον μετανάστην. Πᾶς ἀνθιστάμενος κατὰ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ θὰ ἔτυφεκίζετο ὡς προδότης καὶ ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ἀνακτόρων ἡ πόλις τῶν Παρισίων θὰ μετεβάλλετο εἰς τέφραν (25 Ιουλίου 1792).

Ἡ Γαλλία ἐκινήθη ζωηρῶς. Κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς Fédération (14 Ιουλίου) ἐνθιφρουράὶ συνέρρεον εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Τὴν 30 Ιουλίου ἔφθασαν 500 τῆς Μασσαλίας ψάλλοντες τὸ νέον πολεμικὸν ἄσμα, τὸ ὅποιον εἶχε συνέθεσε εἰς τὸ Στρασβούργον ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ μηχανικοῦ Ρουζέ δὲ Λίλ (Rouget de Lisle) διὰ τὸν στρατὸν τοῦ Ρήγου.

Τὸ ἄσμα ὀνομάσθη Μασσαλιῶτις (Marseillaise) καὶ ἔξακολουθεῖ νὰ εἴναι ὁ ἔθικὸς ὑμνος τῶν Γάλλων. Αἱ στροφαὶ του, φλεγόμεναι ἀπὸ θερμὸν πατριωτισμόν, ἔξηρέθισαν περισσότερον τὸν πληθυσμὸν τῶν Παρισίων.

Αἱ συνέπειαι

‘Υπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ὁ ἀναβρασμὸς εἶχεν ἀπροόπτους συνεπείας. Τὴν νύκτα τῆς 9 πρὸς τὴν 10 Αὐγούστου 1792 οἱ Ιακωβῖνοι ἔξεδίωξαν ἀπὸ τὴν δημαρχίαν τοὺς συντηρητικοὺς συμβούλους καὶ ἐσχημάτισαν νέον κοινοτικὸν συμβούλιον, εἰς τὸ ὅποιον παρεκάθηντο Δαντών, δὲ Μαρά καὶ δὲ Ρομπεσπιέρ καὶ τὴν 10 ἔξήγειραν τὸν λαόν. Ἡ συνέλευσις ἐψήφισε τὴν ἀναστολὴν τῆς βασιλικῆς ἔξουσίας καὶ ἀπεφάσισε τὴν σύγκλησιν νέας συντακτικῆς συνελεύσεως.

‘Η 10 Αὐγούστου 1792 ἐσήμαινε νέαν, ριζοσπαστικωτέραν ἐπανάστασιν.

‘Υπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἀποτυχιῶν εἰς τὸ μέτωπον, ἵδιως ὅταν ἔφθασεν ἡ εἰδησις ὅτι δὲ Λαφαγιέτ, δὲ ἥρως τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν ἡμερῶν, ἀρχηγὸς τοῦ εἰς τὰ Βελγικὰ σύνορα στρατοῦ, ἐπεχείρησε νὰ στρέψῃ τὸν στρατόν του ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν τῆς πρωτευούσης καὶ ἀποτυχών ἐδραπέτευσεν εἰς τοὺς ἔχθρούς, δὲ

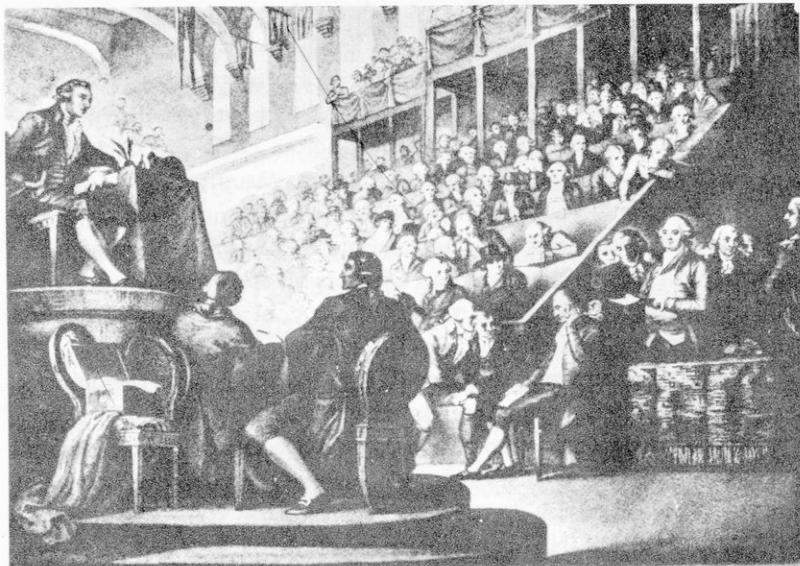
102. Γάλλοι στρατιώται
(Γερμανική γελοιογραφία της εποχής)

λαὸς ἔξετράπη εἰς ἀπασίας σφαγὴς τῶν ἐγκλείστων εἰς τὰς φυλακὰς (σφαγαὶ τοῦ Σεπτεμβρίου).

Βαλμù (20 Σεπτεμβρίου 1792)

‘Αλλ’ ἡ αὐστροπρωστική είσβολὴ τοῦ 1792 ἀπέτυχεν οἰκτρῶς, διότι πρὸ τῆς ὁρμῆς τῆς γαλλικῆς νεολαίας ὁ κακῶς ὠργανωμένος στρατὸς τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων ἤναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ο πρωστικὸς στρατὸς δηλαδὴ καὶ τὸ σῶμα τῶν γάλλων μεταναστῶν, τὸ ὅποιον τὸν ἐνίσχυεν, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Καμπανίαν καὶ ἐπροχώρει βραδέως. Αἴφνης ὄμως οἱ Γερμανοὶ παρετήρησαν, διτὶ αἱ συγκοινωνίαι των ἐκινδύνευον νὰ κοποῦν ἀπὸ τοὺς Γάλλους, οἱ δποῖοι ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Dumouriez καὶ τοῦ βοηθοῦ του Kel-

103. 'Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' πρὸ τοῦ Κονθάν

Ierimann εἶχον ὀχυρωθῆ ἐις τὸ Valnīy 'Εβομβάρδισαν τὴν πόλιν ἀλλ' οἱ Γάλλοι ἐκράτησαν τὰς θέσεις των. Οἱ Πρῶσσοι καὶ οἱ Γάλλοι εὐγενεῖς ἔμειναν κατάπληκτοι πρὸ τῆς ἀντοχῆς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, τὸν ὅποιον ὀνόμασαν «στρατόν ὑποδηματοποιῶν καὶ ραπτῶν». 'Ο Braunschweig ἐθεώρησε καλὸν νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἔξεκνωσεν ἐν σπουδῇ τὸ γαλλικὸν ἔδαφος. 'Ο γερμανὸς ποιητής Γκάϊτε, ὁ ὅποιος εἶχε παρακολουθήσει τὴν ἐκστρατείαν καὶ παρευρέθη εἰς τὴν ὑποχώρησιν, ἀντελήφθη τὴν σημασίαν τῶν γεγονότων. «'Απὸ τὸ μέρος αὐτὸν καὶ ἀπὸ σήμερον, εἶπεν, ἀρχίζει νέα ἐποχὴ εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν καὶ δύνασθε νὰ εἴπητε, ὅτι εἴσασθε παρών».

'Ανακήρυξις τῆς Δημοκρατίας (21 Σεπτεμβρίου 1792)

Αἱ ἑκλογαὶ διὰ τὴν νέαν ἐθνοσυνάλευσιν γενόμεναι διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας - ἐνῷ εἰς τὰς δύο προηγουμένας ἐψήφισαν μόνον οἱ πληρώνοντες φόρον - ἔφερον δημοκρατικὴν πλειοψηφίαν. Οἱ Ζιρονδῖνοι κατεῖχον τὴν δεξιάν, ἐνῷ ἡ ἀριστερὰ ἐπληρώθη ἀπὸ ὅρει-

νούς. 'Ο Ρομπεσπιέρ καὶ δ Δαντών ἦσαν ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐκλεγέντας. 'Εξελέγη καὶ δ Μαρά.

'Η δευτέρα αὐτὴ ἔθνοσυνέλευσις τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ὄνομασθείσα Convention nationale ἢ ἀπλῶς Convent, ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν τρία ἔτη περίπου (20 Σεπτεμβρίου 1792 -26 Ὁκτωβρίου 1795) καὶ εἶναι ἡ κυρίως ἐπαναστατικὴ συνέλευσις.

Τὴν ἐπομένην τῆς συγκλήσεως ἡ Convention ἐψήφισε τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας (21 Σεπτεμβρίου). 'Αμέσως ἤρχισε σκληρὸς ἀνταγωνισμὸς τῶν κομμάτων. Οἱ Ζιρονδῖνοι ἀντιπροσωπεύοντες τὴν δεξιάν, εἶχον ἀντιπάλους τοὺς 'Ορεινούς, οἱ δόποιοι ἐστηρίζοντο εἰς τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον τῶν Παρισίων.

'Ο γαλλικὸς στρατὸς σχηματισθεὶς δι' ὀμαδικῆς κινητοποιήσεως τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ, ὁ πρῶτος δηλαδὴ ἔθνικὸς στρατὸς τῆς Εὐρώπης, ὁδηγούμενος ἀπὸ νεαροὺς παρατόλμους στρατηγούς, ἐσημείωσε σημαντικὰς ἐπιτυχίας κατὰ τοῦ παλαιοῦ τύπου μισθοφορικοῦ στρατοῦ τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων. Εἰς τὸ τέλος τοῦ 1792 κατελήφθη ἡ Σαβοΐα καὶ ἡ Νίκαια, ἡ ἀριστερὰ ὅχθη τοῦ Ρήνου καὶ, μετὰ τὴν νίκην εἰς Ζεμάπ (Jemappes), τὸ Βέλγιον.

Οἱ δρεινοὶ ἔξωθλοι τῆς Convention εἰς τὰ ἄκρα. 'Ο βασιλεὺς Λουδοβίκος ΙΣΤ' ἐδικάσθη, κατεδικάσθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη (21 Ιανουαρίου 1793).

'Η προσάρτησις τῶν καταληφθεισῶν χωρῶν καὶ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ βασιλέως εἶχον ὡς συνέπειαν γενικὸν συνασπισμὸν κατὰ τῆς Γαλλίας, σοβαρὰν ἔξεγερσιν καὶ ταραχὰς εἰς τὸ ἐσωτερικόν. 'Ο στρατηγὸς Dumouriez, ὁ νικητὴς τοῦ Valmy, ἐπεχείρησε νὰ παρασύρῃ τὸν στρατὸν κατὰ τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων του, ἀλλ' ἀποτυχών ἐδραπέτευσεν εἰς τὸ αὐστριακὸν στρατόπεδον. Κατόπιν ἀγρίας πάλης οἱ δρεινοὶ ἔξωντωσαν τοὺς Ζιρονδίνους. 'Η μνηστὴ ἐνὸς ἔξ αὐτῶν, Charlotte Corday ἐδολοφόνησε τὸν Μαρά εἰς τὴν οἰκίαν του ἐντὸς τοῦ λουτροῦ.

'Η τρομοκρατία (31 Μαΐου 1793 - 27 Ιουλίου 1794)

'Η συνέλευσις, ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν γεγονότων τούτων, κατήρτισε τὴν περίφημον 'Ἐπιτροπὴν τῆς ἐθνικῆς σωτηρίας (Comité de Salut public, 6 Ἀπριλίου 1793), τὴν δ-

ποίαν ἀπετέλεσεν δὲ Δαντών, δὲ Ισχυρότατος ἀνθρωπος τῆς ἡμέρας μεταξὺ τῶν Ὀρεινῶν μὲν ἐννέα ὀπαδούς του. Εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐσχηματίσθησαν παραρτήματα τῆς ἐπιτροπῆς, αἱ λεγόμεναι ἐπιτροπαὶ τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ εἰς αὐτὰς περιτῆλθεν οὔσιαστικῶς ἡ ἔξουσια. Τοιουτοτρόπως ἡ Γαλλία ἔξουσιάζετο ἀπὸ τοὺς ἄκρως ἐπαναστατικούς, οἵ διποῖοι ἔλαβον τὸ κοινὸν καὶ περιβόητον ὅνομα Ἰακωβῖνοι.

Κατ’ εἰσήγησιν τοῦ Δαντών ἐσχηματίσθη ἐκτακτονέπαστρον μετὰ παραρτημάτων εἰς τὰς ἀντιδραστικὰς ἐπαρχίας καὶ ἥρχισαν καταγγελίαι κατὰ τῶν ὑπόπτων καὶ ὁμαδικαὶ θανατώσεις. Ἀντιδραστικοὶ Ἱερεῖς, μετανάσται καὶ γενικῶς πᾶς ὁ ἀντιφρονῶν ἡ ἀποδοκιμάζων τὰς πράξεις τῶν κυβερνώντων συνελαμβάνετο καὶ μετὰ πρόχειρον διαδικασίαν ὠδηγεῖτο εἰς τὴν λαιμητόμον. Διὰ τοῦτο, τὴν περίοδον τῶν 14 μηνῶν ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1793 μέχρις Ἰουνίου 1794 ὡνόμασαν Τρομοκρατίαν (Terror).

Οἱ Δαντών ἔθεώρει τὴν τρομοκρατίαν ὡς προσωρινὸν μέτρον πρὸς στερέωσιν τῆς δημοκρατίας. Ἄλλ’ ἥλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἀδιαλλάκτους, τῶν διποίων ἀρχηγὸς ἦτο δὲ Ρομπεσπιέρ. Κατεδικάσθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη μετὰ τοῦ Δεμουλέν, ὁ διποῖος εἰς τὴν ἐφημερίδα του Le Vieux Cordelier είχεν ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν ὑπερβολῶν τῆς τρομοκρατίας. Τότε ἐκυριάρχησεν δὲ Ρομπεσπιέρ καὶ μετὰ τὴν ψήφισμαν νόμου, ὁ διποῖος ἐπέτρεψε τὴν ἄνευ μαρτύρων καταδίκην, αἱ θανατικαὶ ἐκτελέσεις ὑπερέβησαν πᾶν δριον. Κατὰ τὴν τρομοκρατίαν ἡ λαιμητόμος ἐλειτούργησε τακτικῶς εἰς δύο θέσεις τῶν Παρισίων. Ἐγιναν περὶ τὰς 2600 θανατώσεις, ἐκ τῶν διποίων αἱ 1376 ἐντὸς τῶν τελευταίων 39 ἡμερῶν, κατὰ τὰς διποίας ἐκυριάρχησεν δὲ Ρομπεσπιέρ.

Κατὰ τὴν τρομοκρατίαν δὲ Χριστιανισμὸς κατηργήθη ἐπισήμως. Ἀντὶ τῆς χριστιανικῆς χρονολογίας εἰσήχθη ἡ μέτρησις ἀπὸ δημοκρατίας (27 Σεπτεμβρίου 1792), τὰ λατινικὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν ἀντικατεστάθησαν διὰ λαϊκῶν ὀνομάτων (π.χ. Vendémiaire, Brumaire κτλ.). Ἀντὶ τῆς διαιρέσεως εἰς ἐβδομάδας εἰσήχθη ἡ διαιρεσίς εἰς δεκάδας καὶ ἡ δεκάτη ἀφιερώθη εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ὑπερτάτου ὅντος.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Δαντών δὲ Ρομπεσπιέρ ἐκυβέρνησεν ὡς

δικτάτωρ μετά τῶν διαβοήτων ὁ παδῶν του Σαιν Ζιούστ (Saint Just) καὶ Κουθόν (Couthon). Ἀλλὰ δὲν ἥργησε νὰ γίνη μισητὸς καὶ ἐπίφοβος καὶ εἰς τοὺς ὄπαδούς του ἀκόμη. Ὁρεινοὶ καὶ μετριοπαθεῖς συνεννοήθησαν καὶ παρεσκεύασαν τὴν περίφημον ἡμέραν τῆς 9 Thermidor (28 Ἰουλίου 1794), κατὰ τὴν ὁποίαν μετά θυελλώδη συνεδρίαν τῆς Συνελεύσεως, ὁ Ρομπεσπιέρ συνελήφθη μετά τῶν ἐμπίστων του. Ὁ περιβόητος δημεγέρτης ἀνῆλθε τὴν λαιμητόμον καὶ μετ' αὐτοῦ οἱ συλληφθέντες βουλευταί, πολλὰ μέλη τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, Ἱακωβίνοι τοῦ ἐπαναστατικοῦ δικαστηρίου κ.ἄ., τὸ ὅλον 104 ἀτόμα.

Τὸ Διευθυντήριον (27 Ὀκτωβρίου 1795 - 9 Νοεμβρίου 1799)

Ἡ πτῶσις τοῦ Ρομπεσπιέρ εἶχε βαθυτέραν σημασίαν. Ἡ ἐπαναστατική ὁρμὴ εἶχεν ἐκπνεύσει καὶ ἥρχιζεν ἡ ἀντίδρασις.

Ἡ τρομοκρατηθεῖσα τάξις τῶν εὐπόρων ἀνεθάρρησεν. Οἱ νέοι τῆς τάξεως ταύτης, ἡ λεγομένη χρυσὴ νεολαία (Jeunesse dorée) ἐπετέθησαν κατὰ τῆς λέσχης τῶν Ἱακωβίνων, ἡ ὁποία ἐκλείσθη κατὰ διαταγὴν τῆς Συνελεύσεως.

Εἰς τὴν Convention ἐπεκράτησαν οἱ συντηρητικοί, οἱ ὁποῖοι προέβησαν εἰς τὴν σύνταξιν νέου Συντάγματος πολὺ συντηρητικοῦ.

104. Ὁ Ρομπεσπιέρ

Δι’ αὐτοῦ ἡ ἐκτελεστικὴ ἔξουσία ἐδόθη εἰς Διευθυντήριον (Directoire) ἀπὸ πέντε ἀνδρας οἱ ὁποῖοι ἐκυβέρνων τῇ βοηθείᾳ δύο βουλῶν, τοῦ Συμβουλίου τῶν Πεντακοσίων καὶ τοῦ Συμβουλίου τῶν Γερόντων (Conseil des Anciens) ἐκ 250 ἀνδρῶν, ἡλικίας ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν μοναρχικῶν, οἱ ὁποῖοι, ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τῆς νέας καταστάσεως ἐζήτουν νὰ ἐπαναφέρουν τὴν

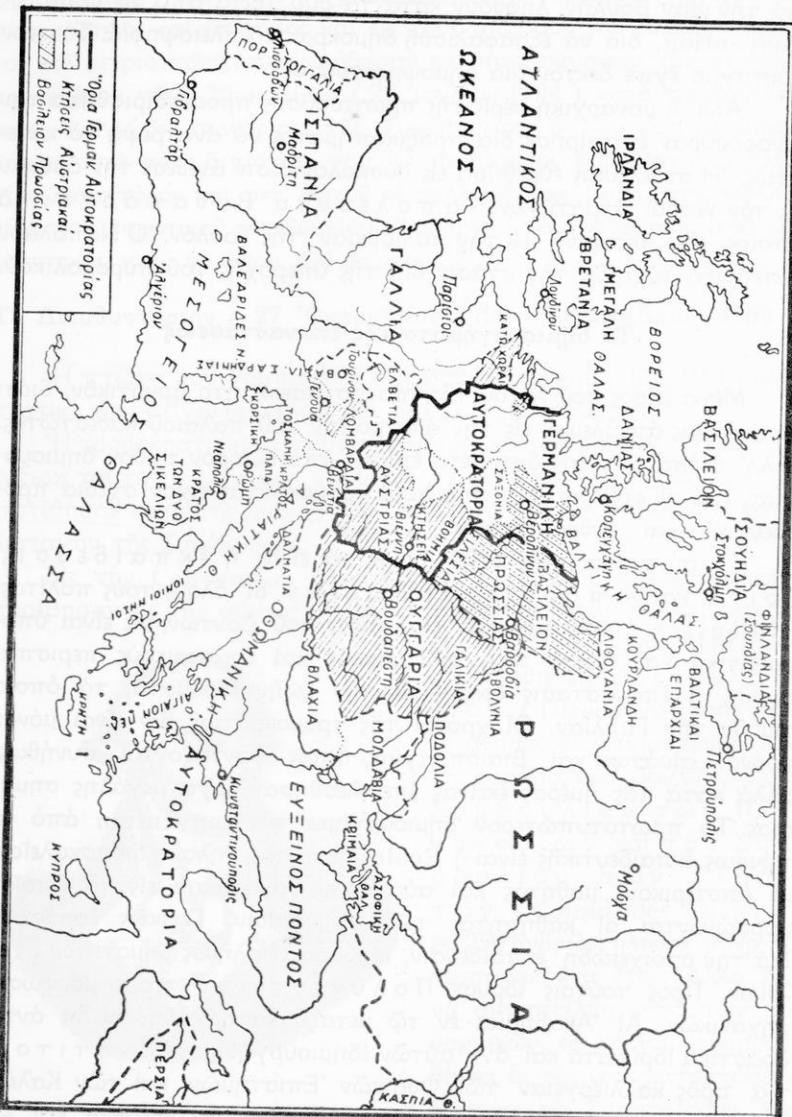
βασιλείαν, ή Συνέλευσις ἀπεφάσισεν, ὅπως οἱ μέλλοντες νὰ ἐκλεγοῦν διὰ τὴν νέαν βουλήν, ληφθοῦν κατὰ τὰ δύο τρίτα ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Convention, διὰ νὰ ἔξασφαλισθῇ δημοκρατικὴ πλειοψηφία. Τὸ νέον σύνταγμα ἔγινε δεκτὸν διὰ δημοψηφίσματος.

‘Αλλ’ ἡ μοναρχικὴ μερὶς τῆς πρωτευούσης προσεταιρισθεῖσα τὴν ἐθνοφρουρὰν ἐπεχείρησε διὰ πραξικοπήματος νὰ ἀνατρέψῃ τὸ καθεστώς. ‘Η συνέλευσις εύρεθεῖσα εἰς δύσκολον θέσιν ἀνέθεσε τὴν ἄμυναν εἰς τὸν νεαρὸν στρατηγὸν Ν α π ο λ ἐ ο ν τ α Β ο ν α π ἀ ρ τ η ν, ὁ δόποιος εἶχε διακριθῆ εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τουλόν. Ο Ναπολέων κατέπνιξεν εὐχερῶς τὴν στάσιν διὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πυροβολικοῦ.

Τὰ δημιουργήματα τῆς ἐπαναστάσεως

Μέγα μέρος τοῦ ἔργου τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ἀρνητικὸν, διότι κατ’ ἀρχὰς ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος. ‘Αλλ’ ἡ ἐπανάστασις διεπνέετο ἐπίσης ἀπὸ ζωηρὸν πόθον δημιουργίας. Καὶ οἱ φοβερώτεροι ἀπὸ τοὺς τρομοκράτας εἶχον σχέδια προσδευτικά καὶ ἀνθρωπιστικά.

Τὸ σύνταγμα τοῦ 1792 ὥρισε νὰ είναι ἡ ἐκ π α ί δ ε υ σ ι σ κοινὴ καὶ νὰ π α ρ ἔ χ ε τ α ι δ ω ρ ε ἀ ν δ’ ὅ λους τοὺς πολίτας. ‘Η Convent ἀπεφάσισε, κατ’ εἰσήγησιν τοῦ Δαντών, νὰ είναι ὑποχρεωτικὴ καί, παρὰ τοὺς ἔξωτερικοὺς καὶ ἐσωτερικοὺς περισπασμούς, ἡ ἐπανάστασις ἔφερεν εἰς τὴν ζωὴν ἴδρυμστα, τὰ δόποια τιμοῦν τὴν Γαλλίαν. Οἱ χρόνοι τῆς τρομοκρατίας δὲν είναι μόνον χρόνοι αίματων καὶ βιαιοπραγίας, ὅπως φαντάζονται συνήθως, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐπετελέσθησαν ἔργα μεγάλης σημασίας. Τὸ πρωτοτυπώτερον δημιούργημα τῆς Convention ἀπὸ ἀπόψεως ἐκπαιδευτικῆς είναι ἡ École Normale, δηλαδὴ διδασκαλεῖον, μὲ ἐσωτερικοὺς μαθητὰς καὶ αὐστηρὰν ὀργάνωσιν, εἰς τὸ δόποιον μορφώνονται οἱ καθηγηταὶ τῶν γυμνασίων. Γενικῶς ἐφρόντισε διὰ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν, ἴδρυσασα πλῆθος δημοτικῶν σχολείων. Πρὸς τούτοις ἴδρυσε Π ο λ υ τ ε χ ν ε ι ο ν πρὸς μόρφωσιν μηχανικῶν. Αἱ Ἀκαδημίαι· ἐν τῷ μεταξὺ κατηργήθησαν ὡς ἀντιδραστικὰ ἴδρυμστα καὶ ἀντ’ αὐτῶν ἐδημιουργήθησαν ’Ινστιτούτα πρὸς καλλιέργειαν τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν. Πλὴν τούτων ἴδρυσε Μουσεῖον Φυσικῆς Ἰστορίας καὶ ’Ω

105. Η Εύρωπη το 1789

δεῖον. Τέλος σημαντικώτατον ἔργον τῆς Convention ήτο δεκαδικοῦ θμιστικοῦ μετρικοῦ συστήματος καὶ ή εἰσαγωγὴ τοῦ δεκαδικοῦ.

IV. ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

‘Η νέα τακτικὴ

‘Η ἐπανάστασις ἀπέλυσε θύελλαν πολέμων εἰς τὴν Εύρωπην, διότι πολλοὶ ἡγεμόνες τῆς Εύρωπης συνησπίσθησαν κατ’ αὐτῆς.

‘Απέναντι αὐτῶν οἱ Γάλλοι ἔδειξαν ἀντοχὴν καὶ πρωτοφανῆ δραστηριότητα καὶ πολεμικήν ὅρμήν. Νεαροὶ στρατηγοὶ ὁδηγοῦντες τὸν στρατὸν περιήγαγον τὰς νικηφόρους σημαίας των εἰς διαφόρους χώρας καὶ διέδωσαν τὰς ἐπαναστατικὰς ιδέας.

Μέχρι τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως οἱ στρατοὶ τῶν εὐρωπαίων ἡγεμόνων ἀπετελοῦντο, καθὼς γνωρίζομεν, ἀπὸ μισθοφόρους. ‘Ο στρατὸς τῆς ἐπαναστάσεως συνεκροτήθη ἀπὸ τὴν γαλλικὴν νεολαίαν, ἥ δποια προσεκλήθη ὑπὸ τὰ ὄπλα, διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πατρίδα. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Γάλλοι κατώρθωσαν νὰ συναθροίσουν ὑπὸ τὰς σημαίας μάζας ἀνθρώπων πρωτοφανεῖς εἰς τὴν ίστορίαν. ‘Ο στρατὸς αὐτὸς εἶχε τὸ προσὸν νὰ μὴ εἴναι τόσον δαπανηρός, δσον ὁ μισθοφορικὸς τῶν ἡγεμόνων. Δὲν διεκρίνετο διὰ τὴν αὐστηρὰν πειθαρχίαν, ἀλλ’ εἶχε θερμὸν ἐνθουσιασμόν, πλαστυτέραν καὶ φωτεινοτέραν ἀγάπην τῆς πατρίδος, διότι οἱ γάλλοι στρατιῶται ἐνισχύοντο ἀπὸ τὴν πίστιν, ὅτι πολεμοῦν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν λαῶν.

‘Η σύστασις τοῦ στρατοῦ τῆς Γαλλίας ἀνεστάτωσε τὴν τακτικὴν. Οἱ δδηγοὶ του, παράτολμοι καὶ συνήθως νέοι, ταχέως προαχθέντες εἰς στρατηγούς, περιεφρόνησαν τὴν παλαιοτέραν μέθοδον. ‘Ἐπετίθεντο μὲ πυκνὰς φάλαγγας ἐπιδιώκοντες νὰ συγκεντρώσουν ἀνωτέραν δύναμιν κατὰ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ἔχθροῦ. Διὰ τοῦτο τὸ πᾶν ἔξηρτάτο ἀπὸ συνδυασμένας κινήσεις καὶ συγκεντρώσεις πρὸ τῆς μάχης. Τῆς νέας τακτικῆς ἀριστοτέχνης ἀνεδείχθη ὁ Ναπολέων.

Τὸν ἐπαναστατικὸν στρατὸν διωργάνωσεν ὁ περίφημος Λαζαρός Καρνότ (Carnot), ὁ ἐπονομασθεὶς ὁργανωτὴς τῆς νίκης, σοφὸς μαθηματικὸς καὶ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς

106. Γάλλοι στρατιώται τοῦ 1794

Δημοσίας σωτηρίας, δό όποιος ἐδημιούργησε τὰς 14 στρατιὰς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἔχαραξε τὰ σχέδια τῶν ἑκστρατειῶν.

‘Ο κατὰ τῆς Γαλλίας συνασπισμὸς

‘Η γερμανικὴ ἑκστρατεία τοῦ 1792 ἀπέτυχεν οἰκτρῶς, διότι πρὸ τῆς ἀπροσδοκήτου ὁρμῆς τῆς γαλλικῆς νεολαίας δό στρατὸς τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων ἔξεκένωσε τὸ γαλλικὸν ἔδαφος. ‘Ο στρατὸς τοῦ Dumouriez κατέλαβε τὸ Βέλγιον καὶ ἔτερος στρατὸς ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ Ρήγουν. Συγχρόνως κατελήφθησαν πρὸς νότον ἡ Νίκαια καὶ ἡ Σαβοΐα, αἱ όποιαι ἐκηρύχθησαν δημοκρατίαι ὑπὸ τὸ ὄνομα Δημοκρατίας τῶν Ἀλλοβρόγων. Βαθεῖα συγκίνησις κατεῖχεν ὅλην τὴν Εὐρώπην, οἱ στρατοὶ τῶν ἡγεμόνων ἐπολέμουν ἀπροθύμως κατὰ τῶν Γάλλων καὶ οἱ κάτοικοι τῶν καταλαμβανομένων χωρῶν ἐδέχοντο αὐτούς ως ἐλευθερωτάς.

‘Η Ἀγγλία συνήνωσε τότε κατὰ τῆς Γαλλίας διὰ χρημάτων καὶ ἀπειλῶν τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας, πολλοὺς γερμανούς ἡγεμόνας, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Ολλαν-

δίαν. Πρὸ τοῦ συνασπισμοῦ αὐτοῦ ἐφάνη κινδυνεύουσα ἡ δημοκρατία. Οἱ Γάλλοι ήττήθησαν εἰς πολλὰ μέρη καὶ εἰς διαφόρους ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας ἔξερράγησαν στάσεις. 'Ο στρατηγὸς Dumouriez, ἔξοργισθεὶς διὰ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ βασιλέως, ἥθέλησε νὰ στρέψῃ τὸν στρατὸν του κατὰ τῶν δημοκρατικῶν. 'Αλλ' ἀπέτυχε καὶ ηύτομόλησε πρὸς τοὺς ἔχθρους, ὅπως εἶχε πράξει τοῦτο πρὸ αὐτοῦ ὁ La Fayette. Διὰ τοῦτο ἐπεκράτησε γενικὴ δυσπιστία κατὰ τῶν εὐγενῶν στρατηγῶν, οἱ ὅποιοι ἀντικατεστάθησαν σχεδὸν ὅλοι δι' ἀξιωματικῶν ἀστικῆς προελεύσεως, ἀπὸ τοὺς ὅποίους πολλοὶ ἦσαν νεαρώτατοι, ὡς ὁ Πισεγκρού (Pichegru) 33 ἑτῶν, ὁ συμπαθής καὶ ἡρωϊκὸς Χός (Hoche) μόλις 25 ἑτῶν, ὁ Ναπολέων Βοναπάρτης κ. ἄ. 'Υπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ὑπερίσχυσαν οἱ Ἰακωβῖνοι καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Δημοσίας σωτηρίας ἔστειλεν εἰς τὰ σύνορα μεγάλας μάχας στρατοῦ διὰ τῆς ὁμαδικῆς στρατολογίας (lévée en masse) καὶ μετ' ἀποφασιστικᾶς μάχας ἐπὶ τῶν βελγικῶν συνόρων ἀνακατελήθησαν τὸ Βέλγιον καὶ ἡ ἀριστερὰ ὅχθη τοῦ Ρήνου. 'Ο δὲ Pichegru μετ' ἐπιμόνους μάχας κατὰ τοῦ ἀγγλο-ολλανδικοῦ στρατοῦ διέβη τοὺς βραχίονας τοῦ Ρήνου ἐπὶ τῶν πάγων καὶ κατέλαβε τὴν Χάγην καὶ τὸ Ἀμστερνταμ. 'Ο δλλανδικὸς στόλος ἀποκλεισθεὶς ἐν μέσῳ τῶν πάγων μεταξὺ τῆς Helder καὶ τῆς νήσου Texel παρεδόθη εἰς τοὺς ούσσαρους τῆς γαλλικῆς ἐμπροσθιοφυλακῆς. 'Η Ολλανδία ἀνεκτρύχθη δημοκρατία ὑπὸ τὸ δνοματικὴ δημοκρατία.

Τὸ 1795 ὁ συνασπισμὸς διεσπάσθη. 'Ο βασιλεὺς τῆς Πρωσίας διὰ συνθήκης ὑπογραφείσης ἐν Βασιλείᾳ (Basel) τῆς Ἐλβετίας εἰρήνευσε (6 Ἀπριλίου 1795) καὶ διὰ μυστικῆς συμφωνίας ἀνεγνώρισε τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων κατοχὴν τῆς ἀριστερᾶς ὅχθης τοῦ Ρήνου. 'Απὸ τότε ἡ Πρωσσία διετέλεσεν ἐν εἰρήνη μέχρι τοῦ 1806. Κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος εἰρήνευσε καὶ ἡ Ισπανία.

Τὸν πόλεμον, τὸν διτοῖον εἶχεν ἀρχίσει ἡ Convention, ἔξηκολούθησε τὸ Διευθυντήριον. 'Η Αὐστρία ἀπομονωθεῖσα ἥπειλήθη ἀπὸ τρεῖς γαλλικὰς στρατιάς. Τὰς δύο ἀπὸ αὐτὰς ἐσταμάτησεν ἐπὶ τοῦ Ρήνου ὁ ὀνομαστὸς στρατάρχης Άρχιδούξ Καρόλος. 'Αλλ' ὁ ἀρχηγὸς τῆς τρίτης στρατιᾶς Ναπολέων Βοναπάρτης ἔγινεν ἔνδοξος κατὰ τὴν ὄνομαστὴν ἐκ στρατείαν τῆς Ιταλίας (1796). Τέλος ἡ Αὐστρία ὑπεχρεώθη νὰ κλείσῃ τὴν Εἰρήνην τοῦ Καμ-

ποφόρμιο (Campo - Formio, 17 Οκτωβρίου 1797), διά τῆς ὁποίας παρεχώρησε τὸ Βέλγιον εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Λομβαρδίαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος δημιουργηθεῖσαν Ἐν τε ᾧ θεν τῶν "Αλπεων Δημοκρατίαν καὶ διὰ μυστικῆς συμφωνίας ἀνεγνώριζε καὶ αὐτῇ τὴν κυριαρχίαν τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὅχθης τοῦ Ρήνου. Ὡς ἀντιστάθμισμα ἔλαβε τὴν χώραν τῆς βενετικῆς δημοκρατίας τὴν ὅποιαν κατέλυσεν ὁ Ναπολέων.

‘Ο κατὰ θάλασσαν πόλεμος

Μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Καμποφόρμιο μόνη ἡ Ἀγγλία ἔμεινεν ὑπὸ τὰ ὄπλα. Γαλλία καὶ Ἀγγλία ἐπάλαισαν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν θάλασσαν. Τὰ πολεμικὰ πλοῖα ἥσαν τότε ξύλινα καὶ ἐκινοῦντο δι' ἵστιων. Τὰ κατ' ἔξοχήν πολεμικὰ ἥσαν τὰ πλοῖα τῆς γραμμῆς, τὰ ὄποια ἔφερον μέχρι 120 τηλεβόλων, ἐνῷ αἱ φρεγάται ἥσαν ἐλαφρότεραι καὶ ταχυπλοώτεραι, ὥπλισμέναι μὲ 30 - 60 τηλεβόλα.

Κατὰ τοὺς πολέμους τῆς ἐπαναστάσεως ἡ Ἀγγλία εἶχε στόλον πολὺ ἀνώτερον. Διὰ τοῦτο ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐθαλασσοκράτει, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώνῃ νὰ ἀποκλείῃ ἐντελῶς τὰ παράλια τῆς Γαλλίας. Τὸ 1793 προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν βασιλοφρόνων ἐπαναστάτῶν κατέλαβε τὴν Τουλόν, τὴν ὁποίαν ἦναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ, ὅταν ἔφθασεν ὁ γαλλικὸς στρατός, ὅλλα κατέκαυσε τὸν λιμένα καὶ τὰ εὑρεθέντα ἐκεῖ πολεμικά. Κατὰ τὰς συγκρούσεις εἰς τὴν θάλασσαν ὑπερίσχυον συνήθως οἱ "Ἀγγλοί.

‘Η ἐκστρατεία εἰς Αἴγυπτον

Μετὰ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ νίκας τὸ Διευθυντήριον περιέβαλε τὸν Ναπολέοντα μὲ μεγάλας τιμὰς καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κατὰ τῆς Ἀγγλίας πολέμου. Ὁ Ναπολέων ἐμελέτησε τὸ σχέδιον ἀποβάσεως εἰς τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν, τὸ ὄποιον δὲν κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ. Ἐσκέφθη τότε νὰ προσβάλῃ τὴν βάσιν τῆς ἀγγλικῆς δυνάμεως, τὰς Ἰνδίας, καταλαμβάνων τὴν Αἴγυπτον.

Ἡ Αἴγυπτος ἀνῆκεν ὄνόματι μόνον εἰς τὸν Σουλτάνον, διότι τὴν ἀρχηγίαν είχον κυρίως οἱ Μαύλιοι μπέηδες, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Μαμελούκων πολεμιστῶν. Ὁ Ναπολέων συνεκέντρωσεν εἰς Του-

λὸν ἐκλεκτὸν στρατὸν ἀπὸ 35 περίπου χιλ. καὶ ἔλαβε μαζὶ του τοὺς καλυτέρους ἀξιωματικούς, οἱ δόποιοι εἶχον διακριθῆ εἰς τὸν πόλεμον τῆς Ἰταλίας, καθὼς καὶ διαφόρους σοφούς, καλλιτέχνας καὶ τεχνίτας, γεωργικάς μηχανάς, καὶ ὀλόκληρον ὑλικόν, ὅπως ὁρύξῃ τὸν ἴσθμὸν τοῦ Σουέζ. Τὸ μυστικὸν ἐκρατήθη ὀρκετὰ καλά, καθ' ὅσον δὲ Ναπολέων διέδιδεν, ὅτι ἡτοίμαζεν ἀπόβασιν εἰς τὴν Μ. Βρεττανίαν. Πιστεύων εἰς τὰς φήμας δὲ ναύαρχος τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου τῆς Μεσογείου, δὲ περίφημος Νέλσων, (Nelson, 1758 - 1805), ἀπέκλεισε τὴν διάβασιν τοῦ Γιβραλτάρ καὶ ἀφησεν οὕτω τὸν Ναπολέοντα νὰ πλεύσῃ ἀκωλύτως εἰς Αἴγυπτον (19 Μαΐου 1798).

Καθ' ὅδὸν δὲ Ναπολέων κατέλαβε τὸν ὁχυρώτατον λιμένα τῆς Μάλτας (11 Ιουνίου) καὶ ἀπέκτησεν οὕτως ἰσχυρὰν ναυτικὴν βάσιν. Τὴν νῆσον κατεῖχον οἱ Ἰωαννίται ἵπποτοι τοὺς δόποιούς εἶχεν ἐκδιώξει ἀπὸ τὴν Ρόδον δὲ Σουλτάνος Σουλεϊμάν. Ἀμέσως κατόπιν ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἀπειθίβασθη ἀκωλύτως εἰς τὸν ὄρμον τοῦ Ἀβούκιρ, κατέλαβε τὴν Ἀλεξάνδρειαν (1 Σεπτεμβρίου) καὶ ἐβάδισε κατὰ τοῦ Καΐρου. Ἡ ἀντίστασις τῶν Μαμελούκων ἦτο ἀσήμαντος, ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τὰς κλιμαστικὰς συνθήκας, τὰς δόποιας δὲν εἶχε προβλέψει. Οἱ στρατιῶται διεύοντες διὰ τῶν ἀνύδρων ἐρήμων ὑπὸ τὸν καυστικὸν ἥλιον ἐνδεδυμένοι τὰς βαρείας χειμερινὰς στολάς, κατελαμβάνοντο ὑπὸ ἀπελπισίας καὶ μερικοὶ ηύτοκτόνησαν.

Οἱ Μαμελούκοι ἵππεις ἐπεχείρησαν νὰ φράξουν τὴν πρὸς τὸ Κάιρον δόδον, ἀλλ' ἥσαν τελείως ἀνίσχυροι κατὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ. Κατὰ τὴν μάχην τοῦ Πυραμίδων, ὅπως ὠνόμασεν ἐπὶ τὸ πομπωδέστερον τὴν σύγκρουσιν αὐτὴν δὲ Ναπολέων (21 Ιουλίου), τὸ γαλλικὸν πυροβολικὸν ἐθέρισε δύο χιλιάδας Μαμελούκους, ἐνῷ μόνον 30 Γάλλοι ἐφονεύθησαν. Οὕτω τὸν Ὁκτωβρίον τοῦ 1798 ὅλη ἡ Αἴγυπτος εἶχε περιέλθει ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τῶν Γάλλων.

'Αλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασεν δὲ Νέλσων, ὁφοῦ εἶχεν ἀναζητήσει εἰς ὅλην τὴν Μεσόγειον τοὺς Γάλλους καὶ εἰς τὸν ὄρμον τοῦ Ἀβουκίρ κατέκαυσε τὸν γαλλικὸν στόλον (1 Αὐγούστου). Ἡ Τουρκία ἐπίσης ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας. 'Ο Ναπολέων ἐστράφη τότε κατὰ τῆς Συρίας (Φεβρουαρίου 1799). Μὲ μικρὰν δύναμιν ἐπέρασε τὴν μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Συρίας ἔρημον καὶ κατέλαβε τὴν Ἰδπηνην.

‘Αλλ’ ἀπέτυχε προσβαλὼν τὴν ὁχυρὰν θέσιν τοῦ ‘Αγίου Ιωάννου τῆς Ακρασίας. Ἐπιστρέψας εἰς Αἴγυπτον ἐνίκησε τὸν τουρκικὸν στρατόν, τὸν ὅποιον εἶχεν ἀποβιβάσει ὁ ἀγγλικὸς στόλος εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ἀθουκίρου.

Ἡ θέσις ὅμως τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἦτο κρίσιμος, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν Αἴγυπτον, οὔτε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. Κατὰ τὴν δυσχερῆ αὐτὴν στιγμὴν ὁ Ναπολέων προσεκλήθη κρυφίως ἀπὸ τὸ Διευθυντήριον, διότι ἡ πολιτικὴ κατάστασις εἶχε περιπλακῆ εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν. Ἀνεχώρησε κρυφίως μετὰ τῶν ἀφωσιωμένων στρατηγῶν καὶ ἀξιωματικῶν καὶ κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. ‘Ο γαλλικὸς στρατός τὸν ὅποιον ἔγκατέλειψεν εἰς Αἴγυπτον, ἐσυνθηκολόγησε κατόπιν πολλῶν περιπτειῶν μὲ τοὺς Ἀγγλους ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μετακομισθῇ εἰς Γαλλίαν (1801). ‘Υπὸ τὸν αὐτὸν ὄρον παρεδόθη καὶ ἡ γαλλικὴ φρουρὰ τῆς Μάλτας.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ τέλος τῆς εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατείας. ‘Εξ αὐτῆς ὡφελήθη σημαντικῶς ἡ ἐπιστήμη, διότι οἱ Γάλλοι σοφοὶ ἐμελέτησαν τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ὁργάνωσιν τῆς χώρας, καθὼς καὶ τὸ ἀρδευτικὸν σύστημα τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου καὶ κατήρτισαν τὸ σχέδιον τῆς διώρυγος ματαξύ μεσογείου καὶ Ἐρυθρᾶς. Τὸ Αἴγυπτον ακόντιτον, τὸ δόποιον συνέστησεν ὁ Ναπολέων (22 Αὐγ. 1798) εἰς τὸ Κάιρον, ἔκαμε πολλὰς παραπηρήσεις καὶ ἐμελέτησε μνημεῖα ἀγνωστά μέχρι τῶν χρόνων ἔκεινων. Βραδύτερον ὁ γάλλος σοφός Σαμπολιόν (Champollion) ἐθεμελίωσε τὴν Αἰγυπτιολογίαν ἀναγνώσας τὴν Ἱερογλυφικὴν γραφήν. Τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν αὐτῶν ἐδημοσιεύθησαν εἰς μέγα σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον ἡ Αἴγυπτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'

Η ΝΑΠΟΑΕΟΝΤΕΙΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

I. ΑΝΥΨΩΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

“Υπατεία καὶ Αὐτοκρατορία

ΑΤΑ τοὺς χρόνους τῶν πολιτικῶν κλονισμῶν συμβαίνει πολλάκις ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸν δύο πολιτικῶν φατριῶν νὰ προκύψῃ στρατιωτικὴ δεσποτεία. Τοῦτο συνέβη εἰς τὰς ἀρχαίας Ἑλληνικάς πολιτείας, ὅπου ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν εὐπατριδῶν καὶ τοῦ δήμου ἐγεννήθη ἡ τυραννίς, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ρώμην ἀπὸ τὴν πάλην τῶν πατρικίων καὶ πληθείων προϊλθεν ἡ καισαρικὴ ἀρχή.

‘Ομοίως εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀπὸ τοὺς κλονισμοὺς τῆς ἐπαναστάσεως ἐγεννήθη ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ναπολέοντος. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς τρομοκρατίας ἔξεδηλώθη ζωηρὰ ἀντίδρασις, ἡ ὅποια ἐνισχύετο διαρκῶς κατὰ τὴν χαλαράν διοίκησιν τοῦ Διευθυντηρίου. ‘Ο λαὸς ἥρχισε νὰ ἀνησυχῇ, διότι ἔβλεπε νὰ κινδυνεύουν τὰ ἀποκτήματα τῆς ἐπαναστάσεως. ‘Υπεστήριξε τότε ἔνα νικηφόρον στρατηγόν, τὸν Ναπολέοντα, ὃ ὅποιος ἐσυμβόλιζε δι’ αὐτὸν τὴν δημοκρατίαν, καὶ ἦτο ἡ ἀσφάλεια τῶν δικαιωμάτων, τὰ ὅποια εἶχεν ἀποκτήσει μὲ τὴν ἐπαναστασιν. ‘Ο Ναπολέων ἀνηγορεύθη κατ’ ἀρχὰς “Υπατος (1799), βραδύτερον Αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων (1804) καὶ ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν ἐπὶ 16 περίπου ἔτη”. Τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἱστορίας των οἱ Γάλλοι ὀνόμαζουν “Υπατος (1799 - 1804) καὶ Αὐτοκράτορις (1804 - 1815).

‘Επιστρέψας δι’ Αἴγυπτον εὗρε γενικὴν δυσαρέσκειαν κατὰ τοῦ Διευθυντηρίου. ‘Ανέτρεψεν αὐτὸν διὰ τοῦ πραξικοπήματος τῆς 18 Brumaire (9 Νοεμβρίου 1799) καὶ προέβη εἰς

σύνταξιν νέου συντάγματος. Κατά τὸ νέον σύνταγμα, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κράτους ἐτέθη ὁ Ναπολέων, ὡς Πρῶτος ὑπατος (Premier consul), ἐκλεγεὶς διὰ δέκα ἔτη μετὰ δύο ἄλλων ὑπάτων, οἱ δόποιοι εἰχον συμβουλευτικὴν ψῆφον. ‘Ο πρῶτος ὑπατος ἦτο ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, αὐτὸς διεχειρίζετο τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν καὶ εἶχε τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Ἐπίσης αὐτὸς διώριζε τὰ μέλη τῆς Γερουσίας (Senat), ἡ δόποια ἀπετελεῖτο ἀπὸ 60 μέλη καὶ ἔξελεγε τὰ μέλη τῶν δύο βουλῶν ἀπὸ τοῦ καταλόγου τὸν δόποιον κατήρτιζον οἱ ἐκλογεῖς. Ο Ναπολέων διορίζων εἰς τὴν Γερουσίαν πρόσωπα τῆς ἐμπιστοσύνης του ἵσσοια, καὶ τελουσίως ἀμειβόμενα, εἶχεν αὐτὴν πάντοτε ἀφωσιωμένην καὶ τοιουτορόπως ἔξουσίαζε τὴν κρατικὴν μηχανήν.

‘Ο Ναπολέων εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τοὺς δημοκρατικούς, καθὼς καὶ πρὸς τοὺς νομιμόφρονας βασιλικούς, τοὺς ὀπαδοὺς δηλαδὴ τῶν Βουρβόνων. Κατίσχυσε καὶ τῶν δύο. Τὸ 1802 μετ’ ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν κατὰ τῆς ζωῆς του καὶ ἐπωφελούμενος ἀπὸ τὰς νίκας του ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ ’Ισιβίου ‘Υπάτου. ’Αλλ’ ἐπειδὴ τοῦτο ἔγεννησεν ἀντίδρασιν εἰς τὸν στρατόν, ἔπαισεν ἥτις τείλειν εἰς ὑπερποντίους ἔξορίας τοὺς δημοκρατικούς στρατηγούς. Τέλος, ἀφοῦ κατέπνιξε τὴν συνωμοσίαν τῶν βασιλοφρόνων ἔλαβε τὸν τίτλον Κληρονομικὸς αὐτοκράτωρ τῶν Γαλλῶν καὶ τὴν 2αν Δεκεμβρίου 1804 ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ Πάπα εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων. Μετὰ ἓν ἔτος ἐστέφθη κληρονομικὸς βασιλεὺς τῆς ’Ιταλίας καὶ διώρισεν ἀντιβασιλέα τὸν Εὐγένιον Μπωχαρνάϊ, υἱὸν τῆς συζύγου του ’Ιωσηφίνας ἀπὸ τὸν πρῶτον γάμον.

‘Ο Ναπολέων (1769 - 1821) εἶναι ἀπὸ τὰ παράδοξα δημιουργήματα τῶν ταραχῶδῶν καιρῶν. Έγεννήθη τὸ 1769 ἐν Ἀγιάστο (Ajaccio) τῆς Κορσικῆς. Ἡτο δευτερότοκος υἱὸς τοῦ ’Ιταλοῦ δικηγόρου Βοναπάρτε (Buonaparte). Ἐσπούδασεν εἰς τὸ Κολλέγιον τῆς Βριέννης (Brienne) καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν στρατιωτικὴν Σχολὴν τῶν Παρισίων, ὅπόθεν ἔξῆλθε μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ τοῦ Πυργκοῦ τὸ 1785. Τὸ ὑφός του ἦτο ἐκφραστικὸν καὶ εἰς τὰς προκηρύξεις καὶ τὰς ἀγορεύσεις πρὸς τὸν στρατὸν ἔφθανεν εἰς ἐπιβλητικὴν εὐγλωττίαν.

Τὰ πνευματικὰ χαρίσματα τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἡ σωματικὴ ἀντοχὴ του ἡσαν σπάνια. Εἶχε μνήμην ἀπειρόστον καὶ διορατικότητα καταπληκτικήν. Ἡ εύκινησία τοῦ πνεύματός του ἦτο ἀπαράμιλλος. Εἶχε τὸ χάρισμα νὰ ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα μέχρι τῶν τελευταίων λεπτομερειῶν καὶ συγχρόνως νὰ συλλαμ-

βάνη καθαράν εἰκόνα τοῦ δλου. Ἡ αὐτοπεποίθησις καὶ δύναμις τῆς βουλήσεώς του εἶχον κάπι τὸ πρωτοφανές, δλλὰ καὶ δ ἐγώσμός καὶ ἡ φιλοδοξία του δὲν ἔγνώριζον δρια. Ἡ δραστηριότης του ἦτο ὑπεράνθρωπος· ὑπηγόρευε συγχρόνως τὰ Ἑγγραφα δλων τῶν ὑπουργείων. Ἡρείτο πολλάκις εἰς τρίωρον ὑπνον.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ Ναπολέοντος εἶχεν ἄρκετά στερεὸν κοινωνικὸν στήριγμα, διότι διὰ τὰς λαϊκὰς μάζας ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε συμβολικὴν ἔννοιαν, ἥτο ἡ προσωποποίησις τῆς Δημοκρατίας, ὁ ἴσχυρὸς ἀνήρ, ὁ ὅποιος ἐπροστάτευσε τὰς διὰ τῆς ἐπαναστάσεως κτηθείσας ἐλευθερίας. Ἡ ἀνωτέρα τάξις πάλιν ἐβλεπεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὴν πολιτικὴν σταθερότητα, ἡ ὅποια ἀπέτρεπε τὰς αἰφνιδίας ἀνατροπάς.

107. Ὁ Ναπολέων

Ἡ διοίκησις τοῦ Ναπολέοντος

Ὁ Ναπολέων ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν ὡς στράτευμα, εἰς τὸ ὅποιον αἱ διαταγαί του ἔπρεπε νὰ ἐκτελοῦνται χωρὶς συζήτησιν. Οἱ πολῖται ἐτέθησαν ὑπὸ αὐστηρὰν ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ὑπατείας του ἔπαυσε τὰς περισσοτέρας τῶν ἐφημερίδων καὶ εἰς τὸ ἔξῆς ἔπαυε καὶ διώριζε τοὺς διευθυντὰς τῶν ὡς νὰ ἥσαν κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι. Ἐίχε φυλακὰς ὅμοίας μὲ τὴν Βαστίλην, εἰς τὰς ὅποιας ἐνέκλειε τοὺς ὑπόπτους.

Ἐδημιούργησεν αὐλήν, εἰς τὴν ὅποιαν εἰσήγαγε τὰς συνθείας τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος. Αἱ κυρίαι ἐδιδάχθησαν νὰ ὑποκλίνωνται, ὅπως ἄλλοτε εἰς τὴν αὐλήν τῶν Βουρβόνων. Οἱ παλαιοὶ τίτλοι ἀνεκλήθησαν εἰς τὴν ζωὴν καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ αὐτοκράτορος ὡνομάσθησαν αὐτοκρατορικοὶ πρίγκιπες.

Μετά τάς μεγάλας στρατιωτικάς ἐπιτυχίας ἔδημιούργησε βαρώνους, κόμητας, δούκας, ἵπποτας, δηλαδὴ τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς νέας αὐτοκρατορίας, εἰς τοὺς ὅποιούς ἔδιδεν ἐπιδόματα καὶ ἔχαριζεν εἰσοδήματα. Ἐπίστης ἔδημιούργησε τὴν Λεγεῶνα τῆς τιμῆς, τῆς ὅποιας τὰ μέλη ἐλάμβανον ἐπιδόματα. Διότι ὁ Ναπολέων διέβλεπεν, ὅτι ἡ κληρονομικὴ βασιλεία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στηριχθῇ χωρὶς κληρονομικὴν ἀριστοκρατίαν. Διοικηταί, ὑποδιοικηταί, δήμαρχοι τῶν ἐπαρχιῶν, διωρίζοντο ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως. Τοιουτοτρόπως κατηργήθη ἡ αὐτοδιοίκησις καὶ ἔδημιουργήθη αὐτηρὰ συγκέντρωσις. Ἐν τούτοις ἡ πλειονότης τοῦ λαοῦ ἦτο εὐχαριστημένη, διότι τὸ κράτος ἐπανεὗρε τὴν γαλήνην καὶ ἔξησφαλίσθη ἡ ἀπονομὴ τοῦ δικαίου.

‘Ο Ναπολέων ἤθελε νὰ προστατεύσῃ τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, ὅπως ἔπραξεν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ’. Ἀλλὰ δὲν ἥγάπτα τοὺς ἀνεξαρτήτους συγγραφεῖς τῶν χρόνων του, τὸν Σατωβριὰν καὶ τὴν κυρίαν Στάελ, ἐνῷ ἐπροστάτευε δευτερευούσης ἀξίας λογοτέχνας. Τὸ 1804 ἔξεδόθη ὁ Ναπολεόντειος Κῶδιξ, ὁ ὅποιος περιελάμβανε τὸ ἐπὶ τῶν νέων ἀντιλήψεων στηριζόμενον ἀστικὸν δίκαιον καὶ εἰσήχθη εἰς πολλὰς χώρας.

II. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

·Η Ναπολεόντειος στρατηγική·

‘Ο Ναπολέων ἐτελειοποίησε τὴν τακτικὴν τῶν στατηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως. ‘Ωρμᾶτο καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχήν, ὅτι ὁ πολυπληθέστερος στρατὸς νικᾷ πάντοτε τὸν ὀλιγαριθμότερον. Διὰ τοῦτο προσεπάθει νὰ κρατῇ συγκεντρωμένας τὰς δυνάμεις του καὶ νὰ συντρίβῃ δι’ ἀποφασιστικῆς ἐπιθέσεως τὸ κύριον σῶμα τοῦ ἔχθροῦ. ‘Ανεδείχθη ἀριστοτέχνης τῆς τακτικῆς αὐτῆς. Εἶχε τὸ χάρισμα νὰ ὑπολογίζῃ καλῶς τὰ πράγματα, νὰ συλλαμβάνῃ ταχέως σχέδια καὶ νὰ ἐκτελῇ αὐτὰ μετὰ θαυμαστῆς ἐπίστης ταχύτητος. ‘Ο στρατὸς του ἦτο ἀκαταπόνητος εἰς τὰς πορείας καὶ διὰ τῆς ταχύτητος τῶν κινήσεων καὶ τῆς ἐπικαίρου συγκεντρώσεως ἔξησφάλιζε τὴν νίκην: «Διὰ τῶν κνημῶν μας κερδίζει τὰς μάχας». Ἐλεγον

οί στρατιῶται. Οἱ στρατηγοὶ του ἡκολούθουν τὴν τακτικὴν του, ἥσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ πρόσωπόν του καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς, ἔγιναν ἐνδοξοί, ὅπως ὁ Νέϋ, Μπερναδότης, ὁ Μασσένας καλπ. (Ney, Bernadotte, Masséna).

‘Ο Ναπολέων ἐσυστηματοποίησε τὴν γενικὴν στρατολογίαν, τὴν ὃποιάν εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἐπανάστασις, καὶ κατώρθωσε νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν μεγάλας μάζας. ‘Ο στρατός του ἀπὸ τοῦ 1805 ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν Μεγάλη στρατιά (Grande armée). ‘Υπῆρχεν ὅμως καὶ ὑλικῶτερος λόγος τῆς τυφλῆς ἀφοσιώσεως τοῦ στρατοῦ εἰς τὸν Ναπολέοντα, διότι ὁ γάλλος χωρικὸς ἐπίστευεν ὅτι, ἀν πέσῃ ἡ ἀρχή του, θὰ ἐπανέλθῃ τὸ παλαιὸν καθεστώς, καὶ ὅτι θὰ στερηθῇ τὰς γαίας, τὰς ὅποιας εἶχε λάβει ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς.

‘Ο δεύτερος κατὰ τῆς Γαλλίας συνασπισμὸς (1798 - 1802)

Τὸ 1798 ἡ Γαλλία εύρεθη πρὸ νέου συνασπισμοῦ, εἰς τὸν ὃποιον ἔλαβον μέρος ἡ Ἀγγλία, ἡ Αὐστρία καὶ ὁ τσάρος τῆς Ρωσίας Παῦλος Α', ὁ υἱὸς τῆς Αἰκατερίνης τῆς Β', ὁ ὃποιος ἐμίσει τὴν ἐπανάστασιν, καὶ ἡ Τουρκία. Κατ’ ἀρχὰς οἱ Γάλλοι εἶχον σημαντικὰς ἀποτυχίας. ‘Ο Αρχιδούλξ Κάρολος τῆς Αὐστρίας ἀπέβασε τὸν γαλλικὸν στρατὸν ἐκεῖθεν τοῦ Ρήνου, ἐνῷ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ διάσημος ρῶσσος στρατηλάτης Σουβάρωφ δόδηγῶν τὸν ρωσσοαυστριακὸν στρατὸν εἶχε λαμπρὰς ἐπιτυχίας. ‘Ο ρωσσικός στρατὸς ἐπολέμει μετ’ ἔξαιρετικοῦ φανατισμοῦ κατὰ τῶν «ἀθέων Γάλλων ἐπαναστατῶν».

‘Αλλ’ ἡ τύχη τοῦ πολέμου ἤλλαξεν, ὅταν ὁ Ναπολέων διεβίβασε διὰ τοῦ Ἁγίου Βερνάρδου εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν ἐφεδρικὴν στρατιάν, τὴν ὃποιαν εἶχεν ἔτοιμάσει κρυφίως. Οἱ Αὐστριακοὶ ἐνικήθησαν παρὰ τὸ Μαρέγκο καὶ ἐξεκένωσαν τὴν Ἰταλίαν (Ἰούνιος 1800). ‘Αφ’ ἐτέρου ὁ στρατηγὸς Μορέω (Moreau) ἐκέρδισε λαμπρὰν νίκην παρὰ τὸ Μόναχον καὶ ἤνοιξε τὴν πρὸς τὴν Βιέννην ὁδόν. ‘Ο αὐτοκράτωρ ἐδέχθη νὰ εἰρηνεύσῃ. ‘Η εἰρήνη τῆς Λιούν νεβίλ (Lunéville, 9 Φεβρουαρίου 1801) ἐπεκύρωσε τοὺς ὄρους τῆς εἰρήνης τοῦ Καμποφόρμιο. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1802), ὅταν εἶχεν ἥδη ἀνατραπῆ ὁ Πίτ, ὑπέγραψε καὶ ἡ

Αγγλία τὴν εἰρήνην τῆς Ἀμιέν (Amiens, 25 Μαρτίου 1802), διὰ τῆς δόποιας ύπεχρεοῦτο νὰ ἐπιστρέψῃ τὰς γαλλικὰς ἀποικίας καὶ νὰ ἔκκενώσῃ τὴν Μάλταν καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

Πολιτικαὶ μεταβολαὶ

Ἡ εἰρήνη τῆς Λιουνεβίλ καὶ τῆς Ἀμιέν ἥσαν δὲ πρῶτος σταθμὸς τῆς κυριαρχίας τοῦ Ναπολέοντος ἐπὶ τῆς Εὐρώπης. Ὁ γάλλος δικτάτωρ διερρύθμισε τὰ πράγματα ὅπως ἤθελεν. Ἀπὸ τὰς δημοκρατίας, αἱ δόποιαι εἶχον σχηματισθῆ περὶ τὴν Γαλλίαν, ἃλλας προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του καὶ ἄλλας μετέβαλεν εἰς βασίλεια. Προσήρτησε τὸ Πεδεμόντιον καὶ τὴν δημοκρατίαν τῆς Γενούης. Τὴν ἐντεῦθεν τῶν "Ἀλπεων δημοκρατίαν μετεβάπτισεν εἰς Βασιλείαν τῆς Ἰταλίας, ἐστέφθη βασιλεὺς αὐτοῦ καὶ διώρισεν ἀντιβασιλέα τὸν προγονόν του Εύγενιον Μπωχαρνά. Σημαντικώτερα ἦτο ἡ μεταβολὴ εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὁ Ναπολέων παρέδωκε τὰ ἐκκλησιαστικὰ κράτη καὶ τὰς ἑλευθέρας πόλεις, πλὴν δλίγων, εἰς τοὺς κοσμικοὺς ἡγεμόνας, οἱ δόποιοι εἶχον ἀπολέσει πέραν τοῦ Ρήγου, χώρας προσαρτηθείσας εἰς τὴν Γαλλίαν.

Αἱ μεταβολαὶ αὗται εἶχον μεγάλην σημασίαν διὰ τὸ μέλλον τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας, διότι δι' αὐτῶν ἐπῆλθε σημαντικὴ συγκέντρωσις, τὴν δόποιαν ἐνίσχυσαν μεταγενέστεραι συνθῆκαι τοῦ Ναπολέοντος. Ἐνῷ τὸ 1789 εἰς τὴν Γερμανίαν ὑπῆρχον 190 κρατίδια καὶ ἑλεύθεραι πόλεις, τὸ 1815 ἔμειναν μόνον 39. Τοιουτοράπως δὲ Ναπολέων εἰργάσθη ἀσυναισθήτως διὰ τὴν ἔθνικὴν ἐνότητα τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

Ο τρίτος συνασπισμὸς (1805)

Οἱ ἄγγλοι ἔμποροι δὲν ἥσαν εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν εἰρήνην, διότι διὰ τοῦ πολέμου ἐξησφάλιζον τὸ μονοπώλιον τοῦ ἀποικιακοῦ ἔμπορίου. Διὰ τοῦτο ἡ Ἀγγλία δὲν ἔξεκένωσε τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Μάλταν καὶ τὸν Μάϊον τοῦ 1803 ἐπανελήφθησαν αἱ ἔχθροπραξίαι. Ὁ Πίτ κληθεὶς πάλιν εἰς τὴν ἀρχὴν διεκήρυξεν, ὅτι θὰ πολεμήσῃ μέχρι τέλους τοῦ βίου του τὸν Ναπολέοντα. Ὁ Ναπολέων συνεκέντρωσεν εἰς τὴν Βουλώνην μέγαν στρα-

τόν, ἔχων σκοπὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν εἰς Μ. Βρεττανίαν. Ο Πίτ συνήνωσε τότε τὴν Αὔστριαν, Ρωσσίαν καὶ Σουηδίαν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἐνῷ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἔμεινε πάλιν οὐδέτερος.

Οὕλμ — "Αουστερλιτς — Τράφαλγκαρ

Ο Ναπολέων ἔστρεψε τὸν στρατόν, τὸν ὅποιον εἶχε συγκεντρώσει εἰς τὴν Βουλώνην, κατὰ τῆς Αὔστριας. Διὰ ταχυτάτης πορείας προήλασε πρὸς τὸν ἄνω Δούναβιν, ὅπου τὰ νοτιογερμανικὰ κράτη Βυρτεμβέργη καὶ Βάδη ἐτάσσοντο μὲ τὸ μέρος τῆς Γαλλίας. Συγχρόνως ὁ Μπερναντότ, παραβιάζων τὴν οὐδετερότητα τῆς Πρωσσίας, ἐβάδιζεν ἀπὸ τὸ 'Αννόβερον πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν. Τοιουτοτρόπως ὁ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μάκ (Mack) αὐστριακὸς στρατός, ὁ ὅποιος εἶχε προχωρήσει μέχρι τῆς Οὔλμ (Ulm) ἀπεκόπη καὶ ἦναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ· 30 χιλιάδες ἄνδρες καὶ 53 τηλεβόλα παρεδόθησαν εἰς τοὺς Γάλλους (15 Οκτωβρίου 1805). Ο Ναπολέων εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βιέννην.

Ἄφοῦ ἀνέπταισε καὶ ἀνασυνέταξε τὸν στρατόν του, προσέβαλε τοὺς αὐστρορώσσους παρὰ τὸ "Αουστερλιτς" (Austerlitz) βορείως τῆς Βιέννης. Ἡ περιβόητος αὗτη μάχη, ὀνομασθεῖσα τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων, διότι πλὴν τοῦ Ναπολέοντος παρευρίσκοντο ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὔστριας Φραγκίσκος Β' καὶ ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος Α', εἶναι ὑπόδειγμα ναπολεοντείου τακτικῆς. Οἱ σύμμαχοι ἀπώλεσαν 15 χιλιάδας νεκροὺς καὶ τραυματίας καὶ 20 χιλιάδας αἰχμαλώτους (2 Δεκεμβρίου 1805)

108. Ο Νέλσων

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ στόλος τοῦ Ναπολέοντος, τὸν ὅποιον εἶχεν ἔτοιμάσει μὲν πολλὰς θυσίας, διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀπόβασιν, ἔπαθε πανωλεθρίαν. Ὁ γαλλικὸς δῆλαδὴ στόλος, ἦνωμένος μετὰ τοῦ ἰσπανικοῦ, κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τῶν Γαδείρων. Ὅταν ὅμως ἐπεχείρησε νὰ ἔξελθῃ, προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Ναυάρχου Νέλσων ος, ὁ ὅποιος κατέκαυσε τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτοῦ καὶ ἤχμαλώτισε τὰ περιστώντα πλοῖα παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Τράφαλγκαρ βορείως τοῦ λιμένος τῶν Γαδείρων. Κατὰ τὴν ναυμαχίαν ἐφονεύθη ὁ Νέλσων (21 Ὁκτωβρίου 1805).

Τὸ τέλος τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας

Οἱ σύμμαχοι δὲν εἶχον πλέον στρατόν. Διὰ τοῦτο ἡ Αὔστρια ἤναγκάσθη νὰ ὑπογράψῃ τὴν Εἰρήνην τοῦ Πρέσμπουργκ (26 Δεκεμβρίου 1805), διὰ τῆς ὅποιας παρεχώρει τὴν Βενετίαν εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Ἰταλίας καὶ τὸ Τυρόλον εἰς τὸν βασιλέα τῆς Βαυαρίας. Ἡ Βαυαρία καὶ ἡ Βυρτεμβέργη ἀνεκηρύχθησαν βασίλεια. Συγχρόνως ὁ Ναπολέων κηρύττει ἑκπτώτους τοὺς Βουρβόνους τῆς Νεαπόλεως καὶ παραδίδει τὸ βασίλειον εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰωσήφ. Ἡ Βαταβικὴ δημοκρατία μεταβάλλεται εἰς βασίλειον καὶ δίσται εἰς τὸν ἀδελφόν του Λουδοβίκον. Τὸ 1806 δημιουργεῖ τὴν ‘Ομοσπονδίαν τοῦ Ρήνου, ἡ ὅποια περιέλαβεν ὀλίγον κατ’ ὀλίγον δλα τὰ κράτη τῆς Γερμανίας, πλὴν τῆς Πρωσσίας καὶ Αὔστριας. Ἡ ‘Ομοσπονδία τίθεται ὑπὸ τὴν προστασίαν του, συνάπτει μετ’ αὐτοῦ συμμαχίαν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τοῦ χορηγῇ 63 χιλιάδας στρατὸν εἰς περίπτωσιν πολέμου.

Οὕτω δὲν ὑπῆρχε πλέον Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος Β' ἀπέθεσε τὸ γερμανικὸν στέμμα καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὔστριας (6 Αὐγ. 1806). Τοιουτοτρόπως ἔπαυσεν ὑφιστάμενον τὸ ‘Αγιον Ρωμαϊκὸν κράτος τοῦ Γερμανικοῦ ‘Εθνους, τὸ ἴδιυθὲν ὑπὸ τοῦ ‘Οθωνος τοῦ Μεγάλου (962 μ.Χ.).

‘Ο τέταρτος συνασπισμὸς – Κατάρρευσις τῆς Πρωσσίας (1806)

‘Ο Ναπολέων ἐκυριάρχει εἰς τὴν Γερμανίαν. Τὰ στρατεύματά του ἐκινοῦντο ἐλευθέρως, διεχείμαζον εἰς αὐτὴν καὶ συμπεριεφέ-

ροντο ώς κατακτηταί. Αύτό ּεκαμνεν ἀλγεινήν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Γερμανούς καὶ πολοὶ ἥρχισαν νὰ ἔξεγείρωνται κατὰ τῆς ταπεινώσεως καὶ σύν τῷ χρόνῳ ἐδημιουργήθη φιλοπόλεμος μερίς, τῆς ὅποιας ψυχὴ ἔγινεν ἡ βασιλισσα τῆς Πρωσσίας Λούιζα, καὶ δὲν ἥργησαν αἱ φιλοπόλεμοι ἑκδηλώσεις εἰς τὸ Βερολίνον. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας συνεννοήθη μὲ τὴν Ρωσσίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἀπήτησεν ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα νὰ ἀποσύρῃ τὰ στρατεύματά του ἀπὸ τὴν Γερμανίαν. Ἐκεῖνος ἀντὶ ἄλλης ἀπαντήσεως ἔθεσεν εἰς κίνησιν τὸν στρατόν του. Ὁ πρωστικὸς στρατὸς ὡργανωμένος κατὰ τὸ παλαιὸν σύστημα καὶ ὁδηγούμενος ἀπὸ τὸν γηραιὸν Braunschweig, τὸν ἀρχηγὸν τῆς πρώτης γερμανικῆς εἰσβολῆς εἰς τὴν Γαλλίαν, συνετρίβη εἰς δύο μεγάλας μάχας, παρὰ τὴν Ἰένα (Jena) καὶ τὴν Ἀουερστέντη (Auerstedt). Ὁ Ναπολέων εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς Βερολίνον (27 Ὁκτωβρ. 1806), ἐνῷ οἱ πρῶσσοι στρατηγοὶ παρεδίδοντο ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου. Καὶ αὐτὸς ὁ μετὰ ταῦτα ἔνδοξος Μπλύχερ (Blücher) ὑποχωρήσας μέχρι Λύμπεκ (Lübeck) ἡναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια κατέφυγεν εἰς Καίνιξμπεργκ.

Βραδέως, καθὼς πάντοτε, ἐνεφανίσθησαν οἱ Ρῶσσοι, ἀλλ’ ἀντέταξαν σοβαρὰν ἀντίστασιν κατὰ τῶν Γάλλων καὶ διεξήχθη σφοδρὰ πάλη εἰς τὴν ἀνατολικὴν Πρωσσίαν. Ἄλλα τέλοις ὑπερίσχυσεν ὁ Ναπολέων. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας κατέφυγεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνατολικὴν ἄκραν τοῦ κράτους του καὶ ὁ Τσάρος ἡναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ.

Τότε ἔγινεν ἡ ὀνομαστὴ συνάντησις τοῦ Ναπολέοντος μετὰ τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Νίεμεν, ἀπέναντι τῆς πόλεως Τιλσίτ, ἐντὸς πλωτοῦ περιπτέρου (25 Ιουν. 1807). Ὁ Ναπολέων ἐκέρδισε τὸν Ἀλέξανδρον διεγείρας παρ’ ἀντῷ τὴν ἐλπίδα, διτὶ οἱ δύο, συνεννοούμενοι, ἡδύναντο νὰ κυριαρχήσουν τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο ὁ Τσάρος ἔγκατέλειψε τὴν Πρωσσίαν, τὴν ὅποιαν διεμέλισεν ὁ Ναπολέων. Ἀπέσπασε τὰς πρὸς Δ. τοῦ Ἐλβα κτήσεις της, συνήνωσεν αὐτὰς μετὰ τοῦ ἐκλεκτοράτου τῆς Ἐσσοῦ, τοῦ Μπράουνσβαϊκ καὶ τοῦ Ἀννοβέρου καὶ ἐδημιούργησε τὸ βασίλειον τῆς Βεστφαλίας, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἱερώνυμον. Ἀπέσπασε τὴν πρωστικὴν Πολωνίαν καὶ ἐδημιούργησε τὸ Μέγα Δούκατον

τῆς Βαρσοβίας, τὸ δόποιον ἔδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σαξονίας.
‘Η Πρωσσία ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ 160 ἑκατ. φρ. πολεμικὴν ἀποζημίωσιν.
Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ πληρώσῃ, 160 χιλ. γαλλικοῦ στρατοῦ ἔμενον εἰς τὴν χώραν συντηρούμεναι ὑπ’ αὐτῆς.

΄Ηπειρωτικὸς ἀποκλεισμὸς

‘Ο Ναπολέων εἶχε φθάσει εἰς τὸ ὑψιστὸν σημεῖον τῆς δυνάμεώς του.
Απὸ τὸ Βερολίνον ἔξεδωκε διάταγμα, διὰ τοῦ δόποίου ἐπέβαλε τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπορίου.
‘Η Ἀγγλία εἶχεν ἀποκλείσει τοὺς γαλλικοὺς λιμένας ἀπὸ τῆς Βρέστης μέχρι τῆς Ἀμβέρσης.
Εἰς ἀπάντησιν ὁ Ναπολέων διέταξε τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν ἀγγλικῶν παραλίων καὶ ἀπηγόρευσε τὸ μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἐμπόριον καὶ τὴν πώλησιν ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ εἰς τὰς χώρας τῶν συμμάχων της.
Τοῦτο ὠνομάσθη ἡ πειρατεία τοῦ Κοντινού Κόσμου (Bloisus Continental, 21 Νοεμβρίου 1806).
‘Η Ἀγγλία ἀπέκλεισε τότε τοὺς λιμένας τῶν κρατῶν, τὰ δόποια ἐδέχοντο τὸν ναπολεόντειον ἀποκλεισμόν.
‘Η Πρωσσία καὶ ἡ Ρωσσία προσεχώρησαν εἰς τὸν ἡπειρωτικὸν ἀποκλεισμόν.

‘Ο ἀποκλεισμὸς ἔβλαψεν ἴδιως τὴν Γαλλίαν καὶ τὰς χώρας τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, διότι ἐπῆλθε μεγάλη Ἑλλειψις ἀποικιακῶν καὶ ὑπερετιμήθησαν τὰ εἴδη πρώτης ἀνάγκης.

Κατάληψις Πορτογαλίας καὶ Ἰσπανίας

‘Η Πορτογαλία δὲν εἶχε δεχθῆ τὸν ναπολεόντειον ἀποκλεισμὸν καὶ ἡ Λισσαβών ἀπέβη κέντρον λαθρεμπορίου. Διὰ τοῦτο ὁ Ναπολέων συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰσπανίας κατέλαβεν αἱφνιδιαστικῶς τὴν Λισσαβῶνα μὲ 25 χιλ. στρατοῦ καὶ ἐκήρυξεν ἔκπτωτον τὸν βασιλέα τῆς Πορτογαλίας, δὸποιος ἔφυγεν ἐπὶ ἀγγλικοῦ πλοίου εἰς τὴν Βραζιλίαν (1807). Συγχρόνως ὅμως ἡθέλησε νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν σύμμαχόν του Ἰσπανίαν, σκοπὸν ἔχων νὰ δώσῃ κίνησιν καὶ ζωὴν εἰς τὴν χώραν, ἡ δόποια ἐφυτοζῷει ἀπὸ μακροῦ ὑπὸ ἀριστοκρατικὴν μοναρχίαν καὶ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ καθολικοῦ κλήρου.
‘Άλλὰ προεκάλεσε μεγίστην ἀντίδρασιν, διότι αἱ μᾶζαι τοῦ

Ισπανικού λαοῦ ήσαν συντηρητικώταται καὶ οἱ Ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ τὸν ἐφαντίζον κατὰ τῶν Γάλλων. Ἡρχισε τότε μακρὸς καὶ ἐπίμονος ἄγων, ὁ ὅποιος ἐστοίχισεν εἰς τοὺς γάλλους περὶ τὰς 300 χιλιάδας ἀνδρας. Οἱ Ἰσπανοὶ διηρημένοι εἰς μικρὰ σώματα καὶ ὁδηγούμενοι ἀπὸ φανατικούς καλογήρους διεξῆγον κλεφτοπόλεμον (Ισπαν. *gue-rilla*), ἐνῷ αἱ κινήσεις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐδυσχεράινοντο πολὺ εἰς τὴν ὁρεινήν, θερμὴν καὶ ἄγονον χώραν.

Μετ' ὀλίγον, οἱ Ἀγγλοὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Λισσαβῶνα ὑπὸ τὸν περίφημον στρατηγὸν Οὐέλλινγτον (Wellington) καὶ κατεσκεύασαν στρατόπεδον ὀχυρωμένον ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν (1 Αὔγ. 1808). Ἐν τῷ μεταξὺ δύο γάλλοι στρατηγοὶ ἡναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὁ Ναπολέων ἔξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως καὶ κατέλαβε τὴν Μαδρίτην. Ἄλλὰ τὰς περὶ τὴν Λισσαβῶνα ὀχυρὰς θέσεις τῶν Ἀγγλῶν δὲν κατώρθωσαν νὰ διασπάσουν οἱ γάλλοι στρατηγοὶ παρὰ τὰς αίματηράς ἐπιθέσεις. Βραδύτερον, ὅταν κατέρρευσεν ἡ δύναμις τοῦ Ναπολέοντος, οἱ Γάλλοι ἔξεκένωσαν τὴν Ἰθηρικήν χερσόνησον καὶ ὁ Οὐέλλινγκτον διῆλθε τὰ Πυρηναῖα καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γαλλίαν.

‘Ο Αύστριακὸς πόλεμος (1809)

Μετ' ὀλίγον ἡ Αύστρια περιεπλάκη εἰς νέον πόλεμον πρὸς τὸν Ναπολέοντα, βοηθουμένη ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας (πέμπτος συνασπισμός). Ὁ Ναπολέων ἔσπευσεν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, συνεκέντρωσε τὰς ἐν Γερμανίᾳ δυνάμεις του, ἀπώθησε τὸν αὐστριακὸν στρατὸν καὶ κατέλαβε τὴν Βιέννην. Μετὰ περιπτετειώδεις συμπλοκὰς κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Δουνάβεως ἐνίκησεν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην παρὰ τὸ Βάγκραμ (Wagram 5-6 Ιουλίου).

Διὰ τῆς Εἰρήνης τῆς Βιέννης (14 Οκτωβρ. 1809) ἡ Αύστρια ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ τὰς Ιλλυρικὰς ἐπαρχίας εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ οὐτως ἐστερήθη τὴν διέξοδον πρὸς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Ἐπίστης ἔγινε σημαντικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν ἐσωτερικήν της πολιτικήν, διότι τὸ φιλελεύθερον ὑπουργεῖον ἀντικατέστησεν ἀντιδραστικὴ κυβέρνησις ὑπὸ τὸν πονηρὸν Μέττερνιχ.

Εύρισκόμενος εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον τῆς δόξης του δ Ναπολέων διεζεύχθη τὴν Ιωσηφίναν, προφασιζόμενος ὅτι ἦτο ἄτεκνος,

καὶ τὸ 1810 συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκου Β' Μαρίαν Λουίζαν, εἰκοσαετῇ περίπου τὴν ἡλικίαν. Ἀπὸ τὸν γάμον αὐτὸν ἐγεννήθη διάδοχος, λαβὼν τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Ρώμης, ἐπονομασθεῖς Ναπολέων Β' ('Αετιδεύς, Aiglon).

"Εκτασις τῆς Ναπολεοντείου αὐτοκρατορίας

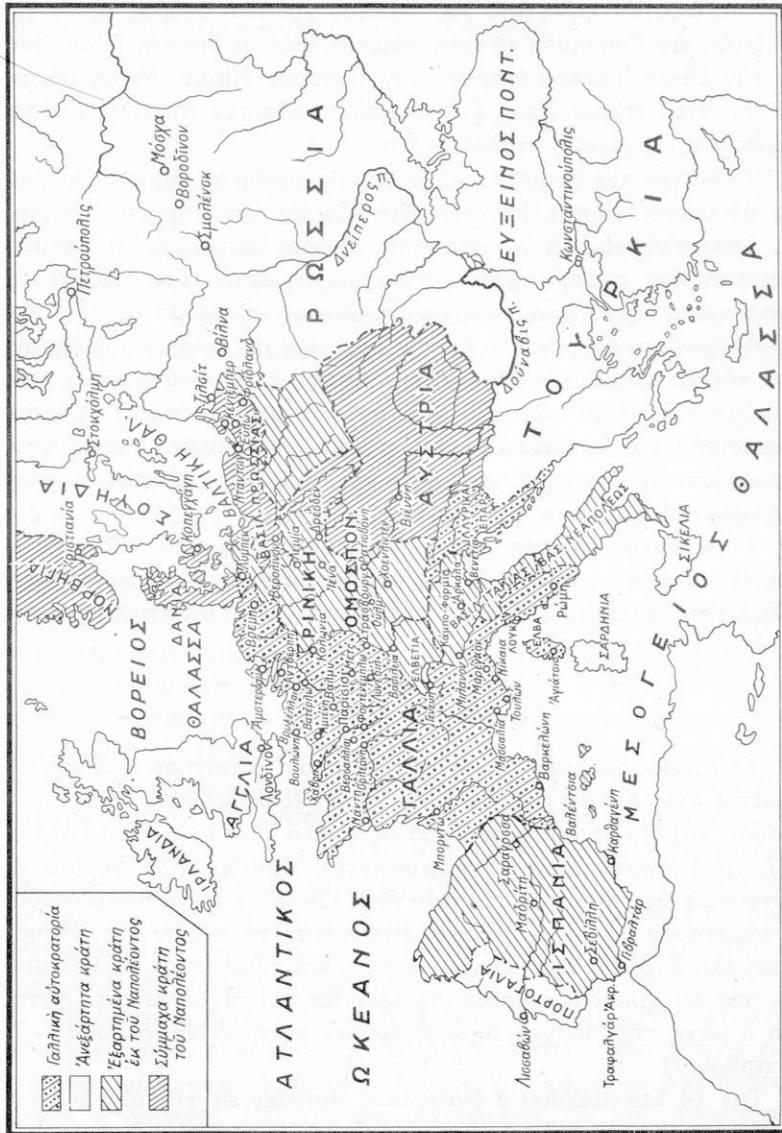
Τὸ 1810 δὲ Ναπολέων ἦτο κύριος ἐκτεταμένης αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία περιελάμβανε πλὴν τῆς Γαλλίας τὴν ἀριστερὰν ὅχθην τοῦ Ρήνου, τὴν Ὀλλανδίαν καὶ τὴν Γερμανικὴν παραλίαν τῆς Βορείου Θαλάσσης μέχρι τοῦ Λύμπεκ (Lübeck). Εἰς τὴν Ἰταλίαν κατεῖχε τὸ Πεδεμόντιον, τὴν Γένουαν, τὴν Τοσκάνην καὶ τὸ κράτος τοῦ Πάπα. Τέλος προσετέθησαν εἰς τὸ κράτος του αἱ Ἰλλυρικαὶ ἐπαρχίαι τῆς Αὔστριας καὶ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι. Ἐξηρτῶντο ἀπ' αὐτὸν τὰ βασίλεια τῆς Ἰταλίας, τῆς Νεαπόλεως, ἡ Ἰσπανία, ἡ Ελβετία, ἡ Ομοσπονδία τοῦ Ρήνου καὶ τὸ Μέγα Δουκάτον τῆς Βαρσοβίας. Ἡ Ρωσσία, ἡ Δανία καὶ ἡ Ρωσσία ἦσαν σύμμαχοί του. Ἡ δὲ Σουηδία, ὅπου πρὸ μικροῦ δὲ γάλλος στρατηγὸς Μπερναντότελε εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ὡς διάδοχος τοῦ ἀτέκνου βασιλέως, διετέλεσεν ὑπὸ γαλλικῆν ἐπιρροήν.

III. ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

"Η κατὰ τῆς Ρωσσίας ἐκστρατεία (1812)

Μεταξὺ τοῦ Ναπολέοντος καὶ τοῦ τσάρου τῆς Ρωσσίας ὑπῆρχον σοβαραὶ προστριβαί, κυρίως διότι ἡ Ρωσσία δὲν ἐφήρμοζεν αὐστηρῶς τὸν ἡπειρωτικὸν ἀποκλεισμόν. Κύριος τῆς δυτικῆς καὶ μέσης Εύρωπης δὲ Ναπολέων ἐσκέφθη, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν Ρωσσίαν. Ἡρχισε λοιπὸν νὰ σχεδιάζῃ μεγάλην ἐπιχείρησιν, διὰ τῆς δόποιας ἡλπιζε νὰ κάμψῃ τὸν Τσάρον καὶ νὰ ἀποκλείσῃ ἀποτελεσματικώτερον τὴν Ἀγγλίαν. Ἐκτὸς τούτου ἡ ἀνήσυχος φύσις του ὅθει αὐτὸν εἰς τὴν περιπτειώδη ἐκείνην ἐπιχείρησιν.

'Ο Ναπολέων παρεσκεύασε μεγάλειώδη ἐκστρατείαν. Ἀπὸ τοῦ Γουαδαλκιβίρ μέχρι τοῦ Νίεμεν ἔξηπλοῦντο στρατιωτικαὶ δυ-

109. Ναπολεόντειος αύτοκρατορ[α] 1812

νάμεις, γαλλικαί καὶ συμμαχικαί, ὑπέρ τὸ ἔκστομμύριον. Ἡ Μεγάλη Στρατιά, ἀποτελουμένη ἀπὸ 500 περίτου χιλιάδας ἄνδρας, ἐξ ὧν τὰ 2)3 ξένοι, καὶ διηρημένη εἰς τρία σώματα, ἐβάδισε διὰ τῆς Πρως σίας καὶ τὴν 24-25 Ιουνίου ἐπέρασε τὸν ποταμὸν Νίεμεν. Μέρος μόνον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἦσαν Γάλλοι, τὸ ὑπόλοιπον ἀπετελεῖτο ἀπὸ συμμάχους, Γερμανούς, Ἰταλούς κ.λ.π.

Ἡ ἐκστρατεία ἥρχισεν ὑπὸ δυσμενεῖς συνθήκας, διότι αἱ χῶραι τῆς Λιθουανίας καὶ τῆς Πολωνίας, διὰ τῶν ὅποιών διήρχετο ὁ στρατός, ἤσαν πλήρεις ἀπὸ ἔλη καὶ δάση, αἱ ὁδοὶ ἔλειπναι, ὁ ἐπισιτισμὸς ἀνεπαρκής διὰ τόσον μεγάλην στρατιάν, ἡ ὅποια ἡναγκάζετο νὰ διανυκτερεύῃ εἰς τὸ ὑπαίθρον, ἐπειδὴ ἔλειπνον καταλύματα. Ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος εἰρήνευσε πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ συνῆψε συμμαχίαν μετὰ τῆς Σουηδίας. Δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ παρατάξῃ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος πλέον τῶν 220 χιλ. ἀνδρῶν. Διὰ τοῦτο οἱ Ρῶσσοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐφαρμόσουν νέον σχέδιον πολεμικῆς. Ἀπέφευγον ἀποφασιστικὴν μάχην, ἀπεσύροντο πρὸ τοῦ Ναπολέοντος, ἕκαιον τὰ χωρὶα καὶ ἥρημων τὴν χώραν.

Ο γαλλικὸς στρατός, κατεπεπονημένος ἥδη ἀπὸ τὰς κακουχίας, ἔξησθενημένος ἀπὸ ἀσθενείας καὶ ὁμαδικὰς λιποταξίας, ἔφθασεν εἰς Σμόλενσκ, τὸ ὅποιον οἱ Ρῶσσοι ἔξεκένωσαν μετὰ αἵματηρὰν μάχην (17 Αὔγ. 1812).

Μόσχα

Ο Τσάρος διώρισεν ἀρχιστράτηγον κατ' ἀπαίτησιν τοῦ στρατεύματος τὸν Κουστόσωφ, ὁ ὅποιος ἔξηκολούθησε τὴν ὑποχώρησιν καὶ δὲν ἐσταμάτησε παρὰ εἰς τὸ Βορόδινον. Οἱ Γάλλοι (137 χιλ.) προσέβαλον τὰ χαρακώματα, ὅπισθεν τῶν ὅποιών ὁ Κουτούσωφ εἶχε τάξει τὸν στρατόν του (120 χιλ.). Μετὰ πεισματώδη καὶ αἵματηρὰν μάχην οἱ Ρῶσσοι ἔξεκένωσαν τὸ πεδίον τῆς μάχης. Ἡ μεγάλη Στρατιά εἶχε 30 χιλ. νεκροὺς καὶ τραυματίας, οἱ Ρῶσσοι περὶ τὰς 60 χιλιάδας νεκρούς, τραυματίας καὶ αἰχμαλώτους. Αὕτη εἶναι ἡ μάχη τῆς Μόσχας, ὅπως ὠνόμασεν αὐτὴν ὁ Ναπολέων (5 - 7 Σεπτεμβρίου).

Τὴν 14 Σεπτεμβρίου ὁ Ναπολέων εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μόσχαν καὶ τὴν ἐπομένην ἡ πόλις ἥρχισε νὰ καίεται. Ἡ πυρκαϊά, διαρκέσασα

τέσσαρας ήμέρας, ἀπετέφρωσε μέγα μέρος τῆς πόλεως καὶ 5 χιλ. ρῶσοι τραυματίαι ὅπεθανον οἰκτρὸν θάνατον. Ἐν τούτοις οἱ Γάλλοι εὗρον εἰς τὴν πόλιν καταλύματα καὶ ζωοτροφίας.

Ἡ καταστροφὴ

Ἡ ἐκστρατεία εἶχεν ἀποτύχει, διότι ὁ Ναπολέων δὲν κατώρθωσε νὰ συντρίψῃ τὸν ρωσικὸν στρατὸν καὶ ἥτο ὡς ἐκ τούτου ἀδύνατον νὰ διαχειμάσῃ εἰς τὴν Ρωσσίαν. Ὁ χειμὼν ἐπλησίαζεν, αἱ ζωοτροφίαι ἦρχισαν νὰ σπανίζουν καὶ ἴδιως δὲν ὑπῆρχεν ἀρκετὴ τροφὴ διὰ τὰ ζῷα, τὰ ὅποια ἀπέθηκον κατὰ ἔκατοντάδας. Ὁ Ναπολέων ἐπεχείρησε τότε νὰ διαπραγματευθῇ μὲ τὸν Τσάρον, ὁ ὅποιος ἀπέφευγε πᾶσαν συνεννόησιν. Δὲν ὑπελείπετο λοιπὸν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ἡ ὑποχώρησις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἀρχίσασα τὴν 19 Ὀκτωβρίου, κατέληξεν εἰς πλήρη καταστροφήν. Ὁ βαρὺς ρωσικὸς χειμὼν ἐνέσκηψε προώρως, αἱ στερήσεις καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀποσκευῶν καὶ τῶν λαφύρων ἐδυσχέραινον τὴν πορείαν, ἐνῷ τὸ σμῆνος τοῦ Ρωσικοῦ ἵππικοῦ παρηκολούθει τοὺς ὑποχωροῦντας καὶ τοὺς ἀπεδεκάτιζεν. Οἱ Γάλλοι ἐκάστην πρωῖαν ἀποχωροῦντες ἀπὸ τὰς ὑπαιθρίους κατασκηνώσεις ἀφηνός, ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας.

Κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Βερεζίνα ὁ γαλλικὸς στρατὸς ὑπέστη σοβαρωτάτην ἀπώλειαν, διότι ὁ ρωσικὸς στρατὸς προελάσσας ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν, κατέλαβε τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, ἐνῷ ὁ στρατὸς τοῦ Κουτούζωφ ἐπίειζεν αὐτὸν ἀπὸ τὴν ἀνατολήν, τρίτος δὲ ρωσικὸς στρατὸς ἐπετίθετο ἀπὸ τὸν νότον. Τὰ λείψανα τῆς στρατιᾶς ἐν πλήρει ἀποσυνθέσει ἐζήτησαν νὰ ἀνοίξουν δρόμον διὰ τῆς Πολωνίας καὶ Πρωσσίας. Ὁ ἕδιος ὁ Ναπολέων ἔφυγε κρυφίως ἐπὶ ταχυδρομικῆς ἀμάξης καὶ διὰ Βαρσοβίας καὶ Δρέσδης ἔφθασεν εἰς Παρισίους καὶ δι' ἀνακοινωθέντος ἀνήγγειλε τὴν καταστροφὴν τῆς Μεγάλης Στροτιᾶς.

Ἡ ἐκστρατεία τῆς Ρωσσίας ὑπῆρξε μία τῶν μεγίστων καταστροφῶν τῆς παγκοσμίου Ιστορίας. Ἀπὸ τὴν μεγάλην αὔτην στρατιάν, ἡ ὅποια εἰσῆλθεν εἰς τὸ ρωσικὸν ἔδαφος, 200 χιλ. ἥσαν νεκροί, τραυματίαι ἡ ἀσθενεῖς, 130 χιλιάδες αἰχμάλωτοι, 50 χιλ. λιποτάκται.

*Αλλά καὶ ὁ ρωσσικὸς στρατὸς ἀπὸ 220 χιλ. εἶχεν ἀπομείνει μόνον μὲ 40 χιλ.

Οἱ Πρῶσσοι καὶ οἱ Αὐστριακοί, οἵ δόποῖοι εἶχον ἀκολουθήσει ἀναγκαστικῶς τὴν ἐκστρατείαν, ἀπεστάτησαν, μόλις εἰδον τὴν καταστροφήν, καὶ ὥλη ἡ Γερμανία ἐκινεῖτο κατὰ τοῦ Ναπολέοντος.

*Εξέγερσις τῆς Γερμανίας. Λειψία

Τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν Ρωσσίαν ἦκολούθησε ζωηρὰ κίνησις εἰς τὴν Γερμανίαν. *Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος ἐτέθη ἡ Πρωσσία. *Ενισχυθεῖσα μὲ ὄγγειαν καὶ χρήματα καὶ ἐφαρμόσασα τὴν καθολικὴν ὑποχρεωτικὴν θητείαν κατώρθωσε νὰ παρατάξῃ 270 χιλίαδας στρατοῦ. Οἱ Γάλλοι ἔξεκένωσαν τὸ Βερολίνον καὶ ἀπεσύρθησαν ἐκεῖθεν τοῦ "Οδερ. *Αλλ' ὁ Ναπολέων ἤτο πάντοτε ἐπίφοβος.

*Η Ἀγγλία συνήνωσε τότε εἰς συμμαχίαν τὴν Πρωσσίαν, τὴν Αὐστρίαν καὶ Σουηδίαν. *Η Αὐστρία, τῆς δόποίας τὴν πολιτικὴν διηγύθυνεν ὁ Μέττερνιχ, μετά τινας ἐλιγμούς προσεχώρησεν εἰς τὴν συμμαχίαν (ἔκτος συνασπισμὸς κατὰ τῆς Γαλλίας).

Κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν ὁ Ναπολέων ἔδωσε πάλιν δείγματα στρατηγικῆς μεγαλοφυΐας, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσῃ νὰ ἀποτρέψῃ τὸ μοιραῖον. *Υπέβαλεν εἰς τελευταίαν προσπάθειαν τὸν γαλλικὸν λαόν, ἐστρατολόγησε προληπτικῶς νεωτάτους στρατιώτας μέχρι τοῦ 18ου ἔτους. Τοιουτοτρόπως κατήρτισε στρατὸν 350 χιλ. Οἱ σύμμαχοι ἀντέταξαν κατ' αὐτοῦ 500 χιλ. διηρημένας εἰς τρεῖς στρατιάς. Μίαν ἀπ' αὐτὰς ὡδῆγει ὁ ἄλλοτε στρατηγὸς τοῦ Ναπολέοντος Μπερναντός, ὁ δόποιος εἶχε γίνει ἔνδοξος μὲ τὰς ἐπιτυχίας του κατὰ τῶν στρατηγῶν τοῦ Ναπολέοντος, καὶ τὴν τρίτην ὁ αὐστριακὸς στρατηγὸς Σβάρτσενμπεργκ (Schwarzenberg), ὁ δόποιος εἶχε καὶ τὴν γενικὴν ἀρχιστρατηγίαν.

*Η ἀποφασιστικὴ μάχη ἔδόθη εἰς τὴν Λειψίαν (16 - 19 Οκτωβρίου 1813). *Εκεῖ 160 χιλ. Γάλλοι ἐπάλαισαν κατὰ 295 χιλιάδων συμμάχων, οἱ δόποῖοι διέθετον διπλάσιον ἵππικὸν καὶ πυροβολικόν. *Ο γαλλικὸς στρατός, μετὰ κρατερὸν ὀγώνα, ἤναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀφοῦ ἔξήντηλησε τὰ πυρομαχικά του καὶ ἀφοῦ εἶδε τοὺς συμμάχους του Σάξονας καὶ Βυρτεμβεργίους νὰ προσχωροῦν εἰς τὸν ἔχ-

θρόν. Αύτή είναι ή μεγάλη μάχη της Λειψίας, την δποίαν οι Γερμανοί ωνόμασαν Μάχη την Τάων Έθνών (Völkerschlacht).

Ο Ναπολέων ήναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ πέραν τοῦ Ρήνου, ή Γερμανία μέχρι τοῦ Ρήνου ήτο ἐλευθέρα, οἱ γερμανοὶ ήγεμόνες ἀπεστάτησαν, ή Όμοσπονδία τοῦ Ρήνου διελύθη.

Εἰσβολὴ εἰς τὴν Γαλλίαν

Τὴν νύκτα τῆς 1ης τοῦ νέου ἔτους 1814 ὁ Μπλύχερ διέβη τὸν Ρήνον καὶ

μετ' αὐτὸν εἰσῆλθον οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ ἐκ διαφόρων σημείων εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Γαλλίας. Ἡ προσπάθεια τοῦ Ναπολέοντος νὰ δημιουργήσῃ νέον στρατὸν ἔφερε πενιχρὰ ἀποτελέσματα, διότι οἱ ὑπηρεσίαι δὲν ὑπήκουον καὶ οἱ νέοι δὲν ὑπετάσσοντο. Ἀπὸ ήμέρας εἰς ήμέραν στενώτερον περισφιγγόμενος ἐπάλαισεν ὡς λέων μανιώδης καὶ διέπραξε κατορθώματα οὐδενὸς τῶν προηγούμενων ὑποδεέστερα, ἀλλὰ κατώρθωσε μόνον νὰ βραδύνῃ τὸ μοιραῖον. Τὴν 31 Μαρτίου οἱ σύμμαχοι εἰσῆλθον εἰς Παρισίους. Ο Ναπολέων προσεπάθησε νὰ σώσῃ τὸν θρόνον ὑπὲρ τοῦ νιοῦ του, ἀλλ' εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὑπερίσχυσαν οἱ διπάδοι τῶν Βουρβόνων καὶ ή Γερουσία ἐκήρυξεν ἕκπτωτον τὸν Ναπολέοντα.

Οἱ σύμμαχοι ἀνεβίβασσαν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας τὸν ἀδελφὸν τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ' Λουδοβίκον ΙΗ', (1), ὁ δόποιος

1. Λουδοβίκος ΙΖ' θεωρεῖται διὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ', τὸν δόποιον οἱ μετανάσται βασιλόφρονες ἀνεκήρυξαν βασιλέα μετὰ τὴν ἀποκεφάλισιν τοῦ πατέρος του. Ο νεαρός ἡγεμονίδης ἀπέθανεν εἰς τὴν φυλακήν, δῆπου εἶχεν ἐγκλεισθῆ μετὰ τῶν γονέων του.

110. Ο Ναπολέων τὸ 1814

ύπεσχέθη άμέσως ότι θὰ παραχωρήσῃ Σύνταγμα. Μετ' αύτου συνῆψαν οἱ σύμμαχοι τὴν πρώτην Εἰρήνην τὸν Παρισίων (30 Μαΐου 1814), διὰ τῆς ὁποίας ἡ Γαλλία ἐπανήρχετο εἰς τὰ σύνορά τοῦ 1792, ἀνέκτα πάλιν σχεδὸν πάσας τὰς ἀποικίας τῆς καὶ δὲν ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρώσῃ πολεμικὴν ὀποζημίωσιν καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα, τὰ ὅποια δὲ Ναπολέων εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ διάφορα μουσεῖα τῆς Εὐρώπης. Ἡ Ἀγγλία ἐκράτει τὴν Μάλταν καὶ τὴν Ἐλγολάνδην. Σχεδὸν ὅλοι οἱ ἐκθρονισθέντες ἡγεμόνες ἐπανήρχοντο εἰς τὸν θρόνον τῶν (παλινόρθωσις, restoration) καὶ ώρίζετο νὰ συνέλθῃ συνδιάσκεψις τῶν κρατῶν εἰς τὴν Βιέννην, διὰ νὰ κανονίσῃ τὴν νέαν κοτάστασιν τῆς Εὐρώπης.

Κατ' εἰσήγησιν τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου παρεχωρήθη εἰς τὸν Ναπολέοντα ὡς ἡγεμονία ἡ νῆσος Ἐλβα καὶ ὑπεχρεώθη ἡ Γαλλία νὰ δίδῃ εἰς αὐτὸν χρηματικὴν ἐπιχορήγησιν.

Τὸ συνέδριον τῆς Βιέννης

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 1814 συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Βιέννην οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων καὶ ὅλων τῶν ἐνδιαφερομένων κρατῶν, πολλοὶ ἡγεμόνες, πολιτευταὶ καὶ στρατηγοί. Ἡ Βιέννη ἔλαβεν ἑορτάσιμον ὄψιν καὶ ἐδόθησαν ὀλλεπάλληλα συμπόσια, χοροὶ καὶ παραστάσεις, διότι μετὰ τὸν μακροχρόνιον καὶ βαρύν πόλεμον οἱ ἀνθρωποί ἥσθάνοντο τὴν ἀνάγκην ἀναψυχῆς.

Μεγίστην ἐπιρροὴν ἦσκησεν ἐπὶ τῶν διαπραγματεύσεων ὁ Μέττερνιχ. Μέλος τῆς ρωσσικῆς ἀντιπροσωπείας ἦτο δὲ Ἑλλην Καππιδίστριας. Μετὰ μεγάλης ἐπιτηδειότητος εἰργάσθη δὲ ἀντιπροσωπεύων τὴν Γαλλίαν Ταλλεϋράν (Talleyrand), δὲ ὅποιος κατώρθωσε νὰ διασπάσῃ τοὺς συμμάχους προσεταιρισθεὶς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας καὶ παρ' ὅλιγον νὰ ἔξερρηγνύετο πόλεμος μεταξὺ τοῦ νέου αὐτοῦ συνδυασμοῦ καὶ τῆς Ρωσσίας καὶ Πρωσσίας. Αἱ συνεννοήσεις δὲν είχον εἰσέτι καταλήξει εἰς ὀριστικὸν ἀποτέλεσμα, ὅπότε ἔφθασεν ἡ εἰδῆσις ὅτι δὲ Ναπολέων ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν, Ὁ συνασπισμὸς τῶν ὀκτὼ κρατῶν ἀνενεώθη καὶ οἱ σύμμαχοι ἐκήρυξαν τὸν Ναπολέοντα ἐχθρὸν καὶ ταραξίαν τῆς εἰρήνης τοῦ κόσμου.

Β α τ ε ρ λ δ

‘Ο Ναπολέων είχεν δικριβεῖς πληροφορίας διά τὰς ἀντιθέσεις τῶν συμμάχων εἰς τὴν Βιέννην, ἔγνώριζεν ἐπίσης καλῶς ὅτι διαλικός λαὸς δὲν ἤγαπτα τὸν Λουδοβίκον. Πολλοὶ στρατηγοὶ καὶ διπλωμάται συνεννοοῦντο μετ’ αὐτοῦ διπώς παλινορθώσουν τὴν ἀρχήν του. Ἐνθαρρυνόμενος λοιπὸν ἀπ’ αὐτὰ ἀνέλαβε τὴν καταπληκτικὴν ἐπιχείρησιν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. Τὴν 1 Μαρτίου 1815 ἀπεβιβάσθη μετὰ 1.100 ἀνδρῶν εἰς Κάννας τῆς Προβηγκίας. Λαὸς καὶ στρατιῶται ἐδέχθησαν αὐτὸν πανταχοῦ μὲν ἐπευφημίας «Ζήτω ὁ αύτοκράτωρ». Ο στρατηγὸς Νέϋ, δ ὅποιος ἐστάλη κατ’ αὐτοῦ, προσεχώρησε μετὰ τοῦ στρατοῦ πρὸς αὐτὸν καὶ ὅλη ἡ Γαλλία ἀνεγνώρισεν αὐτόν, ἐνῷ δὲ Λουδοβίκος ἔφυγεν εἰς τὸ ἐν Βελγίῳ στρατόπεδον τῶν συμμάχων. Τοιουτορόπως ἤρχισε νέα περίοδος δράσεως τοῦ Ναπολέοντος, ἡ ὅποια διήρκεσεν ὀλίγον περισσότερον ἀπὸ τρεῖς μῆνας καὶ ὀνομάζεται εἰς τὴν ιστορίαν ‘Ἐκ ατὸν ἡ μέρα’ (20 Μαρτίου - 22 Ιουνίου 1815).

Ο Ναπολέων περιεποίηθε τὸν γαλλικὸν λαόν, παρεχώρησε φιλελεύθερον πολίτευμα καὶ ὡμίλησε πρὸς αὐτὸν μὲν ἐκφράσεις τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν χρόνων. Συγχρόνως ἤρχισε νὰ καταρτίζῃ στρατὸν καὶ κατώρθωσε ταχέως νὰ δημιουργήσῃ 208 χιλ. καλῶς ἡσκημένου στρατοῦ, τὸν ὅποιον ἀπετέλεσαν οἱ ἀνδρες οἱ ἐπανελθόντες ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν. Προσεπάθησε νὰ διασπάσῃ τὸν ἐναντίον του συνασπισμὸν διὰ συνεννοήσεων, ἀλλ’ ἀπέτυχε.

Ἡ θέσις τοῦ Ναπολέοντος ἦτο δυσχερεστάτη. Εἰς τὸ Βέλγιον ὑπῆρχον δύο στρατιαὶ, δ ἄγγλος στρατηγὸς Οὐέλλιγκτον μὲ 100 χιλ. στρατοῦ καὶ δ Μπλύχερ μὲ 150 χιλ. Τὸν Ρήνον κατεῖχον 350 χιλ. Αὐστριακοὶ καὶ δπισθεν αὐτῶν ἦσαν 235 χιλ. Ρῶσσοι. Οἱ σύμμαχοι ἐδήλωσαν ὅτι δὲν θὰ ἔλθουν εἰς συνεννόησιν πρὸς τὸν Ναπολέοντα.

Ο Ναπολέων διὰ νὰ προλάβῃ τὴν περαιτέρω συγκέντρωσιν τοῦ ἔχθροῦ, προήλασε μὲ 120 χιλ. ἐκλεκτοῦ στρατοῦ πρὸς τὸ Βέλγιον, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ χωρίσῃ μὲ ἰσχυρὸν κτύπημα τὰ στρατεύματα τοῦ Οὐέλλιγκτον καὶ τοῦ Μπλύχερ. Τὸ πρῶτον κτύπημα ἐδέχθησαν οἱ Ρῶσσοι. Μετὰ πεισματώδη μάχην οἱ Γάλλοι διέρρηξαν τὸ κέντρον των καὶ δ ἵδιος δ Μπλύχερ ἐπεσεν ἀπὸ τὸν ἴππον καὶ ἐκιν-

111. Ο Ούελλιγκτον

σαν οι Πρωσσοί του Μπλύχερ. Μετά πάλην σῶμα πρὸς σῶμα οἱ Γάλλοι ἔτράπησαν εἰς ἀγρίαν φυγήν, ἀφοῦ τὸ ἐν τρίτον ἔξ αὐτῶν δηλ. 15 χιλιάδες νεκροὶ ἦ τραυματίαι, ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης. Τὸ πρωσσικὸν ἵππικὸν κατεδίωκεν αὐτοὺς καθ' ὅλην τὴν νύκτα, οὔτως ὥστε τὰ συντρίματα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ διῆλθον ἐν πανικῷ τὰ βελγικὰ σύνορα καὶ μόλις ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν Παρισίων κατώρθωσαν νὰ ἀνασυνταχθοῦν. Αὕτη εἶναι ἡ περίφτημος ἐν Βατερλὼ (Waterloo) καταστροφὴ (18 Ιουν. 1815).

Μετὰ τὴν κατάρρευσιν συνηλθον εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν αἱ δύο βουλαὶ ἀνευ τῆς ἀδείας τοῦ Ναπολέοντος, ἐσχημάτισαν προσωρινὴν κυβέρνησιν καὶ ἡνάγκασαν τὸν Ναπολέοντα νὰ παραιτηθῇ¹ καὶ τὸν διέταξαν νὰ ἔγκαταλείψῃ τὴν Γαλλίαν. Ο Ναπολέων φεύγων ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ροσφόρ (Rochefort), ἔνθα ἡ ναυγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς Ἀγγλούς, οἱ ὅποιοι τὸν μετέφερον εἰς Ἄγιαν Ελένην, μικρὰν νῆσον κειμένην εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς, ὅπου ἔζησεν ἔξ ἔτη ἀσθενής καὶ συντετριμένος καὶ ἀπέθανε (5 Μαΐου 1821).

Ἡ δευτέρα εἰρήνη τῶν Παρισίων

Μετ' ὀλίγον οἱ ἔχθροι κατέλαβον τὸ δεύτερον τὴν γαλλικὴν

δύνευσεν. Ἀμέσως κατόπιν προσέβαλε τοὺς Ἀγγλούς, οἱ ὅποιοι εἶχον ὀχυρωθῆ ἐπὶ τοῦ ἡροπεδίου Σαιν Ζάν (Saint-Jean), ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούστης εἰς Βρυξέλλας, ἐλπίζων ὅτι θὰ συντρίψῃ αὐτοὺς διὰ τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς (74 χιλ. Γάλλοι καὶ 246 τηλεβόλα κατὰ 60 χιλ. Ἀγγλῶν καὶ 148 τηλεβόλων). "Ηδη εἴχον ἀρχίσει νὰ κλονίζωνται αἱ τάξεις τῶν Ἀγγλῶν, ὅπότε ἐνεφανίσθη-

πρωτεύουσαν καὶ οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν πανηγυρικῶς καὶ τούτους ἡκολούθησεν ὁ Λουδοβίκος ΙΙ. ‘Ο Λουδοβίκος ὑπέγραψε τὴν δευτέραν εἰρήνην τῶν Παρισίων (20 Νοεμβρίου 1815), διὰ τῆς ὁποίας ἡ Γαλλία ἐπανήρχετο εἰς τὰ σύνορα τοῦ 1790. Οὕτως ἡ περιπέτεια τῶν Ἐκατὸν ἡμερῶν ἔστοιχισεν εἰς τὴν Γαλλίαν ἥμισυ ἑκατομμύριον κατοίκους καὶ 700 ἑκατομμύρια πολεμικήν ἀποζημίωσιν. Οἱ Γάλλοι ὑπεχρεώθησαν ἀκόμη νὰ ἐπιστρέψουν τὰ ἔργα τέχνης, τὰ ἀφαιρέθεντα παρ’ αὐτῶν ἀπὸ διαφόρους χώρας.

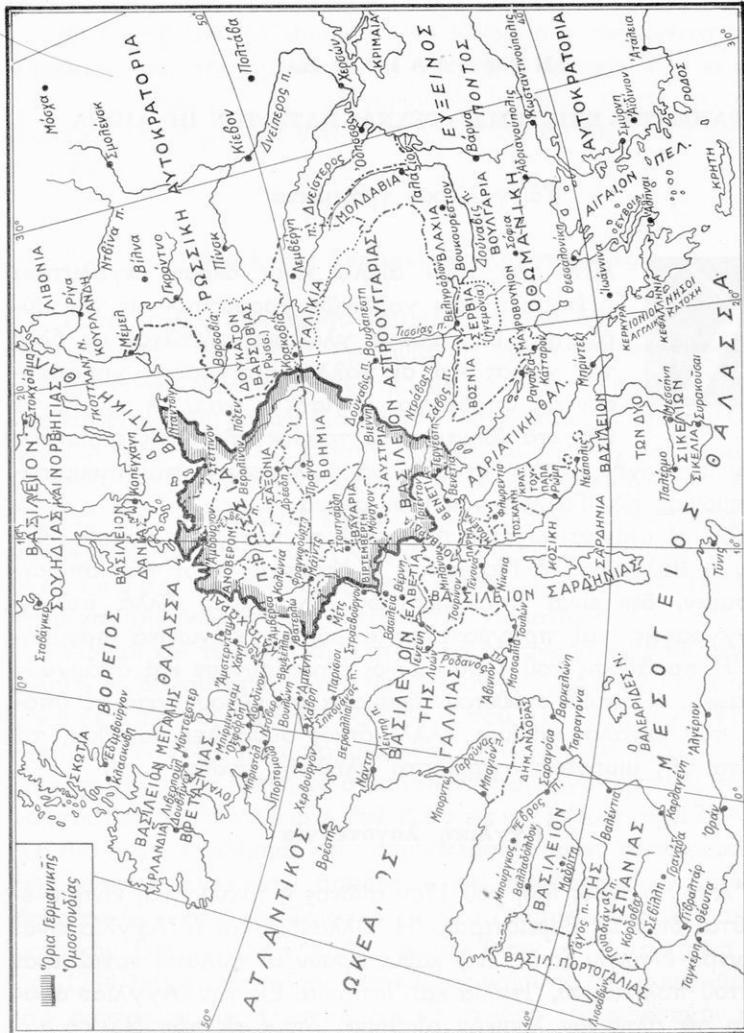
Αἱ ἀποφάσεις τοῦ Συνεδρίου τῆς Βιέννης

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος τὸ συνέδριον τῆς Βιέννης συνεπλήρωσε τὰς ἔργασίας του καὶ ἔλαβεν ἀποφάσεις, αἱ ὁποῖαι ὥρισαν τὴν νέαν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης. Οἱ διπλωμάται εἰργάσθησαν ως ἀντιπρόσωποι ἡγεμόνων καὶ ὅχι λαῶν. Ἐστηρίχθησαν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς νομιμότητος, τῆς ἴσοροπίας καὶ τῶν ἀντισταθμισμάτων καὶ διεμοίρασαν τὰς χώρας, χωρὶς νὰ ἐρωτήσουν τούς κατοίκους.

Ἡ Ρωσσία ἔλαβε μέγα μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας, συνήνωσεν αὐτὸ μετὰ τῶν λοιπῶν πολωνικῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἐσχημάτισεν οὕτω τὸ βασίλειον τῆς Πολωνίας, τῆς ὁποίας βασιλεὺς ἀνηγορεύθη ὁ Τσάρος. Ἡ Πρωσσία ἔλαβε μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας (τὸ Πόζεν, τὸ Θόρν καὶ τὸ Ντάντσιγκ) καὶ τρεῖς γερμανικὰς ἐπαρχίας (Σαξονίαν, Βεστφαλίαν, καὶ περιοχὴν τοῦ Ρήγου). Τοιουτοτρόπως ἐπέτυχε τὴν ἔνωσιν τῶν διεσπαρμένων τμημάτων τοῦ κράτους καὶ ἀπέκτησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ Ρήγου μέχρι τῶν συνόρων τοῦ Βελγίου. Ἡ Ἀγγλία ἐκράτησε τὴν Μάλταν, τὰς Ἰονίους νήσους καὶ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος, τὴν Κεϋλάνην κτλ. ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης. Τοιουτοτρόπως ὁ ἀποικιακὸς ὄγών ἐλήξεν ὑπὲρ τῆς Ἀγγλίας. Ἡ Αὐστρία ἐλάμβανε τὰς Ἰλλυρικὰς ἐπαρχίας, τὴν Βενετίαν καὶ Λομβαρδίαν καὶ ἀπέκτα μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ παλαιοὶ ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας καὶ ὁ Πάπτας ἐπανῆλθον εἰς τὸ θρόνον των. Τὸ Βέλγιον ἦνώθη μετὰ τῆς Ὀλλανδίας εἰς ἐν κράτος ἀνεξάρτητον ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Βασιλείου τῶν ‘Ηνωμένων Κάτω Χωρῶν, ὑπὸ τὸν βασιλέα Γουλιέλμον Α’ τῆς Ὀρανίας, καὶ ἡ Νορβηγία ἦνώθη μετὰ τῆς Σουηδίας.

‘Ιερὰ Συμμαχία (26 Σεπτεμβρίου 1815)

Τῇ εἰσιγήσει τοῦ μυστικοπαθοῦς τσάρου Ἀλεξάνδρου, οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες Ρωσσίας, Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας συνῆψαν τὴν λεγομένην ‘Ιερὰν Συμμαχίαν, ἡ ὅποια ἀρχικῶς εἶχε σκοπὸν τὴν διατήρησιν τῶν ὅρων τῆς συνθήκης τῆς Βιέννης. Συμπληρωθεῖσα ὅμως διὰ νέων συνεννοήσεων ἔλαβε τὴν μορφήν, ὑπὸ τὴν δποίαν είναι γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν. Οἱ συμβαλλόμενοι δηλαδὴ ἡγεμόνες ὑπερχρεοῦντο νὰ κυβερνήσουν τὰ κράτη των κατὰ τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν. Αὕτω ἐσήμαινεν ὅτι θὰ κατεδίωκον πᾶσαν φιλελευθέραν κίνησιν εἰς τὴν χώραν των καὶ θὰ ὑπεστήριζον ἄλλήλους, καθὼς καὶ τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας, διὰ νὰ διατηρήσουν τὸ ἀπολυταρχικὸν καθεστώς. Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη ἡ ‘Ιερὰ Συμμαχία ἔξήσκησεν ἀληθῆ δεσποτείαν ἐπὶ τῆς Εὐρώπης. Κατεδίωξε τοὺς φιλελευθέρους καὶ κατέπινιξε πᾶσαν προοδευτικὴν ἐκδήλωσιν τῶν λαῶν, πολλάκις διὰ βιαίων ἐπεμβάσεων. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἔξερράγη ἡ Ἐλληνικὴ ἐπανάστασις, οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάται τῆς ‘Ιερᾶς Συμμαχίας, ἴδιως τῆς Αὐστρίας, ἐπολέμησαν αὐτήν ἀμειλίκτως.

112. *Η Ευρώπη μετά την συνθήκη της Βιέννης (1815)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ

ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ - TEXNAI KATA TON IH' AIΩNA

Τὰ γαλλικὰ γράμματα

ΑΤΑ τὸν 18ον αἰῶνα εἶναι ἀκόμη μεγαλυτέρα ἡ ἐπιβολὴ τῶν γαλλικῶν γραμμάτων εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ γαλλική γλῶσσα μελετᾶται εἰς ὅλας τὰς χώρας καὶ οἱ γάλλοι συγγραφεῖς χρησιμεύουν ὡς ὑπόδειγμα. Ἐπίστης ἡ γαλλικὴ τέχνη, τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα καὶ ὁ τρόπος τῆς ζωῆς εὑρίσκουν ζωηρὰν ὑποδοχήν, ὡσπερ δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ πνευματικῆς ἡγεμονίας τῶν Γάλλων τὸν 18ον αἰῶνα.

‘Αλλ’ οἱ σημαντικώτεροι τῶν γάλλων συγγραφέων τοῦ 18ου αἰῶνος, ὁ Βολταῖρος, ὁ Μοντεσκιέ, ὁ Ντιντερό, περὶ τῶν ὁποίων ώμιλήσαμεν, δὲν εἶναι ἀποκλειστικῶς λογοτέχναι, ἀλλὰ πολιτικοὶ συγγραφεῖς, καὶ πραγματεύονται μᾶλλον κοινωνικὰ προβλήματα. Ἡ παράδοσις τοῦ 17ου αἰῶνος ἐξηκολούθησε καὶ ὑπάρχουν συγγραφεῖς, οἱ ὁποίοι συνθέτουν δράματα καὶ μύθους κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ μεγάλου αἰῶνος. ‘Αλλ’ ὅπως συμβαίνει συνήθως, τὰ προϊόντα τῆς μιμήσεως στεροῦνται ἀληθινῆς πνοῆς.

‘Αγγλικὴ λογοτεχνία

‘Απὸ τὸ τέλος ἥδη τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ πνευματικὴ κίνησις ἐξαπλοῦται διαρκῶς βορειότερον. Ἡ ‘Ολλανδία καὶ ἡ ‘Αγγλία εἶναι ἥδη κέντρα ἐντόνου ζωῆς, ἐνῷ καθυστεροῦν αἱ παλαιαι νοτιώτεραι ἐστίαι τοῦ πολιτισμοῦ, Ἰταλία καὶ Ἰσπανία. Εἰς τὴν ‘Αγγλίαν ἀφυπνίζεται τὸ ἀληθινὸν λυρικὸν αἴσθημα, ὅπως εἰς τὰς Νύκτας τοῦ ποιητοῦ Γιούνγκ (Young, 1681 - 1765), καὶ τὸ ἡθογραφικὸν μυθιστόρημα φθάνει εἰς ἐξαιρετικὴν ἀκμήν. ‘Ο Δανιὴλ

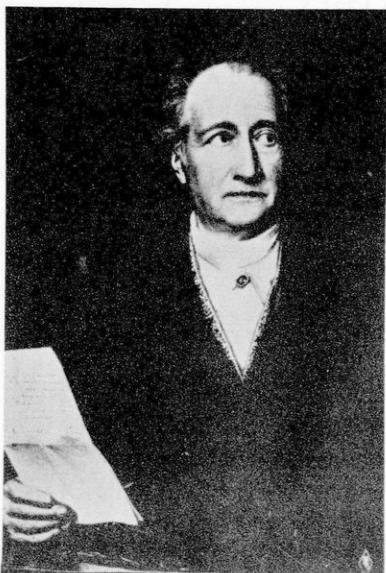
Ντιφόου Daniel Difoe, 1660-1731) γράφει τὸν περίφημον Ροβινσόν Κρούσον καὶ ὁ σατυρικὸς Σουΐφτ (Swift, 1667 - 1745) τὰ Ταξίδια τοῦ Γκιούλιβερ.

Ο Γίββων (Gibbon, 1737 - 1796) διὰ τῆς εὐρυτάτης πολυμαθείας του, τῆς ὀξυνοίας, τῆς αύστηρᾶς κριτικῆς τῶν κειμένων, ἔγινεν ὁ θεμελιωτής τῆς ἐπιστημονικῆς ιστορίας εἰς τὸ ἔργον του Παρακμὴ καὶ πτῶσις τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

Ακμὴ τῆς Γερμανικῆς λογοτεχνίας

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰώνος ἀξιολόγους ποιητὰς καὶ ζωγράφους ἀνέδειξεν ἡ Γερμανία. Ἡ γερμανικὴ λογοτεχνία ὑπέστη ἐπὶ μακρὸν τὴν ἐπίδρασιν τῆς κλασσικούσης Γαλλικῆς λογοτεχνίας καὶ ἔχειάσθη ἀγών, διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ὅπο τὴν μίμησιν. Οἱ γερμανοὶ ἐστράφησαν τότε εἰς τὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας γερμανικῆς ποιήσεως καὶ ἀνεκάλυψαν τοὺς θησαυροὺς τῆς μητρικῆς των γλώσσης. Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰώνος ἐφάνη ὁ πρῶτος δημιουργικὸς ποιητής, ὁ Φρειδερίκος Κλόπστοκ (Klopstock, 1724 - 1803), συγγραφεὺς τῆς Μεσιάδος, δόποιος ἔδειξεν εἰς τοὺς συγχρόνους του τὴν λεπτότητα καὶ τὴν ἐκφραστικὴν δύναμιν τῆς γερμανικῆς.

Λόγιοι καὶ τεχνοκρίται ἔζήτουν νὰ κατανοήσουν βαθύτερον τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. Τὸ 1764 ἔξεδόθη ἡ Ἰστορία τῆς τέχνης κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἀρχαίαν τατά, τοῦ Βίνκελμαν (Winckelmann, 1717-1768), ἡ ὁποία ἔδιδε νέαν ἀντίληψιν τοῦ ἀρχαίου καλοῦ. Δύο ἔτη ἀργότερα ἐφάνη τὸ σημαντικώτατον ἔργον κριτικῆς τῶν χρόνων τούτων, δλαοκόων τοῦ Λέσσινγκ (Lessing, 1729-1781). Ὁ Λέσσινγκ ἐπολέμησε τὸν ψευδοκλασσικισμόν, ἀναφερόμενος εἰς τὴν γνησίαν κλασσικὴν παράδοσιν καὶ προβάλλων ὡς ὑπόδειγμα δραματικῆς τέχνης τὸν Σαίξπηρ. Ἐνῷ ὁ Λέσσινγκ ἔδιδεν εἰς τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν τὴν πρωτεύουσαν θέσιν, ὁ Χέρντερ (Herder, 1744-1803) ὡς πηγὴν ἐμπνεύσεως ἐκήρυξε τὸ συναίσθημα καὶ τὴν φαντασίαν καὶ προσεπάθησε νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὴν δημώδη ποίησιν. Τὸ δονομαστότερον ἔργον του είναι ἡ Φιλοσοφία τῆς ιστορίας τῆς ἀνθρωπότητος.

113. Ο Γκαϊτε

Μετά τὴν προπαρασκευὴν αὐτὴν ἡρχισεν ἡ ἀκμὴ τῶν γερμανικῶν γραμμάτων, ἡ ἐποχὴ τῆς Θυέλλης καὶ Ὁρμῆς (*Sturm und Drang*), διπλῶς δύνομάζουν αὐτὴν οἱ Γερμανοί.

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἔξεδηλώθη ἡ ἴδιοφυΐα τοῦ Γκαϊτε (Goethe, 1749-1832). Εἰς τὸ πρῶτον ἀξιόλογον ἔργον του, τὸν Βέρερο, εἰκονίζεται ἡ κατέχουσα τὰς νεαρὰς ψυχὰς ἀνησυχίᾳ. Οὐ περαισθηματικὸς καὶ καλλιτεχνικὸς νεαρὸς ἥρως τοῦ μυθιστορήματος, δὲν κατορθώνει νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὸν συνήθη πεζὸν τρόπον τοῦ βίου, μεταφέρει τὴν ἀφθονον αἰσθηματολογίαν του εἰς τὴν ἔχοχὴν καὶ ἔξι ἀφορμῆς ἐρωτικοῦ ἐπεισοδίου θέτει τέρμα εἰς τὴν ζωὴν του. Τὸ ἔργον, συντεταγμένον ὑπὸ μορφὴν ἐπιστολῶν καὶ εἰς γλῶσσαν ἀπλῆν, σχεδὸν οἰκογενειακήν, ἐδημιούργησε σχολήν, ἀπέκτησε πολλοὺς μιμητὰς καὶ τὸ πάθος, ὑπὸ τοῦ δποίου ἐτήκετο δὲ νεαρὸς Βέρερ, ὡνόμασαν πάθος τοῦ αἰῶνος (*mal du siècle*).

Ο Γκαϊτε ἀνεπτύχθη εἰς ἀξιολογώτατον καλλιτέχνην συνδυάζων τὴν παράδοσιν τοῦ γερμανικοῦ μεσαίωνος πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ μεγάλη δημιουργία του είναι δούοντας (*Faust*).

Ηρως τοῦ ἔργου, τὸ δποίον ἔχει μορφὴν δράματος, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴν ἐσωτερικὴν ἐνότητα σκηνικοῦ ἔργου, ὑποτίθεται δὲ σοφὸς τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως Φάσουστ, δοποῖος, ἀφοῦ δι’ ὅλου τοῦ βίου ἐκοπίασε ζητῶν τὴν ἀλήθειαν καὶ προσπαθῶν νὰ ὠφελήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, καταλαμβάνεται ὑπὸ μεταμελείας διὰ τὸν τρόπον κατὰ τὸν δποίον κατηνάλωσε τὴν νεότητα, καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ζωὴν, δπως δώσῃ εἰς αὐτὴν ὅλην κατεύθυνσιν.

‘Ο Γκαίτε συνεδέθη διά στενής φιλίας μετά τοῦ Φρειδερίκου Σιλερ (Schiller, 1759-1805), τοῦ όποιου τὰ γεανικά δράματα (Οἱ Λησταί, Φιέσκο, Δὸν Κάρολος) διαπνέονται ἀπό θερμὸν ἀγάπην πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ πολίτου. ’Αλλ’ ὁ σχετικὸς βραχὺς βίος τοῦ εὐπαθοῦς ποιητοῦ ὑπῆρξε διαρκῆς δημιουργία. ’Ο Βάλλενσταϊν, ἡ Μαρία Στούρτ, ὁ Γουλιέλμος Τέλλλενται ἀπό τὰ ἄριστα δραματικά δημιουργήματα τῆς Γερμανίας.

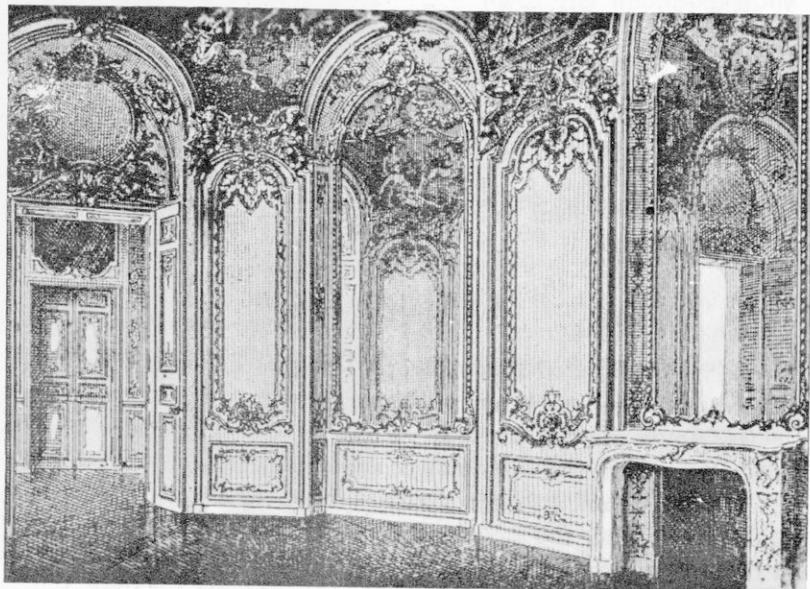
Αἰτέχνα.

Εἰς τὴν τέχνην τοῦ 18ου αἰῶνος ἐσημειώθη σημαντική μεταβολή, ἀνάλογος πρὸς τὰς τάσεις καὶ τὰ ἥθη τῆς ἐποχῆς.

‘Η Ἀρχιτεκτονικὴ φαίνεται νὰ ἀκολουθῇ κατὰ τόπους τὸν οἰκοδομικὸν τρόπον τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ τὰ καλύτερα κατασκευάσματα, ἀνάκτορα, ναοί, ἐνθυμίζουν κατὰ τὸ ἔξωτερικὸν τὰς Βερσαλλίας καὶ ἀλλα κτίσματα τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’. ’Ἐν τούτοις ἡ μεταβολὴ εἶναι αἰσθητή. Τὰ οἰκοδομήματα δὲν ἔχουν οὔτε τὸ μέγεθος οὔτε τὸν βαρὺν καὶ ψυχρὸν ὅγκον τοῦ Μπαρόκ. Οἱ καλλιτέχναι ἀποφεύγουν συστηματικῶς τὴν εύθυγραμμίαν εἰς τὴν πρόσωψιν καὶ προτιμοῦν τὰς καμπύλας καὶ ἴδιορρύθμους γραμμάς. Τὰ ἀετώματα κάμπτονται καὶ ἐπικρατοῦν τὰ αὐθαίρετα σχέδια καὶ ἡ διακόσμησις διὰ φανταστικῶν φυτῶν, πτηνῶν ἢ ὁστράκων. Γενικῶς ἐπιδιώκουν τὸ ἐλαφρόν, τὸ κομψόν καὶ εὔθυμον.

Σημαντικωτέρα είναι ἡ μεταβολὴ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διαρρύθμισιν καὶ τὴν ἐπίπλωσιν. Τὰ δωμάτια γίνονται μικρότερα, κατασκευάζονται ἰδιαίτερα ἀπόκρυφα διαμερίσματα, κλίμακες, ἀπό τὰς ὁποίας δύναται τις νὰ εἰσέλθῃ ἢ νὰ ἔξελθῃ χωρὶς νὰ παρατηρῆται. Εἰς τὴν ἐπίπλωσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐπιδιώκουν τὸ κομψὸν καὶ συγχρόνως ἀναπαυτικόν. Τὰ ἐπιπλα γίνονται μικρότερα καὶ ἀναπαυτικώτερα. Γενικῶς ἐπιζητοῦν τὸ ἀπαλόν, ὃ, τι ἡσυχάζει τὰς αἰσθήσεις.

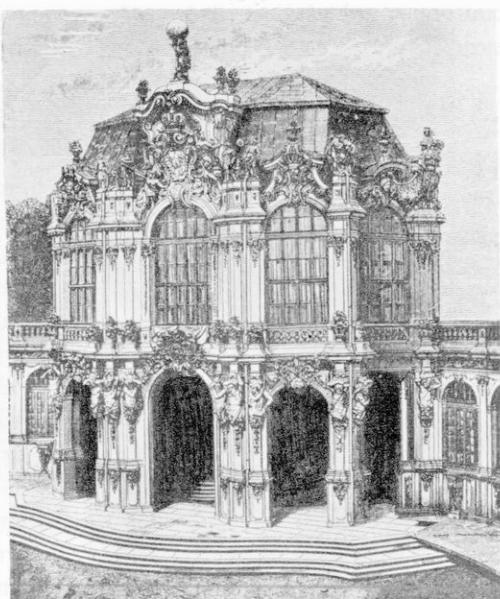
Τὴν νοοτροπίαν ταύτην ὠνόμασσαν Ροκοκό (Rococo, ἀπό τὸ rocaille=ὅστρακον). Τὸ Ροκοκό είναι ἡ τέχνη τῶν χρόνων τῆς ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ’. ’Η Στρατιωτικὴ Σχολή, τὸ Μικρὸν Τριανόν, τὰ δύο μέγαρα τῆς βορείας πλευ-

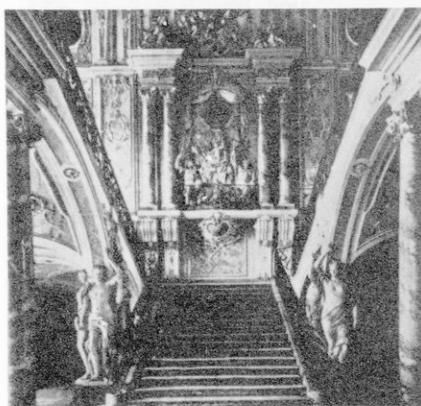
114. Αίθουσα τοῦ μεγάρου Σουμπτίζ τῶν Παρισίων.

ρᾶς εἰς τὴν Πλατεῖαν τῆς. Ὁ μονοίας εἶναι τὰ ὡραιότερα δείγματα τῆς τέχνης αὐτῆς. Ἡ νέα τεχνοτροπία εἰσήχθη καὶ εἰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης ὅπου γάλλοι καλλιτέχναι πολλάκις κατεσκεύασαν ὅμοια ἔργα. Ἀξιόλογα εἶναι τὰ οἰκοδομήματα, τὰ ὅποια κατεσκεύασαν πολλοί μικροί ἔγειροι τῆς Γερμανίας, ιδίως οἱ τῆς Σαξονίας εἰς τὴν Δρέσδην. Ὁμοία τεχνοτροπία ἐπικρατεῖ καὶ εἰς τὴν ζωγραφικήν, τῆς ὅποιας τὰ προϊόντα δὲν δミλοῦν εἰς τὴν φαντασίαν ἢ τὴν διάνοιαν, ἀλλ’ ἔχουν προορισμὸν νὰ τέρψουν τοὺς ὁθολαμούς. Πολλάκις ὅμως εἶναι πλήρη κινήσεως καὶ ζωῆς. Ὁ ἀξιολογώτατος τῶν γάλλων ζωγράφων τῆς περιόδου αὐτῆς Βαττώ (Watteau, 1684-1721) ἔζωγράφισε σκηνὰς τοῦ ὅγροτικοῦ βίου, καὶ ἔορτὰς ποιμένων, ἀλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν εἰκόνων εἶναι ἀνδρεῖς καὶ γυναῖκες τῆς ὑψηλῆς κοινωνίας εἰκονιζόμενα εἰς ἀγροτικὸν περιβάλλον (ὄνομαστότερα ἔργα: Πλούσις Κύθηρα, Γεῦμας ἐν τῷ παῖδει φεύγοντι). Τὸν 18ον αἰῶνα ἀκμάζουν ἀξιόλογοι ζωγράφοι εἰς τὴν Ἀγ-

γλίαν, οἱ ὅποιοι διακρίνονται διὰ τὴν πιστήν ἀπόδοσιν τῆς φύσεως καὶ περιγραφὴν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου (ρεαλισμὸς). Οἱ ιδρυτὴς τῆς νέας ἀγγλικῆς ζωγραφικῆς Χόγκαρθ (Hogarth 1697-1764), δόλλανδικῆς καταγωγῆς παρέστησε τὸν βίον τῶν ἀκαταστάτων καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀμελείας καὶ ἀσωτίας καὶ εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς ἡθικῆς γελοιογραφίας (ἔργα : ‘Ιστορία ὑπηρετρίας, ‘Ιστορία ἀσώτου, διγάμος κατὰ τὸν συρμὸν κτλ.). Οἱ δὲ δύο μεγάλοι ἄγγλοι ζωγράφοι τοῦ αἰῶνος, δι Ρέϋνολδς (Reynolds, 1723-1792) καὶ ὁ Γκέιν μ-

115. Δυτικὸν περίπτερον τοῦ Zwinger (Δρέσδη)

116. Κλῖμαξ τοῦ μεγάρου Μπρύλ

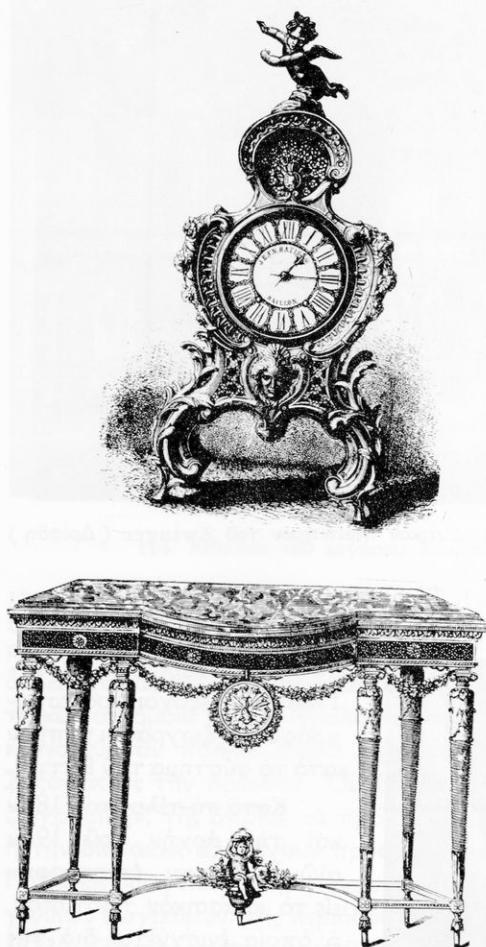
πορο (Gainsborough, 1727-1788) ἥσαν ἔξοχοι προσωπογράφοι καὶ ζωγράφοι τοπίων κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Βαττώ.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰῶνος ἔχομεν ἐπιστροφὴν εἰς τὸ κλασσικὸν πρότυπον, ἡ ὃποία ἐνισχύεται διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν δύο ἀρχαίων πόλεων, τῆς Πομπηίας καὶ τοῦ Ἡρακλείου. Εἰς τοὺς Παρισίους καὶ ἀλλαχοῦ κτί-

ζουν ναούς καὶ μέγαρα μὲ ἀρχαῖζοντα ρυθμόν. Οἱ Ναπολέων ίδρυει
θριαμβευτικὸς ἀψίδας καὶ στήλας, αἱ δποῖαι ἀπομιμοῦνται τὰς

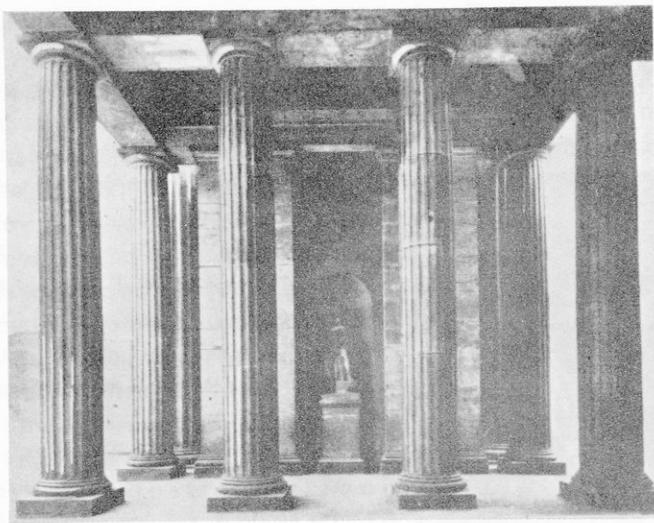
ρωμαϊκάς. Οἱ βασιλεὺς τῆς
Βαυαρίας θέλει νὰ κατα-
στήσῃ τὸ Μόναχον πόλιν
τῶν μνημείων καὶ οἱ ἀρ-
χιτέκτονές του κατασκευ-
άζουν Στοάς καὶ Προπύ-
λαια, ἀπομιμούμενοι τὰ
μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν. Ἐ-
πίστης ἡ διακόσμησις καὶ
τὰ ἔπιπλα γίνονται ἀ-
πλούστερα καὶ γραμμικώ-
τερα (ρυθμὸς empire).

Οἱ γλύπται φρονοῦν
ὅτι ἡ ύψηλὴ τέχνη παρι-
στάνει τὸ ἡρωϊκόν, τὸ
δποῖον ἐπιτυγχάνεται διὰ
τοῦ γυμνοῦ, κατὰ τὸ ύ-
πόδειγμα τῶν ἀρχαίων.
Ἡ κομψὴ καὶ περίτεχνος
γλυπτικὴ τοῦ 18ου αἰώ-
νος δὲν ἔκτιμᾶται πλέον
καὶ ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι
μόνον ἀπομιμούμενοι τὰ
ἀρχαῖα ἀγάλματα δύναν-
ται νὰ ἔπιπλουν τὸ ίδε-
ῶδες ὥραῖον. Κατὰ τὴν
ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰώνος,
δύο γλύπται ἀπολαύουν
μεγάλης φήμης, δ Ἰταλὸς
Κανόβα (Canova, 1757
1822) καὶ δ δανδὸς Τορ-
βάλδσεν (Thorwaldsen

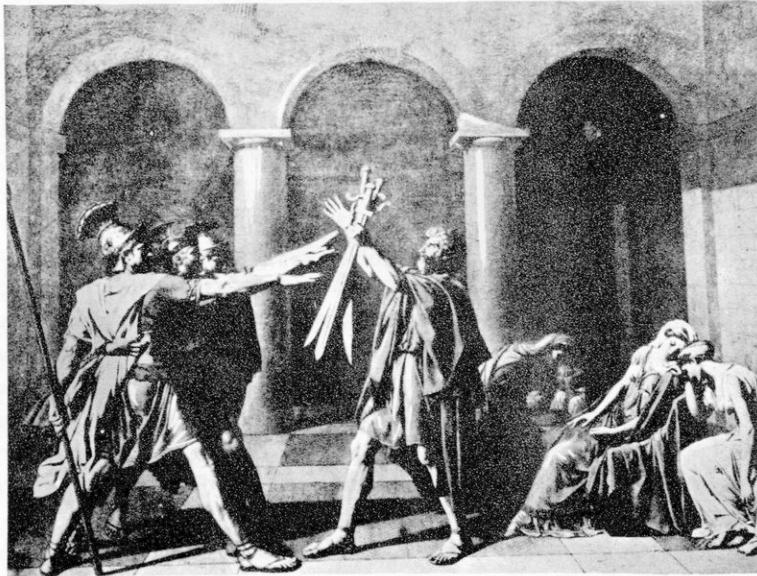

117. Τράπεζα καὶ ὄρολόγιον ροκοκό

sepi, 1779 - 1884), οἱ δποῖοι ἔζησαν καὶ ειργάσθησαν εἰς τὴν Ρώ-
μην. Καὶ οἱ δύο εἶχον μεγάλην εὐχέρειαν καὶ παρήγαγον μέγα

118. Πύλη τοῦ Μπράντεμπουργκ (Βερολίνον)

119. "Ορκος τῶν Ὀρατίων (Δαυτδ)

πλῆθος ἔργων, ἀπομιμούμενοι τὴν κανονικότητα τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων.

"Ομοιαι τάσεις ἐπικρατοῦν καὶ εἰς τὴν ζωγραφικήν καὶ παραμελεῖται ἡ πρωτότυπος καὶ πλήρης ζωῆς τέχνη τοῦ 18ου αἰώνος. Οἱ τὸ γένος τῆς κλασσικούσης ζωγραφικῆς, ὁ Γάλλος Δαβίδ

(David 1748 - 1825), ὁ κατ' ἔξοχὴν ζωγράφος τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπιχειρεῖ νὰ ἀναγεννήσῃ τὴν ζωγραφικήν ἀνακαλῶν εἰς τὴν ζωὴν τὰς συμμετρικὰς γραμμὰς καὶ τὴν ἀρμονίαν τῆς μυϊκῆς διαπλάσεως τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων καὶ δεσπόζει ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη (ἔργα : "Ορκος τῶν 'Ορατίων, Λεωνίδας εἰς τὰς Θερμοπύλας, Σαβίνια, κ.ά.). Οἱ ὀνομαστότεροι ζωγράφοι τῶν χρόνων τούτων είναι μαθηταί του.

120. Ἡ Ἡβη (Τορβάλδσεν)

Ἡ φιλοσοφία

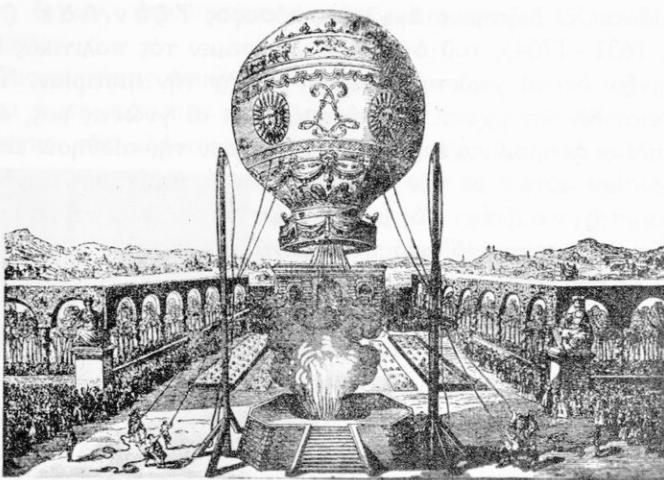
Οἱ σοφοὶ τοῦ 17ου αἰώνος, ὁ Descartes, ὁ Spinoza, ὁ Leibnitz ἔδεχοντο ἀκόμη, ὅτι ὁ ἀνθρώπος φέρει ἐκ γενετῆς μερικὰς γνώσεις, τὰς λεγομένας ἐμφύτους ἐν νοίᾳς, ὅπως είναι ἡ ἔννυντα τοῦ θεοῦ, τοῦ ὄγαθοῦ, τῆς οὐσίας, τοῦ τελείου κλπ., καὶ ὅτι ἀναλύοντες αὐτὰς δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ὅρθην ἀντίληψιν περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς προελεύσεως τοῦ κόσμου, περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς νὰ ζητήσωμεν τὴν βοήθειαν τῆς ἐμπειρίας. Γενικῶς, οἱ παλαιότεροι σοφοὶ εἶχον δώσει μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔδεχοντο ὅτι ἡ βαθυτέρα οὐσία τοῦ παντός είναι τὸ πνεῦμα.

Κατὰ τῆς δοξασίας αὐτῆς ἔγινε ζωηρὰ ἀντίδρασις, ίδιως τὸν

18ου αιώνα. 'Ο διάσημος δάγγλος φιλόσοφος Τζόν Λόκ (John Locke, 1631 - 1704), τοῦ όποιού ἐγνωρίσαμεν τὰς πολιτικὰς ἴδεας, ὑπεστήριξεν ὅτι αἱ γνώσεις μας ἔχουν ἀρχὴν τὴν ἐμπειρίαν. "Ἐμφυτοὶ ἔννοιαι δὲν ὑπάρχουν. Ἀντιθέτως, ὅλαι αἱ γνώσεις μας, ἀκόμη καὶ αἱ πλέον ἀφηρημέναι ἔννοιαι, πηγὴν ἔχουν τὴν αἰσθησιν καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν αὐτῶν μὲ τὴν νόσιν. "Οθεν ἡ περίφημος ἀρχὴ ο Ὁδὲν ἐν τῇ νοήσει, δ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθησει. Τοιουτορόπως ἐδίδετο πολὺ μεγάλη σημασία εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ εἰς τὸν ἔξωτερικὸν κόσμον, δ όποιος ἐνεργεῖ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 18ου αιώνος ἐνισχύθη ἡ δοξασία αὐτὴ καὶ οἱ γάλλοι φιλόσοφοι καὶ ψυχολόγοι ἐδίδαξαν ὅτι αἱ γνώσεις μας προέρχονται ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις μόνον καὶ τέλος ὅτι ἡ βασικὴ οὐσία τοῦ κόσμου εἶναι ἡ ψυχή. Τοιουτορόπως ἐπεκράτησαν, εἰς τὴν Γαλλίαν ἰδίως, αἰσθησιαρχικαὶ καὶ ὑλιστικαὶ ἀντιλήψεις.

'Η τάσις αὕτη δὲν ἦργησε νὰ γεννήσῃ ἀντίδρασιν. 'Ο γερμανὸς Ἐμμανουὴλ Κάντ (Kant, 1724 - 1804) ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι εἴχον ἄδικον οἱ ὀπαδοὶ καὶ τῶν δύο ἀντιθέτων ἀντιλήψεων. Τὸ βασικὸν σφάλμα τῶν παλαιοτέρων φιλοσόφων ἦτο, κατὰ τὸν Κάντ, ἡ πίστις ὅτι τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἦτο ἰκανὸν νὰ λύσῃ τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας : θέος, προσέλευσις τοῦ κόσμου, ἀρχὴ καὶ οὐσία τῆς ψυχῆς. Πρέπει κατὰ τὸν Κάντ, νὰ ἀντιστρέψωμεν τὴν ἔρευναν, νὰ ἔξετάσωμεν δηλαδή, ἢν τὸ λογικόν μας εἶναι εἰς θέσιν νὰ λύσῃ τὰ προβλήματα, αὐτά. 'Η φιλοσοφία πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν κριτικὴν τοῦ λογικοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ δονομάζεται κριτικὴ φιλοσοφία καὶ τὸ κύριον ἔργον του ἐπιγράφεται : Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου. 'Ο Κάντ φθάνει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι ματαιοπονία νὰ θέλωμεν νὰ λύσωμεν μὲ τὸ λογικὸν τὰ παλαιὰ προβλήματα τῆς μεταφυσικῆς καὶ ὅτι τὸ κυριώτερον ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἡθική. 'Ο ἵδιος ἐδίδαξε τὴν καθαρὰν ἡθικήν, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀξία τῶν πράξεων ἔξαρταται ἀπὸ τὴν διάθεσιν, ἀπὸ τὴν ἡθικὴν βούλησιν.

'Ο Κάντ ἔδωσε νέαν κατεύθυνσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἡ όποια ὀνομάσθη ἵδε αἰσθμός, καὶ ὅπως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τὸν Σωκράτην, οὔτω κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αιώνος ἀπὸ τὸν Κάντ, ἔξηλθεν δλόκλητος γενεά φιλοσόφων τῶν ὅ-

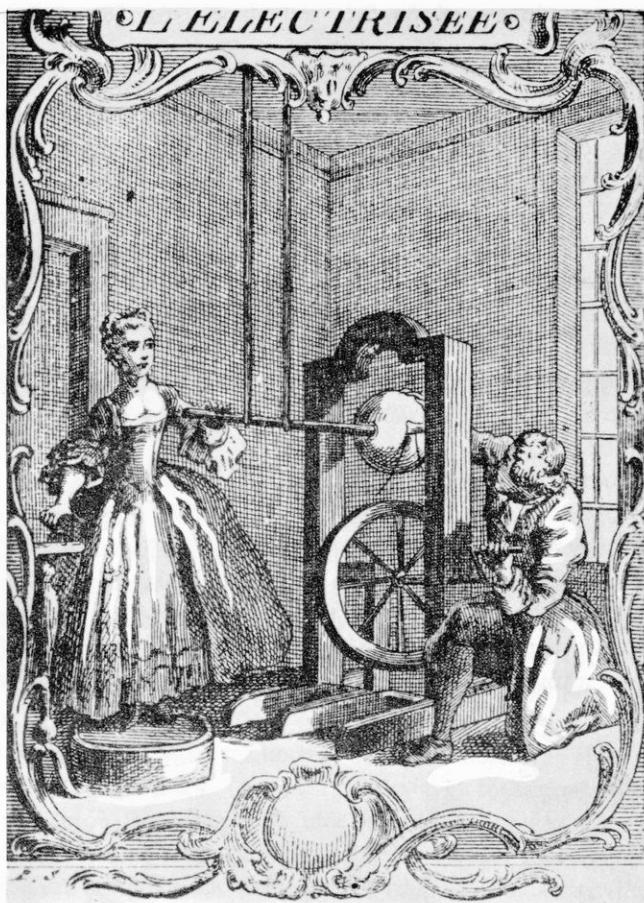
121. Δοκιμή διεροστάτου ύπό τῶν ἀδελφῶν Μονγκολφίε

ποίων οἱ σημαντικώτεροι εἰναι ὁ Φίχτε (Fichte, 1762 - 1814), ὁ Σέλλιγκ (Schelling 1775 - 1854) καὶ ὁ Χέγκελ (Hegel, 1770 - 1831).

Aἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι

Ἡ ζωηρὰ ἐπιστημονικὴ κίνησις τοῦ 17ου αἰῶνος ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὸν 18ον. Αἱ συνθῆκαι τῆς ἐπιστημονικῆς ἔργασίας δὲν ἥλαξαν. Οἱ ἐπιστήμονες δὲν εἰναι γενικῶς εἰδικοί, ἀλλ᾽ ἔρασιτέχναι καλλιεργοῦντες τὰς ἐπιστήμας, ὅπως π.χ. ὁ Λαβουάζιέ, ὁ δημιουργὸς τῆς χημείας, εἰναι μισθωτὴς φόρων. Αἱ κυβερνήσεις δημοσίου προθυμότερα τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ἵδρυον Ἀκαδημίας καὶ διοργανώνουν ἀποστολάς.

Ἡ Γαλλία ἔχει ἀξιολόγους σοφούς, ἵδιως μαθηματικούς, τῶν δποίων ὁ διασημότερος Λαπλας (Laplace, 1749 - 1827) γράφει τὰ κυριώτερα ἔργα του κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰῶνος. Τὴν σημαντικωτέραν πρόοδον σημειώνει πάλιν ἡ φυσικὴ. Κατασκευάζουν ἀκριβέστερον μέτρον διὰ τὴν μέτρησιν τῆς θερμότητος, τὸ ὑδραγυρικὸν θερμόμετρον, ὁ πρῶσσος Fahrenheit

122. Ἡλεκτρική μπχανή

εἰς τὴν Ἀγγλίαν (1716), ὁ Reaumur εἰς τὴν Γαλλίαν (1713), ὁ Celsius εἰς τὴν Σουηδίαν (1742). Οἱ ἀδελφοὶ Μονγκολφιέ (Montgolfier) κατασκευάζουν τὸ ἀερόστατον (1783), ὁ σκώτος Οὐάτ (Watt) τροποποιεῖ τὴν ἀτμομηχανήν, τῆς ὅπερίας τὴν πρώτην ἴδεαν εἶχε Ισυλλάβει ὁ γάλλος Παπιν (Papin) ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ', καθιστᾶς αὐτὴν παραγωγὴν κινητικῆς δυνάμεως καὶ τὴν χρησιμοποιεῖ εἰς τὰ μεταλλεῖα καὶ εἰς τὰ ὑφαντήρια. Βραδύτερον ἔγινε προσπάθεια

νὰ χρησιμοποιήσουν αὐτὴν διὰ τὴν κίνησιν ἀμαξῶν καὶ πλοίων.
'Αλλ' ἡ ἔλλειψις ὑποστηρίξεως ἐκ μέρους τῶν Κυβερνήσεων ἐπιβραδύνει τὴν ἐφαρμογήν.
'Η μελέτη τοῦ ἡλεκτρισμοῦ φέρει εἰς διαφόρους παρατηρήσεις ἰδίως εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀμερικανοῦ Βενιαμίν Φραγκλίνον στὸν πρώτου πρακτικοῦ πορίσματος τῶν μελετῶν αὐτῶν.

'Η Χημεία ἀναπτύσσεται εἰς ἐπιστήμην ὑπὸ τοῦ Λαβούσιε (Lavoisier, 1743 - 1794), δός ποτε δρίζει τὴν μέθοδόν της.
Διαπιστώσας ὅτι ἡ ὄλη δύναται νὰ ἀλλάσσῃ μορφήν, ἀλλὰ ὅτι διατηρεῖ πάντοτε τὸ βάρος, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ζυγὸς εἶναι ἀλάνθαστον δργανον εἰς πᾶσαν χημικὴν ἔρευναν.
'Ο Λαβούσιε ἔξηκρίβωσε τὴν σύνθεσιν τοῦ διξυγόνου εἰς τὴν καῦσιν.
'Ἐπίσης κατώρθωσε δι' ἀναλύσεως καὶ συνθέσεως νὰ δείξῃ τὰ συστατικὰ τοῦ ὕδατος.

Αἱ φυσιολογικαὶ ἐπιστῆμαι σημειώνουν ἐπίσης μεγάλας προόδους.
'Ο σουηδὸς Λιννέ (Linnaeus, 1707 - 1778) ἐμελέτησε τὸ φυτικὸν βασιλειον καὶ εἰσήγαγε γενικὸν σύστημα ταξινομήσεως τῶν φυτῶν καὶ ὀνοματολογίαν, ἥ δόποια ἔγινε δεκτὴ γενικῶς καὶ χρησιμοποιεῖται ἀκόμη σήμερον.
Φήμην μεγάλου φυσιοδίφου ἀπέκτησε καὶ ὁ Γάλλος Μπουφόν (Buffon, 1707 - 1788), τοῦ δόποιου τὰ συγγράμματα πλὴν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας, εἶναι ἔξαιρετα λογοτεχνήματα.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (1453 - 1821)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'

ΜΕΓΙΣΤΗ ΙΣΧΥΣ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Αἱ κατακήσεις Μωάμεθ Β'

ΜΩΑΜΕΘ Β' (1451 - 1481), ἀφοῦ τὸ 1453 ἐκυρίευσε τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν προμαχῶνα τῆς Βαλκανικῆς, ἐνεφανίσθη ὡς θεία μάστιξ τῶν δυναστειῶν τῆς Ρούμελης καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Μετ' ὀλίγον ὅλη σχεδὸν ἡ Ἐλληνικὴ Χερσόνησος ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Ὁθωμανούς.

‘Ο Μωάμεθ κατέλυσε τὸ κράτος τῶν Παλαιολόγων εἰς τὴν Πελοπόννησον. ‘Ο Θωμᾶς Παλαιολόγος ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Εύρωπην, ὃπου βραδύτερον διέβη τοὺς Ανδρέας ἐπώλησε τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου δικαιώματά του εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Η', δ ὅποιος ὀνειρεύετο σταυροφορίαν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Κατελήφθησαν συγχρόνως τὰ φραγκικὰ κράτη τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν, ἐνῷ ἀπὸ τοὺς Ἐνετούς οἱ Τούρκοι ἀπέσπασαν τὴν Εύβοιαν καὶ τὴν Χίον, ἀπὸ τοὺς Γενοάτας τὴν Λέσβον. Τοιουτορόπως τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν Ἕλληνικῶν χωρῶν ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Τούρκους, ἥδη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰῶνος. Οἱ ‘Ἐνετοὶ διετήρουν ἀκόμη τὴν Κύπρον, τὴν Κρήτην καὶ τὰς Ἰονίους νήσους, καθὼς καὶ λιμένας τινὰς τῆς Πελοποννήσου, ὅπως καὶ τὴν Ναύπακτον, ἡ δὲ Ρόδος κατείχετο ὑπὸ τῶν ἵπποτῶν τοῦ ‘Ἀγίου’ Ιωάννου.

Πρὸς δυσμάς δ Μωάμεθ προσέβαλε τὸ Βελιγράδιον καὶ παρὰ τὰ

ἀνδραγαθήματα τοῦ περιφήμου βοεβόδα τῆς Τρανσυλβανίας Ἡ ω-ά ν ν ο υ Χ ού ν υ α δ υ (Hunyady) ἡ Σερβία ὑπέκυψε, διότι οἱ γαιοκτήμονες τῆς Σερβίας, οἱ βογιάροι, δρθόδοξοι τὸ θρήσκευμα, προετίμησαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Μόνον τὸ Βελιγράδιον, τὸ ὁποῖον ὑπερήσπισεν ἡρωϊκῶς ὁ Χούνυαδος, δὲν παρεδόθη εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἔμεινε μέχρι τοῦ 1521 συνοριακὸν φρούριον τῆς Ούγγαρίας. Ἡ Σερβία ἔγινε τουρκικὴ ἐπαρχία τὸ 1459 καὶ τὸ 1464 κατελήφθη ἡ Βοσνία καὶ μετ' ὀλίγον ἡ Ἐρζεγοβίνη. Εἰς τὴν βόρειον Ἀλβανίαν δὲ περίφημος Σενδέρης πεφρόνει τὴν ἴσχὺν τῶν Θωμανῶν. Ἀλλ' ὅταν ἀπέθανε γέρων ἥδη (1468), ἡ χώρα περιῆλθεν εἰς τὴν ἔξουσίαν τοῦ Σουλτάνου.

Τὸ 1481, ὅταν ἀπέθανεν ὁ Μωάμεθ, ὅλη ἡ Μ. Ἀσία καὶ ὅλη ἡ χώρα μεταξὺ τοῦ Σάβου, τοῦ Δὸν καὶ τοῦ Ταινάρου (ἐκτὸς τοῦ Μαυροβουνίου, τῆς Δαλματίας καὶ τῆς Μάνης) εἶχον γίνει τουρκικαί.

Αἱ κατακτήσεις τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος

Αἱ κατακτήσεις τῶν Θωμανῶν ἔξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα. Οἱ δύο οὖτοι αἰῶνες, δὲ 15ος καὶ δὲ 16ος, εἰς τὴν ἴστορίαν δύνομάζονται αἰῶνες τῶν μεγάλων τουρκικῶν κατακτήσεων. Εἰς τὸ ὑψηστὸν σημεῖον ἔφθασεν ἡ ἴσχυς τῶν Θωμανῶν ἐπὶ τῶν δύο Σουλτάνων Σελίμ Α' καὶ Σουλεϋμάν Β'.

Ο Σελίμ Α' (1512 - 1520) ἦτο ἄγριος καὶ αἷμοχαρής. Κατέλαβε τὸν θρόνον διὰ στάσεως κατὰ τοῦ πατρός του Βαγιαζίτη, τὸν ὁποῖον πιθανῶς ἐδολοφόνησεν, ὅπως καὶ τοὺς πλησιεστέρους συγγενεῖς του.

Πρῶτος μεταξὺ τῶν σουλτάνων συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἔξισλα-μίσῃ τοὺς κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος διέτρεξε τότε σοβαρώτατον κίνδυνον, τὸν ὁποῖον ἀπέτρεψεν ἡ ἐπιτήδειος πολιτικὴ τοῦ Πατριαρχείου.

Ο Σελίμ κατέκτησε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Τὰς χώρας ταύτας ἔξουσίαζον μοιγγόλοι ἱππεῖς, οἱ καλούμενοι Μαμελούκοι (δοῦλοι). Ὅταν δὲ Σελίμ εἰσῆλθεν εἰς τὸ Χαλέπιον, δὲ ιεροκήρυξ τοῦ μεγάλου τεμένους προσεφώνησεν αὐτὸν ὑπῆρετην τῶν δύο ιερῶν πόλεων Μέκκας καὶ Μεδίνας. Οὕτως οἱ Σουλ-

123. Ἡ Τουρκία κατά τὸν 17ον αἰώνα

τάνοι τῆς Τουρκίας ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ Χαλίφου, δηλαδὴ τοποτηρητοῦ τοῦ Προφήτου.

‘Ο Σουλεύμαν Β’ (1520 - 1566) είναι ὁ ὀνομαστότερος τῶν Τούρκων δυναστῶν, σύγχρονος Καρόλου Ε’, Φραγκίσκου Α’, τοῦ πάπα Λέοντος Ι’ καὶ τοῦ Λουθήρου. Εύρωπαῖοι συγγραφεῖς διέλαβον ἐκτενῶς περὶ αὐτοῦ, εὐρωπαῖοι ζωγράφοι ἀπεικόνισαν αὐτὸν καὶ σώζονται μακραὶ ἑκθέσεις τῶν βενετῶν πρεσβευτῶν περὶ αὐτοῦ. Οἱ εὐρωπαῖοι ὠνόμασαν αὐτὸν Μεγαλοπρεπῆ (Magnifique) καὶ οἱ Τούρκοι Γιαβούνις (ᾶξιον) καὶ Κανουνί (νομοθέτην).

‘Ο Σουλεύμαν διεκρίθη ὡς πολεμιστής, ὡς προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ ὡς νομοθέτης. Μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν κατέρριψε τὰ δύο προπτύργια τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ Βελιγραδίον, τὸ Ρόδον καὶ τὴν Ρόδον. Τὸ 1521 ὁ Σουλεύμαν μετὰ πολιορκίαν ἔξι ἑβδομάδων ἔγινε κύριος τοῦ Βελιγραδίου, τὸ δόποιον διὰ πρώτην φορὰν ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων μετὰ μακροὺς καὶ πεισματώδεις δργῶνας. Ἡ Ρόδος ἔπεσε μετὰ κρατεράν ἀντίστασιν τῶν Ἰπποτῶν, οἱ δόποιοι διποχωρήσαντες ὑπόσπονδοι ἐκ τῆς νήσου ἔγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μάλ-

ταν (1522). Η δύναμις των Όθωμανῶν ἔφθασε τότε εἰς μεγάλην ἀκμὴν καὶ οἱ εὐρωπαῖοι ἡγεμόνες ἐπεζήτησαν τὴν συμμαχίαν τοῦ Σουλεύμαν. Ο βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φραγκίσκος Α', ἡττηθεὶς (μάχη Παυτίας, 1525) εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ Καρόλου Ε' καὶ αἰχμαλωτισθεὶς, ἔστειλεν ἀπεσταλμένον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἰσχυροῦ Σουλτάνου. Σφέζονται ἐπιστολαὶ τοῦ Σουλεύμαν, εἰς τὰς ὅποιας πλήρης ἀσιατικοῦ στόμφου ὁμιλεῖ περὶ τῆς δυνάμεως του.

Ο Σουλτάνος προσέβαλε μετὰ ταῦτα τὴν Ούγγαριαν (1625). Μὲ τὸ Ἰσχυρὸν καὶ φιλοπόλεμον πεζικὸν τῶν Γενιτσάρων, μὲ τὸ τοξοφόρον ἵππικὸν τῶν ἀκιντζήδων, τὸ πυροβολικὸν καὶ τὸ σῶμα τῶν σκαπανέων, οἱ Τούρκοι ἔγιναν ἐπικίνδυνοι διὰ τὴν Εύρωπην. Ἀνερχόμενοι τὴν ὁδὸν τοῦ Δουνάβεως ἐζήτησαν νὰ τὴν πλήξουν εἰς τὴν καρδίαν. Εἰς τὴν περίφημον μάχην τοῦ Μοχάτσ (Mohacz, πόλις τῆς Γιουγκοσλαβίας ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως, 1526) συνετρίβη τὸ οὐγγρικὸν ἵππικόν, δὲ βασιλεὺς τῆς Ούγγαριας Λουδοβίκος Β' ἐφοιεύθη καὶ οἱ Τούρκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Βούδαν καὶ κατάσκευάσαντες πελωρίαν γέφυραν διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ κατέλαβον τὴν Πέσταν. Μέρος ἀπὸ τοὺς οὐγγρους εὐγενεῖς, ἔδωκε τὸ στέμμα τῆς Ούγγαριας εἰς τὸν ἀρχιδούκα τῆς Αὐστρίας Φερδινάνδον, ἀδελφὸν τοῦ Λουδοβίκου Β', ἐνῷ δὲ Σουλεύμάννῳ πέστερίζε τὸν ἀνταγωνιστὴν ἐκείνου Ἰωάννη Ζάπολου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀρχιδούξ κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Σουλτάνου κατέλαβε τὴν Πέσταν, δὲ Σουλεύμάννος παρεσκεύασε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ προήλασε μέχρι τῶν προθύρων τῆς Βιέννης. Μετ' ὀλίγον 250 χιλ. στρατοῦ μὲ 300 τηλεβόλα περιεκύκλωσαν τὴν αὐστριακὴν πρωτεύουσαν, τὴν δόποιαν ὑπερήσπιζον 16 χιλ. στρατὸς καὶ 72 τηλεβόλα. 'Αλλ' οἱ Τούρκοι ὑπεχώρησαν πρὸ τῆς ἀνωτέρας πολεμικῆς τέχνης τῶν εὐρωπαίων (1529).

Η κατάληψις τῆς Ρόδου ἤνοιξεν εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Ο Σουλτάνος διώρισε τότε ὄργανωτὴν καὶ διοικητὴν τοῦ στόλου τὸν περίφημον πειρατὴν, ἀρχοντα τοῦ Ἀλγερίου, Χαϊρεδδίν Βαρβαρόσσαν. Η τουρκικὴ ἀρμάδα εἶδε τότε ἡμέρας δόξης καὶ οἱ ἀλγερινοὶ πειραταὶ διέσπειραν τὸν τρόμον εἰς τὴν Μεσόγειον λαφυραγωγοῦντες τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ ἀπαγούντες αἰχμαλώτους τοὺς ἐπιβάτας. Διὰ τοῦτο ἡ κατὰ τῆς Τύνιδος

έκστρατεία Καρόλου τοῦ Ε' ἔλαβε χαρακτήρα σταυροφορίας. Τὸ φρούριον κατελήφθη ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, ὁ Χαῖρεδδὶν ἔξεδιώχθη ἀπὸ τὴν Τύνιδα καὶ χιλιάδες αἰχμαλώτων ἦλευθερώθησαν.

Κατάληψις τῆς Κύπρου (1571)

Οἱ Τοῦρκοι ἔξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλεύμαν νὰ εἶναι ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν θάλασσαν. Τὸ 1571, ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Σελίμ Β', υἱοῦ τοῦ Σουλεύμαν, κατέλαβον, κατόπιν αἵματηροῦ ἀγῶνος, τὴν Κύπρον.

Ἡ μεγαλόνησος, Ἑλληνικὴ ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων, ἔζησεν ἀτελεύτητον σειρὰν περιπτειῶν. Ἐπ' αὐτῆς διῆλθον « ὡς σκοτεινὰ κύματα εἰς ζοφερὸν ὥκεανὸν » ἐπὶ χιλιετηρίδας ἐπιδρομαί, λεηλασίαι, ἀλλαγὴ δεσποτῶν, τυραννίαι. Ἐν τούτοις, εἰς τὴν ἀπόκεντρον καὶ μακρὰν τῆς μητρὸς θέσιν της, ἔμεινεν Ἑλληνική, διατηρήσασα ζωηρὰν τὴν ἐθνικήν συνείδησιν.

Ἀπὸ τοῦ 1489 ἡ Κύπρος περιῆλθεν εἰς τὴν ἔξουσίαν τῶν Ἱεντῶν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τουρκικῆς δυνάμεως, ἡ μεγαλόνησος ἀπέβαινεν ἀπὸ τοὺς ἀμεσωτέρους στόχους τῆς βουλιμίας τῶν σουλτάνων.

Ο Σελίμ Β' (1566 - 1574), ὑποκινούμενος ὑπὸ ἰσπανοεβραίου τυχοδιώκτου, παρεσκεύασε μεγάλην ἔκστρατείαν. Τριακόσια ἔξηκοντα ἴστιοφόρα καὶ 100.000 στρατὸς ἐκινήθησαν κατὰ τῆς νήσου. Τὴν 1ην Ιουλίου 1570 ὁ ὀθωμανικὸς στόλος ἡγκυροβόλησεν εἰς τὸν κόλπον τῆς Λεμεσοῦ καὶ ἀπεβίβασεν ἀκωλύτως τὸν στρατόν. Τὸ φρούριον τῆς Λεμεσοῦ παρεδόθη μετὰ τὴν πρώτην προσβολὴν καὶ ὁ τοῦρκος στρατηγὸς ἐφείσθη τῆς πόλεως καὶ τῶν κατοίκων, διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὰς ἀλλας πόλεις εἰς παράδοσιν. Ο Ἑλληνικὸς λαὸς τῆς νήσου, ἔνεκα τοῦ μίσους πρὸς τοὺς Λατίνους, ἔβλεπε μὲ ἀπάθειαν ἢ καὶ εὔνοιαν τὴν τουρκικήν δύναμιν ὡς μέλλουσαν ν' ἀπαλλάξῃ αὐτὸν ἀπὸ τὴν φραγκοκρατίαν. Τὰ χωρία παρεδίδοντο, ἀλλὰ ἐδοκιμάζοντο ἀπὸ τὴν ἀντεκδίκησιν τῶν Βενετῶν.

Οἱ Τοῦρκοι συνήντησαν μεγαλυτέραν ἀντίστασιν εἰς τὴν Λευκωσίαν καὶ προσγυμνικῶς ἡρωϊκὴν εἰς τὴν Ἀμμόχωστον, τὴν Φαμαγούσταν (Famagusta), ὅπως λέγουν οἱ Δυτικοί, τῆς ὁποίας ἡ πολιορκία ἔγινεν ὀνομαστή. Μετὰ μακρὸν ἀποκλεισμὸν καὶ ἐπανειλημ-

μένας ἐπιθέσεις ἢ οἰκτρῶς ἀποδεκατισθεῖσα φρουρά, παρεδόθη, τὴν 1ην Αύγουστου 1571, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μεταφερθῇ δι' ὁθωμανικῶν πλοίων εἰς τὴν Κρήτην, καὶ ὅλη ἡ νῆσος περιῆλθεν εἰς τὴν ἔξουσίαν τοῦ Σουλτάνου.

‘Η τουρκικὴ ἐπιδρομὴ συνωδεύετο ἀπὸ τὰς συνήθεις φρικαλεότητας. Τὴν ἀλωσιν τῆς Λευκωσίας ἡκόλουθησεν ἀγρία σφαγὴ τῶν κατοίκων. Πολλαὶ γυναῖκες κατεκρημίζοντο ἀπὸ τὰς στέγας τῶν οἰκιῶν, διὰ νὰ μὴ πέσουν εἰς τὰς χειράς τῶν Τούρκων. Ἀλλοι ἐφόνευσαν ἰδιοχείρως τὰς θυγατέρες των. Εἴκοσι χιλιάδες ἐσφάγησαν καὶ δύο χιλιάδες νέοι καὶ νέαται ἀπήχθησαν ὡς δοῦλοι. Μία Ἑλληνίς, ή Μαρία Συγκλητική, ἔθεσε πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην τῆς γαλέρας ἐφ' ἣς ἐκρατεῖτο. Ἡ γαλέρα καὶ δύο ἀλλα πλοῖα ἡγκυροβιολημένα παρ' αὐτήν, πλήρη πολυτίμων λαφύρων, ἀνετινάχθησαν καὶ μετ' αὐτῶν ἔγιναν παρανάλωμα τοῦ πυρὸς χίλιαι αἰχμάλωτοι νεάνιδες.

Εἰς τὴν Ἀμμόχωστον οἱ Τούρκοι παρασπονδήσαντες κατέσφαξαν τοὺς ἐπὶ συμβάσει παραδοθέντας. ‘Ο γενναῖος ἀρχηγός των ἐφονεύθη κατόπιν πολυημέρων ἀπεριγράπτων βασάνων κατ’ ἀπαίτησιν τοῦ τούρκου στρατηγοῦ. Οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως δὲν εἶχον νὰ προσάψουν πολλὰ εἰς τοὺς Μωαμεθανούς, διότι πρὸ ἐνδός μόλις ἔτους εἶχον διαδραματισθῆ ἐις τὴν γαλλικήν πρωτεύουσαν τὰ ἐγκλήματα τῆς Νυκτὸς τοῦ Ἀγίου Βαρθολομαίου.

‘Ο Σελίμ διέταξε νὰ προστατεύσουν τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμόν, διὰ νὰ ἔχῃ ὑπέρ αὐτοῦ τοὺς ραγιάδες τῆς νῆσου. Ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἔχουν τὰ αὐτὰ προνόμια πρὸς τοὺς ἄλλους ὑποδούλους Ἐλληνος καὶ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ διορίσῃ ἐπισκόπους εἰς τὴν νῆσον. Ἡ ἐγκατάστασις τῶν Μωαμεθανῶν δὲν ἤλλοιώσεν οὐσιωδῶς τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τῆς μεγαλονήσου, ἢ ὅποια παρέμεινε μέχρι σήμερον Ἑλληνική.

Ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (7 Ὁκτωβρίου 1571)

‘Ο τουρκικὸς στόλος ἥπειλει ἦδη τὴν Κρήτην καὶ τὰ παράλια τῆς Δαλματίας, αἱ δὲ διαπρωχθεῖσαι εἰς τὴν Κύπρον ὑπὸ τῶν Τούρκων ὡμότητες ἐτάραξαν τὴν Εύρωπην. Οἱ ‘Ἐνετοὶ ὀπηγύθυναν ἔκκλησιν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον καὶ ὁ πάπας Πίος Ε΄ ἤνωσεν εἰς Ἱερὰν σύμμαχίαν τὴν Ἰσπανίαν, ‘Ἐνετίαν καὶ τοὺς ἱππότας τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου.

‘Ο ἡνωμένος χριστιανικὸς στόλος συνεκεντρώθη εἰς τὴν Μεσσήνην τῆς Σικελίας καὶ ἐπλευσεν εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος. Ναύαρχος αὐτοῦ ἦτο ὁ Ἰσπανὸς πρῆγκιψ Δὸν Ἰωάννης Αὔστριακός (Don

Juan d' Austria), νίδιος τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου Ε' καὶ ἐτεροθαλῆς ἀδελφὸς τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Ἰσπανίας, νεώτατος, μόλις 24 ἔτῶν, ἔνδοξος ἥδη ἀπὸ τοὺς πολέμους κατὰ τῶν Ἀλγερινῶν πειρατῶν καὶ τῶν Μαυριτανῶν.

Εἶχον συγκεντρωθῆ τεράστιαι δυνάμεις ἀπὸ τὰ δύο μέρη, ἀνὰ 250 πτολεμικὰ περίπου, καὶ μέγας ἀριθμὸς στρατοῦ ἐπὶ τῶν πλοιών. Οἱ ὄνομαστότεροι πολεμισταὶ τῆς Χριστιανωσύνης καὶ τοῦ Ἰσλάμ ἔλαβον μέρος εἰς τὴν μάχην. Πολλῶν γαλερῶν τοῦ Χριστιανικοῦ στόλου κυβερνήται καὶ ἴδιοκτῆται ἦσαν Ἐλληνες ἀπὸ τὴν Κρήτην καὶ τὰς Ἰονίους νήσους. Τὸ πλήρωμα, ἴδιως οἱ κωπηλάται καὶ τῶν δύο στόλων, ἦσαν Ἐλληνες, βιαίως ἢ διὰ χρημάτων στρατολογηθέντες. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ναυμαχίαν ἔχούθη πολὺ Ἐλληνικὸν αἷμα.

Ἡ σύγκρουσις ἔγινεν ἔξω τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου παρὰ τὰς Ἐχινάδας νήσους, εἰς τὰς ἑκβολὰς τοῦ Ἀχελώου τὴν 7ην Ὁκτωβρίου 1571. Ἀπὸ τὰ δύο μέρη ἐπολέμησαν μὲν πεῖσμα. Ἀλλὰ ἐθριάμβευσε τὸ ἀνώτερον ὑλικὸν καὶ ἡ ἀνωτέρα ναυτικὴ τέχνη τῶν Εὐρωπαίων. Ὁ τουρκικὸς στόλος ὑπέστη τρομεράν καταστροφήν.

Οἱ χριστιανικὸς κόσμος ἤκουσε μὲν ἀνακούφισιν τὴν νίκην. Ὁ Πάπας ἔχαιρέτησε τὸν Ἰωάννην Αὐστριακὸν διὰ τῶν λέξεων τοῦ Εὐαγγελίου: «Ἡν ἀνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, φῶνομα Ἰωάννης». Ἀλλὰ διχόνοιαι δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν εὐκαιρίαν καὶ διεψεύσθησαν αἱ μεγάλαι ἐλπίδες τῶν Ἐλλήνων.

Ἀναχαίτισις τῶν κατακτήσεων

Μετὰ τοὺς μεγάλους Σουλτάνους τοῦ 16ου αἰῶνος, τὸν Σέλιμ Α' καὶ τὸν Σουλεύμαν Β', αἱ κατακτήσεις τῶν Τούρκων κατ' ούσιαν ἐσταμάτησαν. Ἡ εἰρήνη τοῦ 1606 πρὸς τὴν Αὔστριαν, συναφθεῖσα ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ status quo ante, εἶχε θέσει τέρμα εἰς τὴν τουρκικὴν ἐπιδρομήν. Ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῆς ἀρχῆς διετηρήθη ἐπὶ τι διάστημα ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς ὁρμῆς πρὸς διαρπαγήν, ἡ δοπίσια ὅμως ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀπολαύσεως τῶν κεκτημένων. Στάσεις τῶν Γενιτσάρων καὶ μηχανορραφίαι τοῦ χαρεμίου ὑπέσκαπτον τὴν τουρκικὴν ἰσχύν, ὡστε ἥδη κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰ-

ῶνος τὸ διορατικὸν βλέμμα τῶν Εύρωπαίων διπλωματῶν διέβλεπε τὸ σπέρμα τῆς παρακαμῆς.

Ο περιβότος σουλτάνος Μούράτ Δ' (1623 - 1640), σύγχρονος τοῦ Ρισελιέ, μὲ βίαια μέσα καὶ παροδικῶς μόνον ἀνεχαίτισε τὴν προϊοῦσαν ἐσωτερικήν ἀποσύνθεσιν. Αἱ κεφαλαὶ τῶν μεγάλων βεζυρῶν ἔπιπτον, ὅπως ἐπὶ Σελίμ τοῦ αἷμοχαροῦ, καὶ τὸ πρῶτον ἀπεκεφαλίσθη ὁ Σεΐχουλισλάμ ις καὶ ὁ πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρις ἔπεισε θύμα τῆς θηριωδίας τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν ρᾳδιουργιῶν τῶν Ἰησουΐτῶν τοῦ Γαλατᾶ.

Ἡ εἰρήνη διετηρήθη ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη, λόγῳ τῆς ἀναρχίας εἰς τὸ κράτος καὶ τῆς ἔξασθενήσεως τοῦ πολεμικοῦ φρουρήματος.

Οἱ Κιοπρουλῆδες (1656 - 1710)

Τὴν ἀναρχίαν ἐσταμάτησαν ἐπὶ τινα χρόνον κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰώνος οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Κιοπρουλῆδων μεγάλοι βεζύραι.

Ο ἐνεργητικὸς σουλτάνος Μωάμεθ Δ' (1648 - 1687), ἐκάλεσεν ὡς βεζύρην τὸν πρῶτον Κιοπρουλῆν, τὸν Μεχμέτ, ὁ ὅποιος ἴδρυσεν, οὕτως εἰπεῖν, πραγματικὴν δυναστείαν, ἢ ὅποια ἔδωσε πέντε μεγάλους βεζύρας. Οἱ Κιοπρουλῆδες ἦσαν Μουσουλμάνοι Ἀλβανοί, ἔγκαττεςτημένοι εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ο πρῶτος ἀπ' αὐτοὺς Μεχμέτ Κιοπρούλης, πρώην βιοθός μαγείρου εἰς τὸ σεράϊ (ἀνάκτορον), ἐβδομηκοντούτης ἥδη, μὴ γνωρίζων γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν, ἦτο δραστήριος μέχρις ἀγριότητος, καὶ εἶχεν ἔμφυτον εύφυτον, ἐπεβλήθη καὶ ἦσκησε δικτατορικὴν ἔξουσίαν. Ἀπεκεφάλισεν ἦτορριψεν εἰς τὸν Βόσπορον κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀρχῆς του 4 χιλιάδας καὶ εἰς 30 χιλιάδας ὑπολογίζουν τὰ θύματα τῆς πενταετοῦς βεζυρείας του (1656 - 1661). Μεταξὺ τῶν θυμάτων ἦτο καὶ ὁ Πατριάρχης Παρθένιος.

Κατάληψις τῆς Κρήτης (1645 - 1669)

Καθ' ὃν χρόνον ὁ τριακονταετής πόλεμος ἐμαίνετο εἰς τὴν Εύρωπην, οἱ Τούρκοι παρεσκεύασαν μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κρήτης, τὴν ὅποιαν, κατεῖχον οἱ Ἐνετοί. Ἀποβιβασθέντες τὸ 1645 εἰς τὴν νῆσον, κατέλαβον ἀμέσως τὰ Χανιά καὶ τὴν Σούδαν καὶ τὸ 1648

ἥρχισαν τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεγάλου Καστρου, δηλαδὴ τοῦ Ἡρακλείου (Candia). Αἱ ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων ἔθραυσθησαν πρὸ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς ἀνδρείας τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ φρουρίου καὶ ἡ πολιορκία, διαρκέσασα ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ 25 ἔτη, ἔγινεν ὄνομαστή.

Οι Τούρκοι, διά νὰ ἐμπόδισουν πᾶσαν βοήθειαν τῶν Εὐρωπαίων πρὸς τοὺς Ἐνετούς, εἰσέβαλον τὸ 1663 ὑπὸ τὸν δεύτερον Κιοπρουλῆ, τὸν Ἀχμέτ, μὲ 250.000 στρατὸν καὶ 145 τηλεβόλα εἰς τὸ ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν κατεχόμενον τμῆμα τῆς Ούγγαριας. Ὁ Πάπτας ἐκάλεσε τὸν Χριστιανικὸν κόσμον εἰς βοήθειαν τοῦ αὐτοκράτορος Λεοπόλδου Α'. Μόνος ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' ἔστειλεν 6.000 ἀνδρας καὶ ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐνικήθη εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην, τῆς ὅποιας τὴν ἔκβασιν ἔκρινεν ἡ ἀκατάσχετος ὄρμὴ τῶν «κορασίδων», δπως ἐξέλαβεν ὁ μέγιας βεζύρης τοὺς περουκοφόρους ἵππεῖς τοῦ Λουδοβίκου. Ἀλλ' οὔτε τοῦτο ἔσωσε τὸ Κάστρον ('Ηράκλειον).

Τὸ 1666 ἔξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως ὁ δεύτερος Κιοπρουλῆς,
ὅς Ἀχμέτ, υἱὸς τοῦ πρώτου, ἀνήρ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πατέρα
του, ἀνεπτυγμένος καὶ ἡπιώτερος, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ὡς διερμηνέα
τὸν Ἑλληνα Παναγιώτην Νικούσιον. Τὴν ἄμυναν τῆς
πόλεως διηγήσεν ὁ ὀνομαστὸς ἐνετός στρατηγὸς Φραγκίσκος
Μοροζίνης. Ἡ πάλη ὑπῆρχε σκληρά.

Τὴν 27ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1669 ὁ Μοροζίνης ἡνωγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ, ἀφοῦ εἶχεν ὑποστῆ 63 ἐπιθέσεις καὶ ἐπεχείρησεν 80 ἔξόδους. Οἱ Τούρκοι ἔχασαν 100.000 ἄνδρας οἱ Ἐνετοὶ 30.000. Εἰς τὸ Κάστρον εἶχον ἀπομείνει μόνον 4.000. Τὰς διαπραγματεύσεις διηγήθην ό Νικούσιος. Ἀπὸ τότε ἡ Κρήτη ὑπετάχθη εἰς τοὺς Τούρκους.

Δευτέρα πολιορκία της Βιέννης (1683)

Ο νέος μέγας βεζύρης Καρά Μουσταφᾶς, γαμβρὸς ἐπὶ ἀδελφῆς τοῦ Ἀχμέτ καὶ διάδοχος ἐκείνου, ἔχρησιμοποιήσει τὴν ἀναγεννηθεῖσαν δύναμιν τῆς Τουρκίας διὰ μεγάλην ἐπιχείρησιν κατὰ τῆς Εὐρώπης, φιλοδοξῶν νὰ ἐπιτύχῃ ὅ, τι δὲν κατώρθωσεν ἀπό ἐνδος αἰῶνος ὁ Μεγαλοπρεπής Σουλεϋμάν. Ἡτο ματαιόδοξος, ἀπληστος εἰς πλοῦτον καὶ ἡ πολυτέλειά του ὑπερέβαινε τὴν σουλτανικήν.

‘Η Αύστρια εύρισκετο εἰς ἀδυναμίαν, ἐνεκά τοῦ ἐναντίον αὐτῆς

πολέμου τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Οἱ εὔγενεῖς τῆς Οὐγγαρίας εἰχον ἔξεγερθῇ κατὰ τοῦ Λεοπόλδου, διὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὰς ἐλευθερίας καὶ τὸν προτεσταντισμὸν τῶν, καὶ ἐκάλεσαν, παρακινούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἰσχυροτέρου ἐξ αὐτῶν Τέκελι (Tököl), τοὺς Ὀθωμανούς, εἰς βοήθειαν.

Οἱ Καρά Μουσταφᾶς εἰσέβαλε μὲ 200.000 εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, δὲν συνήντησεν ἀντίστασιν καὶ, ὑπερήφανος διὰ τὰς ταχείας ἐπιτυχίας του, ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Βιέννης, τὴν δόποιαν ὑπερήσπιζον 10 χιλιάδες στρατὸς καὶ ὥπλισμένοι πολίταις ὡς καὶ φοιτηταὶ (Ιούλιος 1683). Ἐπὶ 60 ἡμέρας ἦμανα ἡτο ἡρωϊκὴ καὶ ἡ ἐπίθεσις μανιώδης. Σχεδὸν ὅλοι οἱ προμαχῶνες εἰχον κυριευθῆ ἢ ἀνατιναχθῆ μὲ ὑπονόμους. Οἱ Γενίτσαροι ἐζήτουν τὴν γενικὴν ἔφοδον. Ἄλλ' ὁ Μουσταφᾶς μὴ θέλων νὰ περιέλθουν εἰς χεῖρας αὐτῶν οἱ πλούσιοι θησαυροὶ τῆς αὐστριακῆς πρωτευούσης, ἀνέβαλλε καὶ ἡ φιλαργυρία του ἐπέτρεψεν εἰς τὸν αὐστριακὸν στρατόν, ιδίως εἰς τὸ πολωνικὸν ἵππικόν, ὑπὸ τὸν βασιλέα Ἰωάννη Σομπιέσκι, ὃντας πρὸ αἰῶνος τοῦ δικαιούμου του νικητοῦ τῆς Ναυπάκτου.

‘Ο κατὰ τῆς Τουρκίας συνασπισμὸς τοῦ 1684

Μετὰ τὴν τελευταίαν πρὸ τῆς Βιέννης ἀποτοχίαν (1683), ἡ δύναμις τῶν Ὀθωμανῶν ἤρχισε νὰ καταρρέῃ. Ἀπεδείχθη δτὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς στρατὸς εἰναι ἀνώτερος τοῦ τουρκικοῦ εἰς τὸν ἔξοπλισμόν, τὴν δργάνωσιν καὶ τὸ θήικόν.

Ἐνθαρρυνθέντες ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας, ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, ὁ Πάπας, ἡ Ἐνετία, ὡς καὶ οἱ ἱππόται τῆς Μάλτας, ἐσχημάτισαν, μεσολαβήσει τοῦ Πάπα, Ἱερὰν Συμμαχίαν, δονομασθεῖσαν Δεκάτην τετάρ-

την σταυροφορίαν, εις τὴν ὁποίαν εἰσῆλθε, τὸ 1686, καὶ ἡ δρόδοξος Ρωσοία.

Ο πόλεμος διήρκεσε 16 ἔτη. Οἱ Τούρκοι προσβληθέντες ἀπὸ δλα τὰ σημεῖα ὑπέστησαν καταστροφάς. Εἰς τὴν Οὐγγαρίαν νικηθεὶς δ Τέκελι κατέφυγεν εἰς τὴν Τουρκίαν. 'Ο αὐτοκρατορικὸς στρατὸς κατέλαβε τὴν Βούνδαν, ἡ δὲ οὐγγρικὴ βουλὴ ἐκήρυξε τὸ οὐγγρικὸν στέμμα κληρονομικὸν τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου. Μετ' δλίγον ἔπεισε τὸ Βελιγράδιον.

Οἱ Ἐνετοί, ἔξηγειραν τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἀλβανίαν, ἥρχισαν τὴν κατάκτησιν τῆς Δαλματίας καὶ ὑπὸ τὸν ἥρωα τῶν κρητικῶν πολέμων, τὸν γηραιὸν Μοροζίνην, ἐκυρίευσαν τὴν Πελοπόννησον. 'Αλλὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως ἔπαθε θλιβερὰν καταστροφὴν ὁ Παρθενών (1687).

'Αποφασιστικαὶ ἐπιτυχίαι. Συνθήκη τοῦ Κάρλοβιτς (1699)

Ἡ πίεσις τῶν συμμάχων ἔκησθεν, ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ ἦναγκάσθη νὰ στείλῃ μέρος τῶν δυνάμεων του εἰς τὸν Ρῆγον κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. 'Ο Κιοπρούλης Μουσταφᾶ Ζαδὲ κατώρθωσε νὰ φανατίσῃ τὸν Γενιτσάρους καὶ ἐντὸς δύο ἔτῶν ἀνέκτησε τὴν Πελοπόννησον καὶ ἔξεδίωξε τοὺς Αύστριακούς ἀπὸ τὴν Σερβίαν, ἀνακαταλαβὼν τὸ Βελιγράδιον. 'Αλλ' ἡ μεγάλη μάχη τοῦ Σλάνκαμεν (Slankamen, 1691) κατέληξεν εἰς καταστροφὴν τῶν Τούρκων. 'Ο μέγας βεζύρης ἐφονεύθη εἰς τὴν μάχην.

Ο πόλεμος ἔχαλαρώθη ἐπὶ τι διάστημα. 'Αλλὰ τὸ 1696 ὁ τσάρος Μέγας Πέτρος ἐκυρίευσε τὸ Ἀζώφ καὶ ἥπελήσε τὴν Κριμαίαν.

'Επειτα, ὅταν είρήνευσεν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ', τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν καὶ ὁ διάσημος πλέον στρατηγὸς τοῦ αὐτοκράτορος ὁ Εὔγενιος τῆς Σαβοΐας ἐνίκησε παρὰ τὴν πόλιν τῆς Γιουκοσλαβίας Ζένταν, ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Jais, εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τοὺς Τούρκους (1697). 'Εφονεύθησαν 20 χιλ. καὶ 10 χιλ. ἐπνίγησαν εἰς τὸν ποταμόν.

'Εξηντλημένη ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἐδέχθη τὴν μεσολάβησιν τῆς Αγγλίας. Τὴν 26ην Ιανουαρίου 1699 ὑπεγράφη ἡ Εἰρήνη τοῦ Κάρλοβιτς, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Τουρκία ἦναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ εἰς τὴν Αύστριαν τὴν κατοχὴν τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς

Τρανσυλβανίας, είς τὴν Ρωσσίαν τοῦ Ἀζώφ, είς τὴν Ἐνετίαν τῆς Δαλματίας καὶ τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ εἰρήνη αὕτη, είς τὸ τέρμα τοῦ 17ου αἰῶνος, ἐσημείωνε τὴν δριστικὴν ἀπόκρουσιν τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι περιωρίζοντο πρὸς βορρᾶν εἰς τὰς βαλκανικάς χώρας, χωρὶς ἐλπίδας πλέον νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην.

‘Η κρίσις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας

Μετὰ τὴν Συνθήκην τοῦ Κάρλοβιτς ὁ αὐτοκράτωρ ἔστειλε τὸν στρατὸν του εἰς τὸν Ρήγην καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὰ νὰ διεκδικήσῃ τὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου τῆς Ἰσπανίας. Οἱ Τούρκοι ὅμως δὲν ἥσαν εἰς θέσιν νὰ ἀναδιοργανωθοῦν κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν διάλειμμα τῶν δέκα ἑτῶν, ὥστε εὑρέθησαν ἀνέτοιμοι, ὅταν ἔξεργαγη ἡ πρώτη βαλκανικὴ κρίσις.

Αὕτη προεκλήθη ἀπὸ τὸν Μέγαν Πέτρον, ὁ ὅποιος ἀνέλαβε τὴν πρώτην ρωσικὴν προσπάθειαν διὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τοῦ Σουλτάνου.

Οἱ πράκτορές του εἶχον ἐργασθῆ μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας, παρουσιάζοντες τὸν ὀρθόδοξον ἄρχοντα τῆς Ρωσσίας ὡς θεόπεμπτον ἐλευθερωτὴν ἀπὸ τὸν μουσουλμανικὸν ζυγόν. Κατέπληξε τὸν Σουλτάνον διὰ τῆς πομπώδους πρεσβείας, τὴν ὅποιαν ἔστειλε πρώτην φοράν διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἔκοψεν ἐπίσης νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν « Αὐτοκράτωρ τῶν Ρωσσοελλήνων ». Μετὰ τὴν νίκην τῆς Πολτάβας (1709) ἔθεώρησε τὴν εὐκαιρίαν κατάληπτον νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς φιλοδοξίας του. Ἐπειδὴ ἡ Πύλη ἡρούμηται νὰ ἐκδιώξῃ τὸν καταφυγόντα εἰς τὴν Τουρκίαν βασιλέα τῆς Σουηδίας Κάρολον ΙΒ', διέβη τὸν Προύθον, ὑπολογίζων εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ἀλλὰ τουρκικὸς στρατὸς ἀπὸ 120.000 ἀπέκοψε τὴν ὑποχώρησίν του καὶ ἐκινδύνευσε νὰ συλληφθῇ. Ὁ Μέγας Βεζύρης ὅμως δελεασθεὶς ἀπὸ τὰ δῶρα, ὡς λέγεται, τῆς αὐτοκρατείρας, ἐπέτρεψε τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, λαβών ὡς ἀντάλλαγμα μόνον τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ἀζώφ (1711).

‘Η εἰρήνη τοῦ Πασσάροβιτς (1718)

Ἡ ἐπιτυχία αὕτη ἔγινεν αἵτια καταστροφῆς διὰ τοὺς Ὀθωμανούς. Μεγαλοφρονήσαντες ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Ἐνετίας, καθ' ἥν

στιγμήν διά τῆς συνθήκης τῆς Ούτρέχτης εἶχε δαμασθῆ ἢ ὄρμὴ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ διάτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἦτο ἐλεύθερος νὰ διαθέσῃ τὰ στρατεύματα. Ἐστειλε λοιπὸν τὸν Εὐγένιον τῆς Σαφοΐας κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Μέγας Βεζύρης, δὲ δποῖος ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς Κερκύρας, ἐστράφη πρὸς τὴν Αὔστριαν, διέβη τὸν Σάβον, ἀλλ' αἱ δυνάμεις του συνετρίβησαν ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως πρὸ τῶν τειχῶν τῆς σλαβονικῆς ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως πόλεως Πετροβάσιον (Petervardein, 1716) καὶ διολιορᾶν τὴν Κέρκυραν τουρκικὸς στρατὸς ἀπεσύρθη ἐν ἀταξίᾳ. Ὁ Εὐγένιος μετὰ νέαν νίκην κατέλαβε τὸ Βελιγράδιον (1717). Οἱ Αὐστριακοὶ εἰσέδυσαν εἰς τὴν Βαλκανικήν καὶ διά Εὐγένιος ὠνειρεύθη νὰ προελάσῃ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ εἰρήνη τοῦ Πασσάροβιτς (Passarowitz, πόλεως τῆς Σερβίας ἐπὶ τῆς συμβολῆς τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Μοράβα, 1718) ἐπεκύρωσε τὰς ἐπιτυχίας του. Ἡ Αὔστρια ἔλαβε τὸ Βανᾶτον, τὴν βόρειον Σερβίαν μετὰ τοῦ Βελιγραδίου, μέρος τῆς Βοσνίας καὶ τὴν δυτικὴν Βλαχίαν. Ἡ Ἐνετία ἐκράτησε τὴν Δαλματίαν. Ἡ Πελοπόννησος ὅμως ἐπεστράφη εἰς τὴν Τουρκίαν.

Ἡ συνθήκη τοῦ Πασσάροβιτς εἶναι σημαντικὸς σταθμὸς εἰς τὴν τουρκικὴν ιστορίαν, διότι σημειώνει τὴν δριστικὴν ύποχώρησιν τῶν Τούρκων εἰς τὴν Εύρωπην. Ἀπὸ τότε ἡ Τουρκία δὲν ἀποτελεῖ πλέον κίνδυνον, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς δρχῆς ἦδη τοῦ 18ου αἰῶνος εἶναι προφανῆς ἡ κατάρρευσις τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας, τὸ δὲ ζήτημα τῆς κληρονομίας τῶν χωρῶν της ἀρχίζει νὰ δημιουργῇ πρόβλημα, τὸ πολύπλοκον Ἀνατολικὸν ζήτημα, τοῦ δποίου τὴν λύσιν κατὰ διαφόρους τρόπους ἐζήτησαν αἱ εύρωπαϊκαι Δυνάμεις.

Ἀναστολὴ τῆς αὐστριακῆς ἐπεκτάσεως. Ρωσσία

Ἡ Τουρκία ὅμως οὐδέποτε ἔμεινε χωρὶς ύποστήριξιν καὶ ἀπέφυγεν ἐπὶ δύο αἰῶνας τὸν διαμελισμόν, χάρις εἰς τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν Δυνάμεων τῆς Εύρωπης.

Πρώτη προστάτριά της παρουσιάζεται ἡ Γαλλία. Εὑρισκομένη εἰς πλεονεκτικὴν θέσιν ἔνεκα τῆς παλαιᾶς φιλίας πρὸς τὸν Σουλτάνον καὶ τῶν Διομολογήσεων, αἱ δποῖαι παρεχωρήθησαν ἦδη ἐπὶ Φραγκίσκου Α' καὶ Σουλεύμαν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, προνομίων

δηλαδή προστατευτικῶν τῶν Γάλλων ὑπηκόων, ἐδέχθη τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας.

‘Ο ὑπουργὸς τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ’ καρδινάλιος Φλερύ (Fleuruy) ὑπερχέθη τὴν ὑποστήριξιν του εἰς τὴν μοιρολατρικῶς ἀπογοητευμένην μετὰ τὸ Πασσάροβιτς Πύλην. ‘Ο πρεσβευτὴς του εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν Βιλλενευ (Villeneuve) κατώρθωσε νὰ τὴν ἔξαγάγῃ ἀπὸ τὴν ἀδράνειαν, ὁ βαρῶνος Τότ (Tott) ἔδωσε κάποιαν συνοχὴν εἰς τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις καὶ χριστιανός τις ἀρνησθῆρησκος, ὁ Μποννεβαλ (Bonneval) ἔγγυμασε τὴν πολιτοφυλακὴν καὶ ἔπεισε τοὺς Τούρκους ὅτι ὁ κύριος ἔχθρὸς τὴν στιγμὴν ἔκεινην ἦτο ἡ Αὐστρία. Χάρις εἰς τοὺς τρεῖς αὐτοὺς ἄνδρας καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν συνδρομὴν τῆς Γαλλίας, ἡ Τουρκία κατώρθωσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν νέον συνασπισμόν.

Ἡ Αὐστρία παρέσυρεν εὐκόλως τὴν Ρωσσίαν, ἡ ὅποια ἥθελε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν συνθήκην τοῦ 1711, καὶ αἱ δύο δυνάμεις, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι ἐπαναλαμβάνουν τὴν σταυροφορίαν κατὰ τῶν ἀπίστων, ἔζητον ὑλικὰ κέρδη ἀπὸ τὸν πόλεμον.

Τὸ 1736 οἱ Ρῶσσοι ἀνακατέλαβον τὸ Ἀζώφ καὶ ἔλεηλάτησαν τὴν Κριμαίαν. Τὸ ἐπόμενον ἔτος οἱ Αὐστριακοὶ κατέλαβον τὴν Βοσνίαν, ἔκυρίευσαν τὸ Νίσ εἰς τὴν Σερβίαν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν ἀνατολικὴν Βλαχίαν, κρατοῦντες οὕτω τὰ ἐπικαιρότερα σημεῖα τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Οἱ Τοῦρκοι ὅμως, ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὸν Βιλνέβ, ἐπετέθησαν μὲ δρμήν κατὰ τῶν Αὐστριακῶν, τοὺς ἀπώρησαν μέχρι τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐποιιόρκησαν τὸ Βελιγράδιον. ‘Ο Γάλλος πρεσβευτής, γυναιρίζων δτὶ ἡ δραστηριότης τῶν Τούρκων ἦτο ἐφήμερος, ἐμεσολάβησε καί, ἐκφοβίζων τοὺς Αὐστριακοὺς δι’ ἐπικειμένης ἐκρήξεως τοῦ δθωμανικοῦ φανατισμοῦ, ἐπέτυχε τὴν Συνθήκην τοῦ Βελιγραδίου (1739), διὰ τῆς ὅποιας οἱ Τοῦρκοι ἀνέκτησαν τὰ μέρη τῆς Σερβίας καὶ Βλαχίας, τὰ παραχωρηθέντα τὸ 1718. Οἱ Ρῶσσοι, ἀπομείναντες μόνοι, ἔκλεισαν εἰρήνην, ἐγκαταλείψαντες τὸ Ἀζώφ.

Τοιουτοτρόπως ἐσταμάτησεν ἡ αὐστριακὴ ἔξαπλωσις. Ἐπὶ ἔνα καὶ ἥμισυ περίπου αἰῶνα, μέχρι τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου 1877 - 1878, ἡ Αὐστρία δὲν ἐσημείωσε πρόοδον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Τουρκίας. Ἐμεινεν εἰς αὐτὴν μόνον ἡ τιμή, δτὶ ἀνεχαίτισε τοὺς

Τούρκους κατά τὴν περίοδον τῆς μεγάλης δρμῆς των. Εἰς τὸ ἔξῆς, ἐνεκα ἐσωτερικῆς ἔκασθενήσεως, ὑπολογισμῶν ἡ καὶ ἐλλείψεως πρωτοβουλίας, περιωρίσθη εἰς τὴν συνετήν ἀμυναν.³ Απὸ τοῦ 18ου αἰώνος παρεμβαίνει ἡ Ρωσσία, ἡ δόποια ἐπὶ δύο αἰώνας διεξήγαγεν ἔξοντωτικὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων.

Παρακμὴ τῆς Τουρκίας

‘Ο κυριώτερος λόγος τῆς παρακμῆς τῶν Τούρκων εἶναι τὸ ὅτι δὲν εἶχον τὴν ἰκανότητα νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Εὐρώπης. ’Ιδιως δὲν κατώρθωσαν νὰ προσοικειωθοῦν τὴν ἐπιστήμην καὶ τεχνικήν, τὰς δύο μεγάλας δυνάμεις τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου. ’Ηδη ἀπὸ τοῦ 17ου αἰώνος ἡ Τουρκία ύστερει σημαντικῶς τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἡ ἀπόστασις γίνεται διαρκῶς μεγαλυτέρα, δύσον προάγονται οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως. ’Η θρησκεία τοῦ Κορανίου ἀποτρέπει τὸν πιστὸν νὰ καταγίνεται εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐπιστήμης, ἡ δόποια εἶναι ἔργον τῶν ἀπίστων χριστιανῶν.

‘Υπάρχουν δύμας καὶ ἄλλοι λόγοι τῆς τουρκικῆς παρακμῆς.

1. ’Η ἴσχυς τῶν σουλτάνων ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς κατακτήσεως καὶ τὸ ταμείον αὐτῶν ἐπληροῦτο διὰ τῶν λαφύρων τῶν νέων χωρῶν. ’Οταν λοιπὸν ἔπαισαν αἱ κατακτήσεις, ἥρχισεν ἀμέσως κλονιζόμενον τὸ κράτος, διότι ὁ Σουλτάνος δὲν εἶχε χρήματα.

2. ’Οταν ἔπαισαν αἱ κατακτήσεις καὶ ἥρχισεν νηφαλιώτερος βίος, ταχύτατα ἔξεπνευσεν ἡ δρμητικότης τῶν Τούρκων, καὶ κατέπεσε τὸ ἀγέρωχον φρόνημα. ’Ο Σουλτάνος δὲν ἦτο πλέον ὁ κρατερὸς ἥγετης τῶν πολεμιστῶν τοῦ Ἰσλάμ, ἀλλὰ ἀπὸ μακροῦ εἶχε γίνει ἀόρατος ἐγκεκλεισμένος ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων. ’Αφηνε συνήθως τὴν διοίκησιν εἰς τοὺς βεζύρας καὶ εἰς τὰς γυναικας τοῦ χαρεμίου. Κατ’ ἀναλογίαν εἶχε καταπέσει καὶ ἡ πολεμικότης τοῦ στρατοῦ. Τὸ τάγμα τῶν Γενιτσάρων κακῶς διοικούμενον εἶχε παραλύσει τελείως.

3. Τὸ τουρκικὸν κράτος διετήρησε τὸν μεσαιωνικὸν φεουδαρχικὸν χαρακτήρα. Οἱ ἄρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν ἦσαν τυραννίστοι ἐκβιάζοντες τοὺς κατοίκους καὶ εἰς πολλὰ μέρη ἴσχυροὶ πασᾶδες εἶχον ἀποβῆσθε δόνες ἀνεξάρτητοι, στρατολογοῦντες καὶ διεξάγοντες πολέμους δι’ ἵδιον λογαριασμόν, ὅπως π.χ. ὁ Ἀλῆς πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου κ. ἄ.

4. Δημόσιαι θέσεις καὶ δικαιοσύνη ἡσαν ὀνηταί. Θέσεις διοικη-
τῶν ἐπωλοῦντο καθ' ὥρισμένον τιμολόγιον καὶ οἱ ἔξαγοράζοντες
τὰς θέσεις πασᾶδες ἔξεβίαζον τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, διὰ νὰ
καλύψουν τὸ τίμημα. Ἐπίσης ἐπωλοῦντο αἱ θέσεις τῶν δικαστῶν.
Ἄπεβησαν δὲ παροιμιώδεις αἱ εἰς βάρος τοῦ Δημοσίου καταχρήσεις
τῶν Τούρκων. «Τὸ ταμεῖον τοῦ Παδισάχ εἶναι θάλασσα καὶ ὅστις
δὲν πίνει ἀπ' αὐτὴν εἶναι χοῖρος», ἔλεγε τουρκικὸν λόγιον.

5. Οἱ κυρίως Τούρκοι ἀπετέλουν μειοψηφίαν εἰς τὸ κράτος, ἐνῷ
οἱ χριστιανοὶ ὑπήκοοι τοῦ Σουλτάνου, οἱ ὅποιοι ἡσαν πολυάριθμοι,
πλούσιοι καὶ ἀνεπτυγμένοι, ἐθεώρουν τὴν αὐτοκρατορίαν ὡς ἔχθρι-
κὴν καὶ ἐζήτουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἡσαν δηλαδὴ στοιχεῖα δια-
λυτικὰ καὶ εἰργάζοντο διὰ τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ κράτους.

πότε θα μπορέσουμε να αναφέρουμε στην πλήρη πολιτική της στην Ελλάδα
από την "Αριθμού", "Εβραίον" και την "Ιουδαϊκού"
χρήση της γλώσσας που είναι στην Αγγλική γλώσσα.
επί την πολιτική της στην Ελλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΥΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗΝ ΔΕΣΠΟΤΕΙΑΝ

'Αποτελέσματα τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως

ΙΑ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως ἐνέσκηψεν ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν εἰς τὸ ἔλληνικὸν ἔθνος. Ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία του παρεδίδοντο εἰς τὴν διάκρισιν ὑπερφιάλων πολεμιστῶν, οἱ ὅποιοι ἔθεωρουν τὸν ἡττημένον ραγιᾶν ως τὸ εὔτελέστερον πρᾶγμα τοῦ κόσμου. Σφαγαὶ καὶ λεηλασίαι τῶν Τούρκων συνάδευσαν τὴν προέλασιν. "Οσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους κατώρθωσαν, ἔφυγον δρομαίως πρὸ τῆς τουρκικῆς λαίλαπτος καὶ τῆς θαλάσσης τὰ νῶτα ἐσκέπασαν πλοῖα καὶ ἀκάστια, τὰ δποῖα ἔφερον τὰς γυναικας, τὰ παιδιὰ καὶ τὴν περιουσίαν τῶν Ἐλλήνων εἰς χώρας εὐτυχεστέρας. Οἱ Τούρκοι κατέστρεψαν τὴν βυζαντινὴν ἀριστοκρατίαν, τὴν στρατιωτικὴν καὶ τὴν τιμαριωτικὴν τῶν ἐπαρχιῶν. Οἱ χριστιανοὶ εὐγενεῖς ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἔφυγον εἰς τὴν Εύρωπην ἢ ἄλλαξαν πίστιν καὶ συνεχωνεύθησαν μὲ τοὺς Οθωμανούς. Ἡ πρώτη καὶ σημαντικὴ συνέπεια τῆς κατακτήσεως ἦτο ἡ ἐλλάτωσις τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἔλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ἄλλοτε κυρίαρχος εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὑπεχώρησε καὶ περιωρίσθη εἰς ὀλίγα ἔκατον μύρια ἀνθρώπων.

Δεύτερον· κατεστράφη ἡ περιουσία τῶν Ἐλλήνων. Ὁ Σουλτάνος ἀφήρεσεν ὅποι τοὺς χριστιανούς τὰς καλυτέρας γαίας καὶ τὰς διεμοίρασεν εἰς τοὺς τούρκους πιολεμιστὰς καὶ ἄλλας ἔδωκεν εἰς τὰ τζαμιὰ ὡς βακούφια. Μόνον μικρὰ κτήματα εἰς ἀπόκεντρα καὶ ὀρεινὰ μέρη ἔμειναν εἰς τοὺς ὑποδούλους, οἱ ὅποιοι ὑπεχρεώθησαν νὰ εἰσφέρουν τὸ πέμπτον ἢ καὶ περισσότερον τῶν προϊόντων. Διὰ τοῦτο διετηρήθησαν Ἐλληνες γαιοκτήμονες κυ-

ρίως εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐπὶ τῶν νήσων, εἰς τὴν Στερεάν καὶ τὴν μεσημβρινὴν Ἡπειρον.

Τρίτον· κατεστράφη ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἀσιατικὴ ἀπαιδευσία ἐκάλυψε τὰς κατακτηθείσας χώρας. "Ο, τι εἶχεν ἀπομείνει ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν κατεστράφη· τὰ γράμματα ἐλησμονήθησαν, ἡ τέχνη παρήκμασε. Ἀκόμη καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν ὑποδούλων ὑπέστη θλιβερὰν ἀλλοίωσιν, διότι ἔξελιπε τὸ ἀνδρικὸν καὶ ἐλεύθερον φρόνημα.

Ύπὸ τὴν μακρὰν τουρκικὴν κυριαρχίαν ἐπαθεῖ αὐτὴ ἡ φύσις τῆς χώρας. Αἱ ὅδοι παρημελήθησαν καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν δασῶν καὶ ἡ ἀποχέρσωσις τῆς γῆς, αἱ ὄποιαι εἶχον ἀρχίσει ἀπὸ τὸ τέλος τῶν κλασσικῶν χρόνων, ἐλαβον μεγαλυτέρας διαστάσεις.

Ἡ τεραστία αὔτὴ καταστροφὴ εἶχεν ὡς ἔμμεσον ἀντιστάθμισμα ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὅποιον εἶχε διαμελισθῆ διὰ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1204 ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνηνώθη πάλιν. Οἱ Τούρκοι καταλύσαντες τὰ ποικιλώνυμα φραγκοενετικὰ ἡ Ἑλληνικὰ κράτη ἐπανέδωσαν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος τὴν πολιτικὴν καὶ πνευματικὴν ἐνότητα.

’Οργάνωσις τοῦ ‘Ελληνισμοῦ

Οἱ πιστοὶ τοῦ ’Οσμανικοῦ κράτους, ὅσοι κατέλαβον τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἥσαν κυρίως πολεμισταί, οἱ ὅποιοι, ὅπως πᾶσα στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία, εἶχον ἀνάγκην ἀπὸ παραγωγούς, γεωργούς καὶ τεχνίτας. 'Ο Σουλτάνος διετήρησε τοὺς "Ἐλληνας, ἐπειδὴ ἥσαν ἔμποροι καὶ τεχνίται. "Αλλως τε ἡ μωαμεθανικὴ θρησκεία διηγόλυνε τὴν διατήρησιν τῶν ξένων ἔθνοτά των, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ πληρώνουν φόρους. 'Ο Μωάμεθ μετέφερε πολλοὺς "Ἐλληνας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὰς πόλεις, τὰς ὅποιας ἐκυρίευσεν.

’Αφοῦ διετήρηθη τοιουτορόπως τὸ 'Ἑλληνικὸν ἔθνος, ὡργανώθη, ὅπως τὰ ὑπόδουλα ἔθνη κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους, ὅπως π.χ. ἥσαν ὡργανωμένοι οἱ ὑποτελεῖς λαοὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ τοῦ 'Αραβικοῦ. Διετήρησε τουτέστι καὶ προσήρμοσε πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κοινοτικὴν διοίκησιν

του. 'Ομοίως ώργανώθησαν καὶ ἄλλαι μὴ μωαμεθανικαὶ ἔθνοτητες ὡς οἱ Ἀρμένιοι, Ἐβραῖοι κτλ.

'Ο Μωάμεθ διετήρησε τοὺς θρησκευτικούς ἀρχηγούς τῶν μὴ μουσουλμανικῶν ἔθνοτήτων, χορηγήσας εἰς αὐτοὺς πολιτικήν ἔξουσίαν ἐπὶ τῶν ποιμνίων των καὶ καταστήσας αὐτοὺς ὑπευθύνους διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως ἐπὶ κινδύνῳ τῆς κεφαλῆς των. "Ηλπίζε δὲ ὅτι, ἐπιδιψιλεύων εἰς αὐτοὺς τιμᾶς καὶ πλοῦτον, θὰ εἶχεν αὐτοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὸν οἴκον τῶν Ὀσμανιδῶν καὶ προθύμους νὰ ἀποκοιμίζουν τὸ ποιμνιόν των διὰ τῆς διδασκαλίας ἐλευθερίας ἐν οὐρανῷ, ὑποταγὴ ἐπὶ τῆς γῆς.

•Ο Πατριάρχης

'Η σημαντικότερά τῶν χριστιανικῶν ἔθνοτήτων ἦτο ἡ Ἑλληνική. 'Ο Μωάμεθ διετήρησε τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλλαγὴν τοῦ Πατριαρχείου. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἀλωσιν, ἐπειδὴ ἔχήρευσεν ὁ πατριαρχικὸς θρόνος, διέταξε νὰ ἐκλέξουν νέον Πατριάρχην. Ἐξελέγη δὲ ὁ Γεώργιος Σχολαρίος, ὀνομασθεὶς Γεννάδιος, ἀρχηγὸς τῆς ἀνθενωτικῆς μερίδος, ὁ ὁποῖος ἔξησφάλισε τὸ μεταξύ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως χάσμα.

'Ο νέος Πατριάρχης ἐγκαθιδρύθη εἰς τὸν θρόνον μὲν ὅλην τὴν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων λαμπρότητα. Ἀπὸ τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ὃπου εἶχε καταφύγει τὸ Πατριαρχεῖον, μετέβη εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Μωάμεθ, ὃπου παρεκάθησεν εἰς μεγαλοπρεπὲς δεῖπνον, καὶ ὁ Σουλτάνος προπέμπων αὐτὸν ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἔχῃ τὴν φιλίαν καὶ τὴν εὔνοιάν του καὶ θὰ ἔξακολουθήσῃ νὰ ἀπολαύῃ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν προνομίων, ὅπως ἐπὶ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων. Συνώδευσεν αὐτὸν μέχρι τῆς αὐλῆς, ἐβοήθησε νὰ ἀναβῇ ἐπὶ λευκοῦ ἵππου καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὰ πατριαρχεῖα ἐν συνοδείᾳ τούρκων μεγιστάνων. Αἱ θρησκευτικαὶ τελεταὶ τῶν ὀρθοδόξων διετήρησαν μέρος τῆς παλαιᾶς λαμπρότητος καὶ ἡ ἡμέρα τοῦ Πάσχα εἰς τὸ Φανάριον ἀνεμίμνησκεν ἡμέρας ἀρχαίας αἴγλης.

'Ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ὅλοι οἱ ὀρθόδοξοι λαοὶ τῆς Τουρκίας, Ἑλληνες, Ἀλβανοί, Βούλγαροι, Σέρβοι, Βλάχοι, ἔθεωροῦντο ὡς ἀποτελοῦντες μίαν φυλήν. Οἱ Τούρκοι δὲν ἔκαμπνον διάκρισιν καὶ ὠνόμαζον ὅλους διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος Ρούμ (Ρωμαίους). 'Ο Ἑλλην

Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ήτο διθρησκευτικὸς ἀρχηγὸς ὅλων τῶν ὁρθοδόξων τῆς Τουρκίας, ἀφ' ὅτου μάλιστα, τὸ 1766 - 1767, κατηργήθησαν αἱ δύο αὐτοκέφαλοι ἐκκλησίαι, ἡ σερβικὴ τοῦ Ἰπεκίου καὶ ἡ βουλγαρικὴ τῆς Ἀχρίδος. Ἀπὸ τότε δὲ Ἑλληνικὸς κλῆρος ἀπέκτησεν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἰσχὺν σχεδὸν ἵσην μὲ τὴν πολιτικὴν ἰσχὺν τοῦ Σουλτάνου.

Τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφοῦ ἔξεδιώχθη ἀπὸ τὸν ναὸν τῶν Ἅγίων Ἀποστόλων καὶ ἀπὸ ἄλλους μεγαλυτέρους ναούς, ἥδρευεν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰῶνος εἰς τὸ Φανάριον, τὸ ὅποιον εἶναι συνοικία κειμένη ἐπὶ τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ Κερατίου κόλπου. Τὸ πατριαρχεῖον ήτο τὸ ἐκκλησιαστικὸν κέντρον τῶν ὁρθοδόξων τῆς Τουρκίας· πρωτίστως ὅμως τὸ ἔθνικὸν κέντρον τῶν Ἐλλήνων, περὶ τὸ ὅποιον εἶχε συσπειρωθῆ τὸ ἔθνος μετὰ τὴν τραγικὴν καταστροφήν. Ἐκεῖ ἐντὸς τοῦ σκιεροῦ καὶ λαβυρινθώδους πατριαρχικοῦ μεγάρου καὶ εἰς τὰς περὶ αὐτὸῦ συνοικίας μὲ τὴν ἀνατολικὴν δψιν ἔξειλίχθη ὁ ἐκκλησιαστικὸς βίος τοῦ τουρκοκρατουμένου Ἑλληνισμοῦ.

Αἱ Κοινότητες

Αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ τὰ χωρία ἡσαν ὀργανωμένα ἀνέκαθεν εἰς κοινότητας. Ἐξέλεγον δηλαδὴ ἐπιτροπήν, ἡ ὅποια ἐφρόντιζε διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ναῶν, κρητῶν, νεκροταφείων κλπ. Οἱ Τούρκοι ἀνεγνώρισαν καὶ διετήρησαν αὐτάς, δι' οὓς λόγους εἶχον διατηρήσει οἱ Ρωμαῖοι καὶ οἱ Βυζαντινοί, διότι διηγούλυνον τὸ ἔργον τῆς διοικήσεως, ίδιως τὴν φορολογίαν, διότι ἡ κυβέρνησις ἀντὶ νὰ ἀποτελεῖται εἰς ίδιωτας εἴχεν ύπεύθυνα σωματεῖα, μετὰ τῶν ὅποιων συνεννοεῖτο διὰ τὴν εἰσπραξιν τῶν φόρων. Οἱ προύχοντες ἡ προεστοὶ ἡ δημογέροντες ἡ κοτζαμπάσης ἡ ἑκάστης κοινότητος ἐφρόντιζον διὰ τὴν εἰσπραξιν τοῦ ὅριζομένου ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν φόρου, κατανέμοντες αὐτὸν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς κοινότητος, ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως ἑκάστου.

Προελθοῦσαι ἐκ πρακτικῆς ἀνάγκης αἱ κοινότητες, ἀπέβησαν βαθμηδὸν ἴσχυραι ὀργανώσεις, εἰς τὰς ὅποιας ἐκδηλώνεται ὁ πολιτικὸς βίος τῶν ὑποδούλων Ἐλλήνων. Ἡ σύστασις καὶ ὀργάνωσις

τῶν κοινοτήτων τῆς Τουρκοκρατίας δὲν εἶναι ὅμοιόσχημος. Κυβερνῶνται πάντοτε ὑπὸ τῶν εὐπόρων. Ἐλλ' οἱ προεστοὶ αὐτῶν ἀλλοτε ἐπιβάλλονται ἢ διορίζονται ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀλλαχοῦ ἐκλέγονται ἀμμέσως ἢ ἐμμέσως ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς κοινότητος, πάντοτε ὅμως ἀπὸ πρόσωπα ἀρεστὰ εἰς τοὺς Τούρκους. Ἀλλαχοῦ αἱ κοινότητες ὑπόκεινται περισσότερον εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς, ἀλλαχοῦ δλιγώτερον. Εἰς μερικὰ μέρη πολλαὶ κοινότητες ἐνώνονται εἰς ἐμοσπονδίαν, ὅπως ἡ δημοκρατικὴ συμπολιτεία τοῦ Σουλίου, συσταθεῖσα περὶ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος, τῶν Ζαγοροχωρίων εἰς τὴν Ἡπειρον, τοῦ Πηλίου ἢ τῶν Μαδεμοχωρίων εἰς τὴν Χαλκιδικήν. Ἐχομεν παραδείγματα ἐνώσεως εἰς συνεργατικούς συνεταιρισμούς. Ὁνομαστὴ ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτὴν εἶναι ἡ κοινότης τῶν Ἀμπελακίων εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Εἰς αὐτὴν ἥκμασε μεικτὴ συνεργατικὴ ἐταιρεία παραγγῆς, καταναλώσεως καὶ ἀμοιβαίας πίστεως κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου.

“Ολαι αὐταὶ αἱ ὁργανώσεις ἔχουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον χαρακτῆρα ἐνώσεως δι' ἄμυναν. Διαφορετικὴ εἶναι ἡ ὁργάνωσις καὶ ἡ ζωὴ τῶν κοινοτήτων εἰς τὰς πόλεις, πολλαὶ τῶν ὅποιών, εὐποροῦσσαι, εἶναι ἑστίαι μορφώσεως καὶ ἐθνικῆς ἀγωγῆς, ὅπως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Χίου, τῶν Ἰωαννίνων.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν τὰς κοινότητας τῶν ναυτικῶν νήσων “Υδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν, τῶν ὅποιών οἱ συνεταιρισμοὶ ναυτικῆς ἐμπορίας παρεσκεύασσαν τὸν στόλον τοῦ Ἐθνικοῦ ἀγῶνος.

Μεγάλη ἐνίσχυσις ύλικὴ καὶ ἡθικὴ διὰ τὸν δουλεύοντα Ἑλληνισμὸν εἶναι αἱ κοινότητες τοῦ ἔξωτερικοῦ. Εἰς τὰ ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Εὐρώπης, εἰς τὴν Μασσαλίαν, τὴν Τεργέστην, τοὺς Παρισίους, τὸ Λονδίνον, τὴν Οδησσόν κ.ἄ., ὑπάρχουν πολυάριθμοι Ἑλληνικαὶ παροικίαι, ὅπου εύφυεις καὶ ἐργατικοὶ Ἐλληνες λαμβάνουν ἀξιόλογον θέσιν εἰς τὴν οἰκονομικὴν κίνησιν, ἀποκτοῦν κεφάλαια, ἰδρύουν ἐμπορικούς οἴκους, ναυτικὰς ἐταιρείας. Ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς ἐκείνης βλέπουν καὶ ἔκτιμοιν καλύτερον τὴν κατάστασιν τοῦ κόσμου, τὴν θέσιν τῆς Τουρκίας καὶ τῶν ἐθνικῶν μας ὑποθέσεων. Ἡ ἀποδημία ἐβοήθησε πολὺ τὴν ἀφύπνισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐπέσπευσε τὸ ἀπελευθερωτικὸν κίνημα.

Τὰ προνόμια τοῦ Ἑλληνικοῦ "Εθνους"

Οὗτω λοιπὸν παλαιαὶ συνήθειαι μᾶλλον ἢ θετικαὶ παραχωρήσεις τῶν σουλτάνων ἐδημιούργησαν εἶδος αὐτοδιοικήσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Τὴν αὐτοδιοικήσιν τῶν θρησκευτικῶν καὶ κοινοτικῶν πραγμάτων ὀνόμασαν βραδύτερον προνόμια τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅμοια εἶχον καὶ αἱ ἄλλαι ἔθνοτητες τῆς Τουρκίας. Οὔσιαστικῶς τὰ προνόμια εἶναι:

1. Ἐλευθερία θρησκείας καὶ γλώσσης.
2. Προστασία καὶ ἀπαραβίαστον τοῦ κλήρου.
3. Οἱ ἐπίσκοποι ἀσκοῦν εἰδος πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐπιβλέψεως. Ἐδικαιοῦντο δηλαδὴ νὰ τιμωροῦν κατὰ τοὺς προϋπάρχοντας τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως χριστιανικοὺς νόμους τοὺς παρεκτρεπομένους εἰς θρησκευτικὰ ἢ καὶ οἰκονομικὰ ζητήματα ἀφορῶντα τὴν κοινότητα δι' ἔξω-εκκλησιασμοῦ, ἀναθέματος, ἀφορισμοῦ ἢ καὶ παραδόσεως αὐτῶν εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς. Ὁ δὲ Πατριάρχης ἐδικαιοῦντο νὰ καταδικάσῃ εἰς είρκτην ἢ καὶ θάνατον.
4. Ρητῇ τοῦ Σουλτάνου ἀδείᾳ ὑπάγονται εἰς τὸν κλῆρον πᾶσαι αἱ περὶ γάμου καὶ κληρονομίας δίκαι. Τὰς δίκας ταύτας διεξάγει τὸ Πνευματικὸν δικαστήριον τοῦ δποίου προεδρεύει ὁ ἐπίσκοπος. Αἱ ἀποφάσεις αὐτοῦ ἐφεσιβάλλονται μόνον ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ Πατριάρχου. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ διαδικασία τῶν Τούρκων ἡτο δαπανηρὰ καὶ δλίγην ἐνέπνευν ἐμπιστοσύνην, οἱ χριστιανοὶ ὑπέβαλλον εἰς τὸ Πνευματικὸν δικαστήριον καὶ τὰς ἀστικὰς ὑποθέσεις. Πολλάκις Τούρκοι καὶ Ἰουδαῖοι κατέφευγον εἰς τοὺς ἀρχιεπισκόπους, διότι εἶχον μεγαλυτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἀμεροληψίαν αὐτῶν παρὰ τοῦ Μουφτῆ.
5. Ἐλευθερία τῆς δημοτικῆς διοικήσεως, τουτέστι τῆς αὐτοδιοικήσεως τῶν κοινοτήτων ὑπὸ δημογεροντίας ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐκλεγομένης.

Τινὲς τῶν Ἑλληνικῶν κοινοτήτων εἶχον μεγαλύτερα προνόμια, ὅπως ἡ Χίος, ἡ Τήνος, ἡ Νάξος, αἱ τρεῖς ναυτικαὶ νῆσοι "Υδρα, Σπέτσαι, Ψαρά, ἔξαρτώμεναι ἀμέσως ἐκ τοῦ Καππετάν πασᾶ (ναυάρχου καὶ ὑπουργοῦ τῶν ναυτικῶν), ἡ δὲ Μάνη, οὐδέποτε ὑποταγεῖσα οὔσιαστικῶς εἰς τοὺς Τούρκους, ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ τὸ 1770

ύπο δρχοντος ἐντοπίου, διοριζομένου παρὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ φέροντος τὸν τίτλον τοῦ μπέη.

Οἱ Φαναριῶται

Περὶ τὴν πατριαρχικὴν αὐλὴν ἔδημιουργήθη σὺν τῷ χρόνῳ νέα τὰξις εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι ἔλαβον σημαντικὸν μέρος εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἑκκλησίας. Εἶχον συγκεντρωθῆ ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ μόνον σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέκτησαν ἀνωτέραν κοινωνικὴν θέσιν καὶ ἀξίωμα. Οἱ νέοι εὐγενεῖς ὠνομάσθησαν Φαναριῶται, ἀπὸ τὴν συνοικίαν, ὡπού ἔκειτο τὸ Πατριαρχεῖον. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν εὐφυεῖς, ἐμάνθανον ξένας γλώσσας καὶ ἐγνώριζον τὰ εὐρωπαϊκὰ πράγματα καλύτερον ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Διὰ τοῦτο ὁ Σουλτάνος μετεχειρίζετο αὐτοὺς εἰς ἀνωτέρας κρατικὰς ὑπηρεσίας καὶ πολλοὶ διεκρίθησαν ὡς διερμηνεῖς ἢ πρεσβευταὶ τῆς Πύλης. Βραδύτερον ἀπ' αὐτοὺς ἐξέλεγεν ὁ Σουλτάνος τοὺς ἡγεμόνας τῆς Βλασίας καὶ Μολδαβίας.

’Αλλ’ οἱ Φαναριῶται ζῶντες μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ ἐρχόμενοι εἰς διαρκῆ μὲ τοὺς Τούρκους κυβερνήτας ἐπαφήν εἶχον προσοικειωθῆ τοὺς τρόπους των, καθὼς καὶ τὰς ἔξεις τῆς τουρκικῆς αὐλῆς. Αἱ ἀνωτέραι θέσεις εἰς τὴν τουρκικὴν ὑπηρεσίαν κατελαμβάνοντο μὲ δωροδοκίας καὶ ταπεινώσεις, πολλάκις δὲ ἐστοίχιζον τὴν κεφαλὴν τοῦ τιτλούχου ραγιᾶ, διότι τὰ τουρκικὰ ἦθη ἦσαν τότε ἀγριαὶ καὶ ὁ Σουλτάνος ἢ ὁ μέγας βεζύρης διὰ τὴν ἐλαχίστην αἰτίαν ἢ διαβολὴν ἐστελλεν αὐτὸν εἰς τὴν ἀγχόνην.

’Αρματολοὶ καὶ κλέφται

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς ἥδη χρόνους εἶχον σχηματισθῆ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος στρατιωτικὰ σώματα, διὰ νὰ ἀναχαιτίζουν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σέρβων καὶ τῶν Φράγκων. Οἱ σουλτάνοι διετήρησαν τὰ σώματα αὐτὰ καὶ ἐνεπιστεύθησαν εἰς αὐτὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν δρεινῶν διαμερισμάτων τῆς χώρας. Ἐπειδὴ σοβαρὸς ἔξωτερικὸς κίνδυνος δὲν ἦπειλει τὸ κράτος εἰς τὰς πρὸς νότον δρεινὰς καὶ δυσπροσίτους αὐτὰς ἐσχατιάς τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Πύλη οὔτε στρατὸν διετήρει οὔτε ἐφρόντιζε διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν

τῶν φρουρίων. Τὰ στρατιωτικά αὐτὰ σώματα ώνομάσθησαν ἀρματολοί, οἱ ὀρχηγοί των καπετάνων καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐποπτευόμενα διαμερίσματα ἀρματολίκια.

Ο Σουλτάνος δὲν ἔκρινεν ἀπαραίτητον νὰ ἐπιβάλῃ αύστηρὸς τὰ κυριαρχικά του δικαιώματα εἰς τὴν ἄκραν αὐτῆς τῆς ἐπικρατείας του καὶ ἐκτεταμένα διαμερίσματα τῆς Ἑλλάδος, διποτες τὰ Ἀγραφα, τὸ Ἐπρόμερον, ἡ μεταξὺ τοῦ Πηλίου καὶ τοῦ Ὀλύμπου χώρα κτλ., διετέλουν εἰς ἀναρχίαν. Σημαντικὸν μέρος τῶν κατοίκων εύρισκετο εἰς κατάστασιν ἀνταρσίας ἡ ἡμιανταρσίας. "Οσοι δὲν ἦδυναντο νὰ ὑποφέρουν τὸν ζυγόν, δσοι ἥσθάνοντο εἰς τὸ στήθος των σφύζουσαν γενναιοτέραν καρδίαν, ἔσπευδον εἰς τὰ ὅρη καὶ ὁ δοῦλος τῆς χθὲς μετεβάλλετο εἰς ἐπίφοβον ἔχθρον. Ἐπετίθεντο κατὰ τῶν Τούρκων «τοῦ κάμπου» καὶ συνετηροῦντο ἀπὸ τὴν ἀρπαγήν. Αὔτοι ἡσαν οἱ λεγόμενοι κλέφται. «Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ κλέφτου, ὡς τὸ ὄνομα τοῦ ληστοῦ παρὰ τοῖς ὀρχαίοις, οὐ μόνον δὲν ἔθεωρεῖτο ἀτιμωτικόν, ὀλλὲ ἔνομίζετο ἔνδοξον καὶ τὰ ὄνόματα τῶν διαπρεψάντων μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τούτων μετεδίδοντο εὔσεβάστως ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν», διποτες γράφει ὁ ιστορικὸς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως Σπ. Τρικούπης.

Η Πύλη δὲν ἔδιδε μεγάλην σημασίαν εἰς τὰς μεμονωμένας αὐτὰς ἀνταρσίας, περιωρίζετο δὲ μόνον νὰ τιμωρῇ ὀγρίως τοὺς συλλαμβανομένους. Ἀλλὰ μεταξὺ φρουροῦ καὶ ἀντάρτου ἡ ἀπόστασις δὲν ἦτο μεγάλη. Ο δρματολὸς τῆς χθὲς ἐγίνετο αὔριον κλέφτης καὶ πιολούς δύναμιστούς κλέφτας ἡ Πύλη διώριζεν ἀρματολούς. Γενικῶς ὑπῆρχε βαθυτέρα συμπάθεια μεταξὺ δρματολῶν καὶ κλεφτῶν, τοὺς ὅποιους ἤνωνε τὸ κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν μῆσος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἔθνικὴ συνείδησις, ἔξυψωνεν ἀμφοτέρους εἰς ἥρωας. Ο Ὀλυμπίος, ή Πίνδος, τὰ Ἀγραφα, τὸ Ἐπρόμερον, ὁ Βάλτος, εἶναι τὰ θρυλικὰ λημέρια των, δὲ βίος, τὰ κατορθώματα, καὶ τὰ παθήματα των, τὸ προσφιλὲς θέμα τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων.

Ἐμπόριον καὶ ναυτιλία τῶν Ἑλλήνων

Η καταστροφὴ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν παρακμὴν τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ της καὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς εἰς τὰ παράλια. Η ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς

ναυτιλίας τῶν Ιταλικῶν πόλεων καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Φράγκων κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔπληξαν κυρίως τὸ βυζαντινὸν ἐμπόριον, τὴν δὲ καταστροφὴν συνεπλήρωσεν ἡ τουρκικὴ κατάκτησις, οὕτως ὥστε δὲν δύναται νὰ γίνῃ σπουδαῖος λόγος περὶ ναυτιλίας καὶ ἐμπορίου τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους. Ἐλλήνων διὰ τῆς κατακτήσεως τῶν Τούρκων ἐδημιουργήθη νέα κατάστασις πραγμάτων, οἱ Ἑλληνες ἐλαθον ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς χεῖράς των τὸ ἐμπόριον. Εἰς ὅλην τὴν Τουρκίαν οἱ Ἑλληνες ἦσαν ἐμποροι, ἔξήσκουν δηλαδὴ κατ' ἀρχὰς κυρίως μικροεμπόριον καὶ ἀργότερα ἔγιναν ἀπαραίτητοι μεστῖαι καὶ πράκτορες τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν καὶ ναυτιλιακῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Εὐρωπαίων. Κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα, ὅποτε ἤκμαζε τὸ γαλλικὸν ἐμπόριον εἰς τὴν Ἀνατολήν, οἱ Ἑλληνες ἐπλούτισαν ὡς πράκτορες τῶν Γάλλων. Ἰδίως εἰς τὴν Σμύρνην ἀνεπτύχθησαν πλούσιοι ἐμπορικοί οἵκοι.

Σπουδαιότατον ὅμως γεγονός διὰ τὸν τουρκοκρατούμενον Ἑλληνισμὸν εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ ναυτικοῦ τῶν νήσων. Ἡ Ὑδρα πρώτη ἀπέκτησε ναυτικόν. Εἰς τὴν νῆσον, ἡ ὁποίᾳ ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος εἶχε κατοικηθῆ ἀπὸ ἀλβανοφώνους ὀρθοδόξους, ποιμένας καὶ ἀλιεῖς, κατέψυγον κατὰ καιρούς, ἔνεκα τῶν τουρκικῶν διωγμῶν καὶ ἀλλων ἀναστάτωσεων, πολλοὶ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποίοι ἐπεδόθησαν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ κατέστησαν τὴν νῆσον ἀξιόλογον ἐμπορικὸν κέντρον. Κατ' ἀρχὰς διεξῆγον τὸ ἐμπόριον μὲν μικρὰ πλοῖα, καίκια ἡ τρεχαντήρια. Ὁταν ὅμως ἐνισχύθησαν οἰκονομικῶς, κατεσκεύασαν μεγαλύτερα πλοῖα καὶ ἤρχισαν νὰ πλέουν μέχρι Τεργέστης καὶ Βενετίας. Τὸ παράδειγμα τῆς Ὑδρας ἐμιμήθησαν ἄλλαι νῆσοι, αἱ Σπέτσαι, τὰ Ψαρά, ἡ Μύκονος κτλ.

Τὸν 18ον αἰῶνα οἱ Ἑλληνες εἶχον ἀξιόλογον ναυτιλίαν. Μὲ τὰ ἴστιοφόρα τῶν, πολλὰ τῶν ὁποίων διεκρίνοντο διὰ τὴν κομψότητα καὶ ταχύτητα, μετεκόμιζον σῖτον ἀπὸ τὴν Ρωσίαν ἡ ἔγχωρια προϊόντα εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ παρελάμβανον ἀπ' ἑκεὶ ἀποικιακά, ὑφάσματα καὶ ἄλλα βιομηχανικὰ εἰδη. Ἡ Ἑλληνικὴ ναυτιλία ὠφελήθη πολὺ ἀπὸ τὴν μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας συνθήκην τοῦ Κιουτσούκ - Καϊναρτζῆ (1774), ἡ ὁποία ἐπέτρεπεν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα νὰ πλέουν ὑπὸ ρωσσικὴν σημαίαν. Κατὰ τοὺς

πολέμους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὸν ναπολεόντειον ἀποκλεισμὸν οἱ Ἑλληνες ναυτικοὶ ἐπλούτησαν διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ κυρίως διὰ τοῦ λαθρεμπορίου. Τὸλμηροὶ θαλασσινοὶ περιφρονοῦντες τοὺς κινδύνους τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἐκόμιζον εἰς τοὺς Εὐρωπαϊκούς λιμένας ἐμπορεύματα τῶν δόπιών αἱ τιμαὶ εἰχον φθάσει εἰς μεγάλα ὑψη. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν πολέμων ἔξτηκολούθησε νὰ προοδεύῃ ἡ Ἑλληνικὴ ναυτιλία καὶ ἐμπόριον. Ἡ ἀντοχή, ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἴδιως τὸ λιτοδίαιτον τῶν Ἑλλήνων κατέστησαν αὐτοὺς ἀκαταγωνίστους εἰς πολλὰ εἰδὴ ἐπιχειρήσεων. Συνέπεια αὐτοῦ ἦτο ὅτι εἰς τὴν Μασσαλίαν, τὴν Γένουαν, τὴν Βενετίαν, τὴν Ἀμβέρσαν, τὸ Λονδίνον, τοὺς Παρισίους καὶ εἰς ἄλλα μεγάλα κέντρα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐμπορίου ἐδημιουργήθησαν παροικίαι Ἑλλήνων ἐμπόρων.

Ἡ διασπορὰ αὕτη ὠφέλησε τὸ ἔθνος, διότι οἱ Ἑλληνες ἐγνώρισαν κόσμον ἀνώτερον καὶ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἀπέβησαν ἐντριβέστεροι εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικήν. Βλέποντες ἐξ ἀποστάσεως, κατενόησαν ὅτι ἡ Τουρκία εἶναι κράτος καταρρέον καὶ ὅχι ὁ τρομερὸς καὶ ἀκαταμάχητος κατακτητής, ὅτεως ἥσθιάνοντο αὐτήν, ἐφ' ὅσον διετέλουν ὑπὸ τὸ πέλμα τῆς.

Τοιουτοτρόπως παρεσκευάζετο σιωπηλῶς εἰς τὴν θάλασσαν σπουδαιότατον ὅπλον διὰ τὸ ἔθνος, τὸ ναυτικόν. Τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα τῶν χρόνων τούτων ἦσαν ὡπλισμένα καὶ οἱ ναῦται τῶν ἔξιστημένοι εἰς τὰς συμπλοκάς, διότι τὴν θάλασσαν ἐμάστιζεν ἡ πειρατεία, ἴδιως τῶν Ἀλγερινῶν. Ἡτο λοιπὸν εὔκολον εἰς ἐμπορικὰ πλοῖα νὰ μεταβληθοῦν εἰς πολεμικά.

Οι "Ἑλληνες λόγιοι ἐπὶ τουρκοκρατίας

‘Αφ’ ᾧς οἱ τελευταῖοι Ἑλληνες χουμανισταί, ὁ Πλήθων, ὁ Βησσαρίων, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος, φεύγοντες πρὸ τῆς προσεγγιζούσης τουρκικῆς λαίλαπτος, μετεκόμισαν τοὺς ὡραίους θεοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τὴν Δύσιν, σκότος πυκνὸν ἐκάλυψε τὴν ἀτυχῆ Ἀνατολήν.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς σκοτεινοτάτους χρόνους τῆς δουλείας, δὲν ἔλειψαν ἀμυδρὰ φῶτα εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς χώρας. Ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων ὅμως τῶν Κομνηνῶν ἀρχίσασα Ἑλληνικὴ ἀναγέννησις διεκόπη ἀποτόμως, ἐκυριάρχησε δὲ πάλιν ἔτηρά γραμματικὴ

σοφία. Οι λόγιοι τοῦ 16ου αἰώνος δὲν εἶχον ἀποσείσει τὴν μεσαιωνικήν στενότητα καὶ ἔξακολουθοῦν τὴν αἰώνιαν μετὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας διαμάχην, προσπαθοῦντες νὰ διακριθοῦν διὰ τοῦ κατὰ τῶν παπιστῶν ζήλου. Μόλις κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἔγινεν ἐλαφρὰ μετατροπή, διότι οἱ λόγιοι ζωηρότερον ἀναπολοῦν τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ ἡ διάνοια των ἀρχίζει νὰ διασιθάνεται τὴν σημασίαν τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, ἡ ὅποια ἀναπτύσσεται εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ο Κύριλλος Λούκαρης (1572 - 1638), σύγχρονος τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ Καρτεσίου, ὁ ἐπανειλημμένως πατριαρχεύσας λόγιος καὶ πνευματικὸς μαχητής, εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς νέας τάσεως. Ο βίος του ἦτο πλήρης ἀγώνων καὶ περιπτειῶν, διότι ἡ ἐλευθερία τῶν θεολογικῶν φρονημάτων του ἔξήγειρε κατ' αὐτοῦ πολλοὺς ἀντιπάλους, ἡμετέρους καὶ ἔνοντος. 'Αλλ' οἱ τραχεῖς ἀγῶνες ἔδωκαν εἰς τὰς συγγραφάς του δύναμιν καὶ βαθύτητα ἄγνωστον ἔως τότε. Τέλος κατίσχυσαν αἱ ρᾳδιουργίαι τῶν ἀντιπάλων του καὶ ὁ Λούκαρις καθηρέθη καὶ ἔξωρίσθη καὶ τέλος ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον. 'Αλλὰ τὰ διδάγματά του διέσωσαν οἱ μαθηταί του, ἐκ τῶν ὁποίων ἔξεχουν ὁ Κορυδαλλεύς, ὁ Καρυοφύλλης καὶ ὁ ὀνομαστὸς πολυγράφος Λέων 'Αλλάτιος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους ἀναμένει τὴν σωτηρίαν τῶν δύμογενῶν. Εἰς τὸ ποίημά του «Ἐλλὰς» ἐπικαλεῖται τὴν συνδρομὴν τοῦ καρδιναλίου Ρισελίε ὑπὲρ τῆς ποδοπατουμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων πατρίδος του, εἰκονίζει τὴν παλαιὰν ἐλληνικὴν λαμπρότητα καὶ θρηνεῖ διὰ τὴν παντελῆ κατάπτωσιν καὶ τὴν περιβάλλουσαν αὔτην βαθεῖαν νύκτα.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰώνος ἀρχίζει ἡ δρᾶσις τῶν Μαυροκορδάτων. 'Ο 'Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, σπουδάσας εἰς τὴν Πάδουαν τῆς Ἰταλίας καὶ ἐκδώσας ἀξιόλογον διατριβὴν λατινιστὶ περὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, ἐχρημάτισε καθηγητής τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἰατρικῆς καὶ μεγάλως ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ Κιοπρουλῆ 'Αχμέτ πασᾶ. Διορισθεὶς εἰς τὸ ἀξιώμα τοῦ μεγάλου διερμηνέως κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις τῆς εἰρήνης τοῦ Κάρλοβιτς (1699) ἔδειξεν ἔξαίρετον διπλωματικὴν δεξιότητα. Διὰ τοῦτο ἴσχυσε πολὺ παρὰ τοῖς 'Οθωμανοῖς καὶ διπλωματικὸς λαός προσέβλεπεν εἰς αὐτὸν ὡς πρὸς πατέρα. "Εγραψε πολυάριθμα συγγράμματα τὴν, Ρητορικήν, τὴν

Γραμματικήν, τὴν Ἰουδαικὴν καὶ τὴν Ρωμαϊκὴν Ἰστορίαν, τὰ δόποια ἔχυσαν φωτεινὴν ἀκτῖνα εἰς τὸ Φανάριον καὶ ἥνοιξαν τὴν δόδον πρὸς ἐλευθερωτέραν διανόησιν. Ὁ νιὸς αὐτοῦ Νικόλαος Μαυροκόρδατος, ὁ πρῶτος Ἑλλην ὁ σποδάρος (ἥγεμών) τῆς Βλαχίας, ἔδωκε τὴν πρώτην ὁμησιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀνάπτυξιν εἰς τὰς παραδουναβείους ἥγεμονίας, ιδρύσας τυπογραφεῖον καὶ σχολήν, εἰς τὴν δόποιαν ἐδιδάσκοντο ἡ Ἑλληνικὴ καὶ λατινική. Ἀπὸ τοῦ χρόνου ἑκείνου μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαβία γίνονται κέντρον Ἑλληνικῆς παιδείας, λόγιοι δὲ καὶ διδάσκαλοι τυγχάνουν περιποιήσεως καὶ τιμῆς εἰς τὰς αὐλὰς τῶν Ἐλλήνων ἥγεμόνων.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας τὸν 18ον αἰῶνα

Ἄλλα περὶ τῆς πραγματικῆς προόδου τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας δύναται νὰ γίνῃ λόγος μόνον κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Διότι, ἐνῷ προηγουμένως ἡ παιδεία περιωρίζετο εἰς τὸν κλῆρον μόνον καὶ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ γράμματα, σχολεῖα δὲ διετηροῦντο μακράν τοῦ βλέμματος τῆς ἀρχῆς, εἰς μοναστήρια ἡ εἰς τὸν νάρθηκας τῶν ἐκκλησιῶν, τώρα ἡ παιδεία τείνει νὰ γίνῃ κοσμικωτέρα, δηλαδὴ νὰ περιλάβῃ χρησίμους διὰ τὴν ζωὴν γνώσεις, διότι ἡ τάξις τῶν ἐμπόρων ἔζήτει πρακτικωτέραν μόρφωσιν. Διὰ τοῦτο δημιουργοῦνται ἐκπαιδευτήρια εἰς πολλὰ μέρη. Περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος ἰδρύθη ἡ Πατριαρχικὴ Σχολὴ τοῦ Φαναρίου, ἡ δόποια, διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ κλήρου, ἀπέκτησε μεγάλην ὑπόληψιν καὶ κατὰ τὸ πρότυπον αὐτῆς ἰδρύθησαν τὸν 18ον αἰῶνα σχολεῖα εἰς Πάτμον, Ἰωάννινα, Λάρισαν, Θεσσαλονίκην, Τύρναβον καὶ Ἀδριανούπολιν.

Τὸν 17ον, ἴδιως ὅμως τὸν 18ον αἰῶνα, εἰς μεγάλην ἀκμὴν ἔφθασεν ἡ ἡπειρωτικὴ πρωτεύουσα, τὰ Ἰωάννινα. Κατὰ τὴν τουρκικὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1731 ἡ πόλις ἦριθμει 40 χιλιάδας κατοίκους, ἐξ ὧν 3)4 Ἑλληνες καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἀπέβη σπουδαῖον ἐμπορικὸν κέντρον. Φιλοπάτριδες Ἰωαννίται πλουτήσαντες εἰς τὴν πόλιν, ἴδιως ὅμως εἰς τὸ ἔξωτερικὸν, ἐφιλοτιμήθησαν νὰ καταστήσουν τὴν πατρίδα των φωτοβόλον πνευματικὴν ἑστίαν. Τότε ἰδρύθησαν αἱ ποικιλώνυμοι σχολαὶ τῶν Ἰωαννίνων, ἀπὸ τὰς ὁποίας

ξέρηλθον οἱ σημαντικώτεροι λόγιοι τοῦ αἰῶνος. Οὕτω δὲν εἶναι ὑπερβολὴ τὸ λεχθὲν ὅτι « οἱ Ἑλληνες συγγραφεῖς τοῦ 18οῦ αἰῶνος ὑπῆρξαν Ἰωαννῖται ».

Οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους

Ἄπὸ τοὺς ἀρχαιοτέρους λογίους τοῦ 18ου αἰῶνος εἶναι ὁ ἐκ Κεφαλληνίας Ἡλίας Μηνιάτης (1669 - 1714), ἔξαρτος ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ, ὁ ὅποιος διὰ νὰ πλησιάσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, μετεχειρίζετο ἀπλούστερον τύπον γλώσσης καὶ τοῦ ὅποιου αἱ πλήρεις ζωῆς δμιλίαι ἀναγιγνώσκονται μὲν εὐχαρίστησιν ἀκόμη καὶ σήμερον.

Ἄλλὰ οἱ κορυφαῖοι τῶν λογίων τοῦ 18ου αἰῶνος εἶναι δύο Κερκυραῖοι, ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις (1716 - 1806) καὶ ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης (1736 - 1805). Ὁ Βούλγαρις εἶχε φιλοσοφικὸν νοῦν. Σπουδάσας εἰς τὴν Πάδουν τῆς Ἰταλίας ἐγνώρισε τὰ φιλοσοφήματα τοῦ Locke, τοῦ Leibnitz καὶ τοῦ Wolf, τῶν ὅποιων τὰ διδάγματα ἐπεχείρησε νὰ μεταφέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Λογικὴ (1766) καὶ ἡ Μεταφυσικὴ του (1805) εἶναι ἀπὸ τὰ ἀξιόλογα ἔργα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Θεοτόκης ἤγαπησε μᾶλλον τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, διακριθεὶς καὶ ὡς θεολόγος καὶ ἱεροκήρυξ. Τὰ Κυριακοῦ δρόμια του, ἥτοι ἔρμηνειαι τῶν κυριακῶν εὐαγγελιῶν, χρησιμεύουν ἀκόμη σήμερον ὡς βιοήθημα εἰς τοὺς ἱεροκήρυκας. Καὶ οἱ δύο ἡσαν ἱερωμένοι καὶ ἐδίδαξαν εἰς διαφόρους σχολές. Δὲν κατώρθωσαν ὅμως νὰ διαφύγουν τὰς προστριβάς πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους. Διὰ τοῦτο ἐγκατέλειψαν τὴν Ἑλλάδα καὶ κατέφυγον εἰς τὴν Ρωσίαν, ὅπου ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη περιεποιήθη αὐτοὺς καὶ ἀνύψωσε καὶ τοὺς δύο εἰς ἀρχιεπισκόπους.

Μὲ τοὺς χρόνους αὐτοὺς συμπίπτει ἡ δρᾶσις ἔξαιρετικοῦ ἀνδρός, τοῦ Αἰτωλοῦ Κοσμᾶ (1714 - 1779). Γεννηθεὶς εἰς τὸ Μεγάλο Δένδρο τῆς Αἰτωλίας, νεώτατος ἐκάρη μοναχός. Ἄλλὰ διψῶν μάθησιν καὶ δρᾶσιν κατώρθωσε μετὰ περιπτετείας νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐγνωρίσθη καὶ ἔξετιμήθη παρὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ πολλῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ὡς καταληφθεὶς ὑπὸ θείας ἐμπνεύσεως ἤρχισε τὸ θεῖον κήρυγμα ἀπὸ τοῦ 1760. Περιήλθε σχεδόν

ὅλην τὴν Ἑλλάδα τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὴν Μακεδονίαν, Ἡπειρον, Θεσσαλίαν, Στερεάν Ἑλλάδα, τὰς Ἰονίους νήσους. Τὰ κηρύγματα τοῦ Κοσμᾶ γινόμενα εἰς τὴν γλώσσαν τοῦ λαοῦ, διήγειρον ἀκράτητον ἐνθουσιασμόν. ‘Ο λαὸς κατὰ χιλιάδας ἔσπευδε νὰ παρακολουθήσῃ τὸν κήρυκα. ’Εννοεῖται ὅτι εἰς τὸν ἐνθουσιασμὸν ἐκεῖνον πρὸς τὰ θεῖα ἐκρύπτετο τὸ βαθὺ παράπονον τοῦ λαοῦ διὰ τὴν ὑποτέλειαν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἐλπίδες διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ γένους.

Εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη του ὁ Κοσμᾶς κέντρον τῆς δράσεως του εἶχε ἐκλέξει τὴν Ἡπειρον. Δὲν ἔλειψαν ὅμως οἱ φθονεροὶ καὶ ραδιοῦργοι. Οἱ Ἐβραῖοι ιδίως κατευκοφάντησαν αὐτὸν καὶ ἐπέτυχον νὰ συλληφθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων. ‘Ο Κοσμᾶς ὑπέστη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τὴν 24 Αύγούστου 1779. ‘Η Ἐκκλησία ἔταξεν αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἀγίων της.

‘Αλλὰ πάντας τούτους ὑπερέβη κατὰ τὴν φήμην δ’ Ἀδαμάντιος Κοραῆς (1748-1833), διότι εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸ ἔθνος εἶδε τὸν κατ’ ἔξοχὴν σοφὸν καὶ ἔρμηνευτὴν τῶν προγονικῶν συγγραμμάτων. ‘Ο Κοραῆς ἦτο ἐπιμελέστατος καὶ δξύνους μελετητής, ἔγραψε πολλὰ καὶ ποικίλου περιεχομένου συγγράμματα καὶ ἔξεδωκεν, ἐσχολίασε καὶ ἔξελατκεσεν ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς, Ξενοφῶντα, Πλάτωνα, Ἰπποκράτην, Θεόφραστον, Πλούταρχον (‘Ελληνικὴ Βιβλιοθήκη, 1807-1825). Είναι ἀπὸ τοὺς δλίγους “Ελληνας, οἱ ὅποιοι ἔξετιμήθησαν εἰς τὴν Ἐσπερίαν, ὅθεν καὶ ἐπροτάθη ἐπανειλημμένως ὡς μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν γραμμάτων. Πρὸ παντὸς ὅμως ἦτο εὐγενὴς φύσις, ἡγάπτα περιπαθῶς τὴν πατρίδα του καὶ παντοιτρόπως εἰργάσθη διὰ τὴν πνευματικὴν ἀφύπνισιν καὶ ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς. ’Ἐγκατεστημένος εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Γαλλίας ἔγινε μέγα «κέντρον ἔθνικῶν ὑποθέσεων καὶ παιδείας Ἑλληνικῆς». Εἰς τὰ Ἀκτα (1826-1833) καὶ τὰ Πάρεργά του (1809-1827) ἐπιχειρεῖ νὰ εμρῇ τὰς κλασσικὰς πηγὰς τῆς δημώδους γλώσσης καὶ ἀφυπνίζει τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ διὰ τὴν καταγωγήν του. Εἰς τοὺς προλόγους τῶν συγγραμμάτων εύρισκουν ἀπήχησιν αἱ ἰδέαι τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ συνδυάζονται μὲ τὰ ἀρχαῖα παραδείγματα.

Τοὺς ἄνδρας τούτους, οἱ ὅποιοι εἰς τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας εἰργάσθησαν διὰ τὴν πνευματικὴν καλλιέργειαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὡνόμασαν Διδασκάλους τοῦ Γένους.

Δημοτική ποίησις

Πλὴν τῆς λογίας λογοτεχνίας, ἡ δόποια ἢτο προσιτή μόνον εἰς τοὺς ὀλίγους, ὁ ἔλληνικὸς λαὸς εἶχε δημιουργήσει ἥδη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους δημώδη ποίησιν εἰς τὴν κοινῶς ὅμιλουμένην διάλεκτον. Κατ' ἀρχάς, ἡ δημώδης ποίησις ἔζησεν εἰς τὴν ἀφάνειαν παρὰ τῷ λαῷ τῆς πρωτευούστης καὶ εἰς τὰ σκώμματα τῶν ἵπποδρομιῶν, ἀπέκτησεν ὅμως μεγάλην λαμπρότητα εἰς τὰ ἀκριτικὰ ποιήματα τῆς Μ. Ἀσίας, τὰ δόποια ἔψαλτον τὰ ἐπικὰ κατορθώματα τῶν παραμεθορίων φρουρῶν, τῶν καλουμένων ἀκριτῶν, εἰς τοὺς διηνεκεῖς πολέμους μὲ τοὺς Ἀραβίας.

Βραδύτερον ὁ ἔλληνικὸς λαὸς ἔθρήνησε τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς τουρκοκρατίας ἔψαλλε τὰ δεινοπαθήματα καὶ τοὺς πόθους του. Τοιουτοτρόπως προηλθον τὰ δημώδη ἄστρα τοῦ ἔλληνικοῦ λαοῦ. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ποιήματα αὐτὰ εἶναι ἀριστουργήματα διὰ τὴν ἐκφραστικήν δύναμιν καὶ τὴν τελειότητα τῆς μορφῆς. Ψάλλουν δὲ συνήθως τὰ ἀπλᾶ καὶ ἰσχυρὰ συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου, τὴν λύτην, τὸν ἔρωτα, τὴν θλίψιν τοῦ θανάτου. Ἀλλα πάλιν ὑμνοῦν τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν ἀνδρῶν, οἱ δόποιοι ἐπολέμησαν τοὺς Τούρκους ἢ ἔπεισαν θύματα τῆς ἀγριότητός των, ίδιως τοὺς ἀρματολούς καὶ κλέφτας. Διαπνέονται ἀπὸ θερμὴν ἀγάπην πρὸ τὴν φύσιν, τὰ ύψηλὰ βουνά, τὸν Ὄλυμπον καὶ τὸν Κίσσαβον, πρὸς τὰ μεγάλα πτηνά, τὰ δόποια ζοῦν εἰς τὴν ἔρημίαν τῶν ὁρέων. Ἐκδηλώνουν τὴν ἀνησυχίαν διὰ τοὺς πολεμιστάς, οἱ δόποιοι ἀφήνοντες τὴν ἐστίαν των φεύγουν εἰς τὰ ὅρη. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἐποιήθησαν ἀναμφιβόλως ἀπὸ γυναικας, τὰς συζύγους καὶ μητέρας ἢ ἀδελφάς τῶν πολεμιστῶν. Τὰ δημώδη ἄστρα τούς πολεμιστάς τὸ φρόνημα τοῦ ἔλληνικοῦ λαοῦ καὶ εἶναι τὰ γνησιώτερα μνημεῖα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς διανοητικῆς καταστάσεως αὐτοῦ ἐπὶ τῆς δουλείας.

Ανάπτυξις τῆς Κρήτης

Ἐπὶ 4½ αἰῶνας (1210-1669) ἡ μεγαλύνησος Κρήτη διετέλεσεν ὑπὸ ἐνετικὴν κυριαρχίαν. Οἱ Ἐνετοί, παρὰ τὰς αὐθαιρεσίας των εἰς τὰ θρησκευτικὰ καὶ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ παπικοῦ κλήρου, ἐκυβέρνη-

σαν ύποφερτά. Έπι τῶν ἡμερῶν των οἱ κάτοικοι εἶχον σχετικὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸν ἴδιωτικὸν βίον καὶ τὸ ἐμπόριον, διετήρησαν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν των καὶ εἶδαν καλάς ἡμέρας, ἵδιως ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως μέχρι τῆς ἀλώσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Οἱ Κρῆτες ὅλον αὐτὸν τὸ διάστημα εἶχον τὴν ἀνάπτυξιν των, ἡγάπησαν τὰ γράμματα, τὰ τραγούδια καὶ τὰς καλάς τέχνας, ἵδιως τὴν ζωγραφικὴν καὶ ὠφελήθησαν ἀπὸ τὰς σχέσεις μὲ τὴν Δύσιν.

Κατὰ τοὺς χρόνους λοιπὸν τῆς Ἐνετοκρατίας ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Κρήτην ἀξιόλογος λογοτεχνία. Ἐκαλλιεργήθη, ὅπως εἰς τὰς χώρας τῆς Δύσεως, ἡ λαϊκὴ γλῶσσα, ἡ ὄποια ἔγινεν ἔξαίρετον ἐκφραστικὸν ὅργανον. Οἱ Κρῆτες ἔγραψαν εἰς πεζόν, διεκρίθησαν ὅμως ἵδιως ὡς ποιηταί. Ἔγραψαν ποιήματα διδακτικά, τραγωδίας, κωμῳδίας, ἔπη. Ἐκαλλιέργησαν πολὺ τὸ θρησκευτικὸν δρᾶμα, τὸ λεγόμενον μυστήριον. Ἀριστον δεῖγμα τοῦ εἰδούς εἶναι ἡ Θυσία τοῦ Ἀριστοφάνη, εἰς τὴν ὄποιαν ὁ ἄγνωστος ποιητής ἀνέστησεν, εἰς 1154 πολιτικοὺς στίχους, τὴν βιβλικὴν ὑπόθεσιν. Ἀλλὰ τὰ πρόσωπα είναι σύγχρονοι ἀνθρωποί, οἱ ὄποιοι μᾶς δεικνύουν εἰς πόσην εὔαισθησίαν εἶχον φθάσει οἱ ἀνθρωποί τῆς ἐποχῆς.

Περὶ τὸ 1600 ὁ Ρεθύμνιος ποιητής Χορτάτζης ἔγραψε τὴν τραγῳδίαν «Ἐρωφίλη», ἡ ὄποια, παρὰ τὸ ἀτελεύτητον μάκρος, περιέχει ὡραῖα μέρη καὶ ἵδιως χορικά. Τὸ ἔργον μαρτυρεῖ τὴν ἐπαφὴν τῆς Κρήτης μὲ τὸν δυτικὸν κόσμον. Τὴν ὑπόθεσίν της ἡ «Ἐρωφίλη» ἔλαβεν ἀπὸ Ἰταλικὸν δρᾶμα τοῦ 1561, εἰς δὲ τὰ χορικά του, τὰ ὄποια θέμα ἔχουν τὴν καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τοῦ Τίτου, ἐμπνεεται ἀπὸ τὴν Ἐλευθερωμένην Ἱερουσαλήμ τοῦ Τάσσου.

Ἄλλὰ τὸ ἀξιολογώτερον προϊὸν τῆς κριτικῆς ποιησεως είναι τὸ ἱπποτικὸν ἔργον τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου, ὁ «Ἐρωφίλη». Εἰς τὸ μακροσκελές αὐτὸν ρωμαντικὸν ποίημα ὁ λαϊκὸς ποιητής ἔξεινησε τὴν ἀνδρείαν, τὴν ἀδολον φιλίαν, τὰ εὐγενικὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ. Δικαίως τὸ ποίημα ἀπέβη λαϊκὸν καὶ ὑπῆρχον Κρῆτες, οἱ ὄποιοι ἐγνώριζον ὄλοκληρον τὸν «Ἐρωτόκριτον» ἀπὸ στήθους.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους οἱ Κρῆτες διεκρίθησαν καὶ εἰς τὰς τέχνας, ἵδιως εἰς τὴν ζωγραφικήν. Τὸν 16ον αἰῶνα ἥδη ἥκμασεν ἡ ἀγιογραφικὴ βυζαντινὴ σχολὴ τοιχογραφίας, ἔλκουσα τὴν ὁρχήν της πιθανώτατα ἀπὸ τὰς τοιχογραφίας τοῦ Μυστρᾶ (Περίβλεπτος).

Τὰ ἔργα της διακρίνονται ἀπὸ τὰς ἀποτόμους φωτοσκιάσεις καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγλυφον ὅψιν τῶν ἀντικειμένων διὰ βιαίων ἀντιθέσεων. Δὲν παρημελήθησαν ἐν τούτοις αἱ φορηταὶ εἰκόνες, αἱ ὅποιαι ὅμως ἀκολουθοῦν τὴν ἴδιαν τεχνοτροπίαν.

Σπουδαιότεροι ἀντιπρόσωποι τῆς Κρητικῆς Σχολῆς εἶναι οἱ τοιχογράφοι Θεόφανος (1575), ζωγραφήσας τὴν Λαύραν εἰς τὸ "Αγιον" ὄρος, ὁ Ζωρζης (1517), ζωγραφήσας τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς Διονυσίου, ὁ Ἀντώνιος (1545) κλπ. Εἰκονογράφοι φορητῶν εἰκόνων εἶναι οἱ Μιχαήλ Δαμασκηνὸς (1615), ὁ Βίκτωρ (τέλος τοῦ 17ου αἰώνος) κ.ἄ. Ἐκ τοῦ κλίματος αὐτοῦ ἔξηλθεν ὁ ἀξιολογώτερος καλλιτέχνης τῆς Αναγεννήσεως Δομήνικος Θεοτοκόπουλος (ἴδε σελ. 50).

Ἐπτανησιακὸς πολιτισμὸς

Ίδιαζουσαν θέσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἔχουν αἱ νῆσοι τοῦ Ιονίου. Αἱ ἐπτά νῆσοι τοῦ Ιονίου πελάγους δὲν ἔγνωρισαν τὸν τουρκικὸν ζυγὸν καὶ, διατελέσασαι ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν καὶ βραδύτερον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Γάλλων, Ρώσσων καὶ Ἀγγλῶν, ἐτήρησαν ἀμεσωτέραν ἐπαφὴν μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Ἐντεῦθεν ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Ἐπτάνησον καὶ ἴδιως εἰς τὴν Κέρκυραν ἵδιος βίος καὶ πολιτισμός. Ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ Κερκυραῖοι διακρίνονται τῶν ἄλλων Ἑλλήνων διὰ τὴν λεπτότητα τῶν ἥθων καὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ὡραίου. Κατὰ τὸν 18ον αἰώνα τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτήρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦσαν εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἐξ αὐτῶν ἀπεφοίτησαν ἄνδρες διακριθέντες εἰς τὰ γράμματα, ὡς ὁ Μηνιάτης, ὁ Θεοτόκης, ὁ Βούλγαρις κ.ἄ. Ἀξιολογώτατον γεγονός εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους εἶναι ἡ Ἱδρυσις τῆς Ιονίου Ακαδημίας. Οἱ διακεκριμένοι ὅγγλοι Φρειδερίκος Νόρθ Γκίλφορδ, οὐδὲς ὑπουργοῦ καὶ γνώστης τῆς Ἑλληνικῆς, Ἱδρυσε, τὸ 1824, ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον εἰς τὴν Κέρκυραν, δύναμασθὲν Ἰόνιος Ακαδημίας, ὅπου ἐδιδάσκετο ἡ κλασσικὴ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία καὶ ἱστορία, φυσικὴ πειραματική, νομικὴ καὶ ιατρική. Εἰς αὐτὸν ἐδίδαξαν ὁ Κ. Ασώπιος, ὁ Ανδρέας Κάλβος κ.ἄ.

‘Η πίστις είς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ "Ἐθνους"

Ἐκκλησία λοιπὸν καὶ κλῆρος, κοινοτικὴ αὐτοδιόκησις καὶ ἔνοπλος ἀντίστασις, ὅπου ἡτο δυνατόν, πρὸς τούτοις ἐμπτόριον καὶ ναυτιλίᾳ καὶ διανοητικῇ ἀνάπτυξις ἡσαν τὰ κοινωνικὰ καὶ ἡθικὰ στηρίγματα τοῦ δουλεύοντος Ἑλληνισμοῦ. Οἱ Ἑλληνες ὅμως ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς καταστροφῆς ἐπίστευσαν, ὅτι ἡ τουρκικὴ κυριαρχία θὰ ἡτο παροδική. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἄλωσιν αἰῶνας, ἡ ἀπελευθέρωσις ἡτο ψιλὸς πόθος, διότι ἡ αὐτοκρατορία τῶν Ὁθωμανῶν ἡτο κραταιά καὶ πρὸ αὐτῆς ἐπτησσον καὶ οἱ Εύρωπαιοι.

Ἐξεγέρσεις ὅμως, ἀπονενοημέναι ἔστω, δὲν ἔλειψαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας. Παράδειγμα καταπληκτικὸν είναι τὸ κίνημα τοῦ ἐπισκόπου Διονυσίου.

Οἱ Διονύσιοι ἡτο ἐπίσκοπος Τρίκκης τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἐλθὼν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπόν του, τὸν Μητροπολίτην Λαρίσης, ἔξωσθη ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς του, τὸ 1611. Μετέβη εἰς τὴν Εύρωπην καὶ ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας καὶ ἐνισχυθεὶς παρ' αὐτῆς διὰ χρημάτων ἔφθασεν εἰς τὴν Ἡπειρον. Ἐγκατεστάθη εἰς μονὴν τῆς Θεσπρωτίας, ὡς ἀπλοῦς μοναχός, περιήρχετο τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία προετοιμάζων τὴν μελετωμένην ἔξεγερσιν. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1612 συνέλεξεν 800 περίπου χωρικούς ἀπὸ τὰ ὅρη τῆς Παραμυθίας, τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πίνδου, ὥπλισεν αὐτούς μὲ ποιμενικὰς ράβδους, ἐπειδὴ ἔλειπον τὰ ὅπλα, καὶ ἤρχισεν ὀρμητικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Ἐξώντωσε πολλούς εἰς τὰ χωρία καὶ τὰ μεσάνυκτα τῆς 11ης Σεπτεμβρίου εἰσήλασεν εἰς τὰ Ἱωάννινα, ὅπου κατέσφαξε πολλούς καὶ ἐπυρπόλησε τὸ μέγαρον τοῦ τούρκου δικαστοῦ. Τὸ κίνημα, ὅπως ἡτο φυσικόν, ἀπέτυχε. Οἱ Διονύσιοι ἔφυγεν εἰς τὸ σπήλαιον ὑπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἅγιου Ἰωάννου ἐν τῷ φρουρίῳ. Ἀνεκαλύφθη ὅμως, παρεδόθη εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς καὶ ἐφονεύθη ἀγρίως. Οἱ λαὸς ὠνόμασεν αὐτὸν Σκυλόσοφον, τὸ δόποιον ἐκδηλώνει τὸν πόνον του διὰ τὰς οἰκτρὰς ἀποτελέσματα τῆς παραλόγου ἀποπείρας του, ἀλλὰ συγχρόνως τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν τόλμην του.

Μόλις βραδύτερον, ὅταν ἤρχισε καταρρέουσα ἡ ἴσχὺς τοῦ Σουλάνου, διότις τῆς ἀνεξαρτησίας μετεβλήθη εἰς ἀληθινὴν πίστιν.

Κατά τὴν 15ην, 16ην και 17ην ἔκαπονταετηρίδα, ἐφ' ὅσον ἡ Τουρκία ἦτο ἰσχυρά, μόνον οἱ βασιλεῖς τῆς Δύσεως ἤδυναντο νὰ δώσουν χεῖρα βοηθείας εἰς τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς. 'Αλλ' ὁ Ἑλληνικὸς λαός, καθὼς καὶ οἱ πνευματικοὶ ἀρχοντές του, δὲν ηὔχοντο κατὰ βάθος τὴν ἐκ μέρους τῶν δυτικῶν σταυροφορίαν. Αἱ μεγάλαι αὐστριακαὶ νῦκαὶ τῆς 17ης και τῶν ἀρχῶν τῆς 18ης ἔκαπονταετηρίδος δὲν εἶχον διαθέσει πολὺ θερμῶς τοὺς "Ἐλληνας. 'Αλλ' ὅταν κατὰ τὴν 18ην ἔκαπονταετηρίδα ἡ ὁμόδοξος Ρωσσία εἰσῆλθεν εἰς τὸν κατὰ τῶν ἔχθρῶν τῆς πίστεως ἀγῶνα, κλῆρος και λαὸς εἰδον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Τσάρου τὸν θεόπεμπτον ἐκδικητὴν και λυτρωτὴν και ὅλοι ἡσθάνοντο, ὅτι ἐπλησίαζεν ἡ ὥρα τῆς ἀναστάσεως και ὅτι ἔπρεπε νὰ συνενώσουν τὰς προσπαθείας των μετὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ μοσχοβίτου βασιλέως.

Σχέσεις τῶν 'Ἐλλήνων πρὸς τὴν Ρωσσίαν τὸν ΙΗ' αἰῶνα

'Η προϊοῦσα παρακμὴ τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἔπεισε τοὺς ἡγεμόνας και τοὺς πολιτικούς τῆς Ρωσσίας, ὅτι ἦτο εὔκολον νὰ διαδεχθοῦν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν κληρονομίαν τοῦ Βυζαντίου, ὡς φυσικοὺς δὲ συμμάχους των εἰς τὴν κατὰ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας πάλην ἔθεωρησαν τοὺς χριστιανούς ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου. Διὰ τοῦτο, τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πετρουπόλεως δὲν ἔπαυσε νὰ ὑποθάλπῃ διὰ παντὸς τρόπου τὸν ἱερὸν πόθον τῶν Ἐλλήνων, ὅπως ἀποσείσουν τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Οἱ εἰς τὴν Πετρούπολιν μεταβαίνοντες "Ἐλληνες ἀπέκτων ἀμέσως τὴν ρωσικὴν ιθαγένειαν, ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς τὸν στρατὸν και προήγοντο εἰς ἀξιώματα. 'Αφ' ἐτέρου ὁ κλῆρος τῆς Μόσχας διετέλει εἰς συνεχῇ ὀλληλογραφίαν μετὰ τῶν τεθλιμμένων ἐκκλησιῶν τῆς Ἐλλάδος, ἔστελλεν εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἀγίου Ὁρους διάφορα δῶρα, ἄμφια, σκεύη πολύτιμα, εἰκόνας, σταυροὺς κλπ. 'Η συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καΐναρτζῆ (1774) ἀνεγνώρισεν ὡς νόμιμον τὴν παλαιὰν ἀπαίτησιν τῆς Ρωσσίας ὅπως παρίσταται ὡς προστάτις τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανῶν. Πάντα ταῦτα, πρὸς τούτοις δὲ πολλαὶ δημόδεις προρρήσεις, ἔξεκαισιν τὸν πόθον τῶν Ἐλλήνων και διέθετον αὐτοὺς προθύμους νὰ προσέχουν εἰς τὰς ἐπαγγελίας τῆς Ρωσσίας. Διὰ τοῦτο μετὰ τῶν πολέμων τῆς Ρωσσίας κατὰ τοῦ Σουλτάνου

συνεδέθησαν κινήματα τῶν Ἑλλήνων, τὰ δόποια εἶναι οἱ πρῶτοι πραγματικοὶ ὅγῶνες αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1769

Μόλις ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ἡ Αἰκατερίνη, ὁ εύνοούμενος αὐτῆς Γρηγόριος Ὁρλώφ ἔστειλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Γεώργιον Παπαζόλην, ἔλληνα ἀξιωματικὸν τοῦ ρωσσικοῦ στρατοῦ, διὰ νὰ προετοιμάσῃ ἔξεγερσιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν μελετώμενον ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον. Οἱ δόπλαρχηγοὶ τῆς Μάνης ἐφάνησαν δύσπιστοι εἰς τοὺς ὥραιους λόγους καὶ τὰς πλουσίας προσφορὰς τοῦ Παπαζόλη. Ἀλλ’ ὁ ἔγκριτος προοῦχων τῶν Καλαμῶν Μπενάκης ἐφάνη προθυμότερος, ἐνῷ φῆμαι καὶ διαδόσεις ἔξηπτον τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Πανταχοῦ ἐπιστεύετο, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἔμελλε νὰ ἐλευθερωθῇ ὑπὸ τῆς Ρωσσίας. Ἐψιθυρίζετο ὅτι ἀκτινοβόλος σταυρὸς ἐπεφάνη ἐπὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ ὅτι μάτην οἱ Τούρκοι προσεπάθουν νὰ ἀποδιώξουν τὸ θαυμάσιον σημεῖον καὶ εἰς τὰ ἐλληνικὰ ὅρη ἀντήχησε τὸ δημῶδες ἔσμα :

«Ἀκόμη τούτῳ τὴν ἄνοιξην φαγιᾶδες, φαγιᾶδες,
Τοῦτο τὸ καλοκαίρι, ὃσο νἄρθη δέ Μόσκοβος,
Νὰ φέρῃ τὸ σεφέρι, Μοριὰ καὶ Ρούμελη.».

Διὰ τοῦτο ἡ Πελοπόννησος καὶ μέρος τῆς Στερεᾶς ἐκινήθησαν, μόλις ἐφάνη εἰς τὰς ἐλληνικὰς θαλάσσιας ὁ ρωσσικὸς στόλος.

Τὴν 17ην Φεβρουαρίου ὁ Θεόδωρος Ὁρλώφ ἀπεβιβάσθη εἰς Οίτυλον. Ἀμέσως ὥρκισεν ἐπ’ ὄνόματι τῆς αὐτοκρατείρας τὸ τάγμα τοῦ Μπενάκη καὶ τῶν Μανιστῶν, ἀλλ’ ἔξηντλησε τὰς μικρὰς δυνάμεις του πολιορκῶν τὴν Κορώνην. Καὶ ὅταν ἀρόμη ἔφθασε μετὰ νέων πλοίων καὶ πολεμοφόδιων ὁ Ἀλέξιος Ὁρλώφ, αἱ δυνάμεις τῶν Ρώσων δὲν ἤσαν ἐπαρκεῖς διὰ τόσον μεγάλην ἐπιχείρησιν, ίδιως μετὰ τὴν φθορὰν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κορώνης. Ὅθεν ἡ κατὰ τῆς πρωτευούστης τῆς Πελοποννήσου Τριπόλεως ἐπίθεσις ἀπέτυχεν, ἐκ παραλλήλου δὲ ἡ Ὅψηλὴ Πύλη ἐνήργησε δραστηρίως καὶ ἔστειλε κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἀλβανικὰς ὁρδάς. Αἱ Πάτραι κατελήφθησαν ἐξ ἐφόδου καὶ 3 χιλ. κάτοικοι ἐσφάγησαν μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Παρὰ τὴν Κορώνην οἱ συνενωθέντες μετὰ

τῆς φρουρᾶς τῆς Τριπόλεως Ἀλαβανοὶ κατέκοψαν 400 Μανιάτας συλλαβόντες αἷχμάλωτον τὸν ἀρχηγὸν τῶν ^Ι ω ἀ ν η ν Μ α υ-ρ ο μ : χ ἀ λ π ν. Ὁ Ἀλέξιος Ὁρλώφ ἀπεσύρθη εἰς Ναυαρίνον, ὅθεν ἔβλεπε χυνόμενον τὸ αἷμα τῶν συμμάχων του, καὶ τέλος ἀπελπισθεὶς ἀπέπλευσεν ἐγκαταλείψας τοὺς Ἑλληνας εἰς τὴν τύχην των. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ρωσικὸς στόλος ἔκαυσε τὸν τουρκικὸν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Τσεσμὲ (1770), ἀλλὰ τὸ κίνημα τῆς Πελοπονήσου ἐπνίγη εἰς τὸ αἷμα καὶ ἡ χώρα δεινῶς ἔλεηλατήθη ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν. Φοβεροὶ σφαγαὶ χριστιανῶν ἔγιναν εἰς πολλὰ μέρη τῆς Τουρκίας.

Τότε ἐγεννήθη παρὰ τῷ Διβανίῳ ἡ σκέψις νὰ ἔξολοιθρεύσουν ἐντελῶς τοὺς Ἑλληνας τῆς Πελοπονήσου διὰ τῶν Ἀλβανῶν. Ἀλλὰ δὲ Καπετάνιος Χασάν, τὸν ὄποιον ἡ Πύλη ἔστειλε διὰ νὰ ὑποτάξῃ τὴν Πελοπόνησον, ἀντετάχθη εἰς τὸ σχέδιον, διότι οὕτω θὰ ἐστερεῖτο ἡ Πύλη τοῦ χαραστίου καὶ ἡ χώρα ἐργατικῶν χειρῶν. Ὁ Καπετάνιος Χασάν, θέλων νὰ ἔξολοιθρεύσῃ τοὺς Ἀλβανούς, οἱ ὄποιοι ἀπέβησαν πληγὴ εἰς τὴν χώραν, ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τῶν Ἑλλήνων ὄπλαρχηγῶν, χορηγήσας εἰς αὐτοὺς ὄπλα καὶ πολεμοφόρδια καὶ ὑποσχεθεὶς ἀμνηστίαν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν παρὰ τὴν Τρίπολιν καταστροφὴν τῶν Ἀλβανῶν (1779) προσέβαλε, κατὰ τὴν τουρκικὴν συνήθειαν, καὶ τοὺς συμμάχους του. Τότε θῦμα τῆς παρασπονδίας τῶν Τούρκων ἔπεσεν ὁ ἐκ Γορτυνίας ἀρματολὸς Κωνσταντίνος Κολοκοτρώνη, ὁ ὄποιος, παιδίον τότε, μόλις διεσώθη μετὰ τῶν ἀνδρῶν τοῦ πατρός του κατὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τοῦ Πύργου τῆς Καπιάνης. Ἡ Μάνη ὑπεχρεώθη εἰς ὑποτέλειαν, διοικουμένη ὑπὸ ἐγχωρίου μπέη καὶ καταβάλλοντα 30 χιλ. γροσίων ἐτήσιον φόρον. Οὕτως οἰκτρῶς διεψεύσθησαν αἱ ὑποσχέσεις τῆς Αἰκατερίνης καὶ εἰς τὴν καρδίαν τῶν Ἑλλήνων ἀπέμεινε πικρία καὶ δυσπιστία πρὸς τοὺς βορείους ἐλευθερωτάς.

Τὰ γεγονότα τῶν ἑτῶν 1787 - 1792. Λάμπρος Κατσώνης

Διὰ τοῦτο ὁ ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1787 - 1792 εὗρε τοὺς Ἑλληνας ὀλιγώτερον προθύμους. Ἡ Αἰκατερίνη ἐπέμενεν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἐλληνικοῦ σχεδίου. Ἐσκέ-

124. Λάμπρος Κατσώνης

πτετο τώρα νὰ ἀνορθώσῃ τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου καὶ ν' ἀναβιβάσῃ εἰς αὐτὸν τὸν ἔγγονόν της Κωνσταντίνον, κατώρθωσε δὲ νὰ προσεταιρισθῇ τὸν ἰδεολόγον αὐτοκράτορα τῆς Αύστριας Ἰωσήφ Β'. Τὸ 1787 ὑπεγράφη μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμόνων συνθήκη περὶ διαμελισμοῦ τῆς Τουρκίας, εἶναι δέχαρακτηριστικὰ τῶν διαθέσεων τοῦ Ἰωσήφ ὅσα βραδύτερον ἔγραφεν εἰς τὸν γάλλον πρεσβευτήν: « ἐπέστη δ χρόνος, καθ' ὃν, ἐμφανιζόμενος ὡς ἐκδικήτης τῆς ἀνθρωπότητος, ἀναλαμβάνω νὰ ἀποζημιώσω τὴν Εὐρώπην δι' ὅσα ἔπαθεν

ἄλλοτε δεινὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων καννιβάλων ». Νέοι πράκτορες τῆς Ρωσσίας ἐφάνησαν τότε μεταξὺ τῶν Ἐλλήνων μυρία ἐπαγγελλόμενοι καὶ ἥρχισαν νὰ πάλλουν καὶ πάλιν ζωηρῶς αἱ καρδίαι των ὅμα τῇ ἐκρήξει τοῦ ρωσσοαυστριακοῦ καστά τῆς Τουρκίας πολέμου καὶ ἡ φρικίαστις μετεδίδετο μέχρι τῶν ὄρέων τοῦ Σουλίου. Ἐξεγέρσεις ὅμως δὲν ἔγιναν.

Ἄλλα τὸ 1788 ὁ Λάμπρος Κατσώνης (1752 - 1804), Ἑλλην λοχαγὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ρωσσίας, ἔξεπλευσεν ἐκ Τεργέστης μετὰ μικροῦ στόλου, ἔξοπλισθέντος διὰ συνεισφορῶν μεταξὺ τῶν Ἐλλήνων καὶ φέροντος τὴν ρωσσικὴν σημαίαν, καὶ ἐπέδραμεν εἰς τὸ Αίγαον. Αὔξήσας δὲ διὰ τῆς συλλήψεως τουρκικῶν πλοιών τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοιών εἰς 16, κατέστη τὸ φόβητρον τῶν

Τούρκων εις τὴν Μεσόγειον. Κατεναυμάχησεν ἐπανειλημμένως τηματα τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ἐπεβίβασεν ἐπὶ τῶν πλοίων τὸν ὄνομαστὸν ὁπλαρχηγὸν Ἀνδρῖτσον μὲ 500 παλληκάρια, προσέβαλε τὸν τουρκικὸν στόλον μεταξὺ Ἀνδρίου καὶ Εὐβοίας καὶ κατετρόπωσεν αὐτόν. Τὴν ἐπομένην δημοσιεύθησεν μεταξὺ τοῦ τουρκικοῦ καὶ τοῦ προσπλέοντος ἀλγερινοῦ στόλου δὲν κατώρθωσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν ὑπεροχὴν εἰς ἀριθμὸν καὶ πυροβολικὸν καὶ μόλις διέφυγε μετ' ἀπελπιν ἀγῶνα ὁ περιβόητος καταδρομεύσ.

Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμὴν ἡρνήθησαν εἰς αὐτὸν πᾶσαν βοήθειαν οἱ ρῶσσοι πράκτορες. Ἡ δὲ τσαρίνα ἔκλεισε τὸ 1792 τὴν εἰρήνην τοῦ Ἰασίου καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ παύσῃ τὰς κατὰ τῆς Τουρκίας ἔχθροπραξίας. Ἀλλ' ὁ Λάμπρος ἡρνήθη φανερῶς νὰ ὑπακούσῃ καὶ ἀπήντησεν ἐπὶ λέξει: «Ἀν ἡ αὐτοκράτειρα συνωμολόγησε τὴν εἰρήνην τῆς, ὁ Κατσώνης, δὲν συνωμολόγησε ἀκόμη τὴν ἴδικήν του». Καὶ τὸν Μάρτιον τοῦ 1792 ἐξέδωκε τὴν περίφημον προκήρυξιν, τὴν «Φανέρωσιν τοῦ ἐξοχωτάτου χιλιάρχου καὶ ἵππεως Λάμπρου Κατσώνη», εἰς τὴν δόποιαν ἀφοῦ καταγγέλλει τὴν ἀχάριστον ἐκ μέρους τῆς Αἰκατερίνης ἐγκατάλειψιν τῶν Ἑλλήνων, κηρύζει δὲ οἱ «Ἐλληνες διὰ τῶν ἰδίων μόνον δυνάμεων θὰ ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Ο Κατσώνης κατήρτισε νέον στολίσκον καὶ, ἀφοῦ ἀπεβίβασε τὸν Ἀνδρῖτσον εἰς τὴν ἀκτὴν τοῦ Ταινάρου, προσεκάλεσε τοὺς Λάκωνας εἰς ἐπανάστασιν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι δὲν ἐκινήθησαν, ὁ δὲ Μπέτης τῆς Μάνης Τζανέτος Γρηγοράκης, πιεζόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡπείλησεν αὐτὸν δὲ θὰ βαδίσῃ ἐναντίον του. Τέλος προσβληθεὶς ὑπὸ Ισχυρᾶς ναυτικῆς καὶ ἴππικῆς δυνάμεως διεσώθη ἐπὶ πλοίου εἰς Ίθάκην καὶ ἐκεῖθεν ἀπῆλθεν εἰς Ρωσσίαν.

Ο δὲ Ἀνδρῖτσος καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων διέσχισε τὴν Πελοπόννησον καὶ μετὰ τραχεῖς ἀγῶνας διεσώθη εἰς τὴν Ἰθάκην. Ἀλλ' οἱ Ἐνετοὶ παρέδωκαν αὐτὸν εἰς τοὺς Τούρκους, μετακομισθεὶς δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐθανατώθη οἰκτρῶς. Τὰ κατορθώματα δημοσιεύθησαν εἰς τὸν Ἀλκατερίνη διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Ἰασίου (1792) ἐγκατέλειψε μὲ ἀδιαφορίαν τοὺς Ἑλληνας συμμάχους καὶ ἀπεψύχρανεν οὕτω τὰς ὑπολειπομένας ἀπὸ τοῦ 1770 συμπαθείας

τῶν Ἑλλήνων. Ἐπεκράτησε τότε ἀντὶ τῆς ρωσικῆς ἡ γαλλικὴ ἢ ἡ αὐτοκρατορία, διότι ἥδη ἐταράσσετο ἡ Εὐρώπη ὑπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἡ προσοχὴ τῶν Ἑλλήνων ἐστρέφετο ἀπλήστως πρὸς τὰ θαυμάσια ἀγγέλματα.

Σ ο ύ λ ι

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους περίπου οἱ θρυλικοὶ ἀγῶνες τοῦ Σουλίου κατὰ τοῦ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων ἀνύψωσαν τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐνίσχυσαν τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡτο δυνατὸν νὰ ἀναμετρηθοῦν πρὸς τοὺς μουσουλμάνους.

Οἱ Σουλιώται κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα φεύγοντες τοὺς Τούρκους εἶχον ἀποσυρθῆ εἰς τὰ ἄγρια Κασσιοπαῖα ὅρη τῆς νοτίου Ἡπείρου, εἰς δωδεκάρον ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ἴδρυσαν ἔκει στρατιωτικὴν κοινότητα αὐτοδιοικουμένην, ἡ ὁποία περιέλαβε κατ' ἀρχὰς τέσσαρα καὶ βραδύτερον ἔνδεκα χωρία. Ἐπλήρωνον φόρον τινὰ εἰς τὴν Πύλην, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐφορολόγουν τὴν γειτονικὴν χώραν. Ἐλέγετο ὅτι ἔζήκοντα χωρία, τῶν Παρασουλιωτῶν λεγόμενα, ἐπλήρωνον φόρον εἰς τὸν Σουλιώτας.

Ἡ κυριωτάτη ἐνασχόλησις τῶν Σουλιωτῶν ἦτο ἡ κτηνοτροφία, ἡ δὲ φύσις τοῦ τόπου καὶ αἱ συχναὶ συμπλοκαὶ μετὰ τῶν ὁμόρων κατέστησαν αὐτοὺς τραχεῖς καὶ πολεμικούς. Καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες ἔγνώριζον τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων.

Αλῆ πασᾶς (1744 - 1822)

Ο περίφημος πασᾶς τῆς Ἡπείρου ἦτο ἀπὸ τοὺς τρομεροὺς φεουδάρχας, οἱ ὅποιοι ἐκμεταλλεύομενοι τὴν ἀδυναμίαν τῆς Πύλης ἐσχεδίασαν τὴν ἴδρυσιν Ἰδίας ἔξουσίας. Ο Ἀλῆς, ὅπως καὶ ἄλλα δημιουργήματα τῆς πολυταράχου ἐκείνης ἐποχῆς, ὅπως π.χ. ὁ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου καὶ ὁ τῆς Αίγυπτου δεσπόζων Μεχμέτ 'Αλῆς, ἦτο ἔξαιρετικὴ φύσις πλήρης ἀκταλογίστου ὅρμης καὶ ἀκάμπτου ὡμότητος. Ἐγεννήθη εἰς τὸ μικρὸν χωρίον τῆς Αλβανίας Τεπέλενι. Ἡ νεότης τοῦ Ἀλῆ διήλθεν ἐν μέσῳ τῶν βιαίων παθῶν, τῶν δολοπλοκιῶν καὶ τῶν αἵματηρῶν προσδοκιῶν ἢ ἐκδικήσεων, τῶν διποίων εύρεια κονίστρα ἢ το Τουρκία καὶ Ιδίως ἢ θρη-

σκευτικῶς καὶ εἰς φα-
τρίας διηρημένη Ἀλ-
βανία. Ἀσκηθεὶς οὐ-
τῶς εἰς τὰς ράδιουρ-
γίας τῆς ἐποχῆς, ἀ-
πέκτησε τὴν εὔνοιαν
τῆς Πύλης διὰ προ-
δοσίας τοῦ εὐεργέτου
του πασᾶ τοῦ Δελβί-
νου καὶ ἔγινε κύριος
τοῦ πασαλικίου τῶν
Τρικάλων. Διὰ πλα-
στογραφήσεως τοῦ
σουλτανικοῦ φιρμα-
νίου (διατάγματος) ἔ-
γινε κύριος τῶν Ἰωαν-
νίνων καὶ τῆς Ἀρτης.
Ἐξεδικήθη σκληρῶς
τούς Χορμοβίτας διὰ
τὴν κατὰ τῆς μη-

τρὸς καὶ ἀδελφῆς του προσβολὴν. Προσελκύσας δολίως εἰς ἐνέδραν,
ἔψησεν ἥ συνέτριψεν ἐντὸς χειρομύλου τοὺς πρωταιτίους καὶ ἀμέσως
ἐπετέθη κατὰ τοῦ Χορμόβου, ἐκυρίευσεν αὐτὸν καὶ κατέσφαξε τοὺς
κατοίκους. Ἐρχεται εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Ναπολέοντα καὶ
προσλαμβάνει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του γάλλους ἀξιωματικούς. Ὁργα-
νώνει στρατὸν ἀπὸ 10 - 12 χιλ. καὶ ἐκτείνει τὴν ἔξουσίαν του εἰς τὴν
Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ἐγκαθιστᾷ τοὺς υἱούς του
πασᾶδες εἰς τὴν Ναύπακτον καὶ τὴν Πελοπόννησον, στερεώνει τὴν
θέσιν του διὰ τῆς τόλμης ἥ διὰ τῆς ἔξαγορᾶς τῶν ἐν τῷ Διβανίῳ ἴ-
σχυόντων καὶ καθιστᾷ τὸ κράτος του σχεδὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ
τὸν Σουλτάνον.

Ο Ἀλῆς περιεποιεῖτο τοὺς χριστιανοὺς τρέφων μεγαλυτέραν
ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτοὺς ἥ εἰς τοὺς μουσουλμάνους μισθωτούς του,
μετεχειρίζετο τὴν ἐλληνικὴν ὡς ὅργανον διπλωματικῆς συνεννοή-
σεως καὶ ὑπέθαλπε τὸν πόθον τῶν Ἀλβανῶν περὶ ἀνεξαρτησίας
καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων περὶ ἔθνικῆς ἀναγεννήσεως. Ἑλλη-

125. Ἀλῆς πασᾶς

νες καὶ Ἀλβανοὶ ὑπηρέτησαν τὸν περιβόητον σατράπην καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν πολεμιστῶν τοῦ 1821 τῶν δύο ἀντιπάλων στρατοπέδων εἶχον ἐκπαιδευθῆ ἐις τὴν ὑπηρεσίαν του, ὡς λ.χ. ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρίτσου Ὁδυσσεύς, ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Ὄμηρ - Βρυώντης κ.ἄ. Ὁ Ἀλῆς δὲν ἦνείχετο πρὸ πάντων τὰς φιλελευθέρας ἐκδηλώσεις καὶ συνέτριβε μετὰ πείσματος πᾶσαν ἀντίστασιν. Ἀλβανοὶ μπέηδες καὶ κάτοικοι ὀλοκλήρων πόλεων ἔδοκίμασαν τὴν ἀπανθρωπίαν τοῦ ξίφους του, οἱ τολμηρότατοι τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν, οἱ Κατσαντωναῖοι καὶ ὁ Βλαχάρβας, ὑπέκυψαν εἰς τὴν δύναμιν ἢ τὸν δόλον του καὶ τὰ Ἑλληνικά ἔσματα ἐθρήνησαν τὰς 17 εὐγενεῖς γυναῖκας τῶν Ἰωαννίνων μετὰ τῆς Κυρά Φροσύνης, τὰς ὁποίας ὁ Ἀλῆς ἔπνιξεν εἰς τὴν λίμνην.

Καταστροφὴ τοῦ Σουλίου

Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως ὁ Ἀλῆς ἦτο ὁ σοβαρώτερος κίνδυνος διὰ τὴν Ἑλλάδα, διότι εὔρισκετο πολὺ πλησιέστερον τοῦ Σουλτάνου, ἐγνώριζε καλῶς τὴν δύναμιν καὶ τὰς ἀδυναμίας της καὶ διὰ τῶν Ἀλβανῶν μαχητῶν του ἥδυνατο νὰ συντρίψῃ αὐτήν. "Οταν ἔληξεν ὁ δεύτερος ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος, ὁ Ἀλῆς παρέστησε τὸ Σούλι ὡς φωλεάν προδοσίας καὶ ἀρπαγῆς καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὸ σουλτανικὸν φιρμάνιον πρὸς καταπολέμησιν αὐτοῦ.

"Ο Ἀλῆς ἀπεφάσισε νὰ ἔξαφανίσῃ τὸν μικρὸν ὄρεινὸν λαόν, ὁ δόπιος ἥριθμει τότε περὶ τοὺς 2.500 μαχητάς. Οἱ σκληρότατοι ἀγῶνες διήρκεσαν 15 ἔτη (1788 - 1803). Η πρώτη προσβολὴ κατὰ τὸ 1791 ἀπέτυχε τελείως, διότι οἱ Ἀλβανοὶ του δὲν ἐτόλμησαν νὰ εἰσδύσουν εἰς τὴν ἀγρίαν ὁρεινὴν χώραν καὶ διεσκορπίσθησαν λεηλατούντες τὴν πεδιάδα τῆς Παραμυθίδης καὶ πολλοὶ κατεκόπησαν ὑπὸ τῶν αἰφνιδιαστικῶν ἐπιπεσόντων Σουλιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς πεδιάδος τῶν Ἰωαννίνων.

Δύο ἔτη βραδύτερον ἐπετέθη μὲν μεγαλυτέραν παρασκευήν. Ἄλλος διὰ δόλου ἐπιχειρθεῖσα ἐπίθεσις δὲν ἐπέτυχε, διότι οἱ Σουλιῶται συνελθόντες ἐκ τῆς πρώτης ἐκπλήξεως, ἀντέταξαν ἰσχυρὰν ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς των Γεώργιον Μπότσαρην καὶ Λαμπρούν Τζαβέλαν καὶ ἤναγκασαν τὸν Ἀλῆν νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἰωάννινα τρίζοντα τοὺς δδόντας ἀπὸ ἀγανάκτησιν.

Ἐπὶ δόκτω ἔτη ἄφησεν ἡσύχους τοὺς Σουλιώτας, διότι ἐν τῷ μεταξύ ἐπῆλθον μεγάλαι ἀνατροπαὶ καὶ ὁ ἴδιος εἶχεν ἄλλας ἐνασχολήσεις. Ἡ εἰρήνη δηλαδὴ τοῦ Καμποφόρμιο (1797) παρέδιδεν εἰς τοὺς Γάλλους τὰς Ἰονίους νήσους καὶ ἀπεσταλμένος τῆς δημοκρατίας ὑψώσει τὴν τρίχρου σημαίαν ἐπὶ τοῦ φρουρίου τῆς Κερκύρας. Οὕτως ἡνοίγετο εύρὺν στάδιον εἰς τὰς ρᾳδιουργίας τοῦ Ἀλῆ, ὁ δόπιος διενοεῖτο νὰ καταλάβῃ τοὺς μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατεχομένους λιμένας τῆς Ἡπείρου Πρέβεζαν καὶ Πάργαν, καὶ νὰ θέσῃ τὸν πόδα ἐπὶ τῆς Κερκύρας. Κατ’ ἀρχὰς προσεποιήθη φιλίαν πρὸς τοὺς νέους γείτονάς του, ἐδέχθη τὰς φιλικὰς ἐκδηλώσεις ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα καὶ ἐδειχνεὶ ἔαυτὸν πρόθυμον νὰ κατηχηθῇ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν Ἱακωβίνων. Οὕτω τῇ ἀνοχῇ τοῦ γάλλου διοικητοῦ τῆς Κερκύρας παρεστεύασε στόλον εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, κατέλαβεν αἱφινιδιαστικῶς Ἑλληνικὰ χωρία τῆς παραλίας καὶ κατέσφαξε τοὺς κατοίκους. Ὁ Ναπολέων ἐκστρατεύων εἰς Αἴγυπτον ἔστειλεν ἀπὸ τὴν Μάλταν τοὺς χαιρετισμούς του εἰς τὸν φίλον τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας. Ὁ Ἀλῆς ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀκόμη προσεποιήθη, ὅτι γοητεύεται ἐκ τῆς γαλλικῆς φιλίας, αἱφνης ὅμως ἕρριψε τὸ προσωπεῖον, συνέλαβε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Ναπολέοντος, προσέβαλε τὴν ὑπὸ 300 γάλλων φρουρουμένην Πρέβεζαν καὶ καταλαβών αὐτὴν παρέδωκεν εἰς τὴν σφαγὴν καὶ τὴν δήσωσιν (1798).

Μετὰ ταῦτα ἐστράφη κατὰ τῶν Σουλιωτῶν. Παρεστεύασεν εἶδος ἱεροῦ πολέμου κατ’ αὐτῶν, προσπαθήσας νὰ ἔκκαυσῃ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν τουρκαλβανῶν. Οἱ δερβίσαι καὶ σφίχαι (ἥγούμενοι τῶν μοναστηρίων) ἐξῆψαν τὸ κατὰ τῶν γκιαούρηδων μῆσος τῶν Μωαμεθανῶν. Μετ’ ἀξιόλογον λοιπὸν προπαρασκευὴν προσέβαλε τοὺς Σουλιώτας μὲ 10 χιλ. ἄνδρας, οἱ δόπιοι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἐδίπλασιάσθησαν. Μή ἐπιτυχών ὅμως νὰ καταβάλῃ αὐτοὺς ἐξ ἐφόδου μετέβαλε τὴν πολιορκίαν εἰς ἀποκλεισμὸν κατασκευάσας ὡχυρωμένους πύργους εἰς τὰς διεξόδους τῶν στενοποριῶν. Ὁ ἄνισος ἀγώνων διήρκεσε τρία ἔτη (1800 - 1803), κατὰ τὰ δόπια οἱ Σουλιώται ἐδειχναν ἀπαράμιλλον ἀνδρείαν. Ὁ Φῶτος Τζαβέλας, ὁ ἥρωαϊκὸς υἱὸς τοῦ Λάμπτρου, ὁ καλόγηρος Σαμουήλ καὶ ἄλλοι, εἶναι οἱ ἥρωες τῶν ἐπικῶν ἐκείνων περιπτετειῶν. Οἱ Σουλιώται μολονότι ἐμαστίζοντο ἀπὸ τὴν πει-

ναν, ἐξηκολούθησαν μὲ ἀποφασιστικότητα τὴν ἀντίστασιν καὶ νέα ἐπίθεσις τοῦ Ἀλῆ ἀπέληξεν εἰς ἀποτυχίαν, ἀλλὰ 500 Ἀλβανοὶ διελθόντες δι’ ἀγνώστου ἀτραποῦ κατέλαβον αἱφνιδιαστικῶς τὸ Σούλι, τὸ ὅπιον εἶχον ἔγκαταλείψει οἱ κάτοικοι. Οἱ Σουλιώται ὅμως ὀχυρωθέντες εἰς τὸ Κιούγκι, ἐξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα καὶ πεντάκις ἀπέκρουσαν τοὺς ἐφορμήσαντας ἔχθρούς καταγαγόντες πολυνέκρους νίκας, ὥστε δὲ Βελῆς υἱὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὁ ὅπιος ὠδήγηει τὴν ἑκστρατείαν, ἡναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὴν πρότασιν τῶν Σουλιωτῶν νὰ ἔγκαταλείψουν ὑπόσπονδοι τὰ χωρία των μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των καὶ τὴν κινητὴν περιουσίαν των. Ἡ ἔξοδος ἔγινε τὴν 16ην Δεκεμβρίου 1803.

Ο Βελῆς ὅμως παρασπονδήσας προσέβαλε τοὺς ὑποχωροῦντας, αἱ δὲ Σουλιώτισσαι περιελθοῦσαι εἰς ἀπόγυνωσιν ὑπέστησαν ἡρωϊκήν θυσίαν, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ταπείνωσιν (Καταστροφὴ τοῦ Ζαλόγγου). Μόνον μέρος τῶν κατοίκων διεσώθη εἰς Πάργαν καὶ διεπεραιώθη ἐκεῖθεν εἰς τὰς Ιονίους Νήσους.

‘Η φιλελευθέρα κίνησις εἰς τὴν Βαλκανικήν

Βαθυτάτη ἦτο καὶ εἰς τὴν Βαλκανικήν ἡ ἐντύπωσις ἐκ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ ὑπόδουλοι τῆς αὐτοκρατορίας ἤκουσαν τὰ κηρύγματα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἴστοτητος ὡς ἐγερτήριον σάλπισμα. Καὶ αὐτοὶ οἱ Μωαμεθανοὶ δὲν ἔμειναν ἀσυγκίνητοι. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κέντρον διεθνὲς τότε, διεσταυροῦντο αἱ ἰδέαι καὶ ἡσκεῖτο ζωηροτάτη προπαγάνδα παρὰ τῆς γαλλικῆς πρεσβείας.

Περισσότερον ἀπ’ ὅλους συνεκινήθησαν οἱ “Ελληνες”, διότι εἶχον ἀξιόλογον τάξιν ἀνεπτυγμένων καὶ ζωηρὰν τὴν ἀνάμνησιν ἐνδόξου παρελθόντος. Ό διαφωτισμὸς εἶχεν εἰσέλθει εἰς εύρυτατα στρώματα καὶ τὸ ἔθνος ἀνέδειξε λογίους, ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς κατὰ τὴν γόνιμον περίοδον τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ’ καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ΙΘ’ αἰώνος.

‘Ο Ρήγας (1757 - 1798)

Ο ἀνὴρ ὁ ὅπιος ἐντονώτερον παντὸς ἄλλου ἡσθάνθη τὴν ἐπίδρασιν τῶν νέων ἰδεῶν, ἦτο δὲ Ρήγας.

Ο Ρήγας ἐγεννήθη τὸ 1757 εἰς τὸ Βελεστίνον τῆς Θεσσαλίας καὶ ὠνομάζετο κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Τουρκοκρατίας μὲ τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος του Ρή-

γας Βελεστινλῆς. Μὲ τὸ δνομα αὐτὸ φέρεται εἰς τὰ ἔγγραφα τῆς δίκης τῆς Βιέννης. Ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι λόγιοι ἐπειδὴ τὸ Βελεστῖνον κεῖται εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων Φερῶν, ἐξελλήνισαν αὐτὸν εἰς Φεραῖον. Τὰ τῆς νεότητός του δὲν εἶναι γνωστά. Τὰ ἔγκυκλια μαθήματα ἐδιδάχθη εἰς τὴν Ζαγορὰν καὶ εἰργάσθη ἐπὶ τινα ἔτη ὡς διδάσκαλος εἰς τὰ χωρία τοῦ Πηλίου.

Ταχέως ἀνεπτύχθη εἰς προσωπικότητα ὁμοίαν τῆς ὅποιας ἀπὸ αἰώνων δὲν εἶχεν ἵδει ἡ Βαλκανική. Ἡτο μεγαλόσωμος, ἐπιβλητικός, μὲ βλέμμα ἐνθαρρυντικὸν καὶ ἐλκυστικήν ὅμιλίαν. Ἀκοίμητος φιλομά-

126 Πήγας ὁ Φεραῖος

θεια τὸν ἐκέντριζε καὶ συγχρόνως ἥτο φύσις ἀξιογάπητος, μὲ νεανικήν πίστιν, ἡ ὅποια δὲν ὑπολογίζει τὰς δυσκολίας.

Ποθῶν περισσοτέραν ἐλευθερίαν μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔδεχθη ζωηρὰς ἐπιδράσεις, καὶ κατόπιν εἰς τὰς παραδουναβείους ἡγεμονίας, ὅπου ἔγινε γραμματεὺς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Μαυρογένους. Ἐκεῖ ἔζησε τὸν δεύτερον πόλεμον τῆς Αἰκατερίνης κατὰ

τῶν Τούρκων καὶ εἶδε τὸν ἀποκεφαλισμὸν τοῦ Μαυρογένους, ἐπειδὴ ὁ ἡγεμὼν ἔθεωρήθη ὑπάτιος τῆς τουρκικῆς ἀποτυχίας.

Ἐκεῖ τὸν εύρηκεν ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις. Ἡ ἐντύπωσίς του ἐκ τοῦ γεγονότος ἦτο, καθὼς διηγεῖται ὁ βιογράφος του Περραϊβός, συγκλονιστική. Ἐμάθε τὰ γαλλικὰ διὰ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ νόημα τοῦ μεγάλου φαινομένου. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἔγινεν ἡ ἀντιπροσωπευτικωτέρα μορφὴ τῶν πόθων τοῦ ἔθνους μας. Ἐψαλεν, ώμίλησεν, ἔγραψεν, ἐδίδαξεν. Ἐμήτησε προκρίτους καὶ ὀρματολούς. Λέγεται, ὅτι προσείλκυσεν ἀκόμη καὶ τὸν ντερβέναγαν τοῦ Βιδινίου Ὁσμάν Πασβάνογλου, ὁ δόπιος κατήγετο ἀπὸ παλαιάν σλαβικὴν οἰκογένειαν πλουσίων φεουδαρχῶν, καθολικὴν τὸ θρήσκευμα, προσελθοῦσαν εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν διὰ νὰ διατηρήσῃ τὰ κτήματά της. Ἀλλοτε συμμαχῶν, ἄλλοτε πολεμῶν τὸν Σουλτάνον ἐπεχείρησεν ὁ περιφήμος ἀντάρτης περὶ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνος νὰ ἰδρύσῃ ἴδιον ἀνεξάρτητον κράτος. Ἀμφίβολον ὅμως ἂν ὁ Πασβάνογλου ἦτο εἰλικρινής.

Τὰ σχέδια τοῦ Ρήγα

Τὴν ἐπανάστασιν ὁ Ρήγας τὴν ἐφαντάζετο ὡς γενικὴν ἔξέγερσιν ὅλων μαζὶ τῶν λαῶν τῆς Τουρκίας κατὰ τοῦ ἀπολυταρχικοῦ Σουλτάνου.

‘Ο Ρήγας συνέθεσε τὸ θούριόν του ὡς Μασσαλιώτιδα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως :

Ως πότε παλληκάρια νὰ ζῶμεν στὰ στενά
.....
καλύτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιὰ καὶ φυλακή.

Τὰ ποιήματά του διέδιδον τὴν συγκίνησιν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Τὸ θούριον τοῦ νέου Τυρταίου διατρέχει εἰς χειρόγραφα τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, αἱ στροφαί του προκαλοῦν ρίγη καὶ συγκίνησιν μέχρι δακρύων. Πολλὰ ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του Εύρωπαῖοι περιηγήται εύρισκουν τὸ θούριον φυλαττόμενον ὑπὸ ἀγράμμάτων βοσκῶν ὡς ἐγκόλπιον κεκρυμμένον εἰς τὸ στῆθος.

‘Απὸ τοῦ 1796 ὁ Ρήγας ἐκλέγει κέντρον τῶν ἐνέργειῶν του τὴν

Βιέννην, όπου ήκμαζε τὸ μετὰ τῆς Ρούμελης ἐμπόριον καὶ ὑπῆρχον πολλοὶ εὔποροι ὁμογενεῖς συμπαθοῦντες τὸ ἔργον του. Ἐκεῖ ἐκτυπώνει μὲν ἐνίσχυσίν των τὰ ἐπαναστατικά του φυλλάδια, τὴν προκήρυξίν του εἰς χιλιάδας ἀντίτυπα καὶ τὴν ὀνομασθεῖσαν Δημοκρατικὴν Προπαίδειαν, δηλαδὴ καταστατικὸν χάρτην, δι’ οὗ θὰ ἐκυβερνᾶτο τὸ μέλλον νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως κράτος ἐν τῇ Βαλκανικῇ καὶ τῇ Μ. Ἀσίᾳ. Τυπώνει ἐπίσης τὸν Χάρτην τῆς Δημοκρατίας της Βιέννης.

Τὸ σχέδιόν του ήτο νὰ καταβῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον, νὰ κινήσῃ εἰς ἔξεγερσιν τοὺς Μανιάτας, ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν, νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν Μωριάν, νὰ εἰσβάλῃ ἔπειτα εἰς τὴν Ἡπειρον, νὰ συνενώσῃ τοὺς Μανιάτας μετὰ τῶν Κακοσουλιωτῶν κλπ., ὅπως ἀναγράφεται εἰς τὸ κατηγορητήριον τῆς δίκης του εἰς τὴν Βιέννην, ἐπὶ τῇ βάσει καταθέσεως δυστυχῶς ἡμετέρων.

‘Ο Ρήγας ἔθνομάρτυς

‘Ο Ρήγας ήτο ἴδεολόγος χωρὶς μεγάλην πρακτικότητα. Πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου του ἀπεφάσισε, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1797, νὰ μεταβῇ ἀπὸ τὴν Βιέννην εἰς τὴν Τεργέστην, διὰ νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἶχεν ἐπίσης εἰς τὸ νοῦν νὰ περάσῃ ἀπ’ ἐκεῖ εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὰ νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν Ναπολέοντα, τὸν νεαρὸν τότε στρατηγὸν τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ ὄποιος μὲ τοὺς περιφήμους πολέμους τῆς Ἰταλίας εἶχε κατανικήσει τὰ αὐστριακὰ στρατεύματα. Δὲν γνωρίζουμεν μὲ ἀκρίβειαν τὰς θρυλλούμενας συνεννοήσεις τοῦ Ρήγα μετὰ τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἀλλων σημανόντων προσώπων ὅπως τοῦ ‘Αρβατίου Σιεγές κ.ἄ. Εἰναι ὅμως βέβαιον, ὅτι ὁ Ναπολέων, περὶ παντὸς ἀλλου ἐσκέπτετο παρὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς ραγιᾶδες.

‘Ο Ρήγας προσπέστειλεν εἰς τὴν Τεργέστην πρὸς τὸν ἐκεῖ φίλον του καὶ δόμοϊδεάτην Ἀντώνιον Κορωνιόν, ὑπάλληλον τοῦ ἐκ Κοζάνης μεγαλεμπόρου Δημητρίου Οίκονόμου, 12 κιβώτια περιέχοντα διάφορα βιβλία, πολυάριθμα ἀντίτυπα τῆς ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως, φακέλλους ἔγγραφων καὶ ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Ναπολέοντα. Ἀλλ’ ἐπειδὴ, κατὰ κακὴν τύχην, ὁ Κορωνιός ἀπουσίαζεν ἀπὸ τὴν Τεργέστην, τὰ κιβώτια ἔλαβεν ὁ Οίκονόμου, ὁ ὄποιος εἴτε ἐκ φόβου, εἴτε διότι ἀπεστρέφετο τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα, κατήγγειλεν εἰς τὸν Νομάρχην τῆς Τεργέστης, ὡστε, ὅταν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1797 ὁ Ρήγας ἔφθασεν εἰς τὴν Τεργέστην, ἡ ἀστυνομία συνέλαβεν αὐτὸν τὴν

νύκτα είς τὸ ξενοδοχεῖον, ὅπου εἶχε καταλύσει, καὶ κατέσχε τὰ κι-
βώτια.

Ἐδημιουργήθη μεγάλος θόρυβος. Ὁ Νομάρχης τῆς Τεργέστης ἀνήγγειλε τὴν μεγάλην ἀνακάλυψιν δι’ ἐφίππου ταχυδρόμου πρὸς τὸν ὑπουργὸν εἰς τὴν Βιέννην, ὁ δόποιος ἐντημέρωσε τὸν αὐτοκράτορα Φραγκίσκον. Αἱ αὐστριακαὶ ἀρχαὶ προέβησαν εἰς συλλήψεις Ἐλλήνων ἐνεχομένων εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Ὁ Ρήγας ἀπεστάλη εἰς τὴν Βιέννην διὰ ν' ἀνακριθῆ, ἀφοῦ ἀπέτυχε ν' αὐτοκτονήσῃ. Τὰ ἔγγραφα του μετεφράσθησαν ἐπιμελῶς εἰς τὴν γερμανικὴν καὶ δὲν ἔλειψαν Ἐλληνες, οἱ δόποιοι διὰ τῶν καταθέσεών των διεφώτισαν ἀπὸ ὅλας τὰς πλευρὰς τὴν ὑπόθεσιν. Ἔσχημαστίσθη ὁγκώδης δικογραφία, ἡ δόποια σώζεται καὶ ἐτυπώθη τὸ γερμανικὸν κείμενον μὲ τὴν ἐλληνικὴν μετάφρασιν.

« Εύρεθησαν ἀκόμη, γράφει δ Νομάρχης τῆς Τεργέστης πρὸς τὸν ὑπουργὸν του, εἰς τὰ ἀνοιχθέντα κιβώτια δύο τρεῖς χιλιάδες ἀντίτυπα ἑγκυλίου, εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν συντεταγμένης, μὲ τὰς ἐπαναστατικάς λέξεις ἐλευθερία, ἀ-δελφοσύνη, ἴσοτης, εἰς τὴν δόποιαν μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα κατὰ τῶν μοναρχῶν ἔξαίρεται ἡ δημοκρατία καὶ δόπου περιέχονται τὰ ἐν Γαλλίᾳ κηρυχθέντα γνωστὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, νέοι νόμοι δημοκρατικοί, τύποι ὄρκωμοισίας, ḥσματα ἐλευθερίας, καθὼς καὶ περιοκταί, αἵτινες δύνανται νὰ ἔχαψουν τὸ αἰσθημα τῶν ἀνθρώπων. (Τεργέστη 20 Δεκεμβρίου 1797).

»... « Η ἀστυνομία ἔγνωριζεν ἡδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, γράφει δ ὑπουργὸς εἰς τὸν αὐτοκράτορα, διτὶ πολλοὶ Ἐλληνες ἡσαν δόπαδοι τῶν γαλλικῶν ἐπαναστατικῶν Ἱδεῶν καὶ διτὶ μυστικά ἐργάζονται διὰ διαδόσεως δημοκρατικῶν συγγραμμάτων νὰ συγκινήσουν διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἴσοτητα τοὺς διεσπαρμένους εἰς διαφόρους χώρας διμοδόξους των » Ὁ αὐτοκράτωρ ἐγκρίνει διὰ σημειώματος εἰς τὸ περιθώριον.

» Μερικοὶ Ἐλληνες μὲ φουσκωμένα μυστικά, λέγεται εἰς ἀλλην ἔκθεσιν τοῦ Νομάρχου πρὸς τὸ « Υπουργεῖον, οἱ δόποιοι ἐσπούδασαν πρὸ πάντων Ιατρικὴν εἰς ξένα πανεπιστήμια, φαίνεται διτὶ ἔφεραν τὰς δηλητηριώδεις αὐτὰς Ἱδέας ἐκ τοῦ ἔξωτερικοῦ, ἐμόλυναν μὲ αὐτὰς πολλοὺς τῶν ἐδῶ Ἐλλήνων καὶ ἐπειτα κατώρθωσαν νὰ ἰδρύσουν ἐνταῦθα ἐν εἴδος ἐταιρείας, ἀπὸ τὴν δόποιαν ἡ συνωμοσία θὰ ἐλάμβανε τὴν κατεύθυνσίν της ».

« Η κυριωτέρα κατηγορία κατὰ τοῦ Ρήγα καὶ τῶν ὀπαδῶν του είναι, ὅτι παρεσκεύαζον ἐπανάστασιν εἰς φιλικὴν χώραν δηλαδὴ εἰς τὸ κράτος τοῦ Σουλτάνου.

Μειά μακράς συνεννοήσεις πρὸς τὴν Πύλην, ἡ αὐστριακὴ κυ-
βέρνησις ἔξεδωσε τὸν Ρήγαν καὶ ἐπτὰ ἐκ τῶν συλληφθέντων εἰς τὸν

πασᾶν τοῦ Βελιγραδίου. Οἱ παραδοθέντες ἐπτὰ σύντροφοι, τοῦ Ρήγα ἥσαν: ‘Ο Εύστράτιος Ἀργέντης, ἐμπόρος ἀπὸ τὴν Χίον, Ἀντώνιος Κορωνιός, ἐμπόρος εἰς τὴν Τεργέστην, Δημήτριος Νικολίδης, διδάκτωρ τῆς Ἰατρικῆς ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, οἱ ἀδελφοὶ Παναγιώτης καὶ Ἰωάννης Ἐμμανουὴλ, ἀπὸ τὴν Καστοριάν, ὁ δεύτερος φοιτητής τῆς Ἰατρικῆς, Θεοχάρης Τορούντζιας, ἀπὸ τὴν Σιάτισταν, καὶ ὁ Ἰωάννης Καρατζᾶς ἀπὸ τὴν Λευκωσίαν τῆς Κύπρου.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς δλίγους προδότας καὶ οἱ ἐπτὰ ἐκράτησαν ἀνδρικὴν στάσιν, ἔδειξαν ἀφοβίαν καὶ πίστιν εἰς τὸ μέλλον τῆς πατρίδος.

Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὸ τέλος των. Ἡ παράδοσις φέρει ὅτι ὁ πασᾶς τοὺς ἔπνιξεν εἰς τὸν Δούναβιν. Τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ ὑπερόχου ἔθνεγέρτου καὶ ἔθνομάρτυρος ἥσαν: «Ἄρκετὸν σπόρον ἔσπειρα. Τὸν καρπὸν θὰ θερίσῃ τὸ θνοσμόν».

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΙ

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ
ΙΕ' ΑΙΩΝ	ΙΕ' ΑΙΩΝ
1453 "Άλωσις Κωνσταντινουπόλεως	1453 - 71 "Ο Ιωάννης Αργυρόπουλος διδάσκει εἰς τὴν Φλωρεντίαν
1486 'Ανακάλυψις ἀκρωτηρίου Καλῆς 'Ελπίδος	1463 - 77 'Ο Μαρσίλιος Φικίνος μεταφράζει τὸν Πλάτωνα
1492 'Ανακάλυψις τῆς 'Αμερικῆς	1472 Θάνατος τοῦ Βησσαρίωνος
1498 'Ανακάλυψις τῆς θαλασσίας δύο ώραν	1481 'Ιδρύεται ἡ 'Ιερὰ ἔξτασις εἰς τὴν Ἰσπανίαν: Torquemada (1420 - 1498)
ΙΣΤ' ΑΙΩΝ	ΙΣΤ' ΑΙΩΝ
1512 - 1520 Σελίμ Α', κατάληψις Συρίας καὶ Αιγύπτου, ὁ Σουλτάνος Χαλίφης	1501 'Η Πιετά τοῦ Μιχαηλιγγέλου
1517 'Αρχὴ τῆς Μεταρρυθμίσεως ἐν Γερμανίᾳ	1506 'Η Τζιοκόντα τοῦ Λεονάρδο δὲ Βίντσι
1519 - 1556 'Ο Κάρολος Ε' αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας	1511 "Ερασμος, "Επαίνοις Μωρίας
1519 'Ο Ζβίγγλιος μεταρρυθμιστής ἐν Ζυρίχῃ	1516 Μακιαβέλλι, "Η γεμών, Τόμας Μόρ, Ούτοπια, "Αριόστος, Μαινόμενος Ρολάνδος,
1520 - 1566 Σουλεύμάν Β' ὁ Μεγαλοπρεπής	"Ερασμος, "Εκδοσις Νέας Διαθήκης, Ραφαήλ, Μαδοννα Sixtina
1529 'Ο Σουλεύμάν πολιορκεῖ τὴν Βιέννην	1534 Ραμπελάι, Ζωὴ Γκαργκαντούά τοῦ μεγάλου
1534 "Ιδρυσις τοῦ τάγματος τῶν "Ιησουϊτῶν	1543 Κοπέρνικος, De Revolutionibus, Βεζάλ, De corporis humani fabrica
1545 - 1563 Σύνοδος ἐν Τριδέντω	1547 'Ο Μιχαήλ "Αγγελος ὀναλαμβάνει τὴν διεύθυνσιν τῶν ἔργασιῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Πέτρου τῆς Ρώμης
1555 Θρησκευτική ειρήνη τῆς Αύγουστας	1564 - 1616 Σαΐζπηρ
1570 - 2 Κατάληψις τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Τούρκων	1564 - 1642 Γαλιλαῖος
1571 Ναυμαχία Λεπάντο (Ναυπάκτου)	1571 - 1630 Κέπλερ
1572 Νύξ τοῦ 'Αγ. Βαρθολομαίου	1580 Montaigne, Essais
1589 - 1610 'Ερρίκος Δ' Γαλλίας, 'Αρχὴ δυναστείας Βουρβόνων	1587 Τυπογραφία τοῦ Βατικανοῦ
1598 Διάταγμα τῆς Νάντης	1593 Σαλέπηρ, Ριχάρδος Γ'
	1597 " Ρωμαῖος καὶ Ἰουλιέττα
	1600 'Εκτέλεσις τοῦ Μπρούνο

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

- IΖ' ΑΙΩΝ
- 1600 *Ιδρυσις τῆς Ἐταιρείας τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ὀλλανδίᾳ (1602)
- 1618 - 1648 Τριακονταετής πόλεμος
- 1632 'Ο Γουσταύος Ἀδόλφος φονεύεται παρὰ τὸ Lützen
- 1648 Εἰρήνη Βεστφαλίας
- 1643 - 1715 Βασίλεια Λουδοβίκου ΙΔ'
- 1648 - 1688 Περίοδος τῶν ἀγγλικῶν ἐπαναστάσεων
- 1649 'Η Ἀγγλία δημοκρατία. 'Ο Κρόμβελ
- 1669 'Αλωσις τοῦ Μεγάλου Κάστρου τῆς Κρήτης
- 1683 Δευτέρα πολιορκία τῆς Βιέννης ὑπὸ τῶν Τούρκων
- 1685 - 1715 Βενετικὴ κυριαρχία ἐν Πελοποννήσῳ
- 1687 Καταστροφὴ τοῦ Παρθενῶνος
- 1689 - 1725 'Ο Μέγας Πέτρος Τσάρος τῆς Ρωσίας
- 1697 'Ο Πρίγκιψ Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας νικᾷ τοὺς Τούρκους παρὰ τὴν Ζένταν

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

- IΖ' ΑΙΩΝ
- 1610 'Ο Γαλιλαῖος ἀνακαλύπτει τὸ τηλεσκόπιον
- 1614 Θεοτοκόπουλος, Κοίμησις τῆς Παρθένου
- 1616 'Η Ιερὰ Ἐξέτασις ἀπαγορεύει εἰς τὸν Γαλιλαῖον νὰ διδάσκῃ
- 1620 Bacoon, Novum Organum
- 1633 'Η Ιερὰ Ἐξέτασις ὑποχρεώνει τὸν Γαλιλαῖον ν' ἀποκηρύξῃ «τὰς πλάνας καὶ τὰς αἱρέσεις του»
- 1635 *Ιδρυσις τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας
- 1636 Παράστασις τοῦ Cid τοῦ Κορνέγη
- 1637 Ντεκάρτ, Discours de la Méthode
- 1638 Ροῦμπενς, Ἀνδρομέδα, Ρέμπραντ, 'Η οἰκογένεια τοῦ ξυλουργοῦ
- 1640 Οἱ Ἰησουνίται ἀπαγορεύουν τὴν διδασκαλίαν τοῦ καρτεσιανισμοῦ εἰς τὰ σχολεῖά των
- 1644 'Ο Τοριτσέλλι έφευρίσκει τὸ βαρόμετρον
- 1662 *Ιδρυσις τῆς Βασιλικῆς Ἐταιρείας τοῦ Λονδίνου
- 1664 Μολιέρ, Ταρτούφος
- 1670 Σπινόζα, Tractatus theologico-politicus
- Πασκάλ, Pensées
- 1675 Λάζαρπιντς, Ἀπειροστικὸς λογισμὸς
- 1677 Σπινόζα, Ήθικὴ
- 1668 - 1693 Λαφονταίν, Μυθοι
- 1681 Μποσσουέ, Παγκόσμιος Ιστορία
- 1682 'Ο Νεύτων ἀνακαλύπτει τὸν νόμον τῆς παγκοσμίου ἔλξεως

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΤΕΓΟΝΟΤΑ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

IΗ' ΑΙΩΝ

- 1701 - 1721 'Ο βόρειος πόλεμος
- 1701 - 1713 'Ο πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Ἰσπανίας
- 1701 'Η Πρωσσία βασίλειον
- 1713 Ειρήνη Ούτρέχτης
- 1713 - 1740 Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α' βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας
- 1740 - 1786 Φρειδερίκος δ' Μέγας
- 1740 - 1780 Μαρία Θηρεσία
- 1741 - 1748 Πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Αὐστρίας
- 1756 - 1763 'Επταετής πόλεμος
- 1762 - 1796 Αϊκατερίνη Β'
- 1765 - 1790 'Ιωσήφ Β' τῆς Αὐστρίας
- 1770 Καταστροφή τουρκικοῦ στόλου εἰς Τσεσμὲ
- 1772 Πρῶτος διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας
- 1774 Ειρήνη τοῦ Κιουτσούκ - Καϊναρτζῆ
- 1783 'Ανεξαρτησία τῶν 'Ηνωμένων Πολιτειῶν
- 1789 'Αρχὴ τῆς Γαλλικῆς 'Επαναστάσεως
- 1799 - 1815 Ναπολέων
- 1815 Συνθήκη τῆς Βιέννης

IIΗ' ΑΙΩΝ

- 1690 Τζών Λόκ, Δοκίμιον διὰ τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν
- 1694 Λεξικὸν τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας
- 1695 - 97 Bayle, Λεξικὸν ιστορικὸν καὶ κριτικὸν
- 1699 Φενελόν, Τηλέμαχος
- 1700 Ἀκαδημία 'Επιστημῶν τοῦ Βερολίνου
- 1702 'Η πρώτη ὁγγλικὴ ἡμεροσία ἐφημερίς The Daily Courant
- 1703 Λάϊμπνιτς, Νέα Δοκίμια διὰ τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν
- 1704 Νεύτων, Ὁ πτικὴ
- 1707 'Ο Παπέν κατασκευάζει ἀτμόπλοιον
- 1710 Λάϊμπνιτς, Θεοδίκια Μπέρκλεϋ, Πραγματεία διὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνθρωπίνης Γνώσεως
- 1712 Βαττώ, 'Ο ἀπόπλους διὰ τὰ Κύθηρα
- 1719 Δανιὴλ Ντιφόσου, Ροβίνσον Κροῦσος
- 1723 - 25 Μάρφρε 'Ιταλικὸν Θεατρον
- 1734 I.S. Μπάχ, Τὰ κατὰ Ἰωάννην πάθη Βολταΐρος, 'Αγγλικαὶ ἐπιστολαὶ
- 1739 Φρειδερίκος Β', 'Αντιμάχια βελ Χιούμ, Περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

- 1746 Ντιντερώ, Φιλοσοφικαὶ σκέψεις
- 1747 Ὁ Φραγκλίνος ἀνακαλύπτει τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀλεξικεραύνου
- 1747 - 55, Τζόνσον, Λεξικὸν τῆς Ἀγγλικῆς γλώσσης
- 1748 Ἀνακάλυψις τῶν ἐρειπίων τῆς Πομπηίας
- 1759 Ἰδρυσις τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου
- 1762 Ρουσσώ, Αἰμίλιος, Κοινωνικὸν Συμβόλαιον
- 1767 Ὁ Τζαϊμς Οὐάτ συμπληρώνει τὴν ἀτμομηχανήν του
- 1773 - 79 Κατασκευὴ τῆς πρώτης σιδηρᾶς γεφύρας
- 1774 Πρίστλεϋ, Μελέται ἐπὶ τοῦ ὁξυγόνου
- Γκαίτε, Ὁ Βέρθερ
- 1776 - 88 Γίβρων, Παρακμὴ καὶ πτῶσις τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας
- 1781 Ὁ Χέρσελ ἀνακαλύπτει τὸν πλανήτην Οὐρανὸν

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

- Κάντ, Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου
- Σίλλερ, Οἱ Λησταὶ
- 1783 Ὁ Λαβουαζίέ ἀναλύει τὸ ὕδωρ
- 1785 Τὸ πρώτον ἀτμοκίνητὸν κλωστῆριον εἰς τὴν Ἀγγλίαν
- 1788 Ἰδρυσις τοῦ Χρόνου (Τάῖμς τοῦ Λονδίνου)
- 1795 Βόλφ, Προλεγόμενα εἰς τὸν Ὄμηρον
- 1798 Ὁ Βοναπάρτης ἰδρύει τὸ Ἰνστιτοῦτον τοῦ Καΐρου
- Χάϋδην, Συμφωνία τῆς δημιουργίας
- 1800 Ὁ Βόλτα ἐφευρίσκει τὴν ἡλεκτρικὴν στήλην
- 1807 - 8 Φίχτε, Ὁ μιλίαι εἰς τὸν γερμανικὸν λαόν
- 1809 Λαμάρκ, Ζωολογικὴ φιλοσοφία
- 1814 Ὁ Ἀμπέρ μελετᾷ ἄπομα καὶ μόρια. Ὁ Στέφενσον ἀνακαλύπτει τὴν κινητήριον ἀτμάμαξαν

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΙΣ

*Η Βενετία εις τὴν ἀρχὴν τῶν Νεωτέρων χρόνων	Σελ. 6
Πλοῖον τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰώνος	» 8
*Ο Κολόμβος	» 11
Μακιαβέλλι	» 23
*Ο πάπτας Λέων I'	» 27
*Ο Ἐρασμος	» 30
Γουλιέλμος Σαΐκσπηρ	» 35
Μπρουνελλέσκι, παρεκκλήσιον Pazzi	» 38
Μέγαρον Βεντραμίνι Καλέργυ	» 39
*Ἐσωτερικὸν τοῦ μεγάρου Σπάντα	» 39
*Η ἀνοιξις τοῦ Μποττιτσέλλι	» 40
Δὰ Βίντσι, Ἡ Παρθένος, ἡ Ἀγία Ἄννα καὶ ὁ Χριστὸς	» 41
Δὰ Βίντσι, Τζιοκόντα	» 42
Μιχαήλ Ἀγγελος, Πιετά τοῦ Ἀγίου Πέτρου	» 43
Μιχαήλ Ἀγγελος, ὁ Ἀναστάς Χριστὸς	» 43
Πλατεία τοῦ Ἀγίου Πέτρου	» 43
Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ἀγίου Πέτρου	» 44
Ραφαήλ, Σχολὴ Ἀθηνῶν	» 44
» Μία Μαυτόννα	» 45
Τιτσιάνο, Τὸ νόμισμα τοῦ Κήνσου	» 46
*Ἀλμπρεχτ Ντύρερ, Οἱ Ἀπόστολοι Παῦλος καὶ Μᾶρκος	» 47
» » Ὁ διγιος Ἱερώνυμος	» 47
Χάνς Χόλμπαϊν, δ Πίλακτος νίπτει τὰς χειράς	» 48
» » Εἰκὼν νέου	» 49
Διάκοσμον πινάκιον τοῦ 16ου αἰώνος	» 49
Θεοτοκόπουλος, Ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ὅρος τῶν ἑλαῖῶν	» 49
» » Ὁ Αἴρων τὸν σταυρὸν αὐτοῦ	» 50
Ο Λούθηρος	» 5
Κατοικία γερμανοῦ εὐγενοῦς τὸν 16ον αἰώνα	» 56
*Καθολικὴ ἐκκλησία	» 56
Λειπουργία εἰς ἐκκλησίαν διαμαρτυρομένων	» 57
*Ο Καλβίνος	» 60
Κάρολος Ε'	» 69
Πόλις τῆς Γαλλίας τοῦ 16ου αἰώνος	» 71
Φραγκίσκος Α'	» 72
Τὸ Ἐσκουριάλ	» 75

Έρρικος Η'	Σελ.	80
'Η βασίλισσα 'Ελισάβετ	»	81
Μαρία Στούαρτ	»	82
Στρατός τοῦ πρώτου ήμισεος τοῦ 17ου αἰώνος	»	92
Μετάλλιον ἀναμνηστικὸν τῆς Νυκτὸς τοῦ 'Αγίου Βαρθολομαίου	»	94
Οἰκία Νυρεμβέργης	»	96
Στρατόπεδον τριακονταετοῦ πολέμου	»	97
Βαλλενστάϊν	»	98
Γουσταύος 'Άδολφος	»	99
'Ο Ρισελιέ	»	104
Λουδοβίκος ΙΔ'	»	109
'Ο Μποσσούε	»	112
'Ο ἄρτος τοῦ βασιλέως	»	113
Κάρολος Α'	»	117
'Ο Κρόμβελ	»	119
'Ο Κρόμβελ συνομιλῶν μὲ τοὺς δικηγόρους	»	120
Γουλιέλμος τῆς 'Ορανίας	»	128
Στρατιωτικὴ σημαία τοῦ Λουδοβίκου	»	129
Πολεμικὸν τοῦ 17ου αἰώνος « Λουδοβίκος ΙΔ' »	»	130
'Ο Μολιέρ	»	136
'Ο Ρασίν	»	138
Βερσαλλίαι	»	140
'Ανάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν (Αἴθουσα Κατόπτρων)	»	141
Βελάσκεθ, 'Η 'Ινφάντιν Τερέζα	»	142
Μουρίλλο, 'Αγία Σύλληψις	»	143
» Παῖδες παίζοντες κύβους	»	143
'Ο Ρούμπενς καὶ ἡ σύζυγός του	»	144
'Ο Βάν Ντάϊκ	»	145
Ρόύσταλ, 'Ανεμόμυλος	»	146
Ρέμπραντ, Αύτοπροσωπογραφία	»	147
» Οἱ προσκυνηταὶ τῆς 'Εμμαούς	»	147
» Μάθημα ἀνατομίας	»	147
'Ο Γαλιλαῖος	»	153
'Ισαάκ Νεύτων	»	154
*Ἀγγλος εὐγενῆς μὲ στολὴν αὐλῆς	»	156
'Ο Ρόμπερ Ούάλποοουλ	»	159
'Ο δεύτερος Πίτ.	»	161
Μύλος χάρτου τοῦ 18ου αἰώνος	»	162
*Ατιμομχανή τοῦ Ούάτ τοῦ 18ου αἰώνος	»	162
'Η κυρία Πομπαντούρ	»	166
Λουδοβίκος ΙΣΤ'	»	167
Μαρία 'Αντουανέττα	»	168
'Ο Μέγας 'Εκλέκτωρ Φρειδερίκος Γουλιέλμος	»	179

Πρώσσοι στρατιώται τοῦ 18ου αἰώνος	180
Τιμωρία εἰς τὸν πρωστικὸν στρατόν	181
‘Ο Μέγας Πέτρος	188
Αίκατερινή Β'	189
Γαλλικὸν πτεζίκον κατά τὸ 2ον ἡμισυ τοῦ 18ου αἰώνος	200
‘Ο Λιμήν τοῦ Ἀμοτερνταμ	216
‘Ο Γεώργιος Οὐάσιγκτον	224
Συνεδρίασις τῶν Γενικῶν Τάξεων	232
‘Ο Μίραμπρ	233
‘Ο Μαρά νεκρὸς	237
Γάλλοι στρατιώται (γελοιογραφία)	240
‘Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' πρὸ τοῦ Κονβάν	241
‘Ο Ρομπεσπίέρ	244
Γάλλοι στρατιώται τοῦ 1794	248
‘Ο Ναπολέων	255
‘Ο Νέλσων	259
‘Ο Ναπολέων τὸ 1814	269
‘Ο Ούέλλιγκτον	272
‘Ο Γκαϊτε	278
Αἴθουσα τοῦ μεγάρου Σουμπίζ τῶν Παρισίων	280
Δυτικὸν περίπτερον τοῦ Zwinger.	281
Κλίμαξ τοῦ μεγάρου Μπρύλ	281
Τράπεζα καὶ ώρολόγιον ροκοκό	282
Πύλη τοῦ Μπράντεμπουργκ	283
Δαυίδ, “Ορκος τῶν ‘Ορατίων	283
Τορβάλδσεν, “Ηβη	284
Δοκιμὴ ἀεροστάτου Μογκολφιέ	286
‘Ηλεκτρικὴ μηχανὴ	287
Λάμπρος Κατσώνης	326
‘Αλῆ Πασᾶς	329
Ρήγας δ Φεραίος	333

Χ ΑΡΤΑΙ

Χάρτης τῶν ἀνακαλύψεων	Σελ. 9
"Η Γερμανία μετά τὴν συνθήκην τῆς Αύγουστας	» 58
"Η Εύρωπη καὶ ἡ Γερμανία ἐπὶ Καρόλου Ε'	» 70
"Η Ἰταλία κατά τὸν 17ον αἰῶνα	» 86
Χάρτης τοῦ Τριακονταετοῦ πολέμου	» 95
"Η Εύρωπη μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Βεστφαλίας	» 100
"Η Εύρωπη μετὰ τὴν Ειρήνην τῆς Οὔτρεχτ	» 133
"Ἀνάπτυξις τῆς Πρωστίας	» 178
"Ἐξάπλωσις τῆς Ρωσσίας	» 187
Διαιμελισμὸι τῆς Πολωνίας	» 202
Αἱ ἀποικίαι τῆς Β. Ἀμερικῆς	» 217
Αἱ Ἰνδίαι τὸ 1750	» 221
"Η Εύρωπη τὸ 1789	» 246
Νεοπολεόντειος αὐτοκρατορία	» 265
"Η Εύρωπη μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Βιέννης (1815)	» 275
"Η Τουρκία κατά τὸν 17ον αἰῶνα	» 291

ΕΞΩΦΥΛΛΟ ΦΩΦΩ ΑΝΔΡΕΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΑΝΤΙΛΗΦΕΩΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ (ΙΣΤ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'	'Ανακάλυψις νέων χωρῶν	5 - 20
" B'	'Η 'Αναγέννησις	21 - 37
	I. 'Ανάπτυξις διανοητική-'Ανθρωπισμός	21 - 25
	II. 'Η Κοινωνία	26 - 29
	III. Οι ἀνθρωπισταὶ	29 - 31
	IV. Οι ἔθνικοι συγγραφεῖς	31 - 37
" G'	'Αναγέννησις τῆς τέχνης	38 - 50
" Δ'	Θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις	51 - 63
" E'	'Η Πολιτικὴ ἀνάπτυξις	64 - 83
	I. Καθολικαὶ ἔξουσίαι καὶ ἔθνικὰ κράτη . . .	64 - 67
	II. Τὸ σύστημα τῶν κρατῶν	67 - 83
" ΣΤ'	Οἱ δυναστικοὶ πόλεμοι	84 - 91
" Z'	Θρησκευτικοὶ πόλεμοι	92 - 101

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ (ΙΖ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'	Μεγίστη ἰσχὺς τῆς ἀπολύτου μοναρχίας ἐν Γαλλίᾳ-Οἱ χρόνοι Λουδοβίκου ΙΔ'	102 - 114
	I. Λουδοβίκος ΙΓ', Ρισελιέ, Μαζαρέν	102 - 108
	II. 'Η βασιλεία Λουδοβίκου ΙΔ.	103 - 114
" Θ'	'Ανάπτυξις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος εἰς τὴν Ἀγγλίαν	115 - 124
" Ι'	Αἱ διεθνεῖς συγκρούσεις τὸν ΙΖ' αἰῶνα- Οἱ πόλεμοι Λουδοβίκου ΙΔ'	125 - 132
" ΙΑ'	Διανοητικὴ ἀνάπτυξις κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα. Οἱ αἰώνι τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'	134 - 154

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ (ΙΗ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'	'Η Ἀγγλία τὸν ΙΗ' αἰῶνα	155 - 162
» ΙΓ'	'Η Γαλλικὴ μοναρχία τὸν ΙΗ' αἰῶνα	163 - 169
	I. 'Η ἀντιβασιλεία	163 - 165
	II. Λουδοβίκος ΙΕ' καὶ ΙΣΤ'	165 - 169
» ΙΔ'	Tὰ γερμανικὰ κράτη τὸν ΙΗ' αἰῶνα	170 - 184
	I. 'Η Γερμανία	170 - 173
	II. 'Η Αύστρια	173 - 177
	III. 'Η Ἀνάπτυξις τῆς Πρωσσίας	177 - 184
» ΙΕ'	'Η ἀνατολικὴ Εὐρώπη τὸν ΙΗ' αἰῶνα	185 - 193
	I. 'Ανάπτυξις τῆς Ρωσσίας	185 - 190
	II. Πολωνία	190 - 193
» ΙΣΤ'	Αἱ διεθνεῖς συγκρούσεις τὸν ΙΗ' αἰῶνα	194 - 207
» ΙΖ'	'Η διανοητικὴ κίνησις ὃν ΙΗ' αἰῶνα	208 - 215
» ΙΗ'	Oἱ Εὐρωπαῖοι εἰς τὰς ἀποικίας	216 - 227
	I. 'Αποικιακὸς ἀνταγωνισμός	216 - 221
	II. 'Ανεξαρτησία τὸν Ἡνωμένων Πολιτειῶν	222 - 227
» ΙΘ'	'Η Μεγάλη Γαλλικὴ Ἐπανάστασις	228 - 252
	I. Tὰ αἴτια	228 - 231
	II. Κατάρρευσις τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος	231 - 237
	III. 'Η Δημοκρατία	237 - 247
	IV. Πόλεμοι τῆς Ἐπαναστάσεως	247 - 252
» Κ'	'Η Ναπολεόντειος Αύτοκρατορία	253 - 275
	I. 'Η ἀνύψωσις τοῦ Ναπολέοντος	253 - 256
	II. 'Η στρατιωτικὴ ἐπικράτησις τοῦ Ναπολέοντος	256 - 264
	III. Πτῶσις τοῦ Ναπολέοντος	264 - 275
» ΚΑ'	Γράμματα - Ἐπιστήμαι - Τέχναι τὸν ΙΗ' αἰῶνα	276 - 288

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'	Μεγίστη ἰσχὺς τῆς Ὁθωμανικῆς Αύτοκρατορίας	289 - 304
» ΚΓ'	Oἱ Ἑλληνες ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν	305 - 337

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιόσημον εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

‘Αντίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ δικθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιῶν αὐτὸν διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Κρήτου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

ΕΚΔΟΣΙΣ Ζ', 1965 (VII) — ΑΝΤΙΤΥΠΑ 15.000 - ΣΥΜΒΑΣΙΣ 1272/31-3-65
ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : ΠΑΠΥΡΟΣ - ΓΡΑΦΙΚΑΙ - ΤΕΧΝΑΙ Α.Ε. ΑΘΗΝΑΙ

